

ISSN 1452-2179

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ 21

Prizren
Eylül 2014

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

ISSN 1452-2179

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI YAYINLARI

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

21

Prizren
Eylül 2014

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

Prizren, Yıl IV., Sayı 21., Eylül 2014

BAL-TAM Türklük Bilgisi dergisi, yılda iki kez olmak üzere Mart ve Eylül aylarında yayınlanır.

Yayımlayan:

BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Sorumlu Yazar:

Prof. Dr. Tacida HAFİZ – ZUBÇEVİÇ

Düzeltili: MR. Ferhat AŞIKFERKİ

Danışma Kurulu:

Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN-Türkiye
Akademik Aliya COGOVİÇ-Kosova
Prof. Dr. Anvar MOKAEV-Kırgızistan,
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR-Türkiye,
Prof. Dr. Cengiz H. AKOV-Bulgaristan,
Prof. Dr. David GEZA-Macaristan
Prof. Dr. Dimitriy VASİLYEV-Rusya
Federasyonu,
Prof. Dr. Ekmelettin İHSANOĞLU-Türkiye
Prof. Dr. Emin Plana-Kosova,
Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEVİÇ-Hırvatistan,
Prof. Dr. Elfina ŞİBGATULİNA-Rusya
Federasyonu
Prof. Dr. Enver MAHMUT-Romanya,
Prof. Dr. Eva GUSTAVSSON-İsveç,
Prof. Dr. Fehim NAMETAK-Bosna Hersek,
Prof. Dr. Ferit DUKA-Arnavutluk,
Prof. Dr. Gazmend ŞPUZA-Arnavutluk,
Prof. Dr. Gyorg HAZAI -Macaristan,
Prof. Dr. Halil İNALCIK-Türkiye
Prof. Dr. Haluk AKALIN-Türkiye
Prof. Dr. Hamdi HASAN-Mekedonya,
Harid FEDAI-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti,
Prof. Dr. Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY-
Türkiye,
Prof. Dr. Hüseyin AYAN-Türkiye,

Prof. Dr. İlber ORTAYLI-Türkiye,
Prof. Dr. J.-L. Bacque GRAMMONT-Fransa,
Prof. Dr. İsmail PARLATIR-Türkiye
Prof. Dr. Kamil Veliyev-Azerbaycan,
Prof. Dr. Kerima FİLAN-Bosna Hersek,
Prof. Dr. Lars YOHANSON-Almanya,
Prof. Dr. Maria TODOROVA-Bulgaristan
Prof. Dr. Micheil BOZDEMİR-Fransa,
Prof. Dr. Michael KİEL-Hollanda,
Prof. Dr. Mihai MAXİM-Romanya
Prof. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ-Sırbistan,
Prof. Dr. Mirzattin ZAKİYEV-Tataristan,
Prof. Dr. Mustafa KAÇALIN-Türkiye
Prof. Dr. Mustafa MEHMET-Romanya,
Prof. Dr. Nasimhan RAHMANOV-
Özbekistan,
Prof. Dr. Novak KİLİBARDA-Karadağ
Prof. Dr. Eva BALTA-Yunanistan,
Prof. Dr. Razik RAFİEV-Özbekistan,
Prof. Dr. Reşat GENÇ-Türkiye,
Prof. Dr. Rukiye HACI-Çin,
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV-Kazakistan,
Akademik Şerbo RASTODER-Karadağ
Prof. Dr. Tadeus MAYDA-Polonya,
Prof. Dr. Uli SCHAMİLOĞLU-ABD,
Prof. Talât HALMAN-Türkiye,

Y A Z I N

- Kadir ALPER**, Ontolojik İnceleme Yöntemiyle Fuzulî'nin
"-dur sana" Redifli Gazeline Yapısalcı Bakış..... 181
- **Jovanka DENKOVA - Mahmut CELİK**, The Role and The
Power of Women in Macedoniaq and Turkish
Folk Literature..... 209
- Hayriye SÜLEYMANOĞLU YENİSOY**, Bulgaristan Türk
Edebiyatı Üzerine Araştırmalar Yapan Kosovalı
Aydınlar..... 223
- **Nail TAN**, Şeyh Şa'bân-ıVeli'nin Takipçilerinden Şair Şeyh
İbrahim Şefki Efendi ve Bir Cönkteki 16 Şiiri..... 233
- **Mustafa AYDEMİR**, Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'in
Eserlerinde Ezan..... 253
- Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI**, Fethi Tevetoğlu'nun
Öykücülüğü 271

E Ğ İ T İ M

- Bedrettin KORO**, Kosova Cumhuriyeti Üniversite
Öncesi Okullarda Çok Kültürlü Hayat.....303

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Sevim BIRVENİKU**, Priştine'de Yayımlanan "Bahar" Çocuk
ve Kültür Dergisinin Tenkitli Bibliyografyası 317

H A L K B İ L İ M İ

- Abdullah DEMİRCİ**, Trk Mitolojisinde ve Edebiyatında Ademi
Figur 375
- Hayrettin İVGİN**, Büyükler ve Çocukların Geleneksel Oyunları
ve Eğlenceleri..... 381

Giles GUNN, Amerikan Ademi'nin Miti 387

YAYINLAR - TANITMALAR

“Anadolu Kadın Başlıkları, **Nail TAN** 397

“Hayrettin İvgin'den Yeni Kitap “Derin Mitoloji”, **Nail TAN**..... 402

“Tekirdağ Çocuk Oyunları”, **Begüm KURT**..... 404

“Tekirdağ Halk Oyunları Araştırmaları”, **Begüm KURT** 405

“Günümüzde Adana Aşıkları Geleneği”, **Begüm KURT** 406

OLAYLAR

Prof. Dr. Nimetullah **HAFIZ**'a Yaşam Boyu “Üstün Hizmet
Ödülü” Verildi..... 411

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ..... 419

**BAL-TAM KÜTÜPHANESİNE GÖNDERİLEN KİTAP VE
DERGİLER** 421

TARİH

AVARLARIN GÖÇÜNÜN TÜRK VE AVRUPA TARİHİNE ETKİSİ

Ahmet TAŞAĞIL¹

Avarlar, Avrupa tarihinde Hun'lardan sonra büyük ölçüde etkili olan ikinci Türk kavmidir. Hakikaten Avar'lar, Attila gibi büyük liderleri olmamasına rağmen, Avrupa'nın ortasını ve doğusunu sarsmış ve etnografik yapısını değiştirmişlerdir. Yaklaşık 558-805 yılları arasında siyâsî varlıklarını yaşatmış olmalarıyla birlikte, kültürel etkileri yıkılışlarından sonra da asırlarca devam etmiştir.

Avarlar, Avrupa tarihinde Hun'lardan sonra büyük ölçüde etkili olan ikinci Türk kavmidir. Hakikaten Avar'lar, Attila gibi büyük liderleri olmamasına rağmen, Avrupa'nın ortasını ve doğusunu sarsmış ve etnografik yapısını değiştirmişlerdir. Yaklaşık 558-805 yılları arasında siyâsî varlıklarını yaşatmış olmalarıyla birlikte, kültürel etkileri yıkılışlarından sonra da asırlarca devam etmiştir.

Avarların menşei konusunda önceleri bir çok tartışmalar yapıla geldiği halde Moğol olmayıp, Türk oldukları artık kesinlik kazanmıştır . Hazar denizinin kuzeyinden Fransa içlerine kadar çok geniş bir sahaya yayılan Avarlar, Bizans kaynaklarında "Abares, Abaroi", Latin kaynaklarında "Awares", Slav kaynaklarında "Aban, Obri, Obor" şeklinde zikredilmişlerdir.

¹ Prof. Dr. Mimar Sinan Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı

Bizans tarihçisi Simokattes'in (7 yy. 2.çey.) verdiği 558'de, Orta Asya'dan gelerek Bizans imparatorluğunun doğu sınırlarına yerleşen Moğol Juan-juanların, Avarlarla aynı olduğuna dâir haber, Moğol kabileleri arasında War-khun adına benzeyen Var-guni (Barguni) adlı bir kabilenin yaşadığının tesbit edilmesi ve Macaristan'da bulunan Avar mezarlarında Mongoloid insan iskeletine tesadüf edilmesi , bu Türk kavminin Moğol menşeli sayılmasına sebep olmuştur. Bunun yanında Avarların Fin-Ugor veya Ogur menşeli olduğunu ileri sürenler de olmuştur.

Avarların menşeyini iyi anlayabilmek için şu noktaları iyi bilmek gerekir: Her şeyden önce Bizans tarihçisi Priskos (5 yy. ortaları) daha Orta Asya'daki Moğol Juan-juanların hâkimiyeti Gök Türkler tarafından yıkılmadan yüz sene önce 461-465 yılları arasında Batı Sibirya'da bir Avar kavminden bahsetmektedir. Yine bir Bizans tarihçisi Zakharias rhetor (550'lerde), henüz Juan-juanlar Gök-Türkler tarafından yıkılmadan önce batıda bir Avar (Abar) topluluğundan bahsetmektedir. Ayrıca Grek coğrafyacısı Strabon, M.S.1. yüzyıl eserinde "Abar-Noi'lardan" bahsetmekte, üstelik Grek efsanelerinde karışık olarak "Abaris" adının geçtiği bilinmektedir. Bu kayıtlara göre söz konusu Avarların, 552 yılında Gök-Türkler tarafından yıkılan ve 558'de tamamen yenilerek batıya itilen Moğol Juan-juanlar ile ilgisi olamayacağı açıktır. Aslında zaten Avarların Moğol Juan-juanlarla aynı olduğu haberini veren Bizans tarihçisi Simokattes eserinde "Hakiki Avar", "Sahte Avar" diye ayırım yapmıştır. Bu duruma göre Avarların menşeyi şöyle açıklanabilir:

Bu Türk boyu aslında Batı Türkistan, Kuzey Kafkasya arasında ve Don itil boylarındaki Ogur Türklerine komşu olarak yaşayan, Bizans tarihçisi

Menandros'un eserinde Avar adı olarak geçen War Khon (aslında var ve Hun adlı iki kabileden müteşekkil) lardır Bunlar, Hunlar, Gök-Türkler gibi Y'li Türk lehçesini konuşuyorlardı. 350 yılını takiben bağlı oldukları JuanJuan idaresini terk edip batıya yönelerek, Batı Türkistan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da kurulan Akhun (Eftalit) devletine katıldılar. Daha sonra Hazar ile Aral sahasına gelen War ve Khon kabile birliği yaptığı işe uygun olarak Abar adını aldı (Abar kelimesi Türkolog Gy.Nemeth'e göre karşı koyan, direnen anlamına gelmektedir). Ayrıca sabar, Hazar adları gibi Orhun kitabelerinde kavim adı olarak geçen Apar sözü bu tarihte (572) Juan-juanlar mevcut olmadığı için batıdaki Avarları göstermektedir. Bütün bunlardan başka Avarların kullandığı unvanlara bakıldığında, bunların hepsinin Türkçe olduğu ve diğer Türk devletleri tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Bö-kalabur (din adamı), Tudun, Kağan, Tarkan, Bağan, Apşyk, Yuğruş, Bayan (zengin), Kansavci (prens) Kök-elçi, Solak-elçi, (Mergen, Kandık gibi..). Ayrıca Avusturya, Macaristan, Arnavutluk, Çekoslovakya, Güney Almanya v.b. yerlerdeki Avarlara âit olan mezarlarda yapılan kazılarda brakisefal Türk tipi iskelete oldukça yüksek oranda rastlanmıştır.

Avarların Göçü

Avar göçü Doğu ve Orta Avrupa tarihinde mühim neticeler verdiği için Avrupa Hunlarından sonra II.Türk göçü olarak kabul edilir. Avarlar da tıpkı Hunlar gibi daha ilk hareketlerinden itibaren temas ettikleri bir çok kavmi, hakimiyetlerine aldıkları gibi bazılarını da göçe zorlayarak, o devir Avrupasının etnografik yapısını değiştirmişlerdi.

Göçlerinden önce Avarların (Priskos'un eserinde kayıtlı olarak) 465 yılı civarında Barköl havalisinde bulduklarını görmekteyiz. Bu sırada don ve İtil nehri boylarında yaşayan Ogur Türkleri ile komşu idiler. Yani onların doğusunda bulunuyorlardı. Bundan az önce 461 yılından sonra Sabarlar, Avarlar karşısında yerlerini terk edip batıdaki Ogurları yerlerinden iterek, Kafkaslara doğru gelmişlerdi.

552 tarihinde doğuda Gök-Türk devletinin kurulmasıyla batıya doğru kaçan Juan-juanların baskısı neticesinde Türk kavimleri göçünün yeni bir dalgası başladı. Bu karışıklıkta Priskos'da Avar diye geçen bir Türk kavmi uzak batı ufuklarına doğru harekete başladı. Avarlar önce önlerine çıkan Sabarları dağıtarak Kafkaslara doğru ilerlediler. Bu sırada Avarların Ogurları ve İranlı Alanları hâkimiyetleri altına aldıklarını görmekteyiz. Daha sonra Terek nehri boylarındaki Alanların Zaros adlı başbuğları sayesinde, o sıralarda Kafkaslar'da asker toplamakla meşgul olan Bizans kumandanı Jüstin'e haber göndererek Bizans ile temas kurdular ve 558 yılında İstanbul'a Kandık adlı bir elçi gönderdiler.

İstanbul'a gelen Kandik, burada Bizanslılara Avarların kudretinden ve hiç bir kavmin onlara karşı duramayacağından uzun uzun bahsetti. O sırada Balkanlar'da ve Dalmaçya'da fetihler yaparak ansızın Trakya'yı istila eden Ogurlarla başı dertte olan Bizans imparatoru Justinianos, Avarlar'dan yardım sağlamak istedi. Kendi silahtarını Valentinus'u elçi olarak Avarlar'a gönderdi. Daha sonra Avarlarla Bizans arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Bizans, Avarlar'a her yıl hediye gönderecek, bunun karşılığında da Avarlar, Bizans'ın düşmanlarına karşı savaşacaklardı. Buna rağmen Bizanslılar, Avar saldırılarından şüphelendikleri için, Ant ve Slav kabilelerinden bir set oluşturup, muhtemel Avar saldırılarına karşı kendilerini korumaya çalıştılar. Fakat 562 yılında bu seti rahatça dağıtan Avarlar Tuna bölgesine gelerek, bu bölgede yerleştiler. Antlar ve Slavlar da Avar hâkimiyetine girdi.

Avarlar Orta Avrupa ve Balkanlar'da

Yukarıda söylediğimiz gibi Tuna bölgesine yerleşen Avarlar, buradan Avrupa içlerine, Galya'ya kadar uzanan akınlar yapmışlardı. Bu akınların başarılı olmasında hiç şüphesiz başta bulunan Bayan Hakan'ın büyük rolü vardı. 562 yılında Bayan Hakan imparator Justinianos'a bir elçi göndererek, Avarların, Bizans arazisine yerleşmelerini istedi. Başlarından daha evvel 378 yılında Vizigotlarla böyle bir olay geçtiği için, Avarların isteğini geri çevirdiler; fakat, Avar elçisine kötü muamele yapmadılar. Rivayete göre Bizans hükümeti, Okunim adlı Avar elçisinden, Avarların esas niyetinin Bizans'a saldırı yapmak olduğunu öğrenmişti. Arkasından üç yıl sonra Bizans tahtında değişiklik olmuş, Justinianos'un yerine Justinos geçmişti. Yeni imparatorun hediye (vergi)yi göndermede tereddüt etmesi üzerine Bayan Hakan'ın önderliğinde Bizans topraklarına hücum eden Avarlar, Karpat dağlarının orta taraflarını ele geçirdiler. Avarlar, daha sonra Tuna nehrinin batısındaki Germen kavimlerinden Longobardlarla anlaşıp Gepid kavminin doğu Macaristan'daki yurtlarını işgal ettiler. Fakat, daha sonra Avarlar'dan hoşlanmayan Longobardlar, 568'de Pannonya'ya gittiler. Bu suretle boş kalan Batı Macaristan ovalarına Avarlar hakim oldu. Bu sırada Avar akınlarına karşı durmaya çalışan Frank kralı Siegebart'ı de yendiler. Bu Avarların yayılma hareketleri neticesinde, 582 yılında uzun süren kuşatmalardan sonra Sirmium (Eszek) ve Signidunum (Belgrad) gibi önemli Bizans sınır şehirleri Avarların eline geçti. Böylece Balkanların yolu Avarlar'a açıldı. 592 (L.Rasony'e göre 597) yılında harekete geçen Bayan Hakan, Çorlu'ya kadar ilerledi ve İstanbul'u dehşete düşürdü.

Artık Avar ülkesinin sınırları Don nehrinden Galya'ya, Kuzey Slav bölgelerinden İtalya'ya kadar uzanıyordu. Bu devirde Avar Hakanlığı, Avrupa'nın en kudretli devleti haline gelirken, Avar ordusu da en kuvvetli

ordusu durumuna gelmişti. Bu ordu asıl çekirdek itibariyle Avar olmakla beraber, Slav ve Germen kütleleriyle de desteklenmekte idi. Bu ordu sayesinde Avarlar Orta Avrupa ve Balkanların başlıca ticaret şehirlerini ve pazarlarını dâima kontrol altında tutuyorlardı.

Bayan Hakan'ın hayatının son yıllarına doğru Avarların kısa bir müddet kuvvetten düştüklerini görmekteyiz. Özellikle, Bizans imparatorluğunun Sasanîler için ayırdığı kuvvet, savaş bitince boş kaldığından güçlenen Bizans ordusu Priskos'un kumandasında, 601 yılında Tuna'yı aşarak Tisa nehri boyunca Avarları mağlup etmişti. Bu savaşta Bayan Hakan'ın dört oğlunun birden öldüğü ve arkasından Bayan Hakan'ın fazla yaşamayıp, 602 yılında öldüğü bilinmektedir. Bayan Hakan'ın Attila avarında bir şahsiyet olmayıp, büyük çapta bir hedefi olmadığı gibi alelade seviye üstüne yükselen kültür duygusundan da mahrum olduğu ileri sürülmektedir. Bayan Hakan'dan sonra Avar tahtına geçen yeni bakan önce İtalya'ya doğru yürüyüp Langobardları yendi. Zaten daha önce Avarlar, Langobardların Pannonya'dan İtalya'ya göçlerinden faydalanarak Pannonya'ya girmişlerdi. 616 yılında Avar Hakanı, Friul şehrini ele aldı ve yağmaladı. Aynı Hakan 613 yılında, Bizans imparatoru Heraklius'a Trakya Ereğlisi'nde bir tuzak kurmuş, fakat imparator bu tuzaktan kurtulmuştu. 626 yılında Avarlar, Sasanîler ile anlaşarak beraber İstanbul'u kuşattılar. Sasanî generali şahvaraz, Anadolu'yu baştan başa geçtikten sonra Boğaziçi'nin girişinde, Kadıköy'de karargâhını kurdu. Avarlar da Trakya tarafından harekete geçerek İstanbul surları dibine kadar geldiler. Bizans imparatoru Heraklios, Kartaca'ya kaçmayı bile düşünüyordu. Fakat, daha sonra Kafkaslar'a, Hazar Türklerinden yardım istemeye gitti, İstanbul'un savunması Patrik Sergios ile Patricuis Bonos'a kalmıştı. Bu arada Bizans deniz filosu Boğaz içinde dolaşıyor ve Avarlar ile Sasanîlerin ortaklaşa hareket etmelerine engel oluyordu. Donanmasızlık yüzünden kuşatma başarıya ulaşamadı. Avarlar zor şartlar altında geri çekildi. Bu başarısızlık Avar Hakanlığının nüfuz ve itibarının kaybolmasına yol açtı. Az sonra 630 yılında Avar hakanı öldü. Onun ölümünden sonra Avarlara tâbi olan Bulgarlar, hakanlığa kendi liderleri Kubrat'ın geçmesi gerektiğini ileri sürerek ayaklandılar. Bu isyan Avarlar tarafından bastırılmasına rağmen, Balkanların kuzeyi Bulgarlara geçti. Bu olayı diğer başka kabilelere bazı yerlerin terk edilmesi takip etti. Tuna-Sava bölgesi Hırvatlara ve Slovenlere, Bohemya sahası Çeklerin atalarına bırakılmıştı. Bundan sonra Macaristan ovasında bir rakip çemberi içine sıkışan Avarlar 7. ve 8. yüzyıllar boyunca varlıklarını devam ettirdiler.

Fakat, 791 yılında Frank imparatoru Charlemagne, Avarlar üzerine düzenlediği seferde, Tuna ile Raab suyunun birleştiği yere kadar ilerledi. 796 yılında ise oğlu Pepin, Orta Macaristan'daki Avar başkentini ele geçirdi.

Artık hızla tarihten silinmeye başlayan Avarların başlarında, 805 yılından itibaren Hristiyan olmuş Teodor adlı bir hükümdar görülmektedir. Bu son Avarlar Teodor'un önderliğinde Carnantum ile Sabana arasında yerleşerek tarihten silindiler. Bu arada Tudun unvanlı Avarlardan başka bir kişi 795 yılında Franklara karşı isyan etmiş, fakat başarılı olamamıştır. 803'de Zodan adlı bir başbuğ da Franklara teslim olmuştur .

Avarların Doğu Avrupa Tarihindeki Yeri

558-805 yılları arasında yaklaşık 250 yıl kadar Orta Avrupa ve Balkanlar'a hâkim olan Avarlar, istanbul önlerinden, batıda Frank ve Germen diyarlarına kadar akınlar yapmışlardı. Bu kadar geniş sahaya yayılan ve hükmeden Avarların, bu bölgede büyük tesirler yapması gayet tabii bir hâdisedir.

Avarlar sayesinde Doğu Avrupa'nın etnik yapısı değişmiş; Longobardlar, İtalya'ya göç etmişler; Slavlar ise kuzeyden getirilerek, Vistül, Tuna ve Bohemya havzasına yerleştirilmişlerdi. Aslında Slavların göç ettirilmesinin sebebi, Avarların tarım ürünleri ihtiyacının yerleşirken tarım yapmasını ve düzenli toplum hâlinde yaşamasını, Avarlardan öğreniyorlardı. Suriyeli Piskopos Johannes'in dediği gibi "*Eskiden ormanlardan dışarı çıkamayan Slavlar, Avarlar sayesinde disiplinli savaşa alıştılar ve at, sürü, gümüş ve altın sahibi oldular. Kısacası Avarların Slav topluluklarını sistemli bir şekilde göç ettirmeleri neticesinde, bugünkü Yugoslavya, Çekoslovakya ve Polonya'nın etnik yönden temeli atıldı.*"

Avar ordusunun esas nüvesini Türkler teşkil etmesine rağmen, yabancı kavimler de yardımcı kuvvet olarak kullanılmakta idi. Sözgelisi 600 yılında Bizanslı kumandan Priskos Avarlardan 17200 esir almıştı. Bunlardan ancak 3 bini Türk, geri kalanların 4000'i Gepid, 7000'i de Slavlardandı. 603 yılında Longobard kralı Ailulf, Kremona ve Mantua'nın işgali için Avarlardan yardım istediği zaman Avar hakanı kendi kumandanlarının idaresinde Slav birliklerini göndermişti. Bunun yanında Avarların askerî bakımdan Slavlara hocalık yaptığını söyleyebiliriz. Aslında Slavlar, Avar ordusunda piyade kuvveti olarak kullanılıyordu. Bütün Slav dillerinde Avar kelimesinin "Obor" şekliyle dev manasına gelen isimle zikredilmesi yukarıda söylediklerimizi teyid eden diğer bir delildir. Slavcada siyasi teşkilâta dâir bazı sözler Türkçeden (mesela Boyar gibi) geçmiştir. L.Rasony'e göre eski Türk dini tesirleri Slav akidelerine de geçmiştir. Bunun yanında Slavların VIII. yüz yıllarda Almanlara karşı daha zayıf olmalarına rağmen Elbe nehrine kadar sokulmalarının ancak Avarların Slavlara yardımı ile olabileceği açıklanmaktadır. Diğer kabilelerden Hırvatlarda da Avar tesirleri görülür.

Hırvatların askerî unvanlarından "Ban" (Gök-Türkçe Bağa, Avar dilinde Bağan, Bulgar ve Macarlarda da var), "Boyar" (Boyla, Tuna Bulgar

Devleti vb. unvanlar Avarlardan geçmiştir. Ayrıca Yunanistan'daki Navorino (Poyloşalı Avarino) ve Arnavutluktaki Antivari (Bar, eskiden Çivi Avarorum) şehirlerinin adları da onların Avrupa'daki izleridir .

Avarların altın bakımından da çok zengin olduklarını görmekteyiz. 599 yılına ait Avarlardan kalma Küküllö çevresindeki Firtos buluntusunda diğer takımlarla birlikte 3 bin adet îmale hazır Bizans altını vardı. O zamanın tarihleri, 796 yılında Frank kralı Pepin tarafından Avar'ın başkenti ele geçirildiği zaman, Frankların batıya çok zengin hazineler götürdüğünü yazmaktadır. Arnavutluk'taki Prostovats altın hazinesi Avarlara aittir. Ayrıca Nagy Szentmiklos'daki altın hazinenin Avarlara âit olduğu ileri sürülmüşse de, Nemeth Gy. tarafından bu eserlerdeki yazının Peçeneklere âit olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu malzemedeki uslûb ve teknik Avarlara, damgalar ise Türk Bulgarlara aittir.

Avarlar'dan günümüze kalan en önemli eserlerden biri de "Avar Çifte Kavalı"dır. Bu kavimler göçlerinden zamanımıza kadar varan tek musiki âletidir.

Avrupa Hunları'nın silahları ve savaş taktikleri nasıl o devir Avrupa ordularına misal teşkil ettiyse, Avarların silah ve taktikleri de kendi devirlerindeki Avrupalılar tarafından misal kabul edilip benimsenmiştir. Avarlar bozkırlı oldukları için süvari ve okçulukta mahir idiler. Okları muhafaza eden okluk bel kemerlerinin sağ tarafına, yayı ise diğer bir muhafaza içinde sol kemerlerine takarlardı. Avar yayı bir kaç parçadan mürekkep idi. iç tarafa takdim edilen kemik safihalara Hunhar'a âit mezarlarda da rastlanmıştır. Avar kılıcı ise düz veya eğridir. Üzengiyi de Avrupa'ya getiren Avarlardır. Avar üzengileri daire biçimindedir. Avar harp sanatı Bizanslılara da tesir etmiştir. Bizans imparatoru Heraklios ordusunu ancak Avar usulüne göre teşkilatlandırdıktan sonra, Sasaniler'e karşı galip gelebilmiştir. Yani, bu devirde Bizans ordusu giyim ve silah bakımından tamamen Avarlara benzemekte idi. Ayrıca adı geçen bu imparator "Tactica" adlı eserinde teferruatlı bir şekilde Avar ordusunun harp tekniklerinden ve askerlerinin giyiminden bahseder.

Avarlar ölümlerini mezara yüzü doğuya bakar şekilde yerleştirirlerdi. Mezar zemini baştan ayak istikametine doğru meyillidir. Nüfuzlu şahsiyetlerin cesetlerini önce deriye sararlar ve bir lahid içine koyarak gömerlerdi. Mezarlara ahiret yolculuğu için kaplar içinde yemek koyarlar; süvari ölünce kendisiyle birlikte atını da gömerlerdi.

Avar Sanatı

Orta Avrupa'ya yerleşen Avarlar, Macaristan'da ve diğer Orta Avrupülkelerinde kendilerine mahsus yeni bir kültür meydana getirdiler.

Avar sanatının başlıca iki özelliği vardı: Güney Rusya'daki Hun kalıntılarının tesirinde kalmıştı ve Orta Asya karakterli hayvan üslubu taşıyordu. Avar sanatı Hun sanatının birçok özelliğini taşırsa da yine de aralarında birçok fark vardı. Mesela Hun sanatında geometrik süslemeler hâkim iken Avar sanatında hayvan üslubu hakim idi. Bu çağdaki Avar sanat üslubu ile diğer Türklerin sanat üslubu arasında çok büyük benzerlik görülür. Meselâ, Macaristan'daki Avar buluntuları ile Gök-Türkler'e ait Altaylarda Katan adlı yerden çıkan buluntular, büyük bir benzerlik gösterirler. Bu durum özellikle hayvan motifleri ile süslenmiş kayış uçları, kemikten yay parçaları, üç veya iki köşeli oklar, gem, üzengi, koşum takımları v.b. gibi arkeolojik bulgularda görülmektedir. Bunlar gibi, Tanrı Dağlarında "Koçkar", Orhun'da "Nainte-Sumi", Kama nehri kıyısındaki "Perm" adlarında buluntu yerleri Macaristan'daki Avar buluntuları ile çok büyük benzerlikler gösterirler.

Avarlar Macaristan'daki bazı şehirleri ele geçirdikten sonra şehirlere yerleşmeye başlamışlardır ki; bunun en iyi misali Mogentina şehridir. Macaristan'daki Avarlara âit buluntu yerleri şöyle sıralanabilir:

1- Szent-Endre (602-610), 2- Pusztatotti (669-670), 3- Fönlak (613-614), 4- Kuriagota, 5- Koszthely.

Avarların mâdeni dökme tekniği de başlı başına sadece Avarlara mahsus olan bir tekniktir. Çünkü, o zamana kadar Avrupa'ya hakim olan dökme tekniği levha veya saç levha şeklinde idi. Avar tekniği ise tamamen Orta Asya menşeli hayvan üslubu tekniği idi. Dökülecek şeyler önceden

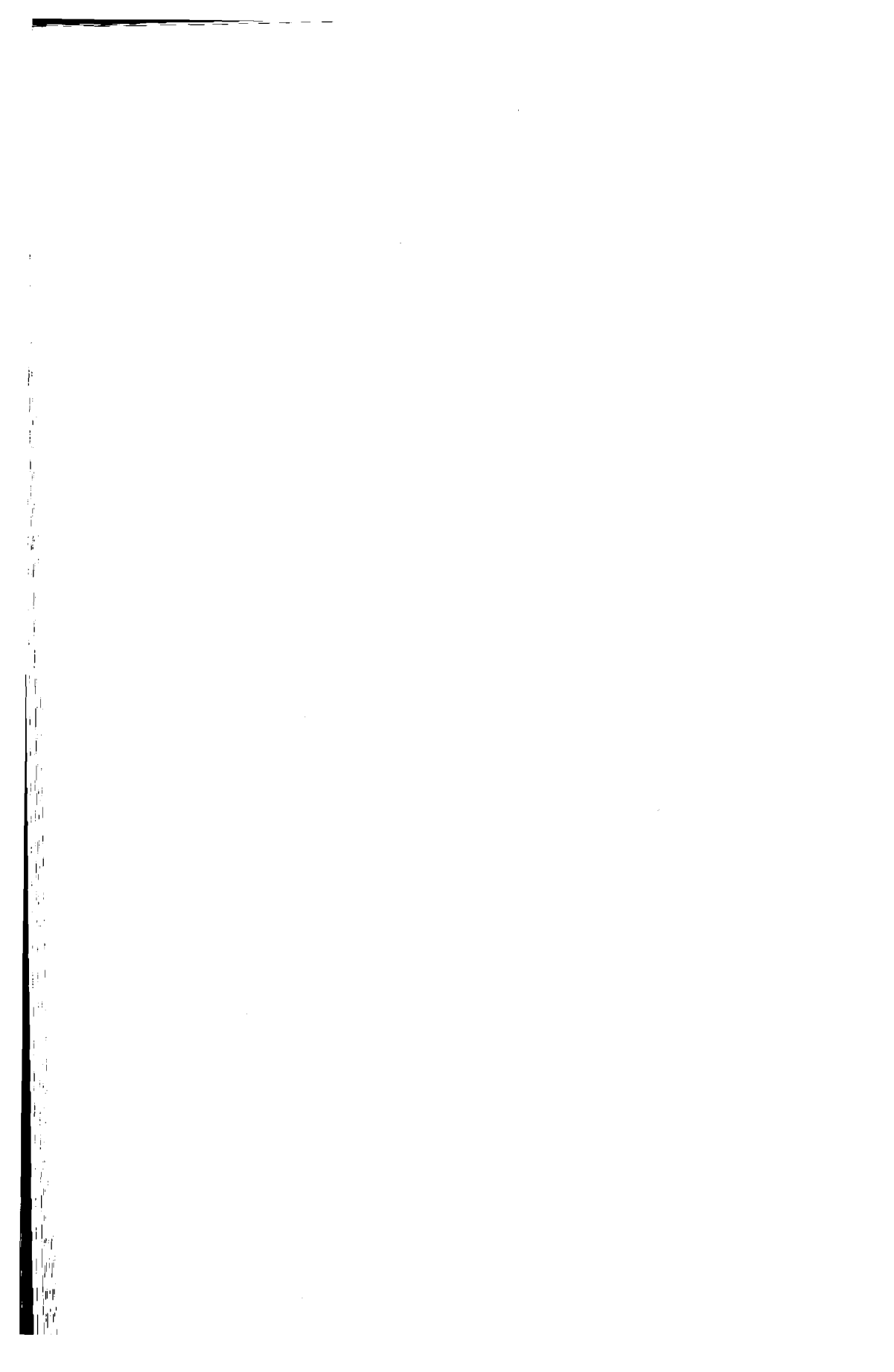
ağaçlara oyulur ve dökmeler bu ağaçlarla yapılan kalıplara göre şekillendirilirdi.

Avar sanat eserlerini iki gurup hâlinde incelemek mümkündür:

1. Kayış Süsleri; ekseriyetle menteşelerle kayışlara bağlanan süsler, Avar sanatında büyük yer tutuyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi süslemelerin menşei Orta Asya'ya dayanmakta idi. Avar kayış uçlarına nazaran çok daha ilkel olan Germen uçları süslemesiz ve basit teneke levhalardan oluşuyordu. Halbuki, Avar eserleri ise hayvan ve nebatlardan müteşekkil idi. Germen sanatında geometrik süslemeye rastlanmaz iken çiçek ve sarmaşık dalları, Avar sanatının özünü oluşturuyordu.

2. Tokalar; Avar tokalarının kayışa bağlanan yerleri düz yapılmış hayvan motifleri ile süslenmiş, bitki motifleri ise rinsolar şeklinde tertip edilmişti. Bazen de süsler yaprakların yan yana gelmesiyle meydana gelirdi. Başlıca hayvan motifleri at gövdeli, kuş başlı mahluklar, grifonlar, aslanlar ve efsanevi hayvanlardı. Tokalar şekil itibariyle üç kısımdır: çevrelerinin ön kısmı fazla basık, çevreleri fazla yüksek, köşeli olanlar şeklinde ayırt edilen, Avar tokalarının menşei de Orta Asya ve Güney Rusya'dır.

Aslında Avar kültürünün yayılma sahası çok daha geniş olup Moravya, Almanya hatta Merovjng'ler çağı Fransasına kadar uzanmaktadır.

DELHI TURKISH SULTANS AND RAJAHS

Salim CÖHCE*

Turkish Sultanate, coming into existence around Delhi and the neighborhood subsequent to 1192 Tarrain Battle² which resembles Manzikiert Battle in which the gates of Anatolia had been opened to Turks in 1071 with respect to its consequences, took in a short while the possession of whole Northern India spreading out Indus coastline to Bengal.³ This state having been established by Kutb ed-Din Aybeg (1206-1210) one of Memluk-originating Turkish commander of Mu'izz ed-Din Muhammed b. Sam the ruler of Gazne of Gurs' would at the time of his son-in-law (1211-1236) be one of the most important determiner⁴ of Indian history up to 1414 on the lands protected from Mongolians who had run over the majority of the world from top to bottom. Such that the Turks faced with one of the oldest religion and civilization of the world at that time have contributed both to Indian and Islamic history perpetuating their existence at that place⁵

As Delhi Turkish Sultanate was founded, Turkish commanders, contrary to the English, had neither a superior technology nor a homeland to beg help in case of a need. Alexander had to leave the country having had a humiliating defeat against Porus⁶. Mahmud of Gazne had demolished the strategically significant points, defeated mighty rajahs, destroyed sacred buildings, however being cautious and prudent in his military expeditions he had never attempted to conquer Northern India⁷. As for

* Prof. Dr, İnönü University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, MALATYA/TURKEY salimcohce@hotmail.com

² See. Cüzcanî, **Tabakât-ı Nâsirî I**, (Pub., A.H. Habibi), Kabil 1963, pp.399-401; es-Sihriñdî, **Tarih-i Mübârek Şâhî**, (Pup., M.H.Husain), Calcutta 1931, pp.9-11; Firişte, **Târih i Firişte I**, Calcutta 1832, p.103; İbnü'l Esir, **İslâm Tarihi, El Kâmil fi't-Târih Tercümesi XI**, (pup., A.Özaydın), İstanbul 1985, p.151 ; B.S. Nijjar, **Penjâb Under the Sultans (1000-1526)**, Delhi 1968, p.28; N.Durak, **Hindîstan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000, pp.72-74

³ See. P. Saran-R.C. Majumdar, "*The Turkish Conquest of Northern India*", **History and Culture of the Indian People V; The Struggle for Empire**, (Ed., R.C. Majumdar), Bombay 1957, pp.115-130

⁴ See. S.Cöhce, **Şemsî Melikleri**, Elazığ 1986 Non-Published Ph.D.Thesis; V.D.Mahajan, **The Sultanate of Delhi**, Delhi 1970; Ansar Zahid Han, "*The Sultanate of Delhi and The Regional States*", **Road to Pakistan I (712-1858)**, Karachi 1990, pp.81-120

⁵ To give an example, In India Islam still is both powerful and effective. From this point of view it seems quite possible to claim that settlement of Turks in India has been much more important and fruitfull than their heading towards Europe in the long run. See. S.A.H. Haqqi, s.24.

⁶ See. E. R. Bevan, "*Alexander the Great*", **The Cambridge History of India I, Ancient India**, (Pub., E. I. Rapson), Delhi 1955. pp.309-345

⁷ See. el-Utbi, **Tarihü'l Yemîni**, (nşr.Curfâdekânî), Tehran 1915, pp.130-158; İsemî, **The Fütuh-us-Salâtin or the Shahnama of Medieval India of Isami**, (Pub.,A.M.Hüsain), Agra

Çingiz the World Conqueror, he had in a short period relinquished the idea of going beyond Indus⁸. A task none of these persons had accomplished in the face of enormous opportunities was unfortunately to be done by a few Memluk-originating commanders in a much more limited power and within a short period like fifteen years⁹. What was the mystery of this success?

Kutb ed-Dîn Aybeg and İltutmush had constituted an empire comparable to those of Guptas and Harşas. On the other hand, Delhi, on a strategic location connecting Hayber passageway and Indian, Ganj open fields each other came to acquire the quality of being a capital of a great empire leaving the position of being a small Raçput castle aside¹⁰. While it was being constituted a structure in which different characters came together and cooperated in administration, in social, political and cultural fields the priority was given to securing Muslim-Indian togetherness¹¹. Based on this understanding which later on would constitute a foundation for Baburs who would start the modern period in Indian history, Indian leaders who had previously to pay taxes were allowed to sustain their administration in the fields where they dominated. Moreover, the governorship of Ecmir which had newly been conquered at that time and been the centre of Indian military aristocracy was left to Raçputs¹². However, all these things would not be sufficient to do away with the resistance of rajahs.

Some researchers think that behind the easy conquest of larger portion of India and the foundation of a Turkish hegemony lasting for ages was the threat constituted by continuous and armed Indian resistance.¹³ To be honest, Rajputs¹⁴ whose names during Gazneli Mahmud's invasions

1938, pp.38 etc.; Nizâm ed-dîn Ahmed, **Tabakat-ı Ekberi**, Calcutta 1931 pp.7-16 ;E. Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989, pp.16-28; M. Nazım, **The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna**, Cambridge 1931, pp.190-198; C.E.Bosworth, **The Ghaznevids their Empire Afghanistan and Eastern Iran (994-1040)**, Beirut 1973, pp.42-48

⁸ Cüzçânî II, s.136; F. Grenard, **Gengis Khan**, Paris 1955, s.162

⁹ M.Aziz Ahmad, **Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi**, Lahor 1949, p.41

¹⁰ H. Kulke-D. Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986, p.168; It is accepted that Delhi was established in VIII. Century by Tomaras. See. A.C.Banerjee, "A Note in Provincial Government under the Sultanate of Delhi", **Journal of Indian History V (1938-9)**, p.237 ; Wahid Mirza, **The Life and Works of Amir Khusrau**, Lahor 1962, p.148

¹¹ H. Kulke-D. Rothermund, p.8

¹² Cüzçânî I, p.400; es-Sihriñdî, p.9 ; İbnü'l Esir XI, p.152; Nizâm ed-dîn Ahmed, p.38; M.Aziz Ahmad, p.79

¹³ Aziz Ahmed, **Studies in Islamic Culture in the Indian Environment**, p.93

¹⁴ This group possibly came into existence as a result of unification of a community which had come to Middle Asia with Akhuns with the local Indian tribes. See.H. Kulke-D.Rothermund, p.96; I.Prasad, **A Short History of Muslim Rule in India**, Allahabad 1931, p.11; V.A. Smith, **Early History of India, from 600 B.C. to the**

had never been mentioned¹⁵, but appeared at the point of first contact in the period of the establishment of Delhi Turkish Sultanate, namely between the years of 1192-1201, had developed a new belief system and established quite a military state within one hundred and fifty years passed in between. Since Raçput rajahs had spent all their energies for combat having neglected the civil life altogether, inasmuch as they were defeated in wars they came to be embracing the belief that fighting was more than essential¹⁶. In consequence, as the military forces controlled and impelled by Memluk-originating Turkish commanders working for Gurs began to move ahead in India in 1186, when Raçputs in cooperation with Brahmans turned out to be the real owner of the country the discriminating among castes was getting more solidity, division, reciprocal hatred and envy were increasing rather well¹⁷.

Although Raçputs seems during the establishment of Delhi Turkish Sultanate to have undertaken the duty of protecting and administrating the country and to have admitted being privileged with regard to military service and its honor, they did not have a regular army. The most significant characteristics of their army which they set in motion against the Turks was its being consisted of the powers of distinct feudal lords. These feudal lords were collected when a need was immediately at door. Among the soldiers of feudal lords which had been collected in haste and sometimes by force there was no racial and national unity. Moreover, they did not have tactical movements such as regular walking, expanding, rapid departure, etc which were enjoyed by well-educated troops. Hence, it was out of question that they had capabilities such as chasing the enemies for a long time and performing dangerous invasions against them. As for the Turks, they were grown in these sorts of battles, prepared for military service in special methods and their lives were to pass along exercising the fighting art¹⁸.

The records with respect to struggles between Delhi Turkish Sultans and Rajahs narrates the confrontation of professional warriors who were hero but very excited, though not having physical superiority over ordinary warriors one who knew state administration and all tricks of war. To state another way, Raçputs did not have the possibility of being successful against Turkish armies in open air battles. Therefore, most of the time rajahs were receding and hiding themselves into castles without losing many

Mohammadan Conquest Including the Invasion of Alexander the Great, Oxford 1967, p.425

¹⁵ M.Aziz Ahmad, s.44

¹⁶ M.Aziz Ahmad, p.44 etc.

¹⁷ See. C.V. Vaidya, **History of Medieval Hindu India III**, Poona 1926, pp.360 etc.

¹⁸ M.Aziz Ahmad, s.45; Kulke, s.166; N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000, p.

individuals. This is why the movements of Memluk-originating Turkish commanders to conquer India toward the end of the XII. Century had turned out to be a constitution of a series of invasions. In the end, as the troops that Aybeg had commanded retook Delhi in 1192, and conquered¹⁹ Koil and Ecmir two years later, one of the most dangerous of Raçput leaders Rari Raca was exterminated²⁰. Subsequently, with one year pause Bedaun, Kannauç, Malva, its neighborhood and Galyur were conquered, and then in 1202 Kalincar were retaken from Paramardi Deva, then was penetrated into the centre of Mahoba of Kalpi region²¹.

Aybeg had an unshakeable self-control, and he was a very powerful commander. He had been able to endear himself to his nation and he had been loved by them. This feature of his personality would later on motivate some local population come together with various Turkish Urugs under his command²². Ray Pithora (III.Prithvi), murdered in Tarain war, had two sons: Renthembur rajah Rains and Rae Kolah. These were only two of those who had come together under Aybeg's command.²³ What lies under Aybeg's success was his keeping the soldiers of Kalaç, Horasan and Gur that were under his control in a very severe discipline, and his being very generous towards them. Among the diplomatic rules of that time one of most effective way of binding people was Aybeg's establishing kinship with Turkish commanders among other Mu'izzi kings.

Right after Kutb ed-din Aybeg had been killed, while some of the independent rajahs and ranas adopted an aggressive manner, Raçputs invaded Gwalior and Hansi. The monarch of Nanvar Chahar Deva similarly took action in order to establish a confederation in central India. Among Turkish sovereigns the struggle of superiority had accelerated. In a period like this, Sultan Şems ed-Dîn İltutmuş who was sitting on Delhi throne did not have a supporter such as Gur state that had previously been ensured to Aybeg. However, while he dragged a considerable amount of Turkish princes and kings toward himself appealing to benevolence with the exercise of

¹⁹ Cüzcâni I, s.401; Nizâm ed-dîn Ahmed, s.39.

²⁰ H. Beveridge, **History of India I**, London, pp.48etc.; T.W. Haig, "Muizz-uddin Muhammed bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi", **The Cambridge History of India III**, (Pub., T.W. Haig), Delhi 1958, s.38-73

²¹ See., Fahr ed-din Mübârek Şâh, *Tarikh-i Fâhru'd-din Mübârek Shah*, (Pub., E. D. Ross), London 1927, p.24; M. Abdul Ghafur, *The Gorids History, Culture and Administration 1148-1215*, Hamburg 1960, p.100(Non-Published Ph.D Thesis)

²² See., R.S. Sharma, "*Hindu Cooperation with Early Muslim Expansion in India*", **Indian History Congress (IHC)**, (1945), s,109-115; A.M.Husain, "*The Hindus in Medieval India*", s.712 vd

²³ A.L. Srivastava, a.g.e., s. 82

intelligent policies on the one hand, he took action against opponents on the other hand putting immediately the army into a tuning and regularity.²⁴

İltutmush sat on throne in a period in which Turkish sovereignty had still not settled down in the hearts of local population. However, he overcame the eurrent problems with his military genius and enormous liveliness.²⁵ After a great struggle he established the political unity of Turkish sovereignty in India which had not been fulfilled in the time of Aybeg. Although he took all precautions to prevent the consolidation of Rajahs he could not stop Indian chief Bartu's assassinating one hundred and twenty thousand people among Muslim inhabitants in Oudh region.²⁶ In exchange for this, besieging Renthembûr in 1226 he made Raca Valanadeva pay a plentiful tax and tribute.²⁷ After a year, he got back historical Mandor castle from Kirtipala²⁸. In the meantime, he made²⁹ Delhi Turkish Sultanate take its political position in Islamic World by means of Abbasid Caliphate ambassadors³⁰ reaching Delhi on 18th February 1229.

It seems that İltutmush attempted to struggle against rajahs in 1231 with an ever increasing intensity. The reason of this should be searched in Mongolian oppression which had become steadily dangerous at that time³¹. As a matter of fact, exploiting this oppression for their own advantages Rajahs in bordering cities such as Bengal and Orissa had gained an enormous power. With the aim of preventing this misuse, Sultan Şems ed-Dîn İltutmush restituted Gwalior³² on 12 December 1232 in spite of Rae Melik Deo's enduring resistance for eleven months. Two years later Malva region was entered into and Bhilsa city which lied along the river Betva and still continues keeping Islamic characteristics and its castle was taken back from Panarama rajah Davapala³³. While Kalıncar and Çanderi were oppressed³⁴, Acarian Rane Çahar Deo was rendered inefficient³⁵. In the meantime, many

²⁴ Aziz Ahmed, a.g.e., s. 183 : R. C. Majumdar, a.g.e., s. 283 : Y. Husain, **Indo Muslim Polity**, s. 57.

²⁵ For a detailed evaluation of this policy see., A.C.Banerjee, a.g.e., s.247

²⁶ O.C.Ganguly, "...", **The Struggle for Empire**, s.55

²⁷ Cüzçânî I, s.444 vd.; es-Sihriñdî, s.18

²⁸ Cüzçânî I, s.445; Nizâm ed-dîn Ahmed, s.59; Firişte I, s.115,

²⁹ Y.Husain, a.g.e., s.62; A.C.Banerjee, a.g.e., s.246

³⁰ For detailed information about this subject see..., Cüzçânî I, s.447; II, s.34 ve 48

³¹ Cüzçânî. I, s.441; Y. Husain, a.g.e., s.58; I.H.Siddiqui, "*Politics and Conditions in the Territories Under the Occupation of Central Asian Rulers in North-Western India, 13th-14th Centuries*", **Central Asiatic Journal XXVII/3-4(1973)**, s.289

³² See., Cüzçânî I, s.448; es-Sihriñdî, s.20

³³ Hasan Nizâmî, s.243; Nizâm ed-dîn Ahmed, s.60; Firişte I, s.115; M.Aziz Ahmed, a.g.e., s.176

³⁴ Cüzçânî II, s.10

³⁵ Cüzçânî II, s.62

administrators, kings, princes, nobleman and craftsmen unique in ability escaping from Mongols were placed in India³⁶. These emigrants many of whose were Turks would later on contribute to Turkish culture enormously in India.³⁷

Being one of the greatest among the kings of his era, Şems ed-din İltutmush died on 30th April 1236³⁸. Except for Raziye (1236-1240), none of his successors had capabilities to compensate for his existence. Nevertheless, soundness of the administrative structure he had established would bring endurance about with it, and nearly two hundred years it would perpetuate its existence as a whole in the hands of Delhi Turkish Sultanate Şemsi Kings (Chilganiler), Balabanians, and Kalaç.³⁹

Some resources, for instance Cüzcani, explains the disability of Mongols and rajahs in making use of the circumstances of the period after İltutmush with the previously taken precautions, and therefore with the perception of İltutmush and his far seeing personality⁴⁰. There seems to be a great reality in this diagnosis. However, in addition to this, it should not be underestimated, or ignored the attempts of Şemsi Kings who had, while struggling against each other, moved in cooperation against the threats coming from outside, especially from rajahs. As a matter of fact, Balaban⁴¹ carried out large scale movements against the Detveli/Çatroli rebels, who had lived in the district between Cemne and Ganj, rebelled in 1242, and destroyed this region cutting the roads in a great proportion, and who later sat on Delhi throne. In the same year, he was but Melik Tac ed-Din Kutluk⁴² who brought about regularity in the region putting an end to the chaos Kathiher/Kathine Indians had caused.

Cacnagar Rae who had given great damages to the neighborhood in 1245 was similarly rendered inefficient by one of Şemsi Kings İhtiyâr ed-Dîn Yüzbeg Tuğrul Han⁴³. Once again this king would enter into Kamrud region and defeat the rebellious rajah. However, his denial of Rajah's recourse⁴⁴ to him: "Having entered into these regions to which none of the early Turkish kings had entered, you have done great tasks. Now return to your own country and restore my throne again in exchange for whatever sum of money

³⁶ İsemî, s.109; Baranî, s.27; S.B.P.Nigam, a.g.e., s.106

³⁷ C.E.Bosworth, The Islâmic Dynasties, s.189 vd

³⁸ See., Cüzcanî I, s.449; İsemî, s.123vd.; Baranî, *Tarih-i Firûz Şahî*, (nşr.S.A.Khan), Calcutta 1862, s.25; es-Sihrîndî, s.21

³⁹ For a comprehensive evaluation See., A.C.Banerjee, a.g.e., s.247

⁴⁰

⁴¹ Cüzcanî II, s.53

⁴² Cüzcanî I, s.468, II, s.26; Nizâm ed-Dîn Ahmed, s.71; Firişte I, s.122

⁴³ Cüzcanî II, s.31; Nizâm ed-Dîn Ahmed, s.72

⁴⁴ Cüzcanî II, s.32.

you would like, so that I could be loyal to you and could keep Islamic khutbah and coin" would cost his life, and the arrow stuck in his back would determine the fate of Turkish forces at the very moment of the war⁴⁵.

In the period of Nâsr ed-Dîn Mahmud (1246-1266), Uluğ-Han Balaban would carry out the struggles with Racas. In this period Mongolian oppression had increased, and in addition to Racas who had wanted to get benefit from this condition, people helping to Mongolians came into existence⁴⁶ as Rana having the Cud hills around Nandana in 1245 had once done. Therefore, it is observed that there has been an increase in the number of the movements against rajahs in this period. Moreover, in that period aggressions of rajahs were not limited with some regions as it had previously been. Rebellions burst out at every part of the country resembled almost a total Indian uprising. In the same way, evaluating this period K.M.Munshi describes⁴⁷ Delhi Turkish Sultanate piece of land as an area of Indian resistance which had neither ceased nor interrupted. However, Balaban would carry out the struggles against rajahs in a great determination, and so long as an opportunity had been caught he would rush upon rajahs with the aim of ensuring the regularity⁴⁸. Despite this, the invasion of once restituted Gwailor by Rana Hanmir in 1282 and Chandelas' taking the possession of Hansi could not be prevented⁴⁹. This city would be taken back later on in 1288⁵⁰

After Şemsî dynasty had been destroyed and Balaban had become the head (1266-1287) the severe precautions put into practice left no courage for anyone to rebel again. Consequently there does not seem much activity to have happened in this period. In the period Kalaçs had dominated Delhi Turkish Sultanate (1290-1320), while on the one hand Mongolian incursions were attempted to be prevented, on the other hand they invaded Çitor, Malva, Savena and Calor.⁵¹ In the meantime, Mandu castle in which Malva's Ray Mahlak Deva had taken refuge was seized on 23 November 1305⁵². Submission of significant rajahs led to delivery of other cities under certain conditions. Ucceyn, Dharnagari and Çanderi are among these cities. However, Alâ ed-Dîn Muhammed Kalaç'ın (1296-1316) had tremendous expectations, and his desire was to be the Great Alexander of his time⁵³. For this reason, he ventured a task for which none of the kings had previously

⁴⁵ Cüzcanî II, s. 33.

⁴⁶ Cüzcanî I, s.479, II, s.56; Es-Sihrindî, s.35; Nizâm ed-Dîn Ahmed, s.73; Firişte I, s.124

⁴⁷ Munshi, The Struggle for Empire, s.XVI

⁴⁸

⁴⁹ The struggle, See. Footnote.101

⁵⁰ Baranî, s.213; İsemî, s.216 vd; Nizâm ed-din Ahmed, s.127; K.S.Lal, a.g.e., s.28vd.

⁵¹ İsemî, s.269 vd.; Firişte I, s.204-208; K.S.Lal, a.g.e., s.98 vd.; S.Roy, a.g.m., s.25 vd.

⁵² H.Kulke-D.Rothermund, a.g.e., s.247

⁵³ See. Baranî, pp.264-271; E.Konukçu, pp.144 etc.; I.H. Qureshi, "Muslim India before the Mughals", The Cambridge History of Islam II, s.11.

dared, namely he attempted for the conquest of India. Melik Naib Kafur Hazar Dinari,⁵⁴ from Gucerat, elevated from slavery made a move to take the possession of Ganapati, Hoysala and Pandya rajahships. One year earlier captured Deogir's Rajah Ram Chandra Deva was his most significant ally⁵⁵. In March 1310, the capital city of Kakatiye Rajachship Vrangal was submitted⁵⁶ to King Kafur by Rajah Pratab in person.

In November 1310 Melik Naib made a military expedition to the centre of Hoysas' to Dvarasamudra. The Kalaç army reached at the region on 14 February 1311 began to attack after ten days' relaxation and having done the necessary discoveries. Raca Viraballala could not prevent Turkish assault. In this battle in which besieging tools had been used, ramparts were easily pierced. The captured rajah was forgiven on condition that he admitted superior domination of Kalaçs and that he paid annual tax. At the castle few Kalaç soldiers were left as guardsman⁵⁷. Hazar Dinari without spending too much time in Dvarasamudra rushed over Pandya rajahship⁵⁸ which had been one of the best regions of India. Raesvaran city located just opposite of Seylan Island was besieged. On 25 April 1311 this expedition was completed with the occupation of Madura, the capital city of Pandyas.

In this expedition that had just lasted eleven months, Kalaç army had entered into the lands over which until that time no foreign forces set foot. Despite that captured terrain was given back to old administrators on the condition that they sent a certain number of elephants and tribute, and they were set free in their internal affairs. This condition shows that in the expedition greater significance was given to the financial aspect of the expedition rather than its political aspect⁵⁹. In this period, even inside it had been established a severe administration, and individuals had fallen in an action of maintenance that the term rebellion had not any more mentioned. More than this, The Sultan founded an intelligence service which was working very well. Anything, either good or bad could not be hidden from him. Almost none could move out of his knowledge. Spies were transferring what was happening around immediately and according to the knowledge that had been transferred the requisite was being done⁶⁰.

The death of Alâ ed-Dîn Muhammed Kalaç set the rajahs in motion again. But the most important development came into being in Kalaç palace

⁵⁴ Kulke 247

⁵⁵ İsemî, s.273vd. 277; Baranî, s.326; Firişte I, s.205

⁵⁶ Baranî, s.327 vd.; Nizâm ed-dîn Ahmed, s.164 vd.; İsemî, s.281vd.; E.Konukçu, a.g.e., s.178

⁵⁷ İsemî, s.316; Baranî, s.333.; V.D.Mahajan, a.g.e., s.124.

⁵⁸ İsemî, s.285, 287vd.; Nizâm ed-dîn Ahmed, s.167

⁵⁹ See, H.Kulke-D.Rothermund, a.g.e., s.247.

⁶⁰ Baranî, s.341;Kulke, p.172 etc.; Haqqı,

itself, and Hüseyin Han⁶¹ belonging to Indian originating Parwaris from the most basic caste took the possession of the administration of Turkish Delhi Sultanate⁶². Having swordsmen murder all male children belonging to the dynasty, this person filled the state offices with many Indians, and assigned Kalaç's opponents to significant positions⁶³. In the meantime, firstly eating meat was forbidden in palaces and summerhouses, and then animal slaughtering was forbidden. Furthermore, there had been some other non-expressible scandals which took him to grave⁶⁴.

Hüseyin's policy was to accumulate all power at the hands of Parwaris. Barani records⁶⁵ a spread of a festival atmosphere among Indians in which they assumed Delhi had been again under their domination and that Islamic administration had dispersed, and utterly destroyed. Recent Indian historians have seen these developments as the revolutionary movements of Indian community who had been trying to find a suitable opportunity to cease the existence of Islamic hegemony. According to them, Delhi Sultanate had lost its prestige among people, and if a powerful Indian Rajah had collected the peers under the same framework Islamic hegemony would have easily be exterminated.⁶⁶

The return of Indian commanders who had previously entered into Islam and taken serious responsibilities to their old religion and participating in rajahs as in the example of Harihara (1336-1356) and Bukka (1356-1377)⁶⁷, the founders of Hüseyin Han and Vijayanagar kings, shows that Indian resistance took a different shape since the beginning of the fourteenth century⁶⁸. Because, there had been no Indian commanders in the period of Aybeg and İltutmüş, however those who had entered into Islam at least contributed to the development and stabilization of Delhi Sultanate. To put aside İmâd ed-dîn Reyhan who had come into being in the period of İltutmüş's successors, Melik Kafur who had expanded the borders of the country in the period of Kalaç further to Dekken constituted the most

⁶¹ E. Thomas, *Cronicles of Pahtan Kings of Delhi*, London 1871, s.184; Majumdar *The D.Sultanate*, s.44vd; A.L.Srivastava, "Origins of Nasir-ud-dîn Khusrau Shah of Delhi, *IHQ* XXX (1954), s.19-24

⁶² İsemî, s.364; Nizâm ed-dîn Ahmed, s.182; I.H.Qureshi, "*Muslim India before the Mughals*", *The Cambridge History of Islam* II, s.11; T.W.Haig, "*The Khalji Dynasty and the First Conquest of the Deccan*" *The Cambridge History of India* III, s.120 vd.

⁶³ es-Sihriñdî, s.83; Baranî, s.397; Firişte I, s.223; İbn Battuta, *Tuhfetü'n-Nezzar fi Garaibü'l-Emsâr ve Acâibü'l-Esfâr; Seyahâtname-i İbn Battuta II*, (nşr. M.Şerif Efendi), İstanbul 1919, p.

⁶⁴ See., Baranî, s.408vd; es-Sihriñdî, s.87; M.Habib, "*Nasrudin Khusrau Khan*". A *Comprehensive History of India* V, s.245 vd.

⁶⁵ Baranî, s.412

⁶⁶ Aziz Ahmed, a.g.e., s.136

⁶⁷ See. Majumdar, *dehli sultanate*, s.272vd.

⁶⁸ Aziz Ahmed, s.133

appropriate example of this. Similarly, in subsequent periods it seems impossible to ignore⁶⁹ Indian originating administrators who had been successful as much as to get the governorship of Sind which had been recorded in subsequent periods of Firuz Tuğluk's minister Han-ı Cihan⁷⁰ and İbn Battuta.

At this point, an important matter should be emphasized. Indian rajahs who had not shown a serious reaction to religion alterations from the first days when İslam began to spread out did not put a serious reaction.⁷¹ On the other hand, Brahmanist Hinduism had put a severe reaction. This reaction would continue until the beginning of XIX. Century. As it had happened in Bengal, they would in the first occasion attempt to convert Muslims into Hinduism⁷². Because, for those Indians coming from the lowest castes who had constituted the weakest point of the Sultanate accepting Islam had the meaning of being rescued from the current lower conditions, having at least the theoretical equality with the administrative community. This provided the possibility for them to work in the state offices⁷³.

While the movement that Hüsrev had set into motion proved to be useless owing to Gazi Tuğuk's (1320-1325) rushing forward with discernment, by means of the precautions taken in the first days a great unrest was prevented. In the meantime, after Bidar captured Vrangal was taken under control with its all neighborhood⁷⁴. In the first period of Tuğlüks not so much activity of Rajahs had been felt. Moreover, in the face of Firuz Tuğluk's(1351-1388) policies based on religion, finance and income offices were directed by Indian civil servants⁷⁵ although they were not assigned to the positions that required great responsibility. Firuz's political strategy⁷⁶ fundamentally was to behave softly toward Indian chiefs unless an obvious enmity was shown. For this reason, he had appointed Bhiru Bhatti to the top of guard forces selected from Raçputs⁷⁷.

⁶⁹ İbn Battuta II, p.

⁷⁰ See. Barani, s.572vd.

⁷¹ T.W. Arnold, *The Preaching of Islam*, London 1896, p.216 etc.

⁷² Aziz Ahmed, s.

⁷³ U.N.Ghoshal-R.J. Majumdar, *The struggle for Empire...* Bombay 1957, s.468; M.Aziz Ahmad, p.49

⁷⁴ İsemî, s.383vd; İbn Battuta, II, s.59; Nizâm ed-dîn Ahmed, s 194; I.H. Qureshi, "*Muslim India before the Mughals*", *The Cambridge History of Islam II*, s.13; V.D.Mahajan, a.g.e., s.153; T.W.Haig, "*The Reigns of Ghiyas-ud-din Tughluq and Muhammed Tughluq and the Second Conquest and Revolt of the Deccan*", *The Cambridge History of India III* s.130 vd.

⁷⁵ Barani, s.572vd.

⁷⁶ Barani, s.587, 595

⁷⁷ Aziz Ahmed, H.İ.K.Ç., s.145; Bu kadın Dipalpür Racası Mal Bhatti'nin kızıydı..Bkz., R.C.Jauhri, a.g.e., 13 vd.; B.P. Saksena, "*Firuz Shah Tughluq*", s.567

Firuz Tuğluk's restitution of Nagarkot⁷⁸ and Tatta expedition⁷⁹ that he executed 1317 are significant in that they show there had not been considerable changes in the policies Delhi Turkish Sultans executed against Rajahs. In this expedition, Tatta Rajah Cam Babiniya would be captured, but for his place his brother Rajah Cam would be appointed. Before long with his being taken to Delhi environs would enter completely into the hegemony of Tuğluk. There followed the death of this Turkish Sultan as well as others confusions and mutinies. In ten years' time ten persons sat on throne. Consequently, Delhi Turkish Sultanate lost its land unity. Provinces such as Bengal, Cinpur, Gucerat and Malva proclaimed their independency.⁸⁰

In 1399 only Nasr ed-dîn Mahmud Şâh was alive as a member of Tuğluk dynasty, and he was hardly perpetuating his existence. These developments in India pulled the attention of Timur who was running after World sovereignty in the meantime. This Turkish sovereign who took action with the claim that Islam had tended to weaken in India, therefore it should be reinforced was the person who directed murderous stroke on Turkish Sultanate⁸¹.

What are the reasons that made rajahs unsuccessful in the struggles between Delhi Turkish Sultanate and rajahs? To express other way, Memluk originating Turkish commanders' capturing greater part of India in not more than a quarter century can not be explained merely by military power. Indeed, some of rajahs were as strong as Turks with respect to military, and therefore lots of time they had defeated them. For example, at the end of 1195, after the loss of Ecmir, Raçputs having taken support from Nahravala rajah defeated Kutb ed-din Aybeg and murdered some of the famous Turkish commanders. Turkish army would evade being thoroughly destroyed after the ancillary forces came⁸².

In the one hundred and fifty years passed until the incursions of Mu'izz ed-dîn Muhammed b. Sam Gurî began after Mahmud of Gazne died in 1030 India had felt relieved. However, Indian administrators could not have made good use of this temporary tranquility. Indeed, they knew the power and rising of Turks whom they had met many times on the field of combat; they had witnessed what the armies of Gazne did in Afghanistan, and in Pencap expanding to Ravi. They also knew that the period they were living was nothing more than a period in which there continued anarchy, intrigue, and military reorganization⁸³. Unfortunately, neither did they render system

⁷⁸ See., K.A. Nizâmî, "*Sultan Muhammad bin Tughluq*", s.532

⁷⁹ B.P. Saksena, "*Firuz Shah Tughluq*", s.595 vd.

⁸⁰ Haqqî, s.36

⁸¹ N.Durak, p.155 etc..

⁸² Cüzcânî I, p.417; M. Aziz Ahmad, p.138 etc.

⁸³ M.Aziz Ahmad, p.64

of castes inefficient nor did create a cooperation among them. Quite the contrary, after Gurcura Prathira collapsed many kindred Raçput kings came independently into existence. Therefore the system of castes gained power and was ossified.

Although Raçputs had been brave warriors in the struggles among themselves with their own duel tactics and famous courages they were not successful in rendering the strategies and the tactics of Turks inefficient. In a similar way, they could not show the ability of shipping and administrating their forces in a certain regularity and cooperation. While Raçputs chavalries consisted of independent warriors not taken under discipline Turkish forces consisted of Memluk soldiers who had grown up on horses and taken special training. Especially, they were very successful in executing the "artificial defeat" tactic. On the other hand, Rajah did not have an defense organization of which the principles had previously had been determined. Castes and the close ties of the administrators with open country, namely their disconnection from people prevented the sense of cooperation⁸⁴ for a defense like this. Despite this conditions, it was demanded from Indians to defend the temples into which they had never entered during generations, to protect the rights of the sovereign minorities, to keep the current literature, a literature such that an attempt of reading could cost one's life. Naturally, they could not respond all these demands satisfactorily⁸⁵.

As a matter of fact, defense battle exectuing rajahs did not have much chance. Because the troops caught behind castle walls and disconnected with environment, lost all resources in front of enemies were coming to the end their resistance. Since the lower classes outside the ramparts had been left to the mercy of Turks, these people submitted to the new masters very easily. At this point for them there was no difference between Turks and Rajahs. Even more, in Turkish administration generally the taxes did not increase too much, the peace was kept more efficiently, the artistry and craft were supported. Therefore, for those outside the castes the success of Turkes was more advantageous and a step further. In addition, Turks did not made the lower classes stay outside the streets and williage walls. When more labourer required in the case of war their payment were increasing⁸⁶.

The most evident superiority between the armies of Raçputs and rajahs was the living armoured tanks, namely elephants. One elephant was counted equal to five hundred pedestrians. However these elephants sometimes turned out to be a cause of danger for their own armies. Even if Indians were said to have been more skillful in using sword, this skill would

⁸⁴ H. Kulke-D. Rothermund, p. 166

⁸⁵ M. Aziz Ahmad, p. 52

⁸⁶ M. Aziz Ahmad, s. 46 etc.,

not prove much useful behind castles. Both sides were using catapults. And here mostly the surrounded would more be injured. The squire combats of that period was not developing as a demonstration of sword skills, but as assaults of horses as a whole, and none was more skillful than Turks on horsemanship. The abundance of the soldiers in the army lost its significance against well organized troops. Therefore, the result of the war was dependent upon the discipline and organization. On the other hand, there had not existed good horses in India, and the grey little horses could not do much work.⁸⁷

In India neither religious wars nor the wars based on fundamentalist principles continued to the end. Wars were nothing more than an entertainment for the administrators. The soldiers for these wars were selected either from the relatives of administrators, from raçputs or from those pragmatists who were thinking the booty they would get after the war. Turkish armies on the other hand consisted of unceasingly active troops. Therefore, it was dangerous to combat with them and to get what they have. In addition to this, jihad conception was another factor that also ignited them. Moreover, those who had previously participated in army and demonstrated being a good warrior would rapidly record a progress and promotion. While the armies of rajahs were administrated by those who had rank by means of mere lineage, or by rajahs who was not so interested military organization, almost all of the Turkish armies owed their positions to their military skills. Even sultans who had not shipping and administartion ability were changed with Memluk originating commanders⁸⁸. To state one another important matter, since the Turks the majority of which consisted of refugees escaped from Turkistan had not a country behind themselves they were enjoying their last chances.⁸⁹

In indian resources Turks have been described as racist administrators and conquerors, cruel and hard-hearted persons. This might be surprising, but even Indian muslims seems to have thought very similar at this point⁹⁰. However, being "champions of Islam" Turks were neither missinories nor religious fanatics. This was due to the fact that Islam had not allowed to make oppressions over the believers of other religions. This understanding determined the path to be followed for Dheli Sultans. Indeed, interfering the majority's religion could have change everything into a fuzzy hair⁹¹. For this reason, the approach of Dheli Turkish Sultans was based upon tolerance. Even if some extremisms had occured, the concept of getting along

⁸⁷ M. Aziz Ahmad, p. 48

⁸⁸ Kulke, p. 166

⁸⁹ M. Aziz Ahmad, p. 48

⁹⁰ See. M. Aziz Ahmad, p. 47 etc

⁹¹ Haqqi, s. 38

friendly with Indians dominated the state attitude⁹². Therefore, it is not sufficient for rejectin the fact that there had been a "soul of society" among Muslims merely appealing to the fact that Turks were over everything among all Muslims. The success of Turks at the beginning of XIII. Century was a result of this comon soul. In international struggles, not the individual heroism but the ideals of the society and power of living determined the victorious as it has always been the case.⁹³

One of the contemporary Indian historians relates the main reason of the collapse of Indian resistance to the cruel caste system and to Indian community's being isolated from outer world. The first one, according to him, divided Indian people into classes which excluded each other. In this classification, the privileged minority deprived people of certain aspects of education, communication, having the equal rights with other citizens, moreover on the one hand they put the heaviest obstructions on people, and on the other hand they protected them by means of putting a tremendous responsibility of duty on them. As a result of this Indian leaders were broke off the people⁹⁴. For them, the future of people did not have a special meaning. Although they had personal courage and heroism, they were short of the sense of sagacity and statemanship for recognizing the outer world and adapting to the requirements of the current age. Furthermore, according to the same historian, the sudden collapse of a country having much larger and older resources compared to Turks was not a consequence of outer attacks but a result of inner corruption. This is the idea many historians held in common⁹⁵.

The resulting idea is that the tremendous structure of Indian culture and civilization had shaken before Turks came there, and the developments burst out during the establishment of Delhi Turkish Sultanate accelerated this collapse. In the meantime, current affection-respect ties had much earlier been annihilated, hatred and indifference had replaced. Making use of this, Brahmans founded their sovereignty over the weakness and fears of the masses, and overcame the struggle of making a living. Rajahs and the other Indian chiefs were encouraging the bad way of conduct by means of the crooked institutions they founded, they were thinking merely of filling their treasury up⁹⁶.

⁹² A. Ahmed, s.129

⁹³ M. Aziz Ahmad, p.50

⁹⁴ See. Pramatma Saran, "The Turkish Conquest of Northern India", **History and Culture of the Indian People V; The Struggle for Empire**, (Ed., R.C. Majumdar), Bombay 1957, pp.126etc.

⁹⁵ Ibidem, p.128; C.V. Vaidya, **History of Medieval Hindu India III**, Poona 1926, p.361

⁹⁶ M.A. Ahmad, s.35

Ultimately, Raçputs' disability in constructing a union and the caste system which had rendered the ninety percent of people unwilling to combat against Turks were the reasons for Dheli Turkish Sultanate's fast establishment and development⁹⁷. Those Turks who had settled down and made India homeland for themselves managed to keep their identities for a long time resisting to the tremendous attraction of Hinduism. However, later on they could not help gathering around Islamic brotherhood entering into the categories of Grek, Saka, Kuşhan and Akhuns. Therefore, they could not rescue themselves from melting in Indian society and from extermination.⁹⁸

⁹⁷ M.Aziz Ahmad, p.47; C.V. Vaidya, pp.360-372

⁹⁸ Haqqı, s.37

ŞEMSETTİN SAMİ'NİN OSMANLI DEVLETİNDEKİ VİLAYETLERİNİN YENİDEN DÜZENLENME PROJESİ*

İljaz REXHA**

Şemsettin Sami (Sami Frasheri*) XIX. y.y'nın en büyük bilim adamlarından biridir. O, Osmanlı İmparatorluğunda gerek sosyal ve fen bilimlerinde gerekse Osmanlı Devletinin hukukî ve idari yeni düzenlenmelerinde de katkıda bulunmuştur.

Şemsettin Sami Bey'in fikirleri her şeyden önce Osmanlı devleti sistemindeki idari ıslahatlarına yönelik siyasi ve iktisâdî karaktere sahiptir. Osmanlı devletinin yeni düzenlemeleri üzerinde kendilerini reformcu tanıtan Osmanlı bürokratları tarafından da Sultan'a fikirler sunulmuştur. Fakat Şemsettin Sami'nin 28 ağustos 1878 de "Tercumân-ı şark" gazetesinde yayımlanmış olduğu ıslahat projesi diğerlerinden içerik ve amaç bakımından çok farklıdır. Şemsettin Sami Bey projesinde, idari ve toprak taksiminde yerel yöneticilerin yer almasından yanaydı. Ona göre yerel yöneticilerin kendi ülkelerinde hizmet etmesi durumunda Osmanlı devletinin idari çıkarına olacaktı. Projesi, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi çıkmazın düzenlenmesini öngörüyordu. Aynı zamanda Osmanlı devletinin ayrılmaz bir parçası olan Türk olmayan tebaasının da kültür ve eğitimlerinin kendi dillerinde öğrenme ve öğretilmesinin yanında siyasi ve iktisadî faydalanma durumlarından bahsetmektedir.

Şemsettin Sami Bey projesini değerlendirmeden önce, o güne kadar ki Osmanlı devletinin siyasi ve iktisadi yönden yapmış olduğu reformlar üzerinde durmamızın gerekliliğinin kanaatindeyiz.

Bilindiği üzere XIX. Yüzyıl Osmanlı topraklarında iç ve dış isyanların patladığı bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti Avusturya-Macaristan imparatorluğuyla savaş halindeyken Ruslarla da savaşmak zorunda kalmıştır.

Bu tür iç isyanlardan ve dış güçlerden almış olduğu yenilgilerle, Osmanlı devletinin çöküş zeminini hızlandıran unsurlarından biri olmuşlardır. Başka bir unsur ise XIX. Yüzyılın birinci yarısında feodal sistemin çökmesiyle çiftlik sistemine geçilmesi ve köylülerin çiftlik sistemine ayak uyduramadıklarından dolayı Balkanların hemen hemen tamamında isyanlar baş göstermiştir.

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, Yıldız esas evraki, No:14.389.126. karton,2.

** Arnavut Edebiyatında Sami Frasheri olarak bilinmektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ister sosyal ister iktisadi açıdan olsun Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinden, özellikle İngiltere ve Fransa'ya karşı daha da bağlı hale gelmiş bulunmaktaydı. Avrupa devletlerinin baskısı altında kalan Sultan, 3 Kasım 1839'da Tanzimat fermanını ("Gülhane Hatt-ı Humayun"; "Tanzimât-ı Hayriyye") ilan etmek zorunda kaldı. Sultan Abdülmecit tarafından Tanzimat fermanının ilan edilmesinin asıl amacı Avrupa devletlerinin dostluğunu kazanmak için yapıldığı söylenebilir, asıl amaç Osmanlı devletinin iç sorunları ve gayr-i Müslüm tebaasının hakları konusunda dış güçlerinin yardımlarına gerek kalmadan düzenleme gücüne sahip olduğunu göstermesidir. Tanzimat fermanıyla Osmanlı tebaasının etnik ve din gözetilmeden eşitlik hakları verilmiştir, fakat din ve vicdan özgürlüğü yanı sıra memuriyet haklarının da verilmesi gerekmektedir, ancak yeni memurlar Türk asıllı olmaktaydı. Bu vaziyette Türk memurları eski kanunlara göre işlem yapıyor ve yeni ıslahat kanunlarını hiçe sayıyorlardı. Memurlar tarafından diğer etnik gruplara memuriyet hakları tanınmadığı için, Sultan 16 sene sonra 1856'da yeni bir ferman olarak "Islahat fermanını" yayınlamıştır. Bu fermanla dış güçlerin gözlerinde devletin gücünü kanıtlamaya çalışmış olsada başarılı olamamıştır.

Bu ıslahat teşebbüsleri Türk halkının dışındakilere fayda sağlamamıştır. Özellikle Müslüman olup da Türk olmayan Arnavut, Boşnak gibi halkların ne kendi dillerinde okuma-öğretme, ne de kendi topraklarında yönetme ve yönetilme haklarını elde etme fırsatı tanınmıştır.

Bilindiği üzere, XIX. Yüzyılın başlangıcına kadar Arnavutların kendi topraklarında otonom bir siyaset hukuku ve askeriyesi vardır. Bu dönemlerde Arnavut kabilelerindeki kabile sistemi gittikçe güçlenmiş olması sonucunda, Mirdita bölgesi gibi dağlı bölgelerindeki kabileler kendi bayrakları altında yönetilmiştir. Bu kabileler XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devletinin çöküşüne denk gelen dönemde bağımsızlıklarını daha da güçlendirmişlerdir. Özellikle Prizren'de *Rrotullaj* (Rotulay) kabilesi, Priştine'de *Gjinolli* (*Cinoglu*) kabilesi, İpek'te *Begollaj* (Begoğlu) kabilesi, İşkodra'da *Bushat* (Buşat) kabilesi, kendi sancak ve paşalıklarını kurarak Osmanlı devletinden bağımsız olarak yönetiliyordu. Buna karşı Sultan yeni ıslahatlarla Osmanlı Devletinin merkezîyetçiliğini pekiştirmek için güçlü feodal Arnavut Paşalarının topraklarındaki hâkimiyetine son vermek istemiştir. Bu durum karşısında Arnavut halkı Osmanlı hükümetine karşı isyan etmiş ve böylece Arnavut halkıyla Osmanlı hükümeti arasındaki husumet büyümüştür.

Bab-ı Ali'nin Balkanlardaki iç isyanlarına karşı 1864'te yeni bir ıslahat düzenlenmesinde bulundu. Bu ıslahatın öncülüğünde Fuad Paşa bulunuyordu. Fuad Paşa'nın önerdiği ıslahat Osmanlı eyaletlerini yeniden düzenleyerek vilayet sistemine geçilmesini öngörüyordu. Aynı zamanda sivil ile askeri hukuku ayırarak şeriat mahkemelerinin yanında sivil

mahkemelerinin kurulmasını öneriyordu. Fuad Paşa'nın Osmanlı devletinin yenileşmesi için önerdiği bu sistem Avrupa sistemlerine (özellikle Fransa'ya) özenerek yeni bir eyalet-vilayet sistemi kurmak istemesiydi.

Tanzimat döneminden önce Osmanlı Devleti 35 eyalet ve 142 sancaktan oluşmaktaydı. Bunlardan 15 eyalet ve 42 sancağı Avrupa kıt'asında, 17 eyalet ve 83 sancağı Asya kıt'asında, 3 eyalet ve 17 sancağı ise Afrika kıtasında bulunmaktaydı. Moldavya, Eflak, Sırbistan ve Mısır ise özerk bölgeler olarak yönetiliyordu. Tunus ile Cezayir yarı özerk bölgeleri idi. Tabiki İstanbul yönetimi bunlardan çok farklı ve özel idi.²

1864 yılında bir deneme olarak Tuna Vilayeti (Vilayet-i Tuna) kurulmuştu. Tuna Vilayetini başarılı bir deneme olarak gören Babı Ali'nin kararıyla Osmanlı'nın bütün topraklarında vilayet sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Bu sisteme dayanarak Osmanlı topraklarının yeni taksimatında 55 vilayet ve 123 sancağa ulaşılmıştır. Bunlardan 10 vilayet ve 44 sancak Osmanlı Avrupa'sında bulunmaktaydı.³ Bunun akabinde 1876 yılında Vilayet nizamnamesi çıkarılarak Osmanlı devletindeki kurumlar yeniden düzenlenmiştir.⁴

Fakat (1864-1867) Velayet nizamnamesinde deyenî idari-toprak taksimatında Türk halkının yaşamadığı Osmanlı beldelerindeki etnik durumuna önem verilmediği için Şemsettin Sami Bey (Sami Frasheri), 1880 yılında Osmanlı Sultanına "*Osmanlı Vilayetlerinin yeniden düzenlenmesi*" projesini önermiştir.

Şemsettin Sami Bey (Sami Frasheri) Osmanlı idari taksimatındaki ıslahatları üzerinde fikirlerini 28 ağustos 1878 yılında Tercüman-ı şark gazetesinde yazmıştır.⁵

Şemsettin Sami Bey (Sami Frasheri) idari ıslahatlar için: "*çalışmalarımızı ileriye taşımalıyız. Bugüne kadar yapılmış olan ıslahatlar, nizamname sistemine göre yapıldığını gösterilmesinde çalışılıyorsa da mutlakîyet sistemine dayanarak yapıldığını*" izah ederek devam etmiştir. "*bizim iseyeniden bir anayasal düzenlemesine ihtiyaç duymaktayız, diye yazmıştır*".⁶

Vilayetler, kazalar ve nahiyelerin idari taksimatını toprak kalitesine ve nüfusun etnik ve dini dağılımını göz önünde tutarak yapılması gerektiğini

¹Ahmed Aličić, Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine POF, XII-XIII, 1962-63. Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo, 1965, s. 219.

²Hamid Hadžibegić, Arhiv Bosanskog vilajeta, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika B i H, knjiga IV-V, Sarajevo, 1964-65 f.76.

³Ahmed Aličić, a.g.e. s. 219.

⁴Tercüman-i Şark, no. 121, 16 (28) ağustos, 1878, İstanbul.

⁵A.g.e.

⁶A.g.e.

savunmuştur. Şemsettin Sami'ye göre mahkemeler ve halk polisleri Avrupa sistemlerini örnek alınarak yapılmalı ve aynı zamanda yerel halkının ihtiyaçlarını da göz ardı edilmemesinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca şimdiye kadar memuriyet görevi yapanların da istifa ettirilip yeniden mecburi sınava tabi olmaları gerekmektedir. Bunlar (memurlar) tarafından şimdiye kadar yapılan bütün idari işlemler ve saire işler yeniden kontrol edilmelidir¹ diye vurgulamaktadır.

Şemsettin Sami'nin dergi ve gazetelerde yazmış olduğu yazılarını incelerken onun büyük bir kişiliğe sahip olduğu çok aşikârdır. İster siyasi, ister eğitim ve iktisadi gibi alanlarda çok büyük katkılarda bulunmuştur. O bir Arnavut asıllı olarak Osmanlı devletine bağlı olan Arnavutluk coğrafyasının durumunu da dikkatlice izlemekteydi. Onun dikkatini çeken en önemli vakalarından bir tanesi dış güçlerinin Osmanlı Devletini yıpratarak ve parçalamak için ortaya çıkartılan Şark meselesiydi. Bundan dolayı Şemsettin Sami Bey Osmanlı'nın idari taksimatına, meşrutiyetine ve eşitliğine yani etnik halkların haklarına yönelik ilgileri çekmek istemesiydi.

Demokratik ve siyasi fikirlerini 22 Temmuz 1878 yılı Tercüman-ı şark gazetesinde "Sosyalizmin iştirâk-ı emvâl" başlıklı yazısında görmek mümkündür. "sosyalist sistemi" kelimesinden anlaşılıyor ki hüsn-i idâresiyle refâh hakkını insanlığa doğru sürükleyerek bolluk, mutluluk (refâh ve seâdet) hürriyet, dil ve din gözetmeden eşitlik (müsavat) ve birliği sağlamak anlamına gelmektedir. Sosyalizm sistemi, insanların başkalarının haklarına gasp etmeme yoluna sürükler, aynı zamanda herkes tarafından kendi topraklarında faydalanma uğraşı içinde olup başkalarının haklarını da tanıma düşüncesini kavrar, herkes tarafından aranılacak bir tariki-i selamettidir" diye izah etmiştir.²

Şemsettin Sami Bey yazılarında fakir ve memur sınıfına önemli bir yer vererek Osmanlı Devleti içindeki ilk sosyalist fikre sahip aydınlar ve entelektüellerden olduğunu rahatça izah edilebilir. O, konservatif sınıflarına karşı çıkıp Sosyalizm siteminin pozitif yönlerini ortaya çıkararak Osmanlı halkını bilinçlendirmeye çalışmıştır. O, yazılarıyla "Sosyalizm" sisteminin çalışanın kendi teriyle kazanacağı hakkını alacağını anlatmaktadır.

Şemsettin Sami Bey yazmış olduğu sosyalizme ve demokrasiye yönelik yazılarla ve değerlendirmeleriyle Arnavut halkının dışında Osmanlı devletindeki Müslüman halklarının da kendi milli uyanışlarına sürükleyerek sosyal ve sınıf ayırımına karşı çıkmıştır. Şemsettin Sami Bey'in amacı Osmanlı yöneticileri tarafından kötü muamele gören köylü-fakir sınıfının maddi ve manevi açıdan refaha ulaşmasını ve bunun akabinde eşitliğin önemini vurgulamıştır.

¹ A.g.e

²Tercüman-i Şark, nr.74. 10 (22) haziran 1878, İstanbul.

Bir sözle toparlamak gerekirse eğer, Şemsettin Sami Bey hayatı boyunca kendi keskin kalemıyla Sosyalist ve demokratik sistemlerinin tanımını yaparak Osmanlı Devleti içinde yaşayan bütün halkların din dil fark gözetilmeden eşitlik ve hürriyet içinde yaşamaları için savaştan ilk entelektüellerdendir.

Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı devletinin çoğu vilayetlerinde isyan çıkmıştır. Dolayısıyla devletin içindeki siyasi ve ekonomik bunalımından dolayı Nahiyelerin çoğu kontrolden çıkmıştır. Berlin anlaşmasının 3. maddesine göre: Dış büyük güçler Osmanlı devleti içinde yaşayan halklarına yönelik reform yapılmasını istemişlerdir.¹

1880 yılında Muhtar Paşa'nın emriyle Şemsettin Sami Osmanlı sarayında *teftiş-i askerî komisyonun* kalemi olarak atanmıştır. Şemsettin Sami Bey, kalemlik işini titizlikle ve profesyonelce yapmak dışında yoğun bir şekilde edebiyat ve bilimle uğraşmaktaydı. Böylece 1880 yılları içinde teftiş-i askerî komisyonundayken edebi ve dil üzerinde tam 4 eser yazmıştır.²

Osmanlı sarayının Teftiş-i askerî komisyonunda çalışırken bahsedilen projeyi tasarladı. Projenin ilk kısmında idari sistemin eksik yönlerine dikkati çekerek büyük harcamalar, çalışanların işlerindeki dikkatsizlik ve rüşvet gibi vukular dikkatsiz çalışanlarının yüzünden devlet hazinesini büyük zararlara uğradığından bahsetmiş ve bütün eksiklikler için sorumluluk ve dikkat istemiştir. Aynı zamanda, projesinde köylü ve fakir halkın maddi ve manevi durumunu anlatarak Valilerin, Sancak ve Kaza üst yetkililerinin maaşlarının da daha düşük miktarda verilmesini istemiş ve bundan sonra memurların maaşlarına zam getirilip hayat standartların daha iyi olacağını tahmin etmiştir.

Bu proje diplomatik açıdan da hayli önemlidir. Çünkü Sami Bey, projesi aracılığıyla Osmanlı Devletinin idari sisteminin yenilenmesini istemiş ve idari taksimatın her şeyden önce coğrafi yapı ve toprak sınıfına ve etnik yapılara göre ayırmasını düşünerek yeni taksimatında bütün halklara eşit ve dürüst davranarak özellikle devlet içindeki Türk olmayan etnik halklara daha samimi davranılmasını istemiştir. Şemsettin Sami Bey, projesini Prizren Ligi hareketiyle denk gelmesinden dolayı onlara zarar vermeden bu projeyi harekete geçirmek istemiştir.

Ne yazık ki, Şemsettin Sami Bey'in projesi hiçbir zaman dikkate alınmamış veböylece, 1912'ye kadar yani Osmanlı devleti ortadan kaldırılana kadar idari sisteminde köklü bir yenileşme görülemedi.

Şemsettin Sami BeyFraşeri, fen bilimleri yanında Osmanlı devletinin reform ve açılımlar konusunda yazılarıyla ve değerlendirmeleriyle çok gündemdedi. O diğerlerinden farklı, Osmanlı sisteminin dil - din gözetilmeden herkese eşit olmasını savunmuştur. Ne yazık ki şimdiye kadar Şemsettin Sami

¹Emin Pllana, Kosova dhe reformat në Turqi, Prishtinë, 1978, s.106-107.

²Iljaz Rexha, Lidhja e Prizrenit në dokumentet osmane, Prishtinë, 1978, s. 186.

Bey'i bu açıdan ne Avrupa ne de Türkiye'de araştıran Türkologlar değerlendirmede bulunmamışlardır. Umarım ki, Şemsettin Sami Bey'in XIX. Yüzyılda Osmanlı reformlarına vermiş olduğu katkıları gelecek araştırmacıların dikkatini çekecektir.

Proje Metninin çevrilmiş hali

Osmanlı devleti idari sistemindeki vilayetlerin taksim ve yönetim şekli devlete zarar vermektedir. Bu sistem Osmanlı devletine uygun değildir. Bundan dolayı Devlet yeni yollara başvurup yeni bir idari taksimat sistemine kavuşma halinde bütün engeller ortadan kalkacaktır. Bugünkü vilayetlerin idaresinde yüksek harcamalar yapılmaktadır. Kesinlikle bu harcamaların yarısına kadar indirilmesi gerekmektedir.

Bütün idari işlerinde bulunacak memurların durumu kesinlikle yeniden düzenlenmelidir. Osmanlı devletinin idari durumu ve onun içinde yaşayan tebaalarının durumu, beni uzun zamandan beri düşündürmekte olup üzerinde dikkat çekmeye çalıştığım konudur.

Vilayetlerin taksimatı ve idari şekliyle ilgili uzunca çalışmış bulunuyorum. Âcizane ve eksik fikirlerimi dikkate alınması yalnız yüce padişahımızın lütfuyla gerçek olacaktır. Dolayısıyla yüce padişahımızın şeffaflığını ve iyimserliğini bilerek böyle bir tavsiyede bulunma cesaretini göstermekteyim

Birinci: Halen vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar ise nahiyelere ayrılmaktadır. Buna göre halkının şikâyet ve arzuhalleri Bab-ı Ali'ye ulaşmaları için dört beş idari makamlarından geçmek zorundadır. Eğer şikâyet ve arzuhallerin eksiklikleri halinde prosedür gereği tamamlama işlemi yapılan kadar çok zaman almaktadır. Böylece bu şikâyet ve arzuhallerinin nahiyeye reisine ulaşması hayli bir zaman almaktadır. Budurum karşısında mağdur olan halktır. Aynı zamanda, bu tür idari makamlarında gerektiğinden fazla memur atanmıştır. Bu memurların maaşlarını tahsis etmekte olan devlet hazinesi de çok büyük zarara uğratılmaktadır.

İkinci: Halen vilayetler ulaşılmaz bir toprak sınırına sahip olduğu için bazı vilayetlerin taşrasındaki devlet memurları sözünü geçirememektedirki böyle bir durumda halkın huzuru bozulmaktadır.

Aynı zamanda, Mutasarrıflar da Vali tarafından verilen maaş taksimleri gibi sorumlulukları yerine getirebilecek kapasitede değildirler. Kaymakam ve müdürlere gelince küçük idari bürolar gibi küçük yetkiye sahip olup çok düşük maaşlarla çalışmaktadırlar.

Nahiyelerdeki halkın huzuru için sorumlu olan bekçiler ise devlet kurallarını temsil etmek için yeterli bir kadroya sahip değildirler.

Lafın kısası, Valilerin büyük makamlarda bulunmaları ve çok yetkilere sahip olmalarından dolayı sorumluluklarını yerine

getirememektedirler. Kaymakamlar da küçük yetkilerde bulunmadıkça bu sorumluluklarda etkili olamayacaklardır. Mutasarrıflar ise kararlar hususunda vali ve kaymakam arasında köprü olmaları gerekir. Bundan dolayı, vilayetlerdeki idari sistem yeteri kadar güvenilir ve olması gerektiği yerde değildir.

Üçüncü: vilayetlerin idari bürolarında gerektiğinden fazla memur bulunmaktadır ve onların başındaki reislerin temel gayesi rütbe kazanmakla meşgul olup halkının ihtiyaçları ile ilgilenmemektedirler. Bu reisler, halkın içine girip dertlerini yakından takip etmezken onların (halkın) ihtiyaç ve durumlarını bilemezler. Devlet onlara (reislere) yüksek rakamda maaşlar verdiği halde halkın durumunu düzeltmeyip devlet ile halk arasındaki aracılık yapmakla yetinmektedirler.

Memurların maaşları düşüken hayat standartları da değişmeyecektir. Böylece bunlardan bazıları yetkilerini kötüye kullanarak kendilerine ve devletine zarar vermektedirler. Bunun yüzünden devletin gelirleri büyük kayıplara uğramaktadır.

Yukarıdaki üç engelinin çözümü şöyle olmalı:

Birini: Osmanlı Devletinin idari taksimatı üçe ayrılmak yerine ikiye ayrılması gerekir ki valilik ve kadılık teşkilatının dışındaki teşkilatlarını (sancak) ortadan kaldırılabilsin.

İkincisi: Vilayetlerin sınırlarının yeniden tanımlanarak küçültülmesi, aynı zamanda kadılık sınırlarının genişletilmesi vilayet sayılarının artırılması ve kadılık teşkilatının sayıca düşürülmesine sebep olacaktır.

Üçüncü: Valilerin ve diğer üst yetkililerin maaşlarının düşürülmesi, memurlarının ise artırılması gerekmektedir.

Hicaz, Yemen ve Girit gibi özel statüsü olan vilayetleri de hesaba katarsak Osmanlı Devleti'nin vilayet sayısı 47'ye ulaşmaktadır. Yeni vilayetler 5 kadılığa ayrılarak Osmanlı Devleti'nin idare teşkilatını 50 vali ve 200 kaymakam üstlenecektir. Avrupa Ülkeleri'nin çoğu böyle bir idari yapıya sahiptir, fakat Avusturya için bunu söylememiz mümkün değildir.

Hukuk müfettişi, eğitim müdürü, kamu işleri personeli, tarım işleri personeli, ticari işleri personeli gibi kamu personelin atanmasının her vilayet için ayrı yapılması büyük harcamalar gerektirmiştir.

Ancak küçük vilayetler için durum farklıdır, çünkü 5-6 küçük vilayete tek bir vali atanıyordu, atanmış vali ise sürekli genel bir müfettiş ile işbirliği yapmaktaydı. Genel müfettiş, yukarıda sayılan kamu personel sorumluları kontrol altında tuttuğu gibi gerektiğinde kendisi de savaş müfettişine tabi olabiliyordu. Devlet düzeyinde üstün yetkililere sahip müfettişlerin sayısı ise 8'i geçmemektedir.

Jandarma her vilayette bulunmakla birlikte en fazla 1000 kişiden oluşmaktaydı. Her jandarma ise Alaybeg'in atanmasını gerektirmemekteydi.

Vilayet merkezinde Taburağası, kadılık merkezinde Bölük Ağası, müfettişlik merkezinde ise Alaybeğ'in bulunması gerekirdi.

Kamu yapısı gereği valiler, vilayet kâtiplerine göre daha üstün bir konuma sahip olmaktadır, böylece bir düzenlemenin olması, kâtiplerin önemlerini yitirmesine yol açmıştır ve dolayısıyla valiler yazı işlerini de kendileri üstleniyorlardı. Valilerin basit yazı işleriyle de uğraşmaları zaman kaybına sebep olurdu. Böyle bir durum, kâtiplerin daha üstün bir konumda olması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Vilayetler küçülürse de maaşlara eski düzeyde kalmalıdır. Kaymakamlık görevi de olduğu gibi kalacaktır. Devlet sekreterlerin yetkileri ise yasa ile düzenlenmeli. Her vilayette öşr sistemi devam edecek ve bu işleri üstlenecek birer memur bulunacaktır. Finans işlerinin görevlilerinin bir sorumlusu olmalıdır.

Hukuk sistemine gelince, bugünkü sancaklarda bulunan birinci derece mahkemeler, Vilayetlerdeki gibi birinci derece mahkeme yetkilerine sahip olması gerekir ki harcamaları da daha az olur. Kadılıklardaki birinci derece mahkemelerin yanında ikinci derecede mahkemelerin olması şarttır ki bu şimdiye kadar sancaklarda var olan birinci derecedeki küçük mahkemelerdi. Bu duruma göre belirtildiği gibi, kadılıklar daha genişletilmeli, genel haklar uygulanmalı ve zamanında gereken işlerin yapılması gerekmektedir.

Nahiyeler sakinlerine yapılacak eğitim, küçük idari birimlerden oluşan Fransa eğitim modeline göre yapılacaktır. Bu modele göre, her eğitim birimi 1 ile 2 arası köyden oluşacaktır.

Bence, bu durumda uygulanacak en iyi yöntem, Rusya ve Almanya'nın sistemidir. Bu şekilde, kendi toprak ve doğal özelliklerine bağlı olarak her kaza, 40-50 ya da 60-80 köy arası içine alan Nahiyelere ayrılacaktır. Nahiyeler ise ortak otlak, Pazar ve camiler bulunduracaktır. Her bir Nahiyede birer idari merkez, müdürlük ve biri "Barıştırma Konseyi" diğeri ise idari konseyi işlevini üstlenmek üzere ikişer konsey bulunduracaktır. Vilayet, kaymakam aracılığıyla bu iki konseyi kontrol altında tutacaktır. Nahiyelerdeki memurlar karşılıksız olarak çalışacaktır, ya da karşılıklarını nahiyelerden ve yaptıkları işle orantılı olarak alacaktır. Nahiyeler jandarma taburu ve mülk vergileri işlerini üstlenecek bir sorumlu da bulunduracaktır. "Barıştırma Konseyi"nin görevlisi ise vatandaşlar arasında olası anlaşmazlıkları çözme ile yükümlüdür. Bu konseyde dava açacak ya da şikâyete bulunacak vatandaşlar ise herhangi bir ödeme yapmamaktadır.

Böyle bir dengenin sağlanması, hem vatandaşlar arasındaki eşitliği sağlayacak hem de mahkemelerin işlerindeki yoğunluğu hafifletecektir.

İdari merkezdeki ve müdürlüklerdeki müfettişlik ofislerinde çalışacak personel, vilayet sorumluluğu altında olup devlet sekreterleri tarafından yönetilecek komisyonlara hesap verecektir. Bu komisyonlar ise valilik yöneticileri ve bilirkişilerden oluşacaktır. Sorumlu sekreter ise devamı olarak

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

durumu bildirmelidir. Alman kararları kaleme alma, okul kitapları ve gazetelerin basılmasını üstlenecek bir matbaanın kurulması gerekmektedir.

Vilayetlerde matbaalar kurulurken eski gazeteler çekilerek sadece 8 gazete basılacaktır. Her vilayetin sekreterliğinde ise gerekli mühendisler bulunacaktır.

Osmanlı Devletinde kadılığa bağlı askeri kurumun da hizmette olması gerekmektedir. Kaymakamlık hizmetlerindeki taburda bir binbaşı komutanlığına bağlı ofisten, generallerle irtibatları kurması da gerekmektedir. Genel kontrol hizmetlerinde ise generalin özel şahsi hizmetinde bir yardımcı da bulunmalıdır.

Gerekirse, finans ve öşr işleri, orman işleri ve vakıf işlerini üstlenecek üzere 3 müfettiş daha atanabilir.

Sunulan öneriye göre, nahiyedeki komisyon ve idari ofislerde çalışacak memurların ücretleri aşağıda belirtilmiş 3 gruba ayrılmıştır:

Vilayet Memurları Vilayet Memurlarının maaşları

RÜTBE	KADEME I	KADEME II	KADEME III	ORTALAMA GELİRİ
Vali	12.000kr.	10.000 kr.	8000 kr.	10.000 kr.
Vali yardımcısı ve kalemi	3.500 kr.	3.000 kr.	2.500 kr.	3.000 kr.
Finans sorumlusu	3.500 kr.	3.000 kr.	2.500 kr.	3.000 kr.
öşr müdürü	2.500 kr.	2.000kr.	1.500 kr.	2.000 kr.
Vergi ve idari müdürü	2.500 kr.	2.000 kr.	1.500 kr.	2.000 kr.

RÜTBE	KADEME I	KADEME II	KADEME III	ORTALAMA GELİRİ
Jandarına komutanı	-	-	-	-
Vakıflar müdürü	-	-	-	-
Orman müdürü	-	-	-	-
Duyuru Mahkeme komisyonu	-	-	-	-

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

ve genel savcı komisyonu				
Birinci derece mahkeme komisyonu ve genel savcı yardımcısı	-	-	-	-

**Kaza Memurları
Memurların maaşları**

RÜTBE	KADEME I	KADEME II	KADEME III	ORTALAMA GELİR
Kaymakam	3.000 kr.	500 kr.	2.000kr.	2.500 kr.
Kaymakam yardımcısı ve idari müdürü	1.000 kr.	800 kr.	600kr.	800kr.
Muhasebeci	1.000kr.	800 kr.	600kr.	800 kr.
öşr sorumlusu	900 kr.	700kr.	500 kr.	700 kr.
Jandarma kumandanı	-	-	-	-
Polis şefi	-	-	-	-
Orman memuru	-	-	-	-
Birinci Derece-Mahkeme memuru	-	-	-	-

Nahiye memurları

Nahiye müdürü, Barıştıрма mahkeme reisi, çavuş yâdaöşr jandarması, vergi memuru, Nahiye muhtar konseyi, arazi ve orman bekçileri vb.

BUGÜNKİ İDARİ SİSTEM

RÜTBE	MEMUR SAYISI	KİŞİ BAŞI GELİRİ	GELİRİN TOPLAM MİKTARI
Vali	32	17.000 kr.	544.000 kr.
Mutasarrıf	102	6.000 kr.	612.000 kr.
Kaymakam	500	1.750 kr.	875.000 kr.
Nahiye müdürü	540	5.000kr.	270.000 kr.
Vakıflar müdürü	32	3.000kr.	96.000 kr.
Muhasebeci- Baş defterdar	32	5.000kr.	166.000 kr.
Baş muhasebeci	32	3.000 kr.	96.000 kr.
Defterdar	102	2.500 kr.	255.000 kr.
İdari müdürü	102	1.500 kr.	153.000 kr.
Kalemci	500	400 kr.	200.000kr.
Emlak müdürü	500	700 kr.	350.000 kr.
Birinci Mahkeme	102	6.000 kr.	720.000 kr.
Birinci (Duyuru) Mahkeme	32	10.000kr.	320.000kr.
Kaza-Kaza Birinci Derece Mahkemesi	500	2.000 kr.	1.000.000 kr.
Hukuki müfettiş	32	3.000 kr.	224.000 kr.
Öşr müfettişi	32	3.500 kr.	112.000 kr.
Öşr müdürü	102	1.750kr.	178.000 kr.
Kazalar öşr memuru	500	500 kr.	250.000 kr.
Tahrir müfettişi	32	2.000 kr.	640.000 kr.
Eğitim müdürü ve müfettişleri	32	2.500 kr.	80.000 kr.
Toplam			6.62.000 kr.

ÖNERİLEN İDARİ SİSTEM

RÜTBE	MEMUR SAYISI	KİŞİ BAŞI GELİRİ	GELİRLERİN TOPLAM MİKTARI
Vali	50 vali	10.000kr.	500.000 kr.
Kaymakam	200 kaymakam	2.000kr.	500.000 kr.
Mektupçu	50 başkalemci	3.000 kr.	150.000 kr.
Kaza müdürü	200	800kr.	160.000kr.

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

	müdür		
Defterdar	50 defterdar	300 kr.	150.000 kr.
Başmuhasebeci	200 muhasebeci	800 kr.	160.000 kr.
Vilayet (Duyuru) mahkemesi	50 mahkeme	6.000kr.	300.000 kr.
Vilayet Birinci Derece Mahkemesi	50 mahkeme	4.000kr.	200.000 kr.
Kaza Birinci Derece Mahkemesi	200 mahkeme	3.500kr.	700.000 kr.
Vilayet öşür müdürü	50 müdür	2.000 kr.	100.000 kr.
Kaza öşür memuru	200 memur	800 kr.	160.000 kr.
Vilayet vergi müdürü	50 müdür	2.000 kr.	100.000 kr.
Kaza vergi müdürü	200 memur	700 kr.	140.000 kr.

Yukarıda görüldüğü gibi sadece memur ve komisyonlar için aylık gideri altı milyon altı yüz yirmi bin ikiyüz kuruştur. Ki, sunulan tavsiyeye göre üç milyon üç yüz bin kuruşla ödemek mümkündür, memurlar ve müfettiş komisyonlarının maaşları da buna dâhildir.

Önerilen tavsiyeye göre 47 vilayetin Hicaz, Yemen ve Girit'i ekleyerek 50 vilayetten oluşacaktı.

Tabiki, Vilayetlerin sınırlaması için daha detaylı bilgiler ve analizler yapılması gerekmektedir. Ekleme olarak verilen haritalarda Vilayetlerin yeni taksimatını görmek mümkündür. Vilayetler siyah, kazalar yeşil, müfettiş büroları ise kırmızıçizgiyle işaretlenmiştir.

VİLAYET, KAZA VE MÜFETTİŞLİK KARAG AHLAR TABLOSU

MÜFETTİŞ BÜROLARI:	İstanbul, Selanik veya Edime, İzmir, Kayseri veya Konya, Ankara, Erzurum veya Erzincan, Bağdat veya Şam.
1. İSTANBUL VİLAYETİ VE KAZALARI	Istanbul, Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy ve Çatalca
2. EDİRNE VİLAYETİ VE KAZALARI	Krk Kilise, Vize, Edime, Tekfırdağı, Dimetoka.
3. GÜMÜLCİNE VİLAYETİ	Gelboğlu, Karacık, Gümülcine,

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

VE KAZALARI	Rodop, Yenice.
4. SEREZ VİLAYETİ VE KAZALARI	Drama, Nevrokop, Serez, Istrunce ve Cuma.
5. SELANİK VİLAYETİ VE KAZALARI	Inburuz? Serfice, Selanik, Karaferiye, Vodine.
6. ÜSKÜP VİLAYETİ VE KAZALARI	Köprülü, İştıp, Üsküp, Kalkandelen, Gilan.
7. KOSOVA VİLAYETİ VE KAZALARI	Yeni Pazar, Priştine, Prizerin, İpek, Dibre, Taşlice.
8. İŞKODRA VİLAYETİ VE KAZALARI	İlbasan, Draç
9. BERAT VİLAYETİ VE KAZALARI	Ergeri, Berat, Permet, Avlonya, Tepedelen,
10. YANYA VİLAYETİ VE KAZALARI	Preveze, Delvina, Yanya, Koniçe, Girebend
11. MANASTIR VİLAYETİ VE KAZALARI	Kaysriye, Göriçe, Manastır, Ohri, Prilep.
12. HÜDAVENDİGAR VİLAYETİ VE KAZALARI	Bilecik, Eskişehir, Brusa, Mihaliç, Eğrigöz
13. KARASIT VİLAYETİ VE KAZALARI	Bandırma, Kale-i Sultaniye, Balıkesir, Ayvalık, Aynacık.
14. İZMİR VİLAYETİ VE KAZALARI	Manica, Akhisar, İzmir, Tire, Alaşehir,
15. MENTEŞE VİLAYETİ VE KAZALARI	Aydın, Denizli, Muğla, Milas, Bekri.
16. KARAHİSAR VİLAYETİ VE KAZALARI	Kütahya, Hüsrevpaşa, Karahisar, Uşak, Hendekli
17. RODOS VİLAYETİ VE KAZALARI	Rodos, İstanköy, Sakız, Mideli, Lemni
18. ANTALYA VİLAYETİ VE KAZALARI	Email, Bordon, Antalya, Isparta, Alay.
19. KARAMAN VİLAYETİ VE KAZALARI	Karaman, Ermenak, Seydişehir, Ergeli, Selfiçe.
20. KONYA VİLAYETİ VE KAZALARI	İlgin, Akşehir, Konya, Alanya, Akbunar.
21. KAYSERİ VİLAYETİ VE KAZALARI	Nikde, Aksaray, Kayseri, Nevşehir, Boğazlıyan.
22. ADANA VİLAYETİ VE	Tarsus, Kazana?, Adana, Zeytin, Piyas.

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

KAZALARI	
23. MALATYA VİLAYETİ VE KAZALARI	Arbeker, Elbistan, Malatya, Bresni, Maraş.
24. İZMİR VİLAYETİ VE KAZALARI	Bali, Ergeli, İzmir, Türbeli, Müdürlü.
25. KASTAMONU VİLAYETİ VE KAZALARI	Bartın, Zuğfran Boli, Kastomani, Aynagözü, Sinop.
26. AMASYA VİLAYETİ VE KAZALARI	Samsun, Merzifon, Amasya, Zile, Ezine.
27. ANKARA VİLAYETİ VE KAZALARI	Kongeri, Yeni Pazar, Ankara, Somatya, Surihisari.
28. YOZGAT VİLAYETİ VE KAZALARI	Tosya, Çorum, Yozgat, Sunguru? Kırşehir
29. TRABZON VİLAYETİ VE KAZALARI	Tokat, Kocahisar, Sivas, Gerün, Devrik?
30. TRABZON VİLAYETİ VE KAZALARI	Giresun, Tireyali, Trabzon, Sürmene, Rize.
31. ERZİNCAN VİLAYETİ VE KAZALARI	Karahisar Şarki, Gümüşhane, Erzincan, Dersim, Horbut.
32. ERZURUM VİLAYETİ VE KAZALARI	Bayburt, Ispir, Erzerum, Pasen, Nikman.
33. BİTLİS VİLAYETİ VE KAZALARI	Bayazıt, Alekser, Bitlis, Mulazkurd, Muş.
34. VAN VİLAYETİ VE KAZALARI	Ercies, Vustat?, Van, Hugari, Alpan.
35. DİYAR BEKİR VİLAYETİ VE KAZALARI	Ergeni, Serd, Su-ud? Diyar-Bekir, Mardin, Medyari.
36. MUSUL VİLAYETİ VE KAZALARI	Pevari, Zahu, Musul, Sencar.
37. BAĞDAT VİLAYETİ VE KAZALARI	Kerbela, Bedr, Bağdad, Şat, Cezire.
38. SÜLEYMANİYE VİLAYETİ VE KAZALARI	Erbil, Rundur?, Sülejmaniye, Kerkük, Hanefir?
39. BASRA VİLAYETİ VE KAZALARI	Ümariyye, Divaniyye, Basra, Müntefik, Elhasa.
40. HALEP VİLAYETİ VE KAZALARI	İskenderun, Aynitop, Halep Kilis, Antakiyye.
41. HUMAS VİLAYETİ VE KAZALARI	Lazikiyye, Trablus, Huma, Messa, Cebel-i Şarki.
42. ŞAM VİLAYETİ VE KAZALARI	Horan Acelut, Sham, Belga, Şuradiyye.

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

43. KUDUS VİLAYETİ VE KAZALARI	Beyrut, Aka, Kudus Nablus, Gaza
44. URFA VİLAYETİ VE KAZALARI	Zur, Dika, Urfa, Suruc, Esriyye.
45. TRABLUS VİLAYETİ VE KAZALARI	Guryan,Zavriyye, Trablus, Cebel-i Garbi.
46. HUMS VİLAYETİ VE KAZALARI	Terhume, Sert, Hums, Sekene, Fezan.
47. VBENGAZİ VİLAYETİ VE KAZALARI	Deme, Bengazi, Ücle
48. HİCAZ VİLAYETİ VE KAZALARI	-----
49.YEMEN VİLAYETİ VE KAZALARI	-----
50. GİRİT VİLAYETİ VE KAZALARI	-----

(son üç vilayetlerinin kazaları bulunmamaktadır)

Nahiyelerin idari taksimatı ve sınırlaması için detaylı yerel bilgiler ve analizler gerektiği için biz sadece Berat Vilayetinin nasıl taksim edilmesi gerektiğinden bahsedeceğiz.

Berat Vilayeti

PERMET KASABASI VE NAHİYELERİ	Leskovik, Karamuratile, Kolonya, (Shkurta, Dagli, Skrapar , ve Shëngjin (i)
ERGİRİ KASABASI VE NAHİYELERİ	Progoni, Lunerija, Dropul (i), Libohova, Kurvelesh (i), Himara.
TÉPEDELEN KASABASI VE NAHİYELERİ	Zagorya, Derbend (i), Malesia, Kalvaqi, Toskëria,
AVLONYA KASABASI VE NAHİYELERİ	Dukat (i), Vlora (Avlonya), Arbëria, Mallakastra e Poshtme (Malakastra-i Zir), Mallakastra e Eperme (Malakastra-i Bala).
BERAT KASABASI VE NAHİYELERİ	Myzeqeja e Poshtme (Müzeke-i Zir), Myzeqeja e Sipërme (Müzeke-i Bala), Topalti, Tomori (Tomoriçe), Karatoprak (u), Derça (Verça)?

Aşağıda görüleceği gibi Müfettişlik komisyonlarının aylık harcamaları 360.000 kuruş olacaktır.

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

Kişi başı geliri	RÜTBE	Memur sayısı	Toplam gelir
15.000 kr.	Genel müfettiş	8	120.000 kr.
7.000 kr.	Hukuki müfettiş	8	56.000 kr.
5.000 kr.	Eğitim müdürü	8	40.000 kr.
5.000 kr.	Matbaa müdürü	8	40.000 kr.
5.000 kr.	Tarım ve ticaret müdürü	8	40.000 kr.
8.00 kr.	Yargılama müfettişler konseyi	8	64.000 kr.
	Toplam		360.000 kr.

Görüldüğü gibi bugünkü harcamaların yarısına indirgenmiştir. Kazaların sınırları genişletilecekse de kadı ve memurların maaşları yetenek ve yaptıkları işlerine göre ayarlanacaktır. Bu sistem uygulanması durumunda Kaza ve nahiyelerdeki idari işlemlerde hiçbir sıkıntı doğmayacaktır.

Sözümü bitirirken, tarafımdan sunulmuş olduğu idari sistemine yönelik projem bugünkü sisteminden çok daha uygun olduğunu vurgulamak isterim.

Her halükarda emri ferman Sultan hazretlerindir.

Teftiş-i askerî komisyonu

Proje Şemsaddin Sami Bey tarafından imzalanmıştır.

KAYNAKÇA:

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, Yıldız evrak esası.
Hadžibegić, Hamid, Arhiv Bosanskohercegovačke, GlasnikArhiva i Društva arhivskih radnika B i H, knjiga IV-V, Sarajevo, 1964-65.
Tercüman-i Şark, nr. 121, 16 (28) gusht 1878.
Tercuman-i Şark, nr.74. 10 (22) qershor, 1878.
Plana, Emin, Kosova dhe Reformatnë Turqi, Prishtinë, 1978.
Rexha, Ilijaz, Lidhja e Prizrenit në dokumentet osmane, Prishtinë, 1978.

GERMAN DESTANLARINDA TÜRK İZLERİ

Ruhengiz MEHMEDOVA*

Özet

Henüz M.Ö. Türk halklarının varlığı hakkında antik dönemin bazı bilim adamları yeteri kadar doğru ve değerli bilgi vermişlerdir. Eski Türk tarihi Hunların dünya meydanına çıkmaları, onların M.Ö. üç bin yıl önceki çağlarda Orta Asya, Mancurya ve Çin etrafı bölgelerde, kır ve ovada yaşamaları ile dikkati çekiyor. Türksoylu Hunlar önce avcılıkla, sonra ise hayvancılıkla uğraşmışlar. M.Ö. yaklaşık üç bin yıl önce Çin kaynaklarına göre Hienyun ve Hunyu adları ile bilinmişler.

Bellidir ki, eski Yunanlar Küçük Asya ve Karadeniz sahillerinde yaşayan tayfaları skif, iskit adlandırdıkları. Yunanların skif adlandırdığı bu tayfalar Doğuda Sak, veya saka adı ile bilinmekteydi. Saka adı altında Orta Asya'da hâkim milleti ve onların Ön Asya'ya geçen kısmı kastedilir. Sakalar Doğu Avrupa'dan gelirken Kuzey Kafkas'ta bulunan Kimmerileri Kafkas'ın güneyine, oradan ise Küçük Asya'ya sıkıştırıyorlardı. İskit-sak toplularında esas unsur Türk idi. Eski Bizans kaynaklarında İskitlerin Türk olduğu gösterilir ve bu ad altında Kutigur, Onogur, Gaşgay, Türk, Selçuk, Avar, Hazar, Bulgar, Uz, Peçenek, Kuman vs. tayfalar ve halklar kastedilir.

Azerbaycanlıların ulu dedelerinin yaşadığı arazide Az ulusunun adı çok geniş yayılmıştı. "Az" eski Türk dilli kabilenin adıdır. "Az" kabile birleşmesi halk adına Orhon-Yenisey abidelerinde; "Kültigin", "Tonyukuk" ve başka abidelerde rastlıyoruz. Akademik V.V.Bartold "Az"ları tanınmış Türkes kabile birleşmeleri ile bağlamak ihtimalini ileri sürmüştür.

Türk unsurunun Baltık denizi etrafına ve Skandinavya'ya müdahalesi çok erken zamanlarda gözlemlenmiştir. Bu fikri yazılı kaynaklarla birlikte şu arazinin toponimisi da onaylıyor. Mesela: Fin şehri Turku, veya Fin dilinde Finlandiya'nın adı Suomi – "göller ülkesi" demektir. Troki – Litvada şehir adıdır.

Eski Germen şürinin eski örnekleri olan "Nibelunklar hakkında nağme", "Küçük Edda", "Büyük Edda", "Norveç Kralları Hakkında Saga", skald şüri ve diğer yazılı ve sözlü kaynaklarda Türk unsurunun izi gözükmemektedir.

Henüz eradan evvel türk halklarının mövcudluğu barede antic dövrün bazı alimleri yeterince doğru, deyerli melumat vermişler. Kadim türk tarihi hunların dünya meydanına çıkmaları, onların eradan üç min il önceki çağlarda Orta Asya, Mancuriya ve Çinetafı regionlarda,

*Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü, doktora öğrencisi

düzenlik ve ovalıqda yaşamaları ile dikkati celb edir. Türksöylü hunlar önce ovçuluqla, sonra ise heyvandarlıqla meşğul olmuşlar. Eradan tahminen üç min il önceki çağlarda Çin menbelerine göre Hienyün ve Hunyü adları ile tanınmışlar. (1.12) Sonradan bu tayfaların qaynayıb birbirine qarışması sayesinde türklerin ulu ecdadları olan hunlar tarix meydanına çıxmış, Orta Asiyada. Çinde, bütövlükde Avropada, habele bütün dünyada uzun zaman tarixi inkişafın gedişatına çox güclü tesir göstermişler.

Alimlerin fikrinde, Mezopotamya ve Nil boyunda şöhet kazanmış kadim dövletleri yerel ekinçilerle birlikte gelme organizatör türkler yaratmışlar. Atı ilk kez ehlileşdirmek onlara dünya egemenliğı gücü vermiştir. Eski Türklerin araba düzeldib, sal yapımı, ağlarla balık tutması, tütöyi ve Barutu icat etmesi Altay efsanelerinde ve oğuz destanlarında görünmektedir.

Eski Mısır tarixinin en iyi mütexessisləri Yukarı Nilde bee 2000 ile ilgili nomad medeniyetini de türklerle bağılığın neticesi sayıyorlar. Nomadların (köçerilerin) kanadı şimdi de Altay'da yaşıyor(1.12)

Etnoqrafların Viyana mektebine mensup tarihçilerden Menqhin beşeriyetin yarattığı üç boyu medeniyet çevrelerinden biri olan Nomad medeniyetinin gelişmesi ve dünya kültürüne etkisi hakkında şöyle diyor: «Buzlaşma dövrünün sonunda Baykal gölünden Baltık denizine kadar uzanan geniş alanda yeknesek bir kültür oluştu. Bu kültürün esas özellikleri kemikten düzeldilmiş aletler ve balıkçı, avcı aletleri. Ural-Altay dil ailesine mensup tayfaların erken kültürü buydu. Onun tesiri Kuzey Amerika ve Güney Asya'da da görülür.»(3.4)

Sümer türklerin Orta Asya'dan veya Altay tereflerden gelişi bee VI minilliyeye ait ediliyor. Profesör Wilhelm Koppers «İlk Türklük ve Hint-almanlıq» kitabında yazıyor: «Milattan önce IV binyılın sonlarına doğru atlara sahip olan köçeri kitleler köhne Qerbını kapıları ağızında giderek daha sık göründüyünden prototürklüyün eski Doğı medeniyetinin üssünün qoyulmasma, daha doğrusu inkişafına yardımı, lieç bir vechle, bazılarının zenn ve ifade ettiği leimi fantezi mehsulu olan fikir değil»(2. 4). Atı ve genel olarak çoban medeniyetnin esas unsurlarını ilk Hint-Almanlar eski türklere borcludurdar.

Bu tarihin izleri alman mifologiyasmda da yaşıyor. V. Koppersin fikrinde, hayvan yetiştiren Nomad kültürü Orta Asya'da kurulmuştur. Hint-Alman kavimlerinin bu kültürün yaratıcısı olmayıp, ancak alıcısı oldukları ispatlanmıştır. Bu kültürü İç Asya'da pratürkler geliştirmiştir. Medeniyet ünsüerini incelesek Hint-almanlığın birinci ana kökü savaşçı çoban medeniyetinin kaynağı olan Orta Asya, ikinci ana kölcü sığır hayvanları yetiştiren Güneybatı Asya'da. Müellif bu mesele ile ilgili

hind - Almanların ana yurdunun Xezar ve Siyah deniz havzasında olduğunu sanıyor. Melumdur ki, eski Yunanlılar Küçük Asya ve Qara deniz sahillerinde yaşayan tayfaları skif, İskit adlandırdılar. Yunanların skif adlandırdığı bu aşiretler Şerqde sak veya saka adı ile tanınıyordu. Saka adı altında Orta Asya'da hakim milleti ve onların Ön Asya'ya geçen kısmı nezerde tutulur. Sakalar Doğu Avrupa'dan gelirken Kuzey Kafkasya'da yerleşen kimmerileri Kafkasya'nın güneyine, oradan ise Küçük Asya'ya sıxıştırdılar. Yunan müelliflerine göre, İskitler Türk halkları kimi kırmızı içer ve sütü kurutarak «Kurut» düzelderdiler. Akideleri şamançılıq idi. Düşmenlere karşı merdlikle vuruşur, iç özgürlük sahibi semimi ve sade insanlar gibi tanınırdılar (4.25). Alimler Homerin dilinde ve eserlerinin süjetinde Türk destanları ile sesleşmeler ve doğudan gelme elametler görürler. Bu motiflerin İskit ve saklarla geldiği zannediliyor.

İskit-sak toplularında esas unsur Türk idi. Eski bizans qaynaqlarında iskitlerin Türk olduğu gösterilir ve bu isim altında kutiqur, onoqur, Kaşkay, Türk. Avar, Xezar, Bulgar, Uz, Peçenek, Kuman, ve s.tayfa ve halklar nezerde tutulur. Azerbaycanlıların ulu dedeleri yaşayan erazilerde Az ulusunun ismi çok yaygındır.

Tunç dönemi menbelerinde hettlerin güneybatı şerqe seferlerinin önünü kesen, yeni şimdiki Urmiya gölü etrafında ve Anadolu yaylalarında yerleşen güçlü azzilerden bahsediliyor. Azerbaycan erazisinde onlar hetlerden ve Kaşkaylar Doğuda yaşıyorlardı: komşuları onları Azzi, Aza, Azar (Azer) adlandırıyorlardı. Strabon ise daha aydın yazıyor ki, Aras nehri Azer boyu Artaksam duvarlarının altından akarak Araz vadisini geçip Kaspi denizine dökülür.(5.125)

Az / As eski Türk aşiret adıdır. Volga tatarlarında As, özbeklerde ise Az nesil adına tesadüf olunur. Bu sözün diger fonetik seçeneği eseyi anlamında işlenir (7.172). Eski Türk yazılarında Az soyunun adı sıkça anılıyor. Araştırmacılar böyle bir qenaete gelmişler ki, «Azer» - «az» ve «er» terkiibinden oluşur. M. Kaşqari sözlüğünde ise bu kelimenin «iyi niyet», «başarılı», «kader» gibi anlamaları vardır.

M. Seyidovun fikrinde «Az» çok uzak geçmişte başarı, yaxşı isterlik tanrısının adı imiş. Ele buna göre de kabile kendini ongunu (damga) tanrısı "Az" ın ismi ile adlandırmıştır (6. 15). Altay mitolojisinde Asser-xorbustu insanlara ateş elde eden mifik obrazdır. O, hemçinin insanlara tahıl biçmeyi ve demir aletler hazırlamayı öyredir. «Az» türkce konuşan qebilenin adıdır. «Az» kabile birleşmesi, halk adına «Kültigin», «Tonyukuk» ve başka abidelərdə rastlıyoruz. «Kültigin» abidesinden melum olur ki, Azlar atlarını da kendi isimleri ile adlandırmışlardır. «Kültigin Azman akıg binip oplayu teqdi. altı Eriq sancdı. sü teqisinte yirinç Eriq kılıcladı. Ekmdi Kuşlağakda ediz biie

sünüşdiniz. Kültiğin Az yağızın binip oplayu teqip bir Eriq sanıdı ». - «Kültiğin Azmanın beyaz atını binip saldırdı. altı asker sanıdı. Koşun karşılaştığında yedinci asker qılıncladı. İkinci kez Kuşlağakda edizlerle savaştık. Kültiğin Az keherini binip, saldırip bir asker sanıdı »(8.74). Akademik VVBartold «Az» ları tanınmış Türkes kabile birlikleri ile bağlamak olasılığını ileri sürmüştür .(9.24)

Türk elementinin Baltik denizi etrafına ve Skandinaviyaya müdaxilesi çok erken dönemlerde başlamıştır. Bu fikri yazılı menbelerle yanı sıra hemin erazinin toponimikası da doğruluyor. Örneğin: Fince şehri Turku, yahut Fin dilinde Finlandiya'nın adı Suomi - «göller ülkesi» demektir. Su + omi / oba; Troki-Litvanya'da şehir adıdır. Eski german poeziyasında arkaik nünuneleri İskandinav ülkeleri, özellikle, İzlanda'da saklanmıştır. 1222-1225 yılında Island müellifi Snorri Sturluson tarafından kaleme alınan "Küçük Edda" da eski german mif ve revayetleri, arkaik poeziya nünuneleri toplanmıştır. Eserin ilk biçimi melum değil, esas əlyazmaları XIV esrden sonraki döneme aittir. Beş esas əlyazmasından en eskisi Upsala kütüphanesindedir. 1300-1325-ci illere aittir. Upsala əlyazmasında kitabın «Edda» adlanlığı ve Snorri Sturluson terefinden tertib olunduğu hakkında kayıt vardır. Fakat kitaba «Edda» adının müellif tarafından veya sonradan verilmiş olduğu melum değil. «Edda» sözünün anlamı ile ilgili müxtelif fikirler mevcuttur. Araştırmacılar tarafından bu söz adeten «poetika» gibi menalandırılır. Fakat dil tarihi bakış nezerinden bu Etimoloji kendini doğrultmur. «Edda» hemçinin, S. Sturlusonun yaşadığı Oddi xutorunun adı ile ilişkilendirilir. Ayrıca «Edda» ismi eski İzlanda mitolojik neğmelerinde «ulunene» anlamında işlenen «Edda» kelimesi ile cynileşdirilir. Fakat kitabın ismi ile "Edda» kelimesinin bu anlamı arasında ilişkinin varlığı hele tam kanıtlanmış değil (11.583). «Küçük Edda» biçim ve içerik açısından birinden farklı dört hisseden: «Proloq», «Gülvinin hayali», «Şiir Dili», «Veznlerin Listesi» nden oluşur. Bele düşünölmektedir ki, «Küçük Edda» poeziya dersliyi gibi tertib edilmiştir. Fakat kitabın 1. ve 2. hisselerinin skald seneti ile ilişkisi yoktur ve derslik karakterli değildir. Kitabın «Proloq»u diğər bölümlerden özellikle ferqlenir. Bu bölümde orta esrlər latin dilli edebiyatın tesiri dünya daşqını, ilk dinlerin kurulmasından bahseden parçalarda vardır. «Proloq» da As aşireti anılıyor. Eserin ikinci hissesinden farklı olarak burada Odin ve Aslar mifik obrazlar gibi değil, gerçek şexsler kimi takdim olunur. «Odine ve karısına peygamberlik verilmiş ve vehy gelmişti ki, onun adı dünyanın kuzey bölümünde tüm konunqlardan yüksek tutulacak. Bu yüzden Odin Troya'yı-türkler ölkesini bırakarak kuzeye yola düşüyor. Rusya, Sakslend ve Danimarka'dan geçip İsveç'e gelir. Bu ülkenin konunqunun adı Gülvi idi. Gülvi Odini ve Asya'dan gelen aşları büyük

hürmetle karşılıyor. Odin'in istediği gibi devleti yönete bileceğini bildiriyor. Çünkü Aslar kendi güzelliği ve aklı ile yerel ehaliden seçilirdi. Oradaki topraklar Odine hoş geldiğinden özüne başkent seçiyor. Şimdi hemin yer Siqtuna verilir. Odin burada da hakimiyeti türkler ülkesinde olduğu gibi teşkil etti. yargılamak için 12 hâkim koydu. Önce Türklerin Troyada öğrendikleri gibi kanunları tasdik etti. Aslar bu topraklarda aile kurdu, oğlanları evlendirdi. Nesilleri o kadar arttı ki, onlar tüm Saks ülkesinde ve Kuzey torpaqlarında yayıldılar. Öyle ki, Asya'dan çıkmış halkların dili oradaki tüm ülkelerin dili oldu (14.121)

S. Sturluson zaman itibarile dönemleri farklı olduğunu ve bunu birkaç kez «şimdi» kelimesi ile onaylıyor. Bu bölümde tarihi sehnedin silinmiş Troya şehrinin de adı çekilir. Nümune esasında böyle bir fikir yürütmek olar ki, Türk boylarının Avrupa'da yayılması Hunlardan çok önce gerçekleşmiştir.

S. Sturlusonun diğeri eseri 1220-1230 yılında yazdığı muhtemel «Heymskrinql» («Dünya çevresi») eseridir. Eski dövrdin 1177 yılına kadarki dönemi kapsayan bu eserde Norveç krallarının ataları-İnqlinqlerden başlayarak Norveç tarihi ve konunqlardan (krallarından) bahsediliyor. «Norveç kralları haqqında saqa»nın tertibinde birçok menbelerden: skald şiiri, sözlü ve yazılı abidelerden istifade edilmiştir. Bunlardan «Olav Tryquvason haqqında saqa». «Morkinskinna», «Aqrip», «Orkneyler hakkında saqa»nı qeyd etmek olur. «Heymskrinql» toplusunun ilk dokuz fesli eski german eneneleri ile sesleşir. Buraya eski İskandinav adet-eneneleri, inancları, manevi kültür tarihine ait zengin malzeme dahil edilmiştir. Bu fesillerde Aslar, Vanlar. Odin, Friqq, Nroyd. Freyr, Xyonir, Kvasir ve başkaları hakkında revayetler «Küçük Edda» efsaneleri ve «Büyük Edda»daki mitolojik neğmelere uygundur. Fakat topluya giren ilk rivayet «İnqlinqler hakkında saqa»nın personajları-Aslar Allahlar gibi değil. Ne vaxtsa yaşamış, mevcut olmuş hükümdarlar gibi takdim olunur. «İnqlinqler hakkında saqa»da Odin ilk hükümdar, aşiret başkanı. yeni araziler feth eden serkerde gibi anılıyor. Odin herbi hakim olmakla birlikte hem de ideolojik hakimdir. O. Skidbladnir adlı yığılıb-açılan gemisi ile büyük denizi geçip Kuzey ölkesine gelmiştir. Rivayete göre halkı ile birlikte Kuzey ölkesine gelen Odin buradaki insanlara şimdi de kullandıkları çeşitli sanatleri öyredir. Odin cildini deyişmek özelliğine sahip olduğundan döyüşde rakiplerine korkunç görünüyordu. Mitolojik neğmelerde onun samanlıkta pratiğine, yüksek magiya formalarna yiyelendiği gösterilir. Aynı zamanda o yüksek hitabet medeniyetine sahipti. Konuşması selisliyi ve güzelliği ile dinleyicileri hayran koyuyordu. Odin'in nitqleri poeziya anılırdı. Odin ve onun kahinleri şiir, nağme ustası idiler. Bu sanatın kuzey ülkelerinde

yaygınlaşması onların ismi ile ilgilidir. «Norveç kralları hakkında saqa» ile ilgili iki çeşitli görüş mevcuttur. Bazı araştırmacılar onu geçmiş hakkında rivayet, bazıları ise tarihi roman gibi değerlendiriyorlar. Fakat gözönünde bulundurmak gerekir ki, orta asr island müellifi tasvir ettiği hadiseleri «pratarix» gibi kabul ediyor ve bu açıdan onları somut şahsların faaliyeti olarak derk ediyordu. «Küçük Edda»nın proloqunda olduğu gibi «İnqlinqler hakkında saqa» da «As» lar Asya'dan-Türkler ölkesinden gelmiş aşiret gibi tasvir edilir. Saqa göre Asların ilk vatanı Asqard Don çayının doğusu Ural dağlarının güneyinde yerleşir. Odinin orada büyük toprakları vardı. «Küçük Edda» da Aslar ait nağmelerden birinde onlar «uz» adlandırılıyor. Melumdur ki, uz (oğuz, Guz) eski Türk aşiret adıdır. Araştırmacılar Uzları Peçeneklerin komşusu ve Göktürklerin soykökünün başlıca katılımcı biri olarak kabul edirdiler. Bazı alimler, özellikle, İsveç arkeolog B. Salin 1904 yılında basılmış "Hayvansal üslupta eski german ornamentleri" kitabında «Küçük Edda» ve «Heymskrinql» («Dünya çevresi»)-de aslarla bağlı revayetin gerçek tarihi esası olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. Ona göre Asların Asya'dan İsveç'e köçmesi rivayetinde kadim tarihin izi saklanmış, yeni çağın ilk esrinde german tayfalarının Kara deniz sahillerinden kuzeye-İskandinavya'ya miqrasiyası tasvir olunmuştur. German ve Türk xalqlarının ilişkisi tarihin oldukça eski qatlarına tesadüf ediyor. German aşiretlerinin b.e.e. 111 yüzyılda Azov etrafı erazide meskunlaştığı tarihten itibaren skif aşiretleri ile yoğun ilişkide olmuşlardır. Çok güman ki, hemin ilişkiler medeni yakınlık, uygunluk niteliği taşıyordu. Öyle ki, eski dönem Bizans tarihçisi P. Kesariyski «Romalıların farslar, vandallar ve qotlarla müharibesi» eserinde, orta esr müellifi İordan «Getika» eserinde qotları da alanlar gibi köçeri skif kavimlerine ait ediyordu. German ve skif aşiretleri aynı herbi ittifaka dahil idi ve onların miqrasiyası da paralel baş veriyordu. German aşiretlerinin sonraki hareketi döneminde de bu ilişkiler unutulmamış, qot ve gerul aşiretleri Kara denizle İskandinavya arasında müeyyen müddet aracı olarak bulunmuştu(12.202)

Meşhur Norveç gezgini Tur Heyerdal Azerbaycandaki Qobustan qayaüstü resmleri ile Norveç resmleri arasında uyum olduğunu aşkar ederek, azeri türklere ile İskandinav saqalarında tesvir olunan asların aynı kökden olması fikrini ileri sürmüştür. T. Heyerdal göre eski azerilerin kayalarda çekdikleri gemi resmleri ile Viking'lerin bin yıl sonra Norveçde çektiyi resmler arasında uygunluk tesadüfi olamaz. İskandinavya'da, özellikle Norveçde iki çeşitli gemi resmlerine rast gelmek olur. Bunlardan biri Qobustandaki tesvirlerle benziyor. Üfiqi çekilmiş xett geminin esasını, dikey çizgilerse ise gemi heyetini ve yukarı kaldırılmış avarları eks ettiriyor. Hem Qobustan, hem de Norveç

qayaüstü resmlerində solyar (güneş) simbol təsvir olunur. Diger gəmi tipi «deri gəmi» sidir. Onlara «qatlanan gəmi» de denir. B.e.e. 5. yüzılda Yunan tarıxçi Herodot Kafkasya'nın şerqi, Hazar Denizi sahillərində tacirlerin esası ağaçtan ve kamıştan olan deri ile kaplanmış gəmlərindən istifade etdiklərini göstərirdi. (13,4) «Katlanan gəmi» barede Norveç saqalarında da yazılmıştır. İslandiyalı Snorri Sturluson tərəfindən kaleme alınmış "İnqlinqlər hakkında saqa» ya göre, Vikinq kralları İsveç'e Skidbladnir adlı gəmidə gelmiş Odin'in neslindəndir. Bu gəminin başkalarından farklı özelliği onun parça gibi katlanabiliyor olması idi. Odin Aşer denilen yerden geldiği için ona «Asar-Odin» derler. Snorri kendi saqasında Aşer denilen efsanevi halkın yaşadığı yeri deqiqlikle resmediyor. Onlar Karadeniz'in ve Kafkasya dağlarının doğusunda yaşayorlar.

Tur Heyerdalın fikrinde skandinaviyalılar ve azerilerin yazılmamış tarihi gəmlərdən ve su naviqasiyasından başlıyor. Her ikisinin su yollarına çıkışı ve uzaklara sefer edərək yeni araziler feth etmək imkânı vardı. Azeriler kolaylıkla deniz vasitesile eski kùltür mərkəzlərinə və Volga nehrini ilə Baltık kıyılarına kadar üze bilərdilər.

S. Sturlusonun «Norveç kralları hakkında saqalar» ı ve «Küçük Edda» nın «Proloq» u hariç diğər mənbələrdə Odin və Aslar mitolojiq obrazlar gibi təqdim olunur. German-İskandinav mitolojisine dair esas mənbələrdən «Büyük Edda» daki mitolojiq nəğmələri, S. Sturlusonun «Küçük Edda»sını, Danimarka tarixçisi Sakson Qrammatikin əsərini kayıt etmək olur. «Büyük Edda» daki mitolojiq nəğmələr german tayfalarının Hıristiyanlığa kadarki mitolojiq görüşləri sistemine və eski inançlarına dayanıyor. Karşılaştırmalı tədqiqat İskandinav və Türk kahramanlıq dəstanları arasında Tipolojiq uyğunluqlar təspit ediyor.

İSTİFADE OLUNMUŞ EDEBİYYAT

1. Ögel B. Böyük hun imperiyası, I kitab, Bakı, 1992, seh.2
2. Rüstəmخانli S. Ömür kitabı, Bakı, 1989, seh. 14-15
3. Rasonyi L. Tarıhde türklük, Ankara, 1971, seh.4
4. Memmedzade M. Albanların etnik təşekkülü, "Azerbaycan", 1989, № 10
5. Страбон, Географіе, в 17-ти книгах, Л., 1964, VÜ книга
6. Seyidov M. Azerbaycan xalqının soykökünü düşünerken, Bakı, 1989, seh.15
7. Потанин Г.Н. Очерки Северо-Западной, СПб, 1881, вып. Ü, стр. 172
8. Recevov E. Memmedov Y. Отхон-Yenisey abideleri, Bakı, 1993, seh.74
9. Баргольд В.В. Очерки истории Семиречья, Ф. 1943, стр.24
10. Стеблин-Каменский М.И. Snorri Стурлусон и его «Эдда», Младшае Эдда». Л., 1970, стр.583
11. Стурлусон С. Круг земной, М., 1980 стр.583
12. Неклюдов С.Ю. Исторические взаимосвязи тюрко-монгольских фольклорных традиций и проблема восточных влияний в европейском эпосе. Типологии и взаимосвязи средневековых литератур Востока и Запада, М., 1974, стр.202
13. Heyerdal T. Azerbaycan teli, "Azerbaycan" 1995, 6 aprel, seh.4
14. Младшае Эдда, Л., 1970, 121

KAPİTALİST VE MİLLİYETÇİ REKABETİN KESİŞTİĞİ KENT: SELANİK¹

Neslihan ÜNAL*, Bilgin ÇELİK**

Özet

19. yüzyıl, dünya ile bütünleşme çabalarında yetersiz kalan ve pazar için üretim ile birlikte bir bunalıma giren Osmanlı ekonomisi için, yenedünya ekonomisine uyum sağlama dönemi oldu. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yenedünya düzeninin kapitalist ve sömürgeci zihniyetinin yansımalarının ilk etkilerinin görüldüğü yerler, Osmanlı liman kentleridir. Osmanlı liman kentleri içinde özellikle Selanik, hem coğrafi konumu hem de toplumsal yapısıyla Avrupalı devletlerin ilgisini çekerek kapitalist ilişkilerin ve siyasi faaliyetlerin yoğunlaştığı bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyıl boyunca Selanik kentinin yaşadığı değişim ve dönüşüm aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı dönüşüm için örnek teşkil etmektedir. Kentteki kapitalist ilişkilerin yoğunluk kazanmasıyla birlikte Avrupa ülkeleri için cazip bir liman kenti haline gelen Selanik, Balkan milliyetçi örgütlerinin ve ideallerinin en önemli merkezi olmuştur. Büyük Güçlerin aralarındaki siyasi ve ekonomik rekabetin yanı sıra, Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin de kesişme ve çatışma noktası haline gelen Selanik, aynı zamanda daha sonra Türk Milliyetçi ideolojisini hayata geçirecek olan İttihat ve Terakki'nin de kurulduğu kenttir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Güçler, Kapitalizm, Balkanlar, Milliyetçilik, Selanik

Abstract

The City where Capitalist and Nationalistic Rivalry Intersect: Salonika

19th century was the period of harmonizing with the new world economy for Ottoman economy, which could not integrate with the world sufficiently and fell into depression with production for the market. The places where the initial reflections of capitalist and imperialist mentalities of the new world order on Ottoman Empire were seen were Ottoman coastal

*Dr. Neslihan ÜNAL,

**Doç. Dr. Bilgin ÇELİK

¹ Bu makale 2011 yılında DEÜ Tarih Bölümü 1.Uluslararası Sempozyumunda sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

cities. Among the coastal cities of Ottoman, especially Salonika appears as a city which attracts the attention of European states with its both geographical position and societal structure and where capitalist relations and political activities intensify. The change and transformation that Salonika went through in the 19th century also set an example for the transformation that Ottoman Empire went through. As the capitalist relations in the city intensified, Salonika became an attractive coastal city for European countries and became the most important center for the Balkan Nationalists organizations and their ideals. In addition to political and economical competition between the Great Powers, Salonika also became the intersection and conflict point of nationalist movements that emerged in Balkans. It is also the city where Party of Union and Progress was established, an organization which would carry out Turkish Nationalist ideology later on.

Key Words: Great Powers, Capitalism, Balkans, Nationalism, Salonika

Giriş

Selanik, M.Ö 316 yılında Makedonya Kralı Cassander tarafından kuruldu ve Kral Cassander şehre eşi Thessalonica'nın (II. Filip'in kızı ve Büyük İskender'in kızkardeşi) adını verdi. Roma ve Bizans İmparatorluğu dönemlerinin metropol şehri Selanik'e; Yunanlılar hala "Thessalonica", Almanlar "Saloniki", İngilizler "Salonica" derken, İspanyol Yahudileri şehrin adını Fransızca "Salonique", Türkler "Selanik", İtalyanlar "Salonico", Bulgarlar "Sólun" şeklinde kullanmaktadır.¹ Selanik, Makedonya'ya hâkim olan Roma döneminde ise eyalete başkentlik yaptı.² Yerleşim yeri itibariyle şehir, Thermaic Gulf bölgesinin başında, Vardar Nehri'nin yakınında ve Olimpos Dağı'na bakmaktadır. Konum olarak ana ticaret yollarının kesiştiği noktada bulunan Selanik, Roma İmparatorluğu döneminden beri İtalya ile İstanbul arasındaki doğu-batı bağlantısını ifade eden "via egnatia"³ üzerinde yer almaktadır.⁴

¹Ernest De Witt Burton, "Notes on Thessalonica", *The Biblical World*, Vol.8, No.1, 1896, pp.16. Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998, s. 41.

²Apostolos E. Vacalopoulos, *A History Of Thessaloniki*, (Çev: T.F. Carney), Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1963, s. 5. William Miller, "Salonika", *The English Historical Review*, Vol. 32, No. 126 (Apr., 1917), pp. 162.

³Ayrıntılı bilgi için bkz: *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699*, (Ed.Elizabeth A. Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999

⁴Bülent Özdemir, "Selanik'in 1840'lı Yıllardaki Nüfus Yapısı Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı*, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.572.

Selanik, Vardar vadisinin ucunda bir liman şehri olup, tarih boyunca bu konumsal üstünlüğünden yararlanarak, Vardar vadisinin artı ürününü denetleyen bir merkez olmuştur. Ege Denizi'ni Doğu Avrupa'ya bağlayan tek ticari yol olan Vardar vadisinin ucundaki Selanik limanının¹, Süveyş Kanalı'na İstanbul ve Triyeste'den daha yakın olması ona ticari açıdan ayrıca bir üstünlük sağladı.² Bu üstünlük dolayısıyla tarihte pek çok devletin hâkimiyetine giren kent, 1430 yılında II. Murad'ın fethinden, Balkan Savaşı sonrasında 1913 Bükreş Antlaşması ile Yunanistan'a verilmesine kadar geçen sürede, Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. 1492'de İspanya'dan gelen Sefarad göçüyle toplumsal dokusu değişen Selanik, Osmanlı askerini giydiren bir imalat merkezi ve başta Venedik olmak üzere diğer Akdeniz kentleri ile imparatorluk arasında önemli bir ticaret limanı haline geldi. 16. ve 17. yüzyıllar itibariyle altın çağını yaşayan kentin, iktisadi faaliyet alanı güneyde Kahire'ye batıda Marsilya'ya kadar uzanmaktaydı.³

17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Makedonya ticaretine Fransızlar ve İngilizler hâkim oldu. Bu ticaret ortamında İngiliz ve Fransızların Rum-Ortodoks tüccarları, toplayıcı ve dağıtıcı olarak tercih etmeleri, Rum-Ortodoks tüccarların hızla yükselmesine neden oldu.⁴ Nitekim ticari hayattaki konumlarını güçlendirmek ve cemaat örgütlenmesi açısından rahat bir ortam elde eden Rum-Ortodoks ve Sırp ticaret burjuvazisi, cemaat içinde eğitimin yaygınlaşmasına önem vererek, okullar kurulmasını teşvik edecektir. Eğitimin yaygınlaşması, ticaretin gelişimine sağladığı katkı yanında, daha sonra gelişen "milliyetçilik" ideolojisinin cemaatler içinde yayılmasının en önemli araçlardan biri olacaktır.⁵

19. yüzyılın siyasi ve sosyal gelişmelerine bakıldığında ise Selanik'in, bölgenin öne çıkan merkezlerinden biri olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Kentin dönemin koşulları çerçevesinde bu sürekliliği korumasında belirleyici olan unsur, şehrin var olan kozmopolit yapısında aranmalıdır. Öte yandan mevcut şartlarda, bu yapı kadar önemli bir diğer husus, kentleşme ve kapitalistleşme sürecinin Selanik kentine etkileri olmalıdır. Dolayısıyla Selanik'in 19. yüzyıl gelişmelerindeki yeri ve önemini

¹ Bkz. John Baxevanis, *The Port of Thessaloniki*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1963.

² İlhan Tekeli-Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri (11-13 Temmuz 1977 Ankara), Meteksan, Ankara, 1980, s. 353, 379.

³ Cemil Oktay, "Edgar Morin'in Kalemileyle Selanik", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul Barosu Yayını, 1992, s.496-497.

⁴ Tekeli-İlkin, a.g.m., s.357. Ayrıntılı bilgi için bkz. Traian Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant" *The Journal of Economic History*, Vol. 20, No. 2 (Jun., 1960), pp. 234-313.

⁵ Tekeli-İlkin, a.g.m., s.360.

üç temel alandaki dönüşümle açıklamak mümkündür: Kentsel, İktisadi ve Sosyal.

19. Yüzyılda Selanik'te Kentsel Dönüşüm:

Selanik'te şehircilik açısından 1850'lerle başlayan hareketlenmeye damgasını vuran kişi, Selanik'e atanan eski İzmir Valisi Sabri Paşa'dır. Sabri Paşa, şehri düzenleme ile ilgili Babıâli'den aldığı tam yetki ile kentin deniz etrafındaki surlarını yıktırarak bir yüklenme- boşaltma rıhtımı yaptırmak ve limanı genişletip yeniden düzenlemek için harekete geçti.¹ Yine şehrin deniz kıyısı kesimi yıkılarak bir kordon oluşturuldu. Civardaki bataklıklar kurutularak, şehri salgın hastalıklardan korumak için karantina kurulmuş ve kanalizasyon yapılmıştır. Ayrıca 1869'da Selanik'te kurulan belediye, imparatorluğun ilk belediyelerinden de biriydi.²

Özellikle 1878 Berlin Kongresi sonrasında Selanik, Balkanlardan binlerce Yahudi ve Müslüman göçmen aldı ve kale dışında yeni meskenler inşa etmek zorunda kalındı. Bu gelişmeler sonucunda sadece on beş yıl içinde şehir, asıl alanının iki katı genişledi.³ Selanik'in eski mahallelerinin de elden geçirilmesiyle birlikte şehrin batı kesimi, kurulan bankalar, sigorta şirketleri, ticaret acenteleri, lüks oteller ve büyük mağazalar sayesinde bir dönüşüme uğradı. Şehirdeki ulaşımı kolaylaştırmak için, eski sokaklar genişletilerek ya da yenilerini açmak suretiyle beş ana cadde oluşturuldu. Yine Osmanlı yönetimi, kente birçok kamu binası (ordu karargâhı, emniyet müdürlüğü, idare okulu, belediye hastanesi vb.) ve gösterişli konut siteleri inşa ederken, cemaatlerde; hastaneler, okullar, yeni dini binalar yaptırdılar. Öte yandan kentin doğusunda deniz kenarında, İtalyan ve Rum mimarların yaptığı, her dinden yurttaşın oturduğu burjuva villalarıyla yeni bir mahalle ortaya çıktı.⁴

19. yüzyılın ikinci yarısında şehrin fizik çehresindeki değişimle birlikte, kapitalistleşmenin yarattığı olumlu hava ve alt yapı çalışmaları için gerekli şirketlerin ve sermayenin varlığı, şehrin mevcut sorunlarının çözümünü kolaylaştırmıştı. Selanik'in 1890'lara kadar süren su sorunu, 1891 yılında kurulan Osmanlı-Selanik su şirketi sayesinde çözüme kavuştu. Aynı şekilde Selanik'e havagazının gelişi, bir Fransız şirketin imtiyazını Belçikalı girişimcilere verdiği şirket sayesinde 1890'da gerçekleşti.⁵ Osmanlı

¹Aleksandra Yerolimpos, "Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan'da Şehircilik ve Modernleşme (1839'dan 19. Yüzyıl Sonuna), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, s.49.

²Vacalopoulos, a.g.e., s.112-113.

³H. Şükrü Ilıcak, "Jewish Socialism in Ottoman Salonica", *Southeast European and Black Sea Studies*, 2: 3, 2002, s.117.

⁴Yerolimpos, a.g.m., s.49-50.

⁵Anastassiadou, a.g.e., s. 146-151.

İmparatorluğu'nda ilk tramvay –önce atlı olarak- 1893 yılında Selanik'te işletilirken yine imparatorluk topraklarında elektriğe ilk kavuşan şehirde Selanik oldu (1903) ve böylelikle tramvay da 1907 yılında elektrikli hale geldi.¹

Selanik'in gelişiminde limanın ticari potansiyelinin ve bu potansiyelin değerlendirilmesini sağlayan demiryolu hattının önemi büyüktür. 1850'lerde yıllık ticaret hacmi 100.000 ton düzeyine ulaşan Selanik limanı, 1888'de Üsküp'e ulaşan Selanik-Üsküp- Mitrovitza hattı ile ilk demiryoluna Avusturya sermayesi eliyle kavuştu. Buna izleyen gelişme 1890'da "Deutsche Bank'a" 219 km'lik Manastır-Selanik hattını inşa imtiyazı verilmesi oldu² ve demiryolu 1894'de Manastır'a ulaştı. Konuyla ilgili padişah izni 15 Kasım 1888 tarihli ve aynen şöyledir.

*"Selanik'ten başlayarak Karaferye-Vodine yoluyla Manastır'a kadar uzanacak bir demiryolu inşa edilerek 99 yıllık işletme ruhsatının Berlin'deki Deutsche Bank ile Kuyumcular Heyeti adına hareket eden Mösyö Alfred Kavella'ya verilmesinin padişah tarafından da uygun görüldüğü / Manastır'dan Avlonya ve Draç'a kadar iki ayrı hat tesisi hususunda ayrıca çalışma başlatılması için padişahın emir verdiği"*³ şeklindedir.

Yine 1890'da Osmanlı bankasına ve bir Fransız grubuna, Selanik-İstanbul bağlantısını kurmak için 550 km'lik demiryolu inşası imtiyazı verildi. Nitekim 1880 sonrasında düzenli bir limanın ihtiyaç halini aldığı bu ortamda, hinterlandı ile bağlantısı güçlenen ve dolayısıyla ticaret hacmi gelişen Selanik limanı inşaatına başlandı ve limanın inşası 1897-1903 yılları arasında tamamlandı.⁴

Selanik şehrinin alt yapı sorunlarının çözüme ulaşmasında yabancı sermayenin katkıları göz ardı edilemez ancak bu katkının özünde, şehrin ticari potansiyelinden faydalanmanın yattığı açıktır. Nitekim Osmanlı yönetiminin bu konuda takındığı tutum Selanik hinterlandında tek bir yabancı güce değil üç yabancı güce demiryolu yatırım olanağı vermek oldu. Avusturya, Selanik ve hinterlandı üzerindeki denetimini çoğaltmak, Selanik'i Avusturya'nın bir limanı haline getirmek için, Selanik-Mitrovitza hattını Sarajevo üstünden Viyana'ya bağlamak isterken, Yunanistan ise kendi demiryolları sistemini Selanik'e bağlamak niyetindeydi. Osmanlı yönetimi

¹ Vacalopoulos, a.g.e.,s.112-113. Süheyl Ünver-Ayla Demiroğlu, "Altı Asırlık Selanik Şehri Tarihine Yeni Katkılar" IX. Türk Tarih Kongresi, (Ankara, 21-25 Eylül, 1981), Cilt: 3, TTK, Ankara, 1989,s.1444.

² BOA,Y.PRK.UM.,Dosya No:21,Gömlük No:84, (Hicri 1308). Selanik-Manastır demiryolu inşaatına başlandı.

³ Osmanlı Yönetiminde Makedonya, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:74, Ankara,2005, s.75

⁴ Mehmet Cavid, *Müessesatı Naftamız Rumeli Şimendiferleri*, Ulum'u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, C.1,S.1,1325. Aktaran Tekeli-İlkin, a.g.m., s. 361; Anastassiadou,a.g.e.,s.131.; Tayyip Gökbilgin, "Selanik", İ.A, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966,s. 346-347.

ise bu konuda gerekli izni vermeyerek, bu rekabet ortamından faydalanma ve bölgedeki hâkimiyetini korumaya yönelik bir siyaset izlemiştir. ¹ Öte yandan Osmanlı yönetiminin şehrin hinterlandına yönelik oluşan bu rekabet ortamında uyguladığı denge siyaseti, bir yere kadar etkili oldu. Çünkü Azınlıklar ve yabancılar; ticaret, madencilik, hizmetler ve bazı sanayi kollarında, anonim şirketler kurmak suretiyle kentin gelişen ekonomisine hâkim olurken, Türkler eski durumlarını bile muhafaza edemezken, iş yerlerini kapatma noktasına hatta iflas konumuna gelmişlerdi. ²

19. Yüzyıl'da Selanik Ekonomisinin Gelişimi:

Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra Selanik, 16.yüzyılda ticari açıdan uygun bir gelişme zemini bulmuştu. "15. ve 16. yüzyıllarda Balkanlarda hızlı bir şehirselleşmenin oluşu, Selanik'in ticaret kesiminin gelişmesinde önemli bir rol oynadı."³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz ve Akdeniz'de kontrolü ele geçirmesi, Selanik için de önemli avantajları beraberinde getirmiş, güvenli bir ortamın sağladığı imkanların yanı sıra artan nüfusun etkisi ile iç pazarda ciddi bir genişleme görülmüştür. 17. ve 18. yüzyıllarda ise Selanik ve arka bölgesi olan Makedonya arasındaki ticari etkileşimde bazı önemli değişiklikler ortaya çıkmaya başladı. Batılı ülkelerin okyanus bölgelerine olan ilgisi devam etmekle birlikte yeniden Akdeniz ticaretine de önem vermeye başlamaları ve buradaki liman kentlerine yönelmeleri Selanik ve Makedonya'yı da derinden etkilemiştir. Doğu Akdeniz ticaretinde Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler önemli bir rol oynamaya başlamış, Selanik'te ilk olarak Fransızlar 1685 yılında konsolosluk açmışlardır. 1718 yılında İngiltere'nin de kentte bir konsolosluk açması Selanik'in güçlü Batılı devletlerin kapitalist rekabetine sahne olacağına göstergesidir. Daha sonra birçok Avrupalı devlet de benzer bir yolu izleyerek diplomatik temsilcilerini Selanik'e göndermişlerdir. ⁴

19. yüzyılın başlarındaki durgunluk halinden sonra Selanik, ekonomik açıdan hızlı bir canlanma dönemine girmiştir. Kırım Savaşı'nın (1854-1855) yarattığı ortamı iyi değerlendiren Selanikli tüccarlar, Rus tüccarların yerini aldı ve yine bu dönem Selanik, Osmanlı başşehirinin buğday ihtiyacını karşılamıştı. Öte yandan Amerikan İç Savaşı'nın Avrupa'da

¹ Herbert Feis, *Europe The World's Banker, 1870-1914*, W.W Norton and Company Inc. New York, s. 293-312.; Aktaran Tekeli-İlkin, a.g.m., s. 361.

² Haydar Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 159.

³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyet'in Harcı, Birinci Kitap: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, Bilgi Yayınları, İstanbul 2003, s.12

⁴ İlkin-Tekeli, a.g.e, s. 14-15

yarattığı pamuk kıtlığına çare olan Selanik ve Serez pamuğu sayesinde Selanik ticareti, 1860-1870 arasında en parlak dönemini yaşadı.¹

Makedonya'da tarımsal üretimin kapitalistleşme sürecinin etkisi ile artmaya başlaması Selanik'i önemli bir hammadde ihraç limanı haline getirmişti. Dumont'a göre, en son 1902 yılında düzenlenen liman, tek başına Osmanlı İmparatorluğu dış ticaretinin yedide birine yakını yapıyordu.² Makedonya'da tahıl üretiminin yanı sıra, yüksek nitelikli tütün tarımı da önemli gelişme göstermekteydi. Balkan Savaşı arifesinde Osmanlı Avrupa'sında 5.300 hektar alanda tütün tarımı yapılıyor ve 22,3 milyon kilo tütün hasılatı elde ediliyordu. Sınai tarım ürünleri arasında ilk sırayı alan tütün tarımının kırsal nüfusa büyük zenginlik sağladığı iddia ediliyordu. Tütün üretiminin büyük bölümü Almanya ve Avusturya'ya ihraç ediliyordu. Kar getiren bir başka tarım ürünü de Vardar ovasında yoğun olarak ekilen haşhaştı. Afyonun morfin içeriğinin yüksek olması, ilaç sanayinde kolayca satılmasını sağlıyordu.³

Şehrin ekonomik açıdan ilerleme kaydettiğini gösteren gelişmelerden biri de kurulan bankalar ve sanayi kuruluşlarıdır. Selanik'te 1863 yılında Osmanlı Bankası, 1887'de Selanik Bankası ve 1889 yılında Ziraat Bankası kuruldu. İki milyon frank sermayesi olan Selanik Bankası'nın kurucuları; Osmanlı bankası, Paris'den Konptuar Eskont, Avusturya Kraliyet Bankası, Macar Bankası ve Selanik'in önemli iş adamlarından Allatini Kardeşler idi.⁴ Bunları takiple şehirde kurulan bankalar Banque de Mytilène (1899 ve 1901 Belçika Sermayeli), Banque de Crédit Industriel (1905, Fransız sermayeli) ve Banque d'Orient (1905, Deutsche Bank ile ortak olarak), Banque d'Athènes (1907, Fransız sermayeli)dir.⁵

Tekeli-İlkin'e göre, *“Sanayi kollarında kapitalistleşme süreci ticaretin ve tarımın kapitalist ilişkilere açılışına göre daha yavaş oluyordu... Sermaye birikimi sağlayan tüccarların bir kesimi bunların üretimini örgütleyerek kapitalist üretime geçme aşamasındaydı... 19. yüzyılda Osmanlı pazarının tam açık hale gelmesi bir taraftan lonca içi üretimin daha hızlı düşmesine sebep olurken, loncaya bağlı olmadan doğrudan ticaret kapitalinden sanayi üretimine geçişe neden oldu.”*⁶

¹ Anastassiadou, a.g.e.,s.93.

² Paul Dumont, “Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu”, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, Der. Mete Tunçay, E. Jan Zürcher, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2004, s.74

³ Michael Palaioret, **Balkan Ekonomileri 1800-1914**, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 394-395

⁴ http://www.ekodialog.com/osmanli_ekonomisi/osmanli_devletinde_bankalar.html (son erişim: 10.8.2011)

⁵ Anastassiadou, a.g.e.,s.168-169.

⁶ Tekeli-İlkin, a.g.e, s.25-26

Şehirdeki sanayi kuruluşlarına gelince yüzyılın başında Selanik'teki sanayicilerin etnik-dini kökenleri hakkında bilgi veren envanterlere göre; Selanik sanayi tamamen gayrimüslimlerin elindedir. Şöyle ki, sayılan 35 işletmenin 16'sı Rumlara, 14'ü Yahudilere aitti.¹ Selanik'te şehir dışında sanayi bölgesi kesiminde Compagnie des Eaux, Soci  t   Ottomane du Gaz, R  gie des tabacs, Filature Torres et Cie, Fr  re Noussia et Cie tabakhanesi, Olimpos Bira fabrikası yer alıyordu. Doğuda, bu dönemde kurulmuş olan tek büyük sanayi kompleksi, Allatini un fabrikasıydı.² Yine bölgenin pamuk   retim merkezlerinden olan Selanik, pamuklu sanayisinin en erken geliştiği şehir oldu. Girişimcilik ve sermaye alanında sıkıntı   ekmeyen Selanik pamuklu sanayi, 1878 ve 1884 yıllarında iki tane orta büyüklükte pamuklu fabrikasına kavuştu. 1912 yılına gelindiğinde Selanik ve   vresi, 2.800 kişilik işgücüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun pamuklu dokuma sanayinin odak noktası haline gelmişti.³

1881 yılında Selanik'te Temel Sanayi Kuruluřları⁴

Sanayi kuruluşları	Toplam	Faal	��retim	Değer (frank)	İşçi Sayısı
Buharlı değirmen	8	8	156.000 torba	5.349.500	177
Buharlı pamuk ve y��n presleri	1	1
Hidrolik pamuk presleri	10	10	13.800 balya	...	50
Pamuk İpliği Fabrikası	1	1	60.000 paket	690.000	300
Tabakhane	5	5	20.000 deri	150.200	40
Sabun İmalathaneleri	7	7	1.602.700 kg	1.202.000	35
Briket Fabrikası	1	1	800.000 tuğla	32.000	40
Alkollü İ��ki Fabrikası	1	1	1.500 hektolitre	82.000	54

1870'lerde Makedonya bölgesinde başlayan ekonomik durgunluğa karşın, 1870-1890 arasındaki dönemde Selanik'in dış ticaret hacminde %224 artış meydana geldi. 1872'de limana giriş yapan ticar   gemi sayısı 418'di. Bu

¹ Anastassiadou, a.g.e.,s.302.

² Anastassiadou, a.g.e.,s.177.

³ Palairot, a.g.e ,s. 402

⁴ Yüksel Akkaya, "19. Yüzyılın Sonunda Selanik'te Sanayileşme ve   cretli Emek", **Ekonomik Yaklaşım**, C.9, S.31,1998,s.28. Yerolimpos,a.g.m.,s.34

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

sayı 1889'da 1254'e, 1890'da 1354'e yükseldi.¹ Öte yandan Selanik ovasının buğdayına Fransa talipti ve üretimin yaklaşık yarısı Marsilya'ya ihraç edilmekteydi. Arpa, çavdar, mısır ve yulaf bölgede bol yetişen tahıl bitkileriydi ve öncelikli ihracat ürünleri arasındaydı. Nitekim 1891'de hubûbatın toplam ihracatı on yıl öncesine göre yaklaşık %48 artmıştı.²

Selanik Limanı Hubûbat İhracatı, 1882-1891 (Ton)³

Yıl	1882	1886	1890	1891
Buğday	18.369	40.015	52.338	53.954
Arpa	17.137	26.256	30.000	35.656
Mısır	12.207	24.523	6.257	2.801
Yulaf	9.497	10.318	7.155	6.542
Çavdar	9.530	14.547	30.000	40.890
Toplam	66.740	115.659	125.750	139.843

Selanik Limanı İthalat ve İhracatı 1885-1890⁴

Yıl	İhracat ve ithalatın toplamı (frank)
1885	64.151.000
1886	61.898.000
1887	61.033.000
1888	53.480.000
1889	65.700.000
1890	80.183.000

Selanik limanındaki hareketlilikte ticaret kadar öneme sahip olan diğer bir husus, asker sevkiyatı oldu. Çünkü üçüncü ordunun karargâhı Selanik'teydi ve şehir, Osmanlı ordusunun hava değişim merkezlerinden birisiydi. Bu yüzden idare-i mahsusa vapurları ile diğer kentlere ve Selanik'e giden yolcu sayısı yıllık istatistiklere göre önemli rakamlara ulaşabiliyordu.⁵

¹ Anastassiadou, a.g.e.,s.94.

² Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı:1869-1912, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.180.*

³ Bayram,a.g.t.,s.180.

⁴ Bayram,a.g.t.,s.183-187

⁵ Bayram,a.g.t.,s.188.

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

Yıl	Limana Gelen Vapurlar		İhracat			İthalat		
	Adet	Tonilato	Eşya Tonilato	Posta adet	Hayvanlar	Eşya Tonilato	Posta adet	Hayvanlar
1901	1	287	1.822	2	-	2.995	562	2
1902	58	71.171	30.527	86	6.702	66.318	12.036	187
1903	307	251.887	89.569	499	143.376	169.346	14.789	178
1904	556	507.383	162.916	246	155.810	212.304	16.785	339
1905	617	566.494	150.461	154	144.836	226.283	14.689	506

Nitekim 20. yüzyıl itibariyle Selanik, sadece ticari değil kültürel ve siyasal bir merkez haline geldi. Selanik'e her yabancı güç ve etnik grup kendi bankasını, sigorta kuruluşlarını getirdi. Selanik'te 1908'de Osmanlı Bankası, Selanik Bankası, Midilli Bankası, Orient Bankası, Atina Bankası ile 15 banker bulunuyordu. Bankerler yerel sermayeyi temsil ederken çoğunluğu Yahudi bankerlerden oluşuyordu. Ayrıca şehirde 17'si İngiliz, 6'sı Fransız, 2'ser tanesi Yunan, Bulgar, İspanyol, Alman, İtalyan, 1'er tanesi Hollanda, Avusturya ve Osmanlı olan 26 sigorta şirketi vardı.¹ Yine 50-200 işçi çalıştıran 11 tekstil fabrikasının yanı sıra 30 kadar un fabrikası ve değişik alanlarda faaliyet gösteren birçok işletmeye sahip olan Selanik'te 15 matbaa bulunuyordu² Öte yandan şehirde nakliyat hizmetlerinde çalışan 5.000 kişi ile birlikte 20.000'e yakın işçi vardı.³

19. Yüzyılda Selanik'te Sosyal Yapı:

İmparatorluk yapısının doğal bir özelliği olarak diğer birçok kentte görüldüğü gibi Selanik nüfusu da kozmopolitti ve bir mozaïği andırıyordu. Kent merkezi ile kırsal kesim arasında nüfusun dağılımı açısından önemli farklılıklar bulunmaktaydı. Bu açıdan kentin demografik yapısı ile kent dışı yapının oluşturduğu tezatlık 19. Yüzyılın son çeyreğinde giderek artacak olan milliyetçi çatışmanın kaynağını oluşturduğu gibi, çeşitli nedenlerle kırdan kente yaşanan göç sonucu bu rekabet kentte kendisini daha da yoğun hissettirmiştir. Osmanlı resmi verilerine göre Selanik vilayetinin 19. Yüzyıldaki nüfusu, 1885 yılında 990400, 1897'de 1040218, 1906'da 922359 olup⁴, 1911 tahmini nüfusu ise 1347915'tir. Bu nüfusun dağılımı ise şöyledir¹:

¹ Tekeli-İlkin, a.g.m.,s. 361-362.

² Tekeli- İlkin, a.g.e, s.26

³ P.Risal, *La Ville Convoltée Salonique*, Les Éditions Isis, İstanbul, 2001, s. 274.

⁴ Tekeli-İlkin'in kitabında 1906 yılında Hüseyin Hilmi Paşa'nın yaptırdığı nüfus sayımında Selanik Vilayetinin Nüfusu: **İslam (Türk-Arnaut) 485.000, Rum Patrikliğine Bağlı (Ulahlar Dahil) 323.000, Bulgar Ekzarhlığına Bağlı 217.000, Diğerleri (Yahudi, Ermeni,**

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

Vilayet	Müslüman	Rum	Bulgar	Ermeni	Katolik	Yahudi	Diğer	Toplam
Selanik	604780	397795	271359	87	-	62290	11604	1347915

Bu tablo göstermektedir ki, 1911 yılında Rum ve Bulgar nüfusunun Selanik vilayetindeki dağılımı her iki milliyetçilik açısından yayılcı bir söylem geliştirilmesi için uygundu. İşin ilginç yanı Sırlar da dahil olmak üzere Makedonya nüfusu konusunda tarafların birbirlerinden tamamen farklı rakamlar verdikleri ve diğerini yok saydıkları görülmektedir. Bu konuya genel bir çerçeve içinde milliyetçi rekabetin anlatıldığı bölümde yer verilecektir.

M. Anastassiadou'ya göre, Tanzimat'tan önceki Selanik kent nüfusu (rakamlar sadece erkekleri kapsamakta) 12.714, Müslümanların sayısı 4294 (% 33,7), Ortodoks Hıristiyanların sayısı 2758 (%21,7), Yahudilerin sayısı ise 5670 (% 44.6) idi.² Selanik'in nüfusu 1870'lerde 80.000'e 1888'de 100.000'e, 1905'te 150.000'e yükselmişti. Şehir halkının % 30 kadarki Hıristiyan idi.³

1890'da Belediye'nin Hazırladığı Nüfus Tablosu⁴

Yahudiler	47.322
Türkler	31.703
Hıristiyanlar	19.913
TOPLAM	98.938

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 19. yüzyıl Selanik kent merkezinde nüfusu oluşturan temel unsur gayrimüslim nüfustur. Yahudilerin Selanik nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturduğu konusunda bir görüş birliği olduğunu belirten Anastassiadou, Yahudilerin sınırları kesinkes belirli

Katolik, Protestan) 53.700 (toplam 1.078.700) olarak verilmektedir; Tekeli-İlkin, a.g.e., s.35.

¹ *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt 2, Yayın Hazırlayan Prof. Cem Behar, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2. Baskı Ankara 2003, s.47,54

² Anastassiadou, a.g.e, s.55

³ Akkaya, a.g.m., s.25. Donald Quataert, *The Ottoman Empire(1700-1922*, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 115.; Paul Dumont, "Selanik", 21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum (9-10 Ekim 2000); "Tarih İçinde İzmir" "Yüzyıla Açılımda İzmir", İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, s. 922001, Tekeli-İlkin de eserlerinde 1835, nüfusunu 65.000, 1913 nüfusunu 153.000 olarak vermektedir. Tekeli-İlkin, a.g.e, s.32

⁴ Anastassiadou, a.g.e, s. 89

kendilerine ait mahalleleri olduğunu ve bu mahallelerin Vardar Caddesinin güneyinde olduğunu ifade etmektedir.¹

Kentteki gayrimüslim nüfus değişik iş kollarında çalışmakla birlikte özellikle Yahudilerin toplumsal ve ekonomik alanda rolleri dikkat çekicidir. Ancak 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Rumların giderek artan bir şekilde kentte sosyal ve ekonomik ağırlıklarını hissettirmeye başladıkları görülmektedir. 18. yüzyılda Makedonya ticaretinde Fransızların ve İngilizlerin olmalarıyla birlikte "Rum-Ortodoks" tüccarlarının toplayıcı ve dağıtıcı rolleri üstlenen araçlar olarak tercih edilmesi, Selanik'teki yükselişlerinde önemli bir etki yapmıştır. " ...Böyle bir ticaret örgütlenmesinde Yahudi tüccarların değil de Rum tüccarların seçilmiş olmasının çeşitli nedenleri vardır. Musevi tüccarlar, başta Selanik olmak üzere, daha çok büyük şehirlerde toplanmıştır; yeni ticaretin gerektirdiği şekilde tüm Makedonya'ya yayılmış değildir. Bu nesnel koşullar Rum tüccarlara üstünlük sağlamıştır."²

1870 öncesinde Selanik Bulgarlarının hemen hemen tümü Rumların en kalabalık olduğu Aya Tanaş'ın hemen yanında, Egnatia Caddesi'nin kuzeyindeki Aya Nikola Rum mahallesinde oturuyordu. 1900'e doğru Selanik'te yaklaşık 1000 kadar Sırp yaşamaktaydı ve çoğu genellikle Rumların oturduğu bir bölge olan Hipodrum yakınlarındaki, Aziz Sava'ya adanmış kendi kiliselerinin hemen yakınında oturmaktaydılar.³ Bu birlikte yaşama alışkanlığı 20.yüzyılın başında yükselen milliyetçilik anlayışı nedeni ile terk edilmiş ve toplumlar arasında milliyetçi gerilim artmıştır.

1908'de Selanik kent merkezindeki nüfusun % 27'si Müslüman, % 40'ı Yahudi, % 13'ü Rum, % 3'ü Bulgar, % 17'si başka ülkelerin tebaası idi.⁴ % 17'lik oran bir kent için oldukça yüksek bir oran olup, kentin Batı kapitalizmi ile bütünleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu oran içinde batılıların durumunu net olarak tespit etmek mümkün değilse de⁵ önemli bir paya sahip olduklarını varsaymak yerinde olacaktır. Batılıların kente ilgi göstermesi ve yerleşik konuma gelmiş olmaları kentin artbölge ile demiryolu ile bağlanmış olması sayesinde ticari açıdan bir cazibe merkezi olmasıyla açıklanabilir. Bu durum bölgenin önemli bir gücü olan Avusturya-

¹ Anastassiadou, a.g.e, s.56, aynı eserin 57.sayfada kentteki Yahudi mahallelerinin krokisi verilmektedir.

² Tekeli-İlkin, a.g.e, s.16

³ Anastassiadou, a.g.e, s. 353, 356

⁴ Tekeli-İlkin, a.g.e, s.32

⁵ Selanik'te Fransız kolonisinin kalabalık olmadığını belirten Anastassiadou, Fransız konsolosluk belgesine dayanarak Aralık 1882'de Selanik'teki Fransız kolonisinin mevcudunu 112 (36 Erkek, 38 Kadın ve 38 çocuk) olarak vermektedir. Bu oranın 20. Yüzyılın başında arttığı düşünülebilir. Anastassiadou, a.g.e, s.262

Macaristan'ın da dikkatini çekmiş Selanik'in ele geçirilmesi önemli bir siyasi hedef haline gelmiştir.¹

Balkan Milliyetçilerinin Hayalini Süsleyen Kent: Selanik

Balkanlarda milliyetçilik hareketleri 19. Yüzyılın başlarında kendisini göstermeye başlamıştı. Fransız Devrimi'nin Doğu Avrupa'ya doğru yayılmasını sağlayan Napolyon Savaşları sırasında milliyetçilik akımı da Balkanlarda yaşayan toplulukları etkilemeye başlamıştı. 1804 yılında çıkan Sırp isyanı bu milliyetçilik hareketlerinin ilk yansıması olarak görülebilir. Balkan milliyetçiliklerinin gelişim süreci oldukça geniş kapsamlı olduğundan burada kısaca özetlemekle yetinilecektir.² 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Sırp ve Mora'daki Rumlar arasında başlayan Osmanlı karşıtı hareketler Büyük Güçlerin desteği ile Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Sırbistan'ın özerkliği ile sonuçlanmış ve bu gelişmeler Balkanlardaki diğer unsurlar için de bir model oluşturmuştur. Yunan milliyetçiliği kendisini antik Helen uygarlığı ile özdeşleştirerek ezelden beri bu coğrafyanın yerleşik halkı olarak tanımlıyor ve "ataların şanlı tarihi"ne atıf yaparak geçmişten 19. Yüzyıla bir süreklilik bağı kuruyordu.³ Milliyetçilik kuramlarından "ilkçi yaklaşım"a uygun düşen bir perspektif⁴ ile bir "Yunan Ulusu" yaratma amacı taşıyan Yunan milliyetçileri Makedonya'nın da içinde olduğu bölgeleri de Hellen ulusunun doğal yayılma alanı olarak görmüşlerdi. Özellikle dini temalar öne çıkarılarak yüzyıllar boyunca Fener Rum Patrikhanesi aracılığı ile oluşturulan ortak kültürel yapı ile yüksek Yunan kültürünün birleştirici özelliği vurgulanarak bölgenin Yunanistan ile birleşmesi gereğini tarihsel kadimlik ile bağlantılı bir iddia olarak ortaya atmışlardır.⁵ Benzer kadimlik iddialarını daha sonra gelişen Arnavut milliyetçiliğinde⁶ de görmek mümkündür. Bulgarlar ve Sırp'lar ise bölgeye daha sonraki dönemlerde geldikleri için genellikle

¹ Charles Valey, *Anadolu'nun İstikbal ve Akdeniz Meselesi*, Çev. Yusuf Ziya, İstanbul 1329, s.66

² Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. R.W.Seton-Watson, *The Rise Of Nationality In The Balkans*, London 1917; L.S. Stavrianos, *The Balkans 1815-1914*, 1963; Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yayınları, Ankara 2004, Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, Sabah Yayınları, İstanbul 2000

³ Anastasia N.Karakasidou, *Buğday Tarlaları Kan Tepeleri: Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.18

⁴ Milliyetçilik kuramları için bkz. Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2008

⁵ Karakasidou, a.g.e, s.18

⁶ Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s.126, Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Büke Yayınları, İstanbul 2004, s.17; Vasa Paşa, *Arnavutluk ve Arnavutlar*, İstanbul 1297

ortaçağda en geniş sınırlara yayıldıkları “altın çağ”a atıfta bulunmayı tercih etmektedirler.¹

Makedonya ya da Osmanlı resmi isimlendirmesi ile Vilayat-ı Selase (Selanik, Manastır ve Kosova) Balkan milliyetçi rekabetinin kesiştiği ve çeteler arası çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir bölgeydi.² Berlin Antlaşması’nın Balkanlarda kurulan yeni ulus-devletlere dayattığı yeni sınırlar hiçbirisini tatmin etmemiştir. Balkan devletleri için yeni hedef Osmanlı Devleti’ne iade edilen Makedonya topraklarıydı. Özellikle Yunanistan ve özerk Bulgaristan arasında Makedonya için çok çetin bir mücadele başlamıştı. Bu mücadeleye daha sonra Sırbistan ve Ulahlar ile tarihi bağlarını ileri süren Romanya da katılmıştır. Balkan milliyetçi rekabetinde Selanik’in yeri oldukça önemlidir.

Bu çalışmada Selanik kent merkezi temel alınmakla birlikte genel olarak Makedonya’daki milliyetçi rekabet, demografi, eğitim ve örgütlenme süreçleri bağlamında ve genel bir çerçeve içinde ele alınacaktır. Bahsi geçen üç temel konunun genel olarak ele alınması makalenin sınırlılığı ile ilgilidir. Her biri oldukça önemli ve oldukça geniş bir içeriğe sahip olan bu konuları milliyetçi rekabetin temel alanları olarak ele almayı uygun gördük.

Selanik, Osmanlı kentleri içinde kapitalist modelin etkilerinin yanı sıra milliyetçilik akımının da etkilerini ilk hisseden kentlerden biridir. Kapitalizm ile milliyetçiliğin ortaya çıkış süreci arasındaki ilişki bu makalenin konusu olmamakla beraber Selanik özelinde kentin kapitalist rekabetin önemli merkezlerinden biri haline gelmesi ile oluşturduğu cazibenin Balkan milliyetçi hareketleri açısından da ulaşılması gereken bir hedef haline gelmiş olması arasındaki ilişkinin oldukça anlamlı olduğu ileri sürülebilir.

Selanik’in artan ekonomik kapasitesi, modern altyapısı, Avrupa ve dünya pazarlarına açılan önemli bir liman kenti olması Balkan milliyetçilerinin iştahını kabartmış ve bu kenti kendi ulus-devletlerinin sınırları içine katmanın hesaplarını yapmaya ve hayallerini kurmaya başlamışlardır. Selanik’te Yahudilerden sonra en güçlü gayrimüslim unsur olan Rumların karşısına 19. yüzyılın son çeyreğinde yükselen Bulgar milliyetçiliğinin çıkması, iki unsur arasında Makedonya kapsamındaki gerilimin kentte de derinden hissedilmesine yol açmıştır.

Gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu Selanik’te milliyetçi rekabetin kızışmasında Bulgar Eksarhlığı’nın tanınmasının önemli bir rolü vardır. Bu tanınma sonrasında Bulgar milliyetçiliği yükselişe geçmiş ve Yunan milliyetçiliği ile çatışma süreci de başlamıştır. Kentte Bulgar

¹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 18.ve 19.yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s.199

² Balkanlardaki rekabet konusunda bir değerlendirme için bkz. Bilgin Çelik, “Avusturya’nın Arnavutluk Politikası, Viyana’da Bir Arnavut Komitesi: DİA”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı:3, Bahar 2006, ss.55-89

cemaatinin ortaya çıkışı ile birlikte “kiliselerinin kurulması, okulların, kulüp ve derneklerin açılması, gazetelerin yayınlanması”¹ Bulgar milli kimliğinin gelişmesine yol açarken önceki dönemlerde iç içe yaşadıkları Ortodoks Rumlarla da aralarına mesafenin girmesine ve karşıtlıklara zemin hazırlamıştır. Bu karşıtlıklar sadece Bulgar ve Rum nüfusu için geçerli değildir, zamanla Bulgar olarak kabul edilen grubun içinde de bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Makedonya üzerine çalışan Anastasia N. Karakasidou’ya göre, “Makedonya’da yüzyılın başlarındaki milliyetçi çatışmalar sırasında derlenen ve yayımlanan rakamların çoğu sorunludur; bunun kaynağı da büyük ölçüde keyfi olarak tanımlanmış ve genellikle ulusal temele dayalı demografik kategorilerdir... Hesaplamalarını esas olarak Ortodoks mezhebine bağlı olmaya ve Yunan uygarlığının bölgedeki şehir merkezlerini etkileme derecesine ilişkin tahminlere dayandıran Yunan tezinin savunucuları 652.795 kişiyi bulan Yunanlıların Makedonya’daki egemen topluluk olduğunu ileri sürüyorlardı. Buna karşılık, rakamlarını dil esasına dayandıran Bulgar demografi uzmanları, yarım milyonu aşan sayıları ile Bulgarların çoğunlukta olduğunu iddia ediyorlardı.”²

Milliyetçi rekabetin yükselmesi ile birlikte Selanik’te cemaatlerin eğitime verdiği önem yeni bir boyut kazanmıştır. İbadethanelerin yanında açılan okullar milliyetçi propagandanın en etkili araçlarıydı. Anastassiadou’ya göre, okullar propaganda kaleleri olarak görülmektedir; “Öğretmenin sözü ve ders kitapları genç kuşakları biçimlendirmeye ve onları milliyetçi hareketlerin öncüleri yapmaya yeterdi.”³ İşin ilginç 19. yüzyılda Selanik’teki okulların gelişmesine o bölge için milliyetçi talebi bulunmayan Yahudiler öncülük etti. “Alliance Israelite” cemiyeti ve mahalli burjuvazinin desteğiyle okullar açıldı. Alliance Israelite Üniverselle (AIU), bir Fransız Yahudi örgütüydü ve onun misyonu Yahudileri zulümden korumak ve eğitimle onların özgüvenli ve üretken olmalarını sağlamaktı. 1870’lerden itibaren açılan bu okullar, Yahudi cemaatini hem Fransız fikirlerine alıştırdı hem de onlara zenginleşmenin yollarını gösterdi. Yine bu amaç çerçevesinde Alliance Israelite Üniverselle 1880 yılından itibaren tarım okulları kurmaya çalıştı. Yahudileri tarıma yöneltmek ve Batı Anadolu’nun özellikle tercih pilot bölge olarak seçtiği bu girişim çerçevesinde, Jewish Colonization Association’ın (Yahudi Kolonizasyon Derneği) desteğiyle Selanik tarım okulu kuruldu.⁴ AIU’nun Selanik Yahudilerine en büyük katkısı “laik-

¹ Anastassiadou, a.g.e, s.353-54

² Karakasidou, a.g.e, s.20

³ Anastassiadou, a.g.e, s.368

⁴H. Siren Bora, “Alliance Israelite Üniverselle ‘in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul:

frankofon" bir orta sınıf Yahudi elitini yaratmasıdır. Yüzyılın sonuna doğru söz konusu ortama Alman Siyonist Okulu ve cemiyetlerinin etkisi de eklendi.¹

Selanik'te eğitim konusunda Bulgarlara göre başlangıçta daha avantajlı olan unsur Rumlardı. Çünkü kilise okulları uzun yıllardır Rum kimliğinin yayılmasının en etkili aracıydılar. Ancak 19.yüzyılın ikinci yarısında gelişen milliyetçilik hareketinin parçası olarak kültürel kurumlar ve onların kurduğu laik okullar hızla yayılmaya başladı.

Fikret Adanır'ın verdiği bilgilere göre, Rum Ortodoks okul sisteminin Makedonya'da genişletilmesi amacıyla daha 1836'da Atina'da bir eğitim derneği kurulmuştu. Makedonya'da Yunan tarafının silahlı eylemlerini yöneten Ethniki Amina (Ulusal Savunma) derneği 1866'da kurulmuştu. 1872'de Selanik'te "*Makedonya Eğitim Derneği*" kuruldu. Benzer dernekler 1874'de Manastır (Evangelismos) ve Krusevo'da (Aristoteli) ortaya çıktı. Manastır'da 1880'de, Karteria (Dayanma) adlı bir propaganda amaçlı dernek kuruldu.²

Selanik'te ilk kurulan okul, 1850 yılında açılan Rum kız okulu oldu. 1868 yılında Margaritus Dimitsas yönetiminde açılan spor okulunda gerilla eğitimi yapıldı. Yine 1875 yılında kurulan "*Yunan kültürünü yayma kurumu*" yetiştirdiği öğretmenleri, Selanik ve Makedonya'daki okulların başına getiriyordu.³ Selanik ve Manastır vilayetlerinde 1877'de toplam 10.968 öğrencili 256 Yunan Okulu vardı. Okulların sayısı 1896'da 907'ye öğrencilerin sayısı ise 53.633'e çıktı.⁴ 19. Yüzyılın sonunda; Rumlar, Selanik kent merkezinde bir düzine kadar okula sahipti, 70 ilkokul ve lise öğretmeni yaklaşık 2.700 öğrenciye parasız eğitim sağlıyordu.⁵

Bulgar mektepleri⁶ Patrikliğin okul atağına karşı önemli bir hamle olarak düşünülmüştü.⁷ Bulgarlar özellikle açtıkları okullarla Selanik şehrinde iz bırakmışlardır. Mütevazı bir şekilde bir eve yerleşmiş olan ilk okul binası kapılarını 1867 yılında açmıştı.⁸ Ama bu okullar, bazı kentlerdeki istisnalar hariç, 1876-80 kriz yıllarında kapanmıştı.⁹ 1880'lerde Bulgarların Selanik

'Or Yehuda"', **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1,S.3,İzmir,1993,s.389-390.

¹ Ilıcak,a.g.m.,s.118. Dumont,a.g.m.,s.91-92. Tekeli-İlkin,a.g.m.,s.364.

² Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.110-111

³ Tekeli-İlkin, a.g.m.,s.364.

⁴ Adanır, a.g.e., s.111. Adanır, bir başka kaynakta Üç Makedon vilayetinde 38.454 öğrencili 638 Yunan okulu bulunduğunu belirtmektedir.

⁵ Anastasiadou, a.g.e, s.368

⁶ Bulgar mektebinin kurulduğuna ilişkin Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin haberi. BOA, MF. MKT, Dosya No:72,Gömlük No:107, (Hicri 1299).

⁷ Adanır, a.g.e., s.112

⁸ Anastasiadou, a.g.e, s.354

⁹ Adanır, a.g.e, s.112

kent merkezinde üç ilkokulu (450 öğrenci), bir kız lisesi (135 öğrenci) ve bir erkek lisesi (235 öğrenci) vardı. Burada öğretim otuz kadar ilkokul ve lise öğretmeni tarafından sağlanıyordu. Anastasiadou'ya göre, "1885 yılında muhtemelen 15 bin kişiyi aşmayan Rum cemaatinde yaklaşık 3 bin öğrenci; 1890'a doğru yaklaşık 4 bin kişi olan Bulgarlarda ise 820 öğrenci" vardı.¹ Adanır'ın verdiği bilgilere göre, "Bulgarlar 1879 sonbaharında kentteki ilkokulu tekrar açarken, iki yıl sonra 1881 sonbaharında Selanik'te bir lise kurma izni aldılar."² Bu lisenin sıralarından 33 yıl süresince 6 bin öğrenci geçmişti.³ Lisenin kurulmasından sonra Bulgar maarifi Makedonya'da oldukça hızlı gelişti. Örneğin 1882-83 öğretim yılında Makedonya'da 323 Bulgar öğretmeni ve 14.815 Bulgar öğrencisi varken, sonraki öğretim yılında 17.864 öğrenci için 375 öğretmen vardı.⁴

Kaynaklara göre Yunanlılardan ve Bulgarlardan daha geç bir tarihte Makedonya meselesine dâhil olan Sırp milliyetçileri, bölgeye 1889'dan itibaren öğretmen ve propagandacılar gönderdiler.⁵ Selanik kent merkezinde daha önce belirtildiği gibi 1900'e doğru yaklaşık bin kadar Sırp vardı. Şehirdeki nüfuzları az olan Sırp lar artbölgede oldukça kalabalıktı.⁶ Sırp lar da Makedonya'daki bu eğitim rekabetinin içine 19. Yüzyılın sonunda dâhil oldular. Sırp propagandası için önce 1886'da "Sveti Sava" adıyla bir dernek kuruldu, sonra bu propaganda işini Sırp hükümeti bizzat üzerine alarak Eğitim Bakanlığı'nda "Sırbistan Dışındaki Sırp Okulları ve Kiliseleri Dairesi" (1887) kurdu. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı'nda 1889 yılında aynı amaçla özel propaganda şubesi kurdu. 1892 yılında Selanik'te bir ilkokul açmışlardı, 1893'te Kosova Vilayeti'nde de bazı okullar açmalarına Babıâli izin vermişti.⁷ Makedonya'da 1896-1897 arasında faaliyet gösteren toplam 77 Sırp okulu vardı; bu rakam 843 Bulgar okulunun yanında oldukça önemsiz kalıyordu.⁸ 1900 yılına gelindiğinde, Osmanlı Rumeli'sinin üç vilayetinde yaklaşık 225 Sırp okulu vardı. Dört yıl sonra, %30'dan fazla artış gösteren bu rakam iyice kabarmıştı. Anastasiadou bu artışı bölgede Bulgar ilerleyişini frenlemek isteyen Osmanlı yetkililerinin Sırp ları destekleyen tutumuna bağlamaktadır.⁹ Adanır da benzer bir değerlendirme ile Sırp propagandasının etkili olmasında Osmanlı Hükümeti'nin iltimaslı ve hoşgörülü politikasının yanı sıra Balkan politikası başarısızlığa uğrayan Rusya'nın Sırbistan'ı

¹ Anastasiadou, a.g.e, s.368

² Adanır, a.g.e, s.112

³ Anastasiadou, a.g.e, s.355

⁴ Adanır, a.g.e, s.112

⁵ Karakasidou, a.g.e, s.19

⁶ Anastasiadou, a.g.e, s.356

⁷ Adanır, a.g.e,s 114-115

⁸ Karakasidou, a.g.e, s.19

⁹ Anastasiadou, a.g.e, s.356-357

desteklemeye başlamasının da önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir.¹ Selanik kent merkezinde Rum, Bulgar ve Sırp okullarına devam edenlerin büyük bölümü Makedonya'nın içlerinden eğitim amacıyla gelmiş çocuklardan ve gençlerden oluşmaktaydı. Bu, Selanik'teki okullar aracılığıyla milliyetçi propagandanın artbölgenin önemli bir bölümüne ulaşma imkânı bulması demektir.² Anastasiadou, bölgede görevli bir Fransız konsolosunun raporuna atıfla eğitimin milliyetçi rekabetteki rolünü şöyle değerlendirmektedir; "...Her cemaatin kendi çocuklarının eğitimine gösterdiği kiskançça özen, okulun Makedonya'da varsayımsal olarak mücadele halindeki tarafların ellerinde nasıl güçlü bir manivela olduğunu gösterir; dilin geliştirilmesi dolayısıyla bir ulusun etnik düzeyi yükseltilmeye çalışılmakta ve bir dili diğerleri karşısında hâkim kılarak rakip milliyet bastırılmaya, böylece bu bölgenin veya bir bölümünün sahibi olma talebini ileri sürmeye tek yatkın milliyetin o olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır... Selanik'te ve içerlerde eğitim bir bayraktır ve öğretmen, zekaları mücadele için silahlandırılan bir şeftir, ve bu, herkesin gelecekte kendi milletinin sezinlediği bir mücadeledir..."³

20. yüzyıla ilişkin hem bir kıyaslamayla hem de gayrimüslim nüfusun eğitimdeki ağırlığını şu rakamlarla ortaya koymak mümkündür. 1909 yılında yalnız Selanik'te 13 idadi, 63 rüştiye bulunmaktaydı. 13 idadının 4'ü Osmanlı(resmi) 4'ü Rum cemaatine, 2'si Bulgar cemaatine, birer tanesi Fransız, İtalyan ve Sırp cemaatlerine aitti. Ayrıca 4 meslek eğitimi veren okul vardı. 1 ziraat okulu, 1 "harir darüt talimi", 2 sanayi mektebi vardı, bunlardan biri resmi olup, biri de Yahudi cemaatinindi. Buna karşın şehirde sadece 62 medrese bulunmaktaydı ve toplam öğrencisi 815'ti.⁴ Söz konusu bu durum, Selanik'in Osmanlı yönetiminden çıkıp, Yunanistan'a verilmeden çok önce nasıl "bir Rum kenti" haline dönüştüğünü açıklamaktadır.

İşte bu artbölgede giderek yoğunlaşacak olan çete çatışmalarının yönetici insan kaynağını bu okullarda eğitim alan Rum ve Bulgar gençleri oluşturmaktaydı. Bu iki toplumsal grup arasında yaşanan rekabet siyasi amaçlı örgütlenmeye de yansımıştır. Makedonya meselesini kendi milli çıkarları doğrultusunda çözmek isteyen iki grup, eğitim alanındaki rekabetin yanı sıra örgütlenme sürecinde de karşı karşıya gelmişlerdir. 1893 yılında Selanik'te "Makedonya Devrimci İç Örgütü"nü'nün kurulması⁵ Berlin Antlaşması sonrasında ortaya çıkan Makedonya Sorunu'na yeni bir boyut kazandırmıştı. Bu örgütün Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakına mesafeli bir

¹ Adanır, a.g.e, s.114

² Anastasiadou, a.g.e, s.368

³ Anastasiadou, a.g.e, s.368

⁴ Tekeli-İlkin, a.g.m.,s.364-365.

⁵ Adanır, a.g.e, s.119

duruş sergilemesi ve Osmanlı'ya bağlı özerk bir Makedonya fikrini ortaya atması¹ bölgedeki mücadeleye yeni bir anlam katmış ve bugünkü Makedonya ulus-devletinin de adeta temellerini atmıştır. Bu yeni örgüt ile birlikte Makedonya'da giderek artan çete çatışmaları bölgede asayişin bozulmasına yol açmış ve bölgeye yönelik çeşitli reformlar gündeme gelmeye başlamıştır.² Yunanlıların Etnik-i Eteryası Yunan subayları tarafından 1894'te kurulmuştu. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar bu cemiyet Makedonya'daki Hellen ayrılıkçılığının ana sözcüsüydü. Sırpların 1884'te kurdukları Aziz Sava Cemiyeti esas olarak kültürel propaganda yapıyordu.³

Selanik'teki Rum ve Bulgarlar, milliyetçilik akımı çerçevesinde kendi ulusal davalarına yönelirken, kenttin demografik açıdan en önemli unsuru olan Yahudi unsuru ise 20.yüzyılın başında Selanik'te örgütlenmeye başlayacak olan ve kısa süre sonra İttihat ve Terakki adını alacak olan "*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*" ile işbirliğine yönelmeyi tercih etmiştir.⁴ 1906 yazında Talat Bey'in inisiyatifi ile Selanik'te kurulan bu gizli cemiyetin üyeleri bazı yerel kişiler ve 3. Ordu'nun subaylarıydı.⁵ Tarık Zafer Tunaya, bu örgütün kurucularının isimlerini vermekte ve bu üyelerin tarikat mensubu ve - bir ikisi dışında - mason olduklarının altını çizmektedir. Bu ekibin "*ihtilalci*" karakterini Makedonya'da kazandığına dikkat çeken Tunaya, bu örgütün aynı amaçlı diğer örgütleri etrafında topladığını, kaynaştırdığını belirtmektedir.⁶ Bu anlamda Selanik Balkan milliyetçi rekabetinin kesiştiği kent olmanın yanı sıra Türk milliyetçiliğinin de örgütlendiği ve harekete geçtiği bir kent olma özelliğine sahiptir. Genç Kalemler Dergisi ve Halka Doğru hareketi ile bir anlamda Türkçülük hareketinin kitle ile buluşma fikrinin merkezi olmuştur. Türk milliyetçiliğinin fikri başkenti olması daha sonraki süreçleri de etkilemiştir. Mustafa Kemal (Atatürk)'in bu kentte doğup büyümesi ve yetiştiği kent ortamının özellikleri onun fikri altyapısında önemli etkiler yaratmış olabileceği gibi, 1908 meşrutiyetini ilan ettiren İttihat ve Terakki örgütünün genel merkezinin burada olması da Türk siyasi hayatı için önemli kent olmasını sağlamıştır.

Bu dönem, Osmanlı Rum cemaatini milliyetçi fikirler nasıl etkisi altına aldıysa Selanik Yahudileri arasında da yayılan ve taraftar bulan, sosyalist fikirler ve işçi hareketleri oldu. Nitekim 1908'de II. Meşrutiyet ve

¹ Mehmet Hacısalihoglu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s.46

² Makedonya Reformları için bkz. Gül Tokay, *Makedonya Sorunu, Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul 1996

³ Anastasiadou, a.g.e, s.357, Adanır, bu örgütün kuruluş tarihini 1886 olarak vermektedir. Örgütün ismini (Sveti Sava) Sırp orijinal ismi ile kullanmaktadır. Adanır, a.g.e, s.114

⁴ Tekeli-İlkin, a.g.e, s.48-49

⁵ Hacısalihoglu, a.g.e, s.144-145

⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, 1.Baskı İstanbul 1998, s.54

Hürriyet'in ilanı ile beraber, Selanik'te sosyalist fikirler ve işçi hareketleri fakir Museviler arasında rağbet gördü. Avram Benaroya'nın tütün, sigara, demir, çuha, taş, matbaa işçilerini bir araya getirip oluşturduğu "Federasyon" isimli işçi kuruluşuna, Selanik Musevileri büyük destek verdi. 1909-1918 arasında işçi haklarının korunması için çaba veren federasyon, "La Solidaridad Ovradera" isimli bir de İbrani'ce gazete çıkarmıştı.¹

SONUÇ

Selanik, 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren demiryolu bağlantısı ve limanı aracılığı ile kapitalist dünya ile bütünleşme sürecine girerken, aynı dönemde Bulgar kilisesinin tanınması sonucu gelişen Bulgar milliyetçiliğinin etkisi ile özellikle Rum ve Bulgar milliyetçi rekabetinin yaşandığı bir kent haline de gelmiştir. Bu kentteki eğitim ve örgütlenme rekabeti Makedonya genelinde çete çatışmaları ile Makedonya Sorunu'nun uluslar arası bir sorun haline gelmesine neden olmuş, bu gelişmelerden rahatsız olan Müslüman tebaa arasında örgütlenme bilincinin gelişmesine yol açmıştır. Sonuçta 1906 yılında Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti daha sonra diğer Jön Türk örgütleriyle birleşerek İttihat ve Terakki adını almış ve 1908'de Meşrutiyetin ilanını sağlamıştır. Selanik liberal fikirlerin ve yaşam biçiminin geliştiği bir kent olmakla birlikte gelişen kapitalist yatırımların etkisi ile içinde barındırdığı işçi sınıfının varlığı sonucu Osmanlı Sosyalist hareketinin de önemli bir kenti olma özelliğine sahiptir. Modernleşme sürecinin önemli etkilerinin görüldüğü Selanik hem kapitalist rekabetin hem de milliyetçi rekabetin cazibe merkezi haline gelirken birbirini tetikleyen milliyetçilik hareketleri Balkanlarda büyük bir çatışmaya zemin hazırlamış ve Balkan Savaşı sırasında Yunan ve Bulgar orduları arasında bir rekabete konu olmuştur. Kent Osmanlı egemenliğinden çıktıktan sonra demografik açıdan önemli bir değişime uğramış ve Müslümanlarla Yahudilerin kenti büyük oranda terk etmesi ile kozmopolit özelliğini yitirmiştir.

KAYNAKLAR

ADANIR Fikret, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996

AKKAYA Yüksel, "19. Yüzyılın Sonunda Selanik'te Sanayileşme ve Ücretli Emek", **Ekonomik Yaklaşım**, C.9, S.31, 1998.

ANASTASSIADOU Meropi, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998.

¹Anastassiadou, a.g.e., s.300-301. Orhan Türker, "Selanik Musevileri" **Tarih ve Toplum**, S:196, 2000, s. 40-41

BAXEVANİS, John, *The Port of Thessaloniki*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1963.

BAYRAM Selahattin, **Osmanlı Döneminde Selanik Limanı:1869-1912**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul,2009.

BORA H. Siren, "Alliance Israelite Universelle 'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul: 'Or Yehuda'", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1,S.3,İzmir,1993.

BURTON, Ernest De Witt, "Notes on Thessalonica", **The Biblical World**, Vol.8,No.1,1896, pp.10-19.

CLAYER Nathalie, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013

ÇELİK Bilgin, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, Büke Yayınları, İstanbul 2004

ÇELİK Bilgin, "Avusturya'nın Arnavutluk Politikası, Viyana'da Bir Arnavut Komitesi: DİA", **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı:3, Bahar 2006, ss.55-89

DUMONT Paul, "Selanik", **21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum (9-10 Ekim 2000)**, "Tarih İçinde İzmir" "Yüzyıla Açılımda İzmir", İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir,2001.

GLENNY Misha, **Balkanlar 1804-1999**, Sabah Yayınları, İstanbul 2000

GÖKBİLGİN Tayyip, "Selanik", İ.A, Milli Eğitim Basımevi,İstanbul,1966.

HACISALİHOĞLU Mehmet, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008

İLİCAK H. Şükrü, "Jewish Socialism in Ottoman Salonica", **Southeast European and Black Sea Studies**, 2: 3, 2002, pp.115-146.

JELAVİCH Barbara, **Balkan Tarihi 18.ve 19.yüzyıllar**, Küre Yayınları, İstanbul 2006

KARAKASİDOU Anastasia N., **Buğday Tarlaları Kan Tepeleri: Yunan Makedonyasmda Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010,

KARPAT Kemal, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları, Ankara 2004,

KAZGAN Haydar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme**, Creative Yayıncılık, İstanbul,1999.

MİLLER William, "Salonika", **The English Historical Review**, Vol. 32, No. 126 (Apr., 1917), pp. 161-174.

OKTAY, Cemil, "Edgar Morin'in Kalemile Selanik", **Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan**, İstanbul Barosu Yayını,1992.

Osmanlı Yönetiminde Makedonya, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:74, Ankara,2005.

ÖZDEMİR, Bülent, "Selanik'in 1840'lı Yıllardaki Nüfus Yapısı Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı**, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999.

ÖZKIRIMLI Umut, **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2008,

QUATAERT Donald, **The Ottoman Empire(1700-1922)**, Cambridge University Pres, New York,2005.

PALAIRET Michael, **Balkan Ekonomileri 1800-1914**, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul,2000.

- RISAL P., **La Ville Convoitée Salonique**, Les Éditions Isis, İstanbul, 2001.
- SETON-WATSON R.W., **The Rise Of Nationality In The Balkans**, London 1917,
- Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699**, (Ed.Elizabeth A. Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul,1999.
- STAVRIANOS L.S., **The Balkans 1815-1914**, 1963,
- STOIANOVICH Traian, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant" **The Journal of Economic History**, Vol. 20, No. 2 (Jun., 1960), pp. 234-313.
- TEKELİ İlhan-İLKİN Selim, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri (11-13 Temmuz 1977 Ankara), Meteksan, Ankara,1980.
- TEKELİ İlhan-İLKİN Selim, **Cumhuriyet'in Harcı, Birinci Kitap: Köktenci Modernitenin Doğuşu**, Bilgi Yayınları, İstanbul 2003.
- TOKAY Gül, **Makedonya Sorunu, Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yayınları, İstanbul 1996
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, 1.Baskı İstanbul 1998
- TÜRKER Orhan, "Selanik Musevileri" **Tarih ve Toplum**, S.196, 2000.
- ÜNVER Süheyl-DEMİROĞLU Ayla, "Altı Asırlık Selanik Şehri Tarihine Yeni Katkılar" **IX. Türk Tarih Kongresi, (Ankara, 21-25 Eylül, 1981)**, Cilt: 3, TTK, Ankara, 1989.
- VACALOPOULOS, Apostolos E., **A History Of Thessaloniki**, (Çev: T.F. Carney), Institute For Balkan Studies, Thessaloniki, 1963.
- VALEY Charles, **Anadolu'nun İstikbali ve Akdeniz Meselesi**, Çev. Yusuf Ziya, İstanbul 1329
- YEROLİMPOS Aleksandra, "Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan'da Şehircilik ve Modernleşme (1839'dan 19. Yüzyıl Sonuna), **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul,1999.
- http://www.ekodialog.com/osmanli_ekonomisi/osmanli_devletinde_bankalar.html (son erişim: 10.8.2011)

1914 BİTLİS AYAKLANMASI

Bayram BAYRAKTAR *

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu İkinci Meşrutiyet hareketiyle yeni bir dönemece girerken Genç Türk İhtilalini yapanlar, İstibdat yönetimine son vermiş olmakla birlikte hürriyet, meşrutiyet ve Kanun-i Esasi sloganlarıyla Türkler, Araplar, Yahudiler, Rumlar, Sırpalar, Bulgarlar, Ermeniler ve diğerlerini Osmanlı vatandaşlığı ortak paydasında birleştireceklerini düşünüyorlardı¹.

Ancak çok geçmeden bu düşünceyi âdeta yalanlarcasına 1910 yılında zuhur eden Arnavutluk isyanı ve Ermeni Taşnakların Doğu Anadolu'daki eşkıyalık hareketleri², imparatorluğun ne tür iç sorunlarla yüz yüze geldiğini ve bu sorunları çözümlenmede zorlandığının sinyallerini veriyordu. İmparatorluk 1911 Trablusgarb ve 1912-1913 Balkan savaşları ile büyük sarsıntılar geçiriyordu ki, Ermeni eşkıyalığının ve Rus Emperyalizminin tehdidi altında kalan Doğu Anadolu'da 1882 verilerine göre³, toplam nüfusu 276.990 ve Ermeni nüfusunun ise 107.804 olan Bitlis şehrinde, 19-21 Mart 1914 tarihlerinde şeriatçı nitelikte bir Kürt ayaklanması meydana geldi.

Dönemin basımına yansıyan bilgilere göre⁴ sayılarının 2.000 kadar tahmin olunduğu ayaklanmacılar, insan malzemelerinin merkezi Hızan olmak üzere Bitlis, Mekk (?), Gevaş, Karçegan, Varto ve Mutki ilçelerinde yaşayan eğitimsiz köy çocuklarından oluşuyorlardı. Liderleri ise bir tarikat şeyhi ve toprak sahibi olan Mola Selim, Şeyh Şehabeddin ve Seyyid Ali gibi nüfuz sahibi kimselerdi.

İsyanın meşrutiyetçi Osmanlı yönetimine tepki olarak gösterilmesinin yanında, gerçekte daha farklı bir boyutu göz ardı edilmemeliydi. Bu bağlamda Osmanlı Hükümeti'nin Doğu Anadolu'da gerçekleştirmek istediği sosyal ve idari nitelikli reformlar sonucu çıkarları baltalanacak olan şehirler ve beylerin tepkisiydi ayaklanma⁵. Ayrıca ayaklanmayı Rusya, Bitlis konsolosu marifetiyle kıskırtmıştı⁶. Bir baskın şeklinde başlayan ve Bitlis şehri içinde iki gün devam eden ayaklanma, hükümet kuvvetlerince bastırıldı

* DEÜ, Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Standford j. Shaw, Ezel Kural Shaw; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II, E Yayınları, İstanbul 1993, s. 330.

² Shaw, **Osmanlı...**, s. 346.

³ Shaw, **Osmanlı...**, s. 346.

⁴ **Ahenk**, 26 Mart 1914.

⁵ **Ahenk**, 26 Mart 1914; **Tanin**, 5 Nisan 1914.

⁶ **Ahenk**, 31 Mart, 4-5 Nisan 1914.

ve asilerin ele başlarından bazıları Bitlis Rus Konsolosluğu'na iltica ederler¹; diğer ele başılar ise "Divan-ı Örfi"de yargılanarak idam edilirler².

1914 Bitlis Ayaklanmasına neden olarak gösterilen sosyal, idari, ve askeri maiyet taşıyan reformlar, aslında doğrudan Ermeni sorununun bir parçasıydı. Bu konuda, uluslar arası birtakım ilişkiler ve yoğun diplomatik görüşmeler sonucunda Türkiye ile Rusya arasında 8 Şubat 1914'te Yeniköy'de bir anlaşma yapıldı³. Anlaşmanın kökeni, Ermenilerin muhtariyet kazanmalarına yönelik olarak, 1878 Berlin Anlaşmasına kadar uzanmaktadır⁴ ve konuyla ilişkili olarak İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya başrolü oynamışlardır. 8 Şubat 1914'te kararlaştırılan konuları özetlersek, Doğu Anadolu bölgeleri iki eyalete ayrılacak ve bu bölgelerden biri Van, Bitlis, Harput (Mamuretü'l-Aziz) ve Diyarbakır'dan oluşacak diğeri ise Trabzon, Erzurum ve Sivas vilayetlerini kapsayacaktı. Eyaletlerin başında da birer Avrupalı müfettiş bulunacaktı. Ermenilere uluslararası bir denetleme teşekkülü altında birtakım yetkiler tanınıyordu. Eyalet genel müfettişlerinin yetkileri çok geniş boyutluuydu. Alt birimlerdeki memurları kendileri atayacaklar, üst memurları da kendileri belirlemekle birlikte hükümetin onayına sunacaklardı. Müfettişler idari, adli yapılarda polis kuvvetleri ve jandarma üzerinde geniş denetim hakkına sahip olacaklardı. Adı geçen bölgelerde il genel meclisi üyelerinin yarısı Müslüman, yarısı ise Hristiyanlardan seçilecek, çıkarılan yasalar Türkçe ve Ermenice olacaktı. Her toplum, Müslüman ya da Hristiyan, kendi okuluna sahip olacak ve askerlik hizmetine bağlı oldukları eyalet sınırları içinde yerine getireceklerdi⁵. Bu cümleden olmak üzere 1914'ün başlarında İzmir'de yayınlanan Ahenk gazetesinde konuyla ilgili bir yazıda, "... hükümeti hazıra serkâra (iş başına) geçtiği zaman memleketin ıslahat-ı siyasiye, adliye ve idariye ye olan ihtiyacı ile beraber emniyet-i umumiyenin takviyesi lüzumuna da nazar-ı dikkate almış ve bu işlerden her biri hakkında ayrı tedkikat icra

¹ Salahi R. **Sonyel, Minorities And Destruction Of Ottoman Empire, Turkish Historical Society**, Ankara 1993, s. 302-303; Cemal Paşa; **Hatıralar**, Selek Yayınları, İstanbul 1959, s. 358.

² Sonyel, **Minorities...**, s. 303.

³ Cemal Paşa, **Hatıralar**, s. 358, 378-381. (Rusya'nın yayınladığı **Turuncu Kitaptan**). Sonyel, **Minorities...**, s. 302. Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. II, K. III, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983, s.61. Gülnihal Bozkurt; **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 205; Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu 1914-1923**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.83.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 61-187. Öke, **Ermeni...**, s.67.

⁵ Cemal Paşa, **Hatıralar**, s. 378-381, Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 76, 97-98; Bozkurt, **Gayrimüslim...**, s. 205. Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara 1987, s. 176-192. Osmanlı Hükümeti, Londra Büyük Elçisi Tevfik Paşa aracılığıyla, İngiliz Dışişleri Bakanlığına Başvurarak bölgedeki yapılacak ıslahatla ilgili kapsamlı bir nota verilmiş idi. Bayur; **Türk İnkılabı...**, s. 61. Anlaşmanın imzalanmasında Almanya itihatçıları ıkna etmiştir. Bkz. Sonyel, **Minorities...**, s.300.

ettirmiş idi. Şimdi netayic-i tedkıyatını saha-yı fiiliyatta tecelli ettirmeye teşebbüs ve bu suretle hulus ve sufut niyetini bilfiil ispat etmektedir. (...) Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuret-ül Aziz (Harput) ve Sivas vilâyetlerinde şimdiye kadar birer jandarma alayı bulunmakta olup bunların mevcudu 9770 jandarmaya baliğ olmakta iken, ahiren mevcud-u mezkur 13.908 nefere iblağ kılınmıştır. Zabıtlar memleketin en muhtedir, en genç en faal uzuvlarından intihab olunmuştur.

Her vilayetteki jandarma alayına bir ecnebi muallim zabıt tayin edilmiş olup, bunlar memuriyetleri mahalline muvasalatla ifayi hidmete bed'a etmişlerdir.(...) Beş yüz jandarma karakolu inşasına teşebbüs edilmiş ve bunlardan bir kısmının inşaatı hitam bulunduğu gibi, diğerleri de derdest ikmâl bulunmuştur. İnşaat-ı mukteziye için, hükümet jandarma kumandanlığının emri altında 1.670.000 kuruş vaad eylemiş idi (...) Ezcümle şekavetin meni maksadıyla seyyar jandarma müfrezeleri tasavvur edilmektedir..."¹

Türk basınında iyimser bir yaklaşımla kamu oyuna tanıtılmaya çalışılan ve Doğu Anadolu bölgesinde Ermenilere yönelik olan ıslahat uygulamaları ile gerçekte Osmanlı Devleti'nin hükümrancılığı büyük ölçüde tehlikeye düşmüştü. Aslında 8 Şubat 1914 antlaşması Rus emellerini kolaylaştıran ve hızlandıran bir dayanak olmaktan öte fazla bir anlam taşıyor değildi². Salahi Sonyel'in bir araştırmasına yansıyan bu konuyla ilgili yaklaşımında³, Rusların Osmanlı Ermenileri ile ilgili 1912'ye kadar olan siyasetini değiştirdiğini, Balkan Muharebesiyle önemli bir fırsat yakalayan Rus diplomasisinin Avrupa'nın " hasta adamı"nın ölümünde son darbe olarak Osmanlı Ermenilerin kışkırttığını ifade etmektedir. Ermeni yazar Hovannesyanyan Rus politikasının değişimiyle ilgili olarak⁴, 1912'de Ermenileri tatmin ve ikna etmek için çok önemli sebepleri olduğunu, Türkiye'de Ermeni sorununun canlanmasıyla, Çar, Ermeni tebaasının sadakatini tekrar kazanmakla kalmayacak, aynı zamanda baştanbaşa Kafkasya'da muhtemel karışıklığa karşı bir darbe vuracaktı demektedir. 1912 yılında sıkı bir denetim altında bulunan Ermeni İhtilalcileri, Rusya'ya karşı daima güvenirlilik duygusu taşıyorlardı. Bu duyguyu gidermek için Rusya, İran'dan ele geçirdiği evvelce müsaade ettiği Eçiyazin Manastırı'nın bütün mal varlığını iade etti ve Ermeni siyasi mahkumları hakkında genel af yasası çıkardı.

¹ **Ahenk**, 31 Mart- 4 Nisan 1931.

² Dönemin Büyük Elçisi Mr. De Giers 26 Kasım 1912 tarihli Rus Dış işleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, "... Ermeniler Rusya'nın murakabesi altında ıslahat yapılmasını ve hatta Rusya işgalini istiyorlar..." demek suretiyle Rusya'nın emellerini ortaya koymuştur. Bkz. Cemal Paşa, **Hatıralar**, s.358.

³ Sonyel, **Minorities...**, s. 298.

⁴ Sonyel, **Minorities...**, s. 298.

Olaylar, tüm Ermeni ihtilalcilerinin¹ -Türkiye'dekiler de dahil² Rusya'ya iyice yaklaşmasını hızlandırdı.

O nedenle Kuzey İran'da nüfuz bölgelerini korumak için ve istilayı ertelemek suretiyle Rusya 1912'ye kadar Kafkasya'da ve Türkiye'de kışkırtıcı politika izlememiştir. Bundan başka St. Petersburg , Doğu Anadolu'da Almanya'nın ekonomik müdahalesinden çekindiği için "Rusya'nın teminatı altındaki reformlar" Almanya'yı bölge dışında tutacaktı. Alman nüfuzunun bölgedeki önemli aracı olan demir yolu yapımı³ 1914 yılı başlarında devam ediyordu.

Almanya'nın politikasını belirlemek açısından İstanbul Büyük Elçisi Vangenhaym, "... Küçük Asya'da yüz milyarlar ve Bağdat hattına bağlı olan Prestijimizle angaje olmuş bulunuyoruz" diyordu. 21 Ocak 1913 tarihli raporunda. Cemal Paşaya göre bölgede hakim olabilmek için Rusya'nın amacı, önce Ermenileri himaye etmek ve onların lehine Avrupa devletlerinin merhametini uyandırmak şeklinde idi⁴. Osmanlıdan iktisadi ya da politik bir takım imtiyazlar elde etmek isteyen her devlet, ya Hıristiyanlığı ya da Hıristiyan halklarının Osmanlı tarafından "zulme uğradığı propagandasına başvuruyorlardı. Ülkeyi yönetenler sorunların bilincinde olmakla birlikte, ancak bir takım politik manevralarla olayları erteliyor, sonunda ise şartları itaat mecburiyetinde kalıyorlardı.

Berlin Anlaşmasından Mondros Mütarekesine uzanan süreçte, 8 Şubat 1914 Türk- Rus itilafnamesince de hukukten tanınmış olan yukarıda zikrettiğim Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput (Mamuret-ül Aziz) Trabzon, Erzurum ve Sivas illeri Ermeni vilayetleri olarak anılmasına rağmen , gerçekte bu yörelerin hiçbirinde- ama hiçbirinde- Ermeni nüfusu hiçbir zaman çoğunluğu temsil etmiş değildi. Örneğin 1914 sayımına göre⁵,

¹ Türkiye'de özellikle Doğu Anadolu'da faaliyet sürdüren ve ülkede terör yapan Ermeni örgütlerinin başlıcaları Hınçak, Taşnak, Ramgavar ve Viragazniyan dernekleri idi. İlk ikisi "İhtilalci sosyalist" yapıya sahipti. Taşnak ve Hınçak Dernekleri Doğu Anadolu'da ve Rusya Ermenistan'ında çok etkili idiler. Bkz. Sonyel, **Minorities...**, s. 301.

² İkinci Meşrutiyetin ilanıyla, kozmopolit yapısını Balkan Muharebelerine kadar devam ettirmiş olan İttihat ve Terakki yönetimi, Ermeni terör örgütlerinin siyasal -fakat ihtilalci- faaliyetlerine meşruiyet kazandırmıştır. Bu bağlamda, " Memâlik-i Osmaniye Sosyal Demokrat Hınçak Cemiyeti"nin İçişleri Bakanlığınca 1325(1909) tarihinde kabul edilen tüzüğünün II. Maddesinde , işbu inkılâb-ı içtimainin hayz-ı file istihsalinde müstahsil(proleterya) sınıfı memleketin siyasi ve iktisadi ve içtimai bilcümle teşkilatı yed-i idaresine geçirmek ve umur-ı hükümeti derdest etmek suretiyle sınıflara münkasım teşkilatına ve binaenaleyh sınıf ve tevafuk mübarezatma nihayet verecek..." Bkz. **ATASE Arşivi**, klasör 292, Dosya 1052-1190, Fihrist 1-1.

³ **Ahenk**, 9 Nisan 1914, Gürün, **Ermeni...**, s. 182.

⁴ Cemal Paşa, **Hatıralar**, s. 358.

⁵ Stanford Shaw; *Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire 1885-1914*, **The Journal of Ottoman Studies**, İstanbul 1980, s. 199. Mc Carty'nin verdiği rakamlar farklı olmakla birlikte bu oranlara yakındır, her kesim için biraz daha yüksektir. Justin Mc Carty, **Muslims and Minorities, The Population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire**, Newyork 1983, p.110-113; XIX. Yüzyılın

- Bitlis eyaleti	309.999 Müslüman,	114.704 Ermeni
- Van eyaleti	179.380 Müslüman,	67.793 Ermeni
- Trabzon eyaleti	921.128 Müslüman,	37.049 Ermeni
- Mamuret-ül Aziz	446.379 Müslüman,	76.070 Ermeni
- Sivas eyaleti	939.735 Müslüman,	143.406 Ermeni
- Diyarbakır Eyaleti	493.101 Müslüman,	55.890 Ermeni

nüfus tespit edilmişti. Bitlis sancak merkezinde 1914 sayımına göre¹ 38.701 Müslüman ve 18.650 Ermeni yaşamaktaydı. Bitlis kenti ile ilgili olarak aynı zamanda bütün Doğu ile ilgili XIX yüzyılın sonları ile XX. Yüzyılın başlarında bölgede askeri uzman olarak görev yapmış olan Rus kurmay generali Mayevski tarafından yazılan ve 1914'te Türk Genelkurmayınca Türkçe'ye çevrilen Van, Bitlis Vilayetleri Askeri İstatistiği² isimli kitapta tarih, sosyal, iktisadi ve coğrafi nitelikli ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bu eserde Bitlis tavsif edilirken;

"... Bitlis şehri vilayet merkezidir, derin bir derenin içindedir. İki taraftaki sırtlarda birçok bağlar, bahçeler vardır. Büyük bir ticaret merkezidir. Yüzlerce dükkânlar, büyük bir pazarı vardır. Sekenesi Türkler, Türkleşmiş Kürtler ve Ermenilerdir. Müstesna olarak birkaç hane Amerikan misyonerleri vardır. Şehirde sair Avrupalı yoktur. Fevkaladelîği, ortasından geçen araba yolu bulunmamasındandır. Şehir caddesinde merdivenler vardır" denilmektedir.

Adı geçen kitapta Doğu Anadolu'daki ıslahatla ilgili Mayevski'nin yaklaşımı bir hayli ilginçtir."... Avrupa'nın bunca senelerden beri ıslahat yaygarası Türkiye'nin tedrici inkısamını teshil maksadına matuftur. İslahat ne kadar radikal olursa Türkiye arazisinin bir kısmının ahar (yabancı) eline geçmesi o kadar süratli olur. Türkiye'yi kurtaracak ıslahat malidir. (...)1900-1903 seneleri bu havalideki (Trabzon eyaleti) sükun ve asayişe insan hayret eder. Trabzon vilayetinin komşusu olan Kafkasya'da her türlü vesait-i inzibatiye ye kuvvetli bir takayyüt dahi ilâve edildiği halde güpegündüz oralarda insan öldürülüyor, kesiliyor. Bu vukuat hemen her gün devam eder. Halbuki

sonlarında Düyun-ı Umumiye'de görev yapmış olan Quienet'in 1890 yılında hazırladığı **Turquie de Asie** adlı kitapta, Ermenilerle ilgili rakamlar abartılmış olsa bile, Müslüman nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiği bir gerçektir ve Batı kamuoyu -askeri ve politik uzmanlar değil- bu gerçeği Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra öğrenebildi. Ermeni Patrikhanesinin nüfus verileri genelde Ermeni nüfusla ilgili çok yüksek rakamları içeriyordu. Aynı zamanda Osmanlı vatandaşı Müslüman halk, 1912 tarihli patrikhana kayıtlarında Türk, Çerkez, Fars, Laz, Çingene, yerleşik Kürt, Göçebe Kürt, Kızılbaş, Zaza gibi ayrı ayrı gösterilerek Ermeni nüfus bunların içinde sayıca en çok cemaat olarak gösteriliyor. Bkz. Mc. Carty, **Muslims...**, s.48.

¹ Shaw, **Osmanlı...**, s. 201.

² Mayevski, **Van-Bitlis Vilâyetleri Askeri İstatistiği**, İstanbul 1914, s. 331 vd. Bu kitapta, Van ve Bitlis vilâyetlerinin ilçeleri ve köyleri ile yörenin insanları hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Örgün eğitim kurumlarının bulunmadığı bir dönemde -eğer doğrusa- *Minority* Türkler, *Majority* Kürtleri nasıl asimile etmiş olabilir?

Trabzon'da otuz- kırk biçare zaptiyeden başka kimse olmadığı halde sükut tam hüküm fermadır. Bu hâl gerek Hükümet-i Osmaniye'nin kıymeti gerek ahalisinin hükümete itaat hususunda Şayan-ı imtisal ahlâkı gayr-i kabil-i red surette ispat için en mukni bir delil teşkil eder. (...) Eğer Avrupa Şark Hıristiyanları ile daha az meşgul olursa onlar daha müteşekkik kalacaklardır. Çünkü bütün Hıristiyanlar hâllerinden son derece memnundurlar. Ermeni de var Rum da, fakat Avrupa himayesi yok, onun için buradaki Hıristiyanlar mesuddur..."

Bitlis ve Siirt bölgelerinde Müslüman nüfusun dikkat çekici bir şekilde fazla olmasının yanında¹ Bitlis'e ait Bargiri, Erciş, Malazgirt, Şemdinan, Kulp gibi yerleşim bölgeleri askeri önem taşımaktaydılar. Mayevski'nin raporunda² "... Rus istila orduları bu havalide açılıb, yayılacaklardır, bu nokta-i nazarda Bulanık, Muş kazalarını da zikir etmek lâzımsa da buralarda bilâkis Hıristiyan çoktur..." denilerek Rusya'nın Doğu Anadolu bölgelerine girmeyi amaçladığını açıkça sergiliyordu.

Rusya artık 1913'ün ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu karıştırmak ve Doğu Anadolu'ya fiilen sahip olmak için Ermenilerin yanında Kürtleri de kullanmaya başladı. 9 Temmuz 1913 tarihinde İngiltere'nin Van'daki Konsolos Yardımcısı Molyneux-Saelü üst makamlara gönderdiği bir raporda , bölgedeki ünlü Kürt liderlerden biri olan Abdürrezzak'ın Rusya'nın himayesinde otonom Kürt yönetimi için propaganda faaliyetlerine başladığını rapor ediyordu³. Abdürrezzak propagandasını yaparken, muhtariyetin Ermenilere verilip de kendilerine verilmemesini bir bahane olarak kullanıyordu. Abdürrezzak'ın bu propagandaları yaparken Hoy'da Urmiye'de ve öteki yerlerdeki Rus ajanlarından yardım gördüğü söyleniyordu. Konsolos yardımcısına göre, herhangi bir zamanda ya Türkiye ya da yandaşları, Ermenilere özerk yönetimi ciddi bir şekilde düşünülürse, Rusya doğal olarak böyle düşüncenin gerçekleşmesini tüm güçlerini kullanarak engelleyecekti. Otonomi ya da yarı otonomi Ermeni bölgelerini ikiye bölecekti. Rusya'da yaşayan Ermeniler arasında huzursuzluk yaratacağı. Aynı zamanda açıklık kazandı ki, Rusya'da mülteci olarak yaşayan Simko (Simko İsmail Ağa) bir Kürt ayaklanması başlatmak konusunda hudut aşiretlerini ikna etmek ve gerekirse onlar üzerinde güç kullanmak suretiyle Abdürrezzak ile temasa geçti.

Tebliğimin esas konusunu teşkil eden ve 19-21 Mart tarihinde meydana gelen Bitlis ayaklanması, bölgedeki bu genel görüntü ile eş zamanlı olarak ortaya çıktı⁴.

¹ Mayevsky, **Van-Bitlis...**, s. 97-98.

² Mayevsky, **Van-Bitlis...**, s. 98.

³ Sonyel, **Minorities...**, s. 299.

⁴ Sonyel, **Minorities...**, s.299.

Bitlis Ayaklanması

5 Nisan 1914 tarihli İkdam gazetesinde yayınlanan habere göre¹, Bitlis kentine iki saatlik bir uzaklıkta olan Şatak Nahiye Müdürü , Kürt aşiretlerini hükümete karşı kıskırtan ve halkı silahlandırmak isteyen iki aşiret reisini tutuklatıyor. Sorgulama sonucunda, bölgedeki halkın etnik ve dini duygularını tahrik edenlerin başında Molla Selim adında bir kişinin bulunduğu malumatı ediniliyor. Bitlis sancağındaki hükümet yetkilileri Molla Selim'in gerçek niyetini öğrenmek amacıyla Hızan ilçesine 40 kişilik bir jandarma müfrezesi gönderiyor. Adı geçen şahıs yakalanmasına rağmen, adamlarınca jandarmalara baskın düzenleniyor ve Şeyh Selim kaçırılıyor. Daha sonra, kırmızı zemin üzerine beyaz yazıları kapsayan bir bayrak açarak aşiretlerden oluşturduğu kalabalıkla Bitlis şehrine gelen Selim, halkı burada hükümet aleyhine etkilemeye çalışıyor. Bir taraftan şehrin Ermeni manastırının ve Rus konsolosluk binasının bulunduğu mahallede, manastıra adamlarını yerleştirirken, öte yandan şehrin dışında bekleyen fedailerini de kente davet ediyor.

Bu arada Bitlis Valisi , Mola Selim ile görüşmek için onu hükümet binasına davet ediyor ise de, bu davet ilgi görmüyor ve selim şehri terk etmek zorunda kalıyor. Açıkladığımız bu olaylar 1914 Martının başlarında cereyan etmişti. Yaklaşık 20 günlük bir aradan sonra Molla Selim, yakın adamları olan, aynı zamanda şehlik ve ağalık sıfatları taşıyan Hızan, Gevaş, Karçegan, Mutki ve Varto gibi yörelerde güç unsuru olan Şeyh Şahabettin ve Seyyid Ali ile birlikte yaklaşık iki bin kişilik bir aşiret kuvveti ile Bitlis'e baskın düzenliyor². Selim, şehre girmeden önce Bitlis Ermeni cemaatine gönderdiği mektubunda, hareketin Ermenilere karşı olmadığını özellikle vurguluyor³. İsyancılar şehir dışında karşılanmak gayesiyle üzerlerine gönderilen üç yüz kişilik askeri müfrezeyi de aşan asiler, Rus Konsolosluğu'nun bulunduğu mahalleyi ele geçirdikten sonra, aradan geçen Bitlis çayının diğer yakasındaki hükümet binasının bulunduğu mahallelere saldırıyor. Olay esnasında Bitlis valiliğine, Siirt Mutasarrıfı Mustafa Abdülhalık Bey atanıyor⁴. Olayı bastırma amacıyla, bu arada Van, Siirt, Muş ve Trabzon'dan yardımcı kuvvet isteniyor.

Hükümet yetkilileri önce şehir merkezinde meydana gelebilecek bir katliamı önlemek,daha sonra da resmi ve sivil mekânları korumak için birtakım önlemler almayı ihmal etmemişlerdir. Başta Vali Abdülhalık Bey

¹ İkdam, 5 Nisan 1914, Bkz. Tanin 21 Nisan 1914.

² Ahenk, 26-31 Mart 1914, İkdam, 7 Nisan 1914, Tanin, 10 Nisan 1914.

³ Ahenk, 26 Mart 1914.

⁴ Ahenk, 26 Mart 1914; Ayrıca bkz. Bayur, Türk İnkılabı..., s.189; Bu kişi daha sonra T.B.M.M. Başkanlığı da yapmış olan Abdülhalık Renda Beydir.

olmak üzere Van Jandarma Komutanı Binbaşı Hacı Kazım Bey büyük bir fedakarlık örneği göstererek, olayları fiilen müdahalede bulunmuşlardır¹.

Hükümet binası, telgrafhane ve aynı mahallede bulunan hapishanenin, ancak top ateşi kullanarak asilerin eline geçmesi önlenmiştir. Kent içinde 38.701 Müslüman ve 18.650 Ermeni'nin yaşadığı Bitlis'te² çarpışmalar 19 Mart Çarşamba günü başlamış, ancak 21 Mart 1914 Cuma günü şehirde sükunet sağlanabilmiştir.

Sonuçta, Kürtçü ve şeriatçı nitelikte bir isyan çıkartmış olan aşiretler dağılır, isyanın önderlerinden Mola Selim ise üç arkadaşı ile birlikte Rus Konsoloshanesine iltica eder, isyanın öteki kışkırtıcılarını ve faillerini yakalamak için takibata geçilir³.

Alman Büyük Elçisi Vangenhaym tarafından bildirildiği gibi, Bitlis'teki Amerikan misyonerlerine göre⁴, Kürtlerin Rus ajanları tarafından tahrik edildiğine inandıklarını ve o nedenle onların Bitlis'in yamaçlarını istila ettiklerini ifade etmişlerdir. Halil ve Talat paşalar da Rusya'nın hadiseye müdahale edeceğine inanmışlardı. Alman büyük elçisine göre, olaylar bu şekilde devam ederse, Rus Hükümeti giderek daha düşmanca bir tavır takınacaktır.

Bitlis ayaklanmasını örgütleyen kişilerin sosyal konumları ve nüfuzlarını analiz eden bir yazı, dönemin başınında şöyle yer almıştır⁵.

"... Bitlis'e hücum eden eşirranın başında Mola Selim ile Şeh Şahabeddin bulunuyordu. İlk müretteb ve muharrik Molla Selim olduğu halde ondan daha ziyade haiz-i şeytanet olan Şahabeddin bilâhare emr-i idareyi eline almıştı. Evvelâ bu iki adamı tanımak icab eder. Hızan kazasında "Gayda" isminde mühim bir tekke vardır ki Şeyh Seyyid Ali'nin idaresindedir. Burada "Gus" namıyla maaruf Bağdat'tan gelme Şeyh Subgatullah meftundur. Bu tekkenin aslı bir daire-yi nüfuzu vardır. Şeyh Seyyid Ali otuz yedi yaşında olup, fitraten zeki ve Hızan, Bitlis, Meker, Gevaş, Karçeçan, Varto, Mutki cihetlerinde nafizdir. Bir çok arazi sahibidir. Şeyhin daima etrafında müsellâh yüz adamı vardır..."

¹ **Tanin**, 5 Nisan 1914.

² Shaw, **Osmanlı...**, s. 201.

³ **Tanin**, 4 Nisan 1914; **İkdam**, 4 Nisan 1914.

⁴ Sonyel, **Minorities...**, s.303. Amerikalı Katolik misyonerler 1839'dan itibaren Doğu Anadolu'da eğitim ve siyasi faaliyetlerine başlamış ve çok etkili olmuşlardır. Bkz. Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Çev. Belkıs Çorake (Dişbudak), Sabah Yayınları, İstanbul 1994, s.197.

⁵ **Ahenk**, 26 Mart 1914. **İkdam**, 7 Nisan 1914; **Tanin**, 12-21 Nisan 1914. Kürt beyleri kışkırtmak maksadıyla, Rusya Hükümeti Planladığı programa uygun olarak çok büyük paralarla Kürtlere beylik vaad ederek, Bitlis Rus Konsolosu Şeyh Selim(Sait) Mollayı hükümete karşı provoke etti. Bkz. Sonyel, **Minorities...**, s. 302; Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 188. Cemal Paşa, **Hatıralar**, s. 358.

Ermenice yazılan "Jamanak" gazetesinden İkdam'a yansıyan bir yorumda ise¹ "...Seyyid Ali 1878 Rus Muharebesine iştirak etmiş bir şeyhin oğludur. Hızan, Espergert, Mutki, ve Gargo havalisi Kolfeten Seyyid Ali'nin taht-ı nüfuzundadır. Muges ve Kargeçan üzerine dahi bunun tesiri büyüktür. Mumaileyh nefsinde ruhâni ve cismani nüfuzlarında tevhid eylemiştir. Çünkü hem şehit, hem de adedi pek kesir bulunan Kürtlerin idaresi onun elindedir. Külliyetli servete malik olan şeyhin (...) emri altında "gulam" tesmiye edilen müsellaah kimseler vardır. Bu gulamlar civar küçük kabile reislerinden ve meşhur şakilerdendir. Herhangi bir kabile reisi için Seyyid Ali'ye gulam olmak bir şereftir..."

Bitlis ve çevresinde meydana gelen olaylar, hükümet bildirimlerinde² ve dönemin basınında önemsiz ve Kürtlük hareketiyle alâkası olmayan bir olgu olarak değerlendirildi ve olayın hükümetin bölgede uygulayacağı ıslâhat hareketine karşı bir tepkiden ibaret oluşu nitelendirildi. Bu yaklaşım yanlış olamamakla birlikte eksiklik taşımaktaydı. Konu ile ilgili bölgenin ulema ve eşrafı olayı kınamak için üst makamlara çektikleri telgrafta, "...Kürdistan'ın bu şaibeyle lekedar olmadığını âleme ilanla beraber hidmek ve teşebbüsâtı nafia-yı milliyenin temin-i istihsali hakkında sebatı ve ciddiyetine emin olduğumuz hükümetimizin muvaffakiyetini temenni ve emirlerine feda-yı nefis için intizar ediniz..." denilerek konunun fazla abartılmaması gerektiği ve kendilerinin devletin yanında yer aldıklarını belirtmişlerdir.

Molla Selim'in başlattığı ayaklanma ile Şeyh Vahdeti olayı arasında paralellik bulan Tanin Gazetesinde ise³, Bitlis kıyamının durup dururken ortaya çıkmadığı, Selim'in jandarmaların elinden alınmasının, topyekün bir isyan başlatmasının, şehri kuşatmasının, kent içindeki bir kiliseden destek göndermesinin ve sonuçta sığınabilecek bir hamî bulabilmesinin öyle tesadüfi bir hadiseler zinciri olamayacağı yorumu yapılmaktaydı.

Dönemin bir başka yayın organında⁴ Bitlis ayaklanması ile otoritenin beylerden şeyhlere mi geçtiği soruluyor ve tarikatların gizli bir boyutu da "ifşa" edilmiş oluyordu. Yapılan tahlilde, bütün Güneydoğu halkı şeyhleri ve beyleri, varlıklarının bir nedeni olarak gördükleri yöredeki 4-5 adet şeyhlik merkezlerinin sadece şeriatı değil, etnik farklılığı da devam ettirdikleri ve yapıyı malzeme olarak kullandıkları ifade edilmektedir. Ortaya konulan yaklaşımda, ayaklanmanın Nisan sonu ya da Mayıs başlarında yapılacağı beklenirken Molla Selim'in zamanlamayı yaptığı da ileri sürülmektedir.

¹ İkdam, 5 Nisan 1914, Tanin, 5 Nisan 1914.

² İkdam, 3 Nisan 1914, Tanin, 5 Nisan 1914.

³ Tanin, 5 Nisan 1914. Hükümet ve basın, olayın arkasındaki harici kuvveti bilmelerine rağmen, herhalde kışkırtmış olmamak için, açıklamamaya özen göstermişlerdir.

⁴ Ahenk, 18 Nisan 1915.

Son noktayı göz ardı etmemek gerekir, zira 1913 yılında Rusya'nın himayesinde, Simko ile birlikte Kafkasya'da Türkiye aleyhinde ayaklanmaları başlatma faaliyetlerini sürdürdüğünü bildiğimiz Şeyh Abdürrezzak da, Bitlis ayaklanması esnasında bölgede bulunurken, ayaklanmanın bastırılması sonucu "avanesi" ile birlikte İran arazisine "savuşmuş" idi¹. Bitlis eyaletinde uygulamaya konulan ve hükümet kuvvetleriyle halkı büyük oranda uğraştıran Selim-Şahabeddin-Seyyid Ali hareketi, Abdürrezzak'tan başka, Van eyaletinde halk üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olan ve "İran ile hudut-ı Osmaniye dahilindeki siyasi sefirleri ile maruf olan Seyyid Taha ile birtakım revab-ı hususiye ile..." Doğrudan bağlantılı idi² ve "Seyyid Taha'nın ilka ve ifsadına kapılmışlardı." Ayaklanma bastırılınca belirttiğimiz gibi, şeyh molla Selim üç arkadaşıyla birlikte Bitlis Rus Konsolosluğuna sığınmış ve kendisinin adamları ile birlikte Rus vatandaşlığına geçmek istediğini de bildirmiştir.

Öte yandan isyancılara önderlik eden diğer şefler ve grupları hükümette sıkı bir takip görmüş, bunlardan ayaklanmanın baş tahrikçilerinden olan Şeyh Şahabeddin adamları ile birlikte "Kafkasya'ya firar etmek üzereyken" Yüzbaşı İdris Efendi tarafından yakalanmıştır³.

Kurulan divan-ı örfide on bir kişi idama mahkum olmuş, yakalananlardan yetmiş altı kişi ise tahliye edilmiştir. Yargılama esnasında Rus Konsolosluğunda mülteci olarak bulunan Selim ve arkadaşları gıyaben ölüme mahkum edilmişler⁴. Selim, konsoloslukta 1914 Kasımına kadar tutuklu kalmış, Türkiye'nin savaşa girmesi sonucu yakalanmış ve idam edilmiştir. Bu olayların arkasından Rusya'ya sığınmış olan Abdürrezzak'ın Mayıs 1914'te Hoy'daki Rus Konsolosunun tahriki sonucu büyük bir ayaklanma hazırlığı yaptığını Osmanlı yetkilileri haber almışlardı ve engel olmak için kuvvetlerini hazırlamışlardı. İngiliz Büyük Elçisi Louis Mallet'in girişimleri sonucu, Rus büyük elçisi Kürt ayaklanmasını tahrik ve teşvik ettiği söylenen konsolos hakkında araştırma yaptıracağına söz veriyordu⁵.

17 Mayıs 330 tarihli Dışişleri Bakanlığından Harbiye Nezaretine gönderilen bir belgede "... Abdürrezzak, Simko ve emsali muharriklerin Rusya tarafından gördükleri teşvik hususunda Petersburg Sefaret-i seniyyesine vesaye icra kılındığı gibi bu kere de Barzan Şeyhi (Abdüsselam) hakkında da sefaret-i müşarünileyha ya (Türkiye'nin Tebriz Büyük Elçiliği)

¹ İkdam, 5 Nisan 1914.

² Tanin, 21 Nisan 1914. İngiltere 1919-1920'li yıllarda Bitlis ve Van illerini içine alan bir Kürt devleti kurmak istemişti. Bu süreçte, Seyyid Taha ve Simko (İsmail Ağa) yine, 1914 Martında olduğu gibi sahnede yerlerini almışlardır. Yalnız şimdi de Rusların yerini İngilizler almıştı. Bkz. Uğur Mumcu, *Şeyh Said Ayaklanması, Cumhuriyet*, 2 Haziran 1991.

³ Tanin, 1 Mayıs 1914.

⁴ Tanin, 8 Mayıs 1914. Sonyel, *Minorities...*, s.303. Bayur, *Türk İnkılabı...*, s.190.

⁵ Sonyel, *Minorities...*, s.303.

tebligat-ı mukteziye ifası...” ifadeleri konuyu yukarıda anlaşıldığı şekliyle teyit etmektedir¹.

Doğu Anadolu’da Ermeni sorunu , ıslahat uygulamalarını yapılması ve bunları takiben şeriatçı- aşiret ayaklanmaları, Türkiye’yi içeride ve özellikle uluslar arası arenada bir hayli yıpratmıştı. O zamanlar, Türkiye’nin sadece bölgesel değil topyekün reformlar dizisine ihtiyacı vardı, ama bunu dışarıdan dayatmalar sonucu değil, kendi özgür iradesiyle yapmalıydı. Diğer taraftan Batı Anadolu’da Rum sorunu ülkeyi taciz ediyordu.

Doğu Anadolu genel müfettişleri böyle bir ortamda Nisan ayı ortalarında ülkeye geldiler. Norveçli Binbaşı Holf, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır kesimine, Hollanda’nın Doğu Hindistan Sömürge valisi Westenak ise Trabzon, Erzurum, Sivas genel müfettişliği görevine başlayacaktı.

Babialı müfettişlerce 25 Mayıs 1914’te bir sözleşme imzalandı. Osmanlı bürokrati sayılacaklar, kendilerine ikamet edecekleri yerler tahsis edilecek, kendilerine ait eşyalar gümrük vergisinden muaf tutulacak ve 400 altın lira aylık alacaklardı².

Bütün Avrupa’da büyük savaşın başlayacağı belirtileri herkesi kendisine inandırdığı bir sırada, Osmanlı yöneticilerini meşgul eden en büyük sorun, muhtemel yakın bir savaşta Rus Emperyalizminin yayılma alanı, Ermeni terörizminin kışkırtıcılığını sürdürdüğü Doğu Anadolu bölgesi olacaktı³. Müslüman aşiretler de böyle bir politikanın sonucu tahrik edilmişti. İngiltere ve Fransa, Rusya ile birlikte üçlü itilafa dahildiler. Diğer yandan Almanya’nın Bağdat demir yolları projesi aracılığıyla izlediği strateji, Rusya’ya karşı Türkiye için bir alternatif niteliğindediydi. Ayrıca İngiltere ise Orta Doğu petrollerini Almanya’ya kaptırmamak için daha 1912’de Türk Petrol şirketini kurdu. Şirket Londra’da ticaret siciline kaydedilmişti. Musul ve Bağdat eyaletlerinde petrol arayacaktı⁴. İngiltere’nin amacı da doğrudan Orta Doğu petrollerine yönelikti.

¹ **ATASE Arşivi**, Klasör, 1, Dosya 73-3 A, Fihrist 1-35 Adı geçen kişilerle ilgili Van valisi Tahsin Bey tarafından 9 Nisan 1914 tarihli Harbiye Nezareti’ne gönderilen bir belgede: “Barzan şeyhi Abdüsselam’ın yüz elli- iki yüz avanesiyle İran’a dahil ve geçerken Şinu’ya gelerek dünkü gün (8 Nisan) Seyid Taha’nın Rjan karyesine vasıl olduğu katiyen tahakkuk etti. (... Ruslar, Azerbaycan Kürtleri arasında kızaklı milis teşkilatı yapıyorlar ve bir alay Simko (İsmail Ağanın) idareyi kumandasına veriyorlar...” demektedir ve bu örgütlenmeye daha güçlü bir karşı örgütlenme ile cevap verilebilir diye öneri sunulmaktadır. **ATESE Arşivi**, Klasör 1, Dosya 72-3A, Fihrist 72.

² Bayur, **Türk İnkılabı...**, s. 186.

³ Shaw, **Osmanlı...**, s. 372-373.

⁴ Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu...**, s. 245; Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1987, s. 13.

İngiltere’nin Orta Doğu Politikası ile ilgili orijinal ve kapsamlı bir araştırma için Bkz. David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, Sabah Yayınları, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1993; Kemal Melek, **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu**, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 14-15.

1914 yılını Mayısında başlayan Abdürrezzak önderliğindeki hareket, Ekim 1914 tarihlerinde de devam etmekteydi. Konuyla ilgili olarak, Van Valiliğinden Genel Kurmay Başkanlığı'na gönderilen 2 Kasım 1914 tarihli yazıda¹ "... 1 Teşrin-i Evvel 330 Abdürrezzak , aşiret kaymakamlarından olup evvelce İran'a firar eden İbkalı Mustafa Bey, Rusların verdikleri silahla, eşayii ve para itmam ettikleri için dört yüz çapulcu ile beraber Bakü taraflarından hudutlarımıza tecavüz ve "Ruslar bize ve Ermenilere beylik verdi, bütün tek3alüfden afv etdi" ifadesiyle ahaliyi iğfal ve ifsada da'vet, kendilerine tabi olmayanları takibe başlamışlardı..." deniliyor ve savaş arifesinde ülkenin iç durumu gözler önüne seriyordu.

Dünyanın genel bir savaşa sürüklendiği 1914 son baharında, savaşın getirdiği fırsattan yararlanarak Osmanlı Devleti Doğu Anadolu İslahatlarının önemli bir uzvu olan genel müfettişlikleri, savaşa girdikten bir ay sonra, 31 Aralık 1914'te çıkardığı bir irade ile iptal etti².

İttihat Terakki'nin önderlerinden Cemal Paşa anılarında konuyla ilgili olarak şu yorumu yapıyordu: "... umumi harp cephelerinde dahili ıslahatla uğraşmak mümkün görülüyordu.Zaten bizim yegane gayemiz, bu umumi harp sayesinde dahili istiklâlimize birer darbe teşkil eden ne kadar devlet kararları varsa, bunların kaffesinden kurtulmak ve bundan sonra kendi memleketimizde mahalli şartların icap edeceği ıslahatı bizzat kendimiz yaparak hür ve müstakil milletler gibi" yaşamaktı.

Sonuç: Osmanlı İmparatorluğu sanayi devrimini yapamadığı, kapitalistleşme sürecini toplum hayatına istenen şekilde geçiremediği, "seçkinci" bir anlayışla ülke sorunlarına yaklaşp, Türk toplumunun eğitim meselelerini kendi hâline bıraktığı için ülke, özellikle bölge, komşu yada güçlü ülkelerin stratejik çıkarlarının kesiştiği bir alan olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere inme, Almanya'nın demir yolları ile Orta Doğuyu denetleme ve İngiltere'nin Orta Doğu petrolüne el koyma istekleri diğer bir deyişle , emperyalizm, Doğu Anadolu'nun etnik, dini ve özellikle sufilik yapısını kullanarak amacına ulaşmak istemiştir. Genelde dikkat edilirse "şeriatçı" yansımayla çıkan ayaklanmaların gerisinde daha derin amiller bulunmaktadır. Bu durum tarikat denilen organların yapılarından kaynaklanan özellikleri ile, her zaman devletin sosyal düzeninin dışında kalmalarından daha başka güçlerce güdülenebileceklerini hatırlatmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkisi altında kaldığı uluslar arası dayatmaların temelinde de bu denli karmaşık ilişkilerin yattığı, hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

¹ ATASE Arşivi, Klasör 4, Dosya 23a, Fihrist 7.

² Bayur, **Türk İnkılâbı...**, s.187.

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN 89 GÖÇÜNÜ HAZIRLAYAN ERİTME POLİTİKASINA KARŞI DİRENİŞİ

Zeynep ZAFER¹

Bulgar siyasetçilerin, 1912 yılında patlak veren Birinci Balkan Savaşından 1985 yılına kadar belli aralıklarla yarattığı ve gerçekleştirdiği kitlesel “gönüllü” ve zorunlu Bulgarlaştırma hareketleri, 1877’de başlayan göçlerle birbirine bağlıdır ve bir bütün olarak incelenmesi daha doğru olur. 93 Harbi sırasındaki zorunlu göçü ve 1912 yılı zorunlu Hıristiyanlaştırma/Bulgarlaştırma uygulamaları², Bulgar yetkilileri için ilk deneyimler niteliğini taşımakta ve daha sonraki süreçler için birer örnek teşkil etmektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türkler, çeşitli Bulgar Hükümetlerinin insanlığa sığmayan uygulamalarına karşı çıkmaktadırlar. Tarih boyunca ortaya konulan direniş, zorunlu asimilasyon ve zorunlu göç uygulamaların bir sonucudur.

Bulgar siyasi yetkilileri, yüzyıllardan beri bu topraklarda yaşayan Türk ve Müslümanlardan kurtulabilmek için iki ana yöntemle başvurmuşlardır: **Göç ve Asimilasyon**. Amaç, Türk-Müslüman nüfusunu asimile etmek ya da ondan kurtularak mal varlıklarına el koymaktır. Birçok Balkan ülkesi Türklerden kurtulabilmek için göçe başvurmuştur, ancak zorla isim ve din değiştirme uygulaması, Bulgarlara ait insanlık dışı bir “buluş” olarak tarihe geçmiştir.

Son dönemde Bulgaristan’da ciddi bilimsel araştırmalar ve önceden okuyucuya kapalı olan arşiv belgeleri yayımlanmıştır³. Bu yayınlar, baskı ve

¹ Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. E-mail: zekelesh@gmail.com . Bk. BALKANLAR&BALMED, İstanbul, 2012, s. 199-234.

² Bkz.: Veličko Georgiev/Stayko Trifonov, *Pokrăstvaneto na bălgarite mohamedani. 1912-1913. Dokumenti* [Bulgar Müslümanlarının Hıristiyanlaştırılması. 1912-1913. Belgeler], Sofia 1995; Evgeniya Ivanova, *Othvărlyanite “priobštēni”* [Reddedilmiş “Birleştirilenler”], Sofia 2002.

³ 1960-1964, 1972-1973, 1984-1985 Bulgaristan’daki eritme uygulamalarını ve 89 göçünü konu alan pek çok anı kitabı 1990’lı yıllarından başlayarak günümüze kadar uzanan süreç içinde yayımlanmıştır. Onlardan bazıları Devlet Başkanı Todor Jivkov, Jivkov Hükümetinin Dışişleri Bakanı Petur Mladenov, İçişleri Bakanı Dimitur Stoyanov, uzun yıllar boyunca Jivkov’un danışmanlığını yapan hukukçu Kostadin Çakirov, 1972-1973 ve 1984-1985 asimilasyon kampanyalarının en önemli mimarı Petur Dülgerov, 27 yıl Bulgar İstihbaratında çalışmış ve 10 yıldan fazla İstihbaratın Türklerden sorumlu Daire Başkanlığını yapmış Albay Veselin Bojkov ve başka pek çok Bulgar yetkilisi, bu konuya değinmiştir. Söz konusu anıların amacı, Bulgaristan’ı haklı çıkarmak, Türk siyasetçilerini, Türkiye Cumhuriyeti Milli İstihbarat Teşkilatını

asimilasyon temelinde hazırlanan Türk ve diğer Müslüman nüfusunun zorunlu veya “gönüllü” göçlere ve baskıya karşı direnişinin aydınlatılması açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türk bilim adamlarının olduğu gibi Bulgar bilim adamları ve konu uzmanlarının ortaya koyduğu bu alandaki çalışmaları, ondan önceki asimilasyon ve zorunlu göç uygulamalarının yanı sıra 1989 zorunlu göçünü hazırlayan süreci ve Bulgar siyasetinin sinsi arka planını ortaya koymaktadır. Eritme politikası ve göç; Bulgaristan’ın siyasi gündeminden hiç düşürülmemektedir. Türk ve diğer Müslüman nüfusunu yok etmek isteyen tüm Bulgar yetkililer, zorunlu asimilasyondan ve bir tehlike olarak gördüğü bu nüfustan kurtulma amacından asla vazgeçmemişlerdir. Bulgarlaştırma faaliyetlerinin en yoğun (kitlese) olarak uygulandığı yıllar; 1912-1913, 1941-1942, 1960-1964, 1972-1973 ve 1984-1985’tir. Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanların 1877-1878 ve 1885’ten sonraki zorunlu ve “gönüllü” toplu göçleri ise; 1912-1913, 1929-33, 1935-40, 1950-51, 1969-1978 ve 1989 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Müslümanların zorunlu eritme politikasına karşı direnişi, Aralık 1984 - Şubat 1985 yıllarında gerçekleşen son ve en kapsamlı isim değiştirme uygulaması sırasında ve sonrasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu direniş, bireysel ve gruplar halinde karşı çıkma veya gizli sivil toplum örgütleri¹ çerçevesinde faaliyet gösterme şeklinde ortaya konulmuştur. Asimilasyona karşı gösterilen bilinçli direniş sonucunda çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Mücadele içinde yer alan her birey, Türkiye hesabına çalışan casus olarak ilan edilmiştir. Cezaevleri dolduğu için 1984’ten 1989’a kadar 517 kişi mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampına gönderilmiş², birçok erkek ise askeri seferberlik bahanesiyle göreve çağırılmış ve Bulgarların yaşadığı bölgelerdeki kırsalalarda belli sürelerde kapalı tutularak zorla çalıştırılmıştır.³ Bunun yanı sıra bazı Türkler, tek

ve uygulamalara karşı çıkan Bulgaristan Türklerini suçlamak, kendilerine ait suçlu örtbas etmektir. Anılarda yer alan bilgilerin tarihçiler tarafından kullanılması, çok yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır.

¹ Bilindiği gibi, Bulgaristan’da Komünist partisi bünyesi dışında herhangi bir dernek, sivil toplum örgütü veya grup kurma hakkına sahip olmayan tüm Bulgaristan vatandaşları, haklarını korumak amacıyla büyük tehlikeleri göze alarak Türkiye’deki sivil toplum örgütlerine benzer grup ve derneklerini gizli bir şekilde kurmak zorunda kalmışlardır.

² Bu konudaki ayrıntılı bilgiler için bkz.: Mehmet Türker, *Belene Adası. Zulmün Ateş Çemberinden Anılar*, İstanbul 2004.

³ Alaydin Mehmedov “Mayskite säbitiye” i moyata säprotiva sreštu toşizma”, *Balgarskata 1989*, <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/>, 30.05. 2010.

başına ya da ailece mahkemeye çıkarılmadan, Bulgarların yaşadığı köylere sürülmüştür¹.

Toplu halde isim değiştirme faaliyetine karşı 1984 yılının Aralık ayında Kırcalı'nın birkaç yerleşim merkezinde ve Kırcalı'da protesto amacıyla yürüyüşlere katılan kalabalığa açılan ateş sonucunda, annesinin kucağındaki bir bebek de olmak üzere toplam 7 Türk öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış², tutuklanmış, cezaevine, Belene Kampına veya sürgüne gönderilmiştir. Bu olaylar üzerine bir hafta içinde Kırcalı Bölgesinde 11 000 kişinin katıldığı 11 protesto yürüyüşü düzenlenmiştir³. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı'nın üst düzey yönetici kadrolarının katıldığı 4 Ocak 1985 tarihli toplantı tutanağında, bu olaylarla ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Tutanağa göre Güneydoğu Bulgaristan'da 24 Aralıktan 31 Aralığa kadar sürekli olarak farklı noktalarda kalabalık protesto yürüyüşleri gerçekleşmiştir. Nitekim Ocak 1985 yılında da Balkan Sıradağı'nın eteklerinde bulunan Kotel'e yakın Yablanovo (Alvanlar) köyünde üç gün süren direniş, polis ve askeri güçler tarafından bastırılmış, bir kişi öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış, tutuklanmış ve 20'si mahkûm edilmiştir. Yalnızca bu köyden 22 erkek hiç mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampına gönderilmiştir⁴.

Kuzey Bulgaristan'daki isim değiştirme süreci daha kolay gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Güneyde olup bitenleri, akrabalarından, Türkiye ve Batı kaynaklı radyo yayınlarından takip eden bölge Türkleri, ilk başta yönetim tarafından yayılan söylentilere⁵, yılanı sarılmış gibi

¹ Konumuz direniş gösteren Bulgaristan Türkleri olduğu için, burada son asimilasyon sırasında Bulgar yetkililere yardım eden Türk ve Müslümanlardan söz etmeyeceğiz. O dönemde Türkiye'nin Bulgaristan'daki Büyük Elçisi olan Sn. Büyük Elçi Ömer E. Lüttem çok doğru olarak "işbirlikçi" şeklinde adlandırdığı bu kişilere kitabında ayrı bir bölüm ayırmaktadır. Bkz.: Ömer E. Lüttem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989. Cilt II 1986-1987*, Ankara 2006, s. 277-292. Ne yazık ki birçok Türk, Bulgar İstihbaratına çalışmış, çok sayıda kahraman Türkün tutuklanmasına veya çeşitli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu "işbirlikçiler", direniş çok olumsuz etkilenmişlerdir. Birkaç yıldan beri Bulgaristan'da herhangi bir devlet kuruluşunda mevki sahibi olan veya aktif siyaset yapan İstihbarat mensuplarının adları internet aracılığıyla açıklanmaktadır. Bulgaristan Türklerinin bu utanç verici faaliyeti, tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Bulgaristan kamuoyuna yapılan bu bilgilendirme sayesinde, asimilasyona karşı mücadelede yer alıyormuş gibi görünen bazı Türklerin de, aslında Bulgar İstihbaratıyla işbirliği içinde oldukları anlaşılmıştır.

² Veselin Angelov, *Strogo poveritelno! Asimilatorskata kampaniya sreštu turskoto nacionalno malcinstvo v Bălgariya (1984-1989)*, Sofiya 2008, s. 809-810.

³ Petăr Yapov, *Dogan. Demonāt na DS i KGB*.Sofia 2009, s. 75.

⁴ Veselin Angelov, *Strogo Poveritelno!... a.g.e.*, s. 809-810; İbrahim Yalimov, *İstoriya na turskata obštmost v Bălgariya*, Sofiya 2002, s. 391-400; Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, "Văzroditelnıyat proces". *Bălgarskata dăržava i bălgarskite turci (srednata na 30-te – načaloto na 90-te godini na XX vek)*, Tom I, Sofiya 2009, s. 227; Petăr Yapov, *a. g. e.*, s. 77-78.

⁵ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, *a.g.e.*, s. 221. Bu asılsız söylentilere göre Kırcalı ve Haskvo (Hasköy) bölgesinde yaşayanlar Türk değildir. Kuzey Bulgaristan'daki Türklerin kökünde

sarılmaktadır. Türklerin birçoğu, Bulgar yetkililerin bu tutarsız ve asılsız açıklamalarını kabul etmiş, kendileri de bu sorunla yüz yüze gelene kadar inanmışlardır¹. Ancak halkın ileri görüşlü az sayıdaki temsilcileri, Bulgarların yıllarca izlediği periyodik eritme politikasından haberdar olup içlerindeki endişe ve korkudan bir türlü kurtulamamaktadırlar.

Bulgar arşiv belgelerine göre, Güneydoğu Bulgaristan'daki isim değiştirme işlemi "başarıyla" tamamlandıktan sonra Kuzey Bulgaristan süreci gündeme gelmiştir². 18 Ocakta Politbüro üyeleriyle ve Bulgar Komünist Partisi İl Başkanlarıyla gerçekleştirilen her iki toplantıda, "soya dönüş"³ sürecinin diğer bölgelerdeki Türkler üzerinde de uygulanacağı konusundaki karar, T. Jivkov ve G Atanasov tarafından dile getirilmektedir⁴. İçişleri Bakanlığı yöneticilerinin 21 Ocak 1985'te İl Emniyet Müdürleriyle yaptığı toplantı tutanağından da anlaşıldığı gibi, süreç artık Bulgaristan'ın tamamını kapsamaktadır⁵.

Dönemin İçişleri Bakanı D. Stoyanov'un bulunduğu toplantıda, güneyde olduğu gibi kuzeyde de polis gücünün yanı sıra Silahlı Kuvvetleri mensuplarının da asimilasyon sürecinde yer alacağı konusu dile getirilmektedir⁶. Muhtemel bir direnişe karşı Kuzey Bulgaristanda daha büyük önlemler almır, birçok erkek önceden askeri kamplarda veya Belene Adasında toplanır, çeşitli Emniyet Merkezlerinde tutulur. İsim değiştirilme arifesinde tutuklanan "tehlikeli" Türklerle ilgili uygulamayı D. Stoyanov'un ağzından duymak olasıdır:

"Belene bize sınırsız imkanlar sağlayamadığı için, isimleri değiştirilecek insan sayısı az olan Plovdiv, Sliven, Stara Zagora gibi bölgelerde gözaltında olanlar, İl Emniyet Müdürlüklerinde tutulacaktır. Cezaevlerinin bulunduğu bölgelerde, güvenli olduğu için cezaevlerinde kalacaklardır. Güney Dobruca'nın üç merkezi olan Tolbuhin, Silistre ile

Bulgarlık (Kendilerini Slav olarak kabul eden Bulgarlar, "Proto Bulgar" şeklinde adlandırdıkları Bulgar atalarını da Türk kökünden saymamaktadırlar.) yoktur, bu nedenle zorunlu asimilasyona tabi tutulmayacaklardır. Bu söylentiler, Kuzey bölgelerdeki halkın protesto etmemesi için yayılmıştır.

¹ 15 Ocak 1985 tarihinde bile Kırcalı ve Haskovo bölgeleri dışındaki Türklerin isimlerinin değiştirilmeyeceği yalanına inanılanlar vardır. bkz.: Aziz Bey, *Demokratičnata liga na turcrite v Bŭlgariya (Noemvri 1988-May 1989)*, Sofya 2004, s. 74-75). Pomak Türklerinin isimleri değiştirildiği dönemde de bunlara benzer söylentilere başvurulmuştur.

² Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 221.

³ Bilindiği gibi Bulgar siyasiler, bu insanlık dışı eritme politikasını haklı çıkarmak için Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanlarının, zorla Türkleştirilmiş Bulgarlar olduklarını öne sürerek, eski Bulgar adlarını gönüllü olarak geri aldıklarını iddia etmiş ve zorunlu isim değiştirme sürecine alaycı bir tavırla "Soya Dönüş" adını vermiştir.

⁴ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 217-220.

⁵ A.g.e., s. 221.

⁶ A.g.e., s. 222.

Varna ve de Razgrad, Tırgovişte, Şumen üçgenindekiler, gerek duyulduğunda Belene'ye gönderilecektir"¹.

Burada seferberlik bahanesiyle kamplarda toplanan² ve Bulgarların yaşadığı köylere sürülen Türklerden söz edilmemektedir. Haskovo [Hasköy] ve Kırcalı dışındaki Türklerin isimleri, bu şartlarda daha kolay değiştirilmiştir.

Bulgaristan yetkilileri, Türkiye, Avrupa ve tüm dünyanın gözleri önünde, hiç çekinmeden ve hiç kimse tarafından rahatsız edilmeden, kısa bir süre içinde isim değiştirme sürecini başarıyla tamamlamıştır. Dönemin Devlet Başkanı T. Jivkov, 18 Şubat 1985 yılında şöyle demektedir:

*"Biz 20 yıldır onlara [Türkiye Cumhuriyeti Yetkilileri], göçten söz ettik, onlar da susarak bizimle alay ettiler. Bizim için göç konusu artık kapanmıştır. Göç edecek insanımız yok. Bu insanlar, eskiden Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır. Bir adam bile veremeyiz onlara. Bir veya beş kişiyi verecek olursak, elimizi uzatıp kolumuzu kaptırmuş oluruz."*³.

Bulgaristan Türklerinin bazı cesur temsilcileri, kısa sürede gerçekleştirilen zorunlu isim değiştirme şokundan kurtularak pasif ve aktif, bireysel ve gruplar halinde, söz konusu insanlık dışı uygulamaya karşı çıkmaya başlamışlardır⁴. Pasif mücadele ile ifade edilmek istenen şey; gelenek ve göreneklere, Türk diline ve Türk bilincine eskisinden daha sıkı bağlanmak, Türklük ve Müslümanlık bilincini canlı tutmak şeklinde özetlenebilir.

1984-1985 öncesinden süregelen zorunlu asimilasyona karşı protestolar, 1983'te büyük hız kazanarak bir yıl sonra Güney Doğu Bulgaristan'da çok daha belirgin şekilde baş göstermeye başlamıştır. Özellikle Mayıs ayında Kırcalı'de bölge halkını mücadeleye çağıran bildiriler dağıtılmış, birkaç dernek ve parti kurulmuştur. Bunlar arasında 1984 yılında Bulgaristan Türklerinin Lenin Komünist Partisi⁵ ve Momçilgrad'taki [Mestanlı] protesto yürüyüşlerini hazırlayan Osman Salihoğlu'nun derneği de bulunmaktadır⁶.

Bulgar İstihbaratı, bir raporunda (18 Ocak 1988) yer alan *Türk Kurtuluş Örgütü* ile ilgili değerlendirmesinde, asimilasyona karşı çıkan bazı Türklerin faaliyetleriyle ilgili çok önemli bir gerçeği tespit etmektedir:

"Bu soruşturmayla olduğu gibi, soya dönüşe karşı mücadele etmek amacıyla 1984 yılından itibaren ortaya çıkan 28 gizli grubu ve birliği devre

¹ A.g.e.s., 22.

² Bkz.: Alaydin Mehmedov, a.g.e., <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alajdin/>, 30.05.2010.

³ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, A.g.e. s., 235.

⁴ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 274, 299.

⁵ Avni Veliev (Avni Özgürer) tarafından kurulmaktadır.

⁶ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 202; Toma Bikov, *Dosieto na Dogan*, Sofiya 2009, s. 384; Petăr Yapov, a. g. e., s. 85.

dışı bırakmak için istihbaratımızın yalnız 6. Dairesinde yürütülen çalışmalarımızla da, gruplar halinde organize edilmiş yıkıcı faaliyetlerin kapsamı ve içinde yer alan kişilerin etki alanının sürekli olarak genişlediği tespit edilmiştir. Bu yasadışı yapıların çoğu, var olan gizli milliyetçi grupların temelinde ortaya çıkmışlardır. Genellikle bu gruplar, [Bulgar] isimlerini geri almakla ilgili yürütülen çalışmalarla aynı döneme denk gelmektedirler.”¹.

Muhammet Hüseyinov (Uzunkış), Ocak 1985'te *Uzun Kış Derneği*'ni kurmaktadır². Bu oluşumun amacı, asimilasyona karşı mücadele etmektir. Kırçali'ye bağlı, isim değiştirme sırasında ayaklanan ve şehit veren Benkovski (Kili) köyünde doğan Uzunkış'ın örgütü, Burgaz merkezli olup 300 üyesi vardır. Soruşturma 100 kişiyi kapsamaktadır. Sivil toplum örgütünün amacı, barışçıl yöntemlerle Türklerin haklarını aramakla ilgili olmasına rağmen 9 kişi mahkûm edilmiştir. Derneğin kurucusu M. Hüseyinov'a (Uzunkış) 49 yıl hapis ve 3 yıl sürgün cezası verilmiştir. Terörizmle de suçlanan dernek üyelerinin tek “terörist” suçu, ormanda istemeyerek küçük bir yangın çıkartarak 80 levalık (yaklaşık 80 TL) hasarın meydana gelmesine sebep olmalarıdır. Terörizmle hiçbir şekilde bağlantısı olmayan 9 Türk, 1990 yılının ortasında cezaevinden serbest bırakılmıştır³.

40 kişilik *Benkovski Grubu* da Mart 1985'te oluşturulur. Derneğin amacı, asimilasyona karşı mücadele verecek güçlü bir oluşuma dönüşmektir. Tüzük ve program hazırlayan kurucu üye ve diğer üyelere 8'i hapis cezasına çarptırılır, 16'sı da Belene Adasına gönderilir. Her iki grubun faaliyeti, 1986 yılındaki tutuklamalarla sona erer.⁴

19 Ekim 1989 tarihli bir belgeye göre, Razgrad bölgesinde Mayıs 1985'tan önce kurulan iki Türk derneğinin üyeleri tutuklanmış ve soruşturma başlatılmıştır. *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği* adlı organizasyonların başında Hlebarovo (Torlak) kasabasından iki kardeş bulunmaktadır. Polis raporlarına göre 1 Mayıs 1985 arifesinde dağıtılan bildirimler, yalnız Razgrad ve Hlebarovo civarında değil, Kuzey Doğu Bulgaristan'ın başka bölgelerine de ulaştırılmıştır⁵.

İçişleri Bakanlığının raporundan da anlaşıldığı gibi *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği*⁶ adlı söz konusu iki derneğin üyeleri, tüm Bulgaristan üzerinde

¹ Toma Bikov, a.g.e., s. 385.

² İbrahim Yalimov, a.g.e., s. 451; Toma Bikov, a.g.e., s. 384; Petăr Yapov, a. g. e., s. 85.

³ İbrahim Yalimov, a.g.e., s.452.

⁴ A.g.e.

⁵ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 361-362, 377-381; İbrahim Yalimov, a.g.e., s. 453.

⁶ İstihbarata ait olanlar olduğu gibi diğer raporlarında bu iki dernek veya hareket bazen farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Örneğin *Kuzey Bulgaristan Türk Kurtuluş Hareketi* veya *Kuzey*

faaliyet göstermiştir. Dernek üyelerinin asimilasyona karşı yürüttükleri mücadele, iki buçuk yıldan fazla sürmüştür. Bunun yanı sıra *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği*, zorunlu isim değiştirilmesinden sonra Kuzey Bulgaristan'da mücadele için oluşturulan ilk dernekler olmaları, dolayısıyla da daha sonraki oluşumlara örnek teşkil etmeleri açısından büyük önem taşımaktadırlar. İçişleri Bakanlığının gizli tutanaklarında tam kuruluş tarihi verilmesinde de 1 Mayıs 1985 civarında dağıtılan bildirimlerden, grubun Mayıs ayından çok önce kurulduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu oluşum, Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin asimilasyona karşı mücadele etmek amacıyla kurduğu ilk dernektir.

Başında Hlebarovolu iki kardeşin bulunduğu *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* isimli grupların en önemli amacı, asimilasyon sürecini engellemek, Bulgaristan'ın bu konudaki iç ve dış siyasetini etkisiz hale getirmektir. Bu doğrultuda asimilasyonla ilgili siyasi ve sosyal nitelikli bilgiler toplanmaktadır. Örneğin dernek üyeleri, asimilasyon çerçevesinde cezaevine, Belene Kampına, Bulgar köylerine sürgüne gönderilen Türklerin listesini oluşturmuş ve Türklere verilmiş cezaları öngören farklı kararların fotokopilerini sağlayarak bazı Batı yayın organları ile insan hakları örgütlerine ulaşturmaya gayret göstermiştir¹. *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* üyesi 19 yaşındaki bir genç², Türklere yönelik zulümlerle ilgili bilgiler toplayarak, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Elçiliği ve Konsolosluklarına, BBC radyosuna ilemiştir³.

Türk Kurtuluş Hareketi'nin Şumen (Şumnu) şubesinde de geniş bir faaliyet gösterdiği polis tutanaklarından anlaşılmaktadır. Bu hareketin başkanı, başkan yardımcısı, genel sekreteri, yazı işleri sorumlusu, kasiyeri ve bölge sorumluları mevcuttur. Onlardan 27'si tutuklanmıştır. Hareketin bildiri hazırlanmasında kullanılan kaşe ve matbaası vardır. Her üyeden aidat toplanmakta, asimilasyonla ilgili ulaşılan çeşitli bilgi ve belgeler, olayları duyurmak için yurt dışına ulaştırılmaktadır⁴. 18 Ocak 1988 tarihine ait bir istihbarat raporunda Razgrad ve Şumen derneklerinden söz edilmekte ve yalnız Şumen bölgesinde 20 grubun kurulduğu konusunda bilgi

Bulgaristan Türk Kurtuluş Örgütü adlarıyla da rastlanmaktadır. Ancak Hlebarovolu iki kardeşin isimleri, söz konusu birliklerin başkanları şeklinde geçmesi, İstihbarat raporlarının *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* faaliyetleriyle ilgili olduğunu göstermektedir. Bu iki kardeş, 35 yaşındaki Huban Asenov İliev ve 33 yaşındaki Andon Asenov İliev'dir (Türk isimleri tespit edilememiştir).

¹ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 361-362, 366-367, 377-378.

² Bedri Aliev Kasabov (Biser İliev Kolev)

³ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 377-379.

⁴ A.g.e., s. 366-367.

verilmektedir¹. Rapordan Razgrad, Ruse (Rusçuk) ve Pazarcık bölgelerinden 28 kişinin *Türk Kurtuluş Hareketi ve Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* ile olan bağlantıları nedeniyle tutuklanıp sorgulandıkları anlaşılmaktadır. Belgede dernek yöneticileri ile üyelerin özgeçmişleri ve faaliyetlerinden ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir. *Türk Kurtuluş Hareketi*, devlet tarafından organize edilen 1 Mayıs kutlamalarını boykot etmek için Türk halkına çağrı yapmakta, Ağustos ayında ise Türklerin milli duygularını yükseltmek amacıyla bildiri dağıtmaktadır. Raporlardan, söz edilen iki derneğin, Razgrad, Ruse ve Şumen'de faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır².

Büyük ihtimalle derneklerin faaliyetinden haberdar olan 17 kişilik bir grup, Todor İkonomovo (Mahmuzu) köyünde³ kendi birliğini kurmuştur. 18 Ocak 1988 tarihine ait Bulgar İstihbarat raporuna göre, 1985 yılının Temmuz-Ağustos aylarında oluşturulan ve *Türk Kurtuluş Birliği* adını taşıyan bu sivil toplum örgütünün başkanı Yosev Sandev⁴, zorunlu asimilasyona karşı çıkmış, bu durumu işe gitmeyerek protesto etmeye çalışmıştır. Sonra da *Türk Kurtuluş Birliği*'ni kurarak daha etkili bir direniş göstermiştir. Yosev Sandev, aralarında bildiri dağıtımı da dahil olmak üzere farklı faaliyetlerde bulunmuştur. 1985 yılının 7-8 Ekim gecesi Razgrad, Silistra (Silistre), Tolbuhin (Hacıoğlu Pazarcık - bugünkü Dobriç), Şumen ve Varna illerinde birlik adına dağıtılan, üzerinde ay ve yıldız bulunduğu bildirilerden 300 kadarı polislin eline geçmiştir. Şiir şeklinde yazılan bu bildirilerle halka, 26 Ekim için iş bırakma eylemi çağrısı yapılmıştır⁵.

1985 yılının ortasına doğru Sofya'da gazeteci Halim Pasajov tarafından gizli bir grup kurulur. Daha ilk toplantıda Türk halkına yönelik bir sesleniş hazırlanır. Bu seslenişte Bulgaristan'daki Türklerin edebi Türkçe konuşmaları, çocuklarını Türk bilinciyle yetiştirmeleri, rejime yardım etmemeleri, az çalışıp farklı iş sabotajlarıyla rejime engel oluşturmaları konusunda çağrı yapılmaktadır. Grup bu seslenişini yaklaşık 3 000 bildiri şeklinde dağıtır⁶.

15 Eylül 1985'te ise öğretmen Demir Davidov⁷, gene Şumen'e bağlı Pet Mogili (Beştepe) köyünde *Türk Kurtuluş Örgütünü* kurarak asimilasyona karşı gizli bir direniş başlatmaktadır. Asimilasyona karşı yaptığı eleştirilerden

¹ A.g.e., s. 370-371.

² A.g.e., s. 378-381.

³ Todor İkonomovo köyü, Şumen'e bağlı Kaolinovo İlçesine 5-6 km uzaklıktadır. Köy halkı, 1989 yılındaki 20 Mayıs Pristoe-Kaolinovo protesto yürüyüşlerinde aktif rol oynamıştır. Polis, 21 Mayıs tutuklamalarına karşı çıkan halka ateş açmıştır. Bunun sonucunda üç kişi öldürülmüş, birçok kişi de aldığı yaralardan dolayı hayat boyunca sakat kalmıştır.

⁴ Türk adı ve soyadı tespit edilememiştir.

⁵ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 382-383.

⁶ A.g.e., s. 452-453.

⁷ Türk adlarına ulaşmak mümkün olamamıştır.

dolayı öğretmenlikten uzaklaştırılan ve Sofya'ya yakın bir köye sürülen Demir Davidov'un kurduğu *Türk Kurtuluş Örgütü*, sürgün sonrasında da faaliyetlerine devam etmektedir. *Türk Kurtuluş Birliği* ve *Türk Kurtuluş Örgütü*, ortak ve ayrı faaliyetlerde bulunarak halkı asimilasyona karşı direnişe sevk etmeye çalışmaktadır. İstihbarat raporunun ait olduğu 18 Ocak 1988 tarihe kadar 2 500 bildiri dağıtılmış ve yalnız 330 tanesi polisin eline geçmiştir. Bazen bu bildirilerin dernek üyelerince değil, direniş fikrine sıcak bakan vatandaşlar tarafından da çoğaltıp dağıtıldığı görüyoruz. Grupta yer almayan ve yalnız milli duygularıyla hareket eden bu Türkler de, Bulgar İstihbaratından nasibini almıştır¹. *Türk Kurtuluş Örgütü*'nün 43 üyesi Şumen, 6'sı Tolbuhin, 2'si Silistra ve 1'i Varna bölgesinden olmak üzere toplam 52 "yardımcısı ve üyesi" bulunmaktadır². Raporlardan oluşumun bildiri dağıtma faaliyetlerinin Nisan 1987 yılında da devam ettiği anlaşılmaktadır³.

Buraya kadar vermiş olduğumuz arşiv belgelerinden ve başka kaynaklardan da anlaşıldığı gibi, önce Güneydoğu, hemen sonrasında da en yoğun biçimde Razgrad ve Şumen'de olmak üzere Kuzeydoğu Bulgaristan'da kurulmuş dernek, birlik ve grupların bazı faaliyetlerinden haberdar, Tolbuhin ve Varna bölgelerinde ikamet eden bir grup Türk de asimilasyona karşı mücadele etmek için Haziran 1985'te kendi derneğini oluşturmuştur⁴. Grubun başında, herkes tarafından büyük saygı gören öğretmen Necmettin Hak, Tolbuhin'de bir meslek lisesinde çalışmaktadır. Kendisi, *Türk Milli Partisi*⁵ veya *Bulgaristan Türklerinin Kurtuluş Partisi*⁶ adını verdiği oluşumun programını hazırlamıştır. Bu oluşumun kurulmasında yer alan 2 kişi aracılığıyla Necmettin Hak'la tanıştıktan bir süre sonra programı görebilen Ahmet Doğan⁷, çok yakında programın içeriğini ile oluşumun adını değiştirerek ve birkaç kişinin desteğini alarak Necmettin Hak'ı devre dışı bırakmayı başarmıştır. Böylece 8 Aralıkta *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin başına geçmiştir.

Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi'nin faaliyetleri, bundan önceki derneklerin çalışmalarını tekrarlamaktadır. Amaç aynıdır ve bu amaca yönelik çalışmalar birbirlerine çok benzemektedir⁸. Soruşturmalar sırasında kayda alınan sorgu tutanaklarından da anlaşıldığı gibi, *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*, üyeleri aracılığıyla 29 Mart 1986'da ilk defa hareketin programını bazı bölgelere dağıtmaktadır⁹, 31 Mayıs 1986'da ise Varna ve

¹ A.g.e., s. 382.

² A.g.e., s. 384.

³ A.g.e., s. 382.

⁴ Petăr Yapov, a. g. e., s. 86.

⁵ İbrahim Yalimov, a.g.e. s. 446.

⁶ Toma Bikov, a.g.e., s. 378.

⁷ A.g.e., s. 376-379.

⁸ A.g.e., s. 385-386.

⁹ A. g. e., s. 387-388, 394.

Tolbuhin illerinde yerel seçimleri boykot çağrısında bulunduğu ikinci ve son bildiri dağıtımı gerçekleşmektedir¹. Haziran başında Ahmet Doğan da dâhil olmak üzere *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin kilit isimleri tutuklanmış ve soruşturma başlatılmıştır².

Buraya kadar adlarını verdiğimiz *Türk Kurtuluş Hareketi*, *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği*, *Türk Kurtuluş Birliği* ve *Türk Kurtuluş Örgütü*'nün yöneticilerinin; Ahmet Doğan ile birlikteki 5 kişi ve Necmettin Hak'la birlikte 11 kişinin arasında aynı soruşturma içinde bulunmamaları³, bu oluşumların *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nden önce ve bağımsız olarak kurulduğunu, onunla hiçbir bağlantısı olmadığını ve ondan ileri gelmediğini kanıtlamaktadır⁴. Aksine, özellikle *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği*'nin, *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi* için bir örnek oluşturmuş olması ihtimali çok yüksektir, çünkü faaliyetlerinde bir benzerlik söz konusudur⁵. *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği*'nin ilk bildiri dağıtımının 1 Mayıs 1985 arifesinde yapıldığı gerçeğini hatırlatmak lazım. Bunun yanı sıra Kuzeydoğudaki diğer oluşumların faaliyetleri de çok büyük önem taşımaktadırlar⁶.

1987 yılının ikinci yarısı, Bulgaristan Türklerinin gizli mücadelesinin yoğunlaştığı ve giderek bilinçli bir hal aldığı dönem olarak görülebilir. 1988 yılının Ocak ve Şubat aylarında Sofya'ya, Türklerin yaşadığı tüm bölgelerden İstihbarat raporları iletilmektedir. Bunlara göre artık Türk halkında bir uyanma hissedilmekte, her yerde gizli dernek ve örgüt kurulmakta, rahatça Türkçe konuşulmakta, Türk ve Müslüman gelenekleri yeniden yaşamın bir parçası haline gelmekte, asimilasyon çerçevesinde yaptırılmak istenen

¹ A.g.e., s. 400.

² A.g.e., s. 362.

³ Aynı örgüt içinde yer alan yönetici kadrosu, iki ayrı soruşturmada sorgulanmış ve ayrı mahkemelerde yargılanmıştır.

⁴ A.g.e., s. 402.

⁵ Daha önce de belirttiğimiz gibi *Türk Kurtuluş Hareketi* daha 1985'te 1 Mayıs kutlamalarını boykot etmek için Razgrad ve Hlebarovo, *Türk Kurtuluş Birliği* ise 7-8 Ekim 1985'te Razgrad, Silistra, Tolbuhin, Şumen ve Varna illerinde iş boykotu çağrısı yapılan çok sayıda bildiri dağıtmaktadır. Bunun yanı sıra *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği*, zorunlu asimilasyona karşı iki yıldan fazla bir süre mücadele etmeye başaran dönem en uzun faaliyet gösteren sivil toplum örgütüdür.

⁶ Çünkü 1989 zorunlu göçten sonra Türkiye'ye gelmek zorunda kalan birçok oluşumunun kurucu ve yönetici kadrosunun büyük katkıları, daha sonra *Hak ve Özgürlük Hareketi* adı altında siyasete giren *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin üyeleri Ahmet Doğan ve Kasım Dal tarafından sahiplenilmektedir. Bir çok cesur Türkün değerli mücadelesi, amaçlı olarak unutturulmuş, bir çok kişinin katkısı yalnız *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'ne mal edilmiştir ve kamuoyu bilinçli bir şekilde yanıltılmıştır. Son zamanlarda konu hakkında Bulgaristan'da çok sayıda makale ve gazete yazısı yayımlanmıştır.

zorunlu uygulamalar halk tarafından reddedilerek yerine getirilmemektedir¹. Ama her zamanki gibi Bulgar İstihbaratı, gerçekleri görmek yerine halk arasındaki canlanmayı işaret eden olayları “*Türkiye’nin soya dönüş politikasına karşı yürüttüğü kışkırtıcı faaliyetler*”² şeklinde değerlendirmektedir. Hükümet, bu tür asılsız suçlamalarla Bulgar halkının desteğini almayı garantilemek istemektedir.

Eritme politikasına karşı direnişin gittikçe yaygınlaşması, dolaylı olarak Sovyetler Birliğinde başlatılan açıklık politikasına (glasnost) da bağlıdır. M. Gorbaçov, Bulgaristan’ı eleştirmese de, destek vermemektedir. Görüşme tutanaklarından anlaşıldığına göre, Bulgaristan’a yaptığı ziyaret sırasında 24 Ekim 1985’te Todor Jivkov’la görüşen M. Gorbaçov, Türklere karşı uygulanan asimilasyon konusunda bilgilendirilmiştir. Ancak Gorbaçov, Jivkov’un anlatılanlarını yorumsuz bırakarak başka konularda fikirlerini beyan etmeyi tercih etmiştir³.

16 Ocak 1988 tarihi, Bulgaristan’da yaşayan tüm vatandaşlar açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü totaliter sisteme karşı çıkan bir Bulgar grubu, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* adlı ilk legal oluşumunu kurmuş ve Bulgaristan’da yaşayan tüm vatandaşların haklarını koruyacaklarını, *Hür Avrupa, BBC, Deutsche Welle* ve *Amerika’nın Sesi* gibi yayın kuruluşlarında duyurmuştur. Kuruluş tarihine ait dernek programının bir maddesi, farklı din özgürlüklerinin korunmasıyla, bir diğeri de ülkede yaşayan etnik azınlıkların yararlarının sarılmasıyla ilgilidir. Dernek üyeleri, aralarında Türk ve Müslümanların da bulunduğu etnik azınlıkları kapsayan bu maddeler dışında tüm Bulgaristan vatandaşlarını ilgilendiren pek çok alanda çalışmalar yürütüleceğine dair güvence vermektedirler. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* kurucu ve diğer üyelerine karşı sürgün ve sınır dışı etme gibi bazı cezalar uygulansa da, daha önceki baskılar ve katı yaptırımlar söz konusu değildir. Sosyalist Bulgaristan’da ilk defa rejime karşı bir legal mücadele yapılmakta ve halka duyurulmaktadır.

Aynı yılın yaz aylarında Mihaylovgrad’ın (şimdiki Montana) iki köyünde sürgünde bulunan bir grup Türk genci de, legal mücadelenin zamanının geldiğine karar vererek, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*’nin Mihaylovgrad temsilcileriyle bağlantı kurmaktadırlar. Batı radyo istasyonları aracılığıyla Bulgaristan’da telaffuz edilmesi dahi yasak olan Türk adlarıyla derneğin faaliyetlerine katıldıklarını, Bulgaristan’daki Türk ve diğer Müslüman topluluğuna ilan etmişlerdir⁴. Türk grubun amacı, *Bağımsız İnsan*

¹ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 370-391.

² A.g.e., s. 375.

³ Veselin Angelov, *Strogo poveritelno!*, a. g. e., s. 211-212.

⁴ 1973’ten itibaren aileleriyle birlikte Bulgar eritme politikasına karşı mücadele ettikleri için çeşitli hapis, sürgün vb. gibi cezalara maruz kalan bu gençlerin Bulgaristan’daki ve Türkiye’deki isimleri şöyledir: Zeynep İbrahimova Mustafova (Zeynep Zafer), İbrahim

Hakları Koruma Derneği aracılığıyla Batı medyasına Bulgaristan Türklerinin yaşadığı baskıları ve sıkıntılarını duyurmaktır. Bulgar istihbaratı, 1 Ekim 1988 tarihinde Türk üyelerinin yabancı bir gazeteciyle planlanan görüşmesini önlemek ve 5 Türkü¹ *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* Mihaylovgrad Şubesinden uzaklaştırmak amacıyla sürgünden serbest bırakarak, daha önce ikamet ettikleri Şumnu'ya bağlı Kaolinovo (Bohçalar) ilçesinin Kliment (Emberler) köyüne geri gitmelerini sağlamaktadır.

Buna rağmen Aralık 1985'te Kliment'e ulaşabilen Alain Chevaleri isimli Hollandalı bir gazeteci röportaj yapmayı başarmıştır. 1989 yılı Ocak ayı başında da Sofya'da Fransız gazetecisine röportaj veren *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin iki Türk üyesi, Bulgaristan Türklerinin durumu ile asimilasyon çerçevesinde yapılan baskılar hakkında önemli bilgiler vererek, Liberation, Le Monde² vb. gazetelerde bu konuda bazı haberlerin çıkmasını sağlamıştır. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin 5 Türk üyesi, Batı Radyo ve gazete yayınları aracılığıyla Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanlarının birçok sorununu açıkça dile getirmekte ve bu şekilde Türk halkını ve asimilasyona karşı çıkan muhalifleri cesaretlendirmektedir. Söz konusu beş kişiden sonra *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* çalışmalarına aktif olarak katılan diğer öncü Türkler arasında, Kaolinovo İlçesine bağlı Pristoe'den (Yusufhanlar) iki kişi³, Rusçuklu bir aydın⁴ ve Varna'dan bir kişi⁵ de bulunmaktadır⁶. *Demokratik İnsan Hakları Koruma (Demokratična liga za zaštita pravata na çoveka)* kurucularından biri⁷, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin Bulgaristan'da “demokrasi tohumları ektiğini”, “demokratik mücadelenin en önemli güç” olduğunu ve bu “mücadelenin stratejisini çizdiğini” belirtmektedir⁸. Petr Yapov'a göre ise

İbrahimov Mustafafov (İbrahim Zafer), Yusuf Hüseyinov Babeçki (Yusuf Babekoğlu), Vahide Hüseyinova Babeçka (Vahide Babekoğlu) ve Kemal Hüseyinov Babeçki (Kemal Babekoğlu).

¹ Sn. Emekli Büyük Elçi Dr. Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri* kitabının ikinci baskısında bu dernekten ve derneğin bazı önemli faaliyetlerinden söz etmektedir. Ancak yalnız Zeynep İbrahimova ve İbrahim İbrahimov'un isimlerine yer verilmektedir. Bkz. Bilal N. Şimşir., *Bulgaristan Türkleri*, Ankara 2009, s. 426-427.

² Bkz. Liberation, 13.01.1989; Le Monde, 18.01. 1989.

³ Pristoe'den Ali Aliosmanov Mehmedaliev ve Vahdet (Soy adı tespit edilememiştir.) isimli kişiler daha önce sürgünde bulunmaktadırlar.

⁴ Sabri Hamdiev.

⁵ Şükrü Aliyev, Belene Toplama Kampında kalmış ve daha sonraki mücadelede önemli rol oynamıştır. Bkz.: Veselin Angelov, *Sekretno! Protestnite akcii na turcite v Bălgariya. Yanuari-may 1989*, Sofiya 2009, s. 166.

⁶ Türklük adına 7 yıldan fazla cezaevinde kalan Sabri Hamdiyev, Derneği ve Türk Şubesi'nin mücadelesini 2009'da yayımladığı çok değerli anılarında anlatmaktadır. Bkz. Sabri Hamdiev, *Pătıyat kām svobodniya svyat*, Plovdiv 2009, s. 85-126.

⁷ Sabri İskender.

⁸ Aziz Bey, a.g.e., s. 34-35.

“Bu dernek çerçevesinde Türklerin ve Pomak Türklerinin demokratik mücadelesinin ilk birlikleri kurulmaktadır”¹.

Sürgünde bulunan üç Türk, 13 Kasım 1988’te *Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği*’ni² kurma kararı almış³, ancak 10 Aralıkta radyolarda duyurarak resmi olarak kuruluşunu ilan etmiştir⁴. Bunun yanı sıra Bulgar aydınlar tarafından oluşturulan bazı legal dernek ve sivil toplum örgütleri, Bulgaristan’daki Türk ve Müslümanların hakları konusunda kamuoyu oluşturmaya başlamıştır.

30 Ocak 1989 yılında Cebel’de *Viyana-89’a Destek Derneği*⁵ kurulmuş, Nisan ayında ise Kazanlık’a bağlı Dolno İzvorovo’da *Müslüman İnisiyatif Komitesi*⁶, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*’nin bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand’ın Ocak ayında Bulgaristan’a yapacağı resmi ziyaret, çok büyük önem taşımaktadır⁷. Çünkü resmi görüşmeler dışında totaliter rejime muhalif olan sivil toplum örgütleri temsilcileriyle de görüşme talebinde bulunmuş ve Bulgar yetkilileri bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. François Mitterrand’la görüşecekler arasında *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* temsilcileri de vardır. Ancak en önemlisi, Derneğin *Türk Şubesi*’ni n bir temsilcisinin⁸ de François Mitterrand’la görüşme listesine alınmış olmasıdır. Böylece Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanlarının sorunları ve istekleri ilk defa bir Batı ülkesinin siyasi liderine doğrudan iletilecektir.

Ama görüşmenin arifesinde Bulgar emniyet güçleri en çok çekindikleri *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*’nin 10 fazla temsilcilerini 48 saatlik bir süre için tutuklayarak, son derece önemli görüşmeyi engellemiştir⁹. Ne var ki, yapılan tüm baskılar, aralarında iki Türkün de bulunduğu tutukluların Fransa’dan gelen televizyon ekibine ve Fransız basın temsilcilerine röportaj vermelerini¹⁰, Bulgaristan Türklerinin ve

¹ Petăr Yapov, a.g.e., s. 91.

² İçişleri Bakanlığın raporlarında 17 Mart 1989’da ilk defa *Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği*’nden söz edilmektedir. Bkz: Veselin Angelov, *Sekretno!*..., s. 119-120.

³ *Birliğin* Başkanı Mustafa Ömer, 13 Kasım 1988 yılında legal mücadele edecek bir grubun kurulma faaliyetlerinde yer alma cesaretini göstermiştir. Bkz: Aziz Bey, a.g.e., s. 9. Büyük ihtimalle *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* üyesi 5 Türkün yürüttüğü legal mücadelesi, karar vermesi için rol oynamıştır. Bkz: Aziz Bey, a.g.e., s. 9.

⁴ Aziz Bey, a.g.e., s. 9-10.

⁵ Derneğin Başkanı Avni Veliyev (Avni Özgürer), Sekreteri de İsmet İsmailov’dur.

⁶ Veselin Angelov, *Sekretno!*..., s. 152; Petır Yapov, a.g.e., s. 88. Kurucuları İbrahim ve Ferhat Runtov (İbrahim Kurucu, Ferhat Kurucu) kardeşlerinin olduğu bu komitenin adı bazı kaynaklarda *Müslüman Grev Komitesi* olarak verilmektedir.

⁷ Veselin Angelov, *Sekretno!*..., s. 81.

⁸ Zeynep İbrahimova Mustafova (Zeynep Zafer).

⁹ Veselin Angelov, *Sekretno!*..., s: 81, 96.

¹⁰ A.g.e., s. 56.

Müslümanlarının sorunlarını dile getirmelerini önleyememiştir¹. Gazete için verilen röportajlar Fransız basınında, televizyon çekimleri de Bulgaristan'la ilgili belgeselde yer almıştır. Tüm olan bitenler, Batı radyo istasyonlarında yayımlanmış ve Türklerin cesaretini ciddi bir biçimde arttırmıştır².

Tutuklamaların yanı sıra Plovdiv'de (Filibe) oturan *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* sekreteri Şair Petir Manolov'un evinde arama yapan istihbarat görevlileri, Dernek ve özel arşivine el koyduktan sonra Petir Manolov'un ölüm orucuna başlamasıyla Bulgaristan'da ilk olarak toplu ve nöbetli bir açlık grevi protestosu başlamıştır. Şaire yalnız Bulgar aydınları değil, Dernek üyesi olan Türkler³ de toplu nöbetli açlık grevleri ile destek vermişlerdir. Büyük bir yankı uyandıran söz konusu açlık grevi protestosu, Türklerin Mayıs ayında yapacağı nöbetli açlık grevi protestolarına bir örnek teşkil edecektir.

Bulgaristan'da olan bitenler Batı radyo yayınlarından ve Türkiye'nin Sesi Radyosundan, Bulgaristan'daki Türk halkına duyurulmuş, geniş kitleler korkudan yavaş yavaş kurtulmuş ve Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* temsilcilerine iletilen üye dilekçelerinin sayısı günden güne artmıştır. Sonuç olarak özellikle bu bölgedeki canlanma ve kitlesel direniş gittikçe yoğunlaşmıştır. Yaklaşık 5 Ocak 1989 tarihinden Şumen'den bir grup Türk, korkusunu yenerek Bulgaristan'dan gitmekle ilgili isteklerini açık olarak devlet kurumlarına iletmektedir⁴. Bu bölgeyi izleyen yer Kırcali ilidir⁵. Aslında söz konusu dilekçeler, uygulanan zorunlu asimilasyona karşı bir protesto şeklidir. François Mitterrand'ın Bulgaristan'daki ziyareti sırasında ise Şumen

¹ Bkz. Liberation, 13.01.1989; Le Monde, 18.01. 1989.

² Bu arada, yukarıda söz edilen demeklerin, Batı radyo istasyonu, gazeteci, Uluslararası Af Örgütü ve François Mitterrand'la sağlanan bağlantıları, Petir Boyacıyev tarafından gerçekleştirilmiştir. Uzun süre kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye kaçmayı başaran ve Fransa'da ikamet eden matematikçi Petir Boyacıyev'in özverili çalışmaları ve çabaları, Bulgaristan'daki demokratik mücadelenin başından sonuna kadar büyük rol oynamıştır. Petir Boyacıyev tarafından yayına hazırlanan 110 saatlik görüşme kayıtları, o dönemde olan bitenlerin tüm çıplığıyla ortaya çıkmasına ışık tutacaktır.

³ *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği'nin Türk Şubesi* üyelerinden Kliment'ten Zaynep İbrahimova Mustafafova, Yusuf Hüseyinov Babeçki ve Vahide Hüseyinova Babeçka 16 Ocakta 7 günlük, Pristoe doğumlu Şumen'de ikamet eden Ali Aliosmanov Mehmedaliev 17 Ocakta 5 günlük ve Klimentli Alaaddin Sadıkov Mehmedov 17 Ocakta 3 günlük nöbetli açlık grevi başlamaktadır. Yusuf Hüseyinov Babeçki, greve katılanların isimlerini P. Boyacıyev aracılığıyla Hür Avrupa Radyosuna bildirmektedir. Bkz.: İntervyuta s Rumyana Uzunova, rolka No 92 (Rumyan Uzunova'nın telesekreterinde yaptığı görüşme kayıtlarının bantları).

⁴ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 65, 80.

⁵ A.g.e. s., 100.

köylerinde “Türkiye’ye gitmek istiyoruz! Bize izin verin!” şeklinde bildirimler dağıtılmaktadır¹.

Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi temsilcilerinin yürüttüğü mücadele, Kaolinovo’ya bağlı Kliment ve Pristoe köylerini, derneğin merkezi haline getirmiştir. 27-29 Ocak 1989 tarihli istihbarat raporunda, Şumnu bölgesindeki Türklerin ruh halinde bir farklılık gözlemlendiği anlatılmaktadır. Kliment’in bağlı olduğu özellikle Kaolinovo ilçesinde derneğin Varna sorumlusunun² François Mitterrand’la yapması planlanan görüşmesinin önlenmesi, aynı bölgenin diğer bir yöneticisiyle³ birlikte tutuklanmaları, açlık grevleri ve yürüttükleri mücadele konusunda geniş halk kitleleri yorumlar yapılmakta, Batı radyo istasyonlarının yayınları sürekli olarak dinlenmektedir. Bunlar, halkın moralini ciddi biçimde etkilemektedir⁴.

Bu nedenle Şumen’e bağlı Vırbitsa (Sögütlü) köyünden 60 kişi, piknik bahanesiyle toplanarak şartların iyiye gidişini kutlar⁵. Ondan önce Türklerden oluşan böyle bir kalabalığın bir araya gelmesi, asla mümkün değildir. Çünkü toplanan daha küçük gruplar bile gizli örgüt kurmakla, Türkiye hesabına casusluk yapmakla ve Bulgaristan’a karşı faaliyet göstermekle suçlanmış, katılanlardan bazıları hapisle cezalandırılmıştır.

Bulgaristan’da 1988 yılının ortasından sonra Türklerin zorunlu eritme politikasına karşı legal mücadelesi sonucunda hafif de olsa esmeye başlayan özgürlük rüzgârı, cezaevlerinde bile hissedilmektedir: 16-22 Ocak 1989 tarihine ait İçişleri Bakanlığının raporunda şu bilgi mevcuttur:

“Sofya Cezaevinde bulunan, adları değiştirilmiş 13 mahkûmun, Batı yayın organlarında yayımlamak amacıyla Fransız Elçiliğine iletmek üzere hazırladığı bir bildiri, ele geçirilmiştir. Bildiride, “Bulgaristan’daki Türk azınlığına karşı soykırım işlendiği” konusunda yetkililere karşı ciddi suçlamalar yöneltilmektedir.”⁶

Özellikle Şumen’deki Türklerin moralinin bu derece yükselmesi, Bulgar yetkilileri ciddi bir biçimde rahatsız etmiştir. Bulgaristan Hükümeti, Türklerin legal mücadelesini önlemek için, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*’nin ilk 5 Türk üyesini, iki aile fertleriyle birlikte (8 kişi) 3 Şubat 1989’da zorla Avusturya’ya sınır dışı etmiştir⁷. Bir hafta kadar sonra derneğin bir Pristoe köyü üyesi⁸ 5 kişilik ailesiyle, o dönemde tutuklu

¹ A.g.e., s. 78.

² Zeynep İbrahimova Mustafafova.

³ Yusuf Hüseyinov Babecki.

⁴ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s: 96, 100,101-102.

⁵ A.g.e., s. 98.

⁶ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 464.

⁷ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s: 100, 101-102, 105, 107.

⁸ Ali Aliosmanov Mehmetaliev.

bulunan Rusçuk sorumlusu Sabri Hamdiyev de bir ay kadar sonra 3 kişilik ailesiyle gene Avusturya'ya sınır dışı edilmiştir. Bir derneğin faal Türk yöneticilerinin sınır dışı edilme uygulaması, bir ilktir ve ancak Mayıs ayında tekrar edilecektir. Henüz göçün başlamadığı, daha Şubat¹ 1989'da dört Türk ailesinin sınır dışı edilmiş olması gerçeği, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* temsilcilerinin ne derece sakıncalı görüldüğünün göstergesidir.

Ancak rejim amacına ulaşamamıştır. Çünkü Bulgaristan'ın legal ve organize edilmiş bir mücadeleyle artık baş edemediği anlaşılmıştır. Bu sınır dışı uygulaması, derneğin faaliyetlerine son verememiş, aksine bölgedeki Türkleri mücadeleye sevk etmiştir. Başta Alaydin Sadıkov Mehmedov olmak üzere Kliment², daha sonra Razgrad ve Dulovo'dan (Akkadınlar) seçilen yedek yönetici kadrosu³, aynı şekilde Türklerin haklarını korumak konusunda büyük bir özveriyle çalışmaya devam etmiştir. Zamanın değiştiğini, dernek yöneticilerine karşı sınır dışı etmekten başka hiçbir şey yapılamadığını gören Türk halkı, merkezi Kliment'te bulunan *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin yeni yönetimine⁴ akın ederek, haklarını koruyabilmek amacıyla dernekte çalışma isteğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra da daha önce adını verdiğimiz diğer Türk derneklerinin üye sayısı hızla artmış, daha etkin bir mücadele başlatılmıştır. İstihbarat raporlarında, yukarıda söz edilen tüm dernek ve grupların faaliyetleri, asimilasyon uygulamalarını tehdit eden birer tehlike olarak değerlendirilmektedir. 6 Mart 1989 tarihli bir rapora göre Bulgaristan'daki Türkler ve diğer Müslümanlar şu bilince ulaşmışlardır: haklarıyla ilgili sorunlar; farklı gruplar, oluşumlar ve dernekler çerçevesindeki legal mücadeleyle çözülecektir⁵. Bu anlayışın oluşması ve olgunlaşması, Bulgaristan Türklerinin direnişindeki en önemli aşamadır.

13-20 Mart tarihli istihbarat raporunda, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin faaliyetleri nedeniyle Şumen ve Kaolinovo'daki ortamın sürekli olarak daha gergin bir hal aldığı dile getirilmektedir. Bu belgelerden anlaşıldığına göre dernek üyeleri, emniyet ve istihbarat görevlileri tarafından uyarılmış olmalarına rağmen üyelikten vazgeçmeyeceklerini⁶, zorunlu asimilasyona karşı olduklarını ve

¹ Bilindiği gibi zorunlu göç, Mayıs ayının sonunda başlamıştır.

² *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin Varna İli sorumlusu Kliment'ten Alaydin Sadıkov Mehmedov Alaaddin Mutlu), yardımcısı Sali Galibov ve sözcüsü Priştov'den Zikri Fikriyev'dir. Bkz: Alaydin Mehmedov "Mayskite sâbitiye" i moyata sâprotiva sreštu toşizma", *Bâlgarskata 1989*, <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/>, 30.05. 2010.

³ Veselin Angelov, *Sekretno!*..., s. 101-102, 105, 107, 116-117.

⁴ A.g.e., s. 100, 105, 107, 110-112, 116-117, 121-126.

⁵ A.g.e. , s. 112

⁶ Alaydin Mehmedov, a.g.e. <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/>, 30.05. 2010.

Bulgaristan'dan gitmek istediklerini ileri sürmektedirler.¹ Polis ve istihbaratın Mart ayı raporlarında *Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği*'nin adı da geçmeye başlamaktadır². Yukarıda söz edilen tüm dernek ve grupların faaliyetleri, asimilasyon siyasetini tehdit eden birer tehlike olarak raporlarda yer almaktadır.

Nisan ayında Türklerin morali düzelmektedir. Artık çekinmeden Türkçe konuşurlar, namaza daha rahat katılırlar, Türk geleneklerine göre düğün yapmaya başlarlar³. 19 Nisan 1989'da *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesinin* aktif üyeleri, tutuklanan şair Nikolay Kolev'in (Kolev-Bosiya takma adıyla bilinmektedir) serbest bırakılması için başlatılan nöbetli açlık grevine de destek vermektedirler⁴. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği'nin Türk Şubesi* Kaolinovo bölgesi 10 üyesi 3-4 Mayıs'ta toplanarak, zorunlu eritme politikasını protesto etmek amacıyla nöbetli açlık grevi başlatılmasına karar vermektedir. Derneğin Dulovo (Silistra'ya bağlı) şubesinden 4 üyesi⁵, 6 Mayıs'ta nöbetli açlık grevini, Hür Avrupa Radyosu aracılığıyla kamuoyuna duyurarak başlamaktadır. İstekleri, zorla değiştirilmiş Türk isimlerinin ve zorla silinmiş Türk etnik bilincinin iade edilmesidir⁶.

6 Mayıs tarihi, başka bir açıdan da büyük önem arz etmektedir⁷. Ramazan Bayramının ilk günüdür ve yalnız açlık grevlerinin başlamasıyla değil, Şumen'deki Tombul Cami'nde Bayram namazına katılmak için bölgeden toplanan 800-1000⁸ kişiden oluşan cemaat, bu bölgedeki Türklerdeki moralin ne kadar yükseldiğinin, cesaretin nasıl güçlendiğinin ve milli duyguların ne denli yüksek bir seviyeye ulaştığının göstergesidir.

¹ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 121;

² A. g.e., s. 120.

³ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 149.

⁴ Bkz: Spravka (Belge) No 491, 17.07 1989, Ministerstvo na vitreşnite raboti 72400. (Zeynep Zafer'in özel arşivinden); Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 143.

⁵ Fevzi Recepov Hüseyinov, Zakir İsmailov Mustafov, Hakkı Hakkıyev Mehmedov, Remzi Süleymanov Nacimov. Bkz.: Lilyana Aleksandrieva, *Nyakoga v 89-ta. İntervyuta i reportaji ot arhiva na jurnalistkata ot radio "Svobodna Evropa Rumyana Uzunova*, Sofia 2007, s. 341. Derneğin Varna İli sorumlusu Alaydin Mehmet'in bu konudaki açıklamaları büyük değer taşımaktadırlar: Alaydin Mehmedov, a.g.e.

<http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjidin/>, 30.05. 2010.

⁶ Lilyana Aleksandrieva, a.g.e.

⁷ Dönemin başka dernek yöneticileri; Mayıs açlık grevlerini, dolayısıyla Prestoe-Kliment-Kaolinovo'daki (20 Mayıs) ve onları izleyen protesto yürüyüşlerini sahiplenmeye çalışmaktadırlar. Ancak İçişleri Bakanlığının raporlarında nöbetli açlık grevlerini başlatanların hep *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* üyeleri olduklarını göstermektedir. Bkz.: Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 504; Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 155; İbrahim Yalimov, a.g.e., s. 458; Spravka No 491, tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400. Bu bölgede yaşayan Türkler ve diğer Müslümanlar, daha Ocak ve Nisan ayında açlık grevlerine katıldıkları için bu konuda büyük bir tecrübeye sahiptirler.

⁸ Veselin Angelov, *Sekretno!...*, s. 156.

Şumen bölgesindeki halk, manevi bir uçuşa hazırlanıyor gibidir çünkü, korkuyu tamamıyla yenmiş durumdadır. Bulgaristan çapındaki dernek üyelerinden 100 kişi, kısa sürede açlık grevine katılmaktadır ve katılmaya devam etmektedir. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*, diğer Türk dernek yönetici ve üyeleri tarafından da desteklenmeye başlanmıştır.

İçişleri Bakanlığına ait bir raporda *Viyana-89'a Destek Derneği* kurucusu ve Başkanı Avni Veliyev'in, nöbetli açlık greviyle ilgili *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin* sekreteri Petır Manolov'la Plovdiv'de görüştüğü ileri sürülmektedir¹. *Demokratik Birliği*'nin üç yöneticisi² de açlık grevine 15 Mayıs'ta destek vermeyi düşünmektedir, ancak ikisinin sınır dışı edilmesi, dernek sekreterinin ayın 12'sinde greve başlamasına neden olmaktadır. 14 Mayısta Birliğe üye olan Şumen'den 2-3 kişi, 17 Mayıs'ta açlık grevine destek vermektedir³.

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşıldığı gibi mücadele eden ve protesto edenlerin bağlantısı Türkiye ve Türk yayın ve basın organlarıyla yapılamamıştır. Bunun nedeni, iki ülke arasındaki telefon bağlantısının olmamasıdır. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* Varna sorumlusu Alaydin Sadıkov Mehmedov⁴, Türkiye'yle bağlantı sağlayıp, başında bulunduğu derneğin organize ettiği açlık grevlerinin ve mücadelenin amacını dile getirebilmek için Hürriyet Gazetesinin Almanya'daki muhabirini arayarak durumu bildirmektedir. 16 Mayıs'ta Hürriyet'te Alaaddin Sadıkov Mehmedov'un aile fotoğrafının da yer aldığı *Zulüme "Açlık" Direnişi* adlı bir yazı yayımlanmaktadır. Yazıda şöyle denilmektedir: "*Bulgaristan'da bulunan Türklerin başladığı açlık grevinin yaygınlaşarak sürdüğü belirtildi. Bağımsız İnsan Hakları Örgütü Varna Bölgesi Başkanı Alaattin Sadıkoğlu'nun telefonla bildirdiğine göre 6 Mayıs'ta 15 kişinin başlattığı açlık grevine 200'ü aşkın Türkün katıldığı öğrenildi. Alaattin Sadıkoğlu, gayelerinin seslerini dünyaya duyurmak olduğunu, bunun için de Türkiye'den destek beklediklerini belirterek "Türkiye'yi telefonla düşüremiyoruz, ama Almanya'yla rahatlıkla konuşabiliyoruz. Haberleşme özgürlüğümüzü bile kısıtlayanlara karşı, lütfen bizi yalnız bırakmayın", dedi*"⁵.

Mayıs ayı, *Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği*'nin üç yöneticisi açısından da oldukça önemlidir. 20 Nisan'da Hür Avrupa Radyosu aracılığıyla *Birliğin* Birinci Kongresinin, 20 Mayısta Yablanovo köyünde

¹ Bkz.: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400.

² Mustafa Ömerov, Ali Mustafov ve Sabri İskender.

³ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 506; Aziz Bey, a.g.e. Ekler - Spravka: s. 4-5.

⁴ Dernek çerçevesinde yapmış olduğu mücadelenin özeti ve açlık grevleri için bkz.: Alaydin Mehmedov, a.g.e. <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/>, 30.05. 2010.

⁵ Hürriyet Gazetesi, İstanbul, 16 Mayıs 1989.

düzenleneceği haberi üyelerine duyurulur¹. Polis yetkilileri, düzenlenmesi planlanan Kongreyi önlemek için farklı Bulgar köylerinde sürgünde bulunan üç yöneticiyi 9-16 Mayıs tarihleri arasında sınır dışı eder. 20 Mayıs'ta Yablanovo'da küçük bir kalabalık toplansa da, polis güçleri tarafından kısa sürede dağıtılır². Sonuç olarak Kongre duyurusu, bölge Türklerinin kitlesel protesto yürüyüşünü sağlayamamıştır.

Kuzey Doğu Bulgaristan'da olduğu gibi Güney Bulgaristan'da da *Viyana-89'a Destek Derneği*, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*, *Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği* ve *Müslüman İnisyatif Komitesi*'nin üyeleri bulunmaktadır ve Türklerin haklarını korumak için var gücüyle çalışmaktadır. Arşiv belgelerinde yer alan raporlardan da anlaşıldığı gibi, 19-21 Mayıs'ta Cebel'de yapılan barışçıl yürüyüşler, özellikle *Viyana-89'a Destek Derneği* ve *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*³ yöneticileri tarafından düzenlenmektedir⁴. İçişleri Bakanlığının bir tutanağına göre Cebel'deki Türkler, *Viyana-89'a Destek Derneği* bir yöneticisinin ve *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* bölge sorumlusunun tutuklu olmalarından dolayı protestoya girişmiştir⁵. 1600 Türkün katıldığı protesto sırasında, “*Biz Türküz!*”, “*Viyana!*”, “*Demokrasi!*”, “*Adlarımızı geri istiyoruz!*” gibi yazılı sloganlarla Bulgaristan Türklerinin istekleri dile getirilir. Her iki derneğin önde gelenleri, kalabalığa hitap eder⁶. Cebel'de düzenlenen bu yürüyüş, Bulgaristan Türklerinin ihlal edilmiş hakları açısından son derece önem arz eder. Araştırmacı yazar Petır Yapov da iki polis raporuna dayanarak bu konuda şu görüşünü ileri sürmektedir: “*Altıncı Şubenin, Viyana-89'a Destek Derneği ve Bağımsız İnsan Hakları*

¹ Aziz Bey, a.g.e., s. 42; a.g.e.: Ekler- Spravka, s. 4; Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 511-512.

² Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 513.

³ Bkz.: Spravka (Belge) No 491, 17.07 1989, Ministerstvo na vitreşnite raboti 72400.

⁴ *Viyana-89'dan İsmet İsmailov, Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*'nden Argir Trayanov Traykov (Türk isimleri tespit edilememiştir). İsmet İsmailov “*Vızrodenite - 20 godini po-kusno*” (*Dönüştürülmüş Olanlar - 20 Yıl Sonra*) adlı belgeselde Cebel'deki yürüyüşlerin 19 Mayıs'ta başladığını söylemektedir. Ancak polis raporlarında başlama tarihi 20 Mayıs olarak verilmektedir. Bu protesto yürüyüşü, Batı radyoları tarafından duyurulmadığı için konuyu inceleyen araştırmacıların çalışmalarında genelde 20 Mayıs olarak gösterilmektedir. Söz konusu yürüyüşlerin 19 Mayıs'ta başladığı ile ilgili görüşler, uzmanlar tarafından gittikçe daha büyük kabul görmektedirler. Cebel protesto yürüyüşleri hakkında bkz.: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400; Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 513, 520;

⁵ Raporla göre halk; *Viyana-89'a Destek Derneği* yöneticilerinden İsmet İsmailov'un Mestanlı'da, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* bölge sorumlusu Argir Trayanov Traykov'un da Cebel'de tutuklu olmasından dolayı protestoya girişmiştir A. T. Traykov, kalabalığın da desteğini alarak, İsmet İsmailov'un serbest bırakılmasını sağlar, ancak iki yönetici ertesi gün yapılacak bir cenaze töreninden de istifade ederek, tüm Türklerin sokağa dökülmesini sağlar. Bkz.: Spravka No 49(5), tarih 17. 07. 1989. İçişleri Bakanlığı 72 400.

⁶ Bkz.: Spravka (Belge) No 491, 17.07 1989, Ministerstvo na vitreşnite raboti 72400..

*Koruma Derneği'nin faaliyetleri ile ilgili o zaman çok açık biçimde hazırlanmış diğer iki raporundan, söz konusu iki örgütün Cebel ve Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Mayıs yürüyüşlerindeki rolü daha net anlaşılmaktadır*¹. Cebel'deki protesto, şayet Batı Avrupa Radyo istasyonlarında duyurulmuş olsaydı bölge halkının daha geniş katılımı sağlanabilirdi.

Bu arada, yaklaşık 20-30 km bir mesafede bulunan Kaolinovo ve Dulovo ilçelerindeki ortam gittikçe gerginleşmektedir. Yerel yönetim, gerginliği azaltmak ve Türk nüfusunu yurdundan kopartıp atmak için formlar dağıtmaya başlar. Kaolinovo ve Pristoe'den iki kişi, 19. 05. 1989 tarihinde Hür Avrupa Radyosu Bulgarca Masasında çalışan gazeteci Rumyana Uzunova'ya telefonda bölgedeki ortamla ilgili şunları duyurmaktadırlar:

*"Ben İsmail İsmailov: - Bulgaristan'daki Türk azınlığından "Hür Avrupa Radyosu"na selamlar. Dulovo'da olduğu gibi bugün, 19 Mayıs 1989'da, turist olarak yurt dışına çıkabilmek için Kaolinovo Emniyet Müdürlüğünden gerekli diğer evraklar olmadan yalnız formlar² dağıtılmıştır. Amaç Türk azınlığın açlık grevlerini kesmektir. Bu, Bulgar yetkilileri tarafından yapılan bir taktiktir (...). Şimdilik bu formlar, açık olarak değil, yalnız yoğun açlık grevlerinin yapıldığı bölgelerde dağıtılmaktadır. (...) Bu söylediklerimin programlarınızda olduğu gibi, diğer bağımsız radyo programlarında da yayımlanmasını talep ediyoruz. Şumen İline bağlı Kaolinovo'dan İsmail İsmailov Mehmedov ve Pristoe'den Ahmet Mustafafov adına."*³.

6 Mayıs'ta Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi tarafından Dulovo köylerinde başlatılan ve daha sonra tüm Bulgaristan Türklerinden desteklenen nöbetli açlık grevleri, barışçıl yürüyüş ve mitinglere dönüşmektedir⁴. Alaydim Mehmedov 20 Mayıs protesto yürüyüşlerinin kimler tarafından organize edildiği ve nasıl başladığı konusunu şu şekilde dile getirmektedir:

"Nisan ayında Şumen'den beş eski öğretmen (bunlar baskı görmüş ve işten çıkarılmış öğretmenlerdi), Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği Şumen Grubunu kurmaya karar vermişlerdi. Bize katılmalarını teklif ettik, ancak onlar reddedince daha fazla ısrar etmedik. Yalnız Hür Avrupa Radyosu'na bir bildiri ilememizi rica ettiler. Biz, bu bildiriye radyodan halka

¹ Petăr Yapov, a.g.e., s. 101.

² Bulgaristan vatandaşlarının elinde hiçbir zaman pasaport bulunmamaktaydı. Bir kişinin eline pasaport vermek, çıkış iznin verildiği anlamına gelmekteydi. Turist olarak yurt dışına çıkmak için yapılan müracaatın anlamı, pasaport başvurusuyla örtüşmekteydi. Yalnız istihbaratın güvenini kazanan, Komünist Parti mensubu Türklere pasaport verilir. Bu durum Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkeleri vatandaşları için de geçerliydi.

³ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 508.

⁴ Mihail Gruev/Aleksey Kalönski, *Văzroditelnıyat proces. Myusyulmanskite obštnosti i komunističeskiya režim*, Sofiya 2008, s.181.

duyurulmasını sağlayacağımızı bir şartla kabul ettik. Bu bildiriye bir madde ekleyeceğimizi söyledik. Madde, 20 Mayıs'ta Bahar Şenliği düzenlenmesiyle ilgiliydi. Öğretmenler grubunun bildirisine eklediğimiz metin, yaklaşık söylediğim şekildedeydi ve bizim arkadaşlarımızdan biri bildiriye telefonla Hür Avrupa Radyosuna illetti. Sonra her şey çok kolay oldu. Açlık grevleri başlayınca yavaş yavaş yürüyüş söylentisini yaydık. Toplama yeri olarak da Pristoe köyü kavşağı gösterdik.”¹

20 Mayıs Cumartesi sabahı Pristoe’de toplanmaya başlayan kalabalığın barışçıl protesto yürüyüşü, Kaolinov’da ne yazık ki bir kişinin ölümüyle sonuçlanır. Petır Boyacıyev’e² göre 19 Mayıs akşamı *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*’ne mensup bir kişi, telefonla evini arayarak 20 Mayıs’ta düzenlenmesi planlanan yürüyüşün Radyo yayımlarında duyurulmasını istemiş. Ancak gece nöbetinde olan Hür Avrupa Radyosu sorumlusu bunu yayımlamayı reddettiğinden ertesi gün *Deutsche Welle*’nin saat 12: 00 yayınında duyurulabilmiştir. 19 Mayıs gecesi kulağı radyoda olan Türklerin morali bozulmamış olmalı ki, büyük bir kalabalık miting davetine uymuş ve 20 Mayıs Cumartesi, saat 9: 00’a doğru Kliment’ten 4-5 kilometre mesafede bulunan Pristoe köyünün kavşağında toplanmaya başlamıştır. Belki de o gece duyurunun Hür Avrupa Radyosundan yapılmaması, emniyet ve askeri güçlerin önlem almasını engellemiştir.

Türkler, yıllarca süren haklı mücadeleden önemli bir ders almıştır. Dernek yöneticileri kalabalığın önünde bulunmayacaktır, çünkü istihbarat görevlerinin amacı onları yakalayıp halkın cesaretini kırmaktır. Özellikle çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve şimdiye kadar herhangi bir sorun yaşamayan, polis kayıtlarında adı bulunmayanlar önderlik yapmaktadır. 26 Mayıs’a ait Varna İli Komünist Partisi Sekreterinin Şumen köyleriyle ilgili bir raporda yürüyüşlerle ilgili şu değerlendirmeler yer almaktadır:

“Katılımcılar farklı yaş ve sosyal gurubuna aittir, ancak asayiş güçlerinin işini zorlamak için ön safhada kadın, çocuk ve yaşlılar vardır. Kadınlar çok aktif rol oynuyor, sık sık vekil olarak görüşmelerde yer alıyor

¹ Alaydin Mehmedov, a.g.e. <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdir/>, 30.05.2010.

² Aynı dönemde cezaevinde bulunan Ahmet Doğan, Mayıs protesto yürüyüşlerini de kendisine mal ederek, onları cezaevinden organize edip yönettiğini iddia etmektedir. Böylece çoğu Türkiye’de bulunan bölge insanın gösterdiği cesaretini de hiçe sayarak kendi adını efsaneleştirmeyi başarmıştır. Ancak son zamanlarda çıkan ciddi araştırmalar, aslında kendisinin protesto yürüyüşleriyle bağlantısı olmadığını göstermektedir. Romyana Uzunova’nın radyo kayıtları yayımlandıktan sonra Petır Boyacıyev’in 110 saatlik ses kayıtları da yayma hazırlanmaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi bu kayıtlar sayesinde 1988-1989 yıllarında faaliyet gösteren farklı derneklerin çalışmaları, 6 Mayıs’ta başlayan toplu nöbetli açlık grevleri ve bunları izleyen barışçıl protesto yürüyüşlerinde yer alan ve isimleri unutulmuş veya unutturulan pek çok kahraman Türk’ün tarihteki yerini almasına ve şimdiye kadar yayılan pek çok asılsız iddianın ortadan kalmasına yardımcı olacaktır.

ve mitinglerde konuşma yapıyorlar. (...) Yürüyüşlerin liderleri ön plana çıkmıyor. Büyük ihtimalle toplama yeri ve saati sessizce iletiliyor, bu nedenle kalabalık, beklenmedik bir şekilde sokağa çıkıyor ve sayısı hızla artıyor”¹.

20 Mayıs Cumartesi sabahı Pristoe’de toplanmaya başlanan kalabalık, Kliment’e varınca *Deutsche Welle*’nin saat 12: 00 yayınında mitingin duyurulmasıyla² yalnız Kaolinovo, Venets (Köklüce), Dulovo ilçelerinden değil, etraftaki başka köy ve kasabalardan akın etmeye başlayan halk, Kliment’te bir özgürlük kutlamasını yapmaktadır. Meydandaki çocuklar, Türkçe şiir ve şarkı söyler, Kıymet³ isimindeki genç kadın, halka hitaben coşkulu bir konuşma yapar. Mitingde Bulgaristan Türklerinin istekleri dile getirilir, Türklerin ve Müslümanların elinden alınmış tüm hakların geri verilmesi istenir. “*Haklarımızı İstiyoruz!*”, “*Yaşasın Özgürlük*”, “*Barıştan Yanayız!*” vb. gibi sloganlar atılır.⁴ Polis raporlarına göre kalabalık, Kaolinovo’ya yaklaşıncı 5 000 - 6 000’e, görgü tanıklarına göre ise 10 000’e, hatta 15 000’e kadar ulaşmıştır⁵. İnsan hakları uzmanı M. İvanov’a göre bu yürüyüş, Mayısta yapılanların en kalabalık olanıdır. Barışçıl yürüyüşe katılan Türklerin tek amacı, taleplerini Kaolinovo İlçe Merkezine iletmektir. Ancak burada emniyet ve silahlı güçler tarafından tank ve itfaiye arabalarıyla karşılanır, katılanların yolu kesilerek bir bölümü dağıtılır, kalabalığa karşı güç uygulanır, ateş açılır, birçok kişi yaralanır. Aldığı darbe sonucunda bir kişi orada hayatını kaybeder⁶.

Barışçıl yürüyüşe katılanların yalnız 1 500’ü Kaolinovo Belediyesine ulaşabilmiştir. Kalabalığın ısrarı üzerine, büyük ihtimalle Şumen ve Kaolinovo yetkililerden oluşan bir heyet, Türklerin isteklerini dinlemeyi kabul etmiştir. Buraya kadar ulaşabilen Türklerin elçisi, Kaolinovo’da yürüyüşe katılmayı başaran *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* üyesi⁷ bir kadındır. Gülten Osmanova⁸, yetkililerle konuşarak, tutuklu olan bir kişinin serbest bırakılmasını sağlar, Türklerin isteklerini iletir ve iki gün sonrası cevap verileceği sözünü almayı başarır ve kalabalığın dağılmasını sağlar⁹. Söz konusu bu iki kadın, Kuzeydoğu Bulgaristan’da gerçekleştirilen özgürlük mitinglerinin sembolü olmaktadır. Kadınların önderlik etme geleneği, 3 Şubatta sınır dışı edilen *Bağımsız İnsan Hakları*

¹ İskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 515-516.

² Bunu da Petr Boyaciyev sağlamaktadır.

³ Soy adını tespit edemedik.

⁴ a.g.e., s. 508.

⁵ A. g. e., s. 509.

⁶ A.g.e., s. 509. Hayatını kaybeden kişinin adı Necip Osmanov’dır.

⁷ A.g.e., s. 510.

⁸ Gülten Osmanova da, adı unutturulan kahraman Türk kadınlarından biridir.

⁹ A.g.e., s. 508-509.

Koruma Derneğinin Varna sorumlusundan¹ başlar ve daha önce alıntılanan parti sekreterinin sözlerinden de anlaşıldığı gibi özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan için çok belirgindir. Aynı şekilde bazı Türk kadını, 1984 Aralığında Kırçali bölgesindeki protesto yürüyüşlerinde önderlik etmektedir.

Ertesi gün (21 Mayıs, Pazar) emniyet güçlerinin bir ekibi, Kaolinovo mitingine katılan birkaç göstericiyi tutuklamak isteğiyle Todor İkonomovo köyüne gider. Pazar günü olması dolayısıyla çok kalabalık olan Türkler buna karşı çıkmaya çalışır. Kalabalığa karşı açılan ateş sonucunda üç kişi öldürülür². Batı ve Türk radyolardan bu kanlı olayları duyan Türk halkını artık durdurmak mümkün değildir. Ardından sırasıyla Şumen, Razgrad, Tolbuhin merkez, ilçe ve köylerinde, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Bulgaristan'da buna benzer protesto yürüyüşleri düzenlenir.

Emniyet güçlerinin müdahalesi sonucunda Mayıs direnişinin en yoğun seyrettiği Kuzeydoğu Bulgaristan'da toplam dokuz Türk hayatını kaybeder³. Türkler, ancak T. Jivkov'un 29 Mayıs'ta Bulgaristan halkına yaptığı seslenişinden⁴ sonra protesto mitinglerine son verir⁵.

Zorunlu asimilasyon aracılığıyla Bulgar nüfusunu artırma amacını taşıyan Jivkov rejimi, direniş sayesinde insanlık dışı asimilasyon uygulamasının hayalden ibaret olduğunu anlamıştır. Ama yine de Hükümet, öncelikle muhalif olan, halkın güvendiği ve önder olarak kabul ettiği yaklaşık 5 000 aydın ve mücadeleci Türkün, yürüyüşler arifesi ve hemen sonrasında sınırdışı edilmesiyle, ortaya çıkan beklenmedik, olağanüstü durumu kontrol etmeyi planlamıştır. Ancak aydınlara karşı yapılan bu cezalandırma, geniş Türk kitlelerinin daha iyi organize olup haklarını talep etmeye sevk etmiştir.

18 Şubat 1985'te *"Biz 20 yıldır onlara (Türk Yetkililere) göçten söz ettik, onlar da susarak bizimle alay ettiler. Bizim için göç konusu artık kapanmıştır. Göç edecek insanımız yok. Bu insanlar, eskiden Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır. Bir adam bile veremeyiz onlara. Bir veya beş kişiyi verecek olursak, elimizi uzatıp kolumuzu kaptırmış oluruz."*⁶ diyen Jivkov, hemen hemen tüm Bulgar yönetimlerden en etkili olarak kabul edilen

¹ Zeynep İbrahimova Mustafaova. Araştırmalarda sık sık Zeynep İbrahimova, Gülten Osmanova ve Kıymet (?) isimleri karıştırılmaktadır. Bu üç isim, mücadele eden Türk kadını sembolüne dönüşerek halk arasında yayılmıştır. Polis raporlarında da bu şekilde yansımıştır.

² Mehmet Sali Lom, Mehmet Saraç ve Hasan Arnavut.

³ Bu bilgiler resmi rakamlara göre verilmiştir. Fakat daha sonra ölen yarılı Türkler, bu rakamlara dahil değildir.

⁴ A.g.e.,s. 517-519.

⁵ Birçok Bulgar siyaset bilimcisi ve tarihçisine göre; Mayıs Olayları olarak adlandırılan Türklerin protesto yürüyüşleri, Sosyalist Bloğundaki totaliter sistemine karşı yapılan Macaristan Olayları, Polonya Olayları ve Çek Prag Olaylarından sonra yer almakta ve yürüyüşlerin ardından başlayan zorunlu göçle birlikte totaliter rejiminin yıkılışını hazırlamaktadır.

⁶ Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, a.g.e., s. 235.

ve sık sık gündeme getirilen, uygulanan zorunlu göç yoluna başvurulmadan Türklerden kurtulamayacaklarını anlamıştır.

Türklerin direnişi karşısında çözüm arayan Jivkov Hükümeti, insanlık dışı eritme uygulamasıyla, Balkan Savaşlarından sonra gerçekleştirilen 20. yy.'ın ikinci büyük göçünü, daha doğrusu ikinci tehcirini gerçekleştirmiştir. 369 839¹ Türk², Haziran ayından, vize uygulamasına geçildiği Ağustos ayına kadar, tüm maddi ve manevi varlıklarından mahrum edilerek sınırını açmak zorunda kalan Türkiye'ye gönderilmiştir.

Yeni yayımlanan gizli görüşme tutanaklarında, T. Jivkov'un bu zorunlu göçün şartları ve gerçek amaçları konusundaki utanç verici düşünceleri yer almaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi Bulgar siyasetçilerinin amacı, asimile olmak istemeyen Türklerden zorunlu göç aracılığıyla kurtulmaktır. Bunun için de daha önceki göçlerde yaptıkları gibi, Türklerde gereken göç psikolojisini oluşturmuşlardır. 7 Haziranda yapılan bir üst düzey toplantısında T. Jivkov'un sözleri, göçü ne kadar çok arzuladıklarını ortaya koymaktadır:

"Biz büyük göç psikozunun eşiğindeyiz. Bu psikozu nasıl değerlendirmeliyiz?"

Bizim böyle bir psikoza ihtiyacımız var, iyi bir fırsat çıktı. Ben, sır olarak sakladığımız bir şey söyleyeceğim. Eğer biz bu halktan 200-300 bin kişiyi sınır dışı etmezsek, 15 yıl sonra Bulgaristan artık olmayacak. Bulgaristan Kıbrıs veya ona benzer bir şey olacak.

(...) Önemli olan Türklerin sınırı açıp açmayacaklarıdır. Kamuoyu baskısı altında şimdi birkaç günden beri onlar sınırı açıyor. Ancak bu durum 10-15 günden fazla sürmez. Belki de devam eder. İnşallah devam eder³.

(...) Göç etmek istiyorlarsa tam desteğimizi alırlar. Eğer köyde müzik grubu yoksa, başka köylerden bunları sağlarsınız ve Türkleri müzikle uğurlarsınız⁴.

Oysa protesto eden Türklerin gerçek amacı, Türkiye'ye göç etmek değildir. İlk başta asimilasyondan tek kurtuluşun Türkiye'ye göç etmek olduğu fikri halk arasında yayılsa da zamanla, Türklerin tüm haklarının iade edileceği umudu ortaya çıkmaktadır. *Bağımsız İnsan Hakları Koruma*

¹ Petăr Yapov, a.g.e., s. 109.

² T. Jivkov, 13 Haziran 1989'da Türkiye Büyük Elçisi Sayın Ömer Lütem ile yaptığı son görüşmesinde zorunlu göç uygulamasını reddetmekte, Türkiye'ye kendi isteğiyle giden Bulgaristan vatandaşlarının "kötü yerleştirildiği" konusunda Türkiye'yi suçlamakta ve hiç çekinmeden, alaycı bir üslupla şunları söylemektedir: "Biz 9 milyonluk olan Bulgar nüfusundan 3 milyonun Türkiye'ye gitmesinden herhangi bir endişe duymuyoruz. Madem ki Türkiye tüm dünyaya 3 milyon Türkün kabul edeceğini ilan etmiştir, gitmelerine engel olunmasın." Veselin Angeleov, *Strogo poveritelno!*..., a.g.e., s. 619.

³ A.g.e., s. 601.

⁴ A.g.e., s. 602.

Derneği üyesi Gülten Osmanova'ya göre Türklerin azınlık statüsü kabul edildiği durumda asimilasyondan kaçmaya çalışanlar, Bulgaristan'ı asla terk etmek istemeyeceklerdir¹.

Türkler, yavaş yavaş Bulgar hükümetinin amacının kendilerinden kurtulmak olduğunu anlamakta ve protesto yürüyüşlerinde, isteklerinin doğdukları topraklarda insan gibi yaşamaktan, gasp edilmiş haklarını geri almaktan ibaret olduğunu dile getirmektedirler. Şumnu'da 24 Mayıs'ta yapılan yürüyüşle ilgili Rumyana Uzunova'ya bilgi veren Ayşe Fettova'ya göre Türkler, zorunlu isim değiştirme sırasında ve o tarihe kadar asimilasyona karşı yapılan barışçıl yürüyüşlerde öldürülen Türklerin ruhuna Fatiha okunmuş ve 15 ayrı istek dile getirilmiştir². Protestoda yer alan kalabalık, göç sözünü açan yetkililere "*Göç etmek değil, haklarımızı istiyoruz*"; istihbarat görevlilerinin, pasaport verme konusundaki teklifine de "*Sizi dinlemek istemiyoruz*" şeklinde cevap vermektedirler³.

Ancak çoğu eski Bulgaristan yöneticilerinin olduğu gibi Jivkov Hükümetinin amacı da Türklerden kurtulmak olduğu için halkın sesi duyulmamaktadır. Türkleri asimile etmeyi başaramayan Jivkov çevresinin tek kaygısı, Türkleri göçe zorlamak ve malvarlıklarına el koymaktır. Bu nedenle 7 Haziran toplantısında "*Giderken ne götürebilirler? Bunlar belirlenmiştir. 500 levadan fazla götüremezler. Ev satışları yasaklansın. Evler belediyeye kalacak (...). Evler şahıslara asla satılmasın. Hatta satın alanlar uyarılsın, satın alınmış evler kamulaştırılacak ve paralar yeni sahiplerine geri iade edilmeyecek. (...) Belediyeler fiyatı belirleyecektir. Eğer evin gerçek fiyatı 50 bin ise, ev sahibine 2 veya 3 bin ödensin.*"⁴ şeklinde konuşmaktadır.

Göç manzarasından gayet memnun görünen Jivkov hiç çekinmeden ve vicdan azabı çekmeden "*(...) Belki de sınırlarını sonuna kadar açtığı için Türk Hükümetine teşekkür etmeliyiz (...)*"⁵, demektedir.

¹ Lilyana Aleksandrieva, a.g.e., s. 355.

² 1) Türk isimlerinin iadesi; 2) Okullarda Türkçe dersinin açılması; 3) Din özgürlüğü; 4) Yasak olan sünnetin serbest bırakılması; 5) Cenaze törenlerinin İslami geleneğe göre yapılması; 6) Bulgaristan'daki Türk azınlığın kültürünün gelişmesi; 7) Gelecekte Bulgar ve Türkler arasında herhangi bir gerginliği önleyecek ve birliği sağlayacak bir ideolojik hazırlığın yapılması; 8) Ülkenin ekonomisine zarar vermeyen barışçıl yürüyüşlere karşı güç kullanılmaması; 9) Barışçıl mitingleri kınayan Bulgar Haber Ajansına yanlış bilgi verilmemesi; 10) Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesinde Türk azınlığı tarafından seçilmiş temsilcilerinin bulunması; 11) Bulgaristan Halk Cumhuriyeti sınırları dışında kovulan suçsuz insanların geri gelmelerinin sağlanması; 12) Türkiye ve başka ülkelerle yapılan telefon görüşmelerinin dinlenmemesi ve normal bir haberleşme imkanının sağlanması; 13) Müftülerin, hükümet tarafından değil halk tarafından seçilmesi; 14) Asimilasyonla ilgili olarak cezaevinde tutuklu bulunanların serbest bırakılması; 15) Asimilasyona bağlı olarak işini kaybedenlerin yeniden işlerine dönmelerinin sağlanması. Bkz.: Veselin Angelcov, *Sekretno! ..., a.g.e., s. 164-165.*

³ Veselin Angeleov, *Sekretno! ..., a.g.e., s. 165.*

⁴ A.g.e., s. 603.

⁵ A.g.e., s. 605.

Hükümetinin başında olan T. Jivkov, bir taraftan toplantılarda bunları söylerken, diğer taraftan da zorunlu bir göçün söz konusu olmadığını, giden “Bulgar Müslümanlarının” geçici bir ziyaret için¹ yurdu terk ettiğini, Bulgaristan’da Türk asıllı bir azınlık bulunmadığını ve buna benzer gerçek dışı iddialarım hem ülkesine hem de dünyaya anlatmaya devam etmektedir. Tüm bu yaşananlardan dolayı da Türk Hükümetini ve Türk Milli İstihbaratını suçlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki göç konusu gündemden düşünce, 1984-1985 kışında beşinci toplu isim değiştirme kampanyası başlatılmıştır. Asimilasyonu kabul etmek istemeyen çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Buna rağmen eritme politikasına karşı bir direniş başlatılmıştır. Bulgaristan’daki Türkler, dışarıdan yardım beklemek yerine problemlerini kendi çabalarıyla çözebileceğinin farkına varmış ve grup, oluşum, dernek çerçevesinde örgütlenmeye gayret göstermiştir. Bu anlayışın oluşması ve olgunlaşması; Bulgaristan Türklerinin direniş sürecindeki en önemli aşamadır.

Mayıs 1989’da doruk noktasına ulaşan Türklerin memnuniyetsizliği, açlık grevleri ve mitinglerle dile getirilerek tüm dünyaya duyurulmuştur. Barışçıl protesto yürüyüşlerine karşı açılan ateş sonucunda, 20’den fazla Türk öldürülmüş, yüzlercesi de yaralanmıştır.

Türlere uygulanan asimilasyonun başarısızlıkla sonuçlanması Jivkov önderliğindeki Hükümetin yeniden göçe başvurmasına yol açmıştır. Böylece 89 göçü gerçekleştirilmiş ve üç ay gibi kısa bir süre içinde 370 bin kişi malından, mülkünden ve en önemlisi vatanından olmuştur.

KAYNAKÇA:

Alaydin Mehmedov “Mayskite säbitiye” i moyata säprotiva sreštu toşizma”, [“Mayıs Olayları ve Jivkovizme Karşı Mücadelem] *Bälgarskata 1989*, <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alajdin/> 30.05. 2010.

Aziz Bey, *Demokratičnata liga na turcite v Bälgariya (Noemvri 1988 - May 1989)* [Bulgaristan Türklerinin Demokratik Ligi (Kasım 1988-Mayıs 1989)], Sofiya 2004.

Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Ankara 2009.

¹ Zorunlu asimilasyonun mimarları, bu zorunlu göçü alaycı bir şekilde “Büyük Gezi”(Golyamata ekskurziya) olarak adlandırmıştır ve hala basın ve bilimsel yazılarda bu şekilde kullanılmaktadır. Bkz.: Radost Nikolaeva, “Tyutyunät e cveteö a ızkustvoto rabota”, *Dialog*, 59 (2010), s. 19.

Evgeniya Ivanova, *Othvärlenite "priobštēni"* [Reddedilmiş "Birleřtirilenler"], Sofiya 2002.

Hürriyet Gazetesi, İstanbul, 16 Mayıs 1989.

İbrahim Yalimov, *İstoriya na turskata obštnost v Bălgariya* [Bulgaristan'daki Türk Topuluđu Tarihi], Sofiya 2002.

Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, *"Văzroditelniyat protses". Bălgarskata dăržava i bălgarskite turci (sredata na 30-te – naçaloto na 90-te godini na XX vek), Tom 1* ["Soya Dönüş". Bulgar Devleti ve Bulgaristan Türkleri (XX Yüzyılın 30'lu Yılların Ortası ve 90'lı Yılların Başı)], Sofiya 2009.

Lilyana Aleksandrieva, *Nyakoga v 89-ta. Intervyuta i reportaži ot arhiva na žurnalistkata ot radio "Svobodna Evropa Rumyana Uzunova* [Geçmişte, 89'da. Hür Avrupa Radyosu Gazetecisi Rumyana Uzunova'nın Arşivinden Konuşma ve Röportajlar] Sofiya 2007.

Mehmet Türker, *Belene Adası. Zulmün Ateş Çemberinden Anılar*, İstanbul 2004.

Mihail Gruev/Aleksey Kalönski, *"Văzroditelniyat proces". Myusyulmanskite obštnosti i komunističeskiya režim* ["Soya Dönüş Süreci". Müslüman Topulukları ve Komünist Rejimi], Sofiya 2008.

Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989. Cilt II 1986-1987*, Ankara 2006.

Petir Yapov, *Dogan. Demonāt na DS i KGB*. [Bulgar İstihbaratı ve KGB'nin Şeytanı Doğan.] Sofiya 2009.

Radost Nikolaeva, "Tyutyunāt e cvete, a izkustvoto rabota" [Tütün Çiçektir, Sanat ise Emektir], *Dialog*, 59 (2010).

Sabri Hamdiev, *Pătyat kām svobodniya svyat* [Özgürlüğe Giden Yol], Plovdiv 2009.

Toma Bikov, *Dosieto na Dogan* [Doğan'ın Dosyası], Sofiya 2009.

Veličko Georgiev/Stayko Trifonov, *Pokrăstvaneto na bălgarite mohamedani. 1912-1913. Dokumenti* [Bulgar Müslümanlarının Hristiyanlaştırılması. 1912-1913. Belgeler], Sofiya 1995.

Veselin Angelov, *Sekretno! Protestnite akcii na turcite v Bălgariya. Yanuari-may 1989* [Gizli! Bulgaristan'daki Türklerin Protestoları. Ocak-Mayıs 1989], Sofiya 2009.

Veselin Angelov, *Strogo poveritelno! Asimilatorskata kampaniya sreştu turskoto nacionalno malcinstvo v Bălgariya (1984-1989)* [Çok Gizli! Bulgaristan'daki Türk Milli Azınlığa Karşı Asimilasyon Siyaseti. (1984-1989)], Sofiya 2008.

UNUTULAN BALKAN TÜRKLERİNİN SORUNLAR GRAFİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kader ÖZLEM*

Ülkemizin son dönemde iç ve dış politikadaki yoğun gündemi, artan terör, malum çevrelerin 'özerklik' (!) açıklamaları ve yapay azınlık çalışmaları son hızla devam ederken; yanı başımızda Türkiye'nin 'garantör devlet' olarak teminatı altında bulunan, Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bölgedeki şanlı ama bir o kadar da hüzün dolu bir geçmişin mirası olan ve günümüzde 'gerçek azınlıklar' olarak bölgede varlığını sürdürmeye çalışan Balkan Türklerinin ülkemizde pasif bir tepki ve unutkanlık psikoloji içinde izlendiği görülmektedir.

Son birkaç aylık dönemde Balkan Türkleriyle ilgili gelişmeler, ülkemizde yine bu alana heves duyan bir küçük bir grup tarafından takip edilmekle birlikte; kümülatif olmayan, tekil konu başlıkları altında ele alınmıştır. Kanaatimizce, konuların tekil incelense de; bütüncül bir çerçeveye oturtulması gereklidir. Ancak bunu Balkan topluluklarında görülen (ki özellikle Balkanlı Ortodoks Hristiyanlar'da oldukça yaygındır) 'düşman yaratma' hastalığı ve tarihsel paranoyaya kapılmaksızın gerçekleştirmek sağlıklı sonuçlar verir.

Genel bir yaklaşımla, Balkan Türklerinin sorunlarına bakıldığında; görülen husus hemen hemen bütün Balkan Türklerinin kimliksel anlamda sıkıntılarla karşı karşıya bırakılmak istendiğidir. Bir milleti ayakta tutan kültürün en önemli öğelerinin dil ve din olduğu yadsınamaz bir realite iken; bu noktada, özellikle Batı Trakya'daki ve Bulgaristan'daki Türklerin her ikisinden de muzdarip oldukları görülmektedir. Türkçe eğitim, müftülük sorunu, yoğun misyoner çalışmaları, ekonomik geri kalmışlık, din görevlileri ve Türkçe öğretmen konusundaki yetersizlik, hâkim kimliğin uyum ve bütünleştirme adı altında asimilasyon faaliyetleri, ılımlı milliyetçi çoğunluğun mesaj veremediği noktalarda LAOS, ATAKA, VMRO gibi aşırı milliyetçi grupların devreye girmesi ve bunların provakasyon amaçlı eylemleri, Müslüman Türk nüfus kitlesini, Türk, Pomak, Roman diye etnik gruplara ayırarak Müslüman adı altında birleştirme gayretleriyle sonra bu grupları yine etnik gruplara bölmek suretiyle farklı bir stratejinin uygulanması, kısıtlı kaynaklar nedeniyle mevcut Türkçe yayın organlarının kapanma tehlikesi, ekonomik açıdan sorun yaşamayan neşriyatların ise tazminat cezalarına boğulması gibi, bir dizi husus iki azınlık grubumuzun ortak sorunlarını içermektedir. Kaldı ki; Bulgaristan Türkleri açısından mesele daha trajiktir. Ortak sorun yaşayan iki kitlenin farklı tepkiler vermesi Batı Trakyalıların 'iradî azınlık' olmasından; Bulgaristan Türklerinin ise 'kültürel azınlık' olmasından ileri gelmektedir. Diğer bir deyişle, Batı

Trakyalılar her dönemde teyakkuz halinde olmaya meyilli iken; Bulgaristan Türkleri kriz oldukça sertleşme eğilimindedir. Başmüftülük krizi ve Mayıs ayındaki cami saldırısı bu noktada önemli örneklerdir. Ancak bütün Balkan Türklerinin görmediği bir husus vardır: Katı asimilasyon dönemleri bitmiştir; artık modern asimilasyon dönemleri yaşanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, askeri araçlarla asimilasyon yerini İngiliz metotlarına, Ali Cengiz oyunlarına bırakmıştır.

Bulgaristan'da son dönemde yaşanan bir iki hususa dikkat çekmek lazımdır. Bulgaristan Türkleri nüfus itibariyle diğer Balkan Türklerinin toplamının iki katından daha fazladır. Bu açıdan, Balkan Türklerinin en önemli mihenk taşı olarak da nitelendirilebilir. Ancak, ülkedeki 2011 yılı nüfus sayımına göre, Bulgaristan Türklerinin sayısı 588 bin 313'eⁱ gerilemesi tarihsel süreç içerisinde görülen en alt düzeyi ifade etmektedir. Bunda, ülkedeki Türklerin ekonomik sorunlar nedeniyle yurtdışına yoğun göçlerinin etkisi büyüktür. Ayrıca, nüfus sayım metotları, yurtdışındaki pek çok Bulgaristan Türkünün demografik istatistiklerde yer alamamasına yol açmıştır. Kanaatimizce Bulgaristan Türklerinin sayısı 800.000 sınırının biraz daha üzerinde; Müslümanlar ise 1,5 milyon dolayındadır. Ancak, burada dikkat çeken, Bulgar Devleti'nin sayım sonuçlarıyla eriyen Bulgar nüfusunu gizleme çabasıyla, bununla birlikte Türk ve Müslüman grup üzerindeki psikolojik harekâttır. Öte yandan, Bulgaristan'da Başmüftülük krizi büyük ölçüde çözülsede; küçük çaplı hukuk sorunları hâlâ devam etmektedir. Güncel farklı bir sorun ise, ülkede yeni yürürlüğe giren ikamet yasasıyla oy kullanmak için yerel seçimlerden önce 4 ay ülkede oturma zorunluluğunun getirilmesidir.ⁱⁱ Aslında söz konusu seçim yasası, Bulgar Devleti'nin Türkiye'den her seçimde gerçekleşen göçmen akınına engelleme isteğiyle Türklerin ezici çoğunlukta olmadığı ancak yerel yönetimleri elinde bulundurduğu yerleri 'devirme' arzusunun bütünleşmiş ifadesidir. Yerel seçimler için 'seçmen turizmine' çözüm bulan Sofya Yönetimi'nin genel seçimler için de paralel bir alternatif üreteceğini tahmin etmek güç olmasa gerek. Diğer taraftan, kurumsal açıdan Bulgaristan Türklerinin gerek siyasi temsil anlamında gerek Türkiye'deki sivil toplum örgütleri bazında hiç olmadığı kadar büyük bir kimlik krizi yaşadığı ve açmazda buldukları görülmektedir. Nitekim bu durum kendi içinde 'anti' hareketleri doğurmakta ve azınlık yapılanmalarının yıpranmasına yol açmaktadır.

Makedonya ve Kosova Türklerinde de kimliksel tehditlerin yaşandığı gözlenirken; Batı Trakya ve Bulgaristan'dan temel farkları, tehdidin kaynak noktasının Müslüman bir topluluk olmasıdır. Nüfus sayımlarında Türklerin Arnavutlar tarafından farklı bir kimlik beyanına zorlanmaları bu noktada temel olabilecek bir örnektir.

Makedonya ve Türkiye arasındaki olumlu ikili ilişkiler Türk azınlığın durumunda görece bir iyileşme yaratsa da; Türkçe'nin resmi dil olma sorunu (yüzde 20'lik nüfus sınırlaması), Türkçe eğitim ve hassas olan etnik ve dinî dengeler (Şubat 2011'de Üsküp'teki çatışma örneği) önemli konu başlıklarıdır. Makedonya Türkleri için esas tehlike ise azınlık grubu içerisindeki görüş farklılıkları ve kurumsal bölünmüşlüktür. Yaklaşık 70 bin kişilik bir azınlık grubunun 3 siyasi partiye ve 50'nin üzerinde sivil toplum örgütüne bölünüp,ⁱⁱⁱ bütüncül hareket edememesi izahı zor bir durumu ifade etmektedir. Özellikle, Haziran 2011'deki seçimler bu bölünmüş yapıyı çok daha belirgin hale getirmiştir. Ne var ki, azınlığın içsel sorunuymuş gibi gözükken bu statükonun devamını isteyen ülke, bölge ve kıta geneline yayılan odakların var olduğu bilinegelmektedir.

Kosova Türklerinin bölünmüşlük sorunu Makedonya Türklerine nazaran çok daha minimize edilmiş bir durumdayken; Türkçe konusunda yaşanan sıkıntılar kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Örneğin, 1974 Yugoslavya Anayasası'nda Türkçe resmi dil statüsündeyken, Türkler de kurucu unsurlardan birisiydi. 2008 yılında bağımsız olan Kosova Anayasası'nda ise, Türkler azınlık bir grup haline getirilerek, Türkçe resmi dil olmaktan çıkarılmış, yerel yönetimler düzeyine indirgenmiştir.^{iv} Kurucu unsur kapsamına ise nüfus açısından ezici çoğunluğu oluşturan Arnavutların yanı sıra, bugünlerde Mitroviça'da Müslüman Kosovalılara kurşun sıkan sadece Sırpların dâhil edilmesi düşündürücü olmuştur. Kosova'da 2005 yılından itibaren Resmi Gazete Türkçe olarak da yayınlanmaktayken; 2010 yılında baskısı kaldırılmak istenmişti. Neyse ki, görünürde KDTP'nin, arka planda ise Türkiye'nin etkin girişimleri bu süreci lehte sonuçlandırmıştır. Geçmiş dönemlerde kapatılan/kapanmak zorunda kalan Yeni Dönem Gazetesi ile Temmuz 2011'de Mehmetçik FM'in alınan bir kararla yayın hayatına son vermesi^v (Kosova'daki Türk askeri bu kararı almıştır) Türkçe'nin akıbetini düşündürür olmuştur. Kosova'da Türkçe olarak yayın hayatına başlayan yeni neşriyatlar olsa da; istenilen düzeyde değildir. Yine aynı şekilde, Makedonya'daki resmi için yüzde 20'lik nüfus kotası, Kosova'da yüzde 5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki, yasal mevzuat bunu emretse de, Prizren Belediye ambleminde olduğu gibi uygulama hataları görülmektedir. Kazanılan hukuk mücadelelerine rağmen, Kosova'da üstünlerin hukukunun egemen olduğu görülmektedir. Okullarda Türkçe eğitim görenlerin sayısındaki azalma ile üniversitelerdeki Türk akademisyenlere yapılan baskılar işin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Bütün bunlarla birlikte, Kosovalı Türklere hâkim grubun etnik baskıları dâhil edildiğinde, sanılandan daha çetrefilli bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Kosova ve Makedonya'daki etnik baskı konusunun arka planında Türkiye'den bölgeye giden gerek kamu, gerek yerel yönetim görevlilerinin göz yummasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce Ankara'nın genel

olarak bu faaliyetlere kayıtsız kalması, ‘Katolikleştirilme tehdidi altında bulunan Kosova’nın Müslüman kalabilmesini sağlamak için, dındaş Arnavutları üzmemek, bilakis kazanmak ve Priştina’yı Ankara ekseninden fazla uzaklaştırmamak’ stratejisine dayanmaktadır.

Balkan Türklerinin ifade edilmeye çalışılan bu sorunlu grafiğinin arka planında, tarihsel Şark Meselesi bulunmaktadır. Konjonktür itibariyle modernize edilen söz konusu tarihsel kavram, ilk ortaya çıkışı itibariyle, Türkleri Avrupa’dan atmak ve daha sonra geldikleri yere geri göndermek olsa da; yapılmak istenen bu suikast Lozan’la durdurulmuştu. Daha sonra farklı formatlara bürünen proje, Soğuk Savaş sonrası dönemde modern haliyle ortaya çıkmış; ilk denemesini Bosna Hersek’te yapmıştır. 11 Eylül 2001 sonrası süreçte ise, Avrupa’da iyice kendini hissettiren İslamofobia, sıradan muhafazakârları bile etki altına alırken; aşırılık yanlılarını ise daha da sertleştirmiştir. Avrupa Birliği belgelerinde adını Türklerin verdiği Balkanlar ifadesi yerine ‘Güneydoğu Avrupa’ kullanılması konusunda ısrardan, Norveçli cani Anders Breivik’in manifestosundaki ilgili ifadelere; Balkanlar’da Yugoslavya’nın kanlı dağılma sürecinden, bölgedeki Türklerin birbirinden bağımsızmış gibi gözükken ama aynı bütünün parçaları olan sorunlarına kadar geniş bir yelpaze Modern Şark Meselesi’nin görünen yüzünü işaret etmektedir.

Avrupa’nın İstanbul’dan, Türkiye’nin ise Bosna’dan başlayan güvenlik eksenleri Balkanlar coğrafyasında çakışmaktadır. İki aktörün farklı güvenlik algılamalarının uzun vadede taban tabana tezat olduğu görülmektedir. Balkan Türklerinin sorunları zamanla iyice kemikleşen bir görünüme bürünürken; Ankara Yönetimi’nin uzun vadeli politikalar izleyerek daha sistematik ve profesyonel kurumlarıyla hareket etme zarureti ortaya çıkmaktadır.

* Kader Özlem, Uluslararası İlişkiler Uzmanı, kaderozelem@gmail.com

¹ “Bulgaristan’da Nüfus Sayımı”, *TRT Haber*, 21.07.2011

<http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=37fbb5fc-c9cc-4850-b2bb-201dc7ec24f9>, (28.07.2011)

¹ “Kırcaali İli Nüfusunun % 40 ‘ı Seçimlerde Oyunu Kullanamayacak”, *Kırcaali Haber*, 07.12.2011, http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=7291 (28.07.2011)

¹ “Makedonya Türklerinin En Büyük Sorunu Bölünmüşlük”, *Milli Gazete*, 22.12.2010, <http://www.milligazete.com.tr/haber/makedonya-turklerinin-en-buyuk-sorunu-bolunmusluk-185321.htm>, (28.07.2011)

¹ Mevcut Kosova Anayasası için bkz. “Constitution of the Republic of Kosovo”, 5. Madde, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf> (29.07.2011)

¹ Prizren’den Yayın Yapan Mehmetçik FM Kapandı”, *Kosova Haber*, 04.07.2011, <http://www.kosovahaber.com/?page=2,12,7366>, (29.07.2011)

DIL

“*IRK BİTİĞ*” ADLI ESER ÜZERİNE GÖRÜŞLER VE DÜZELTMELER

Tuncer GÜLENSOY¹

(Talat Tekin, *IRK BİTİĞ. Eski Uygurca Fal Kitabı*, Ankara 2013, 13-67 S.
+68-2 TDK yay, tıpkıbasımlar..)

Dünyadaki tek yazma nüshası Londra’da, British Museum’da, elyazmaları bölümünde 8212 numarada kayıtlı bulunan *IRK BİTİĞ (Fal Kitabı)* adlı eser, IX. yüzyılda yazılmış olduğu tahmin edilen, eski Türk runik yazısı ile kitap biçiminde yazılmış ve günümüze kadar gelebilmiş tek eski Türkçe eserdir. Bu kitap, Doğu Türkistan’ın Tun-huang bölgesindeki “*Bin Buda Mağaraları*” adı verilen bir depoda bulunmuştur. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’un, TKAE tarafından yayımlanan “*Moğolistan ve Çin Günlüğü*” adlı hâtırât kitabında ve L. Ligeti’nin “*Bilinmeyen İç Asya*” (TDK yay., 1970) adlı eserinde de belirttiği gibi, eski Uygurca ve Tibetçe yazmalar ile sanat eserleri yüzyıllarca bir mağaranın içine oyulmuş depoda saklanmış ve XIX. Yüzyıl sonlarında (1897) ve XX. Yüzyılın başında Macar A. Stein, Rus Berezovski, Oldenbug ve Kozlov, Fransız P. Pelliot, Japon Otani ve Tachibanna, Alman Grünwedel ve Hurth, Amerikalı ressam Roerich tarafından “rüşvet verilerek” ya dasatm alınarak katırlara ve develere yüklenip, Himalayalar aşıldıktan sonra Hindistan’ın Kalküta limanı üzerinden Avrupa’ya taşınmıştır.

Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden olan *Irk Bitig*, gerek bir fal kitabı, gerekse “eski Türk runik yazısı” ile yazılmış olması dolayısıyla önem kazanmıştır. Bu eser üzerinde V. Thomsen, H.N. Orkun, Sir Gerard Clauson, M. Erdal, S. Ye. Malov, T. İkedo, A. Molnár, T. Tekin gibi Türkologlar çalışmışlardır.

Elimizdeki eser, T. Tekin tarafından 1993 yılında Wiesbaden’de basılan “*Irk Bitig: The Book of Omens*” [Otto Harrassowitz Verlag, 70 S + Faksimile (81-131)] adlı eserin Türkçe tercümesidir. Bu eserin Türkçe ilk baskısı 2004 yılında, ikinci baskısı da 2013 yılında **Emine Yılmaz** ve **Nurettin Demir** tarafından gözden geçirilerek yapılmış “*ilk baskıda gözden kaçan kimi sorunlar giderilmeye çalışılmış*”tır.

Eserin “Ön Söz”ü Talat Tekin’e aittir. Tekin, 13-17. sayfalarda güzel bir “Giriş ve açıklama” yazmış, *Irk Bitig*’in nasıl bir eser olduğu, üzerinde yapılan çalışmalar, eserin içeriği, eserde kullanılan “runik yazı”, eserin imlâsı/yazımı, yazım yanlışları hakkında doyurucu bilgi vermiştir.

¹ Prof. Dr., Türkoloji Araştırmacısı, Ankara.

Eser bir “fal kitabı”dır. Fal kitabında, görülen rüyalar kısa kısa anlatılmakta, rüyada geçen hayvanların durumuna göre de yorumlar yapılmaktadır. Türklerin rüyaları genellikle *yabani/kiyik*, bazen de evcil hayvanlarla ilgilidir: *adgır* (aygır), *adığ* (ayı), *amga* (yaban keçisi), *at*, *bars*, *bi* (kısırak), *boymul* (bir tür doğan), *böri* (kurt), *buğra* (erkek deve), *buzagu* (buzacağı), *çekik* (toygar kuşu), *elik* (erkek ceylan), *ingek* (inek), *ingen* (dişi deve), *kekük* (bir tür doğan ya da kartal), *kiyik* (yaban hayvanı, av hayvanı), *kony* (koyun), *kugu*, *kulun* (tay), *kumurska* (karınca), *kuş*, *kuzgun*, *öküz*, *tabışkan* (tavşan), *tebe* (deve), *tilkü*, *tüür* (dişi deve), *togan* (doğan, şahin), *turnya* (turna), *üpgük* (ibibik kuşu), *yargun* (bir tür geyik[?])[NOT:(Bana göre): *yargun* [Bana göre: < (y+) argun]“sıçan cinsinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvan” (DLT)], *yazıg* (kula at)) [NOT: (Bana göre): doğrusu *yagız* olmalı.], *yılan*, *yılkı* (at sürüsü), *yunt* (at) gibi hayvanlar fallara konu olmuştur. Eserin 19-26. sayfalarında “Metin”, 27-34. sayfalarında da “Çeviri” yer almaktadır. Görülen rüyaların tümü 67 adettir. Ben, “Metin”de yer alan “eski Uygurca” ibareler ile “Çeviri”de verilen bazı karşılıklar üzerinde duracağım. Zira bazı sözcükler *Dîvânu Lüğâti't-Türk*'te de geçtiği halde, çeviride farklı verilmiş. Onların niye böyle yapıldığını soruşturmak istiyorum:

1.fal: “Tensi men. Yarın kiçe altın örgin üze olurupan mengileyür men.” “Gögün oğluyum (=Çin imparatoruyum). Sabah akşam altın taht üzerinde oturarak mutlu oluyorum.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Ben Çin İmparatoru, Gögün Oğluyum. Gündüz ve gece altın taht üzerinde oturarak seviniyorum (/neşeleniyorum).” [Mengilemek “sevinmek, neşelenmek, eğlenme” (EUTS); “yanında güzel gıdalar bulunmak; nimet bulmak” (DLT)]

2.fal: “Alaca atlıg yol tengri men. Yarın kiçe eşür men. Utru eki yalğ kişi oğlın sokuşmiş; kişi korkmış. “Korkma!” timiş, “Kut birgey men!” timiş.” “Alaca atlı yol tanrısıyım. Sabah akşam (atımla) rahvan gidiyorum. (Bu yol tanrısı) güler yüzlü iki insanoğluna rastlamış. İnsanoğulları korkmuş. (Yol tanrısı) Korkmayın, demiş, (size) kut vereceğim demiş.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Ben) alaca ath *KUT*(=yol {Irk Bitig}) tanrısıyım. Gündüz gece (atımla) *yorga* [DLT'te: eşmek] gidiyorum. (Kut tanrısı

giderken) iki *çıplakinsanoğluna* rastlamış. İnsan(lar) korkmuş. (Kut tanrısı) “**Korkmayın!**” demiş, (size) kut vereceğimdemiş.” [yalıg, DLT’te “at yelesi; ibik; eyer kaşı”; yalıg “yalın, çıplak” (EUTS). NOT: Yalıgdiye bir sözcük YOK. Bu sözcük yalıg okunursa anlam kazanıyor.]

3. fal: “**Altun kanatlıg talımkara kuş men. Tanım tüsi taki tükemezken taluyda yatıpan tapladukımin tutar men, sebdükümmin yiyür men. Antag küçlüg men.**” “*Altın kanatlı yırtıcı bir kartalım. Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz (kıyısın)da yatarak dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum. Onca güçlüyüm.*” diye çevrilmiş.

Bana göre: “(Ben) Altın kanatlı ir tavşancılım. Vücudumun tüyleri henüz bitmemişken, deniz (kıyısın)da yatarak, bana uygun olanları tutuyor, (onların içinden) sevdiğilerimi yiyorum. (Onun için) bu kadar güçlüyüm.” [“Talım” DLT’te YOK; EUTS’nde “hırsız, yırtıcı, yağma, cenk” anlamlarında (s.221). “Kara kuş” DLT’te “tavşancıl” olarak verilmiş. EUTS’nde: “kara kuş” (antroponim, erkek adı) (s.167) anlamında. *Türkçe Sözlük*’te “tavşancıl” (çoğu tavşan avlamakla beslenen kartal, akbaba vb. yırtıcı kuş) (s.2289); **karakuş** (birleşik ad) (*Kartal türünden kuşlara verilen ad*) anlamlarında. DLT’te **tan** “ten” YOK, **ten** “vücut” (II, 307) var.]

4.fal: “**Ürüng esri toğan kuş men. Çıntan ıgaç üze olurupan mengileyür men. Ança bilingler.**” “*Ak benekli şahin kuşuyum. Sandal ağacı üzerinde oturarak mutlu oluyorum*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Ben benekli akdoğan kuşuyum. Sandal ağacı üzerinde oturarak beyin yiyorum. Böyle bilsinler.” [Ürüng esri toğan kuş men(= *Ak benekli şahin kuşuyum*) diye çevrilmiş. **Togan**,kuş adı olarak DLT ve EUTS’nde yok. t->d- değişimine uğramış “doğan” biçimi TS’te de “*Kartalgillerden, sırtı kül rengi ve enine çizgili, küçük kuş, fare vb. ile beslenen ve alıştıırılarak kuş avında kullanılan yırtıcı bir kuş*” anlamında. Tercümede kökeni Farsça olan **şâhîn** niye verilmiş? Onu anlayamadım. Tercüme (=benekli akdoğan kuşuyum.) olamaz mıydı?

Doğan: Azerî Tü.nde: *ta:rlan, gızılguş*; Başkurt: *toyğön, ilasin, doğan, toğan*; Kazak: *tuyğun*; Kırgız: *şumkar*; Özbek: *lâçin*; Tatar: *laçın, toyğön*; Türkmen: *la:çın*; Uygur: *laçın, şunkar*. (TLS, 180-181).Esri “tekir renk, kaplan rengi” (DLT); **ürüng kuş** “akdoğan” (DLT)

Çıntan ıgaç “sandal ağacı” < Skr. *candana* (EUTS, 61). TS’te **sandal ağacı** “koca yemiş” (s.2026) anlamında. **Sandala**. *Ar. sandal bit. b.* Sandalgillerden, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç” **Mengilemek** “beyin yemek; beyni için koyun kesilmek; yanında güzel gıdalar bulunmak” (DLT. III, 405, 406); **mengilemek** “Sevinmek, neşelenmek, eğlenmek” (EUTS,

129). NOT: *Yırtıcı bir kul olan akdoğanın, çarptığı bir kuşun beynini sandal ağacı üzerinde yiyor olması daha uygun değil mi?*

5. fal: “**Beg er yuntı°aru barmış. Âk bisi kulunlamış. Altun tuyuglug adgırlık yaragay. Tebesingerü barmış. Ürüng ingeni botulamış. Altun budl(a)lug bugralık yaragay. Ebingerü barmış: Üçünç kunçuyı urılanmış. Beglik yaragay tir. Mengilig beg ermiş.**” “*Bey atlarına doğru gitmiş. (Bakmış ki) ak kısrağı yavrulamış. (Bu taya) altın toynaklı bir aygır olmak yaraşır (diye düşünmüş). (Bey bu kez) develerine doğru gitmiş. (Bakmış ki) beyaz dişi devesi yavrulamış. (Buna) altın burunsalıklı buğra olmak yaraşır (diye düşünmüş). (Bey bu kez de) evine doğru gitmiş. (Bakmış ki) üçüncü prensesi (bir) oğlan doğurmuş. (Buna da) beylik yaraşır (diye düşünmüş), der. (Anlaşılan) mutlu (bir) bey imiş.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**BEG** (=bey, koca, evli erkek[DLT]) adam at sürüsüne doğru gitmiş. Ak kısrağı **kulunlamış**. (Bu taya) altın toynaklı **AYGIR** olmak yaraşır (demiş). (Sonra) develerine doğru gitmiş. Beyaz dişi devesi (**de**) **botulamış**. (Bu *botuya*) **altınburunsalıklı BUĞRA** olmak yaraşır (demiş).(Daha sonra) evine gitmiş: **Üçüncü karısı (bir) erkek çocuk sahibi olmuş**. (Ona) **beylik yarayacak der.Kutlu** (/mesut, mutlu, memnun, neşeli) **bey imiş.**” [NOT: **kulunla**-Türkiye Türkçesinde de “*kısırak veya eşek yavrulamak*” (TS, 1523).**Botula**- “(ağızlarda) deve yavrulamak” anlamındadır. **Botula**-sözü TS’e alınmamış. Metinde **budl(a)lug** olarak okunmuş olan sözcüğe “*burunsalık*” anlamı verilmiş. Fakat DLT’te **budl(a)lug** diye bir sözcük YOK, **butlu** var. O da “*Devenin burnuna geçirilen burunsalık; (deve) burnundaki yumuşak yer*” anlamında (DLT. I, 430; II, 16). Demek ki *Irk Bitig*’deki “**budl(a)lug**” okuyuşu yanlış olmalı. Tekin’in sözlüğünde **budla**“*deve burnuna geçirilen halka*” anlamında.]

KUNÇUY “*Hatundan bir derece aşağı kadın, bige, prenses*” (DLT. III, 240), “*prenses; kraliçe*” (EUTS, 186) anlamında. Eski Türklerde çok eşlilik olduğuna göre, buradaki **kunçuy** “üçüncü kadın” demektir. Eski Türklerde kraliçe (bige/baş katun) bir tane olurdu.

URI “Oğul, genç, delikanlı” (EUTS, 266); **URI** “erkek evlât” / **urı oğlan** “erkek çocuk” (DLT).

NOT: EUTS’nde ve DLT’te **urıla-** ve **urılan-** “*oğlan doğurmak*” fiilleri YOK. DLT’te **URILA-** “*kendini övmek; bağışlamak, sesini yükseltmek*” anlamlarında (I, 309).

6. fal: “**Adıgh to°uzlı irtüze sokuşmış. Adıgı°karnı yarılmış, to° uzu° azığı sınımış tir.**” “*(Bir) ayı ile (bir) domuz (bir) dağ geçidinde çarpışmışlar imiş. Ayının karnı yarılmış, domuzun azı dişleri kırılmış, der.*” diye çevrilmiş.

Bana göre: **Ayı ile domuz (bir) sarp yerde**(/yokuşta, tepede, dağ belinde [DLT]) **dövüştüler**. Ayının karnı yarılmış, domuzun azı dişi

kırılmış.” [EUTS’nde: adı “ayı”; to°uz “domuz” demek. Her iki hayvan adına eklenmiş -lı ekleri bana fazla gibi geldi. “sokuş-” fiili, EUTS’nde “1.rastlaşmak, karşılaşmak, vuruşmak”, DLT’te: “döverek inceltmekte yardım ve yarış etmek” anlamlarında. Bu cümleye en uygun çeviri “dövüşmüşler” olmalıdır. “imiş” sözcüğü de fazla.]

7. fal: “Er terkleyü kelir. Edgü söz sab elti kelir tir.” “(Bir) adam koşar adım geliyor. İyi haberler getirerek geliyor, der.” diye çevrilmiş.

Bana göre: “Bir adam acele ile/(hızlı hızlı/çabucak) geliyor. İyi söz (=iyi haber) getirerek geliyor.”

[(terkle= çabucak, aceleyle, hızlı hızlı anlamlarında.). “Adam hızlı hızlı geliyor; iyi haber (=sab söz) getirerek geliyor.” olmalı. Koşar adım’ın anlamı daha farklı.] Elti [<el- “yaklaşmak, iletmek” + -(i)t- “getirmek, iletmek”] sözcüğü “elit-i” okunmalı.

8. fal: “Altun başlıg yılan men. Altun kurugsakımın kılıcın kesipen özüm[in] yul [in]intin, başımın yul ebintin tir.” “Altın başlı yılanım. Altın kursağımı kılıç ile keserek nefsimi kopar ininden, başımı kopar evinden, der.” diye çevrilmiş.

Bana göre: “Altın kursağımı kılıç ile keserek vücudumu kurtar (=yol) ininden, başımı kopar (/ayır) tanesinden, der.” olmalıdır.

[Kurugsak “kursak” anlamının yanında “istenilen, arzu edilen şey” demektir. “Kursağında kaldı, deyimi = İstedi ama olmadı.” anlamındadır. Buradaki ebin (= ewin) “tane” [DLT] sözcüğü anlamında olup, (eb+(i)n =ev+i+n+den) değildir. (Başımı kopar evimden cümlesi de anlamsızdır.)

ET’de yul- diye bir fiil YOK; yol- “yolmak, yolmak için kaynar suya bırakmak; salıvermek” (DLT, II, 24; III, 63 64) VAR. EUTS’nde yul- “1. Yolmak, almak; 2. Pazarlıkla alış veriş etmek” (s.304). Tekin’in sözlüğünde de yul- biçiminde. Bana göre: YOL- olarak düzeltilmelidir.]

9. fal: “Ulug eb örtenmiş. Katı° a tegi kalmaduk, büki°e tegi kodm[ad]uk tir.” “Büyük bir ev yanmış. Katına kadar (sağlam yeri) kalmamış, köşe bucağına kadar (yanmadık yeri) kalmamış, der.” diye çevrilmiş.

Bana göre: “Büyük bir ev yanmış. Katına kadar (hiçbir şey) kalmamış; ağaçlıklarına kadar yanmadık yer bırakmamış, der.” olmalıdır. Bük sözcüğünün “1. Köşe, bucak” anlamının yanında “2. Sık ağaçlık” anlamı da vardır.

10. fal: “Esnegen bars men. Kamuş jra başım. Antag alp men, erdemlig men.” “Esneyip duran kaplanım. Kamışlar arasında başım. Onca cesur (ve) onca erdemliyim.” diye çevrilmiş.

Bana göre: “(Yorgunluktan uykulu, sıkıntılı olduğum için)esneyen (bir) barsım ben. Başım kamışlar arasında. Öylesine cesur ve o kadar erdemli (= faziletliyim.” olmalıdır. [T.Tekin “bars” adını “kaplan” olarak çevirmiş. Oysaki ET’de hem bars hem de kaplan (EUTS, 166) sözcükleri var.]

11. fal: “Sarıg atlıg sabçı, yazıg atlıg yalabaç edgü söz sab elti kelir tir.” “Sarı atlı haberci, yağız atlı elçi iyi haberler getirerek geliyor, der.” olarak çevrilmiş.

Bana göre “Sarı atlı elçi (dünürler arasındaki elçi),yağız atlı peygamber (=yalabaç/DLT: yalawaç) iyi haberler getirerek geliyor, der.” olmalıdır. [Sabçı (DLT: sawçı) ile yalabaç (DLT: yalawaç)ın anlamları farklıdır. Sabçı iki kişi arasında“söz getirip, götürür”, yalabaç “Peygamber”dir, Tanrı’m buyruğunu “tebliğ” eder.

Metinde yazıg olarak geçen sözcüğün doğrusu YAGIZ olmalıdır. Çünkü, DLT’te geçen yazıglıg sözcüğünün anlamı “çözülmüş, bağından çözülmüş” demektir. T. Tekin yazıg sözcüğüne “kula (?); kula at” anlamını vermiş. Bu sözcük, eseri 2. baskıya hazırlayanlar tarafından da atlanmıştır.]

12. fal: “Er abka barmış. Tagda kamılmış. Te° ride Erklig tir.” (= Adam(in biri) ava gitmiş. Dağda (yürürken) düşmüş. Kudretli (Tanrı) Göklerde, der) diye çevrilmiş.

Bana göre: “(Adamın biri) ava gitmiş. Dağda (giderken atından) vere yuvarlanmış [=kamıl-]. Tanrı’nın “buyruğu” der.”

13. fal: “Tengrilig kurtga yurtta kalmış. Yağlıg kamic bulupan yalgayu tirilmiş, ölümde ozmiş tir.” “Dindar (bir) yaşlı kadın terk edilmiş kamp yerinde (yalnız) kalmış. Yağlı bir kepçe bulup yalamış, (öylece) hayatta kalmış, ölümden kurtulmuş, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Tanrıya inanan (/mümin) (bir) yaşlı kadın eski bir ören yerinde (yalnız) kalmış. (Orada) yağlı bir kepçe bularak (onu) yalayıp dirilmiş, ölümden kurtulmuş, der.” olmalıdır.

14. fal: “Kuzgunug ıgaçka bmiş. “Katıgtı bı, edgüti bıltir.”“(Bir) kuzgunu ağaca bağlamışlar. Sıkı bağla, iyi bağla! der.”

15. fal: “Üze tuman turdı, asra toz turdı. Kuş og(lı) uça ıztı, kiyik oğlu yügürü ıztı, kişi oğlu yorıyu ıztı Yana Te° ri kutımta üçünç yılda kop esen tükel körüşmiş. Kop öğirer sebinür tir.”(= Yukarıda sis bastırdı, aşağıdan toz kalktı. Kuş yavrusu uçup yolunu kaybetti,geyik yavrusu koşup yolunu kaybetti,insan oğlu (da) yürüyüp yolunu kaybetti (Bunlar) yine Tanrı lütfü ile üçüncü yılda sağ salim buluşup görüşmüşler. Hepsı (de) mutlu olur, sevinirler, der.” diye çevrilmiş.

NOT: *kiyik*: *geyik* değil, “*yabanî hayvan, yaban hayvanı*” olarak çevrilmelidir.

16. fal: “Torug at semrittî. Yirin öpen yögürü barmış. Utru yirde ogrı sokuşup tutupan minmiş. Yilinge kudursugmga tegi yagrıpan kamşayu umatm turur tir” “*Zayıf at semirdi. (Kaldığı) yerini düşünüp koşarak gitmiş. Yolda karşısına (bir) hırsız çıkmış, (atı) tutup (üstüne) binmiş, (At hızlı koşmaktan) yelesine ve kuyruğuna kadar yara bere içinde kalmış, kımıldayamadan duruyor, der.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Zayıf at semizleşti. Memleketini düşünüp koşturarak gitti. Yolda karşısına çıkan[ona rastlayan] (bir) hırsız onu tutarak binmiş. Yelesine (ve) eyerin kuskununa kadar iki kürek arasını hareket ettirmeden duruyor, der.**” [yil “yele” sözcüğü EUTS’nde DLT’te YOK. kudursug “kuyruk” sözcüğü DLT’te ve EUTS’nde YOK. DLT ve EUTS’nde: kudruk “kuyruk”. Kudurgun “kuskun, eyerin kuskunu” (DLT). Bana göre, KUDURSUG yerine KUDURGUN{=*kuskun* [*hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış*]} okunmalıdır. (Fazla bilgi için bk. T. Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, C.I, 579)]

17. fal: “Özlük at öng arıp ongup turu kalmış. Tengri küçinge tag üze yol sub körüpen, yiş üze yaş ot körüpen, yoriyu barıpan, sub içipen, yiş yipen ölümde ozmış tir.” “(Bir) binek atı çölde yorgunluktan (ve susuzluktan) bitkin halde kalakalmış. (Sonra) Tanrının inayeti ile dağ üstünde yol (ve) su görerek, dağ çayırında (da) taze ot görerek yürüyüp gitmiş; su içip taze (ot) yiyerek ölümden kurtulmuş, der” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Bir) özel at sahrada (giderken) güçsüz ve hastalıktan dolayı tazeliğini ve parlaklığını kaybedip, durup kalmış. Tanrı’nın gücü ile dağ üzerinde yol (ve) su görerek, tepe (= yiş) üzerinde yeşillik (= yaş ot) görerek, yürüyüp gitmiş; su içerek, yeşillik yiyerek ölümden kurtulmuş, der” [özlük “özel, hususi”; öng “sahra, çöl”; arı- “güçsüz kalmak”; ong- “iyileşmek”; yaş “yeşillik, taze ot”]

18. fal: “Kerekü içi ne teg ol? Tügünüki ne teg ol? Közünüki ne teg? Körüglüg ol. Egni ne teg? Edgü ol. Bağışı ne teg? Bar ol tir.” “Çadırın içi nasıl? Bacası nasıl? Penceresi nasıl? Manzaralı. Çatısı nasıl? İyidir. İpleri nasıl? Var, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Çadırın içi nasıldır? Bacası nasıldır? Penceresi nasıl? Manzaralıdır. Eğini (=çatısı; arkası, sırtı) nasıl. İyidir. Bağışı (=kayıplarının boğumları) nasıl? Vardır.der.” [keregü/kerekü “çadır”; ne teg “nasıl?”; tügünük sözcüğü EUTS’nde ve DLT’te YOK. TÜNGLÜK “pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler”(DLT) ve TÜNLÜK “pencere” (EUTS) biçimleri var.]

19. fal: “**Á k at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötüğke ıdmiş tir. Korkma, edgüti ötüñ; ayınma, edgüti yalbar! tir**”

20. fal: “**Titir bugra men. Ürüñg köpükümin saçar men. Üze tengrike tegir, asra yirke kirür tir. Udıgımag odguru, yatıgılg turguru yoriyur men. Antag küçlüg men.**”

21. fal: “**Karı üpgük yıl yarumazkan etdi. Ödmeng.körmeng, ürküt[m]meng tir.**”

22. fal: “**Uzun tonlug közüñgüsin kölke içgınmış. Yarın yangrayur, kiçe kengrenür, tir.**”

23. fal: “**Ogıan kekük tezekin bultı. Çekik, etin kutlug bolzun tir.**”

24. fal: “**Teglük kulun irkek yunt(t)a emig tileyür. Kün ortu yütürüp, kün ortu kanta, negüde bulgay ol, tir.**”

25. fal: “**Eki öküzüg bir bukursıka kölmüş. Kamşayu umatın turur tir.**”

26. fal: “**Tang tanglardı, udu yir yarudı, du kün tugdı. Kamag üze yaruk boltı tir**”

27. fal: “**Bay er konyı ürküpen barmış. Börüke sookuşmış. Böri ağzı emsimiş. Esen tüükel bolmış tir.**”

28. fal: “**Karı olurupan ordu yapmış. İli turmış. Tört bulungdaki edgüsi uyuru tirilipen mengileyür, bedizleyür tir.**”

29. fal: “**Oyma er oğlanın kişisin tutug urupan oş iç oygalı barmış. Oğın kişisin utuzmaduk, yana tokuz on boş koı utmış. Oğl yutuzı kop ögırer tir.**” *“(Bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehın olarak koyup (bir yarışta, kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oymaya gitmiş. (Yarısta) çocuklarını ve karısını kaybetmemiş, üstelik doksan koyun kazanmış. Çocukları ve kadını hep seviniyorlar, der.”* diye tercüme edilmiş.

Bana göre: *“(Koyunun iç organlarını çıkarma yarışında, bir yarışçı) oğlunu ve karısını rehine koyarak, (koyunların) iç organlarını ve bağırsaklarını kazımaya gitmiş. Yarışta oğlunu ve karısını kaybetmediği gibi iç organları çıkarılmış (=boş)doksankoyun kazanmış. Oğlu (ve) karısı pek çok(=kop) sevinmiş, der.”*

*[Bu rüya tabirinden, Orta Asya'da yaşayan eski Türklerin, *koyun kırkma, süt sağma* gibi bazı mevsimlerde yapılan yarışlarının yanında "koyunları kestikten sonra (*işkembe, akciğer, karaciğer, yürek, dalak, böbrek ve bağırsak* gibi) **iç organlarını çıkarma yarışı**" yaptıklarını ve bu yarışta en hızlı olana da yine koyun armağan ettiklerini öğreniyoruz. Bu tür bir oyunun Türk dünyasında yaşayıp yaşamadığını araştırmak gerekir.]

[Türk dil ve kültür tarihi uzmanı Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, "**Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla TÜRK DİLİ TARİHİ**"(Ankara, 10. Baskı. Akçağ yay.) adlı eserinde (s.57), Türklerdeki "yarış" konusunu şöyle yorumluyor: "Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lügati't-Türk'üne göre Türkler atına, kızma ok yarışı yaparlardı. *Ol mening birle ok attı kızlaşu* cümlesi, *kızlaşu* kelimesine örnek olarak verilmiştir (DLT II 1941: 221); "o, benimle kızına (kazanan kızı – cariyeyi – almak üzere) ok yarıştırdı" demektedir. Divan'daki *ol mening birle ok attı atlaşu* (DLT II 1941: 226) cümlesi de "o, benimle atına ok yarıştırdı" demektir. Muhtemeldir ki Motun da askerlerini eğitirken at, cariyeye gibi ödülleri koyarak onlara **ok yarışı** yaptırıyordu. Bu uygulama zaman içinde (belki de bir tercüme hatasından kaynaklanarak) birlikte kıza ve ata ok atmak şekline dönüşmüş olabilir.")

30. fal: "Çıgany er oğlu kazgançka barmış. Engir mengin bulmuş. Bulupan uyasıngaru öire sebinü kelir tir."

31. fal: "Bars kiyik e° ke me° ke barmış. E° in me° in bulmuş. Bulupan uyası^oaru ögire sebinü kelir tir." "(Bir) kaplan avlanmaya gitmiş. Avını bulmuş. (Avını) bulup yuvasına neşe ve sevinç içinde geliyor, der." diye tercüme edilmiş.

Bana göre: "(Bir) pars,yabanî hayvan(=*kiyik*)avlanmaya gitmiş.Av (= *eng* [EUTS, 72)(ını) (ve) *yem* (= *meng* "yem, tane, kuş yemi" [DLT])(ini) bulmuş.(Avını ve yemini) bularak yuvasına neşe ve sevinç içinde geliyor, der." [Sözlükte: e°"av, yiyecek";m e°"av, yiyecek" anlamlarında. DLT'te **eng** YOK, **meng** "yem, tane, kuş yemi" anlamında. EUTS'nde: &ng"av" (s.72), **m &ng** "3. yem" anlamında. Demek ki ET'de bu iki söz aynı anlama gelerek yan yana kullanılıyormuş. Tıpkı; **söz sab** gibi.]

32. fal: "Bir tabılku yüz boltı. Yüz tabılku ming bıtı. Ming tabılku tümen boltı tir. "

33. fal: "Kidizig subka sukmuş. Takı ur, katıgdı bıtır." (Adamın biri) keçeyi suya sokmuş. Daha çok vur, sıkıca bağla! der." diye çevrilmiş. Bana öre: "(Yaygı, hah, kilim gibi şeyler yapan birisi)keçe[ET. (DLT) *kiwiz, kifiz, küvüz*; Kırg.-Tatar:*kiyiz*; Kazak: *kiyiz, kiygiz*; Özbek-Uygur: *kigiz*

]yisuya sokup döverek inceltirken, *'Daha çok vur! Sıkıca bağla!'* der." olacaktır.

*[Çünkü, 'keçe/kiyiz' yapılırken, *yapağı* yer yaygısı üzerinde sopa ile dövülüp lif haline getirilerek serilir. Bu haldeyken içine siyah-kırmızı vb. renkte "tamga/im" şekilleri konulur. Sonra da hasır içine döşenip sarılarak yerde tekme ile yuvarlatılır. Bu arada keçenin "pişmesi (=olgunlaşması)" için sarı halindeki yünün üzerine sopa ile vurulur. (Ya da Urfa'da olduğu gibi, sıcak hamam içinde göğüsle bastırılarak sıkıştırılır.) Böylece sık sık suyla ıslatılarak sopa ile dövülen yapağı bu işlemden sonra "keçe/kiyiz" hâline gelir. *Kepepek, yer yaygısı, heybe, tuzluk, "çadır/boz üy" içine serilen halı* olarak kullanılır. Türkiye'de keçe Salihli ve Urfa'da yapılmaktadır. /Tuncer Gülensoy]

34. fal: "Kan süke barmış. Yagığ sançmış. Köçürü konduru kelir. Özi süsi ögire sebinü ordusu°aru kelir, tir." "(Bir han sefere çıkmış, düşmanı mızraklamış. (Askerlerini) göç ettire kondura geliyor. Kendisi ve askerleri neşe ve sevinç içinde karargâhına doğru geliyor, der." diye çevrilmiş.

Bana göre: "Hakan (ordusu ile) savaşa gitmiş. Düşmanı mağlup etmiş. (Ordusunu) kondurup göçürerek (geri) geliyor. Kendisi ve askerleri neşe ve sevinç içinde "Başkente"(/Saray'a)doğrugelir, der." [NOT: ET'de ordu "1. Saray, ordu, ordugâh" (EUTS, 142); "2. Hakanın oturduğu şehir" (DLT, I, 124) anlamlarındadır. Ordusungaru sözcüğünü [(ORDU 'Hakanın oturduğu şehir' yani BAŞKENT olarak yorumladım.) +su 'iyelik eki'+°aru 'yön eki'.=HAKANIN OTURDUĞU BAŞKENTE DOĞRU] anlamının daha doğru olduğu görüşümdedir.

Tekin'in "köçürü konduru" cümlesini "göç ettire kondura" olarak çevirmesi Türkçenin yapısına da ters geliyor. Oysaki Türkiye Türkçesinde "kona göçe" diye bir zarf öbeği var: "Yolculukta konaklayarak, sefere zaman zaman ara vermek" anlamına geliyor.

"Yagığ sançmış" cümlesini "düşmanı mızraklamış" diye çevirmek, askerlik terminoloji için biraz hafif kalıyor. "Sançmak" EUT'nde "vuruşmak; delmek" anlamında. DLT'te ise "sançmak, dürtmek, sokmak; YENMEK" (III, 420) anlamları verilmiş. Hakan başkentine "muzaffer" olarak döndüğüne göre "mağlup etmiş/yenmiş" anlamı daha uygun oluyor.]

35. fal: "Er süke barmış. Yolta atı armış. Er kugu kuşka sokuşmuş. Kugu kuş kanatı° a urupanın kalhyu barıpan ögi° e ka°ı° a tegürmiş. Ögi ka°ı° ögirer sebinür tir." "(Bir) adam orduya gitmiş. Yolda atı yorulmuş. Adam (bir) kuğu kuşuna rastlamış. Kuğu kuşu (onu) kanatlarına vurup onunla uçmuş ve anasına babasına erıştirmiş. Anası babası neşe ve sevinç içinde, der." diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Adamın biri) sefere çıkmış. Yolda atı yorulmuş. Adam (bir) kuğu kuşuna rastlamış. Kuğu kuşu (adamı) kanatı (üzerine) koyup göğe yükselmiş ve anasına babasına ulaştırmış. Anası babası neşe ve sevinç içinde, der.”

36. fal: “Üküş atlıg ögrü ü° yook; kobı atlıg korkı ı° yook, uçruqlu g kutu° yook tir.” “(Sende) çok atı olan (bir kişinin) sevinci yok; (öte yandan, sende) az atı olan bir kişinin korkusu (da) yok. (Uzun sözün kısası) uçuşan bayraklarla kutlanacak bir talihin yok, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Sende) çok atı olanın sevinci yok; (sende) miras kalmış atı olanın korkusu (da) yok; (bundan dolayı) çok büyük kutun (da) yok, der.”

[**Kobı** sözcüğü eski Uygur Türkçesinde “1. Miras hissesi, miras payı; 2. Boş” anlamlarında. (EUTS, 179); DLT’te YOK.

Korkınçing “korkulan şey”; **Uçruqlug kut** “çok büyük kut (/talih, baht, şans)”]

37. fal: “Bir karı öküzü bilin biç kumursga yimiş.Kamşayu umatn turur tir.” “Bir yaşlı öküzü, bir karınca belini biçerek yemiş. Öküz yerinden kımıldayamadan duruyor, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Bir yaşlı öküzün belini keserek (/biçerek) bir karınca yemiş. Öküz hareket edEMEDEN duruyor, der.”

* [Bu falda, *beli bir karınca tarafından kesilerek yenen bir yaşlı öküz* anlatılmaktadır. Öküzünöldüğünü göstermektedir.]

38. fal: “Kamış ıra kalmış. Te° riunam aduk. Abı u katun bolzun tir.” “(Bir köle kız) kamışlar arasında (yalnız) kalmış. Tanrı (bunu) doğru bulmamış (Bu köle kız) Hatun olsun!, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Bir cariye(=abi u) sazhk arasında kalmış. Tanrı (bu durumu) uygun bulmamış. Cariye kız “KATUN” (=HÜKÜMDAR EŞİ) olsun, der.”

39. fal: “Tıgıg tertrü kişemiş. Kamşayu umatn turur tir.” “Demir kır (bir atın ayaklarını) çapraz olarak kösteklemişler. (At) kımıldayamadan duruyor, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Doru atı ters kösteklemişler. (At) hareket edemeden duruyor, der.”

[**Tetrü**“aksine, tersine”; **tıg**“doru at”; **kişe**“kösteklemek”; **kamşayu umatn** “ hareket edemeden”.]

40. fal: “**Talim urı yarın aç a yasıçin yalım kayag yara urupan yal^ousun yoriyur tir.**” “*Cesur bir genç, omuzları açık, okunun ucu ile yalçın kayaları yara yara yapayalnız yürüyor, der. (Bu genç) öylesine güçlü imiş.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Cesur (bir) genç erkek “göğsü(nü)” [=varım ‘kürek kemiği, çığın kemiği’ (DLT)]açıp, yassı ve uzun ok ucu(=yasıç/DLT)ile yalçın kayayı vurup parçalayarak, yalnız başına yürüyor, der**”

41. fal: “**Ürüng esri ingek buzagulaçı bolmiş. Ölgey men, timiş. Ürüng esri irkek buzagu kelürmiş. İdukluk yaragay. Ülügde ozmiş tir.**” “*Ak benekli bir inek doğurmak üzere imiş. Öleceğim, (galiba)! Demiş; (fakat ölmemiş,) ak benekli bir erkek buzağı dünyaya getirmiş. (Bunu) Tanrı’ya kurban etmek uygun olur, (çünkü) kötü talihinden kurtulmuş, der*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Ak alacalı (bir)inek buzağılamak üzere imiş. (Doğururken) ‘Öleceğim!’ (diye düşünmüş). (Ama) ak alacalı bir erkek buzağı doğurmuş. (Bu buzağıyı)Tanrı’ya adak için saklamak uygun olur (diye düşünmüş). (Böylece)kutundan(=ülügde)kurtulmuş (olacak) der.**” [NOT: **ülüg** “kut, saadet, pay, hisse” (EUTS, 272; DLT); **ıduk** “kutlu ve mübarek olan; aslında sahibinin yaptığı bir adak için saklanarak yünü kırılmayan, sütü sağılmayan, yük vurulmayarak başıboş bırakılan, salıverilen her hayvan” (DLT. I, 65); **kut** “kut, uğur, devlet, baht, talih, saadet” (DLT) **Esri** “tekir renk, kaplan rengi”; **ürüng** “ak, beyaz”.]

42. fal: “**Uzun tonlu gidişin ayakın kodupan barmış. Yana edgüti sakınmış. İdişimte ayakumta öngi kanca barır men? tir. Yana kelmiş. İdişin ayakın esen tükel bulmiş. Öginer sebinür tir.**”

43. fal: “**Togan ügüz kuşu kuşlayu barmış. Utru talım kara kuş kopupan barmış tir.**” “*Bir şahin, su kuşu avlamaya gitmiş. (Ama) yırtıcı bir kartal yerinden uçup karşısına çıkmış, der.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre : “**(Bir) doğan, dere (ırmak)(=ügüz/öğüz/öküz) kuşu avlamaya gitmiş. Karşı(sına) yırtıcı (bir) tavşancıl(/kara kuş)(kayalıktan) uçarak çıkmış, der.**”

[NOT: **şahin**, Farsça bir alıntı olup, “doğan”dan daha küçük bir yırtıcı kuştur. Türkçe “doğan” adı olduğu gibi kalmalı idi.

TS’te “**su kuşu**” diye bir madde başı yok. T. Tekin de “Sözlük”te (ügüz = ırmak) anlamım vermiş. Fakat çeviride “**su**”, sözlükte “**ırmak**” diyerek ikileme düşmüş. Bu farklılık yeni basımda da gözden kaçmış. Demek ki, ET’de **ügüz kuşu** adlı bir kuş türü varmış...]

44. fal: “Togan kuş te°riden kodı tabışgan tipen kapmış. **Togan kuş** tir° akı suçulanmış yana tütünmüş. Togan kuşu° tir° akı ügüşüpen kalıhu barmış, tabışgan terisi ü° üşüpen yügürü barmış. Antag tir.” “*Bir şahin (işte) bir tavşan! diyerek göklerdenaşağı inmiş ve (tavşanı) kapmakistemiş. (Bu arada) şahinin pençeleri yolunmuş ve ayrılmış. Şahin pençeleriyolunmuş olarak uçup gitmiş, tavşan derisi soyulmuş olarak koşup gitmiş. (Fal) böyle diyor.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Göklerde uçan) bir doğan kuşyukarıdan aşağıya (bakınca, işte bir) tavşan diyerek, (tavşanı) çarpmak istemiş. (O zaman) doğan kuşun tırnakları kırılmış ve parçalanmış. Doğan kuştırnakları kırılmış olarak uçup gitmiş, tavşan (da) derisi yırtılmış olarak koşup gitmiş. (Fal) böyle diyor.”

[NOT: **turnak**, Başkurt, Kazak, Kırgız, Tatar Türkçelerinde de halâ “**turnak**”; Azerî: “**dırnağ**”; Türkmen: “**dırnak**”; Uygur: “**tirmak, tiymak**” olarak yaşamaktadır. **Pençe**, Farsça bir söz olup, “*Yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmaklarıyla tırnakları*” demektir. (TS, 1910) Pençe “yolunmaz”, “kırılır”; “Tavşanın derisi soyulursa hayvan ölür, acaba nasıl koşar gider?” Ancak tavşan, kuşun tırnağı ile derisinin bir kısmı yırtıldığı için koşup gitmiştir.]

45. fal: “Kiyik oğlu men. Otsuz subsuz kaltı uyun? Neçük yoriyin me? tir.”

46. fal: “Tebe titigke tüşmiş. Basınu yimiş. Özin tilkü yimiş, tir.” “*Bir deve bir bataklığa düşmüş. Bata bata (yine) yemeye devam etmiş, (fakat) kendisini (de) bir tilki yemiş.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Bir) deve bataklığa düşmüş. (Bataklıkta)**batarken**(de) yemeye devam etmiş. (Deve yem yerken de) kendisini (bir) tilki yemiş, der.”

47. fal: “Er ümeleyü barmış. Tengrike sookuşmuş. Kut kolmış. Kut birmiş. Ağılıngta yilking bolzun! Özüng uzun bolzun! tir.” “*Adamın biri konukluğa gitmiş. (Yolda) Tanrı'ya rastlamış. (Ondan) şans dilemiş. (Tanrı da ona) şans vermiş: 'Ağılında atların olsun, ömrün uzun olsun!' demiş.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Bir) adam misafirliğe gitmiş. (Yolda giderken) Tanrı'ya rastlamış. (Tanrı'dan) KUT (= “*uğur, devlet, baht, talih, saadet*”) dilemiş. (Tanrı da ona) KUT vermiş: “*Ağılında hayvanların çok olsun! Ömrün uzun olsun!*” demiş.”

[NOT: **yılkı**, ET'de “*hayvan, hayvan sürüsü, dört ayaklı hayvanlara verilen ad*” (DLT); “*hayvan sürüsü (at), davar*” (EUTS, 294) demektir. Şimdiki “*başıboş bırakılan at ve eşek; at, eşek gibi tek tırnaklı hayvan*”

sürüsü” (TS, 2593) anlamı ET’dekinden farklıdır. “*Ağulunda yulkın olsun!*”dendiğine göre, bu hayvanlar koç-koyun-davar-at gibi hayvanlardır.] [T. Tekin’in “(Ondan) ŞANS dilemiş” ve “(Tanrı da ona) ŞANS vermiş.” çevirileri KUT KOL- / KUT BİR- için yeterli değildir. Çünkü,ŞANS sözcüğü anlam bakımından KUT’tan çok farklı olup “şans”ta “tesadüf” vardır.]

48. fal: “**Karı yol tengri men. Sınukungın sapar men, üzüküingın ulayur men. İlig itmiş men. Edgüsi bolzun tir.**” “*Ben yaşlı yol tanrıyım. Senin kırıklarını onarırım, çıkıklarını yerine oturturum. (Nitekim) ülkeyi (de) düzene sokmuşum. Hayırlısı olsun, der*” diye tercüme edilmiş.

Benim yorumuma göre:“(Ben) Hürmetli kut (veren) Tanrıyım. Bozulmuş olan (her şeyini) tamamlar, parçalanaları bağlarım. (Ben) Ülkeyi (de) düzene sokmuş kişiyim. İyisi olsun, der.”

NOT:

[**karı**, ET’de “sayın, hürmetli, muhterem” anlamlarına da geliyor. **Yol** “şöhret, ün, kut” demek. (EUTS, 301); **sınmak** “kırılmak, parçalanmak, sınımak”; **sapmak**” (DLT. II, 3, 4). **Üzmek** “kırmak, koparmak, yok etmek; bozmak bir şeyi sarmak, cinsinden eksik kalan bir şeyi başkasıyla tamamlamak” (EUTS, 275); **ulamak** “bağlamak, raptetmek” (EUTS, 264).

Tanrı “hürmetli, kut veren” bir kişi olduğuna göre, “*Ben senin bozulmuş olan her şeyini düzene sokar, parçalanaları/dağılanları bağlarım. Ben senin ülkeni düzene soktum, iyisi olsun!*” diye falın iyilik haberini veriyor. Yoksa “yüce yaratan Tanrı” “*Senin kırıklarını onarır, çıkıklarını yerine oturturum*” diye çok basit bir işleminden neden bahsetsin ki! Sonra, “kırıklarını ve çıkıklarını hallettiği adama, ‘ülkeyi de ben düzene sokmuşum’ ” desin...]

49. fal: “**Bars kıvikengleyü mengleyü barmış. Ortu yirde amgaka sokuşmış. Esri amga yalım kayaka ünüp barmış, ölümte ozmış.Ölümte ozupan ögire sebinü yoriyor tir.**” “*Bir kaplan avlanmaya gitmiş. Orta yerde bir yaban keçisine rastlamış. Benekli yaban keçisi gidip yalçın bir kayaya çıkmış, ölümden kurtulmuş. Ölümden kurtulup sevinç ve neşe içinde yürüyüp gidiyor, der.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Bir) pars yiyecek aramak için **yaban havan**avlanmaya çıkmış. Ortalıkta (bir) yaban keçisine rastlamış. Alaca (renkli)yaban keçisi **dik** (/sarp/yalçın) (bir) **kayanın** üzerine çıkarak **ölümden kurtulmuş. Ölümden kurtulduktan sonra sevinip neşelenerek yürüyor, der.**” [Metinde **kiyik**. DLT’te: **keyik** “geyik, yaban hayvanı, yabani (vahşi)”; **mengle-** “yemlemek”; **amga** “yaban keçisi”;**esri/asrı** “tekir renk, kaplan rengi, kaplan gibi iki renkli, alaca renkli”(DLT), **esri** “iki renkli”/esringü “renkli, alaca bulaca, alaca” (EUTS, 77)]

50. fal: “Tığ at kudrukın tügüp tigaret, yazığ kodı yadrat. Tokuz kat üçürgüng topluğınça teritzüntir.” *“Demir kırı atın kuyruğunu düğümle ve onu osurtuncaya kadar son süratle sür; yağız atı (da) yıkılıp yere yayılıncaya kadar, (öyle ki) dokuz kat teyeltin yırtılıp delininceye kadar terlesinler, der.”* diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Konur al** atın kuyruğunu düğümleyip **hışıldatarak yürüt**, yağız atı (da) arkası sıra koştur. **Dokuz katlı eyer keçesi (=teğelti)** delininceye kadar **ter atı**nsalar, der.”

[tıg “konur al; al ile doru arası at rengi” (DLT); tigaret- “ses çıkartarak, hışıldatarak yürütmek” (DLT); yağız “yağız, kızıl ile kara arası renk” (DLT) {metinde ve sözlükte: yazığ “kula (?), kula at” (DLT ve EUTS’nde yazığ YOK)}; kodı “aşağı, aşağıya, arkası sıra”. Metinde ve sözlükte teritzün (< ter+it-zün) olarak geçen sözcük DLT’te: teritmek, ter atmak, teri ötmek “ter deriden çıkmak” biçimindedir.

TS’te: eyer keçesi ve teyelti maddeleri YOK. T. Tekin’in “teyelti” olarak çevirdiği sözcük “teğelti” (= hlk. Binek hayvanlarında eyerin altına konulan keçe” (TS. 2299) olarak düzeltilmelidir. Teyelti yalnız ağızlarda yaşamaktadır.(Not: sözlükte: teğelti) Moğolca: degel “Art Kleidung” (Doerfer, TMEN2002). Anadolu ağızlarında: teğelti, teğelti, teğaltı, teğeltü, tekelti, teyelti (DS.X, 3859)

NOT: *Atın kuyruğunu düğümlemek*: Eski Türkler savaşa giderken ya da yarışırken bindiği atın kuyruğunu düğümlerlerdi. Bugün aynı gelenek Malazgirt ve civarında yaşayan Türk boylarında ve Moğollarda da yaşamaktadır. (TG)]

51. fal: “Talım kara kuş men. Yeşil kaya yaylağım, kızıl kaya kışlağım ol. Tagda turupan mengiliyür men.” *“Yırtıcı kartalım. Yeşil kayalar yazlığım, kızıl kayalar kışlığım. Dağlarda kaldığım için mutluyum.”* diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Ben) yırtıcı bir **tavşancılım**. Yeşil kayalıklar yaylağım, kızıl kayalıklar kışlağımıdır. Dağda kaldığım için mutluyum.”

[kara kuş“tavşancıl” (DLT); mengiliyür (< mengile- “sevinmek, neşelenmek, eğlenmek, memnun olmak”) (EUTS, 129)

52. fal: “Er busuşlug, tengri bulıtlıg boltı. [Bulut] jra kün tugmış, busanç jra mengi kelmiş tir.” *“Adam kaygılı, gök bulutlu oldu. Bulutlar arasından güneş doğmuş, kaygılar arasından (da) sevinç gelmiş, der.”* diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “Adam kederlendi, gök yüzü bulutlandı. (Bulutların) arasından güneş doğmuş, kederlerin arasından (da) sevinç (= neşe, sevinme, keyiflenme) gelmiş, der.”

[NOT: **kaygı** “üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa”, **keder** “acı, üzüntü, derd, sıkıntı, ızdırap, tasa” anlamlarında olup, çeviride “**keder**” tercih edilmiştir.]

53. fal: “**Boz bolt yorıdı, bodun üze yağdı. Kara bulut yorıdı, kamag üze yağdı. Tarıg bişdi; yış ot ündi; yilkıka kişike edgü bolttır.**”
“Boz bulut yürüdü, halk üstüne yağmur bıraktı, kara bulut yürüdü her şeyin üstüne yağmur bıraktı. Ekinler olgunlaştı, taze otlar çıktı. Hayvanlar ve insanlar için iyi oldu, der.” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Boz** (/gri; açık toprak rengi) **bulutlar** {=yağmur bulutları} yürüdü, **kavmin** (/ulusun, milletin) üzerine yağdı. **Kara bulut** (=büyük yağmur bulutu / TS, 1315) yürüdü her şeyin üzerine yağdı. Ekinler olgunlaştı, yeşil otlar büyüdü. (Bütün) hayvanlar ve insanlar için iyi oldu, der.”

54. fal: “**Kul sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı tengrigerü yalbarur. Üze Tengri eşidti, asra kişi bilti tir.**”

55. fal: “**Alp er oğlu süke barmış. Sü yirinte erklig sabçı törütmiş tir. Ebingerü kelser özi ştanmış, ögrünçülüğ, atı yitiglig kelir tir.**” *“Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş. Savaş alanında (kendine) güçlü bir sözcü türetmiş, der. Evine doğru gelirken kendisi ünlü ve mutlu, atı (da) yetkin olarak geliyor, der.”* diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Kahraman** (/bahadır, yiğit, alp) bir adamın oğlu askere gitmiş. (Askerliği zamanında) ordu içinde (kendisi)sözü ve buyruğu geçer (bir) sözcü olarak takdir edilmiş. Evine geri dönerken kendisi ad kazanmış (/ünlenmiş) ve sevinerek, atı da eğitilmiş olarak geliyor, der.”

[yitiglig “idmanlı, eğitilmiş” (Irk Bitig, Sözlük)] Bu sözcük, DLT ve EUTS’nde yok.

56. fal: “**Ügringe kutlug adgır men. Yagak ıgaç yaylağım, kuşlug ıgaç kışlağım. Anta turupan mengileyür men tir.**” *“Sürüsü ile mutlu bir aygırım. Cevizlikler yazlığım, kuşlu ağaçlar kışlağım. Buralarda yaşayıp mutlu oluyorum, der.”* diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “**Sürüsü** ile kutlu (bir) aygırım. Ceviz ağaç(hıkları) yazlığım, kuşların çok olduğu ağaç(hıklar) kışlağım. Ben orada yaşayarak neşeleniyorum (/seviniyorum, eğleniyorum) der.”

[NOT: **mengile-** “sevinmek, neşlenmek, eğlenmek”; **mengilig** “kutlu, mesut, mutlu, memnun, neşeli” (EUTS, 129); **ügür** “sürü, topluluk”; **yagak** “ceviz”/yagaklıg “cevizli”/yagaklık “cevizlik, ceviz biten yer” (DLT); **ıgaç** “ağaç”; **kuşlug ıgaç**’taki **kuşlug** sözcüğü (Irk Bitig-Sözlük’te yok.) **kuşlug** sözcüğü DLT ve EUTS’nde de YOK. **kuşluk** sözcüğü var ki o da “kuşluk

vakti" demek. DLT'te geçen **kuşlag** "kuşların çok olduğu yerdir, burada av yapılır" sözcüğünden dolayı **kuşlug ıgaç**'ı **kuşlag ıgaç** okumak daha doğru olacak.]

57. fal: "**Kanığı ölmüş, köngeki tongmuş. Kanığı nelük ölgey ol? Beglig ol. Köneki nelük tonggay? Küneşke olurur ol.**" (*Kızın gözde sevgilisi ölmüş, kovası da donmuş. Gözde sevgilisi niçin ölsün? Beydir o. Kovası niçin dunsun? Güneşte duruyor.*) diye tercüme edilmiş.

Bana göre: "**Babası ölmüş, su tulumu (/kırbaşı) donmuş. Babası niçin ölsün? O bey olacak. Su tulumu (/kırbaşı) niçin dunsun? Gün ışığında duruyor.**"

[**kang/kanığ** "baba"; **könek** "matara, ibrik, su tulumu (kırba)" (DLT) = **könek/köyek** "kova" (EUTS, 115); **beglik** "bey olacak" (Orhun). **Küneş** "güneş" sözcüğü EUTS'nde YOK; **kuyaş** (s. 190) var. DLT'te de **küneş** YOK, **kuyaş** "güneş; koyu sıcak, güneşin şiddetli vurması" (I, 155, 353; II, 337; III, 172).

Güneş < ET., OT. **kën~ kuyaş** (DLT) < ***ku** | **aş** (Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, 396)]

58. fal: "**Oğlı öğinte kangınta öbkelepen tezipeñ barmış. Yana sakunmış, kelmiş. Ögüm ötin alayın, kangım sabın tınglayın, tip kelmiş tir.**" (*Evin oğlu babasına anasına öfkelenerek kaçıp gitmiş. (Sonra) yine düşünmüş, (geri) gelmiş. Ananın öğütünü alayım, babamın sözlerini dinleyeyim diye (geri) gelmiş, der.*) diye tercüme edilmiş.

Bana göre: "**Oğlu annesine (ve) babasına kızıp (evden) kaçarak gitmiş. (Kaçıktan sonra) tekrar düşünmüş (ve evine geri) dönmüş. Annemin öğütünü alayım, babamın sözünü dinleyeyim, deyip gelmiş, der.**"

[**öbkelen-/övkelen-** "kızmak, öfkelenmek"; **tez-** "kaçmak, firar etmek"; **yana** "tekrar"; **sakın-** "düşünmek"; **ög** "anne", **kang** "baba"; **öt** "öğüt"; **sab/saw** "söz, nasihat"; **tingla-** "dinlemek" / **sabın tıngla-** = **söz dinlemek** "söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek, davranışlarını bunlara uydurmak" (TS, 2153)]

NOT: TS'te (s. 1841) **öğüt al-** (< ET. **öt(in) al-** YOK.

59. fal: "**Yılka tegmişig yıdıtmayın, ayka tegmişig artatmayın; edgüsi bolzun tir.**"

60. falda: "**Tokuz arlı(?) sığun kıyık men. Bed[ük] tiz üze ünüpen möngreyür men. Üze Tengri eşidti, asra kişi bilti. Antag küçlüg men.**" "*Dokuz çatalı boynuzu olan erkek geyiğim. Yüksek dizlerimin üstüne*

çıkarak böğürürüm. (Beni) yukarıda tanrı işitmiştir, aşağıda insanoğlu bilmıştır. Onca güçlüyüm ben." diye tercüme edilmiş.

Bana göre: "**Dokuz çatal boynuzlu erkek geyiğim. Azametli dizlerimin üzerinde yükselerek böğürüyorum. (Beni) yukarıda Tanrı işitti, aşağıda insanoğlu bildi. O kadar güçlüyüm ben.**"

[tokuz *arlı* (?) sığın "dokuz çatal boynuzlu erkek geyik"; genel anlamda *çatal* sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde: *ayrıç*; Başkurtçada: *ayırşa*; Kazakçada: *ayırık*; Kırgızcada: *ayrık, ayrı*; Özbekçede: *&yri*; Tatarcada: *ayırma*; Türkmencede: *ayrıt*; Uygurcada: *aça* biçimlerindedir. (*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I. 118)

Demek ki, *çatalan*lamındaki *ayrıç/ayırşa/ayırık/ayrık/ayrı/&yri /ayırma/ayrıt* sözcüklerinin kökeni [OT. *ayru* (DLT) = *ayruk* < *aErük* "ayrı, eğri, çatal" < *aErı* + kolmalıdır.]

NOT: T. Tekin'in yanma (?) işareti koyduğu *arlı* sözcüğünü *ayrı* (< *ay(i)r-*) okuyabilir miyiz? *-(i)ç/-sa/-ık/-ma/-(i)t* ekleri de fiilden isim yapma ekleri olmalıdır.

61. falda: "Turnya kuş tüşnekinge konmuş. Tuymatm tuzakka ilinmiş.. Uça umatın olurur tir." "*Turna kuşu tüneğine konmuş. Farkına varmadan tuzağa takılmış, uçmadan oturuyor, der.*" diye tercüme edilmiş.

Bana göre: "Turna kuşu *yolculukta dinlenilecek yere* gelmiş. Farkına varmadan tuzağa yakalanmış. Uçmaya muktedir olamadığı için oturuyor, der."

[tüş "eğlek, durak, yolculukta dinlenilecek yer ve konulacak zaman" (DLT)+*ne-k+i+nge*.

İlin- "yakalanmak"; *-a u-ma*- "yapmaya muktedir olamamak". Eski ve Orta Türkçede U-MAK "*kudreti olmak, gücü yetmek*" anlamında "iktidar fiili"dir. TT'nde *yapama-/göreme-* vb. fiillerinin açımı: *yap-a U-ma-/gör-e U-ma-* biçimindedir.

ET'deki *olur-* "oturmak" fiili, OT (DLT)'de *oltur-/oldur-* biçimindedir

62. falda: "Yargun kiyik men. Yaylag tagıma agıpan yaylayur turur men. Mengilik men tir." "*Yargun(?) denilen hayvanım. Yazlık dağıma çıkararak yazı geçiriyorum. Mutluyum, der.*" diye tercüme edilmiş.

Bana göre: "[Y]argun(=*sıçan cinsinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvan*)(adlı) bir hayvanım. Yayladığım dağıma çıkararak yazımı geçiriyorum. Kutlu (/mesut, mutlu, memnun, neşeli)yum, der."

[NOT: ET'de ön seste *y'li* ve *y'siz* sözcükler bulunmaktadır: *yarmakan / armağan*; *yelkin* "yelici, koşucu; misafir, yolcu, konuk" / *elkin*; *yığaç / ığaç* "ağaç"; *yıglamak / ıglamak* "ağlamak"; (*yılan / ilan*; *yıldız / ıldız*; *yılgın / ılgın* "bir tür ağaç"); *yılığ / ılığ*; *yılı- / ılı-*; *yılış- / ılış-*;

(yince / ince; yip / ip; yır / ır; yırak / ırak; yig/yik “ig” /ig, ik), yigde, yikde / iğde; yiğit / igit; yigne / iğne; yikle- “çığnemek” /ikle-; yilik / ilik; yin / in “hayvan ini”); yinü, yinçü, yüncü / inci; (yişil- “eli işe yatışmak” / işil-); yut- / ut-, üt-; yüzerlik / üzerlik.

Argun adı TS’te YOK. Eski Türk kişi adları arasında “**Argun**” adına rastlıyoruz. TT’nde de “**Argunşah**” diye bir soyadı var. Bilindiği üzere eski ve yeni Türkçede: **Arslan, Baybars, Buğra, Sungur, Baysungur**, (Moğollarda: **Baişingkor**), (**Şahin**< Farsça), **Kartal, Kunduz, Suna / Sona, Tuğrul** gibi yerde yaşayan ve havada uçan pek çok hayvan adı kadın ya da erkeklere ad olmuştur.]

63. falda: “**Kanlık süsi abka ünmiş. Sagır içre elik kiyik kirmiş. Eligin tutmuş. Kara kamag süsi ögirer tir.**” “*Hanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine bir erkek karaca girmiş. (Onu) elleri ile tutmuşlar. (Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor, der.*” diye tercüme etmişler.

Bana göre: “**Hanın askerleri sürgün avına çıkmışlar. Avlak (=av yeri) içine erkek (bir) yaban hayvanı girmiş. (Han) erkek hayvanı el(leri) ile tutmuş. (Hanın) halkı ve bütün askerleri seviniyorlar, der.**”

[T.Tekin, “**elik kiyik**” sözcüğünü “*bir erkek karaca*” diye çevirmiş; fakat “**Sözlük**”te “*erkek ceylan*” anlamını vermiş. Bu hayvanların TS’teki tarifleri şöyle: “**Karaca** = “*geyikgillerden, boynuzları küçük ve çatalı bir av hayvanı, ahu, ceylan*”; “**Ceylan** (1 ince okunur) Far. *ceyrjn*. “*Çift tırnaklılardan, boynuzlugiller familyasından, çöllerde yaşayan, çok hızlı koşan, gözlerinin güzelliği ile tanınan, ince bacaklı, zarif, memeli hayvan, ahu, gazal*”. Demek ki **karaca=ahu=ceylan**(< Fars. *ceyrân*)=**gazal**... Fakat, dikkat ederseniz, **karaca** ile **ceylan**’ın tarifleri farklı farklı. TS’teki (*Far.*) kökeni de yanlış. **CEYLAN** sözcüğü < Moğolca: **cegeren** (KWb. 478) ~ Türkçe: **yögr-en** sözcüğünden Farsçaya (**ceylan** biçiminde) ödünç olarak geçmiş. (Öteki Türk lehçelerindeki söylenişleri için bk. *Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğü*, s.201.)

Dikkat edilirse, fal anlatımlarında şiirsel bir söyleniş de var: Burada, **elik** ile **elig** arasında kulağa hoş gelen bir ahenk bulunmakta.]

64. falda: “**Kök boymul togan kuş men. Körüklüg kayaka konupan küzleyür men, yağaklıg tograk üze tüşüpen yaylayur men tir.**” “*Ak boyunlu gri bir şahinim. Manzaralı kaya(lık)lara konup etrafa bakınırım., üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm, der.*” diye tercüme edilmiş.

Bana göre: “(Ben bir)**boz boymul togan** kuşuyum. **Görkemli kayalıklara konarak (etrafımı) gözlüyorum. (Üstü) cevizle dolu ağaç üzerine inip yazı geçiririm.**”

[**Boymul** sözcüğü TS’te (s.1698) **moymul** olarak yaşamakta. Anlamı: “*Atmaca ve doğana benzeyen bir tır yırtıcı kuş*”. Burada, pek çok Anadolu

(Türkiye Türkçesi) ağızında da görülen **b- > m-** değişmesi var. Tıpkı **bayram > mayram; pancar > bancar > mancar** vb. gibi.

Körük/k “güzel, güzellik”, **körüklük** “görkemli” demek. **Küzetmek** (DLT’te: **közetmek** biçiminde YANLIŞ okunmuş) “gözetmek, gözetilmek”. **Yagaklıg tograk: Yagaklıg** (< **yagak** “ceviz”+**lıg** “+lı”) **tograk** “kavak ağacı” (DLT) [= (Üzeri) cevizli kavak ağacı] söyleyişinde “**Çıktım erik dalına, anda yedüm üzümü**” mısraında olduğu gibi bir abartma görülmektedir. Ya da burada, **tograk**“ağaç” anlamında kullanılmıştır.

65. falda: “**Semiz at ağız katıg boltı. İdisi umaztır.**” “**Semiz atın ağız sertleşti. Sahibi (onu iyileştirmek için hiçbir şey) yapamıyor, der.**” diye tercüme edilmiş.

[**Semiz** (= 1. Şişman; 2. Eti, yağı çok olan); **katıg** “sert”; **U-** “iktidar fiili”, **U-maz** “yapamaz”]

“TRK BİTİG”de 65 fal yorumu var. Biz buraya aldık ve yorumladık. Çeviride problemi olmayanlara dokunmadık. Fallardan sonra 66. Ve 67. Bölümler fallarla ilgili değildir.

“Sözlük” bölümünde de bazı düzeltmeler ve eklemeler gerekecek:

Alp yiğit, cesur, kahraman; “güçlü” eklenecek.

Bars kaplan, leopar. Anlamlarında verilmiş. Halbuki “**bars/pars**” kaplan ve leopardan farklı (bk. TS, 1892) bir hayvan adı olup, Türk onomastiğinde de kullanılmaktadır: **Baybars**.

Boş serses değil: “içi boşaltılmış; iç organları alınmış” anlamınadır.

Busanç keder. “Kaygı” anlamı eklenecek.

Elik erkek ceylan; **elik kiyik** olarak düzeltilmeli.

Kanlık hanlık anlamı verilmiş; fakat çeviride: hanın

Kara kuş madde başı olmalı; k. kuş değil

Kiyik yaban hayvanı, av hayvanı; fakat tercümede: karaca

Kurugsak kursak. (mide anlamı çıkarılmalı)

Kut kut, talih, baht; fakat, tercümede **şans** anlamı da verilmiş.

Meng av, yiyecek maddesi: **eng meng** olmalı.

Ordu kale, şehir; fakat, tercümede **karargâh** anlamı da verilmiş.

Tügünük “çadırın tepesindeki duman deliği, baca”. Bugün de Kırgızcada yaşayan **TÜNDÜK** (< TÜN+DÜK “+lük) sözcüğü, ET’de **TÜNGLÜK** “pencere, ocak baca gibi evdeki delikler” (DLT) anlamınadır. Bana göre **tügünük** sözcüğü **TÜNGLÜK** olarak okunmalıdır.

Uçruk bayrak anlamında verilmiş. Fakat, **uçruk** “doruk, uç, zirve, baş” demektir (EUTS, 261)

Üngüş- delinmek, yırtılmak, yolunmak anlamlarında verilmiş. Çeviride “soyulmuş” anlamı var.

Üzük kesik anlamında; fakat çevirideki “çıkık” anlamı yok.

Yağmur maddesi yok.

Yazıg kula (?), *kula at* maddesindeki **YAZIG** → **YAGIZ** olarak düzeltilmelidir.

Prof. Dr. Talat Tekin, Türkolojinin yetiştirdiği “en iyilerden” birisidir. Türkolojiye yapmış olduğu hizmetler saygı ile anılmakta; verdiği eserler birer kaynak olarak kullanılmaktadır. “*Irk Bitig*” de Onun Türkolojiye armağanlarından birisidir. Fakat elimizdeki yeni baskıyı “yeniden” okurken, görebildiğimiz bazı dizgi yanlışlıklarını, sözlükteki eksiklikleri ve (bize göre) yorumlarımızı bu yazı içinde belirterek, konuya genç Türkologların dikkatlerini çekmek istedim. (Bana göre) dediğim “yorumlar”daki görüşler bana aittir. Bunların da yanlış, eksik ya da fazlası olabilir. Başka bir Türkolog çıkıp da “*bana göre bunlar, şunlar yanlış*” derse, o görüşü de saygı ile karşılarız.

Ben Talat Hoca’yı çok uzun zamandır göremedim. Sağlığının düzelmesini ve Türkolojiye katkılarının çoğalmasını diliyorum.

NOT: Bu yazı hazırlandıktan 15 gün sonra internette, Azerbaycan’ın Bakü şehrinde eğitim gören **Göybey Uluç** adlı bir matematik öğrencisinin “*Irk Bitig*” adlı bir kitap yayınladığı haberini öğrendim. Kitabı henüz okuyamadığım için içindekiler hakkında bir bilgim yok. Ayrıca, **Fikret Yıldırım-Erhan Aydın-Risbek Alimov** da “*Yenisey Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*” adlı bir eser yayımlamışlardır.

24 OĞUZ BOYUNUN RUMELİ'DEKİ İZLERİ VE RUMELİ AĞIZLARI ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Tuncer GÜLENSOY¹

Anadolu 1071 Malazgirt Zaferi'nden çok önceleri Türkler'e "vatan" olmaya başlamış, önce Peçenek, daha sonra da Kuman-Kıpçak adlı Türk kavimleri Doğu ve Güneydoğudan itibaren Anadolu'nun çeşitli bölgelerine, özellikle de "**Karacadağ**" yörelerine yerleşmeye başlamışlardır.

Peçenek Türkleri önce Roma İmparatorluğu zamanında Fars ve Arap ordularına karşı "lejyoner" olarak Anadolu'ya getirilmişler ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleştirilmişlerdi. *Sarışın, beyaz tenli, mavi ve elâ gözlü, savaşçı, konar-göçer* bu Türk kavmine Avrupalılar "**polavest**" (*sarışın*) diyorlardı.

Bizanslılar zamanında Balkanlar'dan ve **Basarabya** [< Türkçe: *bas-ar+apa*] yöresinden İstanbul boğazını geçirilerek Bartın'dan itibaren Karadeniz sahili boyunca Trabzon yörelerine kadar yerleştirilen bir Türk boyu da yine *sarışın, mavi ve elâ gözlü, beyaz tenli Kuman-Kıpçaklar* idi. Bugün Batı Karadeniz'den itibaren **Bartın-Sinop-Samsun-Ordu-Giresun-Trabzon** hattı boyunca yaşayan sarı saçlı, mavi gözlü ve beyaz tenli Türk insanının kökeni Kuman-Kıpçak'tır.

Anadolu'ya Kafkasya üzerinden gelip yerleşen ve X.-XI. Yüzyıllarda Gürcistan'da da yurt tutan Kıpçaklar'ın izleri bugün hala silinmemiştir. Gürcü kralı II. David'in Farslar'a karşı Kuzey Karadeniz boylarından getirdiği 300.000 kişilik bu Kıpçak boyunun torunları bugün Gürcistan ve Kür-Aras boylarında yaşamaktadır. Kendilerine "**Gürcü Türkleri**" adı verilen bu Türkler, Gürcüce bilmedikleri için "*dil bilmez Gürcüler*" olarak türkülerde bile yaşamaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleşen Peçenek ve Kuman-Kıpçak Türkleri'nden farklı bir Türk boyu da **Saka (İskit/Sykit) Türkleri**'dir. **Deşt-i Kıpçak**'ta yaşayan Saka (İskit) Türkleri, Kafkaslar'dan inerek önce Doğu Anadolu bölgesinde yurt tutmuşlar, sonra Urfa (Siverek)-Muş-Elazığ yörelerine kadar uzanmışlardır. Bugün Azerbaycan'ın İsmaili bölgesinde yaşayan *sarışın-beyaz tenli ve mavi gözlü SAKLAR*, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan *sarışın-beyaz tenli-mavi gözlü ZAZALAR* ile akraba olup, Türk soylu Sakalar'm en büyük kolu **PARTLAR**'ın torunlarıdır. Bu insanların konuştuıkları dil olan **Zazaca**, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan **Kürmançlar**'dan hem kelime hazinesi

¹ Prof. Dr.,Türkoloji Araştırmacısı, Ankara.

hem de cümle yapısı bakımından çok farklıdır. Bugün kendilerine **Kürmanç** adı verilen pek çok sarışm-beyaz tenli-mavi gözlü insan da yörede yaşamış olan Peçenek-Kuman-Kıpçak'ların Türkçeyi unutmüş olan torunlarından başkaları değildir.

Türkler Selçuklular'dan itibaren Anadolu'da yurt tutmaya başlayan en büyük kavimdir. Demek ki Anadolu, Amasyalı Strabon'un "**Coğrafya**", Yunanlı Ksenophon'un "**Anabasis**" adlı eserlerinde de bahsettiği gibi, M.Ö.'ki zamanlardan itibaren Türkleşmeye başlamış, 1071 tarihi ile de pekiştirilmiştir. 100.000 kişinin üzerinde askerden oluşan Selçuklu ordusunda **Kayı, Afşar, Kınık, Eymir, Karkın, Bayındır, Salur, Yüregir, Çepni, İğdir, Bayat, Alayundlu, Kızık, Yazır, Dodurga, Beğdili, Büğdüz, Çavuldur, Yıva, Döğer, Alkaevli, Karaevli, Peçenek** adlı Türk boyları yer alıyordu. Büyük Türk tarihçisi Faruk Sümer'in "**Oğuzlar-Türkmenler**" (Ankara, 1971) adlı eseri ile bizim "**24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki İzleri**" (*Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı-1977*, Ankara 1979, s. 73-98) adlı araştırmamızda bu Oğuz boylarının Anadolu'daki dağılımları ve sayıları hakkında bilgi bulunmaktadır.

Anadolu, "Malazgirt Zaferi"nden sonra hızla Türkleşmeye başlamış, yukarıda adları verilen Oğuz boylarından başka Türk boyları, cemaatleri, aşiretleri ve obaları akın akın Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdi. Orta Asya ve Deşt-i Kıpçak'tan Anadolu'ya gelen çeşitli Türk kavimleri Anadolu'nun farklı bölgelerinde yurt tutmuşlar, buralarda hayvancılık, ziraat ve ticaretle uğraşarak Anadolu'ya kök salmışlardı.

Anadolu'nun fethi tamamlandıktan ve **Germiyanoğulları, Saruhanoğulları, Candaroğulları, Karesioğulları, Karamanoğulları, Dulkadroğulları** vb. gibi "beylikler" Osmanlılar tarafından itaat altına alındıktan sonra Balkanlar'a ve Rumeli'ye akınlar başlamış, Edirne'den sonra Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Makedonya gibi ülkelerle yapılan savaşlar sonucunda yeni fethedilen ve zapt edilen bu topraklardaki hakimiyeti korumak ve siyasî ve idarî gücü sürekli kılabilmek için Anadolu'nun çeşitli yörelerinden Türk boyları sürgün olarak gönderilmişlerdi.

Kuruluş devrinden itibaren bir iskân unsuru olarak yeni fethedilen memleket ve ülkelerin türkleştirilmesinde kullanılan konar-göçer Türk boyları, şehirlere yerleşmiş ve toprağa bağlanmış yeri halka göre daha disiplinli ve daha savaştı idiler. Rumeli'ye ilk Türk iskânı Sultan Orhan tarafından gerçekleştirilmiş ve Osmanlı kaynaklarında "**Göçer evler**" ya da "**Kara Arap**" olarak adlandırılan Karesi halkından bir grup Türk göçebesi, 1357'de GELİBOLU yöresine, daha sonra da HAYRABOLU'ya yerleştirilmiştir. I. Bâyezid döneminde gittikçe artan bir şekilde yeni

topraklara yerleştirilmişlerdi. Daha sonra Sultan I. Murad devrinde, Lala Şahin Paşa'nın KAVALA, DRAMA, SEREZ taraflarını ele geçirmesinden sonra *Saruhan'daki konar-göçer YÖRÜKLER*, SEREZ taraflarına getirilmişlerdir. TESELYA'nın zaptından sonra da bu coğrafyaya çok sayıda YÖRÜK göçürülmüştür.

Yıldırım Bâyezid döneminde, 1400-1401 yıllarında, *Menemen ovasında* kışlayan aşiretlerden "*Göçerevliler*", "*tuz yasağı*"nı kabul etmedikleri için, FİLİBE taraflarında mecburî iskâna (göçe) tabi tutulmuşlardır.

İstanbul'un fethinden sonra, Fâtih devrinde yapılmış tahrir defterlerinden Rumeli'ye sevk edilmiş olan bu Türk aşiretlerinin çeşitli yörelerde toprağa bağlanarak köyler kurdukları görülmektedir. Nitekim, 1456-1457 yıllarına ait DİMETOKA, GÜMÜLCİNE, FERECİK, İPSALA, KEŞAN ve YANBOLU yörelerine ait emlak, evkaf ve timarları içine alan "*tahrir defterleri*"ndeki (*Bergamalı, Obacılar, Çekirdekli, Balaban, Denizli, Çobanlı, Çakırlar, Çadırlu, Bulduklı, Kozluca, Soğanlık, Sarı Hızırlı* vb. gibi köy adları), bu konuda geniş bilgi vermektedir. XIV. Yüzyılın ortalarından itibaren Rumeli'nin Batı ve Kuzey bölgelerinde yaylayan YÖRÜKLER, gittikleri yerlerde bir timar, has veya evkaf toprağında raiyet olarak mükellefiyet altına girmişlerdir. Önceleri cemaat reislerinin isimleriyle anılırken, sonraları kesif olarak buldukları yerlere göre SELANİK, VİZE, OFÇABOLU, NALDÖKEN, TANRIDAĞI (KARAGÖZ) ve KOCACIK YÖRÜKLERİ diye adlandırılmışlar; XVII. Yüzyıldan itibaren de "*...güzide ve cengâver, itaatli, ferman dinleyen askerlerinden olan ve eski seferlerde düşmanla yapılan savaşlarda kendilerinden nice yararlık ve yüz aklıkları görülen, Anadolu'dan Rumeli'ye geçip burada vatan tutmuş bulunan YÖRÜKLERin evlatlarını*" "*Evlâd-ı Fâtihân*" (Fâtihlerin çocukları) olarak tanımlanmışlardır. (T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957, s. 20-29; Y.Halaçoğlu, *Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, İstanbul 2010, s. 29)

XV. yüzyılın sonlarında, 1487'de, Mora'nın alınmasından sonra 30.000 kadar Hıristiyan nüfus Anadolu'nun çeşitli yörelerine göçürülmüş; Anadolu'nun değişik yörelerinden de TÜRKMEN ve TATAR Türkleri TESALYA'ya yerleştirilmişlerdir. Bu arada, aynı tarihte, Tokat, Niksar, Bafra, Samsun, Çorum ve Amasya gibi illerdeki TÜRK(MEN) nüfus da Trabzon'dan Rumeli'ye sürülen Hıristiyan nüfusun yerine sürgün olarak göçürülmüşlerdir. Bugünkü Trabzon nüfusunun bir bölümü bu Türk soylu sürgünlerin torunlarıdır.

Kıbrıs'ın 1570'te fethinden iki yıl sonra, Güneydoğu Anadolu'nun değişik bölgelerinden 12.000 kişi kadar TÜRKMEN de sürgün olarak KIBRIS'a göçürülmüşlerdir.

Uzlar, Peçenekler, Kuman-Kıpçaklar, Oğuz boyları gibi Türk kavimleri 2000 yıl öncesinden itibaren Trakya, Balkanlar, Makedonya, Deliorman, Basarabya, Romanya gibi ülkeleri yurt tutmuşlar, Osmanlılar bu topraklarda 600 yıldan fazla bir zaman hüküm sürmüşlerdir. Adım adım, şehir şehir fethedilen Rumeli toprakları Anadolu'dan göçürülen (ya da sürgün edilen) 24 Oğuz boyu mensubu çeşitli boy, soy, cemaat ve aşiretler tarafından iskân edilerek birer Türk yurdu haline getirilmiştir. Rumeli topraklarına yerleştirilen Türk(men)-Yörük grupları ile bunların cemaat adetleriyle ilgili bilgiler tahrir defterlerinde kayıtlıdır. Rumeli ağızlarının derlemesi yapılırken hangi yörelerde hangi Türk boyunun yerleşmiş, bu boylar (soylar, cemaatler, obalar, aşiretler) hangi yörelerden ve hangi tarihlerde buralara sürgün (mecburî iskân) edilmiş olduğu araştırılmalıdır.

Rumeli ve Balkanlar'da yaşayan Türkler'in ağızlarıyla ilgili bilimsel çalışmalar Macar Türkolog I. Kúnos'un 1890-1892 yıllarında *Zeitschrift "Ethnologische aus Ungarn"* II'de yayımlanan "*Türkische 'Bedänlenlicder' (Mani) aus Ada-kale*" adlı makalesiyle başlar. Bu makaleyi 1906 ve 1907 yıllarındaki yazıları ve bir kitabı takip eder. Kúnos'un 1925 yılında Türkiye'de verdiği konferansları içine alan "*Türk Halk Edebiyatı*" adlı kitabı 1926 yılında, İstanbul'da Arap harfleriyle basılır. Bu kitap Prof. Dr. Tuncer Gülensoy tarafından Latin harflerine aktarılıp geniş notlar ilavesiyle 1977 yılında İstanbul'da *Tercüman 1001 Temel Eser* serisi içinde yayımlanır. Daha sonra Kayseri ve Ankara'da iki baskısı daha yapılan bu eser, Macar Türkoloğu T. Edit tarafından Macarcaya çevrilerek, 1999 yılında "*A török népköltés*" adı ile Macaristan'da yayımlanır.

Kúnos'tan sonra Rumeli ve Balkanlar'daki Türk ağızları üzerine *Türk, Macar, Bulgar, (eski) Yugoslav, Rus, Romen, Gagavuz, Japon, Fransız, (eski) Çekoslavak Türkologları* da çalışarak kitapların yanında makale ve tebliğleriyle bu alana katkıda bulunurlar.

Birinci baskısı 1986 yılında MİFAD yayımları arasında Ankara'da yayımlanan "*Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası*" adlı kitabımızın II. Baskısı yine Ankara'da AKÇAĞ yayımları arasında 2003 yılında, "*Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*" adı ile çıkmıştı. Bu kitapta 2000 yılına kadar yazılmış *kitap, makale ve bildirilerin* künyeleri derlenmiş, elde edilebilen 2203 künye, *yazar ve yer adları (şehir-ilçe ve köy) dizinleri* ile birlikte verilmişti. Bu defa, III. baskı için yapılan çalışmalar sonucunda 2000-2010 yılları arasındaki 10 yıllık süre içinde *basılan kitap, yazılan makale, sunulan tebliğ, hazırlanan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin* künyeleri

derlenmiş ve künye sayısı 3302'e çıkarılmıştır. On yıllık süre sonucundaki fark 1099'dur. Bu künyelerin 594'ü Rumeli ağızları ile ilgilidir.

Bibliyografya derleme çalışması biyografi çalışması yapmaktan daha zordur. Çünkü çalışma sahanızın alanı bütün bir dünya Türkolojisini kapsamakta, onları dikkatle takip etmeniz gerekmektedir. Bu sonuncu derleme çalışması "*Türkiye Türkçesi Ağızları*"nın mutlaka tam ve kesin bir sayısını vermemektedir. Görülemeyen bazı kitap, makale ve bildiriler olmuştur. Bu eksiklik de bu sahanın bilim adamlarının "imece"siyle tamamlanabilecektir. Elazığ-Fırat Üniversitesi'nde görevli genç meslektaşım ve torunum Doç. Dr. **Ercan Alkaya**'nın da imzasını taşıyan bu bibliyografya çalışması "*dededen toruna*" devam edecektir.

(3 Nisan 2011-Ankara)

GÜNÜMÜZE KADAR YAYINLANAN TÜRK DİLBİLGİSİ KİTAPLARINDA TERİM ÇEŞİTLERİNE BİR BAKIŞ

Nimetullah HAFIZ*

Türk dili, dünyanın dört köşesine genişlemeleriyle dünyada en eski ve en geniş alanlı bir dil olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle dünyada en zengin dil olduğunu da söylersek yanlış etmiş değiliz. Türkçenin bu zenginliğini anlayabilmek için onun son derece, tek millattan sonraki değil, millattan önce yıllarca, yüzyıllarca, hatta bin yıllarca önceki tarihinin son derece geniş alanlı derinliğine girmekle ummadığımız daha bir sürü dil zenginliklerini bularak derlemek, araştırmak ve ortaya atmak gerekir. Ancak bu konudaki ciddi çalışmalar, dünyanın her bölgesinde değerli daha bir sürü Türkologların ciddi emeklerine ihtiyaç vardır. Dünyada hangi ulus Türk ulusunun kullandığı kadar alfabe kullanmıştır? Dünya’da hangi ulusun Tomson’un bulduğu ve okunuşunu bilmeden çözebildiği alfabesine sahiptir? Dünyada hangi ulusun 1,000.000’u bulup derlenmiş, 500.000’i aşkın tanıklarıyla taranmış bulunan öz be öz Türk sözcükleri var? Fakat ne yazık ki bu zenginliğimizi bırakıp komşu ulusların dillerinden yararlanarak atalarının ortaya yarattıkları anadillerinin sözcüklerini bırakıp onların yerine komşu ulusların sözcüklerini kendi malları gibi alıp çocuklarına, torunlarına öğretip kullanılmıştır. Bunu bildiğimiz halde, bu derlenen sözcük zenginliklerimizden büsbütün yararlanmıyoruz, ve oldukça az sayıda atalarının kullandıkları sözcüklerle birlikte çağdaş yaşamın gerektirdiği türetme ve bileştirme yoluyla yaratabildikleri arı Türkçe sözcüklerini kullanmaktadır.

Bu büyük ulus millattan binlerce yıl önce tüm Asyayı, Avrupa’yı, Afrika’nın kuzeyini, Kuzey Amerika’yı boyladıktan sonra yok olmuşlar, fakat söz ettiğimiz gibi, kesin bilemediğimiz sayıda dünyanın dört köşesine miras olarak sözcük bırakmışlardır.

Türk dili ilk yazılı eserler Orta Asya’da günümüze kadar korunmuş bulunan ve zamanla değerli Türkolog Tomson’un çözebildiği Göktürk alfabesiyle yazılmış olan kitabeler ve ondan sonra da Uygur alfabesiyle kitap olarak yazılmış elyazması gibi eserlerin ilk Türk dili eserleri olarak bilinmektedir.

Nihayet Selçuk adıyla anılan Türk ulusu Orta Asya’dan gelip İmparator kurmuşlar ve islamlığı kabul ettikten sonra anadillerinin bir miktar sözcükleriyle komşu Arap, Fars ve daha birkaç dilin sözcükleriyle birlikte bir sözcük karışımıyla Osmanlı dili kurulmuş ve bu dille de dünyada ayak

*BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Genel Başkanı, Prizren.

_bastıkları bölgelerde değerli uygarlık eser ve kültür zenginliği miras olarak bırakmışlardır.

Bu tehlikeyi gören **Kaşgarlı Mahmut**, Araplara Türkçeyi öğretmek için "**Divanü Lûgat'it-Türk**" sözlüğünü yazar. Fakat ne hayır ki ondan sonra da yetişen Türk aydınları, onun yazdığı dili öğrenecek yerde Arap ve Fars dilini öğrenmesine ve bu dilde eserler de yazaya devam etmişlerdir. Kaşgarlı Mahmut'un Türk dilinin ilk grameri sayılan "**Kitabu Cevahirü'n Nahv fi Lûgat'it-Türk**" eserini de yazdığı bilinmektedir, ama ne yazık ki bu eser günümüze dek bulunamamıştır.

Türk dilinin bu yokolma tehlikesini sezen **Ali Şir Nevâi**, Kaşgarlı Mahmut'dan üç yüzyıl sonra yazıldığı düşünülen "**Ettuhfet'üz-Zekiyye Fi'l-Lûgat'itTürkiyye**"nin amacı Araplara Kıpçak Türkçesini öğretmek, 1498 yılında ise "**Muhakemet'ül-Lûgateyn**" eseriyle ise Türkçe'nin kimi kurallarını açıklamakla bu dilin Farsçadan üstün olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Türk dilbilgisiyle ilgili fakat Arap diliyle Kahire'de XV. Yüzyıl başlarında yazıldığı bir eser daha var ki bu eser Arapça'nın dilbilgisi kurallarına uygun olduğu halde, dilbilgisi bilgileriyle Türkçe sözcükler bakımından Türk dili tarihi için büyük bir hazineye sahiptir. Bu eserin tek yazması Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.(1)

Türk diliyle ilgili değerli eserler veren biri daha Bergamalı Kadri sayılmaktadır. Kadri, 1559 yılında Anadolu'da kaleme aldığı ilk Türk dilbilgisi eseri olarak bilinen "**Müeyyireset'ül-Ulûm**" eseridir.

1839'da Gülhane Hattümayunu adıyla anılan bir fermanla ilan edilen, yönetimi iyileştirme tasarısı ve bu iyileştirmenin yapıldığı dönemde durum değişiyor. Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında bağlar kurulmaya başlıyor. Basım ortaya çıkıyor ve artık kitaplar da yayımlanmaya başlıyor. Türk aydınları Avrupa'ya gidip tahsil görüyorlar ve onlar memleketlerine dönerek Avrupa'da gibi gazete ve dini, tarih, edebiyat, dil ile ilgili kitaplar da yayınlamaya başlıyorlar ve böylece Osmanlı İmparatorluğu içinde şöyle dursun, dışında da "**Kavaid-i Osmaniyye**", "**Sarf-i Osmâni**" daha sonra "**Kavaid-i Lisani Türk**", daha sonra "**Sarf-i Türk**", "**Sarf ve Naiv**" başlığı altında kitaplar yayımlanır. 1928 yılında Türk alfabesinin Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişinden itibaren bu tür kitapların "**Türk Dili Gramerî**", "**Türk Dilbilgisi**", "**Türkçe Dilbilgisi**", "**Türk Dil Bilgisi**", "**Türk Dili**", "**Türkçenin Gramerî**", "**Dilbilgisi**", "**Türkçe Gramer**", "**Türk Dili Gramerî**", "**Türkçe El Kitabı**", "**Türkiye Türkçesi Gramerî**" gibi değişik adlarla Türk dilbilgisi kitapları değişik (başka başka) adlarla yayımlanmaya devam ederler. Bu tür dilbilgisi terimlerinin tek başlıklarında değil kitapların içeriklerinde de zaman zaman büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu

nedenle Türk dilbilgisi kitaplarının nerde, ne zaman, nasıl, ne kadar, kimin tarafından yazılıp yayımlandıkları ile ilgili ve bu kitaplarda kullanılan dil terimlerinin günümüze kadar görülen değişikliklere uğradıklarını daha iyi (net) anlamak için tüm bu eserleri Tanzimattan, yani ilk Türk dilbilgisi kitaplarının yayımlanmaya başlamasından günümüze kadar yayımlanan tüm dilbilgisi kitaplarını: 1) 1850 yılından 1928 yılına kadar Arap alfabesiyle yayımlanan Türk dilbilgisi kitapları ve 2) 1928'den günümüze kadar Latin alfabesiyle yayımlanan yayımlanan Türk dilbilgisi kitapları, diye ikiye bölmeyi uygun bulduk.

1. 1850 yılından 1928 yılına kadar Arap alfabesiyle yayımlanan Türk dilbilgisi kitapları.-

1847 yılında Kütahyalı Abdürrahman Fevzi Efendi'nin yazdığı "*Mikyas'ül-Lisan Kıstas'ül-Beyan*" adlı eseri ilk yazılan Türk dilbilgisi eseri olarak bilinmektedir. Fakat bu eser yazıldıktan sonra, daha basılıp yayımlanmadan 1851 yılında Ahmet Cevdet Paşa ile Fuat Paşa'nın yayımladıkları "*Kavâid-i Osmani*" adlı eseri Türkiye Türkçesi'nin ilk dilbilgisi kitabı olarak kabul edilmektedir. Cevdet Paşa 1871 yılında bu eserinin yeni baskısını "*Kavâid-i Türkiyye*" olartak yayımlamıştır. 1876 yılında "*İlm-i Sarf-i Türki*" başlığı altında bir kitap daha ortaya çıkıyor. Bu kitaplarla Süleyman Paşa Türk diline verdiği değeri ortaya atmaktadır.

Bundan sonra yazılan bütün bu tür dilbilgisi kitapları, ya dolaylı ya da dolaysız olarak bu eserden bir takım izler taşımakla, bu kitap elli yıl kadar Türk okullarında Türkçenin öğretilmesinde kullanılan ders kitabı olmuştur. Bu eser kısa zaman içinde değişik adlarla birkaç kez daha basılmıştır. Hatta 1855 yılında Almanca olarak da yayımlanmıştır.) 1964 ve 1967 yıllarında Bulgar Türkoloğu J. Gruev de bu eserden yararlanarak 1864 ve 1867 yıllarında "*Osmanska gramatika*" adıyla iki kez bastırmıştır. Bundan başka aynı eser "*Kavâidi Osmaniye ili Pravila otomanskoga jezika*" adıyla Hırvatça olarak da yayımlanmıştır.

1876'da "*İlm-i Sarf-ı Türki*" adıyla bir Türk dilbilgisi kitabı daha ortaya çıkıyor. Kitabın yazarı Süleyman Paşa, o zamana kadar "*Sarf-ı Osmani*", "*Kavâid-i Osmaniye*" gibi adların verilmesi bir gelenektir. Süleyman Paşa ise eserini "*Sarf-ı Türki*" adıyla kaleme aldığını görüyoruz.

1885'de Hâlt Ziya'nın "*Kavâid-i Lisânı Türki*" adıyla yazdıkları 77 sayfalık eseri de çok önemlidir, çünkü bu yıllarda Tanzimatın başladığından bu dönemde dilbilgisi çalışmaları da farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde yazılan dilbilgisi kitaplarında "*Kavâid-i Osmaniye*" adıyla kılavuzluk yapmıştır.

Anmadan geçemediğimiz bir eser daha var, o da Doğu Türkçesi ile karşılaştırmalı olarak yazıldığı nedeniyle daha büyük bir önem taşıyan

Mehmet Sadık'ın 1895 yılında İstanbul'da yazdığı "*Üss-i Lisân-ı Türkî*" eseridir. Bu eser 1902 yılında Martin Hartmann tarafından Almanca'ya tercüme ederek basılmıştır.

Bundan sonra dilbilgisi okullara girmiş ve "*Osmanlı Türkçesi*" adını verdiğimiz bu dille daha nice nice çeşitli kitaplar yayımlanmıştır. Böylece 1908'den sonra Hüseyin Cahit'in "*Sarf ve Nahiv*" dilbilgisi kitabı önemlidir. Daha sonra da Ahmet Cevat Emre dilbilgisi kurallarıyla ilgili çeşitli eserler saygıya değer sonsuz çabasıyla ün kazanır.

1908'e dek yazılan dil kurallarında şunlar göze çarpar: Arap dili örnek tutulmuş; okul kitaplarında dahi Arap, Fars kuralları Türkçenininkinden önemli sayılmış ve daha çok yer tutmuştur. Fakat o dönemde çıkan Cahit Yalçın'ın eserinde ise bunlara nazaran, Fransızcamm etkisi hemen göze çarpar. Bir de 1910 yılında Hacı Ristiç ve Glişa Elezoviç'in hazırlamış oldukları ve Üsküp'de Kosova Vilayeti Basımevinde yayımladıkları 78 sayfalık "Turski Bukfar sa vezbanjima i recnikom" (Elifba-i Osmani) kitabı basımdan çıkmıştır. Bu kitap Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgede yaşayan Sırp, Makedon ve Boşnaklara Osmanlı Türkçesini öğretmekti.

İlk Yürk dilbilgisi kitabının yayımlanmasından 1928 yılına kadar yayımlanan bütün dilbilgisi kitaplarında dilbilgisi terimleri o sürelerde ve o zamanlardan sonra da "*Osmanlı Türkçesi*" adı verilen kitaplarda gibi daha çok Arap daha az Fars dilinden dilinden alman ve bugün de "*Osmanlıca*" dilbilgisi kitaplarında kullanılan: "*isim, is-i cins, ism-i alem, sıfat-ı kıyasıyye, sıfat-ı asliyye, zamir, zamir-i şahsi, zamir-i nisbi, zamir-i fiili, zamir-i vasfi, ism-i işaret, maz-i nakli, muzari, istikbal, fiil-i vücubei, fiil-i iltizami, emr-i hazır, emr-i gaib, mszi-i şuhudi, sıyga-i nakli, sıgga-i şartiyye, ... Fer-i fi'l, edevat cem, esma-i farisiyye, esmai arabıyye, arabıye izafeti, farisiye izafeti, Cem-i müzekker, cem-i müennes, cem-i mükesdser, sıfat-ı türkiyye, sıfat-ı farisiyye, zamirlerin ahva-i erba'ası, ism-i işaret, mazi-i şuudi, mazi-i nakli, muzari, hal müstakbel, fi'l-i vücûbî, fi'l-i iltizâmî, Emri-i hâzır, Em-i gaa'ip, maz-i şuudi, mazi nakli, sıyga-i şartiyye, hikâye-i mazi-i şuhudi, rivayet, şart..; sıfat-ı adet, sıfat-ı işaret, edat-ı rabt, edat-ı sila, edat-ı nida, acemçe terkiib-i izafî, terkiib-i tavsifi,, İmlâ...is-i tecrid, ism-i mekan, ism-i tasgir, mübhemat, gibi dilbilgisi kuralları kullanılmıştır.*

Fakat daha geçlerde 1916 yılında Köprülüzade Mehmet Fuat Süleyman saip'in Türk dilini ilkokullarda alıştırtma yaptırarak, ezberleterek ve rtesimlerle göstererek öğretmek amacıyla seri kitaplardan ilki oolan "*Türk Dilinin Sarf ve Nahvi*" adlı kitabı, önceki kitaplara nazaran, az çok Arap ve Fars dilbilgisi terimlerinden sıyrılarak Türkçeyle açıklamaya girişimlerde bulunmuştur. Örneğin: *işaret sıfatları, sayı sıfatları, müphem sıfatları, birinci şahıs, ikinci şahıs, üçüncü şahıs, fiilin zamanları, imek fiili,*

okumak fiili, bilmek fiili, fiilin faili gibi bazı terimlerin öz Türk dili dilbilgisi kalıplarıyla açıklamıştı ve resimle alıştırmalar yaptırmaya çalışmıştır.

Fatih Sultan Mehmet Balkanları ve ondan sonra 1442 yılında İstanbul'u fethettikten sonra, İslam dininin hoşgörülüğü ve hangi dine, hangi ırka mensup oldukları halde onların dinlerini dillerini ve özgürlüklerini zedemeden buralara yerleşen tüm Türk ve bira Müslüman olan ulus ve halklarla birlikte, kardeşçe yaşama larını fermanlarıyla savunduktan sonra en zengin, en en büyük ve en güçlü bir koskocaman Osmanlı İmparatorluğunun kısa bir süre bırakamacağını gören Avrupa devletler onların konuştukları Türk diline önem vermeye ve ilgi göstermeye başlayarak bu dilin öğrenmesi için yollara aramaya koyulmuşlardır. Böylece bu koskocaman Osmanlı imparatorluğu'nda yazılmış Türk dili kitabı daha yokken 1525 yılında yazarı bilinmeyen bir **cep konuşma kitabı** yayımlanıyor. Beş yıl sonra, yani 1530'da bu kitabın ikinci baskısı oluyor. 1533 yılında ise İstanbul'da Firentin temsilcilerinden **Filip Arcenti**'nin küçük cep dilbilgisi kitabının el yazması günümüze dekkorunabilmiştir.

İlk Türk dilbilgisi kitabını yazan 1611 yılında İtalyan **Pietro Feraguti**'dir. Fakat bir yıl sonra Avrupa'da 1612 yılında ilk bilimsel dilbilgisi olarak Layptsig'de yayımlanan Türk dilbilgisi kitabı **Yeronimus Magizer**'m kitabı olmuştur.

Artık Türk dilbilgisi kitaplarının yayımlanmaları bir gelenek durumuna gelmeye başlamıştır. Böylece en derli yoplu, geniş kapsamlı Kazan'da Çar Bilimler Akademisi haberleşme üyesi, vs. vs. ve Üniverstesinde Şarkiyat dilleri Profesörü olan Mirza A. Kasem-Beg'in yazdığı kitabını "Rüsça'dan Almancaya çeviren ve Leiptsig'de 1848 yılında yayımlayan **Dr. Yulius Theodor Zenker**'dir. 240 sayfa dilbilgisi incelemeleri ve sonunda 29 sayfada metinler transkripsiyonlarıyla birlikte verilmiştir.

Fakat aynen İstanbul'u ilk olarak Ahmet Cevdet ve Mehmet Fuat'ın "Kavâ'idi Osmanije dilbilgisi kitabı Hırvatçaya çeviren ve Mostar'da 1870 yılında "*Kavaidi Osmanije ili Pravila otomanskoga jezika*" yayımlanmıştır.(11) On dört yıl sonra, yani 1884'te **Dr. Adolf Wahrmund** da Giessen'de "*osmanisch-türkischen Sprache*" 197 sayfaya dek dilbilgisi açıklamalarıyla 198-435 sayfaya kadar çeviri ve sözlükleriyle birlikte iki dilde cümleler ve sonunda 32 sayfa eski hurufatla metinlerin eklemeleriyle "*osmanische - türkischen Sprache*" adlı Almanca yayımlanan eseri önemlidir.(12) Bu eserin yayımlanmasından "*Türkische konversations-Gramatik*", yılında Almanca olarak da yayımlanmıştır.

On yıl sonra, yani 1894'de Avusturya Türkologlarından **Leopold Pekotsch** da "*Praktisches Übungbuch zur gündlicheren erlernung der Osmanisch-Türkischen Schprache - Sammt Schlüssel*" başlıklı pratik temel Türk dilbilgisi kitabını alıştıurma metinleriyle birlikte Viyena'da yayımlar.

Bir yıl geçer geçmez, yani 1895 yılında Jehlitschka da, dilbilgisi incelemeleri, Almanca'dan Türkçeye ve Türkçe'den Almancaya çevrilmesi için sözlükleriyle birlikte metinlerle 420 sayfayı bulan "*Türkische konversations-Gramatik*", adı altında Almanya'da yayımlanan ikinci Türk dilbilgisi kitabı olmuştur.(13) Bütün bu eserler Almanlara o zamanki Türkçeyi öğretmek idi.(2)

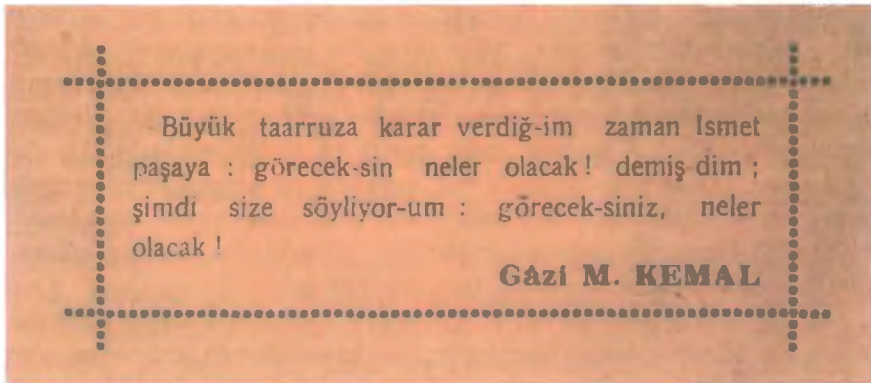
Bir de 1916 yılında bilim adamı olarak kendini tanıtmış olan Macar Türkoloğu Dr. İ. Nemet de "*Türkisch Gramatik*" adıyla yazdığı ve Berlin - Leipzig'de yayımladığı 120 sayfalık kitabında o zamanki Türk dilbilgisi ile ilgili geneş bilgiler vermiştir.

2) 1928'den günümüze kadar Latin alfabesiyle yayımlanan yayımlanan Türk dilbilgisi .-

Türk dilinde sadeleşme hareketi, ancak Ulu önder Atatürk'ün güçlü bir girişimiyle, önce Türk ulusunun okuma yazmayı daha kolay öğrenmesini sağlamak için 1928 yılında halk devriminin gerçekleşmiştir. Hemen o yıl Latin alfabesini öğretmek için Latin ve Arap alfabesiyle Necmettin Sadık'ın "*Türk Alfabesi*", Mahmut Ekrem ve Nihat Adil'in "*Yeni Halk Alfabesi ()*", Türk dili encümeninin karar ve tensibi ile tertip edilmiş "*Yeni Türk Alfabesi – İmlâ ve Tasrif Şekilleri*" gibi bunlara benzer daha bir sürü kitaplar yayımlanır. Necmeddin Sadık'ın "*Türk Alfabesi*" kitabının kapağında şunlar yazmaktadır:

"Büyük taarruza karar verdiğim zaman İsmet Paşa'ya: Göreceksin neler olacak! demiş idim; şimdi size söylüyorum: Göreceksiniz, neler olacak!"

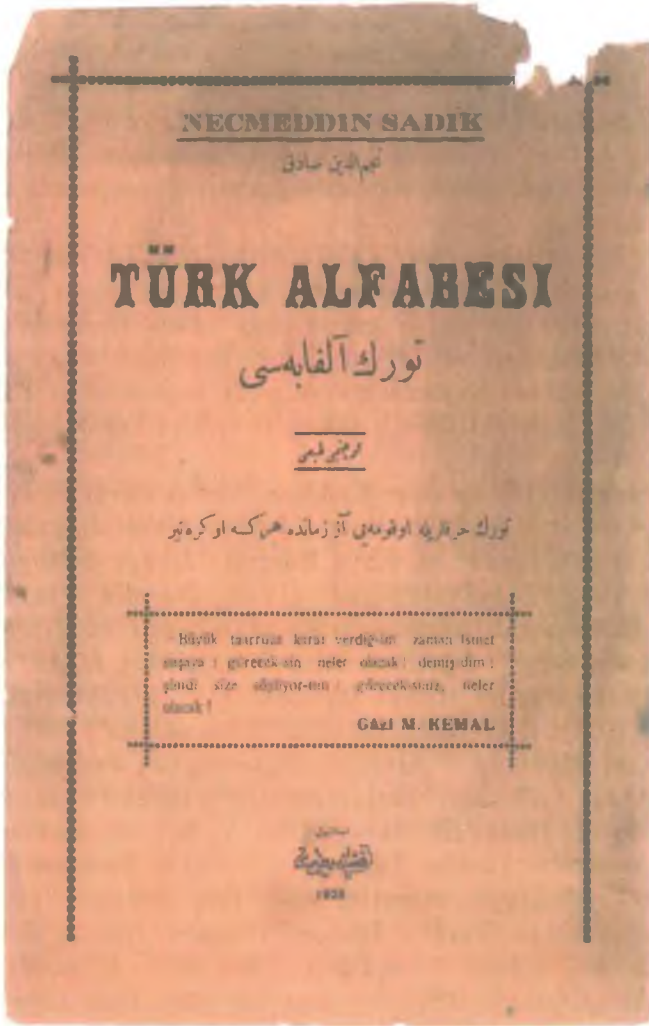
Gâzi M. KEMAL

Gerçekten neler olacağını gördük. Dünyada günümüze kadar bu kısa zaman içerisinde hangi devletin cumhur başkanı en kısa bir süre içinde harf

devrim yapabildi? Bunun ardından 26 Eylül 1932 tarihinde Türk bilim adamlarını da bir araya getirip ilk Türk dil Kurultayı'nı kurmakla yazı devrimini bütünleyen dil devrimini başlatmıştır ve böylece Türk dilinin çağdaş bilim ve kültür kavramlarını karşılayacak düzeye çıkmasını sağlamıştır. Ulu önder, o yıl Meclis'i açış konuşmasında şunu da eklemiştir:

“Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk cumhuriyetinin temel direği olarak temin edeceğiz. Türk dilinin kendi benliğine, aslında güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.”

Latin alfabesine dayanan yeni yazı sistremi Türkçe sözcüklerin yazımında büyük bir kolaylık sağlamıştır. Ondan sonra yine Ulu önder Atatürk:

“Milli his ile dil bağı çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir”. “Ülkesinin yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

Parolasıyla yalnızca Arapça ve Farsça sözcüklerle öteki tüm yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe karşılıklarının bulunup kullanılması, çağdaşlaşma alanındaki çaba ve elde edilecek olan sonuçlarla sıkı sıkıya bağlı olduğunu ıspatlamıştır.

İşte Yeni Türk Cumhuriyeti'nin kurulmayıyla ve 1928 yılından sonra Türk dilciler Ulu Öder Atatürk'ün izini takip ederek başta Türk dilbilgisinin olmak üzere tüm Türk dilinin yabancı diller boyunduruğundan kurtarmaya çalışmışlardır.

Bu dilbilgi terimlerini Dr. Tahsin BANGUOĞLU'nun 1940 yılında İstanbul'da çıkardığı *“Türk Grameri”* kitabında hemen görmekteyiz. Banguoğlunun 1959 yılında da yayımladığı *“Türk Grameri”* nin Birinci bölümü olarak Sesbilgisi ve 1974'de ikinci yapıbilgisi ve üçüncü bölüm sözdüzümü ile birlikte yayımladığı ve yedi baskısı olan *“Türkçe'nin Grameri”* adlı kitabında oldukça dilbilgisi terimlerinin Türkçe olmasına dikkat etmiştir.

1943 yılında TDK Gramer Kolbaşı Ahmet Cevat Emre tarafından yayımlanan Türkçenin bugünkü ve geçmişteki gelişimleri üzerine GRAMER denemesi *“Türk Dilbilgisi”* M. Kaya Bilgegil *“Türkçe Dilbilgisi”* (1964), Kemal Demiray, *“Temal Dilbilgisi”* (1970), Nermin Yüzbaşıoğlu ve Muammer Yüzbaşıoğlu *“Uygulamalı Kolay Dilbilgisi”* (1971), Muharrem Ergin *“Türk Dil Bilgisi”* (1972) ve *Türk Dili I* (1976), *II* (1977), Haydar Ediskun ve Baha Dürder *“Örnek Dilbilgisi”* (1974), Tahir Nejat Gencan *“Dilbilgisi”* (1972), Hikmet Dizdaroğlu *“Tümcebilgisi”* (1976), Haydar Ediskun *“Türk Dilbilgisi – Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi”* (1985), Prof. Dr. Tuncer Gülensoy *“Türkçe Dersleri”* (1992), *“Üniversiteler İçin El Kitabı”* (1998), *“Türkçe El Kitabı”* (2000), Y. Doç. Dr. Mehmet Kiremit *“Türk Dili dersleri – Türkiye Türkçesi – “* (1997), Mehmet Hengirmen *“Türkçe Dilbilgisi”* (1999), Nurettin Koç *“Yeni Dilbilgisi”* (1999), Prof. Dr. Zeynep Korkmaz *“Türkiye Türkçesi Grameri”* (2003), Tufan Demir *“Türkçe Dilbilgisi”* (2004), Talat Ülker *“Türk Dili – Dil tarihi-Dilbilgisi-Dil becerileri”* (2007), ...???...gibi daha bir sürü Türk dilbisi kitapları yayımlanmış bulunmaktadır.,

Türkiye’de basılan bu tür dilbilgisi kitapları Türkiye dışında da yayımlanmaya devam etmiştir. Bunların en önemli ve en değerlileri aşağıda alfabetik sırasıyla yazacağımız kitaplar şunlardır:

Almanya’da:

1. Ludwig Peters, Gramatik der türkischen Sprache”, 1947 Berlin,
2. Richard F. Kreutel, “Osmanisch-Türkische Chrestomatie”, 1965, Wiesbaden,
3. Ph. Rühl, “Türkische Sprachlehre”, 1970, Heidelberg,
4. Herbert Jansky, “Lehrbuch der Türkischen Sprache”, Wiesbaden,
5. Otto Spies – Belma Emircan, “Türkisch, Lehrbuch für Anfänger” Heilderberg,
6. “Türkisch für Sie” (sprachen der welt HUEBER), - Ersen-Rasch – Wortschatz-Rasch – Gramatik -,

ABD’de:

1. Lewis V. Thomas, “Elementary Turkish”, 1967, Cambridge, Massachusetts,
2. Lewis V. Thomas, “Elementary Turkish”, New York,

Bulgaristan’da:

1. Emil Boyef-Recep Aliyef-Fuat Saliyef-Yakup İsmailof, Dilbilgisi VI. Sınıf, 1966, Sofya,
2. Emil Boyef-Recep Aliyef-Fuat Saliyef-Yakup İsmailof, Dilbilgisi VII. Sınıf, 1970, Sofya,
3. Hayriye Memova – Süleymanova, Türk Dili Sesbilgisi, 1976, Sofya,
4. İsmail A. Çavuşev, Çağdaş Türk Dil Bilgisi, 2001, Sofya,
5. P. S. Arovina – B. İ. Surova, “Udzbenik tureckogo jazika” 1971, Sofya,
6. Gılib D. Gılibov, “Gramatika na turskiy ezik”, 1964, Sofya,

Bosna-Hersek’te:

1. Hazim Şabanoviç, “Gramatika Turskog Jezika”, 1944, Sarayevo,
2. Mehmed Merziç, “Konverzaciona gramatika turskog jezika sa elementima trgovacke korespodencije”, 1978, Sarayevo,
3. Azra Kasumovic, “Prirucnik Osmansko-turskog jezika”, 1991, Sarayevo,

Fransa’da:

1. Jean Deny, “Principes de Gramaire Turque (“Turk” de Turquie), 1955, Paris,

2. Recherches sur L'histoire de la Langue osmanlie des XVI-e iecles – Les Elements osmanlis de la Langue Hongroise” 1973, Paris,

Hırvatistan’da:

1. Ekrem Causevic, Gramatika suvremenoga turskog jezika, 1996, Zagrep,

İngiltere’de:

1. Robert Underhill, “Türk dili grameri, Türk dili, Türkçe grameri – Turkish Grammar”,, 1976, London,

İtalya’da:

1. Ettore Rossi, “Manuale di Lingua Turca”, Vol. I, Gramatica Elemantare, Esercizi-Vocabolarietti,1963; Vol. II, Rtimologia – Sintassi – Stilistica – Metrica – Note di Osmanli, 1964, Roma

Bundan başka 1964 ve 1967 yıllarında Bulgar Türkoloğu J. Gruev de bu eserden yayımlanarak 1864 ve 1867 yıllarında “*Osmanska gramatika*” adıyla iki kez bastırılmıştır.

Kosova’da:

1. Mehdi Polisi, Gramatika e Gjuhes Turke (Fonetika dhe morfologjija)”, 2002, Priştine,

2. Dr. Sc. Abdullah Hamiti, “Gramatica e gjuhes se sotme turke”, 2002, Priştine,

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde:

1. Candaş Yolga, “İlkokul Son Sınıflar İçin Türkçe Dilbilgisi”, 1986, Lefkoşa,

Macaristan’da:

1.György Hazai, “Kurze Einföhrung in das Studium der Türkischen Sprache”, 1978, Budapest,

Makedonya’da:

1. Hıvzı İdriz ve Şükrü Ramo, “Dilbilgisi”, 1954, Üsküp,
2. Süreyya Yusuf, “Dilbilgisi, Lise ve Orta Okullar İçin”, 1975, Üsküp,

3. Süreyya Yusuf, “Dilbilgisi, Sınıf V”, 1978, Üsküp,

4. Necati Zekeriya, “Dilbilgisi, Sınıf VI”, 1978, Üsküp,

5. Recep Bugariç, “Dilbilgisi, Sınıf VII”, 1978, Üsküp,

Rusya'da:

1. A. H. Lononov, Gramatika Sovremenog Turskogo jezika", 1956, Moskova – Leningrat
2. Dudina L. N., "1 Tureckiy jazik, 2 Ucebnoe posobie", 1993, Moskova.

Sırbistan'da

1. Dr. Fe3him Bayraktarevic, Osnovi turske gramatike", 1962, Belgrat,
2. Dr. Slavoljub Djindjic, "Udzbenik turskog jezika", 1979, Belgrat,
3. Dr. Miryana Teodosijevic, "Turski Jezik u svakodnevnoj komunikaciji", 2004, Belgrat,

Yunanistan'da:

1. Prof. Dr. Efstratios Zenginıs, "Türkçe Dilbilgisi", 1992, Atina

Bu eserlerden sonra Türk dilbisi kitapları artık bağımsızlık çağına ermiştir. Bu yeni çıkan hemen tüm dilbilgisi kitaplarının hemen hepsinden nüshaları BAL-TAM kütüphanemizde bulunmaktadır. Bu durum, böyle 1928 yılına dek devam etmiştir.

Devlet dili Osmanlıcanın son yıllarına doğru, Ahmet Vefik Paşa, "Lehçe-i Osmani"sinde (1876) bölüm olarak Türkçe ile Arapça-Farsça ayırtını yapmak zorunda kalmıştır. 1455 sayfa tutan bu sözlüğün 899 sayfası da Arapça-Farsça sözcüklere ayrılmıştır. Yalnız, ilk 856 sayfasına birçok yer adları, Arapça –Farsça bozuntular, Yunanca, Fransızca v.b. asıllı sözcükler alındığı için sözlüğün ancak % 35'i Türkçe, kalan % 65'i de yabancıdır denebilir. Şemsettin Sami'nin 1900-1901'de çıkan "Kamus-u Türki"si üzerinde yapılan bir hesaba göre sözlükteki 30.000'e varan sözcükten % 39'u Türkçe, % 42'si Arapça, % 14'ü Farsça, % 5'i başka yabancı dillerdendir. Son bir tahmine göre Türkçenin sözcük hazinesindeki Arapça asıllı olanların oranı % 60, Farsça asıllılarınki de % 20 olması, bir ölçme aşırılığı sayılmalıdır. Ne de olsa , şu bir gerçektir ki, dilimizdeki yabancı öğelerin , dilbilim kuralları, normalin çok üstündedir.

Türkiye'de diller savaşının dönemine gelinceye dek devlet çapında örgütlendirilmiş bir savaş görülmemiştir. Divan edebiyatı döneminde, XV. Yüzyılda, "Türki-i basit" akımının ilk temsilcisi olan Visalî, bu savaşın ölçülerinden sayılır. Halk ozanları bu akımı desteklemiş; Karagöz, eski yönde olan akımın yanı Hacivat Türkçesinin amansız eleştirmeni olarak belirlemiştir.

Bundan 120 yıl önce Cevdet Paşa tarihini Türkçe yazmaya koyulduğunda ve kendisine göre Arapça, Farsça kuralları atıp bazı sözcükler, bazı kelimeler türettiğinde uydurmacı diye suçlanması diye 1867'ye rastlar; ama o sonra Tarih-i Edvar'ı yazarken önsözünde şunu diyordu: "Türkçe'nin

bilim dili olmayacağını öne sürenlere Türkçenin ilim dili olduğunu ispatladım” diyor. Onun için uydurmacılık çok eski bir deyim. Bunları bırakmamız gerekiyor. Önemli olan dilin öz varlığına ve dilbilgisi kurallarına göre türetmelere varmaktır. Dili zenginleştirmenin yoludur kuşkusuz. Bu nedenle, Türk dünyası büyük bir olayla karşı karşıya sevinçler içerisinde, ama çözüm yollarında yaklaşımsağlanamazsa bu umutların umutsuzluğa dönüşmesi de olasıdır. Onun için, mutlaka şöyle olacak, böyle olacak diye değil gerçeklere ve gerçeksinemelere göre orta yolu bulmak zorundayız. Bugün Türkiye’de gelişmiş bir bilim dili vardır, bir yazı dili vardır, 70 yıldan beri uygulanan bir abece vardır. Bunlar göz ardı edilmeden öteki büyük söz varlığı Türk dünyası gerçeğini de dile getirerek orta yolu bulup gitmek zorundayız.

Nihayet Selçuk adıyla anılan dedelerimiz Orta Asya’dan gelip İmparator kurmuşlar ve islamlığı kabul ettikten sonra anadillerinin bir miktar sözcükleriyle komşu Arap, Fars ve daha birkaç dilin sözcükleriyle birlikte Osmanlıca dilini kurmuşlar ve bu dille de dünyaya değerli uygarlık eser ve kültür zenginliği mirası olarak bırakmışlardır.

O sürelerde ilk Türk dilbilgisi ile ilgili daha bir sürü bilgiler kaydedilmiştir.

Bilindiği gibi Türk dili, UNESCO’nun tespitlerine göre dünya dilleri arasında beşinci, anadil olarak konuşanların sıralamasında ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Bunun yanında tarihi açısından göz atmış olursak da en eski, en zengin ve mükemmel bilim dili olarak bilinmektedir. Türkçede sözcük terim zenginliği en yüksek seviyededir. Bu zenginliği TDK’nun yayımladığı sekiz ciltli Tarama ve 12 ciltli derleme sözlüklerindeki sözcük sayıları ıspatlayabilir.

Türk dili terim açısından da zengindir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılan veya daha sonra yayımlanam dilbilgisi eserlerinde bu terimlerin hemen hepsi Arapça ve Farsça’dan alınan terimlerdir. Osmanlı devleti dışında da yayımlanacak bu dilbilgisi kitaplarında da aynı terimlerle Osmanlıca öğretimiştir.* (Mostardaki kitap)

Türk dilinde arılaşma ve özleşmeye başlamıştır. Fakat bu özleşme Arapça ve Farsça Kelimelerini değiştirerek öz Türkçe kelimelerini kullanacak yerde Avrupa’da tahsil gördükleri için, bu kelimeler yerine Batı dillerinden kelimeleri celbetmişlerdir.

1928’de yeni Latin abecesinin kabul edilmesiyle yeni Türk dilbilgisi kitapları da yeni terimleriyle yayımlanmaya başlıyor.

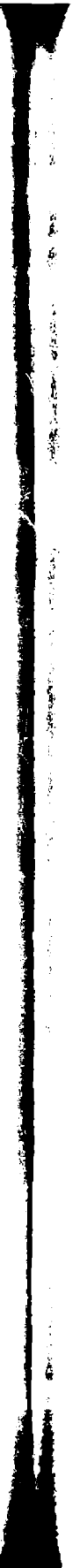
Günümüze dek yürüttüğümüz çalışmalar sırasında derlediğimiz ve tespit ettiğimiz örneklere dayanarak Türkiye ve Türkiye dışında oldukça Türk dilbilgisi kitabının yayımlandığı ortaya çıkmıştır. Tüm bu dilbilgisi kitapları, genel olarak: 1. Osmanlı idaresi döneminde ve 2. Osmanlı döneminden sonra, yani Türkiye Cumhuriyeti döneminde yayınlanan Türkçe

dilbilgisi kitapları, diye, ikiye bölünebilir. Birinci bölümdeki dilbilgisi kitapları, ilk dilbilgisi kitabından yeni Latin alfabesinin uygulanması dönemine kadar, Arap hurufatıyla yayınlanan kitaplardır. İkinci bölümde ise, Harf Devrimi'nden günümüze dek basılan tüm dilbilgisi kitaplarını kapsamaktadır. Bu kitaplarda kullanılan terimler arasında oldukça göze çarpan değişiklik vardır. Hazırlamış olduğumuz bildiri Türkiye'de, özellikle Türkiye dışındaki Türkçe öğretiminde, ilkokuldan üniversite sıralarına kadar kullanılan Türk dilbilgisi kitaplarında, terimlerin arasındaki farklardan kaynaklanan sorunlar örneklerle tespit edilecek ve bu sorunlarının çözümü hakkında görüş sunulacaktır.

Dipnotlar:

(1) Bu nüsha , 1928 yılında Fuat Köprülü'nün önsözü ile Rifat Bilge tarafından özgün biçimiyle Türkiyat Enstitüsünce yayımlanmıştır ve bu yayını esas alarak Macar S. Telegli eserin bazı dilbilgisi özelliklerini ve içindekilerini Almanca olarak yayımlamıştır.

(2) Bir de dolaylı olarak Almancayı Türklere öğretmekle yine Almanların Osmanlı Türkçesini dolaylı öğretmek amacıyla **Vali Bolland** tarafından hazırlanan ve 1904'de Heidelberg'de yayımlanan ve Alman dilinin özelliklerini açıklamalarla meti ve szlükleriyle 238 sayfayı bulan "*Almanca Küçük Sarf*" adlı kitabı var.(14) Bir de buna benzer daha bir kitap da var. Bu kitap Türklere Fransızca'yı öğretmek için Mekteb-i Mülkiye ve Dar'ul-Funûni Şahaiye Müdürü Muavvini **Ali Nazima** tarafından hazırlanan ve 1906 yılında İstanbul'da yayımlanan "*Zebde-i Usuli Franseviyye*" adlı kitaptır.

**ZUR ÜBERSETZUNG DER TURZISMEN AUS DEM
MAKEDONISCHEN INS DEUTSCHE UND DER LATINISMEN UND
GALIZISMEN AUS DEM DEUTSCHEN INS MAKEDONISCHE – EINE
PARALLELE**

Darinka MAROLOVA* - Mahmut ÇELİK**

Abstrakt

Die Varietäten aus diachronischem Aspekt treten in eine Sprache unter dem Einfluss der äußeren Umstände auf und zeugen von der Lebens- und Sprechweise der jeweiligen Sprachbenutzer in der Vergangenheit. Wegen der Abweichung von den sprachlichen Normen sind sie oft problematisch zu übersetzen, so die Übersetzer verwenden verschiedene Verfahren um das ev. falsche Verstehen und falsche Übertragung in die Zielsprache zu vermeiden. Diese Studie erforscht manche diachronische Varietäten der deutschen und der makedonischen Lexik, vergleichend mit den Übersetzungen dieser Phänomene ins Makedonische und das Deutsche, entsprechend. Die Analyse vollzieht sich auf ausgewählten literarischen Texten, parallel mit deren Übersetzungen in die jeweilige andere Sprache. Der Schwerpunkt liegt dabei auf den Turzismen in der makedonischen und den Latinismen und Galizismen in der deutschen Sprache.

Schlüsselwörter: Turzismen, Latinismen, Galizismen, Übersetzung, Literatur

*

**TÜRKÇE UNSURLARIN MAKEDONCA'DAN ALMANCA'YA VE AYNI
ZAMANDA LATİNCE VE GALCE UNSURLARIN ALMANCA'DAN
MAKEDONCA'YA TERCÜME PARALELLİKLERİ**

Özet

Diakronik bakışın çeşitleri dildeki dış koşulların etkisi altında oluşur ki onlar, ilgili kullanıcıların geçmişte nasıl yaşayıp nasıl konuştuğularının tanıklarındırlar. Onların dilsel normlara uymadıkları

* Ass.Dr. in Mazedonien – Shtip, Universität "Goce Delchev", Deutsche Sprache und Literatur e-mail: darinka.marolova@ugd.edu.mk

** Ass.Dr. in Mazedonien – Shtip, Universität "Goce Delchev", Deutsche Sprache und Literatur e-mail: darinka.marolova@ugd.edu.mk

gerçeğine bağlı olarak, çoğu zaman tercümelemleri zordur. Bu yüzden tercümanlar, olası yanlış anlamaları yada hedef dile yapılabilecek hatalı aktarmaları önlemek için çeşitli metodlar kullanırlar. Bu yazı, bu olguların(fenomenlerin) sırasıyla Makedonca ve Almanca'ya çevirilerine göre,Almanca ve Makedonca kelimelerdeki bazı diakronik çeşitleri araştırır.Seçilen edebi metinlerde yapılan araştırmalar, diğer dile yapılan karşılaştırılmalı çeviriler. Odak noktası Makedonca'daki Türkçe kelimeler ve Almanca'daki Latince ve Fransızca kelimelerin paralellikleri.

Anahtar Kelimeler: Türkçe unsurlar, Latince unsurlar, Fransızca unsurlar, çeviri, edebiyat

*

**ABOUT THE TRANSLATION OF THE TURKISH WORDS FROM
MACEDONIAN INTO GERMAN LANGUAGE AS WELL AS THE LATIN
AND FRENCH WORDS FROM GERMAN INTO MACEDONIAN
LANGUAGE – A PARALLEL**

Abstract

The varieties of diachronic aspect occur in a language under the influence of external circumstances and they are the evidence of how the respective language users have lived and spoken in the past. Due to the fact that they do not correspond to the linguistic norms, they are often difficult to translate, so the translators use various methods in order to avoid possible wrong understanding or incorrect transfer into the target language. This paper researches some diachronic varieties in the German and the Macedonian vocabulary, compared to the translations of these phenomena into Macedonian and German language, respectively. The analysis is performed on selected literary texts, in parallel with their translations in the other respective language. The focus is on the Turkish words in the Macedonian language and the Latin and French words in the German language.

Keywords: Turkish words, Latin words, French words, translation, literature

Einführung

Die Varianz in den Sprachen kann in Bezug auf Zeit (aus diachronischem Aspekt), auf Region (aus diatopischem Aspekt), auf sozio-

kulturelle Schichten der Sprachgemeinschaft (aus diastratischem Aspekt) und auf Sprachgebrauch (aus diaphatischem Aspekt) betrachtet werden. (vgl. Gerzymisch-Arbogast 1994a:24-34)

Die Varianz in der Lexik aus diachronischem Aspekt erscheint in Bezug auf die Zeit und schließt die Archaismen, unter denen auch die Turzismen (für das makedonische Volk) und die Galizismen (für das deutsche Volk) zu zählen sind, die ausgestorbenen Wörter, die in einigen literarischen Werken oder Volksschöpfungen immer noch zu finden sind, die modischen Wörter, die mit der wachsenden Globalisierung immer mehr sprachliche Räumen erobern etc. ein

Die Vorkommnis der Turzismen in der makedonischen Sprache hat mit den geschichtlichen Umständen zu tun. Nämlich war das makedonische Volk fast fünf Jahrhunderte unter türkischer Herrschaft und logischerweise sind viele türkische Wörter in die makedonische Sprache eingegangen. Manche von denen sind so tief hineingegangen, dass sie als einheimisch, bzw. archaisch klingen. Dies gilt um so mehr, als dass für viele Wörter keine einheimischen Ersetzungen bestehen. Solch ein türkisches Wort ist *κ'смет*, das oft mit *судбина* (dt. *Schicksal*) gleichgesetzt wird. Aber *судбина* deckt nicht alle semantischen Felder des Wortes *κ'смет*, welches auch semantische Felder von *Glück*, *Vorherbestimmung* u.Ä. beinhaltet. Manche Turzismen sind inzwischen auch in die deutsche Sprache hineingegangen, wie *Kebab*, *Börek*, *Baklava*. Das hat aber politischen Hintergrund, nämlich dass die Turken heute die größte Minderheit in Deutschland machen. Aus diachronischem Aspekt wäre es gerechter die Gallizismen (Wörter französischer Herkunft): *Abonnement*, *Budget*, *Buffet*, *Cousine*, *Detail*, *Exposé*, *Facette*, *Kabinett* etc. zu betrachten.

1.Über die Übersetzung der Turzismen aus dem Makedonischen ins Deutsche

Stark kulturell geprägt sind aus diachronischem Aspekt die Archaismen, deren Vorkommnis in der Sprache von der Lebensweise und der Sprechweise im jeweiligen Kulturraum in der Vergangenheit zeugt.

Sie wurden in den literarischen Texten zwar manchmal aus stilistischen Gründen gebraucht, aber ihre Präsenz beruht am häufigsten auf der Tatsache, dass in der Zeitperiode, wo die Texte geschaffen wurden, man so gesprochen hat.

In der makedonischen Literatur, besonders im Folklore sind auch viele archaische Wörter zu finden, die wegen ihres Alters nicht mal für die Muttersprachler selbst verständlich sind. Um Unverständnisse zu vermeiden, haben die Sammler die solchen Archaismen schon beim Aufschreiben in Klammern erklärt oder sie völlig mit inzwischen standardisierten

Wortformen ersetzt. So sind viele Archaismen mit der Zeit verloren gegangen.

Wegen der vor allem historischen Gegebenheiten ist die makedonische Sprache an Archaismen türkischer Herkunft sehr reich. Manche sind inzwischen so tief eingegangen, dass sie einheimisch klingen.

Се запрегнал кртоти изораледно место, саде закеф бешего изорал. Фатил ешко и беше го посеал местото изорано, после беше го повлачил со трњето што бил опкачен, тркалајќи се по посеаното место.

(Лисицата, ежот и кртот, С. 121)

Der Maulwurf spannte sich vor den Pflug und pflügte so schön, dass es eine Freude war, zuzusehen. Der Igel aber besäte das gepflügte Land und eggte es mit seinen Stacheln, indem er sich auf dem besäten Acker wälzte.

(Die Füchsin, der Igel und der Maulwurf, S. 124)

Solch einarchaisches Wort türkischer Herkunft ist das Wort *кеф* im obigen Textausschnitt der Volkserzählung „Лисицата, ежотикртот“. Das Wort *кеф* bedeutet so etwa wie *Freude, Lust, Belieben, Wohlbefinden, Geniessen, Vergnügen, Wonne* etc. Der Ausdruck aber *закеф* hat die Bedeutung, dass man etwas so erledigt, dass es Freude beim Sehen (Hören, Berühren) auslöst. Weil es aber kein einheimisches, rein makedonisches Wort besteht, das die Bedeutung dieses türkischen Wortes völlig decken würde, ist dieses Wort lange im Gebrauch geblieben. Die Übersetzung ins Deutsche erfolgt mit der ausführlichen Paraphrase: *so schön, dass es eine Freude war, zuzusehen*. Damit hat der Übersetzer geschafft, diese Lücke in der deutschen Sprache zu schließen.

На часот стариот пратила бери по сите орли и врани и сите други пилци, да дојдат кај него. Во дваесет и четири саати, до што било тиле сите се собрале пред царот и чекале да ги праша нешто или да им заповеда.

(Овчарот и трите самовили, С. 142)

Der alte Mann sandte seine Stimme zu allen Adlern, Krähen und anderen Vögeln, sie sollten zu ihm kommen. Innerhalb von vierundzwanzig Stunden waren alle Vögel vor ihm versammelt und fragten ihn, was er sie fragen oder ihnen befehlen wollte.

(Der Schäfer und die drei Feen, S. 117)

Der Übersetzer der makedonischen Volkserzählung „Овчарот и трите самовили“ hat den archaischen Turzismus *абеп* mit dem hochdeutschen Wort *Stimme* wiedergegeben. Dieses Wort gilt aber als Äquivalent des makedonischen Wortes *знас*. *Митабеп* ist in diesem Fall viel mehr eine durch einen Boten gesandte Botschaft gemeint, die einen Befehl enthält, die Zielgruppe solle zu ihm kommen. Von daher finden wir das annähernde Übersetzungsverfahren durch *Stimme* als zu ungefähr. Stattdessen empfehlen wir Übersetzung dieses Turzismus durch *Botschaft*, wie folgend: *Der alte Mann sandte seine Botschaft zu allen Adlern, Krähen und anderen Vögeln, sie sollten zu ihm kommen.* Auch die Übersetzung durch *Anordnung* oder *Befehl* wäre vom Kontext her gerecht. Wegen der Einzigartigkeit dieses Turzismus ist es unmöglich ein wiederum archaisches equivalent mit derselben Bedeutung im Deutschen zu finden.

2. Über die Übersetzung der Latinismen und der Galizismen aus dem Deutschen ins Makedonische

In der deutschen Sprache kommen sehr oft archaische Wörter lateinischer und französischer Herkunft vor. Das liegt an den historischen, geographischen und politischen Umständen. Besonders die gemeinsame Geschichte der Vorfahren der deutschen Nation und den Römern¹ hat in der deutschen Sprache Spuren hinterlassen - die Schrift des Deutschen selbst ist Latein.

Am 16. Junius

Warum ich dir nicht schreibe? - Fragst Du das und bist doch auch der Gelehrten einer? Du solltest raten, dass ich mich wohl befinde, und zwar - Kurz und gut, ich habe

¹ Das Heilige Römische Reich war Bezeichnung für die gemeinsame Herrschaft der römisch-deutschen Kaiser vom Mittelalter bis 1806. Ab dem XV-XVI Jahrhundert wurde sogar der Zusatz „der deutschen Nation“ hinzugefügt.

*eine Bekanntschaft gemacht, die mein Herz
näher angeht.*

(Goethe, J.W., Die Leiden des jungen Werthers, S. 19)

16 јуни

*Зошто не ти пишувам? - прашуваш ти
тоа, а се сметаш за еден од учениите?
Изгледа си погодил дека ми е добро и
тоа, накусо речено, сум склонил
познанство, што го докоснува длабоко
моєво срце.*

(Гете, J.B., Страданијата на младиот Вертер, С.22)

Im Goethes monumentalen Roman „Die Leiden des jungen Werthers“ sind wir auf den lateinischen Namen des sechsten Monats im Jahr, d.h. *Junius* gestoßen. Dieses Wort findet man heute nur archaisch gebraucht, und zwar in schriftlichen Texten. Auch in der makedonischen Sprache haben die Monate noch alte, archaische Namen. Aber im Unterschied zu den deutschen, die lateinische Herkunft haben, sind die makedonischen archaischen Namen der Monate einheimisch und nach den Hauptmerkmalen der Zeitperiode die sie bezeichnen, abgeleitet. Auch diese sind außer in manchen schriftlichen, hauptsächlich religiösen Texten, oder in Texten mit besonderen ästhetischen Zwecken, kaum mehr zu finden. So lautet der archaische Name vom Monat *Juni* - *жемвар*, welches soviel wie *Monat der Ernte* bedeutet. Aber wegen der langen Abwesenheit solcher Namen von der Kommunikation, könnten diese besonders bei den jüngeren Lesern für Unverständnis sorgen. Deswegen halten wir das vom Übersetzer ausgewählte Übersetzungsverfahren d.h. Lehnübersetzung des archaischen Wortes durch das neue, standardsprachliche Wort für völlig gerecht und risikolos. Auch die Vorkommnis der Archaismen französischer Herkunft in den deutschen Sprechakten hat historischen Hintergrund.

*Draußen lag der winterliche Garten mit
Matten über den Beeten, verschneiten
Grotten und vereinsamten Tempelchen, und
zwei Hausdiener schleppten vom Wagen her,
der auf der Chaussee vor der Gartenpforte
hielt - denn es führte keine Anfahrt zum
Hause -, die Koffer der neuen Gäste herbei.*

(Mann, T., Tristan, S. 6)

Надвор лежеше зимската градина со асури врз леите, лежеша со снег завеаните пештери и осамените храмови, а двајца кукни слуги ги влечеа куферите на новите гости од колата што стоеше на друмот пред портата од дворот - зашто немаше пристап до самата кука.

(Ман, Т., Тристан, С. 72)

Das Wort *Chaussee*, welches wir im Roman Manns „Tristan“ gefunden haben, wurde aus dem Französischen (fr. *chaussée*) irgendwo im XVIII Jahrhundert entlehnt und ist heute nur in seinem archaischen Gebrauch zu finden. *Chaussee* nennt man ein vom Ingenieur geplante gut ausgebaute Landstraße mit fest gestampften Steinen, welche ziemlich geradelinig verläuft. Als dessen einheimisches Synonym gilt der Ausdruck *Kunststraße*. Da aber dieser Ausdruck sich allgemein auf jede Art des künstlichen Weges bezieht, hat der Schriftsteller in diesem Fall dem französischen Wort *Chaussee* Primat gegeben.

Um den archaischen Charakter des as-Werkes mit der Übersetzung nicht zu verlieren, hat der Übersetzer für das Wort *Chaussee* das makedonische veraltete Wort *друм* gebraucht. Dadurch hat er die Bedeutung von *Chaussee* nur von ungefähr übertragen, denn mit *друм* ist meistens ein sandiger, staubiger Feldweg gemeint. Eine annähernde Bedeutung und wiederum einen archaischen Gebrauch hat das Wort *кадрма*, für das wir nun plädieren. Im Unterschied zur *Chaussee* wurde die *кадрма* ohne jegliche ingenieurliche Planung von den Bewohnern des Ortes selbst gebaut und war je nach den Fähigkeiten der damaligen Bauern nicht überall geradelinig und mancherorts mit lockerer Stampfung der Steine.

Eine andere Möglichkeit wäre dieses Wort mit phonetischer Adaptation zu entlehnen (so etwa wie *шосе*) und noch eine zusätzliche Erklärung als Anmerkung des Übersetzers - *селска улица поплочена на француски начин (Заб. на прев.)* in Fußnote hinzuzufügen. Dadurch könnte zwar die makedonische Sprache um noch ein Wort reicher werden, aber mangelhaft ist die größere Störung des Leseflusses, zuerst durch das fremde Wort, zuzweit durch die Einfügung, die doch nicht alle Merkmale dieses Gegenstands preisgibt.

3. Schlußfolgerung

Zusammenfassend stellen wir fest, dass die Turzismen als sprachliche Varietäten aus diachronischem Aspekt in der makedonischen Literatur und die Latinismen und die Galizismen in der deutschen Literatur ziemlich dicht anwesend sind. Die solchen Varietäten zeugen von der

Lebens- und Sprechweise der jeweiligen Sprachbenutzer in der Vergangenheit und stellen eine Art Abweichungen von den sprachlichen Normen. Als solche könnten sie Probleme mit dem richtigen Verständnis, oder aber mit deren Übertragung in eine andere Sprache verursachen. Bei der Überwindung solcher Probleme verwenden die Übersetzer verschiedene Übersetzungsverfahren wie: Lehnübersetzung, annähernde Übersetzung, Adaptation etc. bis hin zum Weglassen ganzer Ausdrücke.

Von der Untersuchung der vorliegenden Studie kam heraus, dass bei der Übersetzung der solchen sprachlichen Varietäten die Übersetzer sehr gerne die annähernde Übersetzung verwenden. Aber, dies ist nicht immer das beste Verfahren, denn es gibt immer bessere Varianten, als dass man die Bedeutung in die andere Sprache nur von ungefähr wiedergibt. Stattdessen bieten sich bessere Lösungen, wie Adaptation, Lehnübersetzung, Übernahme etc. an. Die Paraphrase halten wir für eine gute Strategie, vor allem wegen der Lieferung von mehreren wichtigen Sememen eines Lexems durch mehrere Wörter. Mangelhaft daran könnte nur die große Länge des Ausdrucks sein, welche ihrerseits den Leselauf stören kann. Auf jeden Fall wäre die Adaptation das erfolgreichste Übersetzungsverfahren zur Wiedergabe der solchen Wörter mit fremder Herkunft, denn der adaptierte Teil des Textes klingt natürlich, bzw. als ob es keine Übersetzung sei. Ganz zu vermeiden ist die Weglassung mancher Textstellen als übersetzerische Strategie, denn dies könnte zu Weglassung mancher wichtiger Informationen und zu Verarmung der künstlerischen Qualität des Werks führen.

LITERATUR

- GERZYMISCH-ARBOGAST, H. *Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum*. Tübingen & Basel: Francke 1994
- GOETHE, J. W. *Die Leiden des jungen Werthers*. Stuttgart: Reclam 1958
Гете, Ј. В. *Страданијата на младиот Вертер* (превод: Лазо Алексовски). Скопје: Мисла, Македонска книга 1989
- GRČEVA, R. / RAU, P. *Großes makedonisch-deutsches deutsch makedonisches Wörterbuch*. Skopje: Magor 2006
- MANN, T. *Tristan*. Stuttgart: Reclam 1954
Ман, Т. Тристан (превод: Ранка Грчева). Во: *Мајсторски раскази од германско-јазичното подрачје*. Скопје: Сигмапрес 2000
- Народно творештво: Лисицата, ежот и кротот. Во: Цепенков, М.К. *Сказни и сторенија*. Скопје, Култура, Мисла, Македонска книга: Наша книга 1986
Folklore: Die Füchsin, der Igel und der Maulwurf (Übersetzung: Martin, G. S.). In: *Makedonische Märchen und Fabeln*. Wiesbaden: Emil Vollmer 1970
- Народно творештво: Овчарот и трите самовили. Во: Цепенков, М. К. *Сказни и сторенија*. Скопје, Култура, Мисла: Македонска книга, Наша книга 1986
Folklore: Der Schäfer und die drei Feen (Übersetzung: Martin, G. S.). In: *Makedonische Märchen und Fabeln*. Wiesbaden: Emil Vollmer 1970

YAZIN

ONTOLOJİK İNCELEME YÖNTEMİYLE FUZÛLÎ'NİN “-DUR SANA” REDİFLİ GAZELİNE YAPISALCI BAKIŞ

Kadir ALPER*

Özet

Klasik Türk edebiyatı farklı kaynaklardan beslenerek zenginleşmiş, gelişim sürecinde mahalli unsurların tesiriyle milli bir kimliğe bürünmüştür. Sözü edilen çerçevede üslup ve hayal dünyası itibarıyla orijinal bir Osmanlı şiiri teşekkül etmiştir. Eski Türk şiiri metinlerinin içerisinde de çeşitli anlam katmanları, imaj ve hayaller bulunmaktadır. Bu metinlerin pek çoğu estetik bir zevkin ürünüdür. Bu sebeple metinlerin barındırdığı kültür, zevk ve anlayış birbirini tamamlamıştır. Eski Türk şiiri metin tahlilleri bu eserleri anlamamıza yardımcı olmuş, günümüze gelinceye kadar özellikle genel kabul görmüş (klasik) bakış açısıyla ele alınmıştır. Şüphesiz klasik yöntemlerle yapılan tahliller divan şiir geleneğinin edebi zevk ve anlam yönünü gün yüzüne çıkarmıştır. Ancak son yıllarda geliştirilen modern inceleme yöntemleri eski Türk şiiri metinlerini günümüz estetik kriterleri açısından farklı bakış açılarıyla ele almaya çalışmıştır.

Metni oluşturan bileşenleriyle analiz etmeyi hedefleyen Ontolojik inceleme yöntemi Aristo'nun anlamlandırdığı, Nicolai Hartmann'ın geliştirdiği, Türkiye'de İsmail Tunalı'nın tanıtımıyla bilinen modern inceleme yöntemlerindedir. Bu inceleme metoduna göre edebî değer taşıyan metinler, bir varlık gibi görülerek çeşitli katmanlara ayrılıp iç ve dış yönden incelenmektedir.

Bu çalışmada, ontolojik inceleme yöntemi ve yapısalcılık ile ilgili bilgiler etrafında, eski Türk şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan Fuzûlî'nin “-dur sana” redifli gazeli ontolojik katman tabakalarına ayrılarak incelenmiş ve gazelin estetik değer alanı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ontolojik inceleme yöntemi, eski Türk şiiri, yapısalcılık, Fuzûlî, gazel

* Yard. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

**A CONSRATCTIVE AND ONTOLOJICAL LOOK
AT FUZÛLÎ'S"-DUR SANA" RHYMED GHAZAL**

Abstract

Classical Turkish literature was enriched bu different sources, and had a national identity via regional elements, and existed an original Ottoman poetry with a unique style and imagination world. This poetry includes different meaning levels and images. The texts are generally products of en aestetical taste with a harmony of cultures and ideas. These texts are conceived through classilcal analysis methods. In the recent years different analysis methods have been used. One of these methods is ontological one which aims to analys a text through its elements; and that was initiated and improved by scholars such as Aristoteles, Nicolai Hartmann and İsmal Tunalı. This method treats a text as a complex existing, dividing it into different meaning levels. In this study we are going to use this method for teh poem rhymed dur sana by Fuzuly who was the eminent poet of Turkish poetry.

Key words: *Ontolojical Analysis, construction, Classical Turkish literature, Fuzûlî, ghazal*

Giriş

Her toplumun kendine özgü bir kültürü, estetiği, felsefesi ve sanatı vardır. Sanatın oluşabilmesi için de belli şartlara ihtiyaç duyulmuştur. Bir çağın sanatını bulunduğu düzlemde görebilmek için o dönemin toplumsal koşullarını, akımlarını, çelişmelerini, sınıf ilişkilerini ve bunların sonucu olarak dinsel, düşünsel, tinsel veya siyasal etkenleri incelemek gerekir.¹ Eski Türk şiiri metinleri de çağına uygun olarak Osmanlının büyüme çizgisiyle eşdeğer bir gelişme göstermiştir. Klasik edebiyat metinleri, gerek klasik şerh penceresinden gerek herrnenötik pencereden bakıldığında içerisinde derin anlamlar bulundurmaktadır. Bu anlamları ortaya çıkarmak için arkeolojinin inceleme sahası gibi dikkat ve özenle bakıp tahlil edilebilecek pek çok araştırma bulunmaktadır.² Divan edebiyatının beraberinde getirdiği kültür, bu dönem şiirini ele alırken tek bir yöneme bağlı kalmayı sakıncalı bulmaktadır. Sadece bir açıdan yapılan inceleme, metnin bilinmeyen yönlerinin ortaya

¹ E. Fisher, *Sanatın Gerekliği*, Çev. Cevat Çapan, İstanbul, 1974, s. 214

² Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy. da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983; Cemal Kurnaz, *Hayalî Bey Divanı Tahlili*, MEB, 1996; Mehmed Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, Kitabevi, İstanbul , 2007; Çavuşoğlu, *Necâî Beg Divanı Tahlili*, MEB, 1971

çıkartılmasını sağlayan unsurların kapalı kalmasına neden olur.¹ Bu sebeple Divan şiiri metinlerinin tahlilleriyle ilgili son dönemlerde gündeme gelen modern yöntemler de divan şiiri çözümlemesine katkı sağlayacak niteliktedir.² Bu yöntemlerden biri olan ontolojik inceleme yöntemi, edebi eserin varlık tabakalarının varlığına gönderimde bulunarak her bir detayın gün yüzüne çıkarılmasını sağlayıp, eserin her yönden anlaşılacağını belirtmektedir.³ Eski Türk şiiri metinlerinin incelenmesinde modern yaklaşımlar önemlidir. Ancak eski Türk şiirine zemin hazırlayan kültürünü, söyleyiş kalıplarını, şair poetikalarını bilip Osmanlı edebiyat formasyonunun öğrendikten sonra bu inceleme yöntemleri kullanılmalıdır.⁴ Ontolojik inceleme yöntemi ya da diğer modern yaklaşımlar klasik şerh yöntemi merkez alınarak tatbik edilebilir. Çünkü geleneksel şerh yöntemlerimizde var olan hususiyetler söz konusu inceleme yöntemlerinde de bulunabilmektedir. Ancak kimisinde metodolojik tasnifler, ses ve anlam ilişkilerini ortaya koyan teknik noktalar aslında klasik şerh yöntemlerinin anlamlandırılması adına hizmet etmektedir.

Klasik şerh metodlarını günümüz anlayışına uyarlayıp erken denemelerini başlatan Ali Nihat Tarlan, bir metni gerektiği gibi anlayabilmek için metnin 'iç ve dış' unsurlarına göre incelenmesi gerektiği düşüncesindedir. Bir metni anlamak için şairin hislerini, fikir dünyasını, yaşadığı dönemin özelliklerini, zihniyetini bilmek gerektiğini ifade eder. Ayrıca şerh konusunda çeşitli tekliflerde bulunur:

1. Metnin incelenmesi
2. Şairin irade dışında, fark etmeden ortaya koyduğu şuuraltı gerçeklikleri anlamak
3. Şairin duygu ve düşünce aleminin etkileşimini ve etki alanını kavramak
4. Farklı müelliflerin eserlerini inceleyerek ortak, farklı veya orijinal bileşenleri belirlemek⁵

¹ Sibel Üst, *Fuzûlî'nin "Usanmaz mı" Redifli Gazelinin Yapısalculuk Açısından İncelenmesi*, The Journal of Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/3, Summer-2007, p. 559

² Sedat Kardeş, *"Gelir Gider" Redifli Gazelinin Ontolojik Analiz Yöntemiyle Yorumlanması*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi- The Journal of International Social Research, C. 7, S. 29 Volume:7, Issue:29, s. 526

³ Timuçin Aykanat, *Ontolojik Çözümlemeyle Şeyh Galib'in Bir Gazeline Yapısalculu Yaklaşım*, The Journal of Academic Social Science Studies- JASSS, Volume 6/1, 2013, p. 351-370

⁴ Furkan Öztürk, *Osmanlı Şiirine Sanat Ontolojisiyle Yaklaşmak Üzerine*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4, 2007, p. 680-684

⁵ İsmail Güleç, *Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Vol. 42, 2010, p. 83 - 112; Ali Nihat Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1981, s. 11

Geleneksel şerh yöntemleriyle ortaya konan metinler ve modern inceleme yöntemleri ile analiz edilen manzum metinlerin birlikte değerlendirilmesi Osmanlı şiirinin estetik değerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir.

Terim olarak ontoloji, Yunanca *varlık* anlamındaki *ontos* ile *bilgi* anlamındaki *Logos* kelimelerine dayanmaktadır. Osmanlı Türkçesinde *varlık bilimi* teriminin karşılığı sayılabilecek - mebhas-i vücûd, ilmü'l-kevn, felsefe-i u'lâ, ilmü'l-mükevvenât ve mebhas-i ledünniyât- gibi terkipler dikkat çekmektedir.¹

Günümüz Türkçesinde ise ontoloji teriminin karşılığı olarak daha çok *varlıkbilim* teriminin (ontologie) tercih edildiği görülmektedir. Ontoloji, en basit tanımıyla *var olanların özü üzerine bilim*² anlamına gelmektedir. Temeli eski Yunan'a kadar uzanan Nicolai Hartmann tarafından geliştirilen ontolojiyi, Türk edebiyatı ve sanatı İsmail Tunalı'yla tanımıştır. Tunalı, Roman İngarden'nin teorisinden faydalanarak ontik tabakalar fikrini dört bölüme ayırmıştır:

1. Dilsel ses yapıları tabakası
2. Anlam birlikleri tabakası
3. Şematik görüşler tabakası
4. Betimlenen nesnelere tabakası ya da metafizik tabakası³

Bu dört tabakadan oluşan bir edebiyat yapıtı, bu dört tabakanın poliphonik bir harmonisini, ontik yapısını meydana getirir⁴. Ontolojik tabakalar teorisi bir sanat eserinde kullanıldığında araştırmacının esere ses, şekil, anlam ve felsefesi bakımından bir bütün olarak bakmasına, somut ve objektif olmaya yönlendirecektir.⁵ Sanatçı duygularını inceler, duyguları tarafından tamamen kuşatılmış değildir. Şiir, şarkı, resim gibi bir işe belirsiz duygularla başlar, sonrasında üzerinde çalıştıkça netleştirmeye çalışır. Sanatçı

¹ Yavuz Bayram, *Divan Şiiri Metinlerinin Ontolojik Tahlili*, Prof. Dr .Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu, 27-28 Mayıs 2008, Beykoz Belediyesi Yay., İstanbul 2008, s.167

² Türkçe Sözlük, TDK Yay. C.2. Ank.1988

³ İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1983

⁴ İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 110

⁵ Tunalı, *a.g.e.*, s. 116; Samet Azap, *Ontolojik Çözümleme Yöntemi ve "Kanla Kirilenmiş Evrak" Şiiri Üzerine Bir Çözümleme Denemesi*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, s. 845-846

duyguları işlemede başarılı olmuşsa izleyici, dinleyici veya okuyucunun da aynı tadı almasını sağlamış olur.¹

Dilin üst seviyede kullanıldığı özel alanlardan biri de şiirdir. Şiirin dil malzemesi, sanatçının ona özel anlamlar yüklemesi ile değişik bir mahiyet kazanır. Bunun için de şair, tabiatta görülen nesnelere kendi hayal dünyasında yeniden oluşturur. Bu nesneleştirme çabası sonucu da imgeler meydana gelir. İmgeler estetiğe götüren unsurlardandır, ancak Wittgenstein estetiği belli bir alana hapsedmemek gerektiğinden bahseder.² Ontolojik inceleme yönteminde de bir sanat eserini sadece ‘güzel’e bağlayıp sınırlandırmamak gerektiği üzerinde durulmuştur. Okur-öznenin sanat eseri karşısında estetik ve estetikçi tavır alması gerektiği belirtilir. Öznenin (süje) sanat eseri karşısında aldığı tavır estetik tavidir. Sanat eserinin ontik tabakalar açısından incelendiğinde, eseri neyin mükemmelleştirdiğini araştıran, sorgulayan tavır da estetikçi tavidir.³

Şiir, özellikle sanat eseri olarak bütün yapısıyla inceleme sahasına çıkartıldığında çeşitli inceleme yöntemleriyle karşılaşmaktadır. Bu yöntemlerden biri de yapısalcılıktır. Söz konusu yöntem sadece bir edebî analiz yöntemi değil, diğer bilim dallarının da başvurduğu bir yöntemdir. Bu disiplinin esası, eseri meydana getiren birtakım göstergelerdir. Fakat bu görsel unsurlar, metnin yüzeyindeki anlamlarının dışında derinde yatan ve bazı kuralların meydana getirdiği yapıyı bulmak, keşfetmek içindir.⁴ Yapısalcı yaklaşım toplumsal ve kültürel olayları içerir. Kültür olaylarından biri de edebiyattır ve bu yöntemle incelenmeye en elverişli olanıdır. Çünkü edebiyatın temel alanı ve malzemesi dilin kendisidir.⁵ Malzemesi dil olan eserlerin maddi yönünü de sesler oluşturur. Bu sebeple somut olarak incelenmesi bir takım problemleri de beraberinde getirir. Dil, doğada bulunan somut bir nesne değildir. Harfler sadece bir sembol olarak kullanıldıklarında sanat ontolojisi açısından bir değer ifade etmez; konuşurken oluşturdukları ritim veya yazıda oluşturdukları anlam birlikleri ve yapıya kattıkları değerle ilgilenir.⁶

¹ Noel Carroll, *Sanat Felsefesi*, (Çev. Güliz Korkmaz Tirkeş), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2012, s. 96

² Tunali, *Estetik*, s. 100-110

³ Mehmet Dursun Erdem, *Ontolojik İncelemeye Dehhâni'nin "Eyledi" Redifli Gazeli Örneğinde Yapısalcı Bir Bakış*, Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/3 2007, p. 254-273

⁴ Ahmet İçli, *Necati'nin Bir Şiirinin Ontolojik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi*, e-Journal of New World Sciences Academy 2009, Volume: 4, Number: 1, ArticleNumber: 4C0005. s. 101

⁵ Berna Moran, "Edebiyat Kuramları ve Eleştirir" İletişim Yay. İst. 2002, s.190

⁶ Ulaş Bingöl, *Abdülhak Hamit Tarhan'ın "Nâkâfi" Adlı Şiirinin Ontolojik Tahlili*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, p. 543-558

Todorov, A. J. Greimas, Gerard Genette yapısalcı yöntemi edebiyata uygulayan kişilerdendir. Ancak her biri uygulama konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bununla beraber, edebî eserlerin eşzamanlılık içinde, kendi başına, bağımsız bir yapı olarak incelenmesi gerektiği ve bu yapıyı meydana getiren unsurların birbirleriyle olan işlevlerinin saptanması noktasında ortak düşünceye sahiptirler.¹ Bu yapıda var olan birimler tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Bu birimler ancak yapı içinde, kendi sistemi içinde, birbiriyle anlam kazanır.² Sistem içindeki birimler birbirleriyle bağlantılı oldukları zaman bir anlam teşekkül ettirirler.³ Ontolojik analiz, bir metni incelemede metindeki en küçük unsur olan seslerden başlayarak anlam, nesne, karakter, alinyazısı tabakaları yönünden metne yorumlama getiren bir yaklaşımdır.⁴ Yapısalcılıkta eleştirmen tarafsız olarak metinle ilgilenir. Ne yazarı ne de diğer etkenleri dikkate alır. Metne karşıdan bakar ve oluşturduğu modelle kıyaslayarak inceleme yapmaya çalışır.⁵ Ontolojik yöntemin amacı, yapısalcılık yöntemi gibi edebî eserdeki dış yapı unsurları ve bu unsurların birbirleriyle ilişkileri üzerinden arka plandaki (iç yapı) derin anlamları bulmaktır.

Çalışmaya konu olan ontolojik inceleme yönteminde ses tabakası ve anlam tabakası dil hususiyetlerinin öne çıktığı ve şiirin arka yapısının birinci kısmını oluşturan tabakadır.⁶ Dil ve ses yapısı anlam birliği tabakasının içerisinde yer alır. Kelime, ses ve anlam iç içe geçmiştir. İsmail Tunalı, bir edebî eserin cümlelerden ve cümle birliklerinden oluştuğunu, edebiyat eserinin anlam tabakasını meydana getiren tabakanın, anlamlı cümleler sayesinde meydana geldiğini söyler ve anlam tabakasının iki fonksiyonu olduğu üzerinde durur:

1. Cümle anlamlarının başarısında edebiyat eserinin, öbür tabakaların oluşmasında ya da sadece daha kesin olarak biçimlendirilmesinde bulunur.

2. Anlam birliklerinin edebiyat eserlerinin heterojen materyalinde bir özel materyal olarak görünmesinden ve değer nitelikleri olarak

¹ Moran, *age*, s. 191-198

² İçli, *agm*, s. 101

³ Moran, *age*, s. 186; Nagehan Uçan Eke, *Nâ'îli'nin "Âfîtab" Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalcılık Açısından İncelenmesi*, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011, s. 183

⁴ Aykanat, *agm*, s. 354

⁵ Mehmet Dursun Erdem, *Dilbilimsel Eleştiri*, Hece Eleştiri Özel Sayısı, Hece Yayınları, Mayıs-Haziran-Temmuz, Özel Sayı:6, Ankara, 2003, s. 232

⁶ Adem Gürbüz, *Tevfik Fikret'in "Ramazan Sadakası" Şiirinin Ontolojik Analiz Metoduyla Çözümlemesi*, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014, s. 477

eser polyphonisinden pay almasından ve bu polyphoni içinde temellenen bütün karakterin meydana gelmesinden ibarettir.¹

Sözü edilen tabaka muhtelif tabakaların birbirine dâhil olmasıyla meydana gelmiştir. Ses yapısıyla aynı düzlemde olan bu tabaka, metin içinde gerçeküstü bir varlık sahasını da sembolize etmektedir. Bu tabakada her bir kelime, anlamlı en küçük biriminden cümle sistematiğine kadar incelenir.

Nesne (obje) tabakası, şiirin derin yapısını ve şairin nesnelere vasıtasıyla gizlediği anlam obje tabakası ile bulunur. Objeye tabakasındaki kelimeler ile şiirin semantik yapısına ulaşılır.² Bu tabakada temel ve yardımcı obje olmak üzere iki çeşit obje bulunmaktadır.

Karakter tabakası, şairin hayata bakışı ile şiir arasında kurulan bağın ortaya çıkarıldığı ontik tabakadır. Eserin ayrıntılarını, metnin arkasında yatan anlamını belirtir. Bu sebeple şairin ifadeleri şiir anlayışı ile karakterinin bir sonucudur.³ Şairin bir yönüyle iç dünyasını şiirine aksettği tabakadır. Ancak bu tabakada şair söylemek istediklerini dolaylı olarak verir.

Kader ya da alınyazısı tabakasında şair, eserinde ulaşmak istediği son fikri noktayı ve bütün insanlık adına duyduğu kaygıyı eseri boyunca sezdirerek anlatır.⁴ İnsanlığı kuşatan, hayatın bütününe içeren bir tabakadır.⁵ Bu tabaka ile bütün insanları ilgilendiren aşk, hayat, ölüm gibi kavramlar irdelenir. Kutsal sayılan düşünceler bu tabakada verilir.⁶ Böylece eserin hangi duygu ve düşünce çerçevesinde teşekkül ettirildiği ortaya konulmuş olacaktır. Ontolojik inceleme, edebiyat ve sanat kuramında yapısal bir düşüncenin ortaya çıkardığı bir yöntemdir. Bu metod ile bir metinde bulunan ve birbirinden farklı olan tabakaların aslında iç içe girmiş bir bütün olduğu görülür.⁷ Yukarıda özlü bir biçimde anlatılan hususlar aşağıdaki gibi somutlaştırılabilir:

¹ İsmail Tunali, *Romen Ingerden'in Estetiğine Bakış*, Felsefe Arkivi, Sayı: 21, İstanbul, 1978, s. 46

² Gürbüz, *agm*, s. 478-479

³ Gürbüz, *agm*, s. 480

⁴ Hatice Altunkaya, *Necip Fazıl Kısakurek'in "Ben" Şiirinin Ontolojik Tahlil Yöntemi ile Çözümlemesi*, Birey ve Toplum, Bahar, 2013, C.3, S. 5, s. 152

⁵ Azap, *agm*, s. 846

⁶ İçli, *agm*, s. 103

⁷ İçli, *agm*, s. 101

ŞİİRSEL YAPI¹

Bir metnin ayrılmaz parçası olan edebî sanatlar, hem ön yapı hem de arka yapı unsuru olarak değerlendirilebilir. Söz gelimi asonans, aliterasyon, tekrâr gibi daha çok âhenge katkı sağlayan sanatlar, metnin ön yapısı açısından önemlidirler. Cinaz ve kalb gibi sanatlar, görsel nitelikten açısından ön yapı ile anlamla ilgili bakımından ise arka yapı ile bağlantılıdır. Kinâye, tevriye, ihâm, tesbih, tenâsüp, leff ü nesr, telmih, hüsn-î talil, istiâra, mecâz-ı mürsel gibi sanatlar ise daha çok metnin arka yapı unsurları arasında yer alırlar. Bunlar özellikle arka yapıda yer alan anlam ve nesne tabakaları açısından önemli işlevlere sahiptirler. İmlâ kuralları ve noktalama işaretleri ise duyulur ve görülmüş varlıklarıyla ön yapıya ait olmakla birlikte, anlam üzerindeki etkileri söz konusu olduğunda arka yapıya dahil olurlar.

¹ Tablo için Yavuz Bayram'ın *Divan Şiiri Metinlerinin Ontolojik Tahlili* makalesindeki görselden yararlanılmıştır.

Aşağıda Fuzûlî'nin “-dur sana” redifli gazeli yukarıdaki bilgiler ışığında incelenmeye çalışılacaktır.

GAZEL

1. *Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândur saña
Hak bilür insân dîmez her kim ki insândur saña*
2. *Vermeyen cânın saña bulmaz hayât-ı câvidan
Zinde-i câvid ana derler ki kurbândur saña*
3. *Âlemi pervâne-i şem'-i cemâlüñ kıldı aşk
Cân-ı âlemsiñ fedâ her lahza miñ cândur saña*
4. *Âşıkâ şevkuñla cân vermek saña müşkil degül
Çün Mesîh-i vaktsen cân vermek âsândur saña*
5. *Çıkma yârum giceler ağyâr ta'nından sakın
Sen meh-i evc-i melâhatsin bu noksândur saña*
6. *Pâdişâhum zulm edüp âşık seni zâlim dimiş
Hûb olanlardan yaman gelmez bu bühtândur saña*
7. *Ey Fuzûlî hûb-rûlardan tegâfüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsândur saña*

A.ÖN YAPI (DIŞ YAPI)

Metnin bir şiir olması sebebiyle, şiirin en belirgin yapı unsurları; harflerin, heceler ve kelimelerin ses ve görsel nitelikleridir. Doğal olarak da bu işitsel ve görsel öğelerin bir araya getiriliş biçiminde ve sıralanışında ortaya konan tercih de metnin ön yapısını oluşturmaktadır. Çünkü bu tercih, metnin yalnız ses yönünü değil, görsel tarafını da biçimlendirmektedir.¹

Şiirin temel tabakasını ses tabakası oluşturur. Bu sebeple şiirde ses önemli bir görev üstlenmiştir. Sesleri oluşturan ahengin anlam üzerinde çeşitli görevleri bulunmaktadır. Seslerin bir araya gelerek anlamlı bir birim oluşturan sözcük/ler bir şiirin hem ses değerine hem de onun anlam

¹ Bayram, agm, s. 174

kuruluşuna katkı sağlar.¹ Şiiri oluşturan ön yapı unsurlarından nazım şekli, nazım birimi, redif, kafiye ve tekrarların anlam üzerinde etkisi bulunmaktadır.² Ses tabakasının varlığını oluşturan öğelere göre şiirin nazım şekli *gazel*, nazım birimi *beyit*, nazım ölçüsü aruzun *Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün* kalıbıdır. Vezin ve kafiye tercihi şairin en baştan şiirin bütününde vermek istediği mesaja ve son tabaka olan “kader tabakası”na gönderme yaptığı; ritmik olarak şiirin tamamında bazen yükselen, bazen inen durumları, hayatları kapsadığı görülmektedir.³

.....hayrân-dur sana -dur sana / redif

.....insân-dur sana -ân / mürekkep kafiye

Gazelin âhenge dayalı ses yapısı, gösterge yönüyle diğer tabakalardan bağımsız var olabilen bir niteliktedir. Ancak bu görünen tabaka arka plandaki anlam (mana) tabakasını ve tüm arka katmanları yakından ilgilendirmektedir. Şiirin bu görünen yapısı, diğer yapıların âdeta kabı hükmündedir.⁴ Mana ve manaya hizmet eden diğer unsurlar bu kaba göre şekil alır. Sözelimi üç boyutlu bir resmi oluşturan ön plandaki geometrik şekiller, desenler aynı zamanda arka planda -derinde- olan asıl şeklin görünmesine de hizmet etmektedir.

Gazelin mana yönünü, arka yapısını beyit beyit ele alarak görmek mümkün olduğu gibi şiiri yekvücüd olarak da ontolojik açıdan analiz etmek mümkündür. Çünkü mükemmellik anlayışıyla oluşturulan beyitler, yine mükemmel bir yapı olan gazeli oluşturmaktadır. Tek tek yapılan inceleme bütüne uygulandığında da benzer sonuçları ortaya çıkaracaktır. Cümle vurgulamalarında ise; yüklemden önceki ögenin yani vurgulanan yapı ile ya özne olarak sevgiliye ya da tümleç çeşidi olarak âşığa işaret edildiği görülmektedir.

Söz konusu gazelin -dur sana yapısı redif, -an ekinin de mürekkep / zengin uyak görevinde olduğu görülmektedir. Redif; geniş zaman üzerine bina edilmiş ve bir âşığın sadakatini, hissiyatını ve sevgiliyi değerlendirişini ifade etmektedir. Vokallerde gözetilen denge âşığın temkinli duruşunu göstergesi olmalıdır. İçeriğe geçmeden önce değinilmesi gereken son husus da Fuzuli'nin gazeldeki umumî ses kullanımınıdır. Gazelde toplam 195 adet ünlü

¹ Ahmet Cüneyt İssi, *Turgut Uyar'ın "Göge Bakma Durağı" şiirinde tema'ya (matris) ulaşma serüveninin 'Ontolojik Analiz Metodu'yla Takibi*, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, 2004, Cilt 5, Sayı 2, s. 67; Özdemir İnce, *Tabula Rasa*, Can Yay., İstanbul, 1992, s. 67

² Erdem, *agm*, s. 269

³ Dursun Ali Tökel, *Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Baki'nin Bir Gazeline Uygulanışı*,

Yedi İklim, S. 74, 1996, s. 56; İssi, *agm*, s. 141

⁴ Tunali, *Sanat Ontolojisi*, s. 94; Yavuz Bayram, *Ontolojik Analiz Metodu ve Bir Uygulama*, Yom Sanat, S. 12, 2003, Adana, s. 14

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

harf bulunmaktadır. Bu ünlülerin 81'i ince; 114'ü kahn vokaldir. Özelde, divan edebiyatında, şairlerin anlatılan konuya göre uygun sesleri tercih ettiklerini, seçtikleri bilmektedir.¹ Burada da aynı durum söz konusudur. Bir aşığın ağlamasının, yakarmasının, sitem dolu haykırışlarının ince seslerle değil, kalın seslerle olması mantıkça da tutarlı bir durumdur. Fuzuli de böyle bir temayülle kalın ünlülerin sayısında bu biçimde bilinçli bir tercihte bulunmuştur. Yine sözü edilen durum ünsüz harflerin tercihinde görülmektedir. 215 yumuşak ünsüz harfe karşın 80 sert ünsüzün kullanılması yine aşığın sevgili karşısındaki saygı ve tazim hisleriyle açıklanabilmektedir.

	1	2	3	4	5	6	7
Kalın Ünlü	12	18	15	15	19	18	17
İnce Ünlü	15	10	13	14	10	8	11
Yumuşak Ünsüz	30	35	29	27	30	32	32
Sert Ünsüz	14	6	9	17	12	12	10
Kalın Ü/İnce Ünlü Oranı	12/15	18/10	15/13	15/14	19/10	18/8	17/11
Yumuşak Üsz/Sert Üsz Oranı	30/14	35/6	29/9	27/17	30/12	32/12	32/10

BEYİT	A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H	İ	İ	J	K	L	M	N	O	Ö	P	R	S	Ş	T	U	Ü	V	Y	Z
1	8	1			3	7		1		3	7		5	2	3	7		1		4	6				2	1		2	2
2	14	2	3		5	5				1	6		1	1	2	9				5	2			1	3		3	2	2
3	12		3		3	8	1			2	3	5		2	5	4	7			1	3	2	1		1	1	1		1
4	12		2	1	1	5		1		1	1	5		6	3	3	8				2	5	1	1	2		4		
5	11	1	2	1	2	7				2	3	3		3	2	4	6	1			4	5		1	3		1	2	
6	12	3			4	3		1		3	6		1	5	6	6	1			2	2	2	3		4	1		1	3
7	11	2	1		4	5	3	2		3	3			5	2	6					5	3			5	2		1	

Yukarıda verilen istatistikî bilgilerin ışığında, redifi oluşturan harflerin durumu şöyledir:

3 kalın ünlü, 0 ince ünlü; 3 yumuşak ünsüz, 1 sert ünsüz ile incelik kalınlık yönünden dengeli sayılabilecek bir dağılım gösteren gazelde redifi

¹ Hasan Kaplan, *Bâki'nin Ses Dünyası*, Doktora Tezi, GÜSBE Ankara, 2013

oluşturan seslerin gazelin tamamında da en çok kullanılan sesler olduğu görülmektedir. Bu keyfiyetiyle redifteki sesler, şiirin tamamını etkisi altına almıştır denilebilir. *-dur sana* redifli yekâhenk gazelin kalın – ince ses yönünden de sözü edilen uyumu konu bütünlüğü ile şairin gazelin başından itibaren sevgiliye karşı tutumunun aynı şekilde devam etmesiyle örtüşmektedir.

B.ARKA YAPI (İÇYAPI)

1. Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândur sana
Hak bilür insân dimez her kim ki insândur sana

1.1. TABAKA: ANLAM TABAKASI (SEMANTİK TABAKA)

a.Kelime Semantiği

Ey: Cümle Dışı Unsur (Cdu) . melek: nûrânî varlık; güç, kudret. sîmâ: yüz. ki: Cdu. sen-den: 2.tekil şahıs zamiri+ayrılma eki. özge: başka. hayrân-dur: aşırı beğenmek, şaşmak, -dır bildirme eki. sana>sen-e: 2.tekil şahıs zamiri+yönelme hâl eki. Hak: Allah'ın isimlerinden. bil-ür: 3.tekil kişi geniş zamanda çekimlenmiş eylem. insân: yalın isim. di-mez: söylemek eyleminin geniş zamanının olumsuzu. her: belgisiz sıfat. kim: soru zamiri. ki: bağlaç. insan-dur: isim+dir bildirme eki.

b.Cümle Semantiği

Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândur sana

C.D.U C.D.U Özne Yüklem D.T

Hak bilür insân dimez her kim ki insândur sana

C. D. U. Nesne Yüklem Özne D.T

Ey melek-sîmâ senden başka(sı) sana hayrandır. Hak bilür, her kim ki insandur, sana insan demez.

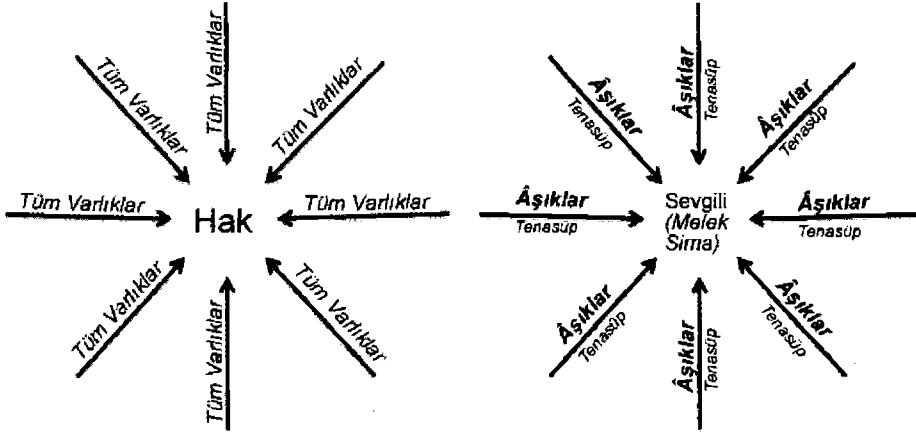
[Ey melek yüzlü sevgili! Senden başka herkes sana hayrandır. Allah biliyor (=Allah için), insan olan, sana insan demez.]

Beyitin anlam tabakasını tek başına “varlık” tabakası olmaktan çıkarıp estetik niteliklere sahip bir tabaka haline getiren özellikler mecazlar ve edebi sanatlardır. Beyitte her kelimenin anlamları arasında ilgi kurmaya çalışılan edebi sanat “tenasüp” sanatıdır. Bu beyitte melek-Hak-insan kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılarak bu anlam tabakasının estetik bir yapıya bürünmesine katkı sağlanmıştır. Ayrıca beyitteki kelimeleri birbirine

bağlayan en önemli unsurlar; fiiller, zamirler, bağlaçlar ve muhtelif eklerdir. Burada redif bölümünde yer alan bildirme eki geniş zamanı içine alarak -a/-e yönelme ekiyle birlikte yönelişin kimden/kimlerden kime olduğunu vurgulama işlevini de yerine getirmektedir.

1.2. TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

Beytin temel objesi, sevgili karşılığında kullanıldığı anlaşılan “melek-sîmâ”dır. Beyitte bir de “senden özge” yani sevgiliden başka herkes bulunmaktadır. Âşık da bu gruba dahildir. Dolayısıyla her kim ki [herkes / bütün varlıklar] terkibi beyitte yardımcı öğeyi oluşturmaktadır. “Hak bilir” ifadesini hem “Allah biliyor, Allah için” hem de “Hak; yani Allah olduğunu veya ondan bir yansıma olduğunu bilir.” anlamlarında almak mümkündür. Böylece ortaya çıkan durumu somut bir tablo ile göstermek mümkündür.

1.3. TABAKA: KARAKTER TABAKASI

Beyitte sevgili için melek-sîmâ ifadesi kullanılmış. Böylece âşığın sevgiliyi sıradan bir insan olarak algılamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim şaire göre, gerçek insan sevgiliye insan demez. Onu melekût âleminin bir parçası sayar. Farklı bir bakış açısıyla onu Hak olarak bilir. Burada sevgilinin kendisi hariç “herkes” -âşık da dâhil olmak üzere- sevgiliye hayrandır. Çünkü mutlak güzellik ona aittir. Bu yüzden de sevgilinin hayranları, âşıkları çoktur. Onun güzelliğini görenler, hakikatbîn olanlar onun (sevgilinin) gerçekte ne olduğunu bilirler. Şair beyitte “hak bilir” ifadesini iki anlamda kullanmaktadır. Birincisinde beyitteki durumu Allah’ın bilmesi üzerine yemin şeklinde; ikincisinde de “seni hak olarak bilir ve kabul eder” biçimindedir. Şairin beyte yansıyan en dikkat çekici karakteri hayretler

içerisinde bulunmasıyla ilgilidir. Zira sevgilinin gerçek mâhiyetini görmeye başladığı andan itibaren hayret halini yaşamaktadır. Şairin kendisi *hayret makamında* olduğu için bütün eşyayı da bu pencereden değerlendirmektedir. Şu halde beyitte Allah'ın yarattığı güzel ve güzellik ya da bizzat Allah'ın kendi güzelliği karşısında hayranlık duygularını ifade etme çabasındaki bir âşğm (şairin) dikkat çektiğini söylemek mümkündür.

1.4. TABAKA: KADER TABAKASI

Söz konusu beyit tasavvufî anlamlar yüklüdür. Melek, Arapça "meleke" sözcüğünden kudret anlamına da gelen bir kelimedir. Mutlak güzelliğin yanında mutlak kudret sahibi yine *sevgilidir*. Beyitteki sevgili ise Allah'tır. Nitekim Allah'tan başka her şey onun irade ve kudretinin tecellisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden de ondan başka her şeyin ona hayran olması doğaldır. Bu durumda âşıkların - hakperest insanlar olarak- aşk yolunda hayret halinde bulunmaları doğaldır. Bu bütün âşıkların ortak özelliğidir, kaderlerinde bu özellikleri yazıdır.

*2 Vermeyen cânın sana bulmaz hayât-ı câvidân
Zinde-i câvid ana derler ki kurbândur sana*

2.1. TABAKA: ANLAMSAL TABAKA (SEMANTİK TABAKA)

a. Kelime Semantiği:

Ver-me-y-en: vermek fiilinin olumsuzu, sıfat fiil eki. cânın(ı): ruh, hayat + aitlik eki+belirtme eki. sen-e >sana: kişi zamiri 2. tekil kişi yönelme eki. bul-maz: bulmak eyleminin geniş zamanının olumsuzu. hayat: ömür, yaşam. Câvidân: ölümsüz, ebedi, bengi. zinde: canlı, diri, dinç, sağlam. ana >ona: 3. tekil kişi yönelme eki. der-ler: demek fiili geniş zaman çokluk eki. ki: bağlaç (Cdu). kurban-dır: isim+bildirme eki.

b. Cümle Semantiği (Sentaks)

Vermeyen cânın sana bulmaz hayât-ı Câvidân
Özne Yüklem Nesne

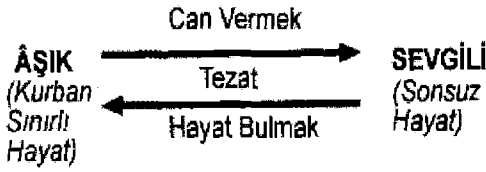
Zinde-i câvid ana derler ki kurbândur sana
Nesne D.T Yüklem CDU Yüklem D.T

Sana canını vermeyen hayat-ı Câvidân bulamaz; Zinde-i cavid ona derler ki (o) sana kurbandır.

[Sana canını vermeyen ölümsüz hayata kavuşamaz. Ancak kendini sana kurban eden ölümsüz hayata erişmiş olur.]

2.2. TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

Beyitte asıl (temel) obje “sen” zamiriyle kastedilen sevgilidir. Sevgili sonsuz hayat sahibidir. Asıl ögeye hizmet eden tâli unsur yani “kurban olacaklar”her kim ki anlamına gelecek şekilde müphem bırakılmıştır.

Tabloya göre âşık sevgiliye canını kurban ederse bâki hayat sahibi olan sevgiliye ulaşır. Bu durumu tasavvuf kavramlarının dışında açıklamak mümkün görünmemektedir. Söz konusu can vermekve karşılığında hayat bulmak anlayışı “fenafillah” ve devamında “bekabillah” kavramlarını hatıra getirmektedir.

3.3. TABAKA: KARAKTER TABAKASI

Şaire göre, 1. Beyitte melek-simâ tabiriyle resmettiği sevgiliye bağlılık ve yakınlığı elde edebilmenin yolu “kurban” olmaktan geçmektedir. . Bu ifadede şairin sevgilisinin sıradan olmadığını aynı zamanda canını ona kurban etmekle; onun(sevgilinin) candan daha çok sevillecek güzellikte olduğu dile getirilir. Kurban, (tevriyeli olarak kullanıldığında) can fedâ etmek, adamak anlamına da geldiğinden sonsuz hayat sahibine de beraberinde (kurbiyeti) yakınlığı getirir.

Beyitteki âşığın sevgiliye ulaşma yolunda her şeyi göze alan psikolojik hâli söz konusudur. Şair, sevgiliyle yakın olmak, beraber olmak ve sonsuz hayatı elde etmek için eldeki en kıymetli varlık olan canını dahi ona kurban edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

4.4. TABAKA: KADER TABAKASI

Âşıklar sevgiliyi canlarından daha çok severler. Hatta gerçek âşık, canını dahi cananı için sevmektedir. Gerçek sevgi göstergesi âşığın canını sevgiliye kurban etmesidir. Çünkü can maddi hayatın devamını sağlar. Bu maddi hayatın sonlanması gerekir ki sonsuz hayata ulaşılabilin. Bunun için

de cismin Allah'da fenâ bulması gerekir bunun sonrasında da bekâbillah ortaya çıkar. Melek-simâ sevgili o kadar güzeldir ki ona can kurban edilir. Ve sonsuz hayat kazanılır. Bu tasavvufî gelenekte bir hayli işlenmiştir.¹

3Âlemi pervâne-i şem'-i cemâlün kıldı aşk
Cân-ı âlemsin fedâ her lahza min cândur sana

5.1. TABAKA: ANLAMSAL TABAKA (SEMANTİK SINIF)

a. Kelime Semantiği

Âlem: cihân, dünya. pervâne: isim, bir tür kelebek. şem': mum. cemâl: güzellik, yüz. kıl-dı: eylem+ görülen geçmiş zaman. aşk: isim, şiddetli sevgi. cân: hayat, ruh. fedâ: vermek, bağışlamak. her: belgisiz sıfat. lahzâ: an. min: bin: sayı sıfatı. sen: 2. tekil kişi zamiri.

b. Cümle Semantiği

Âlemi pervâne-i şem'-i cemâlün kıldı aşk
B' li N. Yükleme Özne
Cân-ı âlemsin fedâ her lahza min cândur sana
Yükleme Y. Z.T. Y. D.T

Aşk, âlemi cemâlinin şem'inin pervânesi kıldı; Âlemin canısın sana her lahza fedâ min candır.

[Aşk; herkesi, her şeyi güzelliğinin mumu çevresinde pervâne yaptı. Sen âlemin canısın; her ân binlerce can sana kendini feda eder, çekinmeden verir.]

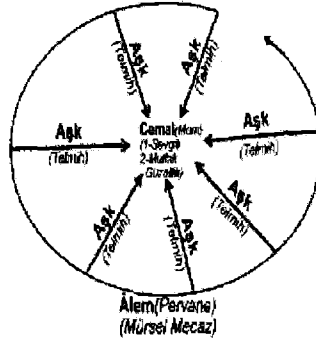
6.2. TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

1. mısradaki temel obje cemâldir. (Güzellik / Mutlak Güzellik)
Yardımcı öğeler: âlem, aşk, pervâne

Ol ki yoluna fedâ eyledi evvel dil ü cânı
Senden ol sakına mı gerü kalan varlığı
Ahmed Paşa (K 28-7)

Canımın cevheri ol lâ'l-i güher bana feda
Ömrümün hâsılı ol şive-i reftara feda
Fuzûlî (G-7)

2. mısradâ Alemin Cânı (Sevgili), cân
Şem-Pervâneye telmih yapılmış; Âlem: mecaz-ı mürsel

Beyitte somut olarak cemal ve âlem görünmektedir. Âlem kelimesi şiirde “bütün kâinat” olarak anlaşılabilceği gibi âlem içindeki şuur sahibi varlıklar hususen de “insanlar” olarak da düşünülebilir. Ancak şairin daha özeldâ kast ettiği âşıklar olmalıdır.

7.3. TABAKA: KARAKTER TABAKASI

Şair, beyitte aşkın her şeyi harekete geçiren durumundan söz ediyor. Aşk ile güzellik arasında bir bağ bulunmaktadır. Âlemin cânı (ruhu) olan sevgiliye her an binlerce can kendini vermektedir.(feda etmektedir.) Âlem dahi sevgilinin cemali (güzelliği, nuru) etrafında pervâne dönmektedir. Bu duruma şahitlik eden şair, sevgilinin eşsiz güzelligi ve kudretini yüksek perdeden dile getiren coşkun bir ruh hali içindedir.

8.4. TABAKA: KADER TABAKASI

Burada güzellik / cemâl, Cemâl-i Mutlak'tır. Zira bütün evreni harekete geçirecek ölçüde yorumlanabilecek bir güzellik beşer sevgilerde bulunmamaktadır. O halde burada kast edilen yukarıda bahsedildiği gibi mutlak güzellik olmalıdır. Bu gerçeklikten yola çıkıldığında âlemin ortaya çıkışının temelinde aşk vardır. Tasavvufî olarak Allah, kendi cemâlini görmek ve göstermek için kainatı yaratmıştır. Ve yarattığı bu âlemde esma ve sıfatlarıyla tecelli etmiştir. Varlıktaki her türlü hüsün ve kemal onun güzelliginin cilvesidir.

Meclis, mumun etrafında kurulur. Mum o meclisin cânı hükmündedir. Koskoca âlem bir beden, sevgili de onun canıdır. Sevgilinin güzelliginin ateşine her lahza bin pervâne yanmaktadır. Burada - kader planında -

dünyada her an binlerce insanın ölmesi ve ruhlarını Allah'a teslim etmeleri gerçeği de dile getirilmektedir. Beyitte aşk etken, sevgili hariç bütün ögeler ise edilgendir. Aşk, her zaman etken durumdadır, "sâlik-i râh-ı hakikat" olan âşıklar da her zaman ona uyarlar.¹

4Âşıkâ şevkunla cân vermek sana müşkil degül
Çün Mesîh-i vaktsen cân vermek âsândur sana

9.1. TABAKA: ANLAMSAL TABAKA (SEMANTİK SINIF)

a. Kelime Semantiği:

Âşık: seven. şevk-un-ile: neş'e, neşve+ aitlik eki+vasıta edatı. cân: ruh, hayat. vermek: fiilimsi. sana: 2.tekil kişi zamir+ yönelme eki. müşkil: zor, karışık. değil: ek fiilin olumsuzu. Çün: çünkü (Bağlaç). Mesih: meshedilerek kutsanmış, ayrıca birtakım inanç grupları tarafından kurtarıcı olarak beklenen kişi, Hz. İsa'nın lakabı. vakt: zaman, çağ, dehr, dönem. âsân: kolay.

b. Cümle Semantiği:

Âşıkâ şevkunla cân vermek sana müşkil degül
Özne D.T Yükleme

Çün Mesîh-i vaktsen cân vermek âsândur sana
C.D.U Yükleme Özne Y. D.T

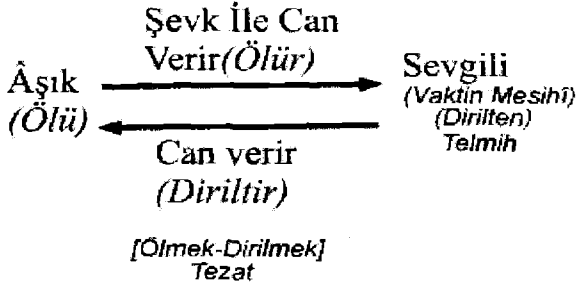
Âşıkâ şevkunla cân vermek sana müşkil degül, Çün Mesîh-i vaktsen cân vermek sana âsândur.

[Sevginle âşıklara can vermek senin için güç değildir. Çünkü sen bu zamanın İsa'sısın; can vermek senin için kolaydır.]

10.2. TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

Bu beyitte temel obje Mesih-i Vakit, yardımcı öge Âşık'tır. "Can vermek" sözü tevriyeli bir biçimde canlandırmak, diriltmek, canını vermek, ölmek anlamlarında kullanılmıştır.

¹ Kad enâre'l-ışk-ı li'l-uşşâki minhaci'l-hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakikat ışıka cyler iktidâ Fuzûlî(G-1/1)

11.3. TABAKA: KARAKTER TABAKASI

1. mısra ile 2. mısra sebep sonuç açısından birbirini desteklemektedir. Beyitte şaire göre; sevgili zamanın Mesihî'dir. Ve bu özelliğinden dolayı sevgilinin "can vermesi" çok kolaydır.

Sevgili âşıkta uyandırdığı duygular itibarıyla etken bir konumdadır. Âşık ise sevgili karşısında karakterin, âdetin gereği edilgen konumdadır. Âşığın özelliği sevgili yoluna can vermek, sevgilinin hususiyeti ise kendi uğruna can veren âşiğe can / hayat vermek/ bahşetmektir.

12.4. TABAKA: KADER TABAKASI (ALIN YAZISI)

Tasavvufî anlamda sevgili, Allah'tır. Allah için âşıklara da diğer insanlara da hayat bahşetmek, can vermek- canlandırmak- çok kolaydır. Genelde bütün hayat sahipleri, özeld e âşıklar Allah için kolaylıkla canlarını verebilirler. Gerçekte de insanlar ister istemez öleceklerdir. Bu durum bütün insanlık için kaçınılmaz bir gerçekliktir. Nasıl olsa insan ölecektir önemli olan âşığın sevdiği uğrunaseverek canını vermesidir.

5Çıkma yârüm geceler ağyâr ta'nından sakın
Sen meh-i evc-i melâhatsin bu noksândur sana

13.1. TABAKA: ANLAM TABAKASI

a. Kelime Semantiği

Çıkma: Çıkmak fiili+olumsuzluk eki. **yâr-um:** sevgili+aitlik eki. **gice-ler:** isim, gece+çokluk eki. **ağyâr:** başkaları, yabancılar, tasavvufta Allah'tan başka olan her şey. **ta'n:** ayıplama, kınama, taşlama. **sakın:** çekinmek. **sen:** 2.tekli zamiri. **mâh:** ay. **evc:** yüce, yüksek, zirve. **melâhet:** tuzluluk, güzellik, hoşluluk. **bu:** işaret zamiri. **noksândur:** eksik, az, kusurlu ekfiilin geniş zamanı.

b.Cümle Semantiği

Çıkma yârum geceler ağyâr ta'nından sakın

Y Ö ZT DT Y

Sen meh-i evc-i melâhatsen bu noksândur sana

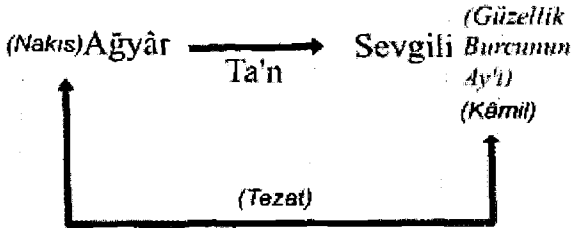
Ö Y Ö Y DT

Yârum geceler çıkma; ağyâr ta'nından sakın; sen melâhet evcinin mâhısın bu sana noksandur.

[Sevgilim, yabancıların ayıplamalarından sakın, gece yarıları çıkma. Sen güzellik göğünün en yükseğindeki dolunaysın. Geceleri çıkmak sana yakışmaz, kusur sayılır.]

14.2.TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

Beytin temel objesi: "meh-i evc-i melâhet" yani güzelliik burcunun dolunayı olan sevgili; yardımcı obje ise sevgiliyi tam anlamıyla bilemeyenler denilebilecek "ağyâr"dır. Ancak beyitte doğrudan varlık olarak doğrudan görülme de nesne olabilecek ve kendisinden örtülü olarak söz edilebilecek üçüncü bir obje de âşık olmalıdır. Çünkü beyitteki serüven âşığın gözünden nakledilmektedir.

15.3.TABAKA: KARAKTER TABAKASI

Beyitte "yârum" kelimesi üzerinde tevriye yapılarak anlam derinliği meydana getirilmiştir. Sevgilim geceleri çıkma ifâdeleriyle başlayan birinci anlam. Gece yarıları çıkma ifâdeleriyle başlayan ikinci anlam. Bu şekliyle "Sevgilim sen melâhet evcinin meh'i olduğun için (çok güzel olduğundan) geceleri ya da gece yarıları dışarı çıkma. Bu senin için noksanlıktır; başkaları seni kınarlar" olur.

Burada sevgilisini düşünen bir âşığın ruh hâli göze çarpıyor. Âşık, sevgilisinin kınanması endişesini taşımaktadır. Bu sebepten âşık, ağyârın tan u teşnisinden koruma psikolojisiyle yârini uyarıyor. Bir nevi kıskançlık hâli yaşıyor. Çünkü sevgili çok güzeldir. Ağyârın değil ayıplayıcı sözleri, yan bakan gözleri bile âşığı aşırı kıskançlığa sevk eder.

Özetle; Fuzûlî, burada sevgilinin (dolunay) olduğunu yani Mutlak güzelliği en mükemmel şekilde yansıttığını ifade etmek için gece yarısı çıkma konusunu adeta bir söz vesilesi yapmaktadır.

16.4. TABAKA: KADER TABAKASI (ALIN YAZISI)

Sevgili güzelliğiyle daima ilgi odağıdır. Ağyâr kendini bilmez sözleriyle sevgiliden ziyâde âşığı yaralar. Onların sözleri haddi zatında sevgiliye hiçbir tesir etmez, çünkü o “meh-i evc-i melâhet”tir.

Âşıklar, sevgiliyi ağyârdan, rakîbden her zaman kıskanırlar. Sevmek ve kıskanmak onların bir nevi alinyazısıdır.

6 Pâdişâhum zulm edüp âşık seni zâlim demiş
Hûb olanlardan yaman gelmez bu bühtândur sana

17.1. TABAKA: ANLAMSAL TABAKA (SEMANTİK TABAKA)

a.Kelime Semantiği:

Pâdişâh: sultan, hükümdar. zulm: haksızlık, eziyet. ed-üp: etmek fiili-sıfat fiil eki. âşık: seven. seni: 2. tekil kişi zamiri+ belirtme eki. zâlim: zulmeden. demiş: demek fiilinin rivayeti. Hûb: güzel, hoş, iyi. ol-an-lar-dan: olmak fiilinden ortaç olmuş çokluk ve ablatif eki. yaman: kötülük. gel-mez: gelmek fiili-geniş zaman olumsuzluk eki. bu: işaret zamiri. bühtân: iftira, yalan. sene>sana: zamir+yapım eki.

b.Cümle Semantiği:

Pâdişâhum zulm edüp âşık seni zâlim demiş
Ünlem Z. T. Özne D.T Nesne Yüklem
Hûb olanlardan yaman gelmez bu bühtândur sana
DT Yüklem Ö. Yüklem D.T

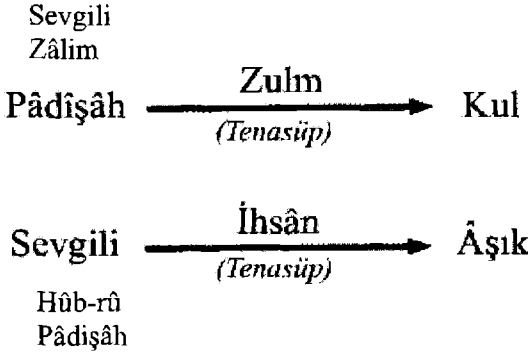
Pâdişâhum âşık zulm idüp seni zâlim demiş; Hûb olanlardan yaman gelmez bu sana bühtândur.

[Pâdişahım (Sevgilim), âşık haksızlık edip sana zâlim demiş. Güzel olanlardan zarar gelmez bu sana iftiradır.]

Beytin anlam tabakasına estetik boyut kazandıran özelliklerden biri de sözcüklerin tek başına anlamları arasındaki ilgiye dayanan “tenasüp” sanatıdır. Tenasübü sağlayan pâdişah, zulm, zâlim, yaman sözcükleridir. Ayrıca her iki mısradan geçen zâlim, zulüm kelimeleriyle Pâdişahın özelliği vurgulanmış.

18.2.TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

Beytin temel objesi Pâdişaktır / Sevgilidir. Yardımcı obje Kul / Âşıktır.

Âşık, sevgiliye pâdişahım şeklinde seslendiğine göre kendisi de “kul” olmuştur. Sultanlar, tarih boyunca ya adaletleriyle ya da zulümleriyle anılagelmışlerdir. Beyitte sultanın olumsuz yönü üzerinde duruluyor gibi yapılarak gerçekte edilenin zulüm değil ihsân olduğu belirtilmiştir.

5.3.TABAKA: KARAKTER TABAKASI

Klasik edebiyatta âşığın sevgiliye zulmetmesi söz konusu olamaz. Zulmeden ancak sevgili olabilir. Âşıklar da sevgilinin zulümlerine seve seve katlanır. Pâdişahı zâlim olarak da gören, onu savunan da Âşık- şairdir. Dolayısıyla Âşık, pâdişahın zulmüne katlanır ve onun(zulmünün) zararlı bir şey olmadığını düşünür. Burada Fuzûlî'nin karakteristik özelliği; sevgilinin cefa ve ezasını eziyet olarak görmeme, bilakis bu durumdan hoşnut olma şeklinde görülmektedir. Ayrıca âşık, iftira atanlara karşı sevgilinin yanında olma görüntüsü vermektedir. Sevgiliyi en iyi âşık bilmektedir, onu bilmeyenlere karşı âşık, hep sevgilinin yanındadır. Âşık; sadıktır, bu yönüyle “pâdişah” istiaresiyle birlikte düşünüldüğünde âşık bende-i sadıktır.

Buna benzer:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilacumdan tabib
Kılma dermân kim helâkûm zehri dermânımdadır.
F. D. (G. 90)-2)

6.4. TABAKA: KADER TABAKASI (ALIN YAZISI)

Beyitte bir Hadis'e telmih yapılarak sevgilinin genel özelliği de vurgulanır. Söz konusu hadis "Yüzü güzel olanın kalbi de güzel olur." Fuzûlî'ye göre güzellerden gelecek eziyet, zulüm, haksızlık ve kötülük değil; âşıklar için bir iyiliktir, ihsandır. Âşıkların da alinyazısı bu eziyetleri seve seve çekmektir.

7. Ey Fuzûlî hûb-rûlardan tegâfûldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsândur sana

19.1. TABAKA: ANLAMSAL TABAKA (SEMANTİK TABAKA)

a. Kelime Semantiği:

Ey: Ünlem (cümle dışı unsur), seslenme. Fuzûlî: şairin mahlası. hûb: iyi, güzel. rû-lar-dan: yüz+ çokluk eki+ çıkma durum eki. tegâfûl-dür: bilmezden gelme, ilgisiz kalma -ek eylemin geniş zamanı. yaman: kötülük. Ger: eğer; cefâ: sıkıntı, çile, eziyet. hem: bağlaç; gel-se: gelmek- koşul kipi. anlardan: 3. çokluk zamiri- çıkma durum eki. bir: sayı sıfatı. ihsan-dur: iyilik, bağışlama -ek eylem geniş zamanı. sana: 2. tekil kişi zamiri, yönelme eki.

b. Cümle Semantiği:

Ey Fuzûlî hûb-rûlardan tegâfûldür yaman
C.D.U Ö. Yüklem Ö.

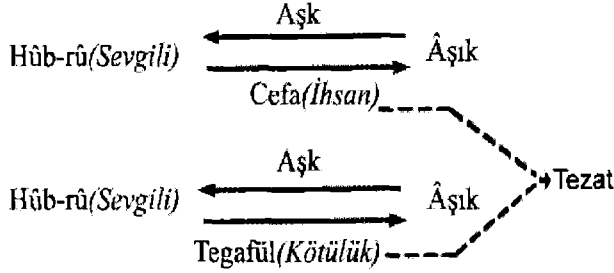
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsândur sana
Eger hem (anlardan) bir cefa gelse (bu) anlardan sana bir ihsandır
Zarf T. ÖzneYüklem

Ey Fuzûlî, hûb-rûlardan yaman tegâfûldür. Ger anlardan sana cefâ hem gelse bir ihsandır.

[Ey Fuzûlî, güzel yüzlülerden gelecek kötülük, (aşığı) görmezden gelmektir. Onlardan (Güzellerden) cefâ da gelse bu sana bir güzelliştir, iyiliktir.]

7.2. TABAKA: NESNE (OBJE) TABAKASI

Temel obje hûb-rû (sevgili) yardımcı obje Fuzûlî (Âşık).

20.3. TABAKA: KARAKTER TABAKASI

Fuzûlî bu beyitte bir önceki düşüncesini yinelemekte, aynı ruh hâlini yaşamaktadır. Şair, kendini soyutlayarak [tecrit ederek] mahlasına hitap etmektedir. Bir çeşit bölünmüş kişilik denilebilir. Mahlas aşıklığın sembolüdür. Mahlasın karşısında ie âşığa nasihat veren başka bir ruh hali bulunmaktadır. Ve şair kendini en ziyade âşık olarak görmektedir:

Mende Mecnundan füzûn âşıklık istidâdı var
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var
Fuzûlî

Âşığın gözünde sevgili mutlak güzellik sahibidir. Güzel olanlardan kötülük gelmez. Eğer sevgili âşığı yok sayarsa bu en büyük kötülüktür.

a. TABAKA: KADER TABAKASI (ALIN YAZISI)

İhsan; iyilik, lütuf, bağış anlamlarına gelen bir kelimedir. İhsanda bulunma; büyüklere pâdişahlara, metafizik anlamda ise Allah'a aittir. Görülen her iyilik ihsân olma büyüklüğünde değerlendirilmez. Sevgili, âşığın nazarında padişah ya da sultân makamında olduğundan ondan (sevgiliden) gelen her şey ihsândır. Diğer bir söyleyişle âşığın gözünde cefâ ve sefâ birdir, bunlar arasında bir fark yoktur.

Gelse celâlınden cefâ vü cemâlinden vefâ
İkisi de cânâ safâ lütfun da hoş kahrın da hoş
İ. H. Erzurumî

Diğer taraftan “İhsân” kelimesi tasavvuf terminolojisinde “Allah’ı görüyormuş gibi olma hâlini ” tarif etmektedir. Bu da sevgilinin cefasında da sevgiliyi görme şeklinde düşünülmektedir. Âşık nereye baksa sevgiliyi görmektedir.

SONUÇ

Osmanlı edebiyatına ait metinleri anlama ve anlamlandırmada modern yöntemlerden biri olan Ontolojik inceleme yöntemi yapısalcı yaklaşımla Fuzûlî’nin *-dur sana redifli gazeli* üzerinden ortaya konulmaya çalışıldı. Bu inceleme sonucunda aşağıdaki tespitlere ulaşıldı:

Ontolojik inceleme yöntemi şiiri belirli tabakalara göre değerlendirmeyi esas almaktadır. Divan şairi; şiirinin ses evrenini teşekkül ettirirken sadece bunu bir ritme dönüştürmekle yetinmeyip sesi, beyitlerdeki manayı hissettiren bir araç olarak da kullanabilmektedir. Seslerin, şiirde anlamı yönlendiren, pekiştiren, şiirin duygu ve ses ögesini daha da belirginleştiren bir işlevi bulunmaktadır. Ses ve anlam ilişkisinin öne çıktığı klasik eserlerde sesleri sadece ön yapıda gösterdikten sonra ilgi varsa arka yapıda obje tabakasında da seslerin işlevine değinmek, şairin anlama yönelik yaptığı bilinçli bir uygulamayı açıklama yönünde olması gereken bir yaklaşımdır. Aynı durum vezin, kafiye ve redif için de geçerlidir. Redif, klasik edebiyatta ses olarak ortaya çıkıp mana olarak şiiri yönlendirme görevi üstlenebilmektedir. Sözelimi *-dur sana redifi* önüne gelen tüm kelime gruplarını “her zaman” anlamını verecek şekilde değişik anlam ilgilerine bağlamaktadır. Divan şairi seçtiği vezni de şiire uygun hale getirirken, incelenilen şiirde örneği olmamakla birlikte, ilk bakışta hata olarak nitelendirilebilecek bazı tasarruflarda bulunabilmektedir. Bu tasarruflar aruzun sistematığında bir hata olarak nitelendirilebilirken bilinçli bir tercih olarak anlama doğrudan etkisi olan bir kullanıma dönüşebilmektedir. Ayrıca bu gibi istisnai uygulamalara sadece ön yapıda değil, arka plandaki şiir açıklaması kısımlarında da yer vermek uygun olacaktır.

Eskiden beri yapılan klasik metin şerhi uygulamalarındaki şiiri anlama, anlamlandırma ve açıklamaya yönelik eylemlerin benzeri ontolojik inceleme yönteminde daha çok nesne/obje tabakasında yapılmaktadır. Ontolojik incelemede, sözü edilen tabaka-obje tabakası içerisinde şiirde yer alan temel objeler tespit edilerek bu objeler arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Burada objeler arasındaki ilişkiyi ortaya konulurken sanatların belirtilmesi ve onlardan hareket edilmesi olumlu bir uygulamadır.

Ancak bunu sadece objeler arası sınırlamak ve bu ilişkinin çözülmesinin şiiri anlamak için yeterli olduğunu düşünmek yetersiz görülebilir. Zira, divan şiiri sadece sözü edilen ilişkileri kurmakla anlaşılabilir. Her şeyden önce eski edebiyatın kaynakları, mitolojisi, geleneği, hayat anlayışı, felsefesi, teşbihler ve mecazlar dünyası bilinmeden metnin olması gerektiği gibi anlaşılması mümkün değildir. İncelenen eserin yazıldığı dönemin sosyal, ekonomik, tarihi ve kültürel yapısı, ile şairin hayatının tüm ayrıntılarıyla bilinmesi gerekir. Ancak yukarıda sözü edilen bilinenler ile divan şiiri tam olarak açıklanabilecek ve günümüz okuyucunun anlayışına sunulabilecektir.

Ontolojik inceleme ve yapısalcı yaklaşım yöntemi bazı yönleriyle klasik edebiyat metinlerine uygulamada eksiklikler taşımaktadır. Ancak bu metodun bazı kısımları şiirin farklı boyutlarıyla ele alınmasını sağlayabilir. Örneğin ön yapıda yer alan ve şiirin biçim özellikleri denilen kafiye, redif, vezin, nazım şekli, nazım birimi, sesler ve seslerin kullanımı bunların birkaçıdır. Geleneksel metin şerhinde ihmal edilen yönlerden biri bu başlıkların şiirdeki fonksiyonlarının göz ardı edilmesi, değinildiği zaman da klişeleşmiş cümlelerle geçiştirilmesidir. Modern inceleme yöntemlerinin özellikle ontolojik yaklaşımın, klasik şiir açıklamalarının ihmal edilen bu yönüne dikkati çekmesi ve en azından bunları bir madde başında incelemesi önemlidir.

Gerek Ontolojik inceleme yönteminde, gerek Rus biçimciliğinde ve diğer modern inceleme metodlarındaki bazı uygulamalar klasik metin şerhinde de vardır. Ontolojik inceleme yönteminde şiirde yer alan kelimelerin anlamlarının verilmesi ve ibarelerin açıklanması metin şerhinde yaygın olarak yapılan bir uygulamadır. Bununla birlikte klasik metin şerhi uygulamalarında üzerinde pek durulmayan bazı biçimsel hususiyetlere sistematik şekilde yaklaşan ontolojik inceleme yöntemi, şiir incelemelerinde klasik yöntemlerin yanında yeni ve estetik ufuklar açabilecektir. Bu nedenle klasik yöntemlerin yanında modern yöntemlerin tatbik edilmesi klasik şiirin estetik ve sanat yönünün farklı şekillerde ortaya çıkarılmasına katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- ALTUNKAYA, Hatice**, *Necip Fazıl Kısakurek'in "Ben" Şiirinin Ontolojik Tahlil Yöntemi ile Çözülmesi*, Birey ve Toplum, Bahar, 2013, C.3, S. 5, s. 137-154.
- AYKANAT, Timuçin**, *Ontolojik Çözümlemeyle Şeyh Galib'in Bir Gazeline Yapısalcı Yaklaşım*, The Journal of Academic Social Science Studies- JASSS, Volume 6/1, 2013, p. 351-370.
- AZAP, Samet**, *Ontolojik Çözümleme Yöntemi ve "Kanla Kirlenmiş Evrak" Şiiri Üzerine Bir Çözümleme Denemesi*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p.843-853.

- BAYRAM, Yavuz**, *Ontolojik Analiz Metodu ve Bir Uygulama*, Yom Sanat, S. 12, 2003, Adana, s. 12-15.
- BAYRAM, Yavuz**, *Divan Siiri Metinlerinin Ontolojik Tahlili*, Prof. Dr .Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu, 27-28 Mayıs 2008, Beykoz Belediyesi Yay., İstanbul 2008, s.167-182.
- BİNGÖL, Ulaş**, *Abdülhak Hamit Tarhan'ın "Nâkâfi" Adlı Şiirinin Ontolojik Tahlili*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, p. 543-558.
- CARROLL, Noel**, *Sanat Felsefesi*, (Çev. Güliz Korkmaz Tirkeş), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2012.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed**, *Necâtî Beg Divanı Tahlili*, MEB, 1971.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed**, *Divanlar Arasında*, Kitabevi, İstanbul, 2007.
- ERDEM, Mehmet Dursun**, *Dilbilimsel Eleştiri*, Hece Eleştiri Özel Sayısı, Hece Yayınları, S. 6, Ankara, 2003, s. 228-238.
- ERDEM, Mehmet Dursun**, *Ontolojik İncelemeye Dehhâni'nin "Eyledi" Redifli Gazeli Örneğinde Yapısalcı Bir Bakış*, Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/3 2007, p. 254-273.
- FİŞHER, E.**, *Sanatın Gerekliliği*, Çev. Cevat Çapan, İstanbul, 1974.
- GÜLEÇ, İsmail**, *Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Vol. 42 , 2010, p. 83 – 112.
- GÜRBÜZ, Adem**, *Tevfik Fikret'in "Ramazan Sadakası" Şiirinin Ontolojik Analiz Metoduyla Çözümlemesi*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring 2014, p. 469-483.
- ISSI, Ahmet Cüneyt**, *Turgut Uyar'ın "Göğe Bakma Durağı" şiirinde tema'ya (matris) ulaşma serüveninin 'Ontolojik Analiz Metodu'yla Takibi*, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, 2004, Cilt 5, Sayı 2, s. 137-146.
- İÇLİ, Ahmet**, *Necati'nin Bir Şiirinin Ontolojik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi*, e-Journal of New World Sciences Academy 2009, Volume: 4, Number: 1, ArticleNumber: 4C0005. s. 100-112.
- İNCE, Özdemir**, *Tabula Rasa*, Can Yay., İstanbul, 1992.
- İPEKTEN, Haluk**, *Fuzûlî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklaması* Akçağ Yay. Ank.1995.
- KAPLAN, Hasan**, *Bâkî'nin Ses Dünyası*, Doktora Tezi, GÜSBE, Ankara, 2013.
- KARDAŞ, Sedat**, *"Gelür Gider" Redifli Gazelinin Ontolojik Analiz Yöntemiyle Yorumlanması*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi- The Journal of International Social Research, C. 7, S. 29 Volume:7, Issue:29, p. 525-536.
- KURNAZ, Cemal**, *Hayalî Bey Divanı Tahlili*, MEB, 1996.
- MORAN, Berna**, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yay. İstanbul, 2002.
- ÖZTÜRK, Furkan**, *Osmanlı Şiirine Sanat Ontolojisiyle Yaklaşmak Üzerine*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4, 2007, p. 680-684.
- PARLATIR, İsmail** (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay. Ankara.
- PARLATIR, İsmail**(2012), *Fuzulî, Türkçe Divan*, Akçağ yayını, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat**, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

- TARLAN, Ali Nihat**, *Fuzûli Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- TOLASA, Harun**, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy. da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983.
- TÖKEL, Dursun Ali**, *Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Baki'nin Bir Gazeline Uygulanışı*, Yedi İklim, S. 74, 1996, s. 53-59.
- TUNALI, İsmail**, *Romen Ingerden'in Estetiğine Bakış*, Felsefe Arkivi, Sayı: 21, İstanbul, 1978, s. 37-53.
- TUNALI, İsmail**, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1983.
- TUNALI, İsmail**, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.
- Türkçe Sözlük, TDK Yay. C.2. Ank.1988.
- UÇAN EKE, Nagehan**, *Nâ'îli'nin "Âfitâb" Redifli Gazelinin Şerhi ve Yapısalcılık Açısından İncelenmesi*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2011, s. 179-200.
- ÜST, Sibel**, *Fuzûli'nin "Usanmaz mı" Redifli Gazelinin Yapısalcılık Açısından İncelenmesi*, The Journal of Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/3, Summer-2007, p. 556-572.

THE ROLE AND THE POWER OF WOMEN IN MACEDONIAN AND TURKISH FOLK LITERATURE

Jovanka DENKOVA¹
Mahmut CELIK²

ABSTRACT

In Macedonian folk poetry, the woman's character is the most present in relation to the other characters. Often, the woman is shown in a positive role. However, there are number of examples that reveal her "dark" side. Moreover, the lyrical songs and ballads for the separated families and the personal and family relationships often portrait the most common image of the dark woman as that of a stepmother, a sister as a murderer of her own sister, mother- murderer, etc...

The most impressive example of a sister as a murderer of the other sister due to the prohibited love to her sister's husband is the character of the heartless Neda, who not only smothers her own sister, but she makes a lot of heartless decisions trying to kill the two orphans who are constantly reminding her of the crime. Thus, Neda manifests as the most monstrous and the most heartless female character of this type in Macedonian folk poetry. The sister also appears as a murderer of her brother whenheinterferes with her relationship with the man that she loves so much and on the advice of her lover she murders her brother by poisoning him.

The most monstrous of all is the character of the mother-killer, mother-murderer of her child who appears as a real obstacle to the realization of her passionate relationship with another man. In Macedonian folk ballads, a character that stands out as a murderer of her daughter-in-law is the mother-in-law. Sometimes, after a curse failed and didn't make her son kill the daughter-in-law, the mother-in-law resorts to the latter, monstrous decision and does it herself. After which, she witnessed the suicide of her son and becomes his indirect murderer.

Sometimes, the two sisters become murderers of their brother's wife. Such crime is mostly motivated by the great love of the sisters towards the only brother.

And the wives of the brothers sometimes appear as murderers of the youngest brother's wife. The murder is usually motivated by the jealousy

¹Jovanka Denkova, PH.D., Department for Macedonian language and literature, Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia, jovanka.denkova@ugd.edu.mk

²Mahmut Celik, Ph.D., Department for Turkish language and literature, Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia, mahmut.celik@ugd.edu.mk

because of the great beauty the youngest brother's wife possesses, so they kill her by poisoning.

In this paper, the women's role, power and place in the Turkish folk literature, beginning from the past up until present days, i.e. in the pre Islamic period, during the rise of the Islam and in the period of increased western influence, will be taken in consideration.

Way back in the distant past, the family represented the most important social community in Turkish societies. The woman as a central and fundamental part of the family is beyond admiration and in the Turkish epos and philosophy is represented as a magnificent hero both of the culture and tradition.

Key words: *Macedonian woman, Turkish woman, murderer, western influence.*

ÖZET

Makedon halk şiirinde, diğer şahıslara göre kadınların yeri ön plandadır. Genelde kadın olumlu nitelikli görevdedir. Bazen onun karanlık yönleri (karanlık kişilikleri) de örneklerde mevcuttur. Ailevi, lirik ve lirik-epik şiirler birbirinden farklar göstermektedir. Genellikle kadının karanlık yüzü kötü üvey annenin yüzüdür, kızkardeşin- kardeşini öldürme vakaları, anne katiliği vs.

En etkileyici kişilik Neda'da verilmiştir. Neda kendi kızkardeşini kocasına aşık olduğu için öldürmüştür. Kendi kızkardeşini öldürmekle beraber, iki öksüze de onun kötülüklerini hatırlattıklarından dolayı onlara acımasızca davranıyor. Bununla makedon halk şiirinde Neda en acımasız kişi olarak yer alıyor. Kızkardeş, kardeşini öldürüyor. Abisi kızkardeşinin sevgilisiyle olan ilişkisini durdurmak istediği için kız sevgilisinin de onayı üzerine erkek kardeşini zehirleyerek öldürüyor.

Hepsinden en çirkin olay da annenin kendi çocuğunu öldürmesi olayıdır. Çocuk annesinin bir başkasıyla aşkına engel olduğu için katil olan annenin dramı söz konusudur.

Makedon halk lirik-epik şiirlerinde kayınvalidenin kendi gelinini öldürmesi de ayrı bir karanlık kişilik olarak karşımıza çıkar. Bazen beddualarla amacına ulaşamayan kayınvalide, oğluna eşini öldürmesi için emirler verir, kayınvalide en kötü kararını alır ve gelinine el kaldırır. O, oğlunun gelinini öldürdüğüne şahit olur ve kendisi indirek olarak öldürmüş olur. Bazen görümceler de yengelerinin katilleridirler. Böyle kötülükler genelde tek kızın, erkek kardeşine olan sevgisinden kaynaklanmaktadır. Etiler de en küçük eltinin katili olarak yer almaktadır. Bu şiirlerde ölüm motifi işlenmiştir; genelde eltinin güzelliğinden doğan kıskançlıklardan dolayı zehirleyerek öldürmeyi gerçekleştirirler.

Bu çalışmada kadının rolü, gücü ve Türk halk edebiyatındaki yeri göz önünde bulundurulmuştur. Geçmişten başlayıp İslamiyet öncesi, İslamiyet dönemi, Batı etkisinde kalan Türk edebiyatı günümüze kadar dahil edilmiştir. En eski zamanda Türk toplumunda aile en önemli sosyal birlikti. Kadın ailenin merkez bireyi olarak örnek alınacak kişilikteydi. Kadın, Türk epik türlerinde de, felsefede de kültürel, mükemmel ve geleneksel kahramandır.

Anahtar kelimeler: Makedon kadını, Türk kadını, katil, Batı'nın etkisi.

Introduction

In Macedonian folk poetry, the character of the woman is mostly prevalent compared to the other characters. Particularly in Macedonian lyrical family songs the woman is the central character, the epicenter in and around whom all the turmoil, doubts, children's dilemmas happen. She is seen here in the role of wife, mother, daughter-in-law, mother-in-law, sister-in-law (the brother's wife), sister-in-law (the husband's sister) etc. In any of these roles, the woman causes admiration by her "willingness to sacrifice herself for her children, with her constant vigil over them, her constant thought of them."¹

However, the woman as a character is not always positive and well-intentioned. There are numerous examples in Macedonian lyrical family folk songs and Macedonian folk ballads in which her dark side is revealed.

In Turkish literature, a husband's companion and a mother of her children are some of the most important commitments a woman has. What is even more important is that for Turkish people the woman is the only source of happiness and fertility. Being entitled with some specific rights along with the merits she deserves, the woman represents a respectable monument.

During the centuries, some changes have been noticed considering women's lives in Turkish societies. The reason for these changes is the social, religious and political development along with the influence of some outer cultures.

According to some cultural changes in the Turkish civilization, the woman's role and influence in the Turkish literature is divided into three periods.

In the pre Islamic and nomadic period, the woman is very similar to the man; respectively they can ride horses, throw arrows, use swords and even fight with the enemy. In the time period of accepting the Islam, women became more passive and lost their heroic characteristics.

¹Kitevski, M., Makedonska narodna lirika, Institut za makedonska literatura, Kultura, Skopje, 2000, p. 111.

Along with the western influence, socio-economic and cultural rights, women had more rights and became more protected.

The woman in Macedonian lyrical family folk song

In the lyrical family songs the most common dark character of a woman is the character of the evil stepmother, the sister - murderer of her brother or sister, the mother - murderer etc.

"If some songs sing about the great attachment of the sister towards the brother, others sing about their mutual or unilateral hatred that has a tragic ending. And if some songs do not specify why the sister decided to poison her brother, others clearly specify that she had done it following the advice of the lover whom her beloved brother did not allow her to marry:

"Have a drink, my brother, a strong brandy.

Have a drink, my sister, you are older!
Have a drink, my brother, God is older!
And drink he did falling down the horse,
Falling down the horse he landed on the blade,
Landed on the blade and met his death."(Miladinovci, 262)

In some cases, as a consequence of such hatred between a brother and a sister is the curse. When the brother refuses to buy the sister from the Turks who want to Islamize her for "two cups of gold, the third one of pearls", as a final chance for revenge she will curse him:

Let her bear you, let her bear you
young gentleman,
thy bride, thy bride,
a slave girl,
a boy child, a boy child
a slave itself!
Your fast horses, your fast horses
Turks did take away."

In another song with the same motive the sister will curse her brother: "he fell from the horse and landed on the sword" immediately after which the curse is fulfilled."¹

As there are songs that sing about the mutual relationship between the brother and the sister, there are also a large number of songs about the

¹Kitevski, M., Makedonska narodna lirika, Institut za makedonska literatura, Kultura, Skopje, 2000, p.119.

relationship between sisters, especially in cases that sing about the sinful love of the sister Nedatowards the other sister's husband. That love was the reasonwhy Neda poisoned her sister to marry her son-in-law. "Not being able to understand that relationship that deviated from everyday interpersonal relations andrelationships between relatives, the folk singer relates it with some kind of natural phenomena that come out of the blue or likethunder without rain:

"Listen, thunders without rain, Nedomy Nedo!
 By Neda's injustices;
 she poisoned her sister,
 fell in love with her son-in-law!
 Two children remained,
 two children orphans.
 Both of them said:
 How do we call aunt?
 Whether "aunt" or "mother"?
 Let's call her aunt!" (Shapkarev, 68)

The sister poisons her own sister because of the forbidden love towards the son-in law, but even that terrible crime does not provoke hatred in the heart of her niece and nephew towards the coldhearted aunt. They want to grow up to be useful to the aunt. She deprives them from their lives three times, but they resurrect in a different form and always want the best fortheir aunt - the bloodthirsty enemy."¹

In Macedonian lyrical folk poetry there are a number of family songs whichcontain the character of the mother-in-lawas a taleteller, as well as songs about the relationships between the daughter-in-law and the sister-in-law (the husband's sister)or betweenthe oldest andthe youngest sister-in-law (the brothers' wives). In such cases, "the sister-in-law (the husband's sister) is not hostile to the daughter-in-law; she even often secretly tells herwhat others in the family think about her. When the nine sisters-in-law (the brothers' wives) want to poison the tenth youngest and the most beautiful sister-in-law Jana,thesister-in-law(the husband's sister)will find out and tell it to Jana."²

By this point, the potential victim has a choice which gives her the opportunity to avoid the fate of being a poor victim. But she rejects that choice and according to her patriarchal upbringing, she cannot refuse to try

¹Kitevski, M.,Makedonska narodna lirika,Institut za makedonska literatura, Kultura,Skopje, 2000, p.119-121.

²Kitevski, M.,Makedonska narodna lirika, Institut za makedonska literatura, Skopje, Kultura, 2000, p.124

the poisonous bite offered by her husband, although she previously refused and her father-in-law and her mother-in-law:

"And then Jana rose,
And then she sat down for dinner,
The first bite she gaveit toaboy
the second bite she gaveit to a child
the third biteshe ate herself.
The boy died at dinner,
The child died after dinner,
Jana died at midnight".

Here we confirm the claim of Prof. Tome Sazdov, PhD, that victims in Macedonian folk songs "are never passive victims, but people who emphasize their individuality through internal turmoil. In such moments the heroes take their right to choose their own destiny in the future."¹

The woman in Macedonian folk ballad

In Macedonian folk ballad, the repertoire of ballads in which family murders are mentioned is really great. Among them "incredibly interesting are those that sing about the relationship between a brother and a sister, or those in which the sisterappears as the murderer of her brother."²The ballad in Miladinovci, p.no.262, where the sister wants to marry, but her brother does not allow her to marry the oneshe is asking for. The sisteris advised by her chosen one to poison her brother at all costs as it is the only way to realize their mutual relationship:

"Go on from shadow to shadow,
Catch yourself two poisonous snakes
.....
To bind them with a green cord,
Maple will blossom, misery will rot;
To takea green cup,
To give him to drink."

Although in this case the sister is not a direct murderer of her brother, she leaves the act of killing toher chosen one.

Even more morbidis the case with the ballad in which the sister appears as her sister's murderer. The reason for the gruesome murder is the

¹Sazdov, T.,Usna narodna knizevnost, Detska radost, Skopje, 1997, p. 91.

²Popova, F.,Makedonska narodna balada, Nasha kniga, Skopje, 1990, p. 132-133.

love she feels for the son-in-law, i.e. the husband of her sister, so she resortsto the only possible solution (according to her). But this murder is not enough, since the orphans that stay, now bother her with their very existence, because:

"The two children wonder,
How to call Neda,
Whether motheror aunt ..."

so she decides for a final act -their murder.

In Macedonian folk ballads there are numerous instances in which the mother-in-law appears as "an enemy" of the daughter-in-law. Such is the ballad inMiladinovcirecorded under number 242. Theplotin it runs like this: " Stojantells his wife Bojana that he is going to be a best man at a wedding, and leaves her at home with precise orders regarding thedomestic chores and with a specific order that does not allow any objection:

"When the relatives come,
Meet me on the road,
To join in for a folk line dance."

After she finishes all the things she was ordered to do, completely naturally, tired from the hard work - a nap comes over her and she is no longer able to stay awake and to meet her husband. At that moment the mother-in-law comes forth. Earlier the daughter-in-law begs the mother-in-law to wake her up when her husband arrives, but she receives no answer. When the son arriveshis mother opens the gates of the house and when he asks why his wife did not do it, the mother responds that not only she is sleeping in her room, but from the moment he leftshe did nothing else but relaxed. The realization that she disobeyedhis orders reflects deeply within, to the extent of strong internal tremors expressed in the scene when the thought of punishment becomes dominant:

"He went in the colorful room,
and found Bojana asleep;
He threw the colorful quilt away,
a sudden chillness Bojana felt..."

.....
He laid on her pale chest,
Took a sharp knife,
And lost Bojana in her sleep."

The slander (by the mother in law), triggered by just sensed but not explained hatred leads to a tragedy, and in a moment of remorse the truth is confessed, but with that confession not only that nothing can no longer be repaired, but it leads to a disaster -the son immediately takeshis life ... the mother's confession does not just makes a turn for the worst regarding the son, it is also a feeling of guilt and a sense of protest, but also an inability to punish the real opponent."¹

Another type of Macedonian folk ballads in which family and personal relationships are sung and where the evil woman appears, is the one in whichthe daughters-in-law slander thedaughter-in-law (the husband's sister)to her two brothers. The brothers utterly respect and lovethe only sister and perhaps this is the reason for the hatred fromthe daughters-in-law who come up with a plan:

"How toseparatea sister
From her two dear brothers ..."

The daughters-in-law resolve for the horrendous murder of a boy (not specifying which one!), and they plant the bloody knife in the sister's clothes while she sleeps. When the brothers return home, they found their wives grieve over the murdered child and the bloody knife speaks enough. They want to punish her in the yard, but she begs them to do it in the woods, where for the last time she begs them:

"If I am on God's plains,
Now to makemy tears leak,
Dry clothes would grow on me,
Clover to become a monastery..."

Christianity preaches that innocence must be proven in some unusual way, i.e. by some miracle, and soon enough it happens:

"Wherebloodwas spilled,
Here a church was opened,
Where her head fell,
Here altar was build;
Where her tears were shed,
There water sprung,
Healing water sprung.
An angel boybeside her appeared,
An angel boy came to me ..."

¹Popova, F., Makedonska narodna balada, Nasha kniga, Skopje, 1990, p.134-136.

Predictably, nothing happens without a cause, so when the brothers return home, they catch their wives in bed, suffering from a severe illness, from which they will suffer whole "nine years/ripped nine beds" until they go to the church with healing water. That's where the last miracle happens after which the brothers are convinced in the innocence of their sister. Their repentance is reflected in the fact that they dress like nuns and take vows.

The Macedonian folk ballads present a portrait of the mother-killer of her own child, for the love of another man. It is also the most monstrous character of the mother-infant slayer, mother - murderer of her child who appears as a real obstacle to the realization of her passionate relationship with another man.

Her husband is away, in a foreign land, a "relatively young woman stays with her only child and falls in love with another man. That unexpected love makes her lose her mind, once she decides to raise a hand at her own child, regardless the fact that her new lover imposes the idea of murder. While he is far away, the husband senses the upcoming events in the form of "a prophetic dream" after which he immediately comes back home. Furthermore, the events are so morbid that it is hard to believe that a human being, especially a mother, is able to do such a thing. If she already had a justification for the act of crime on her offspring, then a person can never grasp the fact of the pie made from the heart and liver of the child and a barely audible voice coming from the pan, warning the father not to try the pie.

From the above-mentioned examples, it is evident that there are two types of conflict situations in Macedonian folk ballad. "The basic requirement for the development of the plot in the ballad is always a conflict situation, which occurs at the beginning, introduces the audience to the plot, or that conflict evolves gradually. Here, another phenomenon should be noted: there are ballads that do not register any conflict between the characters, but they still end tragically, just as the conflict situation does not always result in a tragic resolution."¹

WOMEN'S CHARACTER IN THE TURKISH FOLK LITERATURE

Considering her role in literature, in this paper, parts of some most important proverbs from the Turkish literature will be elaborated.

At the beginning, we represent you a quote from the father of the Turkish nation, Mustafa Kemal Atatürk: "*You hero, you Turkish woman, you*

¹Sazdov, T., *Ženata vo makedonskata narodna kniževnost*, Misirkov, Bitola, 1989, p.86.

who should not be carried in one place, you deserve to be carried on shoulders, to be dignified up until the sky.” Furthermore, in Bilge Kaan’s book, the addressing begins with the following words: “You AnamKatum, our great mothers, our aunts, our princesses.”

“The woman in Oguzname by DedeKorkut”
Interpretation of the woman by Deli Dumrul:

.....
*Me to be inside, let my blood be
Your gold, the one who’ll whet it, the one who’ll spent it,
let it be me,
Let it be my cover!
In stable,
To climb up, let it be my coffin!
After you, courage,
Me to be there and to love you, to lie down together,
And the snake to bite me!
Let the place be a witness, let the sky be a witness!
Let the mighty God be a witness! Let my soul be your
sacrificial victim! With the distress
to agree!
Avril came for your soul!*

In this text, the protagonists are Deli Dumrul and an immensely dedicated wife. In both parts of the story, the warfare between Deli Dumrul and Azrail is represented, as well as the woman who loves her husband to that level that wishes to die together with him. In this text the love and respect as a foundation of the Turkish family are being represented.

In the period after the Islam was vastly accepted, the woman’s role in the Turkish literature is clearly portrayed through the divine and love poetry.

In the divine poetry, the woman’s love and every pain she is ready to suffer in the name of love, are being emphasized. In the same time, this love also turns to God, leaving deep traces both in religion and mysticism.

Overview of a work by Fuzuli, one of the greatest names of the divine poetry:

Gazel

*Benim tek hiç kim zar u perişan olmasın ya Rab
Esir-iderd-iaşk u dağ-i hicran olmasın ya Rab*

Demadem cevriyledir çektigim bi-rahmbütlerden

Bu kafirler esiri bir müselman olmasın ya Rab

.....

*Fuzuli buldu genc-iafiyet meyhane küncinde
Mübarek mülkdür ol mülk viran olmasın ya Rab*

In this poem, Fuzuli doesn't want anyone's compassion about his condition. He wants to go through the love path all by himself. Thus, in order not to lose his interest in his loved one, he even surrenders to death, wishing his suffering never ended. Thinking that by going through love pains he will mature more, looking for the love of God, he emphasizes his suffering. The mentioned inn in the poem is compared with a tekkie. He mentions the inn as a walked path, looking for God and his love.

In the 19th century there is a movement in the Ottoman Empire during which some innovations were implemented. The process of women gaining more rights gained in speed. In this period some significant changes can be noticed: women could choose their own husbands, they had more freedom concerning the dressing code etc. This period, of course, left marks in our literature too.

In the republican period, the most important topic for the writers again is the women's role. In this period the woman's position in society, her persistence for enlightenment and modernity, the husband-wife relationship and many more were in much of a interest.

In the 1940 with the Garip movement, the women problematic became everyday subject. In the 1940 when women gained their place in poetry, both their cons and their beauty were covered in literature. Writers began to represent women as practical persons. For example, in Nazim Hikmet's poetry the woman's identity is of a great importance. In his poetry women are represented as a man's companion, his wife and his love. When the husband is with his wife, it is only then that he becomes a person.

An extract from a women's poetries:

.....

The women

Our wives:

Dreaded and respectable arms

Thin little jaws, with big eyes

Our mothers, our wives, our loved ones.

.....

Describing the woman from every single point of view, Nazim Hikmet not even once showed that something is missing in her social status. From a social point of view, that is how she is remembered in poetry.

Having in mind everything a woman represented in the Turkish literature, one cannot do but mention the Turkish women living in Macedonia. The poets in Macedonia, no matter to which generation they belong, they always mention the woman in their poetry, as a mother, a wife or a sister.

Conclusion

From the above-mentioned, it can be summarized that women in Macedonian lyrical (family) folk song and in Macedonian folk ballad about personal and family relationships is shown with her good qualities, generosity and benevolence, care and protective urge for all family members. Although a smaller number, there are still instances in which she appears as a dark and evil character, as the character of the evil stepmother, sister - murderer of her brother or sister, mother - murderer of her child; the character of the mother-in-law as the murderer of the daughter-in-law, who using slander failed to make her son murder the daughter-in-law, the mother-in-law resorts to the last, monstrous decision and raises her hand on her. Then she witnesses the suicide of her son making her his indirect murderer; then the daughters-in-law (the husband's sisters) reveal themselves as murderers of their daughter-in-law. Such crime is usually motivated by the great love of the brothers towards their only sister; furthermore, the daughters-in-law (the brothers' wives) appear as murderers of the smallest daughter-in-law. The murder is usually motivated by the great beauty the daughter-in-law possesses and because of their jealousy, they realize it by poisoning her.

The reasons for such morbid and gruesome murders may have to be searched in the socio-economic conditions in the past, and it is known that folklore is the largest matrix which in itself perceived and reflected the different phenomena in society. It is especially notable in the family songs as well as ballads for the personal and family relationships which sing about different relationships "of everyday life within the family, among some of its members."¹ These songs most faithfully reflect the people's life and all its phenomena in it.

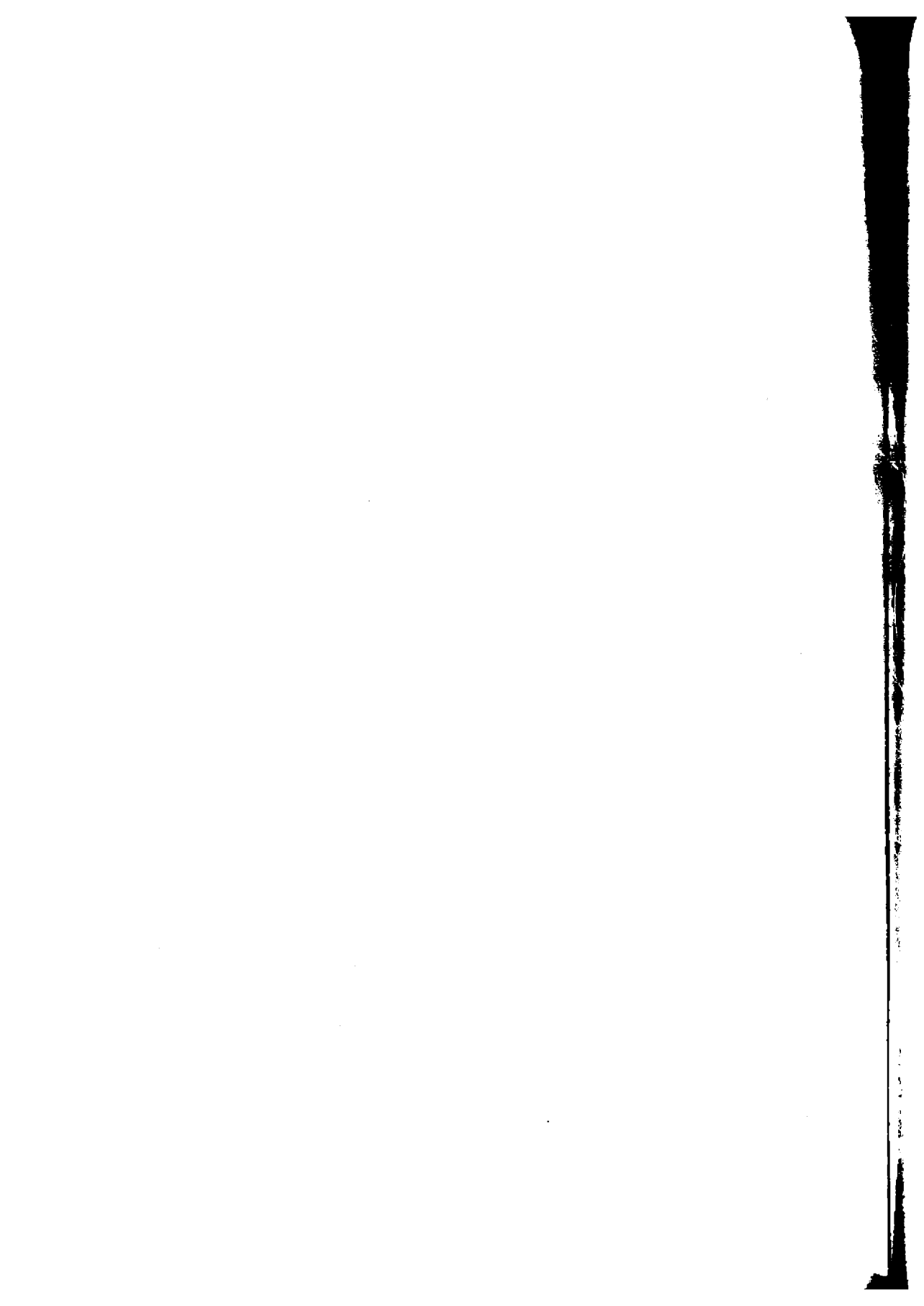
Unlike the Macedonian folk poetry, where at times the woman's character is represented morbidly and destructively, in the Turkish folk literature the woman is depicted as someone completely devoted to her

¹Penushlinski, K., Trudovi, semejni, humoristichni pesni, izbori redakcija Kiril Penushlinski Skopje, Predgovor, 1973, p.13.

husband and her family, who loves her husband and is ready to even die for him.

REFERENCES

1. Abadan, N., Türk Toplumunda Kadın,
2. Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979.
3. Andaç, F., Edebiyatımızın Kadınları, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.
4. Aytaç, G., Türk Romanı Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990
5. Çeri, B., Türk Romanında Kadın (1923-1938 Dönemi), Simurg Yayınları, İstanbul, 1996.
6. Kitevski, M. Makedonska narodna lirika, Institut za makedonska literatura, Kultura, Skopje, 2000.
7. Michel, A., Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
8. Penushlinski K. Trudovi, semejni, humoristichni pesni, izbori redakcija Kiril Penushlinski Skopje, Predgovor, 1973.
3. Penushlinski K. Makedonskiot folklor, Misl, Skopje, 1981.
- 9.4. Popova F. Makedonska narodna balada, Nashakniga, Skopje, 1990.
- 10.5. Sazdov T. Usna narodna knizevnost, Detskaradost, Skopje, 1997.
- 11.6. Sazdov T. Zenata vo makedonskata narodna knizevnost, Misirkov, Bitola, 1989.
12. Yaraman, A., Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001.

BULGARİSTAN TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR YAPAN KOSOVALI AYDINLAR

Hayriye SÜLEYMANOĞLU YENİSOY¹

Bir Balkan ülkesi olan Bulgaristan'da Bulgarlardan sonra en büyük nüfusa sahip Türk topluluğu yaşamaktadır. Azınlık tarihi boyunca (1877/78 Osmanlı-Rus Savaşından bu yana) bu topluluğun edebiyatı türlü evrelerden geçerek tüm frenlemelere rağmen bugüne kadar gelişmesini sürdürebilmiştir.

Bu bildirimizde Bulgaristan Türkleri edebiyatının araştırılması ve Kosovalı Türk edebiyat uzmanlarının çalışmaları hakkında bilgi verilmektedir.

Bulgaristan Türk Edebiyatının Araştırılması

Bulgaristan Türk edebiyatı bir bütün olarak araştırılmamış, birçok sorunun açıklığa kavuşturulmasına geç başlanmıştır. Bu alanda İkinci Dünya Savaşından sonra ilk yazılara Türkçe çıkmaya başlayan Yeni Işık ve Halk Gençliği gazetelerinin 1948 tarihli sayılarında rastlıyoruz. Süleyman Hafızov, *Edebiyatımız* (Yeni Işık, Sayı 16, 1948), *Sağlam Esaslara Dayanarak Tenkit Edelim* (Yeni Işık, Sayı 52, 1948); Osman Sungur (Keskiöğlü), *Edebiyata Dair* (Halk Gençliği, Sayı 5, 1948), *Edebiyat* (Yeni Işık, Sayı 39, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 50, 1948) başlıklı yazılarla Bulgaristan Türklerinin sanat eserlerini değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu yıllarda edebiyatla ilgili yazılarda Hafız İslâm Ergin'in de imzası bulunmaktadır.

Bulgaristan Türkleri edebiyatının bilimsel esaslara dayanarak araştırılması Rıza Mollov'un adıyla bağlıdır. Araştırmacı, *Edebiyat ve Onun Davası-Eskiden Edebiyatımız Var mıydı?* yazısını Yeni Işık gazetesinin 1948 tarihli 49. sayısında yayımlamış ve 1949, 1950 yıllarında da şu başlıklarla yazılar yazmaya devam etmiştir: *Tenkit ve Tenkit* (Yeni Işık, 7, 8, 1949), *Bulgaristan Türkleri Edebiyatı Üzerinde Bir İnceleme Denemesi* (Yeni Işık, Sayı 19, 1950), *Vatan Cephesi Devrinde Bulgaristan Türklerinin Beş Yıllık Edebiyatı* (Yeni Işık, Sayı 20, 21, 22, 23, 29, 1950) vb. Bu araştırmalarında R. Mollov başlıca iki konuyu işlemiştir:

1. İkinci Dünya Savaşından önce Bulgaristan Türklerinin Edebiyatının var olduğunu kanıtlamıştır.

2. Bulgaristan Türkleri şiirinin beş yıllık (1945-1950) bir dönemde nasıl geliştiği konusunu işlemiş ve ilginç düşünceler ortaya atmıştır.

R. Mollov'un edebiyata ilişkin yazıları *Edebî Makaleler (İlim ve Tenkit)* adlı kitabında toplanarak yayımlanmıştır (Mollov, 1958).

¹ Prof. Dr. E. Ö. Ü.; sofia1967@abv.bg

1950'lerde Yeni Işık, Halk Gençliği gazetelerinde Yeni Hayat Dergisinde Türk topluluğun edebiyatına ilişkin yazılar yazılmış, kimi sanatçıların eserleri ideolojik ve estetik açıdan değerlendirilmiştir. Bu dönemde İbrahim Tatarlı tarafından şu ilk antoloji de hazırlanır: *9 Eylül 1944'ten Sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı-Antolojiya* (Tatarlı, 1960). Bunun daha genişletilmiş bir biçimi de *Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı-Antoloji* adıyla Narodna Prosveta yaymevinde yayımlanır. Antolojiya'da Türk azınlık edebiyatının 1944'ten sonraki dönemi ele alınarak oldukça ayrıntılı bir önsözden sonra 28 sanatçının eserlerinden örnekler verilmiştir. 1964 tarihinde yayımlanan Antoloji'de de 1944-1964 yılları döneminde Bulgaristan Türkleri edebiyatının başlıca temsilcileri olarak 39 sanatçı hakkında kısa bilgiler ve eserlerinden örnekler verilmiştir.

Söz konusu iki antolojiden sonra Bulgaristan'da yerli Türk sanatçılarının bir hayli eseri yayımlanmıştır. 1960-1969 yılları arası dönemde sanatçıların başlı başına 22 şiir kitabı ve 24 hikâye, büyük hikâye, roman ve gezi notları Narodna Prosveta Yaymevinde basılmıştır. Şiir ve hikâye derlemelerinin sayısı ise 8'dir. Beş yıl (1965-1969) içerisinde Narodna Prosveta Yaymevinde yayımlanan, Yeni Hayat Dergisi ve Türkçe gazetelerde de çıkan sanat eserlerinden seçmeler hazırlanabilirdi.

1960'larda çocuklara ait eserlerin yayımlanmasında da büyük bir artış oldu. 1958-1966 yıllarında Türk halk edebiyatı eserlerinin yayımlanması da bir gerçek oldu: Rıza Mollov'un *Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri* (Mollov, 1958), Mefküre Mollova'nın *Bilmeceler* (Mollova, 1958), Yusuf Kerimov ve Beytullah Şişmanov'un *Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler* (Kerimov, Şişmanov, 1958), Hayriye Süleymanova (Yenisoy) ve Emil Boev'in *Rodop Manileri* (Süleymanova, Boev, 1962), Emil Boev ve Hayriye Memovanın (Yenisoy) *Rodop Türk Halk Masalları* (Memova, Boev, 1963), Emil Boev ve Hayriye Süleymanova'nın (Yenisoy) *Rodop Türküleri* (Boev, Süleymanova, 1964) adlı derlemeleri Narodna Prosveta yaymevinde yayımlandı. Ancak totaliter rejimin Türklere yönelik ırkçı politikasının giderek korkunç boyutlara ulaşması yüzünden Bulgaristan'da böyle çalışmalar artık imkânsızdı.

Yeni antolojilerin, yeni derlemelerin yayımlanması şöyle dursun, yayımlanmış olanlar da kütüphanelerden, okul kitaplıklarından toplatılarak büyük bir bölümü yakıldı, kalanlar da "yok oldu".

11 Ağustos 1983 tarihinde Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümü hocalarından Rıza ve Mefküre Mollov'lar ailesinin, Hayriye Memova-Süleymanova'nın (Yenisoy), İbrahim Tatarlı'nın, Bulgar Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsünden Salih Baklacı'nın evleri eşzamanlı basılarak devlet görevlileri tarafından kitaplarına el kondu. Ayrıca da Hayriye Memova-Süleymanova'nın yeni çıkmış iki ciltlik *Bulgarca-Türkçe Tematik Sözlük*'ünün yakılması için emir çıkmış, Üniversitenin Yaymevinde bulunan

henüz yayımlanmamış *Türkçe-Bulgarca Sözlük*'ü de alıp götürülmüştür. Tüm bu olaylar Bulgaristan Türklerine daha da karanlık günlerin geleceğinin bir işaretiydi. Öyle de oldu.

Aralık 1984'te başlatılan ve 1985'in ilk aylarında Türklerin adlarının zorla Hristiyan Bulgar adlarıyla değiştirildiği, ölüm kamplarının ve hapisanelerin Türklerle dolduğu, Bulgaristan'da Türk yoktur, denildiği bir dönemde, Kosovalı kardeşlerimizden ünlü Türkolog Nimetullah Hafız, hazırladığı *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi* adlı antolojisiyle Bulgaristan'da Türk varlığını ispat etti, bu çalışmasıyla o korkunç günlerde Bulgaristan Türklerine manevi destek oldu.

Bulgaristan Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar Yapan Kosovalı Aydınlar

Bulgaristan Türkleri edebiyatı alanında Bulgaristan'da ve Bulgaristan dışımda yapılan araştırmalar arasında Kosovalı Türk aydınlarının çalışmaları dikkati çekmektedir. Burada başta Nimetullah Hafız olmakla, Hasan Mercan ve Osman Baymak'ın Bulgaristan Türk edebiyatı konulu antolojileri ele alınmaktadır.

Nimetullah Hafız

2 Aralık 1939'da Prizren'de doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi doğduğu şehirde bitirdi. Birlik gazetesinde gazetecilik ve Priştine *Meto Bayraktar* ilkokulunda öğretmenlik yaptı. Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Bölümünden mezun oldu. Akademik hayatına Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Şarkiyat Bölümünde başladı. Üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün başkanlığı görevinde bulundu. Doktorasını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde tamamladı. 1978'de doçent, 1983 tarihinde de profesör oldu. Fakültedeki görevi yanında Çevren dergisinde yayın yönetmenliği yaptı. Çocuk şiirleri kaleme aldı ve bunları *Günaydın* adıyla kitaplaştırdı. Şiirlerinin bir bölümünü 1983'te *Ana Kucağı* adlı kitapta topladı. Bundan sonraki hayatında akademik çalışmaları ön plana çıktı. Dil ve folklor alanında bilimsel çalışmalara ağırlık verdi. Edebiyat metinleri, edebiyat antolojileri hazırladı. Bunlar arasında *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi* ve *Bulgaristan'da Türk Halk Edebiyatı Metinleri* de bulunmaktadır.

Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi (Hafız, 1987) iki ciltten oluşmaktadır. Her iki cildin birer sayfalık *Önsöz* ve yaklaşık dört sayfalık da *Girişi* vardır. Neden Bulgaristan Türk edebiyatına ilgi duyduğu sorusuna *Önsöz*'de şu cevabı buluyoruz:

"Son zamanlarda Yugoslavya'da yaşayan Türk halkının edebiyatı ile ilgili bir antoloji hazırlamaya giriştim. Fakat bunu hazırlarken tüm Balkan

Yarımadasında, öteki memleketler arasında, elimde en çok Bulgaristan'da Türk dilinde yayınlanan kitaplar bulunduğundan ilk önce bu memleketteki Türklerin çağdaş edebiyatı antolojisini hazırlamayı uygun buldum".

Antolojiyi hazırlarken karşılaştığı güçlükleri de N. Hafız şöyle sıralıyor:

"Kitap hazırlanırken ilk karşılaştığım güçlük yazarların hayatlarıyla ilgili bilgi edinmek oldu. Öyle ki, tüm yazarlar hakkında gereken bilgileri edinemediğimden, yazar İbrahim Tatarlı'nın yaptığı gibi doğum tarihlerine göre değil, adlarının alfabetik sırasına göre sıralanmıştır. Öteki kitap ve dergilerde yayınlanan yazarlar ve eserleri derlenip alındıktan sonra bu sayı hayli artmıştır. Fakat tüm bu malzemeleri bir arada yayınlama güç olduğundan onu iki cilde bölmeye mecbur kaldım.

Karşılaştığım ikinci güçlük de bu kitabın yayınlanması problemi idi" diyor ve T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğünün antolojinin yayımlanmasını gerçekleştirdiğini vurguluyor. Giriş bölümünde edebiyat türleri ve temsilcileri değerlendirilmektedir.

Birinci ciltte 38 sanatçının eserleri bulunmaktadır. Bunlar arasında Azeri sanatçı Mirza İbrahimov da bulunuyor. Onu hesaba katmıyoruz. Şu hâlde sanatçı sayısı 37'dir. Bu 37 sanatçı arasında sadece bir kadının eserlerine yer verilmiş, kalan hepsi erkek sanatçı ve bunların eserleridir.

Yaptığımız hesaplama göre Birinci ciltteki şiir sayısı toplam 253'tür. Düz yazı: hikâye, piyes, romandan parça ise 53'tür. Eserler, İkinci Dünya Savaşından sonraki dönem edebiyatının (1944-1984) ürünleridir.

İkinci ciltte 26 sanatçı var. Ancak Salih Baklaciev iki soyadla verilmiştir. Yanlış yazılmış olan *Banelarief* soyadı çıkarılıyor (Sanatçı *Dinçer Haliçov*'un da Haliev olarak soyadı yanlış yazılmış). Şu hâlde sanatçıların sayısı 25'tir. Kadın sanatçılar-2, kalanlar da erkek sanatçılardır.

İkinci ciltteki şiir sayısı 77, düz yazı ise 32'dir. Düz yazı eserleri arasında R. Mollov'un *Arda Türküsü Hakkında* başlıklı bir araştırma yazısı da bulunmaktadır.

1989 tarihinde Nimetullah Hafız *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi (1944-1988)* adıyla üçüncü bir cilt daha yayımladı. Bu üçüncü cildin kısa *Önsöz*'ünde de şunları okuyoruz:

"1944-1948 yılları arasında Bulgaristan'da çağdaş Türk edebiyatını teşkil eden altmış üç yazardan şiir, fıkra, hikâye, masal, anı, röportaj gibi birkaç eser: oyun, uzun hikâye ve romanlardan parçalar seçerek iki cilt hâlinde Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi adı ile 1987 yılında yayınlanmıştı. Fakat, ne yazık ki bu iki ciltte, Bulgaristan'da çocuk edebiyatından bahsedilmemişti. Bu yüzden, Bulgaristan'da Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Antolojisi'ni hazırlamaya giriştim".

Yukarıda bahsedildiği gibi, 1944-1984 döneminde Bulgaristan Türk çocuk edebiyatında da bir gelişme olmuş, birçok şiir ve düz yazı eseri

yazılmıştır. Üçüncü ciltte 33 sanatçının eserleri var. Şiir sayısı 116, düz yazı ise 25'tir. Önceki iki antolojide verilmiş birkaç düz yazı burada da tekrarlanmış. Böyle olsa da bu durum çocuk antolojisinin değerini asla düşürmez.

Üçüncü ciltte de kadın sanatçıların sayısı sadece üçtür. Türk azınlık edebiyatı kadın şair ve yazarları söz konusu dönemde gerçekten de azdı. Günümüzde bu sayının artık oldukça yüksek olduğunu görüyoruz.

Ele aldığımız her üç ciltte de seçki yapılırken sanatçıların birçoğu bir veya birkaç eseriyle temsil edilmiş, bazılarında ise oldukça fazla eser verilmiş. Pek tabii ki bu, antoloji hazırlayanın, seçicinin hakkıdır. Bir de şu unutulmamalıdır: Başka ülkede (Yugoslavya'da) hazırlanmış olan antolojilerde önemsiz birtakım eksiklikler olabilir. Özellikle de Bulgaristan'da Türk azınlığa soykırım uygulandığı, Türklerle temas kurulamadığı 1984-1989 yıllarında bu kitapların üçüncü bir ülkede (Türkiye'de) yayımlanmış olması büyük bir başarı olarak nitelendirilmelidir. Nimetullah Hafız, elinde olan kaynaklarla yetinmek zorunda kalmış olabilir (örneğin, sanatçıların özgeçmişleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemesi gibi). Önemli olan, bu eserleriyle Bulgaristan Türk azınlığına güç vermiş olması, manevi destek olmasıydı, bu azınlığın varlığını, edebiyatını dünyaya duyurmuş ve tanıtmış olmasıydı.

Nimetullah Hafız'ın *Bulgaristan'da Türk Halk Edebiyatı Metinleri* adlı iki ciltlik bir derlemesi de yayımlandı (Hafız, 1990). Bu ciltlerde Bulgaristan Türklerinin zengin halk edebiyatı türlerinden örnekler bulunmaktadır: 1570 adet atasözü, 1030 deyim, 599 bilmece, 559 mâni, 7 ninni ve 178 adet türkü yer almıştır. II. ciltte de fıkra, efsane ve masallara yer verilmiştir.

Yaklaşık 10 yıl bir aradan sonra N. Hafız, yine Bulgaristan Türkleri edebiyatına dönerek çalışmalarını sürdürdü: 1999'da *Rıza Mollov. Hayatı ve Eserleri* adlı IX+437 sayfalık değerli bir eser yayımladı (Hafız, 1999). Ünlü Türk aydını Dr. R. Mollov'un (1920-1986) çalışmaları kitapta şu bölüm ve alt başlıklarla verilmiş:

Bilim Çalışmaları.

Halk Edebiyatı Derlemeleri.

Mâniler.

Türküler.

Hikâyeler.

Tanıtmı ve Eleştirileri

Güzel bir ÖNSÖZ'den sonra Rıza Mollov'un hayatı hakkında dört sayfalık bir yazı var.

Bundan sonra da yıllara göre eserlerinin bibliyografyası sıralanmış.

Dr. Rıza Mollov 1952/53 eğitim-öğretim yılında Sofya Üniversitesi Filoloji Fakültesinde açılmış Türk Filolojisi Bölümünün kurucusuydu. Bizler

de Bölümün ilk öğrencileriydik. Dört yıl boyunca Hocamızın bilgilerinden yararlanmak, mezun olduktan sonra da ilişkileri sürdürmek bizlere mutluluk veriyordu. Folklor konularında bazı çalışmalarımız da vardı. Gün geldi Hocamız birçok haksızlıklara maruz kaldı. Totaliter sosyalizm yöneticilerinin ırkçı politikası Hocamızı ve ailesini perişan etti. Bölümde okuduğu Türk Folkloru ve Edebiyat Teorisi disiplinleri Bölümün öğretim programından kaldırıldı. Sadece Türk Edebiyatı Tarihi dersleri bırakılmıştı. Birkaç yıl sonra muhterem Hocamız da Üniversite dışında kalmıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1983'ün 11 Ağustosunda Hocamızın, benim ve daha iki arkadaşımızın ailelerimiz eşzamanlı basılmış ve kitaplıklarımızda bulunan kitaplarımız, eserlerimiz Devlet Güvenlik görevlileri tarafından toplanıp götürülmüştü. Benim yıllarca alan araştırmaları yaparak toplayabildiğim folklor ve diyalektoloji malzemelerimi kasetleriyle birlikte alıp götürdüler ve bir daha hocama da bana da hiçbir şey jade edilmedi. Sonra Hocamızın kaderi benim de kaderim oldu... Benim de ailem perişan edildi. Bulgaristan'da Türk olmak hiç de kolay değildi. İrkçılık politikası akıl almaz boyutlara ulaşmıştı...

Değerli araştırmacımız Nimetullah Hafız, sadece R. Mollov'un hayatı ve eserlerini kitap hâlinde okurlara sunmakla kalmadı. Aydınlarımızdan Yusuf Kerim'in de hayatıyla ilgili bilgileri ve eserlerini ayrı bir kitap olarak yayımladı. Şimdi de yazarımız Sabri Tata sıradadır. Birinci cilt henüz baskıda bulunduğu, II. cildi de daha sonra yayımlayacağını bildiriyor dostum N. Hafız. Bulgaristan Türkleri edebiyatı, yayımlanmış Türkçe eserler (1944-1989) üzerine yazdığı yazısı da Türk Dil Kurumu *Bellesten*'de yayımlanmıştır. Daha birkaç projesi üzerinde de çalışmalarını sürdürmektedir.

Balkanların ünlü Türkoloji uzmanı Nimetullah Hafız'ın eşi Tacida Hafız (Zubcevic) Hanım da Türkoloji profesörüdür. Bu aile Balkan Türkolojisine büyük hizmetlerde bulunmaktadır. Uluslararası Türkoloji sempozyumları düzenleyerek Balkan Türkolojisine katkıda bulunuyorlar. BAL-TAM'ı (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi) ikisi birlikte 2000 yılında kurdular. Araştırmacılar BAL-TAM'ın yayınlarına büyük ilgi göstermektedirler. Bu iki değerli bilim insanımız Balkan Türkolojisi konularına Türkologların dikkatini çekmekle Balkan Türkolojisinin gelişmesine büyük hizmetlerde bulunmaktadır.

Hasan Mercan

1944'te Prizren'de doğdu. 40 yıl kendi ülkesinde edebiyata emek verdi. İlkokul ve ortaokulu burada bitirdi. Lise yıllarında bir yandan eğitimini sürdürürken, öte yandan da gazetecilik ve edebiyat çalışmaları devam ettirdi. *Yelli Şiirler* adını taşıyan ilk çocuk şiirleri kitabı 1963'te yayımlandı.

Bir ara Üsküp'te yayımlanmakta olan *Tomurcuk* aylık çocuk dergisinin yayın yönetmeni oldu. Daha sonraları Priştine'ye yerleşip Priştine

Televizyonu Türkçe Yayınlar'ında çalışmaya başladı. Bir yandan da Priştine'de çıkmakta olan *Tan* Gazetesinde 30 yıl köşe yazarlığı yaptı.

Hasan Mercan Kosova Türk edebiyatının üretken yazarlarından biridir. Şiir, hikâye, roman ve deneme alanlarında kendini denedi. Yazarın 60'a yakın kitabı yayımlanmıştır. *Balkanlar'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi* I.-II. 2000, III. Baskısı da 2002 yılında yapıldı. (Mercan, 2000), *Balkanlar'da Çağdaş Türk Hikâyeleri Antolojisi* de I. Baskı-2001, II. Baskısı da 2002 yılında yayımlandı (Mercan, 2002).

Hasan Mercan'ın hazırlamış olduğu *Balkanlar'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi* adlı kitabında Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya sanatçıları ve bunların eserlerinden örnekler bulunmaktadır.

Bulgaristan Türk şairlerine kitabın üçüncü bölümünde yer verilmiştir. Kısa bir *Önsöz*'den sonra sanatçılar ve her sanatçının adı ve soyadından sonra birer eser var. Sanatçıların hayatları hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Toplam sanatçı sayısı-28. Kadın sanatçılar-4, kalanlar da erkek sanatçıdır. Şiir sayısı da 28'dir Sanatçılar, doğum tarihlerine göre sıralanmıştır. 1927 doğumlu Mefküre Mollova ile başlanmış, 1958 tarihinde doğmuş Kadriye Cesur ile liste bitiyor. Yazarın seçmiş olduğu şairler İkinci Dünya Savaşından sonraki dönem Türk azınlık edebiyatının eserleridir.

Yazarın *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Hikâyeleri Antolojisi*'nde de söz konusu beş Balkan ülkesi Türk edebiyatlarından hikâyeler bulunmaktadır. Abdülkadir Hayber'in *Balkanlar'da Çağdaş Türk Hikâyeleri Antolojisi Üzerine* başlıklı iki sayfalık bir yazısından sonra her ülkenin sanatçıları ve bunların eserleri ayrı bölümlerde verilmiş. Üçüncü bölümde Bulgaristan sanatçılarının eserlerinden örnekler bulunmaktadır.

Her hikâye yazarının kısa özgeçmişi verilmiş ve doğum tarihine göre sıralanmışlar. Yazarların sayısı toplam-25. Sadece bir kadın yazardan yazı var, kalan 24 yazar ise erkek. Hikâyelerin sayısı-38. Bazı yazarlar sadece bir eseriyle, bazıları da iki veya üç hikâyesiyle temsil edilmiştir.

1877/78 Osmanlı-Rus Savaşından bu yana yazılmış eserlerden seçki yapılmış. Hüseyin Raci Efendi'nin (1883-1906) 1910 yılında yazmış olduğu *Tarihçe-i Vaka'a-i Zağra* eserinden parçalarla başlamış, Ahmet Aptiev (Ahmet Türkay) (1945)'in *Yol* hikâyesiyle Bulgaristan Türk edebiyatı bölümü son buluyor.

Hasan Mercan, Balkan Türkleri edebiyatını Türk Dünyasına tanıtmakla Türkolojiye hizmetlerde bulunmuştur.

Osman Baymak

Osman Baymak 1954'te Prizren'de doğdu. İlk ve ortaokulu, ardından da liseyi, doğduğu şehirde tamamladıktan sonra, yüksek öğrenimine

Priştine'de devam etti. Prizren'e döndü ve bir fabrikada memur olarak çalışmaya başladı.

Şiirle yazı hayatına başladı. Sonra hikâye, deneme, eleştiri, röportaj yazdı. Eserleri birçok dilde yayımlandı.

Osman Baymak, Balkanlar'da Türk kültürü alanında hizmetlerde bulunmaktadır. 1994 yılından bu yana *BAY* (Balkan Aydınları ve Yazarları) kültür ve sanat dergisi, *İnci* çocuk dergisi, *Dost* gençlik dergisi ve *Balkan* haftalık siyasî gazete yayınlarının sahibi ve yazı işleri müdürüdür.

Her yıl *Uluslararası Balkanlar'da Türk Kültür Ve Sanat Şöleni* düzenlemektedir. Balkan Aydınları ve Yazarları Derneğinin de Başkanı'dır.

Beş Parmak adını taşıyan ilk şiir kitabı 1981 tarihinde *Tan* Yayınları tarafından yayımlandı. *Kadına Türkülerim*, Priştine, 1989, *Dize Geze Geze*, *Şarkılar Seni Arar*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1983. *Gagavuz Çağdaş Şiir Antolojisi*, Yesevi Yayınları-Ankara, *Türk Dünyası Kadın Şairleri Şiir Antolojisi* (Cansel Donat ile birlikte ortak çalışma), BAY Yayınları: *Balkan Kadın Şairleri Şiir Antolojisi* ve *Yüz Yılın Yüz Şairi. Bulgaristan Türkleri Türk Şiiri Antolojisi* kitapları da ayrı bir önem taşımaktadır.

Osman Baymak, *Yüz Yılın Yüz Şairi. Bulgaristan Türk Şiiri Antolojisi*'nin Önsöz'ünde şunları yazıyor:

"*Yüz Yılın Yüz Şairi. Bulgaristan Türk Şiiri Antolojisi*'ni hazırlarken kimi eski antolojileri, eski dergi ve gazeteleri araştırarak kaynak olarak kullandım. Yüzyıl şairlerine kadar uzanan büyük bir zaman diliminde yaşamış ve halen yaşayan Bulgaristan Türklerinin şairlerinin eserlerinden örnekler içeren bu antolojide tam yüz şair yer almaktadır. Bunların çoğu daha önce başka bir antolojide yer almamış şairlerdir. Şu an Bulgaristan'da yaşayan şairler ve zorunlu göç esnasında Türkiye'ye yerleşerek orada eserler vermiş şairlerin şiirlerine de yer verilmiştir".

Antolojide kadın şairlerin sayısı 14'tür ve toplam 84 şiirle temsil edilmektedirler.

Bu antoloji, yüzyıllık bir dönemde yazılmış şiirlerden seçki yapılarak Bulgaristan Türk edebiyatı konularını işleyen araştırmacılara zengin malzeme sunmaktadır. Bibliyografyada verilmiş olsaydı eserin değeri daha da artmış olacaktı.

Osman Baymak ve Canseli Donat'ın hazırlamış oldukları *Türk Dünyası Kadın Şairleri Şiir Antolojisi* de değerli bir kitaptır. Bu ilk ciltte sadece Balkan kadın şairlerin ve Türkiye kadın şairlerin eserlerine yer verildiği, öteki ciltlerde ise diğer Türk Dünyası ülkeleri kadın şairlerin şiirlerine de yer verilmesi hedeflendiği bildirilmektedir.

O. Baymak'ın *Balkan Kadın Şairleri Şiir Antolojisi*'inde de Balkan ülkeleri kadınlarının şiirleri yer almaktadır. Bulgaristan Türk kadınlarının şiirlerinden de seçki yapıp okurlara sunulmaktadır. Söz konusu antolojilerde şiir sanatında henüz ilk adımları atmaya başlamış şairlere de yer verilmiş...

*

Sonuç olarak şunu belirtmeliyiz: Bulgaristan Türklerinin edebiyatının Türk Dünyasına tanıtılmasında Kosovalı (Prizrenli) Türk aydınları hazırlamış oldukları antolojilerle Türkolojiye ve Bulgaristan Türk edebiyat tarihine büyük katkıda bulunmaktadırlar. Balkan Türkolojisi için de bu antolojilerin ayrı bir önemi vardır.

Kaynakça

Baymak, O., *Balkan Kadın Şairleri Şiir Antolojisi*, BAY Yayınları, Prizren-Kosova, 2009.

BAYMAK, O., C. Donat, *Türk Dünyası Kadın Şairleri Şiir Antolojisi*, BAY Yayınları, Prizren-Kosova, 2009.

BAYMAK, O., *Yüz Yılın Yüz Şairi. Bulgaristan Türk Şiiri Antolojisi*, BAY Yayınları, Prizren-Kosova, 2010.

BOEV, E., MEMOVA (Yenisoy),. H., *Rodop Halk Masalları*, Narodna Prosveta, Sofya, 1963.

HAFIZ, N., *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi 1944-1984*, I-II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ve İstanbul Matbaaları, 1987.

HAFIZ, N., *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi III 1944-1988*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1989.

HAFIZ, N., *Bulgaristan'da Türk Halk Edebiyatı Metinleri, I-II*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

HAFIZ, N., *Rıza Mollov. Hayatı ve Eserleri*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999.

KERIMOV, Y., ŞİŞMANOV,B. *Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler*, Narodna Prosveta, Sofya, 1955. İkinci Genişletilmiş Baskı, 1960.

MERCAN, H., *Balkanlar'da Çağdaş Türk Hikâyeleri Antolojisi*, I. Baskı 2000, II. Baskısı da 2002'de yayımlandı. Başbakanlık Basın-yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

MERCAN, H., *Balkanlar'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. Talât S. Halman'ın önsözüyle. I-II: Baskı 2000, III: baskısı da 2002'de yapıldı, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

MOLLOV, R., *Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri*, Narodna Prosveta, Sofya, 1958.

MOLLOV, R., *Edebî Makaleler (İlim ve Tenkit)*, Sofya, 1958.

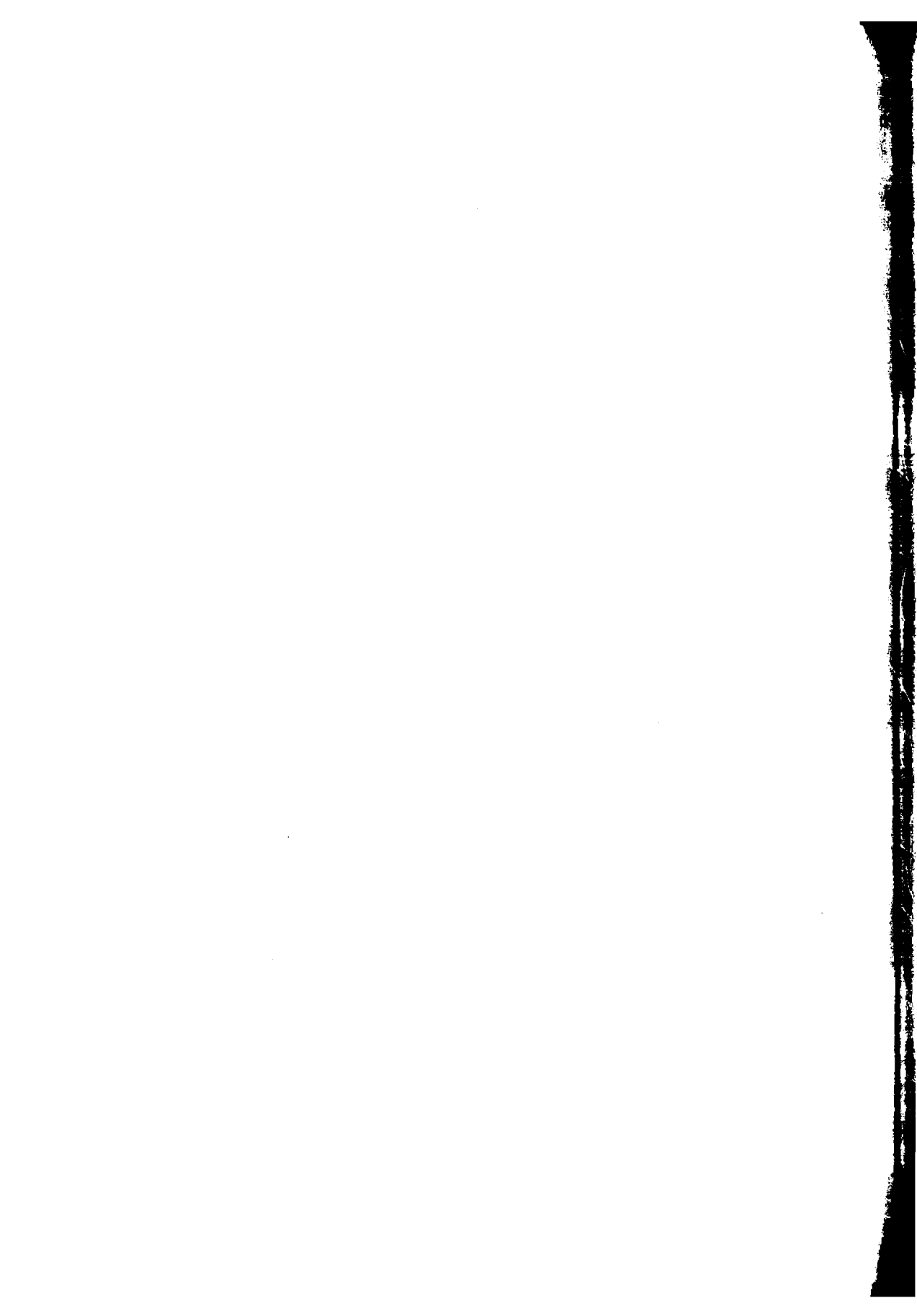
MOLLOVA, M., *Bilmeceler*, Narodna Prosveta, Sofya, 1958.

SÜLEYMANOVA (YENISOY), H., BOEV E., *Rodop Manileri*, Narodna Prosveta, Sofya, 1962. İkinci Genişletilmiş Baskı.

TATARLI, İ., *9 Eylül 1944'ten Sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı-Antoloji*, Narodna Prosveta, 1960.

TATARLI, İ., *Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı-Antoloji*, Narodna Prosveta, Sofya, 1964.

YENISOY, H. S., *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 8. Bulgaristan Türk Edebiyatı*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1997

**ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TAKİPÇİLERİNDEN
ŞAİR ŞEYH İBRAHİM ŞEVKİ EFENDİ VE
BİR CÖNKTEKİ 16 ŞİİRİ**

Nail TAN*

Özet

Halvetîliğin Şa'bâniyye koluna mensup şeyh ve müritler arasından önemli şairler yetişmiştir. Bunlardan biri de 16. Şeyh (vekâleten) Bolulu İbrahim Şevki Efendi'dir (1833-1896).

1889-1896 yılları arasında Kastamonu'da şeyhliğe vekâlet eden, Şevkî mahlasıyla bir divan dolusu (230 şiir) yazan Şeyh İbrahim Şevki Efendi'nin şiirlerinin bir bölümü tarikatın ayinlerinde ilahi şeklinde okunmuştur.

Şevkî'nin divanı ne yazık ki basılmamıştır. Kastamonu'da bir antikacıdan satın aldığımız cönkte 16 şiiri bulunmaktadır. Bildirimizde bu 16 şiir divanıyla karşılaştırılarak dil, vezin, şekil, tür ve konu açılarından incelenmiştir.

Şevkî, hem aruz hem de hece vezniyle dini-tasavvufi şiirler yazmış, Şabanîliğin duygu ve düşüncelerini sanat yoluyla halka yaymayı amaç edinmiş güçlü bir tekke şairi olarak edebiyat dünyamızda da yerini almıştır.

Anahtar kelimeler: Şa'bâniyye, Şeyh Şa'bân-ı Velî, İbrahim Şevki Efendi.

**ONE OF ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'S FOLLOWERS, POET
ŞEYH İBRAHİM ŞEVKİ EFENDİ AND HIS 16 POEMS IN A CÖNK**

Summary

Important poets were raised among the sheiks and followers of Halvetîlik's Şa'bâniyye branch. One of them was the 16th sheik (by proxy) Bolulu İbrahim Şevki Efendi (1833-1896).

Şeyh (Sheik) İbrahim Şevki Efendi substituted the sheik between 1889-1896 in Kastamonu and he wrote 230 poets in his divan with Şevkî pseudonym. Some parts of Şeyh (Sheik) İbrahim Şevki Efendi's poets were sung as hymns in the cult's rituals.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Emekli Halk Kültürlerini Araştırma ve Çalıştırma Genel Müdürü, Halk Bilimci.

Unfortunately, Şevkî's divan wasn't published. There are 16 of his poems in a cönk we bought from an antique shop in Kastamonu. In this paper, those 16 poems are compared to his divan; they are examined in terms of language, prosody, form, genre and theme.

Şevkî, who wrote religious-mystical (tasavvufi) poems with both aruz and hece prosody, also aimed to spread Şabânîlik's sense and ideas to public with art, took his part in our literature world as a strong tekke poet.

Key w rds: Şa'bâniyye, Şeyh Şa'bân-ı Velî, İbrahim Şevki Efendi.

Giriş

Halvetîliğin Şa'bâniyye koluna mensup şeyh ve dervişler arasından bir kısmı divan sahibi önemli şairler yetişmiştir. Mehmed Nasuhî, Mustafa Zekâyî, İsa Mahvî, Hasan Ünsî, İbrahim Hâs, Mustafa İbretî, Mustafa Rumî, Mustafa Aczî, Karabaş Velî ve oğlu Mustafa Mânevî, Ömer'ül Fuadî, Mehmed Aydı, Baharzade Feride Hanım ve Abdülaziz Mecdi Tolun gibi^{vi}. Tarikatın ayinleri içinde şiir ve musikinin kullanılması, şair yetişmesinde en büyük amillerden biridir. Şa'bâniyye şairlerinden, 16. şeyh (vekâleten) Bolulu İbrahim Şevki Efendi, 1889-1896 yılları arasında Kastamonu'ya gelerek Dergâh'ta şeyhliğe vekâlet etmiştir.

Hayatı

Hayatı hakkında en geniş bilgi hemşehrimiz Fazıl Çiftçi'nin kitabında bulunmaktadır.^{vii} Çiftçi'nin verdiği bilgiye göre, İbrahim Şevki Bolu'da 1833 yılında doğdu. Babası Bolulu Mehmed Efendi'dir.

Bolu'da medrese öğrenimini tamamladı. Ayrıca Bolu müftüsü Sibgetullah Efendi'den özel dersler okuyup icazet aldı. Okuduğu tasavvufi kitaplar ve görüştüğü şeyhlerden etkilenerek Şa'bâniyye şeyhlerinden Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisap etti. Şeyhinin ölümü üzerine Mudurnu'da halkı irşat eden İbrahim Hilmi Efendi'ye intisap ederek tasavvuf eğitimini tamamlayıp şeyhlik icazeti aldı. Şeyh sıfatıyla ilk olarak Bolu'nun Soku köyüne yerleşip mürşitlerini irşada başladı. Kendisine Laleli Vakfî'ndan arazi de tahsis edildi. 1889 yılında, Kastamonu Şa'bâniyye Dergâhı şeyhi Mehmed Said Efendi, Hakk'a kavuşunca, oğlu Mehmed Ataullah (Armay) Efendi,^{viii} 9 yaşında olduğundan tarikatın şeyhliğine vekâlet edecek ehil bir kişi arandı. İlimize bir lise binası kazandıran Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa, Şa'bâniyye şeyhlerinden Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'nin müridiydi. Şeyhinden İbrahim Şevki Efendi'nin methini işitmişti. Şa'bân-ı Velî Dergâhı Şeyhliği boşalınca Şeyh İbrahim Şevki Efendi'yi Bolu'dan Kastamonu'ya davet etti. 1889 yılında Bolu, Kastamonu'ya bağlı bir sancaktı. Şeyh İbrahim Şevki Efendi, valinin daveti üzerine Kastamonu'ya geldi. Vali, müftü ve

Kastamonu din bilginleri, kendilerini Araç'ta karşıladılar. İbrahim Şevki Efendi, Kastamonu'da Şa'bâniyye Şeyhliğine vekâlet ettiği gibi Mehmed Ataulah Efendi'nin de dinî eğitimini üstlendi.

İbrahim Şevki Efendi'nin, Bolu ve Kastamonu'da yetiştirip icazet verdiği ünlü din bilgini, tasavvuf erbabı şunlardır: Çerkeşli Hacı Halil Efendi, Çerkeşli Mustafa Efendi, Bolulu Kâmil Efendi, Mudurnulu Mustafa Efendi.

Medresede okurken şiir yazmaya başlayan İbrahim Şevki Efendi, divan tertip edecek kadar şiire vakıftı. Şiirlerinde adını, Şevki'yi mahlas olarak kullanmıştır. Divanı, Kastamonulu değerli edebiyatçı rahmetli Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından baskıya hazırlanmış,^{ix} ancak ölümü üzerine basılamamıştır. Millî Kütüphanede mevcut üç divan nüshası karşılaştırılarak Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Esmâ Tezcan tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmış olup bu tez de yayımlanmamıştır.^x Divanında dinî, tasavvufî 230 şiir bulunmaktadır. Tezde birçok okuma hatası vardır. Şairin hayatıyla ilgili çok az bilgi verilmiştir. Oysa Fazıl Çifçi'nin kitabı çok önce yayımlanmıştır.

Şair şeyhin divanından başka *Kenz'ül-Mahfi* adlı bir tefsir kitabı da vardır. Eşi Behiye Hanım da "Derdi Goyuk" mahlasıyla şiirler yazan bir şaireydi. Çiftin üç erkek, iki kız çocukları dünyaya gelmiştir.

Bolu'nun Soku köyünde adına bir zaviye bulunan Şeyh İbrahim Şevki Efendi, 1896 yılının Mart ayında hastalandı. 17 Mart 1896 tarihinde 63 yaşında dünya değiştirdi. Cenazesi Şa'ban-ı Velî türbesi içinde toprağa verildi.^{xi} A. Abdulkadiroğlu, ölüm tarihini yanlış olarak 17 Mart 1897 yazmıştır.^{xii}

Cönkteki Şiirleri

2000 yılında Kastamonu'da bir antikacıdan satın aldığımız baş tarafı kopup kaybolmuş, 19. yüzyılın sonunda kaleme alındığı anlaşılan bir cönkte dinî-tasavvufî mahiyette yüze yakın şiir bulunmaktadır.^{xiii} Cönkte şiirleri bulunan tekke şairleri mahlaslarına göre şunlardır: Niyâzî-i Mısırî, Eşrefoğlu Rumî, Âşık Yunus, Nasuhî, Hâmdî, Yunus Emre, Nesimî, Şems-i Tebrizî, Ömer'ül Fuadî, Hacı Bayram Velî, Nurî, Hüdâyî, Hakkî, Gafurî, Ahmedî, Taceddinoğlu, Sezâyî, Nihanî, Şevkî, İbrahim, Kaygusuz Abdal, Ümmî Sinan, Dertli, Erzurumlu Emrah, Suzî, Sıdkî, Mahvî, Lutfi, Şeyh Cemâlî, Zekâî.

Görüldüğü gibi, cönkteki şiirlerin önemli bir bölümü, Şa'bâniyye tarikatı şairleri ile Kastamonu ve Bolu'da iz bırakan diğer tekke ve âşık edebiyatı şairlerine aittir. Cönkte, en çok şiiri bulunan tekke şairi Şeyh İbrahim Şevki Efendi'dir. İlahi başlıklı 16 şiiri bulunmaktadır. Şiirlerin hepsi, Halvetîliğin Şa'bâniyye kolunun tasavvuf felsefesine uygun şiirlerdir. Bu bildirimizde, 16

şii divandaki şiirlerle karşılaştırdık.^{xiv} Aradaki farklılıkları belirlerken, belki *Divan*'a girmemiş bir şiir buluruz diye ümitlendik.

Söz konusu 16 şiir, cönkteki sırasına göre, *Divan*'ıyla karşılaştırmalı şekilde şunlardır:

1. Şiir

Açıldı Hakk'ın kapısı
Uyan yâ hû seherlerde
Girdi erenler kamusu
Uyan yâ hû seherlerde

Safâ ile (Tezcan/safâ eyle) sürüp erkân
Edegör kalbini seyrân
Olursun vâsıl-Sübhân
Uyan yâ hû seherlerde

Seherde ötdü (Tezcan/kondu) bülbüller
Seherde açdı hoş güller
Seherde (Tezcan/seherlerde) zikr eder diller
Uyan yâ hû seherlerde

Seherlerde gözlerin aç
Edegör derdine ilâç
Seherdîr dervîşe Mîraç
Uyan yâ hû seherlerde

Cümle ervâh uyanıktır
Reng-i aşka boyanıktır
Her biri aşka yanıktır
Uyan yâ hû seherlerde

Seherde uyumaz âşık
Eger âşık isen sâdık
Gel ey (Tezcan/Uyan) sen de kalbi yanık
Uyan yâ hû seherlerde

Gel ey Şevkî, sen de uyan
Uyanıp Allah'a dayan
Bulur Hakk'ı uyumayan
Uyan yâ hû seherlerde

[Cönk: 87, Divan: 71/a, Tezcan: 260]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

2. Şiir

Beni yakdın yandırdın
Yeter ey cân bülbülü
Zevkinden usandırdım
Yeter ey cân bülbülü

Yakdın beni mihnetde
Bırakdın hem gurbetde
Râhat kalmadı tende
Yeter ey cân bülbülü

Mihnet kemendin takdın (Tezcan/takmdın)
Nâr-ı sûzâna atdın
Müşkil derde bırakdın
Yeter ey cân bülbülü

Çün düşürdün kesrete
Hasret kaldım vahdete
Râzî oldum hicrete
Yeter ey cân bülbülü

Aşka düş ey Şevkîyâ
Aşkını etme hebâ
Şimden sonra el-vedâ
Yeter ey cân bülbülü

Şaşdım doğru râhımı
Alma benim âhımı
Yakdın bu İbrâhim'i
Yeter ey cân bülbülü

[Cönk: 98, Divan: 79/a,b , Tezcan: 280-281]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

3. Şiir

Tut emrini Mevlâ'mn
Tevhîde gel tevhîde
Et zikrini Sübhan'ın
Tevhîde gel tevhîde

İster isen visâli
Görmek için cemâli
Budur zikrin efdâli,
Tevhîde gel tevhîde

Âşıkların seyrânı,
Dertlilerin dermânı
Esmâların sultânı
Tevhîde gel tevhîde

Gel sen de gir meydâne
Daşını koy çevgâne
Ulaşsın Rahmân'a
Tevhîde gel tevhîde

Budur Hakk'ın fermânı
Müminlere (Tezcan/müminlerin) ihsânı
Âşıkların imânı,
Tevhîde gel tevhîde

Dört kitabın cevheri
Âşıkların rehberi
Budur aşkın kevseri
Tevhîde gel tevhîde

Bilmek için esrânı
Görmek için didârı
Bu Şevkî'nin ezkârı
Tevhîde gel tevhîde

[Cönk: 99, Divan: 70b, Tezcan: 260]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

4. Şiir

a) Hakk'ı bulalım
Arifâncasına
Emrin tutalım
Müslümâncasına	b) Şeyhe varalım
Yüzün görelim
Tevhîd sürelim
Dervişâncasına	c) Sâim olalım
Kâim olalım
Nefsî kiralım
Kahramâncasına
ç) Aşka uyalım
Hakk'ı bulalım
Cânı virelim
Âşıkâncasına	d) Şevkî, şevkile
Hakk ol hakkıla
Oturup sikkile
Kâmilâncasına	

[Cönk: 99-100, Divan: 66a, 67b, Tezcan: 252]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

5. Şiir

Dersim ezelden aldım
Hakk'a âşinâ geldim
Ebced dersini bildim
Hevvez'den (Tezcan/Hüvvezden) baka geldim

Kudretten yazı yazdım
Kelâmım gevher dizdim
İlmi sa'fas'a verdim
Okuyup molla geldim

Karşet (Tezcan / Karuset) üstâzımdır
Sahhaz da (Tezcan / Sehadde) mümtâzımdır
Dazag da (Tezcan / Zalıgde) hitâmımdır
Halka reh-nümâ geldim

Hep okunan ilmimdir (Tezcan/ilimdir)
Söylenilen (Tezcan/söyleyen) dilimdir
Bilseler ben kimimdir
Cânândan cânâna geldim

Âdem oldum Cennet'de
Havvâ oldum hayretde
Buğday yedim kesretde
Vahdetden çıkageldim

Anâsırdan bir hırka
Gıydım göründüm halka
Düzen (Tezcan/Rûzân) verdim bu çarka
Kurup devrâne geldim

Nuh ile suya girdim
Gemiye düzen, (Tezcan/dûzân) verdim
Sürüp bir dağa erdim
Çıkdım halâsa geldim

Kurbân oldum bir zamân
İsmâil'e verdim cân
İbrâhim'le ateşde

Berd-i selâma geldim

Şuayb'dan aldım asâyı
Nebî etdim Musâ'yı
Bir bakışda Sinâ'yı
Dağıtıp yaka geldim

İsâ'ya ruhum verip
Sıfatımı bildirip
Ölüleri dirgörüüp (Tezcan / diri görüp)
Çıkdım hevâya geldim

Muhammed'dir Habîbim
Her dertlere tabîbim
Âsilere şefiim
Deyip imâna geldim

Sırrı verdim Ali'ye
Gerçeklikde velîye
Mirâs olan uluya (Tezcan / oldum ölüye)
Ser-te-ser böyle geldim

Mansûr oldum Hakk dedim
Deyyân (Tezcan/Deyân) kimdir bak dedim
Bakıp kendimi gördüm
Sıçrayıp dârâ geldim

Âsilere rahmetim
Müminlere mağfîret
Bilin böyle hakikat
Size beyâna geldim

Bulut oldum gürledim
Yağmur oldum fırladım
Deniz oldum kaynadım
Mevc urup cûşâ geldim

Ot oldum yerde bitdim
Herkesin rızkın verdim
Süflîden ulvî yetdim
Kâmil insâna geldim

Âşıkların aşkıyam
Sâdıkların sıdkıyam

Sorarlarsa Şevkî'yam
Özge bir hâle geldim

[Cönk: 101 , Divan: 49b, 50a, Tezcan: 208-210]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

6. Şiir

Geçirdim gâfletde seni
Yazık oldu sana ömrüm
Bırakdın (Tezcan/Bırakdım) gurbetde beni (Tezcan/seni)
Yazık (Tezcan/Hayf) oldu sana ömrüm

Etrâfımı isyân aldı
Şaştı (Tezcan/Şaştım) aklım, fikre daldı
Arsa-i mahşerde kaldı
Hayıf (Tezcan/Yazık) oldu sana ömrüm

İbâdet etmedim aslâ
Kabahatden giydim abâ
Hiç etmedim sana vefâ
Yazık oldu sana ömrüm

Hayra dâir bir amel yok
Günah deryası hadden çok
Hiç demedim sıcak soğuk
Hayıf (Tezcan/Yazık) oldu sana ömrüm

Hakk'a yol vermedim sana
Koyuvermedim Hak'dan yana
Hicrân oldu âhir bana (Tezcan/sana)
Yazık (Tezcan/hayf) oldu sana ömrüm

Ayrılınca rûhum tenden
Vedâ edip sana senden
Şikâyet eyleme benden
Yazık oldu sana ömrüm

Şevkî der ki, hâlîm yaman
Olmuşum hâk ile yeksân
Bulunmadı derde dermân
Yazık oldu sana ömrüm

[Cönk: 102, Divan: 51b, Tezcan: 213]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

7. Şiir

Gel ey derviş-i sâdık
Tevhîd edelim tevhîd
Gel ey Allah'a âşık
Tevhîd edelim tevhîd

Hak zikredeni sevdi
Kur'an'da beyân etdi
Bizlere tâlim etdi
Tevhîd edelim tevhîd

Gönül gözü açılır
Hak'dan rahmet saçılır
Yüz bin hicâb geçilir
Tevhîd edelim tevhîd

Seherlerde kalkalım
Nefsin evini yıkalım
Tevhîd ile yakalım
Tevhîd edelim tevhîd

Şeyhimizi görelim
Tevhîdimiz sürelim
Hak hazrete erelim
Tevhîd edelim tevhîd

Hep kardaşlar dervişler
Tevhîd sırrın bilmişler
Hak cemâlin görmüşler
Tevhîd edelim tevhîd

Gel ey Şevkî fikr eyle
Tevhîd ile zikr eyle
Gece gündüz şükr eyle
Tevhîd edelim tevhîd

[Cönk: 104, Divan: 14b, 15a, Tezcan: 130]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

8. Şiir

Ey tâlib-i Hakk olan
Tevhîd edelim tevhîd
Ey lâıyk-ı aşk olan
Tevhîd edelim tevhîd

Hep hicâbı geçelim
Nür-ı Hakk'ı seçelim
Hakk kapısın açalım
Tevhîd edelim tevhîd

Gir meydâna aşk ile
Sür cevlânı şevk ile
Allah deyip sıdk ile
Tevhîd edelim tevhîd

Cân u başı verelim
Dost râhına girelim
Tâ menzile erelim
Tevhîd edelim tevhîd

Terk edelim ağyârı
Tâ bulalım ol yârı
Şevkiyâ'nın ezkârı
Tevhîd edelim tevhîd

[Cönk: 106, Divan: 16a, Tezcan: 133]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

9. Şiir

Âşıkın aşkı artar
Sultân'a erişince
Vücûdun aşka yakar
Sübhân'a erişince

Âşıklar visâldedir
Şühûdi (Tezcan/Şühûd-i) cemâldedir
Özge bir ahvâldedir
İrfâna erişince

Şevkî cemâle bakar

Özünü aşka yakar
Katreler bahre akar
Ummâna erişince

[Cönk: 107; Divan: 72a, Tezcan: 263-264]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

10. Şiir

Var derdini yâr eyle
Dermâna erişince
Zâtını mir'ât eyle
Bürhâna erişince

Terk et ağyâre bakma
Her bir zerreye akma
Gel katreni mahveyle
Ummâna erişince

Hep gördüğün (Tezcan/gördün) Hak yüzü
Nâdana verme sözü
Lâ-mekânı görürsün
Seyrâna erişince

Senden sana bakasın
Özün aşkla yakasın
Sırrın özge (Tezcan/özine) hâl olur
Mihmâna erişince

Tut Şevki'nin elinden
Al feyzini dilinden
Aslına erişirsin
İnsâna irişince

[Cönk: 108, Divan: 69a,b, Tezcan: 257-258]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

11. Şiir

Kon beni yanayım kendi hâlime
Ezelden ben yana geldim

Karışıp aşk odu âh ü zârıma
Cemâlin şem'ine pervâne geldim

Alıp tevhîdini şeyhim dilinden
Anm kulluğuna merdâne geldim

Halka-i (Tezcan/Hırka-i) tevhîde girip şevk ile
İçip aşkın meyin mestâne geldim

Sırrımda görelî şeyhin cemâlin
Yatıp eşiğine mihmâna geldim

Şeyhimin visâli gülün dereli
Verip bu cânımı kurbâna geldim

Yitirdim Yûsuf'ı Yakup elinde
Arayu arayu Kenân'a geldim

Aşkın pâzârına girip gezeli
Bir cevâhir dolu dükkâna geldim

Halvetî dervîşi, ismim Şevkî'yem
İşte pîrim Şeyh-i Şa'bân'a geldim

[Cönk: 109, Divan: 53b, Tezcan: 218]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

12. Şiir

Seherd'âh eder Hakk'm âşıkları
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim
Seherde zâr eder, aşkın sâdıkı
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

Seher vakti eyle derdine tımâr
Seher vakti kalbin şem'ası yanar
Seher vakti âşık mâşûkm arar
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

Seher vakti olur âşika hâldeş
Seher vakti uyum'ey mü'min kardaş
Seher vakti olur âşika yoldaş
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

Seherde gizlidir (Tezcan/giz ider) Hakk'ın esrârı
Seherde sürülür Hakk'ın ezkârı
Seherde açılır Hakk'ın envârı
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

Seherde münevver olur her eşyâ
Tevhîd (Tezcan/Tesbih) eder Hakk'ı tâ başdan başa
Seherde olunur her şey temâşâ
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

Seherde tecelli olundu Mûsâ
Kudretten verildi eline âsâ
Seherde semâya gitti hem İsâ
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

Seherde veregör (Tezcan/virgör) zikrine Şevki
Seherde arayan bulurmuş Hakk'ı
Seherde verilir âşıkın aşkı
Vakt-i seher oldu, uyan gözlerim

[Cönk: 110, Divan: 50a,b, Tezcan: 210-211]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

13. Şiir

Zikrin bize yâr eyle
Lutf et meded Allâh'ım
Fikrinle tımâr eyle
Lutf et meded Allâh'ım

Sâlik zikr ile seni
Bulmasın mı yâ Ganî (Tezcan/bağını)
Lutfun ile erzâmı
Lutf et meded Allâh'ım

Zikrin dilde kim sürer
Vişâle lâ-yed erer
Şeksiz cemâlin görür
Lutf et meded Allâh'ım

Aşkınla bizi dirgör
Vuslâd iline ergör

Lutf eyle bizi güldür
Lutf et meded Allâh'ım

Zikrin söyleyen dilde
Aşkınla olan cânda (Tezcan/kande)
Aman bu gurbet ilde
Lutf et meded Allâh'ım

Emrinle âmil eyle
İrfânla kâmil eyle
Sırrına vâsıl eyle
Lutf et meded Allâh'ım

Lutfunla bizi şâd et
Virân dili âbâd et
Şevkî kulun irşâd et
Lutf et meded Allâh'ım

[Cönk: 111, Divan: 48a,b, Tezcan: 205-206]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

14. Şiir

Cennet-i Firdevs'e eyleme rağbet
Âşık-ı sâdıkın gönlüdür Cennet
Çekme Dûzah için beyhûde zahmet
Ârif-i sâdıkın gönlüdür Cennet

Ehl-i aşk olanlar Cennet'i neyler
Hûri gilmân ile (Tezcan/gılmanîler) ülfeti neyler
Vahdetde (Tezcan/Kesretde) eylenip kesreti (Tezcan/uzleti) neyler
Âşık-ı sâdıkın gönlüdür Cennet

Ârif ol nefsin, Hakk'ı bul sende
Bulagör Cennet'i burc-ı bedende
İsteyen Mevlâ'yı bulsunlar bende
Bu garip Şevkî'nin gönlüdür Cennet

[Cönk: 113, Divan:10a,b, Tezcan:119]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

15. Şiir

Aldanma dünyâya ey gâfil insan
Ölümü kendine yol etdi dünya (Tezcan/Mevlâ)
Azdırıp çokları yoldan çıkardı
Meyl edip kendine kul etdi dünya

Ziyet-i nakşına bakıp aldanma
Aslı yokdur bekâsına dayanma
Her hâli yalandır sakın inanma
Çok atlas (Tezcan/atlas-ı) - dîbâyı çul etdi dünya

Çıkarır egninden nice donları
Gâfil (Tezcan/Âkıl) hesap etmez misin bunları
Hicrânda bıraktı çok hâatunları
Aldı ıyalini dul etdi dünya

Görmez etdi âhar (Tezcan/âhir) bakan gözleri
Dermânını (Tezcan/Fermânını) aldı kesdi dizlerini
Aldı nice oğulları kızları
Ananın bağırını kül etdi dünya

Âşık Şevki, bakma dünya âlma
Meyl eyleme kat'a anın mâlma
İbrete nazar kıl bakıp hâline
Nice sîm ü zeri pul etdi dünya

[Cönk:114, Divan:5a,b, Tezcan:107-108]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

16. Şiir

Nefse uyma, gâfil olma
Demedim mi (Tezcan/ey) Derdi Goyuk (Tezcan/derd-i koyuk)
Günâh deryâsına dalma
Demedim mi Derdi Goyuk?

Vücûdum (Tezcan/Vücudunu) benim sanırsın
Bakıp ana aldanırsın
Sonra gurbetde kalırsın
Demedim mi Derdi Goyuk?

Niçin fırsatı (Tezcan/firsadını) kaçırdım
Kolundan bâzı uçurdun

Meyin ağıyâre içirdin
Demedim mi Derdi Goyuk?

Hevâ ile geçdi ömrün
Tükenmedi uş menzilin
Güliden cüdâdır bülbülün
Demedim mi Derdi Goyuk?

Bakdın bu ağ u kareye
Esîr oldun emmâreye
Hasret kaldın dil-dâreye
Demedim mi Derdi Goyuk?

Aşka uyup nefsin bil
Yansın aşkla bu cân u dil
Mâsivâyı gönülde sil
Demedim mi Derdi Goyuk?

Bu Şevkî'den al dersini
Dilde tekrar et virdini
Dermân eyle hem derdini
Demedim mi Derdi Goyuk?

[Cönk: 56, Divan:39b, 40a, Tezcan:186-187]
Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Bu nasihat şiirini şair, Derdi Goyuk mahlasıyla şiirler yazan eşine hitaben yazmıştır. *Divan*'ı inceleyen Esmâ Tezcan bu inceliği bilmediğinden, mahlası "derd-i koyuk" şeklinde basit bir anlatım gibi algılamıştır.

Şiirlerin Konuları ve Edebî Özellikleri

Cönkteki Şevkî mahlaslı 16 şiirden, 2. şiirde hem Şevkî hem de İbrahim mahlasları kullanılmıştır. Şiirlerinin tamamı, *Divan*'nda vardır. Ancak, İbrahim mahlaslı farklı bir şiir (17. şiir), 2. şiirdeki İbrahim mahlası dolayısıyla bizi önce yanıltmış, bu şiirin de İbrahim Şevki Efendi'ye ait olabileceğini düşündürmüştür. İncelememiz sonucunda bu şiirin İbrahim Şevki Efendi'ye değil Halvetî Şair Oğlanlar/Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi (1591-1655)'ye ait olduğu kanaatine vardık. Kanaatimizi Dr. Tatcı da doğrulamıştır. Söz konusu şiirin ilk ve son dörtlükleri şöyledir:

Yaktın gönül şehrin
Virâneye döndürdün
Yakdın bu dil mülkünü
Hep yâneye döndürdün
[Cönk: 112]

Lâl-i lebin aldırup
Şerbetinle kandırup
İbrahim'i toldurup
Humhâneye döndürdün

Esmâ Tezcan'ın yüksek lisans tezine göre 16 şiirin; 15'i aruz (1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 numaralı), biri de (4 numaralı şiir) hece ölçüsüyle yazılmıştır. Aruz vezniyle yazılan şiirlerde, en sık kullanılanından başlayarak şu kalıplar (vezinler) görülmektedir:

- *Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün: 3, 5, 7, 8, 10, 13. şiirler
- *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün: 14, 15. şiirler
- *Mefâ'ilün Mefâ'ilün: 1. şiir
- *Fâ'ilatün Fâ'ilün: 2. şiir
- *Mef'ûlü Mefâ'ilün: 9. şiir
- *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün: 6. şiir
- *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ilün: 11. şiir
- *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün: 12. şiir
- *Müstef'ilün Müstef'ilün: 16. şiir

Dr. Tatcı'yla birlikte yaptığımız incelemeye göre şiirlerin tamamı hece vezniyle yazılmıştır. Tezcan'ın belirlediği aruz kalıpları şiirlere uygun düşmemektedir.

Nazım türlerine göre değerlendirecek olursak şu tablo karşımıza çıkmaktadır:

- Münâcât-Medednâme: 13. şiir
- Tevhîd: 3, 7, 8. şiirler
- İlahî: 1, 2, 4, 9, 10, 14. şiirler
- Devriye: 5. şiir
- Tarikatnâme: 4, 11. şiirler
- Nasihât-nâme: 12, 15. şiirler
- Tahassürnâme: 6. şiir

Şiirlerin bir bölümü Yunus Emre, Aziz Mahmud Hüdâyî gibi tasavvuf şairlerine nazire niteliğindedir (3 ve 6 numaralı şiirler gibi).

Şiirlerde kullanılan dil, Osmanlı Türkçesinin 19. yüzyılın sonunda ulaştığı yalın bir dildir, Şiirlerin halkın katıldığı ayinlerde ilahî şeklinde söylenmesi dolayısıyla da yalnlık tercih edilmiştir.

Şiirlerde işlenen duygu ve düşünceler, tamamen Halvetîlik ve Şa'bâniyye'nin tarikat felsefesine uygundur. Allah sevgisi, Allah'ın birliğine, gücüne, yaratıcılığına imân, vahdet-i vücud, Allah'ın her nesnede tezahürü, Peygamber sevgisi, ibadet, tevhîd, zikir, az uyuma, az konuşma, zamanın önemli bir bölümünü ibadetle geçirme, şeyhe saygı, iyi ahlak işlenen temel duygu ve düşüncelerdir.

Sonuç

Halvetîliğin Şa'bâniyye koluna mensup pek çok şair yetişmiştir. Bu şairler hem aruz hem de hece vezniyle yazdıkları şiirlerle ulemâdan, okuryazar olmayanlara kadar halkın tamamını irşat etmek amacıyla hem divan hem de halk şiirinin nazım biçim ve türlerini kullanmaya özen göstermişlerdir. Tarikat, tekke şairleri, şeyhlerinin duygu ve düşüncelerini, vaazların yanı sıra sanat yoluyla daha etkili yayabileceklerini düşünerek şiirden bol bol yararlanmışlardır. Şa'bâniyye'nin 16. şeyhi Bolulu İbrahim Şevki Efendi de diğer tekke şairleri gibi, şiiri bir iletişim aracı olarak başarı ile kullanmış bir tekke şairidir. Birinci sınıf çok güçlü bir şair değildir. Ancak Kastamonu ve Bolu'da çok etkili olmuş, şiirleri ayinlerde okunmuş, halk arasında cönlere kaydedilerek ezberlenmiştir. Divanının bugüne kadar basılmamış olması bir talihsizliktir.

Bildirimizde bir Şa'bâniyye şairini tanıttığımız gibi Esmâ Tezcan'ın 16 şiirdeki yanlış okumaları ve vezin hatalarını da Dr. Mustafa Tatcı'nın yardımıyla düzeltme fırsatını bulduk.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye ve tasavvuf edebiyatımıza sahip çıkan, her yıl Kastamonu Evliyalar Haftası'nı düzenleyen hamiyetli Kastamonulu inanç önderlerine, öğretim üyelerine ve il yöneticilerine seslenmek istiyorum. Elde materyal olmadan, kuru kuruya evliya sevgisi olmaz. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı Kastamonulu olmadığı hâlde, yememiş içmemiş, gece gündüz çalışmış, Şa'bânîlikle ilgili zengin bir arşiv oluşturmuş. Tarikatın bütün şairlerinin divanları, eserleri elinin altında. Kendi imkânlarıyla bir bölümünü yayımlamış. Ancak başta karşılaştırmalı *Menâkıbnâme* olmak üzere bu külliyyat Kastamonuluların ilgisini bekliyor. Evliyalar Haftası'na ve bu sempozyuma harcanan paranın yarısıyla külliyyatın bir bölümünü gün ışığına çıkarmak mümkündür. Gelecek yıllarda bu eserleri bastırmadan lütfen Pîr'in huzuruna gitmeyelim. Pîr'e gerçek sevgi ve saygı, tarikatın duygu ve düşüncelerini yansıtan bu eserleri günümüz insanlarına okutmaktan geçer. Okuduğumuzda göreceğiz ki yurdumuzu, insanlarımızı daha çok sevecek, kin nefret dolu bakışlarla daha az karşılaşacağız. Ben, bir Kastamonulu olarak Dr. Mustafa Tatcı'ya şükranlarımı iletiyorum. Çalışmaları mutlaka değerlendirilecektir. Ümidini yitirmesin. Niyâzi-i Mısri konusunda nasıl Malatyalıları uyandırdıysa

Kastamonulular da bu sempozyumdan sonra görevlerini mutlaka yapacaklardır. Dr. Tatcı'nın; her il üniversitesinde o ilin maddi manevi bütün zenginliklerini araştırarak, ilin en önemli bilim ve manevi önderinin adının şemsiye olarak kullanılacağı enstitülerin (Kastamonu'da Şeyh Şa'bân-ı Veli Enstitüsü gibi) kurulması düşüncesini de yabana atmamak gerekir.

Dipnotlar

- ¹ Tatcı, Mustafa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, "Şa'bâniyye" maddesi, s. 211-215.
- ² Çifçi, Fazıl (2002), *Hazreti Pîr Şeyh Şabân-ı Velî*, 3. bsl. , Kastamonu, s. 195-200, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Vakfı Yayını.
- ³ Şeyh Mehmed Ataullah (Armay) Efendi hakkında geniş bilgi için bk. Ağabeyoğlu, Ersöz (2011), *Şa'bân-ı Velî Dergâhı Son Postnişini Şeyh Ata Efendi*, Ankara, 80 s.
- ⁴ Abdulkadiroğlu , Abdulkerim (1991), *Halvetîliğin Şa'bâniyye kolu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara, s. 65.
- ⁵ Tezcan, Esmâ (2007) *Şevki İbrahim Efendi Divanı: İnceleme Transkripsiyonlu Metin*, Kütahya Dumlupınar Ü. Sosyal Bilimler Entitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 317 s.
- ⁶ Mehmed Ataullah Armay Efendi (1336/1920), *Zeyl-i Menâkab-ı Şabân-ı Velî* , s. 26, Çifçi; age, s. 199.
- ⁷ Abdulkadiroğlu, age., s.78, 13 Şevval 1314 tarihi, 17 Mart 1897 olarak Miladi tarihe çevrilmiş.
- ⁸ Cönkteki İbrahim Şevki Efendi'ye ait şiirler DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu TDK Uzmanı Yaşar Yılmaz tarafından okunmuş ve Dr. Mustafa Tatcı tarafından kontrolü yapılmıştır
- ⁹ Karşılaştırmamızı, Esmâ Tezcan'ın Millî Kütüphanedeki üç yazma nüshayı karşılaştırarak hazırladığı tezdeki metinlerle yaptık

YAHYA KEMAL VE MEHMET ÂKİF'İN ESERLERİNDE EZAN

Mustafa AYDEMİR

Özet:

Türk kültüründe önemli bir yer tutan ezan, Türk edebiyatında da pek çok edebî türe mevzu olmuştur. Tanzimat'tan sonra gelişen Türk edebiyatında ezan, şairler ve yazarların en önemli ilham kaynaklarından biridir. Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ziya Gökalp, Arif Nihat Asya ve Necip Fazıl'ın şiirlerinde ezan, şairlerin ruh ve düşünce dünyalarını farklı şekillerde etkilemiştir. 20. yüzyıl Türk şiirinin en güçlü iki şairi Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te ezan, sadece dinî bir ritüel değil, millî bir vakıa ve istiklalin sembolüdür.

Anahtar Kelimeler: İslâm, ezan, Yahya Kemal, Mehmet Âkif, şiir.

THE AZAN IN YAHYA KEMAL'S AND MEHMET ÂKIF'S WORKS

Abstract:

Azan that has been taken important place in Turkish culture, has also been subject to many literary genre in Turkish literature. Azan is one of the most important sources of inspiration for poets and authors in Turkish Literature that has developed after Tanzimat. Azan has influenced the spirit and thought world of poets in a different way in Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ziya Gokalp, Arif Nihat Asya and Necip Fazıl's poems. Azan is not only just a religious ritual but also national fact and a symbol of independence in Yahya Kemal and Mehmet Akif who are two most important poet of 20th century Turkish poem.

Keywords: Islam, The azan, Yahya Kemal, Mehmet Âkif, poem.

Sözlükte “bildirmek, duyurmak, ilan etmek” anlamlarına gelen ezan kelimesi, terim olarak Müslümanlara farz namazların vaktinin geldiğini nasla belirlenen sözlerle ve özel şekilde duyurmayı ifade eder.¹ Hicretin 1. yılında

¹ Yrd. Doç. Dr., Ezan okuyan kimseye “müezzin”, ezan okunan yere “mi’zene” ya da “minare” denir. Diğer ezanlardan farklı olarak sabah ezanında söylenen “es-Salatü hayrun mine’n-

(622) Medine’de ortaya çıkan ezan,¹ kâinata Allah’ın (cc.) büyüklüğünü ve Hz. Muhammed’in (sav.) nübüvvetini ilan etmenin yanı sıra insanları kurtuluşa çağırın, dünyevîlikten uhrevîliğe, gafletten kurb-ı ilahiye isal eden ve Müslümanları birleştiren ilahî bir bağdır. Ezan, kâinatın sahibiyle görüşmek isteyenlerin huzura yani “harem-i humayuna” çağırılma davetiyesidir. Bundan dolayı ezan, Müslümanlar için büyük bir anlam ifade etmiş ve okunması fikhî açıdan sünnet olmasına rağmen İslam’ın şeahirinden kabul edilmiştir.² On dört asırlık İslam tarihi boyunca ezan, Müslüman milletlerin özellikle Türklerin kültüründe önemli bir yer işgal etmiştir. Doğan çocukların sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak isim verilmiştir. Yeni nesiller ezanla hayata gözlerini açmış, ölünceye kadar her gün beş defa ezan sesi duyarak hayatlarını devam ettirmiş, fethedilen beldeler “fetih ezanı”yla İslamî kimliğe kavuşmuş ve vatan toprağı hâline gelmiştir.³ Bu sayede ezan ferdin ve cemiyetin hayatında derin izler bırakmıştır. Müslüman’ın hayatı, namazsız ezan ile ezansız namaz arasındadır. Doğarken kulağına okunan ezan ve ölünce kılınan cenaze namazı insan ömrünün ezanla namaz arasındaki kadar kısa olduğunu gösterir.

İslam kültürünün önemli rükünlerinden biri olan ezan, aynı zamanda Müslüman’ın hayatını kuşatan ve tanzim eden önemli bir ölçüdür. İslam’ın ilk devirlerinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de yeme, içme, yatma,⁴

nevm” (Namaz uykudan hayırlıdır.) sözü seyyid’ül müezzinin Bilal-i Habeşi tarafından ezana eklenmiştir. (*İslâm Ansiklopedisi*, “Ezan”, c. XII, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 36-37).

¹ İslâm’ın beş esasından biri olan namaz, Mekke döneminde farz kılınmasına rağmen Hicret’ın I. Yılına kadar Müslümanlar namaza “Es-Salah, Es-Salah” diye çağırılırdı. Ashab-ı kiram tarafından namaz vaktini insanlara duyurmak için nakus çalınması, boru öttürülmesi, ateş yakılması ve bayrak dikilmesi gibi fikirler ileri sürüldüyse de Hz. Muhammed (sav.) bunların hiçbirini makul görmedi. Çünkü nakus Hristiyanların, boru Yahudilerin, ateş de Mecusilerin âdetiydi. Bu sırada sahabeden Abdullah b. Zeyd b. Salebe’ye rüyasında ezan öğretilir, Abdullah durumu Hz. Peygamber’e bildirince, Hz. Peygamber Abdullah b. Zeyd’e rüyasında gördüğü ezanı Bilal-i Habeşi’ye öğretmesini söyler. Böylece İslâm tarihinde ilk ezan, Bilal-i Habeşi tarafından Neccarogullarından bir kadının evinin damında bir sabah vakti okunur. Daha sonra Hz. Ömer ve diğer birkaç sahabe de aynı rüyayı gördüklerini Hz. Peygamber’e anlatırlar. (Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, C. I, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1998, s. 348-349).

² Ezan, şahsî bir ibadet değil, hukuk-ı umumiye nevinden cemiyete ait bir ubudiyettir ki birisinin yapmasıyla bütün cemiyet istifade ettiği gibi terkiyle de bütün cemiyet mesul olur. İslâm âlimlerine göre bu tarz ibadetler nafîle bile olsa şahsî farzlardan daha ehemmiyetlidir. Ezan, şâri tarafından vaz’ edildiğı ve 15 asırlık İslâm tarihinin ortak din ve kültür mirası olduğu için hiçbir kurum veya şahıs ezanın bir kısmını veya tamamını kendi arzusuna, mantık ve muhakemesine göre değıştirme selahiyetine sahip değildir.

³ Mekke’nin fethinden sonra Bilal-ı Habeşi’nin Kâbe’nin üzerine çıkıp ezan okuması ve Kâbe’nin içinde iki rekât namaz kılması, İslâm tarihinde Müslümanların fethedilen bölgelere girer girmez ezan okuyup ki buna fetih ezanı denirdi, iki rekât namaz kılmaları geleneğini başlatmıştır.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Bursa’da Zaman” şiirinde Bursa’nın her sabah ezan sesiyle uyandığını söyler: “Her şafak onunla uyanır, güler / Gümüş aydınlıkta serviler, güller”

kalkma, çalışma ve dinlenme vakitleri ezan ve namaz saatlerine göre programlanmıştır.¹ Alaturka saate ezanî saat denmesinin sebebi budur. 19. yüzyılda Batılılaşma hareketleriyle birlikte ezan, hayatı programlayan bir ölçü olmaktan çıkmış ve ezanî saatin yanı başında alafranga (efrenci) saat kullanılmaya başlanmıştır. Ezanî saat 1925 yılına kadar uygulamada kalmış, miladî takvime geçilirken hicrî ve Rumî takvimlerle birlikte ezanî saat de kaldırılmıştır. Ahmet Hâşim *Müslüman Saati* adlı yazısında ezanî saatin ve ezana göre programlanmış Müslüman hayatının kayboluşuna üzüdür.²

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Cumhuriyet Halk Partisi idaresindeki Tek Parti iktidarının dine bakışı devletin uygulamalarına da yansır. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Yasası'na dayanarak içinde mescit ya da cami bulunan okullarda ezan okunması, imam ve müezzin bulundurulması ve ders esnasında camiye gidilmesi yasaklanır.³ 1925'lerden sonra Türkçülük düşüncesinin tesiriyle Türkçe ezan, Türkçe namaz, Türkçe Kur'an, Türkçe ibadet adı altında dinde reformlar gerçekleştirilir⁴ ve 1950'ye kadar ezan

¹ Hristiyan okullarındaki şapeller gibi Müslüman okullarında da mescitler açılmış, imam ve müezzinler bulundurulmuş, dersler ezan saatlerine göre ayarlanmış ve Müslüman çocukları İslâm terbiyesiyle yetiştirilmiştir.

² Ahmet Hâşim'in, "Müslüman Saati" adlı yazısı ezanî saate geçilmeden önce 1921 yılında kaleme alınmıştır. "İstanbul'u yenileştiren ve yerlisini şaşıratan istilaların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu... Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi bu üslûb-ı hayata göre de saatlerimiz ve günlerimiz vardı. Müslüman gününün başlangıcını şafağın parıltıları ve nihayetini akşamın ziyaları tayin eder... Ziyada başlayıp ziyada biten, on iki saatlik kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslüman'ın mesut olduğu günler işte bu günlerdi; şerefli günlerin vakayini bu saatlerle ölçtüler... Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lakayt dostlardı... Şimdi Müslüman evindeki saat başka bir âlemin vakitlerini gösterir gibi, bizim için gece olan saatleri gündüz ve gündüz olan saatleri gece renginde gösteriyor. Çölde yolunu şaşırانlar gibi biz şimdi zaman içinde kaybolmuş kimseleriz." Ahmet Hâşim, "Müslüman Saati", *Bütün Eserleri, Bütün Eserleri-III*, (hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.

³ Mekteb-i Sultanî, Darülmuaallimîn, Darüşşafaka ve Haydarpaşa Lisesi'nde camiler/mescitler vardır. Galatasaray Lisesi'nin içindeki mescit 1928 yılında kapatılır ve izci salonu yapılır. Daha sonraki senelerde spor salonu olarak kullanılan bu mescit, 1986 yılında basketbol salonu olarak düzenlenir. (Ziyad Ebuzziya-Sahir Kozikoğlu, *1921-1933 Galatasaray Tarihçesi*, GEV Yayınları, İstanbul 1985, s. 320; Vefa Semenderoğlu - Osman H. Tanburacı, *Galatasaray ve Galatasaraylılar Derneği Tarihçesi*, İstanbul 1994, s. 80).

⁴ 1926 yılında ilk defa İstanbul'da Göztepe Camii imamı Cemalettin Efendi Ramazan'ın birinci ve ikinci haftasının cuma namazlarını Türkçe kıldırır. *Vakit* gazetesinin "Münevver Bir Hocamız Türkçe Namaz Kıldırıldı" haberi üzerine Türkçe ibadet tartışması başlar. Cemalettin Efendi'nin görevden alınmasıyla birlikte tartışmalar kesilir ve 1932 yılına kadar ezan ve namaz Arapça olarak devam eder. İlk Türkçe ezan 30 Ocak 1932'de Fatih Camii'nde Hafız Rıfat Bey tarafından ikinci vakti okunur. 18 Temmuz 1932 tarihli bir genelge ile de tüm camilere ezanın Türkçe okunması bildirilir ve bu uygulama 18 yıl devam eder. (*Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, 3. bs., c. I, YKY, İstanbul, 2002, s. 187; Başak Ocak Gez, "Fikirden Eyleme

Türkçe olarak okunur. Arapça ezan okuyanlar takibata uğrar, kanuna muhalefetten dolayı istintaka tâbi tutulur ve çeşitli cezalara çarptırılır.¹ Arapça ezan okumanın yasak olduğu yıllarda bir kısım ehl-i diyanet ve hocalar, Türkçe ezan okumamak için namaz vakti girince önce camiin içinde gizlice Arapça ezan okuyup daha sonra minareden Türkçesini okurlar. Tek Parti iktidarının idarecileri olaydan haberdar olunca pek çok yerde cami içinde okunan gizli ezanları da men ederler. Baskıcı uygulamalar camilerle sınırlı kalmaz, hususî ibadetgâhlarında ya da evlerinin bahçelerinde Arapça ezan okuyanlar da taht-ı tevkife alınır. Demokrat Parti'nin ezanı aslı şekline irca etmesi kamuoyunda büyük bir teveccühe mazhar olur ve Başvekil Adnan Menderes'e yurdun dört bir yanından yüzlerce tebrik ve teşekkür mektupları yağar.²

Müslüman memleketlerin mührü olan cami ve minareler ile İslamiyet'in en önemli alemi ve sembolü olan ezan ve müezzin motifleri, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren hemen her dönemde İslam karşıtları tarafından tahkir ve tezyife uğramıştır.³ Ezan sevgisi ve ezan düşmanlığı

Türkçe Namaz Meselesi: 1920'lerin Cesur Bir Hocası", *Toplumsal Tarih*, c. VIII, S. 47, Kasım 1997, s. 15-19).

¹ Türk Ceza Kanunu'nda Arapça ezan okumak yasak olmamasına rağmen daha sonra Ceza Kanunu'nun 526. maddesine şu fıkra ilave edilmiştir. "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar." Eşref Edip, "Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi", *Sebilürreşad*, c. IV, S. 80, Haziran 1950, s. 77).

² Adnan Menderes Hükümeti'nin 2 Haziran 1950'de güvenoyu almasını müteakip yaptığı ilk icraatlardan biri 16 Haziran 1950'de ezanın Arapça okunmasının serbest bırakılmasıdır. Yasanın 17 Haziran 1950 tarihli resmî gazetede yayımlandığı gün, aynı zamanda Ramazan ayının da ilk günüdür. Arapça okunacak ilk ezan için halk sokaklara dökülür, gözler minarelere çevrilir, ilk "Allahuekber" nidasıyla bütün ülkeyi bir gözyaşı seli kaplar ve camilerin önünde kurbanlıklar kesilir. Ali Yıldırım Hocafendi o günleri şöyle anlatır: "Anadolu'dan, Trakya'dan insanlar geldi bunu kutlamaya. Aman ne ziyafetler, ikramlar... İnsanlar ezan-ı Muhammedinin asıma dönmesini kutluyor. Hakikaten çok değerli bir şeydi. Biz zannettik ki sanki cennete girdik. O hafızların, mevlîhanların okudukları 45 dakika süren sevinç salaları, ezanlar. Süleymaniye'den ezan okuyup Beyazıt'a işittirilerdi hele de sabahları. Fevzi Mısırlılar, Halil İbrahim Çanakaleliler, Kani Karacalar cami cami geziyorlardı. Görmeliydiniz o günleri. Kimse inanamıyordu. İmkân yok bu devir bir daha geri gelmez diyorlardı. Ağlayanlar, ayılanlar, bayılanlar..." (Mustafa Aydın, "Son Osmanlı Anılarını Ramazan Zamanı'na Anlatır", *Ramazan Zamanı (Zaman Gazetesi Eki)*, S. 3, 25 Ağustos 2010, s. 38. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Armağan, *Türkçe Ezan ve Menderes Bir Devrin Yazılmayan Gerçekleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010).

³ Ezandan ilk rahatsız olanlar Yahudiler ve Medinelî müşriklerdi. Ezanı alaya alıp eğlence mevzuu yapmaları üzerine Allah (cc.), "Siz ezan okuyarak namaza davet edince bunu alay ve eğlence konusu yaparlar. Onların böyle yapmalarının sebebi, akıllarını kullanmayıp bu güzelliği anlamamalarıdır." ayetini indirir. Ezanın en önemli istinatlarından biri olan bu ayet, ezanla alay edip hafife almanın küfür olduğuna delalet eder. (Suat Yıldırım, "Mâide: 58", *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002, s. 117). Mekke'nin fethi sırasında Bilâl-i Habeşî, Kâbe'nin damına çıkıp ezan okuduğu sırada Kureys'in reislerinden

kişilerin dinî hassasiyetlerini, İslam'a yakınlıklarını ve uzaklıklarını gösteren önemli bir mihenklerdir. Bayrak milleti ve devleti; ezan ise dinî temsil eder. Bir belde de aslı hüviyetine ve şartlarına göre açıktan ezan okunması, o belde de Müslümanların varlığına ve dinlerini özgürce yaşadıklarına delalet eder.

Ezan bir ibadet çağrısı olduğu kadar aynı zamanda dinî ve millî musikinin en özlü sesidir. Türk musikisiyle ve İtrî'nin bestesiyle Arap ezanından farklı bir kültürel kimliğe kavuşan ezan Anadolu, Balkanlar ve Avrasya coğrafyasında Türk tarzıyla okunmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminde ezan, İstanbul'da her vakit o vaktin halet-i ruhiyesine uygun olarak farklı makamlarla okunmuş,¹ Müslim ve gayrimüslim pek çok insanın ruh dünyasına tesir etmiştir.² "Medine bielfi mi'zene" lakabına masadak olan

Ebu Süfyan, Attab İbn-i Esid ve Hâris İbn-i Hişam Kâbe'nin avlusunda oturup şöyle konuşurlar: "Attab der ki: 'Pederim Esid bahtiyar idi ki, bugünü görmedi.' Haris de: 'Eğer onun haklı olduğunu bilseydim onun peşinden giderdim.' der. Ebu Süfyan ise: 'Ben korkarım, bir şey demeyeceğim; kimse olmasa da şu Batha'nın taşları, ona haber verecek, o bilecek.' der ve hakikaten biraz sonra Resul-i Ekrem (sav.) onlara rast gelir, harfiyen konuştuklarını söyler. O vakit Attab ile Haris şahadet getirip Müslüman olurlar." (İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. IV, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, s. 2406). 10 Nisan 1950'de vefat eden Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde halkın tekbirler getirmesi üzerine Ahmet Emin Yalman, *Vatan* gazetesindeki köşesinde ezan ve tekbir için "Bulgar ilahisi" ifadesini kullanır.

¹ Sabah ezanı, **sabâ** makamı; öğle ezanı, **rast** makamı; ikinci ezanı, **hicaz** makamı; akşam ezanı, evc ve **segâh** makamları; yatsı **ezanı**, **uşşak** ve **beyâtî** makamlarıyla okunur, salâlar da hüseyinî makamıyla verilir.

² Yabancılar genellikle güzel sesle okunan ezan sesinden çok etkilendiklerini, ezanın insana huzur verdiğini ve insanı lahutî bir âleme çektiğini söylerler. İşgal yıllarında İstanbul'da müezzinlik yapan Hafız Kemal Efendi, bir gün Şehzâdebaşı'ndaki Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii'nin minaresinden yatsı ezanını okur. O sırada seyrüseferi idare etmekte olan İtalyan polis memuru okunan ezandan o kadar etkilenir ki trafiği durdurur ve ezanı sonuna kadar can kulağıyla dinler. Rus edebiyatının Nobel ödüllü ilk yazarı İvan Aleksiyeviç Bunin de İstanbul'da dinlediği ezanlardan çok etkilenir ve "müezzinlerin sesinin geçmişin ve çölün derin hüznünü yansıttığını" söyler. Hüseyin Kandemir, (*Rus Edebiyatında İstanbul*, Çizgi Kitabevi, Konya, Ağustos 2009, s. 52). Uzun yıllar totaliter Sovyet idaresinde kalan Azeri şair Bahtiyar Vahapzade ise 1977'de geldiği İstanbul'da sabah ezanıyla uyanır. Bütün gün bu sesin etkisinden kurtulamayan şair, ezan sesinin büyüyle meşhur "Allahu Ekber" şiirini yazar:

"Allah'a yücelen ulu bir yotun ilkin pillesidir Allahu Ekber

Hakkı adananların yüzüne değmiş Hakkın sillesidir Allahu Ekber"

Çocukluğunda duyduğu ezan sesi şairin şuuraltında öyle derin izler bırakmıştır ki şair bunu şöyle anlatır: "Ezanı çocukluğumda Şeki'de duymuştum. Şimdi ikinci defa duyuyorum. Benim bütün çocukluğum gözümün önüne geldi. O zaman ezan sesi beni çocukluğuma götürdü. Babamı, dedemi hatırladım. Sabah ezanıydı. Sonrasında uyuyamadım. Ve 'Allahu Ekber' isimli şiiri yazdım. Siz de biliyorsunuz orada söylenen esas söz Allahu Ekber'dir. Minareden duyduğum Allahu Ekber sesi beni büyüledi. Bütün bir gün bu sesin etkisinden kurtulamadım.

İstanbul; minarelerinden yükselen ezan sesleri, kubbeleri ve camileriyle yabancıların hafızalarında Türk İslam medeniyetinin merkezi olarak görülmüştür.¹

Ezan, Türk kültüründe olduğu gibi Türk edebiyatında da roman, hikâye, şiir gibi pek çok edebî türe mevzu olmuştur. Tanzimat sonrası Türk şiirinde ezan, eski dönemler kadar olmasa da yine de şairlerin en önemli ilham kaynaklarından biridir. Roman ve hikâyelere göre şiirlerde ezana daha fazla yer ayrılmış ve daha olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir. Batıcı, Türkçü ve İslamcı düşünceye sahip pek çok şairin ezan hakkındaki kanaatleri olumludur ve hiçbiri ezana bigâne kal(a)mamıştır.² Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Ahmet Hâşim, Faruk Nafiz, Mithat Cemal Kuntay, Aka Gündüz, Ârif Nihat Asya, Necip Fazıl, Halide Nusret, Ali Ulvi Kurucu ve Sezai Karakoç'un şiirlerinde ezan şairlerin ruh dünyalarını farklı şekillerde etkilemiştir.³

Bu sesin sihriinden 'Allahu Ekber' şiiri meydana geldi." (Bahtiyar Vahapzade, *Gün Var Bin Aya Değer*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2006, s. 17).

¹ Minarelerinin çokluğundan dolayı "Medine bielfi mi'zene" (Bin minareli şehir) lakabı sadece İstanbul ve Kahire için kullanılmıştır.

² Cumhuriyet döneminde Orhan Veli ve Fazıl Hüsni Dağlarca gibi bazı şairler, ezana ideolojik bir perspektiften baktıkları için ona bigâne kalmışlar ve 1950'de ezanın aslı şekline dönüştürülmesini Mustafa Kemal'in devrimlerine karşı bir hareket olarak görüp tepki göstermişlerdir. Orhan Veli, 15 Temmuz 1950 tarihli *Yaprak* gazetesindeki "Ezan" başlıklı yazısında "Zaten biz ezanı bir gün daha Türkçe olarak duysaydık millet olarak ölecektik..." der ve Türkçe ezanın Mustafa Kemal'in devrimlerinin çok önemli bir parçası olduğunu ve mutlaka savunulması gerektiğini söyler. (Orhan Veli, "Ezan", *Yaprak gazetesi*, 15 Temmuz 1950).

³ Ziya Gökalp "Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur / Köylü anlar manasını namazdaki duanın... / Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur, / Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın / Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!" mısralarıyla Türkçe ezanı savunurken Ârif Nihat Asya, Türkçe ezana şiddetle karşıdır. Demokrat Parti'nin ezanı aslı şekline döndürdüğü 1950 yılında şair Seyhan (Adana) milletvekili olarak TBMM'de görev yapmaktadır. 1967'de yayımlanan *Dualar ve Aminler* kitabındaki meşhur "Dua" şiirinde;

"Biz kısık sesleriz, minareleri
Sen ezansız bırakma Allah'ım!
Ya çağır şurda bal yapanlarını
Ya kovansız bırakma Allah'ım!
Mahyasız minareler... göğü de
Kehkeşansız bırakma Allah'ım!
Müslümanlıkla yoğrulan yurdu
Müslümansız bırakma Allah'ım!"

diye yalvarması o dönem için oldukça cesur bir çıkıştır. Mithat Cemal Kuntay'ın "Bir Ezan Sesi" ve Aka Gündüz'ün "Ezan Vakitleri" şiirlerinde de ezana olumlu bir bakış vardır.

Aldığı eğitim ve yetiştiği muhitin tesiriyle Mehmet Âkif'in şiirlerinde ezanın ayrı bir yeri vardır. Mehmet Âkif, İstiklâl Marşı'nda "Bu ezanlar ki şهادetleri dinin temeli" derken ezanın önemini kültürel bir zeminden daha çok dinî-fikhî bir zemine oturtur. Ezan, bir beldenin Müslümanların kontrolünde olup olmadığını belirten bir semboldür. Korkusuzca ve usulüne göre okunan bir ezan o yerin İslam beldesi olduğunu gösterir. İslam fikhında bir yerin dâru'l-harp veya dâru'l-İslâm oluşunun tespitinde orada ezan okunup okunmadığı hususu dikkate alınır.

Mehmet Âkif, dinî heyecandan kaynaklanan vecd ve istiğrak şiiri olan "Ezanlar" da¹ baştan sona ezanın mânâ ve ehemmiyetinden bahseder. Şiirin başına koyduğu "İhtilaf ı metâli' sebebiyle küre üzerinde ezansız zaman yoktur"² sözüyle ezanın bütün zamanı ve mekânı hâkimiyeti altına alan en güçlü ses olduğunu ve Hakk'ın yüceliğini ifade eden ezanın, âlemleri inletmeye hakkı olduğunu söyler.

*Ne lâhûtî sadâ "Allahuekber!" sarıyor cânı
Bu bir gülbank-ı Hak'tır çok mudur inletse ekvânı?*

Âkif'e göre ezan Allah'ın azametini ve hâkimiyetini gösteren önemli bir işaretidir. Sabah ezanı karanlıklar içindeki dünyayı aydınlatırken öğlen ezanı geçinme telaşıyla yorgun düşmüş gönülleri ferahlatır, akşam ve yatsı ezanı ise sessiz ve karanlık dünyaya Allah'ın büyüklüğünü hatırlatır. Âkif; ezanlar, tespihler ve zikirlerle her an kendi büyüklüğünü kullarına gösteren Allah'ın azametine hayrandır. Minarelerden okunan ezan, İsrail'in suru gibi mürde gönülleri ihya eder ve kâinata bir canlılık getirir.

*Senin, dem geçmiyor, yâdınla lebrîz olmadan eb'âd!
Ne müdhiş saltanat yâ Rab, nasıl âsûde istibdâd!
O istibdâda hürmettir ezanlar, subhalar, evrâd...
Hayır, sen rûh-ı rahmetsin, bu sesler senden ister dâd,
Verir miydin, eğer dâd etmesen, feryâda isti'dâd³*

Âkif'in "Ezanlar" şiiri, aruzun en fazla kullanılan ve bestelenmeye en uygun olan "Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün" kalıbıyla yazılmış olmasına rağmen kullanılan dilin oldukça ağır olmasından şimdiye kadar hiç bestelenip okunmamıştır. Ezan, Âkif'in pek çok şiirinde leitmotif olarak sık sık karşımıza çıkar.

¹ Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1990, s. 345.

² Güneşin her yerde farklı zamanda doğması sebebiyle yeryüzünde ezansız zaman yoktur.

³ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, 6. bs. (hzl. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 91.

“Hakkın Sesleri”nde şair, Balkan Savaşları sırasında yapılan mezalimleri anlattıktan sonra ezanların susturulmasından bahseder.

*Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfakı.
Yazık: Şark'ın semasından Hilal'in geçti işraki!*¹

Aynı bölümdeki diğer bir şiirde de Balkan felaketi karşısında artık halkın uyanması gerektiğini, yoksa ezan sesi yerine çan sesi dinleyeceklerini söyler.

*Artık ey millet-i merhume, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?*²

“Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi”nde Balkan Savaşı sırasında Harim-i pâk-i şerin çığnendiğinden, ezanların susturulup yerine çan çalındığından ve minarelerin ebkem kaldığından bahseder:

*Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.*³

“Fatih Kürsüsünde” şiirinde ise vaiz İslam dünyasının yaralarını sayıp tedavi yollarını gösterirken o sırada namaz vakti gelir, okunan ezandaki “Allahu ekber” sesi kubbeyi çınlatır, Hakk'ın esrar seması yerlere boşanır ve camideki cemaat namaz için toparlanır:

*Yarınca kubbeyi “Allahu ekber!” ikrarı;
Boşandı yerlere Hakk'ın semâ-yı esrârı.*

Fakat vaiz, konuşmasına devam eder. Edirne'nin Bulgarların eline geçtikten sonra Selimiye Camii'nde ezan yerine çan çalındığından bahseder.

*Şu dört minareli camii ki yoktu hiçbir eşi
Ki parlıyordu hilalinde san'atin güneşi
Salîbi sineye çekmiş de bekliyor... Nevmîd!
Ezan sadâsı değil duyduğun tanîn-i medîd!*⁴

Vaiz, başka bir fecaat sahnesi tasvir etmeye başlayacakken ikinci ezanı okunur. Lakin yarım saattir nedamet gözyaşları dökken cemaatten çok azı bu sesi işitir. Bunun üzerine vaiz, ezan okunurken bir dua yapar. Zira

¹ Age., s. 184.

² Age., s. 193.

³ Age., s. 207.

⁴ Age., s. 269.

hadis-i şeriflerde ezan sırasında ve ya ezanın hemen akabinde Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde yapılan duaların müstecap olacağı bildirilir:¹

*İkindi oldu mu yahu? Nedir bu "salli" sesi?
Evet... İkindi... Gelin bâri bir dua edelim.
Kabul eder diyelim... Hakk'a iltica edelim:
Yâ Rab, bizi kahretme, helâk eyleme...
Âmin!
Tâ ibret olup kalmayalım âleme...
Âmin!²*

"Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirinde³ Medine'de Mescid-i Nebevi'de âlem-i İslam'ın her tarafından gelen Müslümanlar okunacak ezanı huşu ile beklerler. Minarelerden yükselen ezan sesi, herkesin üzerinde sur-i mahşer tesiri yapar. "Eşhedü en-lâ-ilâhe illâ'llah" sesiyle bütün yüzler semaya teveccüh eder ve bir anda herkes ayağa kalkar. Şair, bu sestən o kadar etkilenir ki Hz. Peygamber'in bile merkadinden kalkıp mazlum ve mağdur olan ümmetinin başına geçeceğini ve onları düştükleri felaketten kurtaracağını zanneder.

"Âsım"da I. Dünya Savaşı'nın maddî ve manevî sefaletlere yol açmasından bahseden Âkif, savaştan önce ezanın nasıl birleştirici bir fonksiyona sahip olduğundan bahseder. Akşam ezanı, gündüz her biri bir tarafa dağılmış ve kendi işiyle meşgul olan insanları bir araya getirir. Cemaatle kılınan namaz ve saflardaki merbutiyet imanın ve Müslümanlar arasındaki kardeşliğin timsalidir.

*Akşam olmaz mı, fakat, toplar ahâlîyi ezan
Son cemaat yeri, hatta, adam almaz ba'zan.*

*.....
Bu yaman safların âhengi hakikat müdhiş;
Sanki yalçın kayalar yan yana perçinlenmiş,
Öyle bir cephe kesilmiş ki: Müselsel imân;
Hangi imana dokunsan taşacak itmînân.
Âh o yekpârelik eyyâmı hayal oldu bugün;
Milletin hâlini gör, sonra da mâzîyi düşün.*

¹ "İki dua vardır, asla reddedilmez: Ezan esnasında yapılan dua ile Allah yolunda cihad ederken insanların birbirine girdikleri andaki dua." (Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, El-Cüz'üs-Salis, Kitâb'ül Cihâd, 41/2540).

² Ersoy, *age.*, s. 276.

³ I. Dünya Savaşı sırasında Arap coğrafyasında ayrılık hareketleri başlayınca "Teşkilat-ı Mahsusa", Necid Şeyhi İbnür Rüşd'ü ikna etmesi ve Osmanlı'ya sadık kalmasını temin için Tunuslu Salih Bey'le Mehmet Âkif'i Riyad'a gönderir. (M. Emin Erişirgil, *Mehmet Âkif İslamcı Bir Şairin Romanı*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1956, s. 310-311).

*Kim bu yalçın kayalar sarsılacak derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!¹*

“Umar mıydın?” şiirinde Rusya’daki komünistlerin, Müslüman beldelerinde ezam ve ibadeti yasakladığını ve Rusya Müslümanlarının ümitsizlik içinde kaldığını söyler:

*Umar mıydın ki: Mabedler, ibadetler yetim olsun?
Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me’yusun?*

“Leyla” şiirinde Âkif’in Leyla’sı İslâm’ın istikbalidir. Şair, ezanı İslâm’ın nevbetkârı olarak görür, ezan durdukça İslâm’ın ve İslâm beldelerinin müstemleke ol(a)mayacağını ve bu sesin haşyetinden ufukların inlediğini dile getirir:

*Ezanlar nevbetindir: İnletir eb’adı haşyetten
Cihazındır âlemler, kubbeler, inmiş meşiyetten;
Cemaatler kölendir, Kâbeler haclen... Gel ey Leylâ,
Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin hâlâ!*

“Said Paşa İmamı” şiirinde valide sultanın yalısında okunacak mevlit için imam beklenirken çifte ezanlar verilir:²

*Yatsı bir hayli geçer, çifte ezanlar verilir;
Yazma seccadeler artık yere boy boy serilir.*

Mehmet Âkif’in Millî Mücadele yıllarında yazdığı “Ordunun Duası” şiirinde işgal altındaki Anadolu’da ezan, Müslümanlığın sembolü olarak görülür. Âkif, şiirin nakarat bölümlerinde ezandaki “Allahuekber” lafzını sürekli tekrarlar. Düşmanların mescidin boynuna haç asmamasını temenni eden şair, şiirin bir bölümünde Hz. Peygamber’e seslenerek;

*Ey ulu peygamberimiz neredesin?
Dinle minaremdede öten gür sesin
Gel bana yâr ol ki cihan fitresin*

¹ Ersoy, *age.*, s. 361.

² Çifte ezan tabiri Türk kültür tarihinde iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi cuma namazında okunan dış ve iç ezana denir. İkincisi ise birbirine yakın olan selâtin camilerde bazı vakitlerde bilhassa ikindi ezanında iki müezzinin karşılıklı olarak ezan okumasıdır. Bazen de aynı caminin iki minaresinde iki müezzinin karşılıklı ezan okuması şeklinde gerçekleşir. Genellikle İstanbul’un sur içindeki ve Üsküdar’daki tarihî camilerinde bu şekilde ezanlar okunmaktadır.

Kimse dönüp süngüme yan bakmasın

der.

Mehmet Âkif'in sadece eserlerinde değil, hayatında da ezanın ve müezzinin büyük bir yeri vardır. Güzel sesle ezan okuyan müezzinleri dinlemeye hayran olan Âkif, bir gün Kırkağaç'tan Edirne Selimiye Camii'nde sabah ezanı okuyan Bursalı Hafız Emin'in sesine hayran olur ve o günden sonra Hafız Emin Efendi'yle yaklaşık 45 yıllık bir dostluk tesis eder.¹ Âkif'in, Said Paşa imamına benzettiği ve takdir ettiği müezzinlerden biri de Hafız Kemal Efendi'dir. Hafız Kemal'e "*Kemal Hafız*" diyen, onu devrin önemli musikîşinaslarından Şerif Muhyiddin ve Abbas Halim Paşa ile tanıştıran Âkif, "*Hafız Kemal okurken insan Süleymaniye Camii'ni, Sinan'ı görür gibi oluyor. O ne azamet, o ne kuvvet!*" der.² Müderris bir babanın kucağında hayata gözlerini açan, çocukluğunu Müslüman mahallesinde, minare gölgesinde geçiren Akif için ezan, millî ve dinî hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Âkif'in şiirlerinde ezan, Allah'ın azametinin sembolü ve dinin şâiri olmasının yanı sıra Türk kültürünün ve kimliğinin de ayrılmaz bir parçasıdır.

Türk edebiyatının bilhassa 20. Yy. Türk şiirinin en büyük isimlerinden biri olarak kabul edilen Yahya Kemal'in şiirlerinde ve nesirlerinde ezan, millî kültürün en önemli unsurlarından biridir. Yahya Kemal'e göre ezan, tarihin ve kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü Türk kültürü asırlardan beri İslâmiyet'le imtizaç etmiştir ve birbirinden ayrılması mümkün değildir. Yahya Kemal'in ezan sevgisinde, küçükken aldığı Müslüman terbiyesinin, şairin uzun yıllar gurbette kalmasının ve ezansız muhitlerde yaşamasının tesiri vardır. Yahya Kemal, hatıralarında çocukluk muhitinin "*uhrevî bir âlem*", evlerinin İshakiye Camii'ne bitişik olduğunu ve mezkûr caminin minaresinden Partal Hafız'ın ezanlarını ve salalarını dinlediğini söyler.³ Müslüman çocuklarının terbiyesinde ezan sesinin önemine inanan şair, kendisinin de böyle bir terbiyeden geçtiğini şöyle anlatır:

"O yaşlarımda ben, Üsküp minarelerinden yükselen ezan seslerini duyarak, içim bu seslerle dolarak yetişiyordum. Minarelerde ezan başladığı zaman evimizde rûhanî bir sessizlik olurdu. Galiba Üsküp'ün sokaklarında da böyle bir rüzgâr doluşır, bütün şehri bir mâbed sükûnu kaplardı. Yalnız ezan sesleri duyulurdu. Annemin dudakları, İsm-i Celâl'le kıvıldardı. Bin üç yüz sene evvel, Hazreti Muhammed'in (sav.) Bilal-i Habeşi'den dinlediği ezan, asırlarca

¹ Kuntay, *age.*, s. 182.

² Eşref Edip, *Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazuları*, Sebülürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1381-1962, 2. Tab'ı, c. 1, s. 363.

³ Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebi Hatıralarım*, 2. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976, s. 35.

sonra, bizim semalarımızda hem dinî hem millî bir musiki olmuştu. O anda semâmızın mağfiret âleminde gelen, ledünni bir sesle dolduğunu hissedirdim. Lâkin bu sesler beni bütün ömrümce bırakmış değildir. Müslüman Türk çocuklarının dinî ve millî terbiyesinde ezan seslerinin büyük tesirine inanırım... Ben Paris'te iken bile, hiç münasebeti olmadığı hâlde, kulaklarıma Üsküp'teki ezan seslerinin bir hatıra gibi aksedip beni bir nostalji içinde bıraktığını hissettiğim anlar olmuştur.”¹

Yahya Kemal, üslûp ve muhteva bakımından Türk edebiyatında emsaline ender rastlanılacak bir nesir harikası olan “Ezansız Semtler” yazısında, ezan seslerinin duyulmadığı modern ve monden muhitlerde yetişen Türk çocuklarının nasıl bir kimlik bunalımına ve ruh sefaletine duçar olacaklarını anlatır:

“Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan büyüyen oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasib alabiliyorlar mı? O semtlerdeki minareler görülmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil günleri hissedilmez. Çocuklar Müslümanlığın çocukluk rüyasını nasıl görürler? İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyasıdır ki bizi henüz bir millet hâlinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık rüyası ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler, mübarek günlerin akşamları bir minderin köşesinde okunan Kur'ân'ın sesini işittiler; bir raf üzerinde duran Kitâbullâh'ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gül yağı gibi bir ruh olan sarı sahifelerini kokladılar. İlk ders olarak besmeleyi öğrendiler; kandil günlerinin kandilleri yanarken, Ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, camiler içinde şafak sökerken Tekbirleri dinlediler, dinin böyle bir merhalesinden geçtiler hayata girdiler. Türk oldular... Bugünün çocukları büyük bir ekseriyetle yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tahassüs ile değilse bile yine Müslümanlığı hissediyorlar. Fakat fazla medenileşen üst tabakanın çocukları ezansız yeni semtlerde alafranga terbiye ile yetişirken Türk çocukluğunun en güzel rüyasını göremiyorlar. Bu çocukların sütü çok temiz hilkatleri çok metin olmalı ki ileride alafranga hayat Türklüğü büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler, yoksa ne muhit, ne yeni yaşayış, ne semt, hiçbir şey bu yavrulara Türklüğü hissettiremez...”

¹ Nihad Sâmî Banarlı, *Bir Dağdan Bir Dağa: Banarlı'nın Kaleminden Yahya Kemal, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, Kasım 1984, s. 17-18; Nihad Sâmî Banarlı, Yahya Kemal'in Hatıraları, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1960, s. 26-27.*

(...)

Biz bugünün Türkleri bilakis Şişli, Nişantaşı, Kadıköy, Moda gibi küçücük bir şehri andıran yerlere yerleştik, fakat o yerler Müslüman ruhundan ârî, çorak ve kurudur. Bir Üsküdar'a bakınız bir de Kadıköy'üne, Üsküdar'ın yanında Kadıköy Tatavla'yı andırır...

(...)

Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minaresiz ve ezansız semtlerde doğan, Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlayamayacaklar!"¹

Yahya Kemal, Mehmet Âkif'ten daha ileri giderek ezanı ve Kur'an'ı sadece dinin ve kültürün değil, devletin de temeli olarak görür. 30 Mart 1922'de *Tevhid-i Efkâr*'da çıkan "Ezan ve Kuran" başlıklı yazısında; "*Bu devletin iki manevî temeli vardır: Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor! Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor!*" der. Yahya Kemal, Millî Mücadele'nin asıl gayesinin bu iki kutsal değeri muhafaza etmek olduğunu söyler: "*Eskişehir'in, Afyonkarahisar'ın, Kars'ın genç askerleri, siz bu kadar güzel iki şey için dövüştünüz!*"²

Yahya Kemal'in baştan sona ezanı konu alan en önemli şiiri, gazel nazım şekliyle ve aruz vezniyle kaleme alıp Üsküp'teki annesinin kabrine ithaf ettiği "Ezan-ı Muhammedî" şiiridir. Kâzım Yetiş, Türk edebiyatında "Ezan-ı Muhammedî" şiiri kadar ezanı güzel anlatan ikinci bir şiir olmadığını, 900 senelik Türk İslam edebiyatında eski şairlerin hepsinin İslam'ı Yahya Kemal'den daha iyi bilmelerine rağmen onun kadar güzel bir ezan şiiri yaz(a)madıklarım söyler. Bunun tek nedeni "*Ol mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler*" mısraında saklıdır. 18 yaşında Paris'te birtakım materyalist akımlara kapılan şairin, çocuklukta duyduğu ezan sesleri beyninde hep uğuldemiş ve ezanı millî bir vakıa olarak görmüştür.³

Yahya Kemal'in fütuhât ve gaza ruhunu tebci ettiğî⁴ "Ezan-ı Muhammedî"⁵ şiirinde ezan, sesi ve ifade ettiğî mânâyla sadece "cihan-ı Muhammedî"ye değil bütün dünyaya ulaşması gereken bir mesajdır. Dünyayı iki hükümdara dar gören ve içinde fetih sevdası taşıyan Yavuz Sultan Selim eğer ölmeseydi fethettiğî ülkelere ezan vasıtasıyla Hz. Muhammed'in (sav.)

¹ Yahya Kemal, "Ezansız Semtler", *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1974, s. 121-124.

² Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999, s. 120.

³ Semih Çelik, "Kâzım Yetiş ile Yahya Kemal'e Dair Bilinmeyenleri Konuştuk", *Akıncı Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, y. 3, S. 13, Ocak-Şubat 2008, s. 8-9.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, Ocak 1982, s. 57.

⁵ Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, 5. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993, s. 43-44.

şanını taşıyacaktı. Yüz bin minareden okunan ezan vasıtasıyla cihanın şarkında ve garbında ruh-ı revân-ı Muhammedî'yi şehbal açtıracak ve böylece yerler gibi gökler de aydınlığa kavuşacaktı. Ezanı, "emr-i bülend" diye tavsif eden Yahya Kemal, Allah'ın azametiyle mukayese edilince Müslüman dünyasının bu sadâya dar geldiğini belirttiikten sonra bütün dünyanın İslâm bayrağı altında toplanmasını hayal eder.¹

*Emr-i bülendsin ey ezan-ı Muhammedî
Kâfi değil sadâna cihan-ı Muhammedî*

*Sultan Selim-i Evvel'i râmetmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şan-ı Muhammedî*

Yahya Kemal'in, ilk defa Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp tarafından dile getirilen Türkçe ezan tekliflerinin aksine "Ezan-ı Muhammedî" şiiri ve "Ezansız Semtler" yazısıyla ezana methiyeler yazması oldukça cesur bir adımdır. Hatta şair, şiirinde Türkçe ezanı değil de "lisan-ı Muhammedî" ve "beyan-ı Muhammedî" tabirini kullanır. Lisan-ı Muhammedî'nin arşa aksetmesiyle semadaki ruhlar da hep birden "Tanrı Uludur"u değil de "Allahuekberi" görür:

*Gök nura garkolur nice yüz bin minareden
Şehbal açınca ruh-ı revan-ı Muhammedî*

*Ervâh cümleten görür Allahü Ekber'i
Akseyleyince arşa lisan-ı Muhammedî*

*Üsküp'te kabr-i mâdere olsun bu nev-gazel
Bir tuhfe-i bedî' ü beyan-ı Muhammedî*

Tek Parti döneminde milletvekilliği ve çeşitli ülkelerde diplomatlık yapan Yahya Kemal'in "Ezan-ı Muhammedî" şiirinin şairin hayatı boyunca hiçbir dergi ve gazetede yayımlanmaması dönemin sosyo-politik durumuyla ilgilidir. "Ezan-ı Muhammedî", ilk defa şairin ölümünden 4 sene sonra 1962 yılında basılan "Eski Şiirin Rüzgârıyla" adlı kitapta yayımlanır.²

¹ Zeynep Kerman, "Üç Ezan Şiiri" *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 170.

² Ezan sevgisini şiirle ifade eden Yahya Kemal'in, "Ezan-ı Muhammedî" şiirini tam olarak ne zaman yazdığı bilinmemektedir. Bunda dönemin Türkçe ezan ve Türkçe ibadet tartışmalarının etkisi yadsınamaz. Sermet Sami Uysal, Yahya Kemal'in bütün şiirlerinin ad sırasına göre ilk yayın yer ve yıllarını belirtirken "Ezan-ı Muhammedî" şiirinin ilk defa 1962'de *Eski Şiirin Rüzgârıyla* kitabıyla birlikte yayımlandığını belirtir. Ahmet Hamdi Tanpınar da Ezan-ı

Yahya Kemal “Gedik Ahmet Paşa’ya Gazel”de, Fatih Sultan Mehmet’in bu büyük veziriazâmının 1480’deki Otronto seferine işaret eder.¹ Gök gürültüsü şeklindeki tekbir sedalarının ve ezan sesinin Katolikliğin merkezi olan Vatikan’daki meşhur Saint Peter Kilisesi’ne kadar gidip Muhammedî mesajın yani İslam’ın, Hıristiyanlığın kalbi mesabesindeki Roma’dan bütün Hıristiyan dünyasına yayılması gerektiğini söyler:

*Ra’ d-ı tekbir kopup gitmelidir bang-i ezan
Dâr-ı küffarda meşhur kenisaya kadar*

*Gark-ı nûr olmalı iman-ı Muhammed’le Frenk
Bu sefer Rim-Papa’dan Hazret-i İsa’ya kadar²*

“Hasan Rıza’ya Sesleniş”te Yahya Kemal, cumhurbaşkanlığı genel sekreteri ve kendisinin de hemşerisi olan Hasan Rıza Soyak’a Üsküp şehrinde bahseder. Şiirde Hasan Rıza’ya binlerce türbesi, Vardar Nehri etrafındaki camilerden taşan tekbir sesleri ve fethe giden akıncıların dillerindeki “Allah Allah” sedalarıyla meşhur olan bu şehrin her tarafındaki Müslümanlık mühürlerini hatırlatır. Şair, Yıldırım Bayezid zamanından beri günde beş vakit ezan seslerini duyan Vardar Nehri’nin tekbirlerle çağlayıp aktığını şöyle dile getirir:

*Üsküp bir Müslüman şehirdi
Binbir türbeyle müştahirdi
Vardar’sa önünde bir nehirdi
Her an tekbirlerle çağlar.³*

“26 Ağustos 1922” tarihli münacat tarzındaki kıtasında ise şair, Türk ordusunun Allah’ın yüce adını ezanlar vasıtasıyla afak-ı âlemde

Muhammedî şiirinin, “Rihlet” şiirinin başlangıcı ile bitişi arasındaki zamanda yazıldığını söyler; ama tam olarak bir tarih vermez. “Rihle” şiiri ilk defa 3 Şubat 1957’de *Hürriyet* gazetesinde yayımlanır. “Ezan-ı Muhammedî”, Türkçe ezanın okunduğu ve gerçek ezana özlemin duyulduğu yıllarda yazılmış olabileceği gibi 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesini müteakip ezanın aslı şekline dönüldüğü ve İstanbul’un fethinin 500. yılının kutlandığı yıllarda da yazılmış olabilir. Zira şiirde ezan, fethin sembolü olarak görülmektedir. (Sermet Sami Uysal, *Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal Beyatlı*, Yahya Kemal’i Sevenler Derneği, İstanbul, 1998, s. 418; Tanpınar, *age.*, s. 56).

¹ 1480’de Otronto’yu fetheden Gedik Ahmet Paşa, İtalya’da girişeceği yeni fütuhât için İstanbul’dan yardım ister. Fatih Sultan Mehmet’in vefatı etmesi, yeni padişah II. Beyazid’in Otronto’ya asker sevk edilmesine sıcak bakmaması ve orduyu geri çağırması üzerine Gedik Ahmet Paşa’nın İtalya seferi yarım kalır. (“Gedik Ahmet Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 543).

² Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, 5. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993, s. 71-72

³ *Age.*, s. 127.

bayraklaştıran yegâne ordu olduğunu söyler ve Allah'tan İslâm'ın yeryüzündeki bu son ordusunu gâlib etmesini ister:

*Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbi
Senin uğrunda ölen ordu budur yâ Rabbi
Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmın
Gâlib et çünkü bu son ordusudur İslâm'in¹*

Sonuç

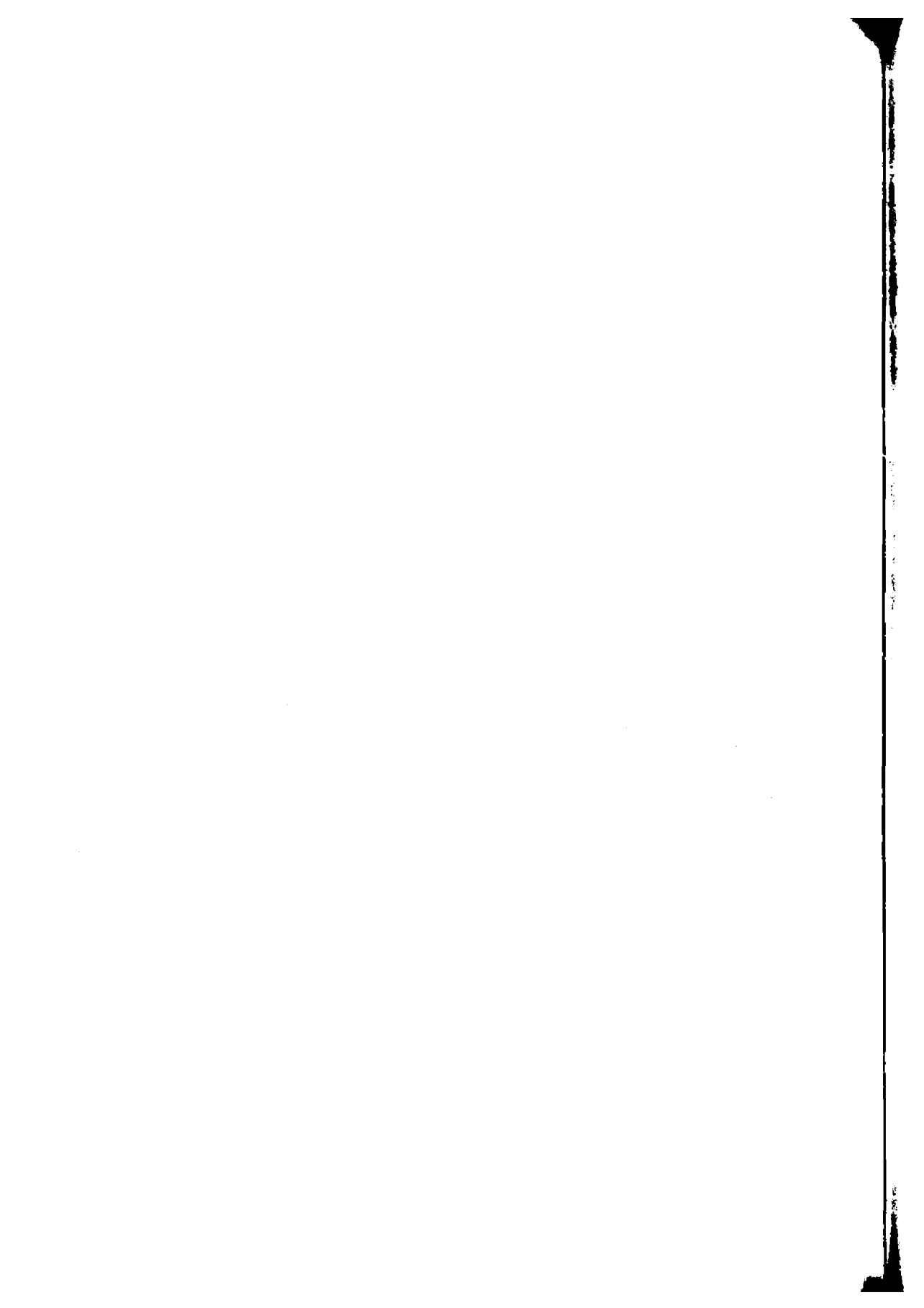
20. yüzyıl Türk şiirinin en güçlü iki şairi Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te ezan, sadece dinî bir ritüel değil, millî bir vakıa ve istiklalin sembolüdür. Balkan kökenli bu iki şairin eserlerinde ezana bakışın olumlu olmasının en önemli nedeni yetiştikleri kültür ortamının millî ve manevî değerlere bağlı olmasından, ezanı Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası ve istiklalimizin sembolü olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. 20. yüzyılda millî-manevî değerlerin zayıflaması ve dinî hayatın modern-seküler hayat karşısında tasfiye olması, her iki şairin bağrında yetiştikleri dinî muhitin değerlerine sığınma ihtiyacı hissetmelerini sağlamıştır. Mehmet Âkif'te ezan, Allah'ın büyüklüğünü hatırlatan dinî bir çağrı olmanın yanı sıra Müslümanlar arasındaki birliğin, maddî ve manevî uyanışın sembolü iken Yahya Kemal'de ise millî terbiyenin aslî unsuru, dinin estetik yönünün ve İslâm fütuhâtının sembolüdür

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Hâşim, "Müslüman Saati", 1921, *Bütün Eserleri-III*, (hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- Armağan, Mustafa, *Türkçe Ezan ve Menderes Bir Devrin Yazılamayan Gerçekleri*, TimaşYayınları, İstanbul, 2010.
- Aydın, Mustafa, "Son Osmanlı Anılarını Ramazan Zamanı'na Anlattı", *Ramazan Zamanı*(*Zaman Gazetesi Eki*), S. 3, 25 Ağustos 2010.
- Banarlı, Nihad Sâmî, *Bir Dağdan Bir Dağa: Banarlı'nın Kaleminden Yahya Kemal*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, Kasım 1984.
- Banarlı, Nihad Sami, *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1960.
- Yahya Kemal Beyath, *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1974.
-, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, 2. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1976.
-, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, 5. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, 3. bs., c. 1, YKY, İstanbul 2002.

¹ *Age.*, s. 140.

- Çelik, Semih, "Prof. Dr. Kazım Yetiş ile Yahya Kemal'e Dair Bilinmeyenleri Konuştuk", *Akpınar*, y. 3, S. 13, Ocak-Şubat 2008.
- Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, El-Cüz'üs-Salis, Kitâb'ül Cihâd, 41/2540.
- Ebüzziya, Ziyad - Kozikoğlu, Sahir, *1921-1933 Galatasaray Tarihçesi*, Galatasaray Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *Mehmet Âkif: İslâmcı Bir Şairin Romanı*, c. I-IV, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1956, , 504 s.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, (hzl. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, 6. bs., İstanbul 2008.
- Eşref Edip, "Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi", *Sebilürreşad*, c. IV, S. 80, Haziran 1950.
- Eşref Edip, *Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazuları*, c. 1, Sebilürreşad Neşriyatı, 2. tab'ı, İstanbul 1381 (1962).
- Eşref Edip, *Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazuları*, c. I, Sebilürreşad Neşriyatı, 2. tab'ı, İstanbul 1381 (1962).
- İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, "Ezan", TDV Yayınları, İstanbul 1995.
- İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, "Gedik Ahmet Paşa", TDV Yayınları, İstanbul, 1996.
- Gez, Başak Ocak, "Fikirden Eyleme Türkçe Namaz Meselesi: 1920'lerin Cesur Bir Hocası", *Toplumsal Tarih*, c. 8, S. 47, Kasım 1997.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. V, (çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.
- Kandemir, Hüseyin, *Rus Edebiyatında İstanbul*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.
- Kanık, Orhan Veli, "Ezan", *Yaprak*, 15 Temmuz 1950.
- Kerman, Zeynep, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990.
- Semenderoğlu, Vefa - Tanburacı, Osman H., *Galatasaray ve Galatasaraylılar Derneği Tarihçesi*, İstanbul 1994.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, c. I, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yahya Kemal*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, Ocak 1982.
- Uysal, Sermet Sami, *Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal Beyatlı*, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, İstanbul, 1998.
- Vahapzade, Bahtiyar, *Gün Var Bin Aya Değer*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2006.
- Yahya Kemal, Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

FETHİ TEVETOĞLU'NUN ÖYKÜCÜLÜĞÜ

Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI*

Özet

Siyasi hayatının yanı sıra birçok edebi ürün de veren Fethi Tevetoğlu'nun Kopuz dergisinde yayınlanan Kür Şadın Sofrasında ve Türk Kanı Bozulmasın Deye adlı iki hikâyesi de mevcuttur. Bu hikâyelerden Kür Şadın Sofrasında "ben" zamirini kullanan Fethi Tevetoğlu'nun Bilge Tonyukuk Abidesi'ne yaptığı yolculuğu anlatmaktadır. Diğer hikâye olan Türk Kanı Bozulmasın Deye başlıklı hikâyede ise köylü şair Aslan ile şehirli şair olan Aslan'ın amcası oğlu arasında geçen konuşma ve olaylar hikâye edilir. Bu hikâyelerde zaman unsuru yoktur ve mekân olarak da açık mekânlara yer verilir. Olaylar açısından Kür Şadın Sofrasında hikâyesi Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Gönül Hanım romanına, Türk Kanı Bozulmasın Deye ise Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiirine benzemektedir.

Anahtar Kelimeler: Fethi Tevetoğlu, hikâye, Kür Şadın Sofrasında, Türk Kanı Bozulmasın Deye, Kopuz.

STORYWRITER OF FETHİ TEVETOĞLU

Abstract

Fethi Tevetoğlu who composed various literary works besides his political life has two stories published in Kopuz journal named Kür Şad'ın Sofrasında (In the Meal of Kür Şad) and Türk Kanı Bozulmasın Deye (for Turkish blood not be spoiled). From those stories in Kür Şad'ın Sofrasında Fethi tevetoğlu who used pronoun "ben (I)" narrated his journey to the monument of Bilge Tonyukuk. As for in the other story named Türk Kanı Bozulmasın Deye conversation and events between peasant poet Aslan and his townsman cousin were narrated. In those stories there has been no time aspect and open places have been used for space aspect. In terms of epizodes Kür Şadın Sofrasında resembles Ahmet Hikmet Müftüoğlu's novel named Gönül Hanım while Türk Kanı Bozulmasın deye approximates Faruk Nafiz Çamlıbel's poem called Han Duvarları.

Key Words: Fethi Tevetoğlu, story, Kür Şadın Sofrasında, Türk Kanı Bozulmasın Deye, Kopuz.

* Yard. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi

1916 yılında doğan ve çeşitli devlet kurumlarında çalışan Fethi Tevetoğlu¹, yazı ve yayın denemelerine 1927-1928'de Samsun İstiklâl İlkokulu'nda tek başına çıkardığı duvar gazetesi ile başlar. 1931-1932 yıllarında *Atsız Mecmu'a*'da; 1933-34'te *Orhun* dergisinde ve 1935-39 yıllarında *Yücel* dergisinde şiir, mensur şiir, edebî araştırma ve tercümelemleri yayınlanan Tevetoğlu'nun Ali Fethi, Atsız Yoldaş, Mengüç Atsız Yoldaş, M. Atsız Yoldaş, Fethi Tevet, Mengüç Tibet, Tibet, Tevet, Atsız Yoldaş,² *Kopuz*³ imzalarını kullandığı görülür. 1939 ve 1941 yıllarında Samsun'da *Kopuz* adıyla bir dergi yayımlar.⁴ Şiirlerini kitaplaştırmış olsa da kendisinin çıkarmış olduğu *Kopuz* dergisinin 1939 yılındaki ilk yayın döneminde tefrika hâlinde yayınlanan ve kitaplaştırılmayan *Kür Şadın Sofrasında*⁵ ve *Türk Kanı Bozulmasın Deye*⁶ adlı iki hikâyesi de bulunmaktadır. Makalede bu iki hikâyenin ilk önce tahlili yapılacak, sonrasında da hikâyelerde vurgulanan unsurlar ile onların benzerlik taşıdığı Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiiri karşılaştırılacaktır. Fethi Tevetoğlu'nun *Kür Şadın Sofrasında* başlığıyla hazırladığı millî Türk destanı her ne kadar Kürşad'ı anlatıyor olsa da aslında "ben" zamiriyle kendini de anlatır. Bu yönüyle öykü olduğu söylenilebilir. Yazar metnin girişinde Kürşad'ı anlatarak Türk gençliği arasında ona benzer kahramanların yetişmesini temenni eder. Ayrıca girişin sonuna "Türklük için en ufak bir fayda temin edebilirsek bize ne mutlu" ifadesini de ekler. "Millî Türk Destanı:1" şeklinde üzerine not düşülen *Kür Şad'ın Sofrasında* başlıklı ilk hikâye "Önünç" kısmında Tevetoğlu, Türk milletinin tarihte üstün bir millet olduğunu, diğer milletlerin onu çekemediklerini, Türk milletinin birçok eşsiz yiğit yetiştirdiğini, yakın bir tarihte üç kitayı kapladığını ve diğer milletlerin

¹ Fethi Tevetoğlu'nun hayatı ve sanatı için bk. Mehmet Soğukömeroğulları, *Fethi Tevetoğlu Hayatı Sanatı ve Şairliği*, Grafiker Yay., Ankara 2012; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Cilt 2, 1944, s. 565; Mert Gönül, *Türk Düşünce ve Siyasi Hayatında Dr. Fethi Tevetoğlu*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2011; Ramazan Korkmaz, "61. Yazı Yılında Dr. Fethi Tevetoğlu ve Eserleri", *Yeni Forum*, 1-15 Temmuz 1989, C. 10, S. 236, s. 47; Nizam Önen, "Fethi Tevetoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, İstanbul İletişim Yayınları, 2008, s. 622-627.

² Mert Gönül, *Türk Düşünce ve Siyasi Hayatında Dr. Fethi Tevetoğlu*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2011; s. 18.

³ Nurullah Çetin, *Takma İsimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 172.

⁴ Mütrefekürin Türklük düşüncesi içerisindeki asıl etkisi *Kopuz* dergisini çıkarmasıyla başlar. Bu dergiyi 1939 yılında dokuz sayı 1943 yılında ise 12 sayı yayımlar. Bk. Mert Gönül, *age.*, s. 80-102.

⁵ Fethi Tevet, "Kürşad'ın Sofrasında", *Kopuz*, C. 1, S. 4, 15 Temmuz 1939, s. 138-140; C. 1, S. 5, 15 Ağustos 1939, s.196-200. Bu hikâye için makalede KS kısaltması kullanılacaktır.

⁶ Fethi Tevet, "Türk Kanı Bozulmasın Deye", *Kopuz*, C. 1, S. 6, 15 Eylül 1939, s. 233-237. Bu hikâye için makalede TKB kısaltması kullanılacaktır.

medeniyeti onlardan öğrendiklerini belirtir. İlim, fen ve sanatta üstün olan Türk milleti askerlikte ve ahlakta da üstündür. Ayrıca Türk milletine barbar diyen Avrupalıların onun askerlik yönünden üstün olduğunu inkâr etmedikleri de “Önüç” kısmında vurgulanan unsurlar arasındadır. Sanatçı, Türklerin büyük sözlerinden oluşan Göktürk kitabelerinden bir demet sunarak “*Türk gençliğinde Kür Şad gibi feragati nefis igesi kahramanların yetişmesine yani milli seciyenin kuvvetlenmesine yardım etmek*” ister.

Hikâyenin olay örgüsü soru işaretleri ile başlar. Tevetoğlu, hikâyenin ilk paragrafında “*Nerde o eski nal sesleri?*” *Nerde göklerin akıncı ecdadımın nâralarıyla çınlaması?*” sorularını sorar. “Tanrı Dağı Yollarında” başlığını taşıyan hikâyenin “Birinci Bölüm”ü yazarın Tanrıdağı’na yaptığı yolculuğu anlatır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde tasvirler dikkati çeker. Sanatçının hikâyeyi yazmaktaki temel amacı Orta Asya’yı okuyucuya, kendisinin deyimiyle, Türk gençliğine anlatmak veya Orta Asya’ya sanal bir yolculuk yapmaktır. Yolculuk sırasında gezilen yerlerden sonra yazar kılavuzuna “Yolumuz Bayın Çokluya dönsün” der. Bu ifadeyle hikâyenin ikinci bölümü başlar ve yazar Bilge Tonyukuk Abidesi’ne ulaşır. Utanır, ağlar ve “*ölmüceyedek Türklük için çalışmaya and*” içer. Kendisine ant içiren Bilge Tonyukuk Abidesi ile hikâye son bulur.

Yazarın ikinci hikâyesi “Türk Kanı Bozulmasın Deye” başlığını taşır. Bu öykü de geniş bir tasvirle başlar. Tevetoğlu hikâyenin birinci kısmında sadece hikâyenin mekânı olan “Tozlu köy”ü ve çevresini tasvir eder. Hikâyenin olay örgüsünün ikinci kısmında hikâyenin başkışısı ve köylü bir şair olan Aslan’ın şehirli şair olan amcasının oğlu ile konuşmaları söz konusudur. Bu bölümde Aslan değirmende bir ceviz kütüğünün üstünden amcası oğluna seslenir. Aslan duvardaki kemeçesini alır ve şehirli amcası oğlula ceviz kütüğü üstünde yürümeye başlar. Ceviz kütüğü üstünde yürürlerken Aslan’ın amcası oğlunun ayağı kayar ve ölümle yüz yüze gelir. Aslan’ın amcası oğlunun tek amacı üniversiteyi bitirdikten sonra köye yerleşmek ve köylülerle ilgili planlarını gerçekleştirmektir. Şehirli şairin kazayı geçirdiği günkü amacı ise, “*Bir saz şairi olan Aslan köyün yıllardanberi ağızlarda dolaşan menkabelerinden, değirmenin korkunç hikâyelerinden bir kaçını anlatacak ve şehirli şair de bunlardan mülhem olacaktı.*” (TKB, s. 234) cümleleriyle ifade edilir. Öykünün üçüncü bölümünde ise, Aslan’ın amcası oğluna anlattığı Kara Su ile ilgili “Erkek Ayşe” hikâyesi yer alır ve hikâye bununla son bulur. *Kür Şadın Sofrasında* Hikâyenin anlatıcısı kahraman anlatıcı, tanık anlatıcı adı da verilen “özne anlatıcı”dır. Söz konusu anlatıcı, olayın hem yapıcısı hem anlatıcısı hem de aktarıcısıdır.¹ Bu durumun yanı sıra özne anlatıcı özdeş özne ve ayrılmış özne olmak üzere ikiye ayrılır. Fethi Tevetoğlu’nun başlıklı hikâyesi bunlardan özdeş özne kısmına uygun gelir. Bu öznedeki kişi yaşantı,

¹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2008, s. 112.

gözlem ve izlenimlerini sadece tasvir eder. "*Fakat Altay dağları yine, aynı eski günlerinin haşmetiyle karşımda yükseliyor. Yalnız, Türk Altayının adını değiştirmişler; şimale uzanan silsilesine Rus Altayı, Cenuba uzanan silsilesine Çin Altayı deyorlar. Lâkin Altayın en yüksek noktası – Her ne kadar Ruslar Byeluha deye bir ad koymak istemişlerse de – Katun başı adını taşıyor*" (KS, s. 139) ifadelerinde yazar Tanrı Dağı'na yaptığı yolculuğu ve gördüklerini özdeş öznede olduğu gibi tasvirî bir şekilde anlatır. Ayrıca alıntılanan metinde geçen "karşımda" ifadesi özdeş öznenin kullanıldığını daha net bir şekilde kanıtlar. Bunun yanı sıra kullanılan I. tekil şahıs kahraman bakış açısının da kullanıldığını gösterir.

Türk Kanı Bozulmasın Deye başlığını taşıyan ikinci hikâyede ise, olaya dışardan tarafsız bir şekilde bakan "nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı" olayı okuyucuya sunmaktadır. "*Genç şâir, atını bir ağaca bağlamış, son selden sonra köprü olarak kullanılan uzun ceviz kütüğünün üstünden değirmendeki amcazadesine sesleniyordu. Karşılık alamayınca bir canbaz gibi kollarını yana açıp yavaş yavaş ilerledi ve iki köşesi toprağa gömülü iki göşesi de kalın birer ağaç üzerine dayanan değirmenin kapusunu açtı.*" (TKB., s. 233) şeklindeki alıntıda görüleceği üzere anlatıcı tamamıyla tarafsızdır ve dışarıdan olayı gözlemler. Bakış açısı ise gözlemci bakış açısına uygundur.

Kür Şadin Sofrasında adlı hikâyenin şahısları ise sadece yazar, hikâyede bir yerde geçen kılavuz ve Tilingit kabilesidir. Osman Gündüz bu tür hikâyeleri "Baş kişi anlatıcı olarak "ben" şeklinde ele alır. Bu kişi hem olayın içerisinde yer alır hem de olayların birinci tekil anlatıcısıdır.¹ Örneğin "*Katun'a karışan Köksu ırmağının yatağı kenarından Köksu dağlarına tırmanıyoruz*" (KS., s. 140) ifadelerinde yazarın hem anlatıcı hem de kişi olduğu görülür. Hikâyede yer alan "*Kulağımı toprağa verdim, bir ayak sesi duymadım. Nerde o eski nal sesleri?*" *Nerde göklerin akıncı ecdadımın nâralarıyla çınlaması?*" (KS., s. 139) ifadelerinde kişinin kendi kendine iç konuşma gerçekleştirdiği görülür. Diğer kişi olan "kılavuz" ise bir yerde "*Kılavuzuma "Yolumuz Bayın Çokluya dönsün" dedim*" (KS., s. 196) ifadelerinde görülür. Tilingit kabilesi ise, Tirekli Dağları'nda oturan bir kabile olarak tanıtılır ve yazar ile kılavuza kırmız ikram etmeleri dolayısıyla hikâyeye dâhil olurlar.

Türk Kanı Bozulmasın Deye başlıklı hikâye, Aslan ve amcasının oğlu olmak üzere iki kişi üzerine kuruludur. Bunlardan Aslan, Tozlu Köylü'dür ve genç bir halk şairidir. Fizikî olarak amcası oğlundan küçük olmasına rağmen daha boylu, omuzlu ve kuvvetlidir. Bulunduğu köyün menkıbelerini ve değirmenin korkunç hikâyelerini iyi bilir. Diğer özellikleri ise, hikâyede "*O kanlı yüzü bulutsuz ve parlak yaz gökleri gibi ışıldayan çakır gözleriyle korku ve felaket tanımayan köylü delikanlı bile bir anda değişmişti.*" (TKB., s. 234) ifadeleriyle anlatıcı tarafından okuyucuya sunulur. Diğer kişi ise Aslan'dan

¹ Osman Gündüz, *Oktay Akbal'ın Öykücülüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 109.

bir yaş büyük olan amcasının oğludur ve adı belli değildir. Şehirli bir şair olan söz konusu kişi, fizikî olarak diğer köylülerden farklıdır ve bilekleri çok narindir. Hayatının sonuna kadar köyünde çalışmayı düşünen Aslan'ın amcasının oğlu tahsilinin bitmesi yaklaştığından yaz tatilini geçirmek için köye gelmiştir. Çünkü iki yıl sonra tahsili bitince köye tamamıyla yerleşecek ve birden yabancılaşmayacaktır. Onun düşünceleri ise, hikâyede şöyle anlatılır:

“Çok iyi ve ileri düşünceleri vardı; Memleketin bütün yükünü yüzyıllardanberi sırtında taşıyan Türk köylüsünün ızdırabına ortak olmayı, onu azaltmayı düşünüyor, hakikatin içine gömülmeği ve bundaki tadı şehirdakilere duyurmayı isteyordu. Yarınki her şeyden üstün en büyük Türkiye'ye bu yoldan gidileceğine inanı vardı.

Büyük bir kaza geçirdiği bu günde Mezreden değirmene inmesine sebep şu idi:

Bir saz şairi olan Aslan köyün yıllardanberi ağızlarında dolaşan menkâbelerinden, değirmenin korkunç hikâyelerinden bir kaçını anlatacak ve şehirli şâir de bunlardan mülhem olacaktı.” (TKB., s. 234).

Hikâyede yer alan diğer kişiler belirli bir isimle zikredilmeyip genel olarak bilgi verilen “Tozlu köy” ahalisidir. “Tozlu köy”lüler toprağı çok severler, kara toprak yerine yeşil toprak tabirini kullanırlar. Savaşa gidip dönmeyenlerle Erkek Ayşe dışında torununu görmeden ölen kişi yok gibidir. Bu vesileyle “Erkek Ayşe” karakteri de hikâyeye dâhil olur. Erkek Ayşe figüründen okur, hikâyede anlatılan bir menkıbe dolayısıyla haberdar olur.

Kür Şadın Sofrasında adlı hikâyenin konusu, yazarın Göktürk Kitabelerine yaptığı yolculuktur, izleği ise Göktürk Kitabelerinden çeşitli bölümleri gençlere anlatarak Türk seciyesinin gelişimine katkıda bulunmak olarak açıklanır. Hikâyenin zamanı belli değildir. Mekân olarak ise genellikle açık mekânlar kullanılır. Bu mekânlar Altay Dağları, Katun Nehri, Töles Gölü, Tirekli Dağları ve Bayın Çoklu'dur. Yazarın bu mekânları kullanmasındaki temel amaç Orta Asya coğrafyasını gençlere tanıtmaktır. Hikâyede kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Hikâyenin bazı yerlerinde “isteyordum” gibi sapsmalarına yer verilir.

Türk Kanı Bozulmasın Deye başlıklı hikâyenin konusu ise, Türk köylüsüdür. İzleği ise, Türk köylüsünün yaşadığı sıkıntılara rağmen seciyelerinin güçlü oluşunu ve gıpta ile bakılacak tarafların şehirlilere göstermektir. Hikâyenin zamanı belli değildir. Hikâyede genel olarak, açık mekânlar kullanılmıştır. İlk mekân Hasan Dayı Değirmeni, Erzurum'un kuzeyinden Karadeniz'e doğru inen sıra dağlardan Aşılmaz'm eteklerinde yer almaktadır. Eğer dağlardan sular hızlı gelirse değirmen iyi işler, gelmezse çarkı koparıp götürür. Bunun yanı sıra toprağı gömülü iki köşesi kalın birer ağaç üzerine dayanmıştır. Aşılmaz Dağı'nda ise, kuraklık hiç olmaz, yağmurlar boldur ve dokuz ay dağı başı bembeyazdır. Ormanları çoktur. Diğer mekân dağların eteklerinde yer

alan “Yedipara Köy”den biri Aşılmaz Dağı’nın eteğine kurulmuş Tozlu Köy’dür.

“Toz köy”lü her ailenin “Aşılmaz” üstünde konakladığı üç yer vardır: Biri dağın eteğinde yâni asıl köydedir. Bu sağlam bir köy evidir. İkincisi dağda, etekle tepenin ortasına raslayan mesafedeki ilk ve sonbahar evidir. Köylüler buna Mezre diyorlar. Üçüncüsü de yayladaki çadırlar veya çalularla çevrilmiş konak yerleridir. Bu üç konak göğe yaklaşıldıkça basitleşir, tabiileşir ve yıldızlar en yüksekdeki konak yerinin içinde en iyi ışıldarlar.” (TKB., s. 233).

Metinlerarası İlişkiler

İki veya daha çok metnin bir araya gelmesiyle oluşan metinlerarasılıkta bir metni başka metinler meydana getirir. Metinlerarasılık, özellikle 1960’lardan sonra Julia Kristeva, Roland Barthes, Michael Riffaterre, Harold Bloom tarafından edebi metin çözümlemeleri için ortaya atılan edebiyat kuramıdır.¹ Metinlerarası ilişkilerin çeşitli yöntemleri mevcuttur. Bularndan biri metin ekleme yöntemidir. Metin ekleme yöntemi başka türdeki metninlerin yapıştırma yöntemiyle başka metinlere eklenmesidir.² Ali İhsan Kolcu’ya göre ise, bu yöntem “montaj tekniği”dir.³ *Kür Şadın Sofrasında* adlı eserde Göktürk Kitabeleri metnin içerisine olduğu gibi eklenmiştir. Bu durum metin ekleme yöntemine uygundur.

Türk Kanı Bozulmasın Deye adlı hikâyede metin ekleme yöntemi halk şairi olan Aslan’ın “Erenler suyu”nun nasıl “Kara su” olduğunu anlattığı efsanenin metin içerisine montajlanmasıyla oluşur. Ayrıca halk hikâyesinin içerisinde yer alan şiirler de hikâye içerisine yerleştirilir:

Güzellikte menendin yokdu, tekdin
Benim deyen erkeklerden erkekdin (TKB., s. 237).

Onyedi yıl çiçekler gibi durdun
Nasıl olur Moskof piç doğururdun
Arından sebep kayalardan akdm
Yakdın bizi “Erkek Ayşe”, sen yakdın (TKB., s. 237).

¹ Nurullah Çetin, *Yeni Türk Şürinde Geleneğin İzleri*, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 9 Dilek Yalçın-Çelik, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 47.

² Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2008, s. 214.

³ Ali İhsan Kolcu, *Öykü Sanatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2005, s. 64.

Metinlerarası ilişkilerin farklı bir yöntemi olan metin dönüştürme, metinleri değiştirip dönüştürerek farklı bir metinde kullanma şeklidir.¹ Yazarın hikâyenin girişindeki “nerde” soruları Ziya Gökalp’ın “Altın Destan” şiirinden esinlenmiş gibidir. Ziya Gökalp’ın ilk defa kullandığı “Turan” kavramı ve ideolojisinin unsurlarından “komünizm düşmanlığı”, “ırkçılığın üzerine kurulduğu alan:tarih”, “ırk üzerine inşa edilmiş Türk tanımı”, “köylücülük” Fethi Tevetoğlu’nun hikâyelerinde kendine yer bulur.

Komünizm Karşıtlığı

Türkçü-Turancılar komünizm karşıtlığını, Yahudi karşıtlığı ile birleştiren ve ırkçı düşüncüyü temel alan bir yol olarak görürler. Atsız, Komünizm’in hiçbir vakit Türkler arasına giremeyeceğini söylerken, onun eşitsizlik anlayışına da uygun bir fikir ileri sürdüğünü kaydeden Nizam Önen, Atsız’ın komünizmi en büyük tehlike olarak gördüğünü de kaydeder.² Komünizm karşıtlığı *Türk Kamı Bozulmasın Deye* adlı hikâyede “Yedi para köy”e gelen Rusların (Moskof) Erkek Ayşe’yi kaçırmayı dolayısıyla gün yüzüne çıkar. Bunun yanı sıra Fethi Tevetoğlu’nun Rus düşmanlığı, “*Dursun ağanın evinde girtlağından sıkılarak öldürülmüş bir düşman bulunduğu için, onun sarı çıyanlarla başa çıkamadığını ve kendini teslim etmediğinden öldürüleceksen sır olduğunu sanarlarmış*” (TKB., s. 236) ifadelerinde de görülür. Ayrıca hikâyenin dipnotuna “*Bu köyler Ruslardan çok zarar gördüğü için onları Moskof değil ekseriya Sarı çıyan deye anarlar.*” (TKB., s. 236) ifadesi de eklenerek Tevetoğlu kendi ideolojisini okuyucuya hissettirir. Şairin eserine montaj tekniğiyle bu halk hikâyesini almasının tek gayesi kendi ideolojisi olan Türkçü-Turancı düşünceye zemin hazırlamaktır.

İrkçılığın üzerine kurulduğu alan: Tarih

Türkçü-Turancıların tarih anlayışlarına göre, ilk ırka dayalı devleti Türkler kurar. Onların tarihin derinliklerine inmelerinin iki temeli, kendi ideolojik önermelerini bütün Türklüğe ya da Türk ırkına mal etmeleri; ırkçılık, otoriter yönetim gibi öğeleri de Türk ırkının kültürel “kan” özelliklerine dayandırmalarıdır.³ Tarihin ideolojik manada ön plana çıkarılmasının önemli duraklarından birisi de destan ve mitolojiden faydalanmadır. Mete, Kür Şad gibi efsanevî kişiliklerin tarihsel gerçeklik gibi sunulması; tarihin Türk

¹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, s. 217-218.

² Nizam Önen, *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 315-316.

³ A.g.e., s. 312.

halkının tarihinden daha çok, Türk ırkının kahramanlarının hikâyeleri biçiminde işlenmesi buna eşlik eder.¹

Fethi Tevetoğlu'nun *Kür Şadın Sofrasında* adlı hikâyesinde tarih unsurunun Kür Şad'ın efsanevi kişiliğinde ortaya çıktığı görülür. Yazarın bu hikâyeyi yazmaktaki temel amacı Kür Şad gibi genç nesiller yetiştirmektir. Özellikle metnin "Önüç" kısmında Türklerin Turan'ı kurduğu dönemlerden biri olan Göktürk Dönemi'ne gidişi ve Kür Şad'ı efsanevi bir kişilik olarak tanıtması aynı anlayışın tezahürüdür.

İrk Üzerine İnşa Edilmiş Türk Tanımı

Türkçü-Turancılar bazen kültürü ön plana alsalar da genel olarak Türk milletinin kan üzerine inşa edilmesi üzerinde dururlar. İrk mefhumu, üstünlük psikolojisi ile atbaşı yürür. İlk önce daralan bu üstünlük zamanla genişler ve bir müddet sonra bütün ırklara üstünlüğe dönüşür.² Fethi Tevetoğlu *Kür Şadın Sofrasında* hikâyesinin "Önüç" kısmında Türk milletinin üstünlüğünü vurgulayan birçok unsura yer verir. Bunlardan ilki Türk milletinin kahramanlığıdır. Hatta bunun yanı sıra Türk tarihinin şanlı olmasından da bahseder. Ancak en fazla dikkat çeken nokta "*Bu geçmiş o kadar şanlıdır ki hiçbir milletin bütün tarihleri boyunca bir danesini yetiştiremedikleri yüzlerce eşsiz yiğiti yetiştiren üstün Turan ırkının, daha yakın tarihte üç kat'ayı kaplarken bugün kültürleriyle gururlanan mahlûklara öğretdiği medeniyet ve insanlıkla parıldar.*" (KS., s. 138) ifadelerindedir. Bu ifadelerde ilk olarak Turan ırkının üstünlüğünden bahsedilir ki Türkçü-Turancı düşünüşün temelinde söz konusu anlayış vardır. Diğer taraftan Batılıların onu tahkir ettiği "barbar" kavramına da bir cevap niteliği taşır ki bu ifadelerle Türk Tarih Tezi anlayışına yaklaşır. Buna göre, Batılıların Türklere yakıştırdıkları unsurlar şunlardır:

"1. Türklerin sarı ırktan oldukları, dolayısıyla Avrupalılara göre ikinci sınıf insan sayılmaları gerektiği,

2. Türklerin medenî kabiliyetten mahrum oldukları, dolayısıyla medeniyet düşmanı oldukları,

¹ A.g.e., s. 310-315; Anthony Smith'in ulusal mitoloji veya etnik köken ve soy mitlerinde bulunduğu motifler, pan-milliyetçi hareketlerin hayal ve ümitlerinin de yükseldiği zemini oluşturur. Anthoy Smith'in kuramı temel alındığında ise, tarihi dönemleri konu alan edebî eserler altın çağ ve yeniden doğuş mitlerini kullanarak vücuda gelirler. Bk. Anthony D. Smith, "The 'Golden Age' and National Renewal". Geoffrey Hosking and George Schöpflin (eds.). *Myths and Nationhood*. London: C. Hurst & Co., 1997, s. 36-59.

² A.g.e., s. 293-302.

3. *Türklerin yaşadıkları toprakların kendilerine ait olmadığı iddialarıdır.*¹”

Batı dünyası bu iftiralarla Türklerin önce Avrupa ve Balkanlardan, daha sonra da Türkiye’den atılmaları gerektiğini düşünmektedir. Bunlara karşılık tüm dünyaya Türklerin büyük bir millet olduğunu kanıtlamak amacıyla Atatürk, tarihin ciddi ve metodolojik bir biçimde araştırılmasını ister ve bu alandaki çalışmalarını bizzat kendisi başlatır. Onun ortaya koymuş olduğu çalışmalar temel olarak üç noktaya yönelir.

“Birincisi, *Türk ve Dünya tarihini eski, yanlış, ideolojik yaklaşımlardan kurtarmak. İkincisi, dünya medeniyetine Türk medeniyetinin yapmış olduğu katkıları ortaya çıkarmak. Üçüncüsü ise, Türk tarihini ilmi metotlarla modern, orijinal bir tarih haline getirmektir. Bu üç hususu ise Atatürk “tarih, hakikatleri tahrif eden bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır” şeklinde ifade etmiştir.*²”

Atatürk’ün Türk Tarih Tezinde belirttiği hususlar ise şöyle sıralanabilir:

“1. *Türkler, brakisefal ve beyaz ırktandır. Beyaz ırkın anayurdu Orta Asya’dır.*

2. *Medeniyetin beşiği Türklerin anayurdu olan Orta Asya’dır.*

3. *Anayurtları olan Orta Asya’dan değişik sebeplerle göç eden Türkler böylece dünyaya medeniyeti yaymışlardır.*

4. *Anadolu’nun ilk yerli halkları da Türklerdir, dolayısıyla buranın ilk sahipleri Türklerdir.*

5. *Türklerin İslâm Medeniyetine katkıları araştırılmalıdır.*

6. *Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile ilgili iddialar araştırılmalı, gerçek ortaya çıkarılmalıdır.*³”

Atatürk’ün Türk Tarih Tezi’nde bahsettiği unsurları Fethi Tevetoğlu *Kür Şad’ın Sofrasında* hikâyesinin “Önünç” kısmında medeniyeti Batılılara öğretenin Türkler olduğunu ifade ederek destekler. Ayrıca Türk milletinin ilim, fen ve sanatta da ileriye gittiğini ve bu sebeple üstün bir medeniyete sahip olduğunu anlatır. Aslında bu bakış Batılıların sadece Türklere değil, Doğululara bakışını özetler. Söz konusu durumu Edward Said “oryantalizm” kavramıyla açıklar.

Oryantalizm, kısaca, Batı’nın Doğu’ya karşı üstünlüğünü kendine amaç edinen bilimin adıdır. Diğer bir deyişle, “*Oryantalizm Doğuyu konu edinen kurumların tamamı, verilen beyanatlar, takınılan tavırlar, yapılan*

¹ Ramazan Tosun, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi”, *Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Konya 2002, S. 10, s. 231-234.

² Ramazan Tosun, *agm.*, s. 231-234.

³ Tosun, *agv.*

*benzetmeler, bir cins öğreti, yönetim biçimi veya hükümet şeklidir. Kısaca bu cins oryantalizm, Batı'nın üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır.*¹” Batı sürekli kölesi olarak gördüğü Doğu’yu “öteki” kavramı etrafında kendi istediği biçimde şekillendirmek ister. Bu anlamda yaptığı çalışmalar yüzeysel olarak kalmış, asla olayın derinine inememiştir. Atatürk dönemindeki Türk Tarih Tezi de bu fikri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çünkü “*Doğu, yeniden ve birden bire insanlık dışı, acımacak kadar antidemokratik, geri kalmış ve barbar sayılmaya devam etmiştir.*”² Fethi Tevetoğlu bu minvalde “*Bizi küçük ve aşağı barbar bir millet deye göstermek ve böylece şanlı mazimizden örnek almamıza, gıdalanmamıza mâni’ olmak isteğiyle hakkımızda tamamen tahrif edilmiş, kinle dolu tarihle yazan Avrupalılar da şu noktayı inkâr edemiyorlar:*

Büyük Türkler, Okyanus sahillerine varan büyük fütuhatlarını yaparken önlerinde kaçışan kavimler, bugün Avrupalıların Afrikada kovaladıkları Zenci kabilelerinden medeniyetce hiç farksızdı.” (KS., s. 138) ifadelerinde bulunur. Atatürk’ün fikriyle örtüşen bu ifadeler Kemalist rejim ile Atatürk’ün fikirleri arasında uyumsuzluk olmadığını da kanıtlar.

Köylücülük

Türkçü-Turancılar köylüye yönelmekle kendi ırkçı düşüncelerine dayanak bulma çabasıdadırlar. Onlara göre, yozlaşmış olan şehirdeki aydının karşısına, yozlaşmamış köylüyü koymak lazımdır. Bu noktada Türkçü-Turancı düşünüşün değişim yerine geleneği ön plana alan ve geleneğe sadakati Türkçülüğün önemli özelliklerinden biri olarak gören bir yapıya sahip olduğunu yadsımamak gerekir.³ Miroslav Hroch *Avrupa’da Milli Uyanış* kitabında köylülerin milletin oluşum süreci içerisindeki rolü üzerinde dururken iki konuda yoğunlaşır. Bunların ilkinde köylü nüfus bir milletin dili, etnik özgüllüğü ve kültürel devamlılığı açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. İkincisinde ise, modern milletin oluşumunun nihai başarısını getiren ilk karar köylülerin millî harekete girişleridir.⁴ Her iki durumda da halk veya köylü milliyetçiliğin temelinde yer almaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ve Osmanlı Devleti’nin son yıllarındaki “halka doğru” hareketinin milliyetçilik çevresinde yorumu bundan dolayıdır. Her ne kadar Günay Göksu Özdoğan Turancıların köylüye yönelmelerini köylüyü

¹ Edward Said, *Oryantalizm*, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1998, s. 14.

² Edward Said, *age*, s. 212.

³ Nizam Önen, *İki Turan*, s. 305-306.

⁴ Miroslav Hroch, *Avrupa’da Milli Uyanış*, (Çev. Ayşe Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 233-236.

yücelten Osmanlı Türkçülerinden ayırsa ve ırkçılığa temel bulma çabası olarak görse de milliyetçi ideoloji aslında Hroch'un dediği çizgide köylüye dil, etnik özgünlük ve kültürel devamlılık yönleriyle bakar. Nitekim o dönem Türkçülerinin Anadolu köylüsüne bakışı da kültürel anlamdadır. Ancak fikrin zaten kendisi "Türkçülük" olduğu için bu iki kavramı birbirinden ayırmamak gerekir.

Fethi Tevetoğlu'nun *Türk Kanı Bozulmasın Deye* adlı hikâyesindeki kişilerden biri olan Aslan'ın Amcası oğlunun Türk köylüsünün gelişmesi ile ilgili fikirleri şunlardır:

"Çok iyi ve ileri düşünceleri vardı; Memleketin bütün yükünü yüz yıllardanberi sırtında taşıyan Türk köylüsünün ızdırabına ortak olmayı, onu azaltmayı düşünüyor, hakikatin içine gömülmeği ve bundaki tadı şehirdekilere duyurmayı isteyordu. Yarınki her şeyden üstün en büyük Türkiye'ye bu yoldan gidileceğine inanıyordu" (TKB., s. 234).

Bu fikirlerde dikkat çeken unsurlardan ilki Türk köylüsünün çektiği sıkıntılardır. Fethi Tevetoğlu *Türklüğe Kurban* adlı şiir kitabındaki "Benim Derdim" şiirinde geçen "Efendimin kıcı çıplak, donu yok!" (s. 48) mısralarında da yine aynı fikrin uzantısı görülür. Hikâyede geçen onun ızdırabına ortak olma düşüncesi köylünün yaşadığı sıkıntıları ifade eder. Ayrıca Türkçü-Turancı düşüncenin köylüye gidişi hikâyeye kişinin ağızından da dile getirilir. Metinde ikinci üzerinde durulan konu şehirlinin köylüden haberinin olmamasıdır. Fethi Tevetoğlu yine *Türklüğe Kurban* adlı şiir kitabındaki "Dağlara Sesleniş" şiirinde sürekli olarak köylüyü över, yozlaşmış olan şehirdeki aydının karşısına, yozlaşmamış köylüyü koymak ister. "Şehirdekiler iki büklüm yürür / Eğilmemiş başım sende dik durur / Köpüren suların, bendeki gurur." (s. 55) mısraları yine aynı anlayışın tezahürüdür. Hikâyede buna benzer olarak "Bu yerlerde böyle yumuşak elayısı kızlarda da yoktur amcaoğlu! dedi. Şair şehirde doğup büyümüş olmak bir suçmuş gibi aniden kızardı ve kendisini: - Bu gün köy kolun, şehir kafanın işlediği yerdir. Gayemiz her iki yerde hem kolu hem kafayı işletmektedir. Deyerek korumağa çalıştı." (TKB., s. 234) ifadeleri görülür. Son olarak Fethi Tevetoğlu'na göre, büyük Türkiye'ye bu yolla ulaşılacaktır. Şiirlerinde ve hikâyesinde benzer ifadelerin yer alması köylücülük düşüncesinin Fethi Tevetoğlu'nda bir ideoloji olarak yer aldığını kanıtlar.

Fethi Tevetoğlu'nun Hikâyelerinin Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım Romanı* ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Han Duvarları* Şiiriyle Karşılaştırılması

Gürsel Ayaç'a göre karşılaştırmalı edebiyat bilimi, "aynı dilde veya farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar

getirmektedir.¹ Ancak her iki eser arasındaki benzerlik bir eserin diğer eserden alındığı anlamına gelmez. Çünkü “bir yazar sanatının oluşabilmesi için elbette kendinden önce yazılanları okuyacaktır.”² Fethi Tevetoğlu’nun tespit edilen hikâyelerinden *Kür Şadın Sofrasında* Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun *Gönül Hanım* romanına, *Türk Kanı Bozulmasın Deye* adlı hikâyesi ise Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Han Duvarları” şiirine benzemektedir.

Kür Şadın Sofrasında adlı eserle *Gönül Hanım* romanı arasındaki benzerlik normal karşılanmalıdır. Çünkü Fethi Tevetoğlu’nun biyografi kitaplarından birisi *Müftüoğlu Ahmet Hikmet* başlığını taşıdığı gibi, “Ahmed Hikmet’den Mehmed Emin’e”³ adlı bir yazı da kaleme almıştır. Bundan dolayı Fethi Tevetoğlu’nun hikâyesinde *Gönül Hanım* romanıyla benzerlik bulmak mümkündür. Her iki eser konu olarak birbirine benzer. *Kür Şadın Sofrasında* adlı hikâyede yazarın bizzat kendisi Göktürk Kitabelerinden Bilge Tonyukuk Abidesi’ne giderken *Gönül Hanım* romanında “Gönül Hanım Sefer Heyeti” Kültigin Abidesi’ni bulmak için yolculuğa çıkarlar. Bu yolculuk aşlında her iki yazar için de Türkistan’a yapılmaktadır. Yazar hikâyenin birinci bölümüne “Tanrı Dağı Yollarında” başlığını koyar. Buradaki amaç hikâyenin asıl amacı olan Bilge Tonyukuk Abidesi’nin metnine zemin hazırlamaktır. Fakat gördükleri onu mutsuz eder. Çünkü mazi ile hâl arasındaki çelişki yazarı karamsar bir ruh hâline sokar. Burada özellikle *Gönül Hanım* romanındaki bazı bölümlerin yansımaları bulmak mümkündür:

“Attilâların, Batı Hanların, Çingizlerin, Yavuzların ecdadı bu miskinler midir? Hindistan’ı, Çin’i altüst edenler, Fağfurlara “Çin Seddi”ni yaptıran “Hi-yungnu”lar bu mendeburlar mıdır? Altınordu kahramanlarından bu paslanmış teneye parçaları mı kalmış?”⁴

Benzer ifadeler *Kür Şadın Sofrasında* adlı hikâyenin girişindeki ruh hâlinde de görülür:

“Kulağımı toprağa verdim, bir ayak sesi duymadım. Nerde o eski nal sesleri? Nerde göklerin akıncı ecdadımın nâralarıyla çınlaması?” (KS., s. 139).

Türk Kanı Bozulmasın Deye başlıklı öyküsünde de Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Han Duvarları” adlı şiirinin etkisi vardır. Bu etkinin iki temel sebebinden ilki Türkçü-Turanî fikir içerisindeki köylücülük düşüncesi, ikincisi ise “memleket edebiyatı”dır. Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Han Duvarları” şiirinde köylü şair ile şehirli şairin karşılaşmasına benzer olarak Fethi Tevetoğlu’nun *Türk Kanı Bozulmasın Deye* başlıklı hikâyesinde de şehirli ve köylü şair olan

¹ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul 2003, s. 13-14.

² İsmail Parlatır, “Tanrılar Susamışlardı ile Hüküm Gecesi Arasında Bir Karşılaştırma”, *Türkoğlu Dergisi*, C. 6, S. 1, 1974, s. 151.

³ Fethi Tevetoğlu, “Ahmed Hikmet’den Mehmed Emin’e”, *Kopuz*, C. 1, S. 3, Temmuz 1943, s. 63-64.

⁴ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Gönül Hanım*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 39.

iki amcaoğlunun karşılaşması söz konusudur. Mehmet Kaplan “Han Duvarları” adlı şiiri tahlil ederken ilk üzerinde durulan konulardan biri olan I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul’daki aydının Anadolu’yla veya Türk köylüsüyle karşılaştıktan sonraki durumunu şöyle aktarır:

“I. Dünya Savaşı’nda imparatorluğun yıkılması, Türkiye’nin düşmanlar tarafından istilâ edilmesi, aydınların dikkatini Anadolu’ya çevirir. Savaş kazanıldıktan ve yeni bir devlet kurulduktan sonra Anadolu’ya giden aydınlar orada şimdiye kadar unuttukları veya müphem olarak farkına vardıkları acı gerçeklerle karşılaşır. Bu karşılaşma onlarda bir şok tesiri uyandırır. Cumhuriyet devri Türk edebiyatı bu şokun akisleri ile doludur.

Han Duvarları işte bu dönüş esnasında yazılmıştır. Bu bakımdan o, tarihî ve temsili bir değer de taşır. Bu şiirde biz, İstanbullu bir şairin, Anadolu gerçeği ile ilk temasının içinde uyandırdığı akisleri görürüz.”¹

Fethi Tevetoğlu’nun *Türk Kanı Bozulmasın Deye* başlıklı hikâyede de aynı unsurlarla karşılaşılır. Özellikle Aslan’ın amcası oğlunun memleketin bütün yükünü köylülerin taşıması ve şehirdekilere Türk köylüsünü tanıtmaya isteği aynı anlayışın devamıdır. Diğer taraftan “Han Duvarları” şiirinde mekânların tasvirî bir şekilde açıkça tanıtılması *Türk Kanı Bozulmasın Deye* başlıklı hikâyeye aynı şekildedir, sadece şehir isimleri değişmiştir. Başka bir yönden şiirdeki Maraşlı Şeyhoğlu’nun “*On yıl var ayrımın Kınadağı’ndan / Baba ocağından, yâr kucağından / Bir çiçek dermeden sevgi bağından / Huduttan hududa atılmışım ben*” mısraları ile hikâyedeki “Erkek Ayşe”nin ve köy halkının yaşadığı savaşlar birbirine çok benzer. Faruk Nafiz Çamlıbel bunu köylü şair olan Maraşlı Şeyhoğlu’nun ağzından dile getirirken Fethi Tevetoğlu hikâyeye içerisine montajlanmış olan “Erkek Ayşe”nin savaşa gitmesi adlı halk hikâyesiyle belirtir.

Sonuç olarak her iki hikâyenin de diğer metinlerle benzerlik taşıması bu hikâyelerin kopya olduğunu göstermez. Ancak İsmail Parlatır’ın söylediği gibi bir yazar kendi metnini oluştururken diğer metinlerden faydalanacaktır. Fethi Tevetoğlu’nun eserlerinin sayısının çokluğu bu fikri daha da güçlendirmektedir.

Sonuç

Birçok eseri bulunan Fethi Tevetoğlu’nun *Kopuz* dergisinde yayınlanan *Kür Şadın Sofrasında* ve *Türk Kanı Bozulmasın Deye* adlı iki hikâyesi de mevcuttur. Bu hikâyelerden ilki olan *Kür Şadın Sofrasında* adlı hikâyenin olay örgüsü kahraman anlatıcının Bilge Tonyukuk Abidesi’ne yaptığı yolculuğu anlatırken ikincisi köylü şair olan Aslan ile şehirli bir şair olan amcası oğlunun küçük bir anısı ve köyde anlatılan halk hikâyelerinden “Erkek Ayşe”nin menkıbesinden oluşur.

¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 23.

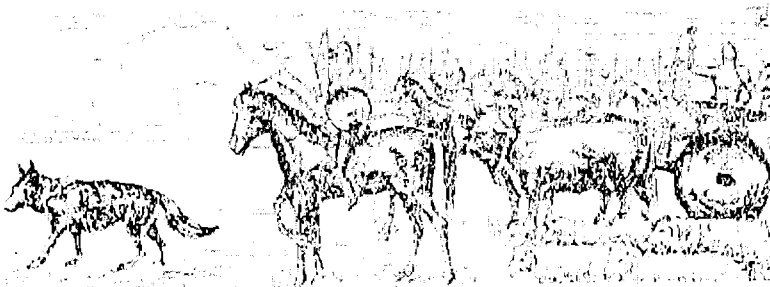
Her iki hikâyede zaman unsuru söz konusu olmayıp mekân olarak açık mekânlar kullanılmıştır. Hikâyelerin şahıslar kadrosu da oldukça dardır. Ancak Fethi Tevetoğlu'nun hikâyeleri içerisine kendi ideolojisi doğrultusunda çeşitli fikir unsurlarını yerleştirdiği görülür. Bunlardan ilki olan "köylücülük"te köylünün yaşadığı sorunlar ve gelecekte oluşacak büyük Türkiye'nin köylülerle olacağı fikri hkimdir. İkincesinde Türk milletinin üstünlüğü ve Batılıların Türk'e bakışı *Kr şadın Sofrasında* adlı öykünün girişinde verilmeye çalışılır. nc olarak Moskof veya komünizm düşmanlığı, *Türk Kanı Bozulmasın Deye* adlı öyküde "Erkek Ayşe"nin hikâyesinin anlatıldığı bölümde dile getirildiği gibi "Sarı ıyan" benzetmesiyle de ifade edilir. Dördüncü olarak tarih unsuru da İslamiyet'ten nceki Türk tarihinin sayfaları arasından Göktürk Dönemi'ne ait olan Kürşad'ı anlatmasıyla vücut bulur.

Hikâyelerin benzerlik taşıdığı Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanı ve Faruk Nafiz amlıbel'in "Han Duvarları" şiiri karşılaştırıldığında konu olarak çok ciddi yakınlıkların olduğu tespit edilir. Ancak bu durum sanatçının kendi eserlerini oluştururken ideolojisi doğrultusunda diğer eserlerden faydalandığı anlamını taşır.

Fethi Tevetoğlu'nun ykleri

Milli Türk Destanı:1

KR şADIN SOFRASINDA

nn

Bu gün bütün milletlerin ekemedikleri, kısıkandıkları bir nokta asıl milletimizin pek eski ve çok şanlı bir geçmişe sahip oluşudur. Bu geçmiş o

kadar eskidir ki tarihin yazılması Türk milletinin kahramanlığı ile başlar. Bu geçmiş o kadar şanlıdır ki hiç bir milletin bütün tarihleri boyunca bir danesini yetiştiremedikleri yüzlerce eşsiz yiğiti. yetiştiren üstün Turan ırkının, daha yakın tarihte üç kıt'ayı kaplarken, bu gün kültürlerle gururlanan mahlûklara öğrettiği medeniyet ve insanlıkla, parıldar.

Burada ilim, fen, san'at ve halen de çok yüksek olduğumuz askerlikde, ahlâakda asırlarca dünya milletlerinden çok yüksek bir mertebede bulunduğumuzu isbata luzum görmeyorum.

Bizi küçük ve aşağı barbar bir millet deye göstermek ve böylece şanlı mâzimizden örnek almamıza, gıdalanmamıza mâni' olmak isteğiyle hakkımızda tamamen tahrif edilmiş, kinle dolu tarihler yazan Avrupalılar da şu noktayı inkâr edemiyorlar:

Büyük Türkler, Okyanus sahillerine varan büyük fütuhatlarını yaparken önlerinde kaçışan kavimler, bugün Avrupalıların Afrikada kovaladıkları Zenci kabilelerinden medeniyetçe hiç farksızdı.

Milâdın 720 nci yılında ölen **Bilge Tonyukuk** un ölümünden az evvel Moğolstanda Bayın Çoktu denilen mevkide dikdirdiği kitâbe, **Yulğ Tiğın**'in 732 de yazdığı Koşu Çaydam gölü civarındaki **Kül Tiğın** abidesi, Mogoytu çayı ile Sine Usu gölü: civarındaki **Moyunçur Kağan** âbidesi ve daha bâzı yüksek, medeniyet bakiyeleri Türklerin 12 —13 asır önce bu günkü mânâda nasıl bir **Nationalism** e sahib olduklarını gösteren şaheser vesikalardır. Halbuki, bu asırlarda, bu günkü Avrupa milletlerinin çoğu kabile hâlinde bile değillerdi.

Avrupalılar hasta adamın yalnız, son zamanın Osmanlı hükûmeti olduğunu anladıkları, ve büyük Türk kalkınmasını görerek Türklerin yine dünya ölçüsündeki eski yüksek medeniyet seviyesine varacağına inandıkları gündür ki Türkleri daha çok çekemez oldular. Her hakikati inkâr ederek kendi temiz soyluluklarını ileri sürdüler; bu isbat edilmemiş ve edilemez bir boş lafıdır.

Her millet, mâzisinin eseri olarak, değişmez bir ata ruhuna malikdir. Milletleri kendi menfaatleri için en faydalı bir suretde hareket ettiren âmil işte. bu ata ruhu, millî ruhdur. Milletin hayatına ilgili fevkalâde hâdiselerin karşısında bu ata ruhu büsbütün taşar.

Yurd ve şeref için aslanlar gibi vuruşmak, ata ruhunun taşmasını gösterir. En uzun ve şanlı bir mâziye malik Türk milleti, tarihin kaydettiği zaferlerin büyük bir kısmının sahibi, olduğuna göre, hiç şüphe yok ki en kavi ata ruhu, millî ruh da ondadır.

Bu, tarihin taşıdığı en büyük hakikattir. Ve Türk milleti, bu hakikati gelecekte de isbat için ebedî olarak, kuvvetle yaşayacaktır.

Türk medeniyetini muâsır medeniyetin üstüne, çıkaracak neslimiz, ancak çok yüksek ve kuvvetli, bir milli seciyeye sahibiyetiyle bu çetin işle muvaffak olacaktır. En ulu Türklerin büyük sözlerini, hitâbelerini, birkaç destan, parçasını ve kitâbeyi bir arada toplamak suretiyle vücûda getirdiğimiz şu

destanı okuyucularımıza sunmakla, Türk gençliğinde **Kür Şad** gibi feragati nefis igesi kahramanların yetişmesine yâni milli seciyenin kuvvetlenmesine yardım etmek isteyoruz.

Türklük için en ufak bir fayda temin edebilirsek bize ne mutlu !

Nişantaşı: 31 İkinci kânun 1938

Fethi Tevet

Birinci Bölüm

Tanrı Dağı Yollarında

Kulağımı toprağa verdim, bir ayak sesi duymadım. Nerde o eski nal sesleri? Nerde göklerin akıncı ecdadımın nâralariyle çınlaması?

Fakat Altay dağları yine, aynı eski günlerinin haşmetiyle karşımda yükseliyor. Yalnız, Türk Altayının adını değiştirmişler; Şimale uzanan silsilesine Rus Altayı, Cenuba uzanan silsilesine Çin Altayı deyorlar. Lâkin Altayın en yüksek noktası — Her ne kadar Ruslar Byeluha deye bir ad koymak istemişlerse de— Katun başı adını taşıyor.

Katun (Altayca kadın demektir) nehrinin kaynadığı bu zirve ve onu çevreleyen dağlar, tabiatın hârikalarını ve ecdadımdaki hırçınlığın, sükûn bulmamamın, akıncı bir ruh taşımamın, dört yana taşmanın hikmetini insana kolaylıkla anlatıyorlar.

Kısa bir mesafede baş döndüren değişiklikler bulunuyor. Bir çerçeve içinde bu kadar çeşidli manzaraya yer yüzünün başka bir noktasında raslanamaz. Girilse çıkılamayacak orman, koynunda dünyanın kurulduğu gündenbergi geçen hâtıraları taşıyor; ağaçlarının uzunluğu ve renginin koyuluğuyla gözü ve ruhu doyuruyor. Bize kırmızı veren kıvrakların başları boş dolaşmışları güzel yaylaları, türlü türlü otlar ve yüksek nebatlar süsleyer. Önümüzde firuze rengiyle parlayan Töles-Tiles gölü var.¹ Bu gölün sularına uzanmış günün yalazlandığı müdhiş kayalar baş başa vermiş geçmişi düşünüyorlar, Yüksek kayalıkların muhtelif yerlerinde görülen ve her biri için ayrı bir efsane anlatılan esrarengiz mağaralar pek korkunç.

Burada akan sular, eskiden bu dağlarda yaşayanları temsile çalışıyorlar. Buradaki suların alçak yerlere akını var. Sular çağlayarak, ağlayarak sessizliğe isyan ediyorlar. Sonsuzluğa uzanmış mukaddes Katun başı, beyaz bir çenber gibi karla örtülü ve Katun nehri sanki bu başın gözünden akan yaşlar. Bu başın derdi tükenmiyor ki, bu göz yaşı kesilsin. Akıyor, akıyor,. Katun'a karışan Köksu ırmağının yatağı kenarından Köksu dağlarına tırmanıyoruz. Yolların uzunluğundan değil çetinliğinden yılıyoruz. Tilingit

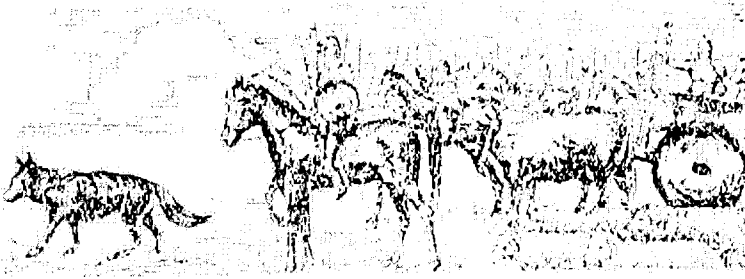
¹ Töles-Tiles Altay dağlarının en güzel göllerinden biridir. Çevresinde yaşayan Türkler buna *Altın Köl* derler.

kabilesinden bir yağız Türk bize kılavuzluk ediyor. Bir gün akşamın yaklaştığı saatlarda Tirekli dağlarına yükseliyoruz. Burada koyu şaman olan iptidaî Türkler oturuyorlar. Onlara kendimizi tanıtdık ve: “Tanrı misafiriyiz” dedik. Bizi Kırmız ikram edip ağırladılar. Fakat sabah olunca: “Siz bulaşık yerlerden gelen bulaşık kişilersiniz.¹ Temizlenmeden bu kutlu dağlara nasıl çıkıyorsunuz? Haydi geri dönün. Biz bu dağları kirletirmeyiz!” dediler. Öğrendik ki Altaym yüksek ve karla kaplı dağları Altaylıların indinde pek mukaddesmiş. Hususî Tören yapılmadan bunların tepesine çıkmak tahkir sayılırmış .Devam edecek

Fethi Tevet, “Kürşad’ın Sofrasında ”, *Kopuz*, C. 1, S. 4, 15 Temmuz 1939,

Millî Türk Destanı: I

KÜR ŞADIN SOFRASINDA

Nicelerinin kelleleri giden bu çetin ve korkunç yollarda, beni çeken dayanılmaz sevda ile hiç durmadan dolaşmak isteyordum. Dedelerimin yaşadığı toprakları görmek, onlardan kalmış her ize dikkatle bakmak isteyordum .

Kılavuzuma«Yolumuz Bayın Çoktuya dönsün» dedim Orada 1218 yıl önce ölen, Türklerin en büyük kumandan ve siyasîlerinden Bilge Tonyukuk’un âbidesi vardı.² Üstün ırkımın bize bıraktığı şan ve şeref mirasının bir parçası buradaki iki taşda kazılı idi.

¹ Türkistanda bilhassa Ruslarla temasda bulunmamış temiz Türk boylarında (sen) kelimesi, yalnız kocanımı karısına hitabında, bir de kan kardeşleri rasında kullanılır. bunlardan başka herkes birbirine (siz) kelimesiyle hitabda bulunur. büyüklere Eke küçüklere Üke deye söylerler. Eke, Üke ve kardeş gibi hitapları kullananlar arasında katiyen fenalık umulmaz. Ananeye göre: ğer tanıdığımız birisi bu üç ifadeden birini sizin için kullanmakta gecikiyorsa bilmiş olacaksınız ki o size daha inanmamıştır.

² 610-630 yılları arasında, yarım asırlık Çine tâbiyetten sonra *İleriş Kutluğ Kağan* ihtilal bayrağını açarak 17 kahramanla birlikde birinci Türk kurtuluş savaşına atıldığı

Her satırı bir büyük ders olan bu muazzam âbidenin yazıldığı günleri düşündüm. Bu taşların buraya dikildiği günü bir tasavvur ettim. İçim yandı. Utandım, ağladım, Yeniden kinle doldum. Ve ölüncedyek Türklük için pek çok çalışmaya and içdim.

“Gece uyumadan, gündüz oturmadan, kızıl kanımı dökerek, kara terimi su gibi akıtarak işimi gücümü ona verdim.”deyen

ve bana bu andı içiren örnek Türk büyüğü Bilge Tonyukuk’un kitabesinde şunlar yazılıdır :“Bilge Tonyukuk, ben Çinde doğdum. Türk milleti o zaman Çine tâbiydi, Türk Hanı olmayınca Türkler Çinden ayrılıp kendilerine Han buldular, Fakat bu Hanlarını bırakıp yine Çinlilere tâbi oldular, O vakit Tanrı Şöyle demişti: “Ben sana bir Han verdim. Fakat sen Hanımı koyup yine hüküm altına girdin”.

Bu tâbiyeti cezalandırmak için Tanrı onlara ölüm verdi. Türk milleti öldü, zâfa düştü ve mahvoldu. Müstakil Türk milletinin ülkesinde hiç bir derli toplu cemaat kalmamışdı. Lâkin dağda taştta kalmış olanları toplanıp yedi yüz kişi oldular. Bunların iki bölüğü ath, bir bölüğü yaya idi. Yedi yüz kişiye kumanda eden büyükleri Şad¹ idi. “Bana iltihak ediniz” dedi. İlk ona iltihak edenler arasında ben, Bilge Tonyukuk da bulunuyordum. Onu Kağan deye kabul etmeli miyim dedim ve düşündüm: “Kişi arık boğalarla semiz boğaları irakdan bilmek istese arık boğa mıdır, semiz boğa mıdır deye bilmezmiş” derler deye öylece düşündüm. Ondan sonra Tanrı bana sezgi verdiği için ben kendim onu Kağan olması için sıkıştırdım. “Bilge Tonyukuk ve Boyla Bağa Tarkan benimle birlikte buldukça ben İteriş Kağan olayım” dedi. Cenupta Çinlileri, Doğuda Kıtayları, Şimalde Oğuzları bir çok öldürdü.² Akılda eşi, şerefte eşi ben bulundum. O vakit Çuğay Kuzı ve Kara Kum’da oturuyorduk. Geyik³ yeyip tavşan yeyip orada oturuyorduk. Milletın boğazı tokdu. Düşmanlarımız etrafta kuşlar gibi idi. Orada otururken Oğuzlardan haberci geldi. Habercinin sözü şöyle idi: “Dokuz Oğuz⁴ Milleti üzerine bir Kağan

zaman kendisiyle ilk birleşenler arasında *Bilge Tonyukuk* da vardı. *Tonyukuk* Çinde doğmuşdu. Tahsili yüksekti. *İteriş Kutluğ Kağan* (682 -693), *Kapağan Kağan* (693-716), *Böğü Kağan* (716) ve *Bilge Kağan* (716 -731) zamanında devletin en büyük veziri idi. Ölümünden biraz önce ilk Türk tarihi olan hâtratrını iki taş üzerine kazdırarak dikirdi. (Bu malûmat ve kitabenin Türkiye lehçesine çevrilmiş şekli *Atsızın 1 numaralı Orhun mecmuasındaki makalesinden nakildir.*)

¹ “Şad” Gök Türklerde “Kağan” dan sonra gelen rütbelerden biridir.

² Kıtay ve Oğuzlar eskidenberi Gök Türk Devletine dahil oldukları halde 680 den sonra daima isyan etmişlerdir. Bunlardan Oğuzlar Türkçe, Kıtaylar Moğolca konuşuyorlardı.

³ Buradaki “Geyik” her türlü dört ayaklı hayvan mânâsmadır.

⁴ “Bokuz Oğuz” “dokuz kabile” demektir. “Ok” esasen kabile demektir ve “Oğuz” sözünün iştikakı “ok+z” şeklindedir. “Z” eski Türkçede bir nevi cemi edatıdır ki günümüzde bile “ikiz, üçüz” gibi sözlerde kalmıştır. Dokuz kabilenin birleşmesinden bu Türk müttehidesine bunun için “Dokuz Oğuz” denmiştir.

tahta geçdi. Çinlilere Kunı Sengün'ü göndermiştir. Kıtaylara Tongra Semiğ'i göndermiştir. Onlara şöyle haber göndermiştir : Azlık Türk milleti harekete gelmiş. Kağanları cesurmuş. Müşaviri hâkim imiş. Bu iki kişi sağ kalırlarsa, sizleri ey Çinliler her halde öldüreceklerdir derim. Doğuda Kıtayları da öldüreceklerdir derim. Biz Oğuzları bile öldüreceklerdir derim. Onun için siz Çinliler cenuptan taarruz edin. Siz Kıtaylar doğudan taarruz edin. Ben de şimalden taarruz edeyim. Müstakil Türkelinde hiç bir hükümdarın sözü yürümesin. Mümkünce böyle bir hükümdarı yok edelim derim.

Bu sözleri işidince gece uyuyasım gelmedi. Gündüz oturasım gelmedi. Bunun üzerine Kağanıma arz etdim. Şöyle arz etdim: “Çinliler, Oğuzlar, Kıtaylar bu üçü birleşirlerse tehlikede kalacağız, Biz taliin iradesine göre bir taşla tutulmuş gibi oluruz. Bir şeyi yufka iken büküp toplamak kolaymış. Bir şeyi ince iken kırıp parçalamak da kolay. Fakat yufka kalın olursa onu büküp toplamak güçmüş. İnce kalın olursa onu kırıp parçalamak sarp olmuş. Doğuda Kıtaylara, cenupta Çinlilere, batıda Batı Türklere¹, şimalde Oğuzlara iki üç bin kişilik askerimizle gelmeliyiz”. Bu böyle olursa nasıl olur. Bunu arz ettim. Kağanım ben, Bilge Tonyukukun arzettiğim maruzatımı hüsnü telâkki buyurdu. “Orduyu gönlünce sevk et” dedi. Kök Öng'ü bata çıka aşmak suretiyle onları Ötüken ormanına doğru sevk ettim. İnekler ve yük hayvanlarıyla birlikde Tuğla ırmağı boyunca Oğuzlar geldiler. Orduları üç bin imiş. Biz iki bin idik. Savaşık. Tanrı lütuf ve irade etti. Onları dağıttık. Bir kısmı ırmağa düşdü. Perişan oldukları yollarda kaçarken öldüler. Bunun üzerine Oğuzların hepsi gelip teslim oldular. Türk Kağanını, Türk milletini Ötüken eline getirmiş ve Bilge Tonyukuk Ötüken elinde yerleşmiş deye işidip cenuptaki milletler, batıda, şimalde, ve doğudaki milletler bizimle birleşmek için hep geldiler.

Bizi iki bin idik. İki ordumuz vardı. Fütühat yapmak için Türk milleti ve hükümdar olmak için Türk Kağanı Şantung'daki şehirlere ve hemen hemen denize kadar ilerlemişler, fakat mahvolmuşlardı. Kağana bunu arz edip sefere çıkartdım. Şantung ovasına ve denize kadar erişdim. Yirmi üç şehir tahrib etti. Usın Bundatu'da karargâh kurup kaldı. Karargâh kurup kaldı. Çin İmparatoru düşmanımızdı. On Ok Kağanı² düşmanımızdı. Bunlardan başka kudretli Kırgız Kağanı da düşmanımız oldu. Bu üç kağan meşveret edip “Altın orman'da buluşalım” demişler; şöyle meşveret etmişler: “Doğudaki Türk Kağanına sefer edelim” demişler. “Ona karşı sefere çıkmazsak o her halde bizi, çünkü Kağanı cesur ve müşaviri hâkim imiş, öldüreceklerdir. Üçümüz birleşip hemen üzerine sefer edelim. Onu yok edelim” demişler.

¹ Bizzat “Türk” adını taşıyanlardan batıda olanlar bile doğudakilerle çarpışıyorlardı.

² Batı Türkleri on boydan ibaretdi. “Ok” da boy mânâsına geldiğinden bunlara “On Ok” da deniliyordu. Son zamanlarda hâkimiyet bu on boydan biri olan “Türgiş”lere geçtiği Batı Türklere Türgişler ve Kağnlarına da Türgiş Kağanı deniliyordu.

Türgiş Kağanı¹ şöyle demiş: Benim milletim de orada bulunacaktır” demiş. “Türkeli kargaşalıkdadır” demiş. “Onlara tâbi olan Oğuzlar da isyana kalktılar” demiş. Bu sözleri işidince gece uyuyasım, gündüz oturasım gelmedi. O zaman düşündüm: “İlk önce Kırgızlara karşı çıkarız” dedim. Kögmen yolu imiş, o da kapanmış deye işidince “bu yoldan gidilirse yaramayacak” dedim. Kılavuz aradım. Uzaktaki az² Elinden bir kişi buldum.³ “Benim Elim Az’dır.... Orada bir konak yeri vardı.

Anı ırmağı boyunca ilerlenebilir. Orada durulursa bir at ile vaktinde yürünebilir,” dedi. Ben de bunu işidince “bu yoldan gidersek iş olagandır” dedim ve düşündüm, Kağanıma arzettim. Askeri sefere hazırladım ve atlandırıdım. Ak Termeli geçerek ötede toplattırdım. At üzerine bindirerek karları söktürdüm. Yukarıya doğru atlarımı yederek yayanca ağaçlara tutuna tutuna ileriye yürüttüm. Öndeki efrad karı çiğnedikten sonra orduyu ilerlettim. Ibar geçidi sırtlarını aştık. Yine böyle güçlükle aşağıya indik. On gece yandaki dağ sırtlarındaki engeller arasından geçip gittik. Kılavuz yer yanıldığı için boğazlandı. Böyle mihnet çekerken Kağan “Çok hızlı gidiniz. Bu Anı ırmağıdır. Çabuk varalım” demiş. Bu su boyunca aşağıya vardık. Efradı saymak için atlardan indirdik ve atları ağaçlara bağladık. Hem gece hem gündüz dört nala yürüyüş yaptık ve Kırgızları ansızın bastık. Mızrakla yol açtık. Hanı ve askeri toplanmıştı. Savaştık. Mızrakdan geçirdik. Hanlarını öldürdük. Kağana Kırgız milleti teslim oldu. Geri döndük. Kögmen dağından beri geldik. Kırgızlardan geri döndük. Türğiş Kağanından haberci geldi. Sözü şöyle idi. “Doğu Kağanına karşı asker yürütelim” demiş. Türkîş Kağanı: “Eğer biz ona karşı asker yürütmezsek bizi —çünkü Kağanı cesurmuş — her halde bizi öldürecekdir” demiş. Türkîş kağanı şimdi dışarıya sefere çıkmış” dedi. “On Ok milleti gecikmeksizin dışarı sefere çıkmış,, der. “Çinlilerin de hazır askerleri varmış”. Bu sözleri işidince Kağanım: “Ben eve doğru gideyim” dedi. Katun⁴ bu sırada ölmüştü. “Ona yuğ⁵ yapacağım” dedi. “Siz asker ile varın” dedi. Altın Orman dağında oturun,, dedi. “Askerin başına İnel Kağan ile Tarduş Şad geçip sefere varsınlar” dedi. Ben, Bilge Tonyukuk’a da şöyle söyledi: “Bu askeri sen ilet” dedi. Onlara (Batı Türklerine) cezayı gönlünce hükmet. Sana daha ne deyeyim” dedi. “Düşman gelirse bana haberci gönder. Gelmezse rahat kal ve ben haber alıp otur” dedi. Altın orman dağlarında oturduk. Derken üç haberci geldi. Üçünün de sözü bir: “Kağanları

¹ 17 nci sayfanın ikinci sütunundaki 2 numaralı nota müracaat.

² Az’lar o zaman Kırgızlara komşu olarak yaşayan bir boydur.

³ Çizgi ile gösterilen yerler taşın üzerinde bozulmuş olup okunamayan noktalaradır.

⁴ Katun kağanların karlılarına verilen ünvanıdır. Hatun ve kadın sözleri “Katun”un sonraki şekilleridir.

⁵ Yuğ millî bir matem merasimidir. Yuğlamak bu merasimi yapmak demektir. Çağataycadaki bu merasimi yapmak demektir. Çağataycadaki Yuğlamak ve Batı Türkçedeki Ağlamak bundan gelse gerektir.

askeri ile harekete geldi. On Ok ordusu da nerde ise dışarıya çıktı” derler. Yarış ovasında toplanalım” demişler. Bu sözleri işidip Kağana bu haberi gönderdim. Handan geriye haber geldi. “Oturun” deye. “Daha ileriye yürüyüş etmeyin. Kendinizi iyi kullanın. Üzerinize baskın ettirmeyin” demiş. Böğü Kağan bana böyle söylemiş. Fakat Apa Tarkan’a gizli haber göndermiş. “Bilge Tonyukuk zeki ve cevvaldir. Kendi aklıyla gider. O, askeri yürütelim diyecek. Fakat ona razı olmayın”.

Bu haberi işitince askeri yürüttüm. Altın orman dağınyı yolsuz yerinden aştım. İrtiş ırmağını geçitsiz yerinden geçtik. Yürüyüşe gece devam ettik. Bolçuya şafak sökerken vardık.

Bir haberci getirdiler. Sözü şöyle idi: “Yarış ovasında yüz bin kişilik bir asker toplandı” der. Bu sözleri işidince beyler hep: geri dönelim. Er için tevazu yekdir.” dediler. Fakat ben böyle derim. Ben, Bilge Tonyukuk: “Biz buraya Altın Orman dağınyı aşarak geldik. Biz buraya İrtiş ırmağını geçerek geldik. Dediklerine göre buraya gelen düşmanlar cesurmuşlar. Fakat geldiğimizi duymadılar. Tanrı, Umay¹ ve mukaddes Yer Sular² bizim için onlara gaflet verdi. Ne için kaçalım? Onlar çok deye neden korkalım? Biz azız deye neye basılalım? Taarruz edelim” dedim. Taarruz etdik. Dağıtdık. Ertesi gün daha çok geldiler. Ateş gibi, bora gibi kızıp geldiler. Savaşık. İki cenahları aşağı yukarı bizimkinin yarısından fazla idi. Tanrının lütfuyla çoktular deye biz korkmadık* Savaşık. Tarduş Şad arkamızdan gelip irtibat teşkil etti Onları darmadağınık etdik. Kağanlarını tutduk. Yabgusunu, Şadını orada öldürdüler. Takriben elli kişi esir etdik. Aynı gecede her tarafda milletlerine haber gönderdik. Bu haberi işidince On Okların beyleri, milleti hep geldiler. İtaat arzetediler. Beyleri ve milleti, gelenleri nizama koydum. Milletden birazı kaçdığı için arkalarından On Okların askerlerini sefere çıkardım. Biz de sefere çıkıp Yinçü Öğüz’ü³ geçip Tinesi Oğlu Yatığma Bengige⁴ değin, demir Kapı’ya değin, onları takib etdik. Oradan onları geri dönmeye mecbur etdik. İnel Kağana kadar orada Soğd Eli, Suk⁵ idaresinde gelip itaat etdiler. Atalarımız ve Türk milleti vaktiyle sahipsiz Demir Kapı’ya Tinesi Oğlu’na değin yürümüş ve Tinesi Oğlu Yatığma

¹ Umay, kadın olarak tasavvur olunan şefkat ve fazilet tanrısıdır.

² Yer-Su’lar yerdeki ve sudaki ruhtur. Eski Türklerde ikinci derecedeki Tanrılardan biridir.

³ Yinçü Öğüz Türklerin Sırderyaya verdikleri addır. Yinçü, eski Türkçede inci demektir. Ögüz de büyük ırmak demektir. Eski Yunanlıların “Oksus” sözünü buradan almış olmaları akla geliyor.

⁴ Tinesi Oğlu Yatığma Bengige, bir veya iki yerin adıdır. En sondaki “ge” eski Türkçede mef’ülün ileyh edatıdır. Yatığma, Orhun Türkçesinde ismi faildir. Yâni yatan demektir. Şu halde bu dört kelimeyi “Tinesi Oğlu Yatan Bengiye” veya “Tinesi Oğlunun yattığı Bengiye” deye anlamak mümkündür. Tinesi Oğlu’nun kim olduğunu bilmeyoruz. Bence çok dikkate şayan olan bu isim bir destan kahramanına aid gibi gözüküyor.

⁵ Suk, Soğdların prensi olsa gerektir. Soğdlar İran cinsinden, fakat prensleri Türktü. Semerkandla Buhara arasında bulunan yer de Soğd elini teşkil ediyordu.

dağlarına kadar varmışdı. O yerlere ben, Bilge Tonyukuk Kağanı ilettiğim için yurda sarı altını, ak gümüşü, kız ve nukudu sayısız getirdi, İleriş Kağan hakimliği ve cesurluğu dolayısıyla Çinlilerle on yedi defa savaştı. Kıtaylarla yedi defa savaştı. Oğuzlarla beş defa savaştı. O zamanlar müşavirliği ben gördüm. Başkumandanı da bendim. İlteiş Kağana, Türk Böğü Kağan'a Türk Bilge Kağana Kapağan Kağan . . . Gece ıyumadan, gündüz oturmadan, kızıl kanımı dökerek, kara terimi su gibi akıtarak işimi gücümü ona verdim. Hem büyük süvari kolları gönderdim. Erkuy Karağu¹ları büyülttüm. Geri dönen bir düşmanı Kağanımı setere çıkarttım. Tanrının lütfuyla bu Türk milleti içine silâhlı düşman getirmedi. Dizginleri takılmış at koşturmadım. İleriş Kağan çalışmamış olsaydı, ona uyarak ben de uğraşmamış olsaydım el de budun² da yok olacaktı. O çalıştığı için ben de ona uyarak çalıştığım için, hem ülke ülke oldu, hem de millet millet oldu. Şimdi ben ihtiyar oldum, kocadım.

Her hangi bir yerdeki Kağanlı milletin başında serseriler bulunsaydı bundan ne felâket doğardı !

Türk Bilge Kağanın milleti için bunu yazdırdım, ben, Bilge Tonyukuk... İleriş Kağan himmet etmemiş olsaydı, yahud yok olaydı, ben kendim Bilge Tonyukuk da çalışmasaydım yahud yok olsaydım, Kapağan Kağan ve müstakil Türk milletinın ülkesinde hem ahali, hem millet, hem cemaat sahipsiz olacaktı. İleriş Kağan ve Bilge Tonyukuk çalıştıkları için Kapağan Kağan ve müstakil Türk milleti büyüdü. Şimdiki Türk Bilge Kağanı da müstakil Türk milletini, Oğuz milletini iyi idare edip saltanat sürüyor”

Fethi Tevet, “Kürşad’ın Sofrasında”, *Kopuz*, C. 1, S. 5, 15 Ağustos 1939, s.196-200.

HİKÂYE

TÜRK KANI BOZULMASIN DEYE

Fethi Tevet

Erzurumun şimalinden Karadenize doğru inen sıra dağlar irâdede değişiklik yapıyor İnsana Allahı düşündürüyor ve bu dağlardan «Aşılmaz»IN eteklerine kapanmış “Hasan Dayı değirmeni” secdedeki bir kul gibi..

Tozlu bayırından sular sel olup gelirse çok zaman çarkı koparıp götürüyor. Yok, karlar güneşle uyuşup vâdelerini uzatırlarsa, ömürlerinin faizini verir gibi az bir mikdar eriyorlar ve sular uslu oluyor, değirmen iyi işliyor..

¹ Bu sözlerin ne demek olduğu belli değildir.

² *Budun* Türkçe millet demektir. Konuşma ve yazı dillerimize yeniden sokulması gerek olan sözlerin başında bu vardır.

Buralarda kuraklık duyulmamış şeydir. Yağmurlar boldur; dağ başı yılın dokuz ayında bembeyazdır. Üç ay içinde kar çözülmeden yeni kara kış basdırır. Ormanlar korku doğuracak kadar heybetlidir. Bu yerlerde toprak, murada ermişler gibi yalnız yeşil geyinir. Yapraklarından, güneşin aracılığıyla aşkı, şîri renk ve koku deye sızdıran çiçekler, bebeklerin rüyalarına giren melekler kadar güzel ve ilâhidirler; hiç görülmemiş, el değmemiş, koklanmamış oldukları için vahşidirler de..

“Yedipara köy”^{*} den biri “Tozlu köy”, “Aşılmaz”ın eteğini beyaz sırma gibi dolanan “Kara su” nun düzegeldiği, yavaşladığı çevre içinde yıllarca önce kurulmuş bir köydür.

«Tozlu köy» lüleri toprağı çok severler ondan mı bilmem toprak da onları çok sever. Buradaki Türkler kara toprak terkibi yerine yeşil toprak tâbirini kullanırlar ve bu köyde, savaşa kidip dönmeyenlerle “Erkek Ayşe”yi saymazsak, torununu görmeden ölen kimse yok gibidir..

“Tozlu köy”lü her âilenin, «Aşılmaz» üstünde konakladığı üç yer vardır: Biri dağın eteğinde yâni asıl köydedir. Bu sağlam bir köy evidir. İkincisi dağda, etekle tepenin ortasına raslayan mesafedeki ilk ve sonbahar evidir. Köylüler buna Mezre diyorlar. Üçüncüsü de yayladaki çadırlar veya çalılarla çevrilmiş konak yerleridir. Bu üç konak göğe yaklaşıldıkça basitleşir, tabiileşir ve yıldızlar en yüksekdeki konak yerinin içinde en iyi ışıldarlar.

“Tozlu köy”lüleri yılın dört mevsiminde konak değışdirirler: Sıcaklık arttıkça yükselir, azaldıkça eteklere alçalrlar.

*

**

- Aslan ! Aslan !

Genç şâir, atını bir ağaca bağlamış, son selden sonra köprü olarak kullanılan uzun ceviz kütüğünün üstünden değirmendeki amcazadesine sesleniyordu. Karşılık alamayınca bir canbaz gibi kollarını yana açıp yavaş yavaş ilerledi ve iki köşesi toprağa gömülü iki göşesi de kalın birer ağaç üzerine dayanan değirmenin kapusunu açdı. Aslan hâlâ bir şey duymuyordu, İki kişinin kucaklayamayacağı koca taşın ortasındaki deliğe yukarıdaki buğday anbarından dökülen danelerin süratini ayarlayordu. Akan ve kanadlara çarpan suyun, dönen çarkın ve iki büyük taşın sesi bu küçük değirmeni yıllardır dolduran bir lisandı. Bu lisan içinde doğan, büyüyen değirmenci ne sevişen kuşların ötüşünü ne de hâkim rüzgârların uğultusunu duyuyor. O yalnız, hayat seli içinde dedesinin izinden, tek başına, ruhunun yüksekliğinden de habersiz yürüyor.

Aslan, arkadan gelip gözlerini kapayanı bileklerinden tutdu ve :

- Bu yerlerde böyle yumuşak el- ayası kızlarda da yokdur amcaoğlu! dedi.

* “Yedi pare köy” hakikaten târif edilen yerde, İspire yakın, halkın “Kariye-i seb’a”yı tahriren “Kuraysebe” ve “Yedi Para köy” dediği köylerdir.

Şâir şehirde doğup büyümüş olmak bir suçmuş gibi anide kızardı ve kendisini :

- Bu gün köy kolun, şehir kafanın işlediği yerdir. Gayemiz her iki yerde hem kolu hem kafayı işletmektir.

Deyerek korumağa çalışdı.

Aslan divardaki kemeçesini aldı, şehirlinin sırtını okşadı, ikisi de gülüşdüler ve değirmeni kendi başına bıraktılar. Önde şehirli, arkada köylü, köprü vazifesini gören ceviz kütüküstünde yürüyorlardı. Aslan;

- Dikkat et düşersen ben de kurtaramam amcaoğlu ! Buna “Kara su” derler.

Dedi. Şâir tam kütüğün ortasındaydı. Değirmendeki şakayı düşünüyordu. Aslana kulak vereyim derken birdenbire ayağı kaydı. Büyük bir çeviklikle ceviz kütüğünün budanmamış bir dalını tutmasa, Aslan da arkadan yakalamasaydı ölüm muhakkaktı. Bir yaş küçüklüğüne rağmen daha boylu, daha omuzlu ve kuvvetli olan Aslan, amcazadesini, kollarını onun koltuk altına sokunca, kütüğün üstüne alıverdi. İkisinin de benzi sararmışdı. O kanlı yüzü bulutsuz ve parlak yaz gökleri gibi ışıldayan çakır gözleriyle korku ve felâket tanımayan köylü delikanlı bile bir anda değişmişdi. Derenin kenarına geçtiklerinde :

- Verilmiş sadakan vardı. Yoksa çoktan imamın kayığına binmişdin* dedi ve susdu.

Hayatının sonuna kadar köyünde çalışmağa karar vermiş genç şâir tahsilinin bitmesi yaklaştığı için bu yılki yaz tatilini dede ocağında geçirmekdeydi. “İki yıl sonra tamamen yerleşirken birden yabancılaman” deyordu.

Çok iyi ve ileri düşünceleri vardı; Memleketin bütün yükünü yüz yıllardanberi sırtında taşıyan Türk köylüsünün ızdırabına ortak olmayı, onu azaltmayı düşünüyor, hakikatın içine gömülmeği ve bundaki tadı şehirdekilere duyurmayı isteyordu. Yarınki her şeyden üstün en büyük Türkiye'ye bu yoldan gidileceğine inam vardı.

Büyük bir kaza geçirdiği bu günde Mezreden değirmene inmesine sebep şu idi:

Bir saz şâiri olan Aslan köyün yıllardanberi ağızlarda dolaşan menkabelerinden, değirmenin korkunç hikâyelerinden bir kaçını anlatacak ve şehirli şâir de bunlardan mülhem olacaktı.

Geçen kaza Aslana “Kara su” ile ilgili “Erkek Ayşe”yi hatırlatdı ve:

- Gel amcaoğlu! Bu derenin adı eskiden “Erenler suyu” imiş de sonra neden “Kara su” olmuş bunu anlatayım dedi.

İki genç dereye yaklaştılar. Aslan yarısını sular kucaklayan bir kayaya sırt verdi. Şehirli şâir açık renkli kilotunun kirleneceğini düşünmeden çizmesinin topuklarını batırarak kuma oturdu. Kulak kesilmişdi.

- Anlat Aslan dinleyorum.

* “İmamın kayığına binmek”, Tozluköyde kullanılan ve “ölmek” mânâsına gelen bir tâbirdir.

Dedi.

Köylü delikanlı, bıyıklarını burduktan sonra elindeki çakılları bir, bir suya atarken söze başladı:

- Bizim köyde vaktiyle bir –“Ayşe kız” varmış ki on altı yaşına geldiği halde kendisini babasından isteyenleri çevirtirmiş. Her gün “Erenler suyu” içinde yalın ayak baş açık suları köpürterek dolaşır, dağlarda ceylanlar gibi kayalardan kayalara sıçarmış. Gözleri bir karacanın gözleri kadar parlak, kara ve oynakmış, Hiç bir avcı onu avlayamaz, ele geçirip kaçtıramazmış. Öyle güzelmiş ki masal söyleyen nineler Padişahın küçük kızını “Ayşe kız” kadar güzel deye anlatırlarmış. Tatlı pembe yanakları olduğundan ona “Al-al kız” da derlermiş,

Onun için şöyle söylerler: Bir gün köyün en zengin ağası anbarından 80 kaşık* çıkmış Bayrakdar Dede, oğlunu evlendirirken evinin avlusunda bütün köye bir akşam ziyafeti çekmiş ve sabaha kadar süren eğlenceler kurdurmuş. Bir yanda şâirler duruşmuş, bir yanda pehlivanlar kapışmış, bir yanda da gençler büyük ateşler çevresinde horon tepmişler.

Bu düğüne bütün köyden yalnız “Ayşe kız”la babası Dursun ağa gelmemiş. Ertesi gün Bayrakdar Dede geçerken gece gelmediği için Dursun ağaya seslenmiş. Dursun ağa:

“Yollar çamur, köprü bozukdu; fenerim olmadığından korktum gelemedim” deye kaçamak yapmağa yeltenince Bayrakdar Dede:

“Fenerin mi yokdu? Güneş gibi kızını yanına alıp yollara ışık, düğünüme şeref veremez miydin?” deye darılıp geçmiş. Nineler “Ayşe kız”ın nurdan döküldüğünü iddia ederler.

Onu gören her delikanlının nefes alışını değiştirmiş; velhasıl çok güzelmiş.

Moskoflar köye girdiği gün evlerde çok yaşlılardan başka kimseler yokmuş, “Yedi para köy” kadın, erkek, çoluk, çocuk birlik olup düşmana karşı koyuyorlarmış.

Kâfirler ilk önce boş buldukları bizim köye yerleşmişler. O gece buradaki Moskof konaklarından mavzer kaçırmak için “Keklikli koru”daki topluluktan gönüllüler ayrılmış. Ayşe kız : «Ben de gitmek isteyorum» deyip onların aralarına bir erkek gibi katılmış ve ondan bu tarafa adını “Erkek Ayşe” koymuşlar.

Eskiden, bayırların yabani çiçekleri kadar hoş kokan teninin rengi ve İlahlara yakışan güzelliğiyle sayısız delikanlıların kalblerini altun saçlarının tellerinde düğümlerken o gece değme erleri gölgede bırakan merdliği ile bütün ruhları sarmış. Gönüllüler giderken çokları: ”Zaten onun halinde küçüklüğündenberi bir başkalık vardır” demişler. Genç kızlar: “Ona, dağlarda yalnız ve çıplak geziyor deye iftira atmamakla günah kazanmışız” deye dövünüyor ve yaşlılardan

* Burada zenginlik bilhassa bir öğünde ağırlanabilen misafirin azlık, çokluğuyla ölçülüyor.

bir ikisi de onun bâzı geceler eve dönmeyip ormanda kalmasından ermiş olduğuna hükmediyorlarmış.

“Erkek Ayşe” adını alan Ayşe kız, ruhlarda ilâhlaşub uzaklaşmış ve sonra da öyle kalmış; bu gün bile..

Aslan birden kafasını kararmağa başlayan göğre doğru kaldırdı ve “Aşılmaz”ın tepesinde halkalanmış koyu sislere derin derin bakdı. Genç şâir uyumuş ayağını ovmadan heyecanla sordu :

- Bitdi mi Aslan bu kadar mı ?

- Hiç biter mi.

Dedi ve devam etdi:

- Günlerle birlikte köyün üstündeki kara bulutlar da geçmiş. Her şey eski haline dönmüş. “Yedi para köy” içinde yalnız bir noksanlık varmış: “Erkek Ayşe” ..

Günlerce aranmış, geçen yolculara, dağlardan inen odunculara sorulmuş bir haber alınamamış.

Dursun ağa: “Erkek kızım dağlardadır bir gün olur döner” dermiş. Bir çokları onun Moskoflar tarafından kaçırıldığını, bir çokları da, Dursun ağanın evinde gırtlığından sıkılarak öldürülmüş bir düşman bulunduğu için, onun sarı çiyenlarla* başa çıkamadığını ve kendini teslim etmediğinden öldürülecekken sır olduğunu sanarlarmış..

“Erkek Ayşe”nin yokluğunun üstünden sekiz ay geçmiş. Yaylalara çıkılıp dönülmüş.

Bir gün Ayvazın oğlu dağdaki tahtalarını hayvana yükleyip geceden yola çıkmış. Gün henüz doğmuş, yapraklar yeni fark ediliyormuş.

Hayvan “Tozlu bayır”ın en dik yerini inmeğe başlarken birden durmuş ve yürümez olmuş. Ayvazın oğlu ne oldu deye sağına soluna bakmış. Az ileride yatan birisini görmüş. Hemen “Erkek Ayşe” yi hatırlayıp hayvanın başını boş bırakmış ve koşmuş. Bir kaç adım atmadan, yatan kimsenin yerinde fırlayıp bir müddet baş yukarı süratle koştuğunu sonra sırtın arkasına doğru Ceylanlar gibi akdığını görmüş, Ayvazın oğlu onu takibe uğraşmış fakat “Erenler suyu”nun şelâlesine bakan uçurumdan sonra izini kaybetmiş birden sır olduğunu sanmış ve ürküp dönmüş.,

Aslan susmak istedi ve:

- Bundan sonrasını ihtimal bilirsin. Amcam, bizim sülâleden olan “Aşık Canseven”in ölümünü söylerken anlatmışdır.

Dedi. Heyecandan herşeyi unutmuş genç şâir yalvardı :

- Anlat Allahını seversen. Babam bana böyle bir şey anlatmadı,

-. Ertesi günün sabahında Canseven sazını omuzundan salındırıp, evden çıkmış; karısına dere boyu türkü atarak biraz dağlara çıkacağını söylemiş.

* Bu köyler Ruslardan çok zarar gördüğü için onları Moskof değil ekseriya Sarı çiyen diye anarlar.

Yarım saat geçmeden eve dönmüş; omuzunda sazi yokmuş. Gül pembesi yanakları sapsarı, top sakalı ve üstü başı ıslak imiş. Dili tutulduğundan konuşamıyor, gözlerinden dolu gibi yaşlar boşanıyormuş. Karısını tutup dere boyuna getirmiş. “Erenler suyu”nun şelâlesine yaklaşıncaya durmuş, daha yürüyeme- yip çökmüş. Parmağıyla derenin kıyısını işaret etmiş. Kadın hayretle ilerlemiş ve kıyıda kırılmış sazi bulmuş.

Âşık Canseven yine bir şeyler mırıldanarak aynı yeri gösteriyormuş. Kadın dikkatle etrafını süzdüğünde derenin karşı kıyısındaki manzarayı görmüş. Bir zaman ne yapacağını şaşırarak kanayaklı az sonra çılgınlıkla köye koşmuş. Kara haberi duyan herkes tarlayı bırakmış ve bütün köylüler parça parça olmuş “Erkek Ayşe” ile suların sürümeğe uğraştığı çocuk ölüsünün başında toplanıp ağlaşmışlar...

Çakallar ulumaya başlamıştı; karanlık iyice basıyordu. İki âmcaoğlu yerlerinden kalkıp değirmene doğru ilerlerken Aslan ilâve etti:

- O gün bu gün “Erenler suyu”na “Kara su” derler.

Kucağındaki kemeçesini de konuşurarak hikâyesini şöyle bitirdi :

Tamamını bilmem ama “Erkek Ayşe” için:

Güzellikde menendin yokdu, tekdin

Benim deyen erkeklerden erkekdin

deye başlayan ve:

Onyedi yıl çiçekler gibi durdun

Nasıl olur Moskof piç doğururdun

Arından sebep kayalardan akdın

Yakdın bizi “Erkek Ayşe”, sen yakdın

Deye giden uzun, acıklı bir de destan vardır

Fethi Tevet, “Türk Kanı Bozulmasın Deye”, *Kopuz*, C. 1, S. 6, 15 Eylül 1939, s. 233-237.

Kaynakça

AYTAÇ, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul 2003.

ÇETİN, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2008,

ÇETİN, Nurullah, *Takma İsimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

ÇETİN, Nurullah, *Yeni Türk Şiirinde Geleneğin İzleri*, Hece Yayınları, Ankara 2004.

ERGÜN, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, Cilt 2, 1944.

Fethi Tevet, “Kürşad’ın Sofrasında”, *Kopuz*, C. 1, S. 4, 15 Temmuz 1939, s. 138-140; C. 1, S. 5, 15 Ağustos 1939, s.196-200.

Fethi Tevet, “Türk Kanı Bozulmasın Deye”, *Kopuz*, C. 1, S. 6, 15 Eylül 1939, s. 233-237.

GÖNÜL, Mert, *Türk Düşünce ve Siyasi Hayatında Dr. Fethi Tevet*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2011;

GÜNDÜZ, Osman, *Oktay Akbal’ın Öykücülüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003

- HROCH, Miroslav , Avrupa'da Milli Uyanış, (Çev. Ayşe Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- KOLCU, Ali İhsan, *Öykü Sanatı*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2005.
- KORKMAZ, Ramazan, "61. Yazı Yılında Dr. Fethi Tevetoğlu ve Eserleri", *Yeni Forum*, 1-15 Temmuz 1989, C. 10, S. 236, s. 47-49.
- MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet, *Gönül Hanım*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- ÖNEN Nizam, "Fethi Tevetoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, İstanbul İletişim Yayınları, 2008, s. 622-627.
- ÖNEN, Nizam, *İki Turan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- PARLATIR, İsmail, "Tanrılar Susamışlardı ile Hüküm Gecesi Arasında Bir Karşılaştırma", *Türkoloji Dergisi*, C. 6, S. 1, 1974, s. 137-151.
- SAID, Edward, *Oryantalizm*, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1998.
- SMITH, Anthony D., "The 'Golden Age' and National Renewal". Geoffrey Hosking and George Schöpflin (eds.). *Myths and Nationhood*. London: C. Hurst & Co., 1997, s. 36-59.
- SOGUKÖMEROĞULLARI, Mehmet, *Fethi Tevetoğlu Hayatı, Sanatı ve Şairliği*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- TEVETOĞLU, Fethi , "Ahmed Hikmet'den Mehmed Emin'e", *Kopuz*, C. 1, S. 3, Temmuz 1943, s. 63-64.
- TOSUN, Ramazan, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", *Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Konya 2002, S. 10, s. 231-234.
- YALÇIN-ÇELİK, Dilek, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları. Ankar

* Kader Özlem, Uluslararası İlişkiler Uzmanı, kaderozelem@gmail.com

i "Bulgaristan'da Nüfus Sayımı", *TRT Haber*, 21.07.2011
<http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=37fbb5fc-c9cc-4850-b2bb-201dc7ec24f9> , (28.07.2011)

ii "Kırcaali İli Nüfusunun % 40 'ı Seçimlerde Oyunu Kullanamayacak", *Kırcaali Haber*, 07.12.2011, http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=7291 (28.07.2011)

iii "Makedonya Türklerinin En Büyük Sorunu Bölünmüşlük", *Milli Gazete*, 22.12.2010, <http://www.milligazete.com.tr/haber/makedonya-turklerinin-en-buyuk-sorunu-bolunmusluk-185321.htm> , (28.07.2011)

iv Mevcut Kosova Anayasası için bkz. "Constitution of the Republic of Kosovo", 5. Madde, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf> (29.07.2011)

v Prizren'den Yayın Yapan Mehmetçik FM Kapandı", *Kosova Haber*, 04.07.2011, <http://www.kosovahaber.com/?page=2,12,7366> , (29.07.2011)

vi Tatcı, Mustafa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, "Şa'bâniyye" maddesi, s. 211-215.

vii Çifçi, Fazıl (2002), *Hazreti Pîr Şeyh Şabân-ı Velî*, 3. bsl. , Kastamonu, s. 195-200, Hz. Pîr Şeyh Şaban-ı Veli Vakfı Yayını.

viii Şeyh Mehmed Ataullah (Armay) Efendi hakkında geniş bilgi için bk. Ağabeyoğlu, Ersöz (2011), *Şa'bân-ı Veli Dergâhı Son Postnişini Şeyh Ata Efendi*, Ankara, 80 s.

ix Abdulkadiroğlu , Abdulkerim (1991), *Halvetiliğin Şa'bâniyye kolu, Şeyh Şa'bân-ı Veli ve Külliyesi*, Ankara, s. 65.

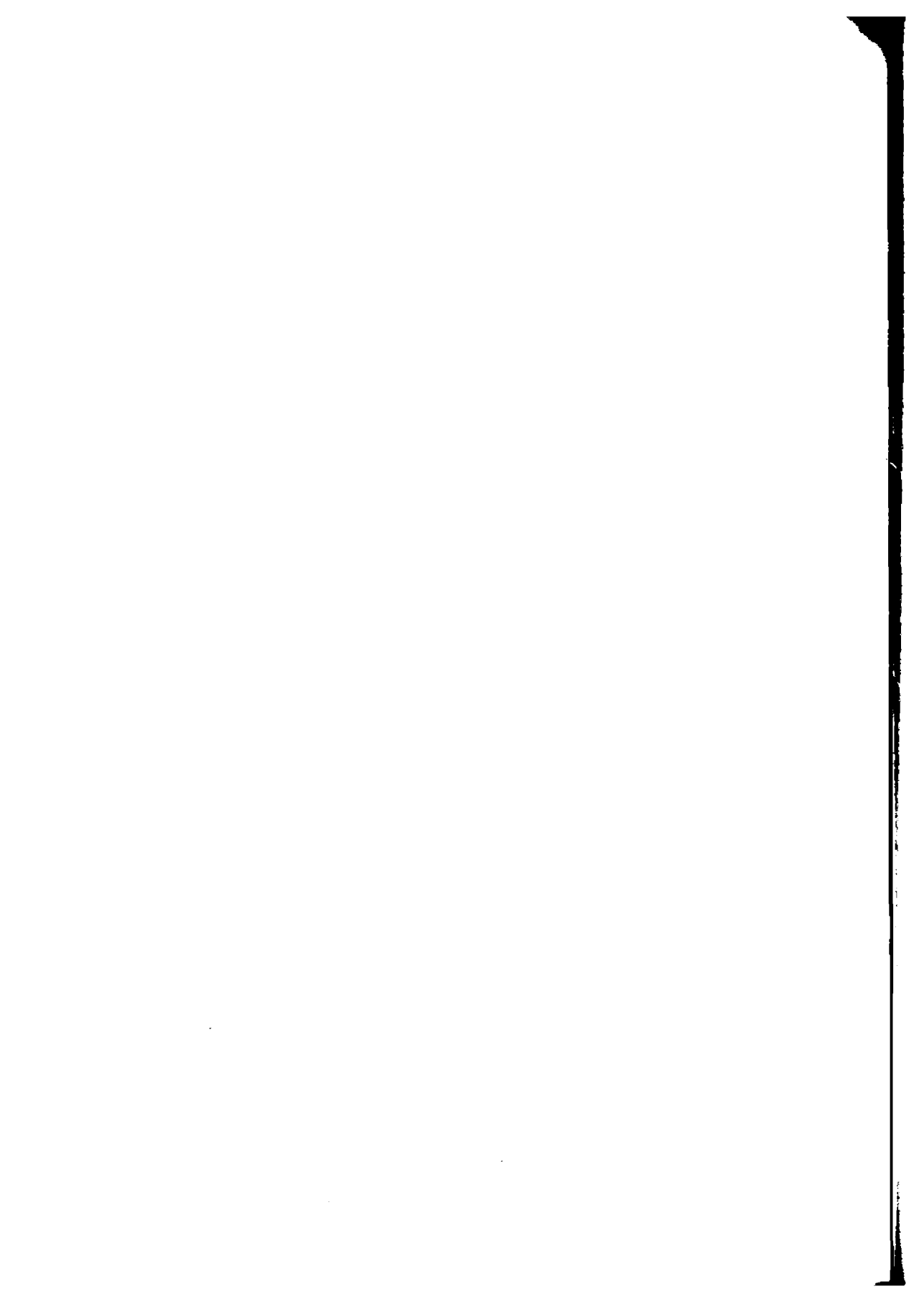
^x Tezcan, Esmâ (2007) *Şevki İbrahim Efendi Divanı: İnceleme Transkripsiyonlu Metin*, Kütahya Dumlupınar Ü, Sosyal Bilimler Entitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 317 s.

^{xi} Mehmed Ataullah Arımay Efendi (1336/1920), *Zeyl-i Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, s. 26, Çifçi; age, s. 199.

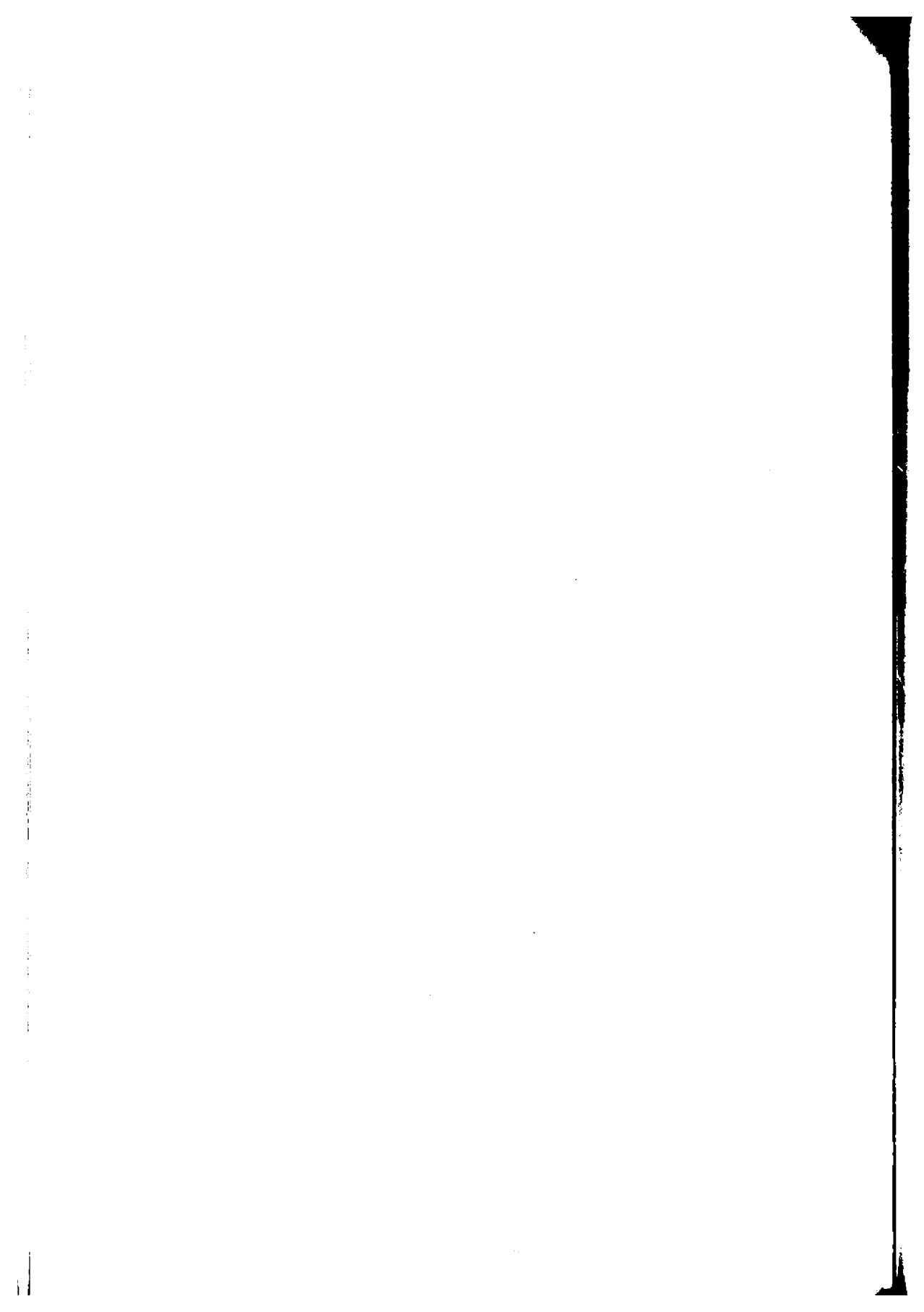
^{xii} Abdulkadiroğlu, age., s.78, 13 Şevval 1314 tarihi, 17 Mart 1897 olarak Miladi tarihe çevrilmiş.

^{xiii} Cönkteki İbrahim Şevki Efendi'ye ait şiirler DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu TDK Uzmanı Yaşar Yılmaz tarafından okunmuş ve Dr. Mustafa Tatcı tarafından kontrolü yapılmıştır

^{xiv} Karşılaştırmamızı, Esmâ Tezcan'ın Millî Kütüphanedeki üç yazma nüshayı karşılaştırarak hazırladığı tezdeki metinlerle yaptık.

EĞİTİM

KOSOVA CUMHURİYETİ ÜNİVERSİTE ÖNCESİ OKULLARDA ÇOK KÜLTÜRLÜ HAYAT

Bedrettin KORO*

Özet

Kosova Cumhuriyeti, 10.908 km² yüzölçümüyle, Balkan Yarımadası'nın ortasında yer alan, küçük bir Balkan, Avrupa devletidir. Kosova çok etnikli, çok dinli, çok dilli, çok kültürlü bir devlettir. Buna dayanarak Kosova Cumhuriyeti'nin 2008 Anayasası'nın 2. maddesine göre "Kosova Cumhuriyeti, kendi vatandaşların devletidir. Kosova Cumhuriyeti, vatandaşlarının ve kendi sınırları içerisinde bulunan tüm bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı gösterme esasına göre otoritesini uygular".

Kosova devleti çok genç bir nüfusa sahiptir. Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığın (KEBTB) verilerine göre, 2013/14 öğretim yılında Kosova eğitim sistemine göre, üniversite öncesi eğitimde 414.189 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu veriler Kosova Cumhuriyeti nüfusunun dörtte birini (4/1) üniversite öncesi eğitim-öğretimde öğrenciler teşkil ettiğini göstermektedir.

1999 yılında Sırbistan'a karşı düzenlenen NATO'nun müdahalesinden sonra Kosova'da kurulan BMÖ'nün Geçici İdari Misyonu (UNMIK) ile eğitim-öğretim dört öğretim dilinde: Arnavutça, Türkçe, Boşnakça ve Sırpça yapılmaya başlandı.

Bu çalışmada Kosova'da yaşayan tüm etnik toplulukların aynı okulda bir ortak yönetimle, çok kültürlü eğitim içerikleriyle, özellikle ders dışı birlikteli öğrenci etkinlikleriyle, çok kültürlü hayattan iyi örnekler sergileyip, öğrenciler arasında nasıl çok kültürlü hayatı geliştirmek için çalışmalar yapıldığını gösterilecektir.

Kosova'da çok kültürlü hayatın en belirgin kentti Prizren'dir. Bundan dolayı bu çalışmada Prizren eğitiminden ve bir ilköğretim okulundan örnekler verilecektir

Anahtar Sözcükler: *Kosova Cumhuriyeti, Prizren, eğitim-öğretim, ders dışı etkinlikleri, çok kültürlü hayat*

* Tarih bilimleri mastırı (uzmanı), Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı emekli müfettişi, b_koro@hotmail.com

**MULTICULTURAL LIFE IN PRE-UNIVERSITY SCHOOLS IN
REPUBLIC OF KOSOVO**

Summary

Republic of Kosovo is a small Balkan and European state located at the center of Balkan Peninsula covering the area of 10.908 km². Kosovo is a multi-ethnic, multi-religious, multi-lingual, multi-cultural state. To this respect, Article 2 of the 2008 Kosova Constitution stipulates that "The Republic of Kosovo is a state of its citizens. The Republic of Kosovo exercises its authority based on the respect for human rights and freedoms of its citizens and all other individuals within its borders".

The state of Kosovo has a rather young population. According to data of Ministry of Education, Science and Technology (MEST), within Kosovo education system, 414.189 students have received pre-university education during 2013/14 school year. These data indicate that one fourth of (1/4) Kosovo's population consists of students pursuing pre-university education.

After the NATO intervention against Serbia in 1999, education in Kosovo during UN Interim Administration Mission (UNMIK) started to be taught in four languages, namely Albanian, Turkish, Bosnian and Serbian.

The aim of this study is to demonstrate undergoing practices in developing multi-cultural life among students by presenting good examples from multi-cultural life that include life of all ethnic communities living in Kosovo within the same school under a unique school management, with multi-cultural education contents and particularly extracurricular joint student activities.

The example of a city with most prominent multi-cultural life in Kosovo is Prizren. To this respect, this study include examples from education and a primary school in Prizren.

Keywords: Republic of Kosovo, Prizren, education-teaching, extracurricular activities, multi-cultural life.

Giriş

Kosova Cumhuriyeti, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan eden, 10.908 km² yüzölçümüyle, Balkan Yarımadası'nın ortasında yer alan, küçük ve en genç bir Balkan, Avrupa devletidir. Kosova çok kültürlü hayatın gerçekleştiği özel, bir genç Balkan devletidir. Kosova'da Arnavutlar, Sırlar, Türkler, Boşnaklar, Goralılar, Rom, Aşkâli ve Mısırlılar ve diğer etnik toplulukları kendi dil, yazı, din ve farklı gelenekleriyle yaşayıp ve geliştirerek, birlikte bir hayat geçirmektedirler. Öyleki küçük ve genç Kosova

devletini farklı etnik, diller, dinler ve kültürel desenlersiz olmadan varlığını hayal etmek zordur¹.

Kültür ve buna bağlı olan çok kültürlülük kavramı olarak birçok tanımla açıklanmaya çalışılmıştır. Kültür genel bir kullanım çerçevesinde bir toplumun sanatı, edebiyatı, adet ve geleneklerini ile dilini ifade etmektedir. Sosyolojide ise kültür , bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerini göndermede bulunur. Kültür esas itibarı ile bir toplumun, topyekün kurumlarının tümünün bir toplamıdır. Çokkültürlülük; dil, inanç, etnik yapı vb. farklılıklardan kaynaklanan kültür kimliklerinin bir arada yaşatılmasının ve yönetilmesinin adı olarak belirtebilir. Çoğulcu demokrasi anlayışı, bir toplum içerisinde farklı alt kimlik, grup ve toplulukların olabileceğini, bunların kendi kültürel kimliklerini koruyarak birlikte yönetilebileceğini öngörmektedir. Çokkültürlük, farklılıkları bir arada yaşatmak ve birlikte yaşamayı yönetmektir. Çokkültürlük, çoğulcu bir ortamda, birlikte yaşamının hukukunu oluşturmaktadır². Çokkültürlü bir devlette eşit vatandaşlık, azınlık kültürünün tanınması, özel politika düzenlemelerinin yapılması, grup farklılıklarına dayalı bir vatandaşlıkla sağlanabilir.

Kosova'da farklı etnik, din, kültür toplulukların birlikte hayat sürdürdüklerini daha Osmanlı Devleti zamanında görülmektedir. Osmanlı Devleti zamanında Balkanların önemli bölgelerinde, özellikle de Kosova vilayetinde, tam anlamıyla bir "Çok Kültürlü Hayat" yaşanmıştır. İnsanlar kendi kültürel değerlerini koruyarak ve onları yaşayarak, fakat farklı kültürlerden insanlarla meydana getirilen genel ortak değerler etrafında huzurlu bir hayat sürmüşlerdir. Türk, Arnavut, Latin, Yahudi, Bulgar, Rum... başka bir açıdan bakıldığında da Müslüman, Hıristiyan (Ortodoks, Katolik),

¹ 2011 yılının Nisan ayında yapılan nüfus sayımının resmi verilerine göre: Agencia e Statistikave të Kosovës, *Regjistrimi i Popullsisë, Ekonomisë Familjare dhe Banesave në Kosovë 2011 – Rezultatet Përfundimtare Të Dhënat Kryesore*, s.60. <http://esk.rks-gov.net/rekos/1/repository/flipbook/1/Te%20dhenat%20Kryesore-Alb/>, (Erişim:14.11.2012).- Kosova'nın 1.739.825 nüfusu vardır. Kosova'nın toplam nüfusundan 1.616.869 ya da % 92,93'ü Arnavut, 25.532 ya da % 1,47'si Sırp, 18.738 ya da % 1,08'ı Türk, 27.533 ya da % 1,58 Boşnak, 8.826 ya da % 0,51 Rom, 15.436 ya da % 0,89 Aşkali, 11.524 ya da % 0,66'si Mısırlı, 10.265 ya da % 0,60 Gorali ve 5.204 ya da % 0,29 diğerleri teşkil etmektedir. Kosova'nın bu toplam nüfusundan 1.663.412 ya da % 95,61 İslam, 25.837 ya da % 1,48 Ortodoks, 38.438 ya da % 2,21 Katolik , 1.242 ya da % 0,07 Ateist, 1.188 ya da % 0,06 si diğerleri ve 9.708 ya da % 0,56 dini mensubiyetini belirtmemişlerdir; Belirtmek gerekir ki Kosova'da 2011 yılında yapılan sayımlara Kuzey Kosova'da yaşayan Sırp topluluğu katılmamıştır.

² Ömer Temizkan, "Modern Toplumlarda Çokkültürlülük", https://www.academia.edu/1744248/Modern_Toplumlarda_Cokkulturluluk (Erişim: 1 Mayıs 2014)

Musevi... hepsi bir arada “Osmanlı” olarak yaşamışlar. Osmanlı devleti çok kültürlü toplumsal hayatı başarmış ve asırlarca da uygulamıştır³.

Osmanlı Devleti’nde her caminin yanında bir mektep ve medrese bulunduğu gibi, gayrimüslim azınlıkları gibi, her kilisenin yanında azınlık okulları vardı. Mektep ve medreselerde öğretim nasıl hocalar tarafından yapıldıysa, gayrimüslim azınlık okullarında öğretim papazların ellindeydi.

Sultan II. Abdülhamit döneminde çağın ve Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına uygun meslek okullarının da açılmasına önem verilmiştir. Kosova vilayetinde 1895 yılında Üsküp’te “Hamidiye Sanayi Mekteb-i Alisi” açılmıştır. 1899-1900 öğretim yılında okulun talebe mevcudu 81’i Müslim 13’ü Gayri Müslim olmak üzere toplam 94’dür⁴.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Müslim ve Gayrimüslim Osmanlı tebaasını birbirine kaynaştırmak ve müşterek bir kültürle yetiştirmek düşüncesi ile açılmışlardır. 1885 yılında devletin birçok şehirlerinden başka Kosova vilayetinde Üsküp ve Priştine’de idadi okulu açılmasına karar verilmiş ve yapımlarına başlanmıştır. Ayrıca, diğerlerinden başka Yenipazar ve Taşlıca kazalarında yapılması için mahalli makamlarla temasa geçilmiştir⁵. 1903-1904 öğretim yılında Üsküp İdadi mektebinde yatılı olarak 24 ücretli ve 35 ücretsiz, gündüzlü ise 163 öğrenci, toplam olarak 222 öğrenci öğrenim görmüştür. Toplam 222 talebeden yalnız 17’si gayrimüslimdir. Bu okulda belirttiğimiz öğretim yılında 1 müdür, 3 muavin, 12 müalim, tabip ve 7 hademe olarak personel çalışmıştır. Seniçe İdadi mektebinde ise öğrenim gören 72 talebeden 66’sı Müslüman, 6’sı gayrimüslimdir. Bu okulda 1 müdür, 6 müalim ve 2 hademe çalışmıştır⁶. Bu örnekler Osmanlı Devleti’nde öğrenciler arasında çok kültürlü hayat aşılmasına da önem verildiğini göstermektedir.

Kosova’da yaşayan topluluklar Osmanlı Devleti döneminden bu yana beraber yaşamışlar, bazı dönemler dışında, kendi anadilinde eğitim görmeyi sürdürmüşlerdir. Kosova Cumhuriyetinde çok kültürlü hayat ve eğitimle azınlık ya da çoğunluk konumunda ve farklı kültürlere ait olan insanların birbirleriyle yaratıcı bir şekilde etkileşimi sağlamaktadır. Kültürlerarası eğitim, farklılığı ve çeşitliliği hoşgörüyle kabul ederek her gurubun kimliğini koruma amacını özellikle vurgulamaktadır. Kültürlerarası eğitim, hoşgörü,

³ Durmuş Yılmaz, “19 Yüzyılın Sonlarında Kosova Vilayetinde Çok Kültürlü Hayat”, s.8. <http://www.durmusyilmaz.com/icerikoku.asp?ids+217> (Erişim 14 Aralık 2013)

⁴ Salih Özkan, “Arşiv Belgelerine ve Maarif Salnamelerine Göre XX. Yüzyıla Girenken Kosova’da Eğitim ve Eğitim Kurumları”, (Yayınlanmayan Bildiri), VII. Uluslararası Atatürk Kongresi, Üsküp-Manstır (Makedonya), Ekim 2011, s.8.

⁵ Bayram Kodoman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1980, s.117; Mücize Ünlü, *Kosova Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877 – 1912)*, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmayan Doktora tezi), Samsun 2002, a.g.e., s.189.

⁶ Mücize Ünlü, a.g.e., s.139-140.

saygı, dostluk, anlayış, insan haklarına saygı ve temel özgürlükler olarak ifade edilmektedir. Bu kavramlar, hem uluslararası hem de kültürel, dini, etnik açıdan farklı olan aynı ülkenin ya da farklı vatandaşlığı bulunan ama aynı ülkede yaşayan insanlar arasında farklı ilişkileri vurgulamaktadır.

Üniversite Öncesi Eğitim

1999 yılında NATO'nun müdahalesinden sonra, Kosova'da BM'nin Geçici İdari Misyonu (UNMİK) yönetimi teşkil olundu. Daha UNMİK yönetimi döneminde (1999-2008) Kosova'da üniversite öncesi eğitim sisteminde reform yapıldıktan başka yeni öğretim programları, ders kitapları ve öğretim materyalleri hazırlandı. Kosova'da Arnavutça, Türkçe ve Boşnakça yapılan eğitim-öğretim Kosova eğitim sistemine ve öğretim programlarına göre geliştirilmektedir.

Sırp topluluğu ise 1999 yılında Kosova'da kurulan UNMİK yönetimini ve daha sonra Kosova'nın bağımsızlığını (17 Şubat 2008) ve Anayasa'sını (9 Nisan 2008) kabul etmediklerinden dolayı, şimdiye kadar Kosova eğitim sisteminden farklı olan, Sırbistan eğitim sistemine, öğretim programı ve ders kitaplarına göre eğitim-öğretimi geliştirmektedirler. Bu durum, BM'nin Genel sekreterinin özel temsilcisi olan Marthy Ahtisari'nin 2 Şubat 2007 yılında getirilen Genel Kapsamlı Kosova Statüsü Anlaşma Önergesi'nden⁷ geliştirilen Kosova Cumhuriyeti Belediyelerinde Eğitim Yasası⁸ (2008) ve Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi Eğitim Yasası⁹ ile (2011) yasalastırılmıştır. Yugoslavya federasyonunda (1945-1999) Sırbistan Cumhuriyeti'nin bir özerk bölgesi durumunda bulunurken Kosova'da eğitim-öğretim üç dilde : Arnavutça, Sırpça ve Türkçe yapılmakta idi. Ancak, 1999 yılında Sırbistan'a karşı düzenlenen NATO'nun müdahalesinden sonra, Kosova'da kurulan BMÖ'nün Geçici İdari Misyonu (UNMİK) ile eğitim-öğretim dört öğretim dilinde: Arnavutça, Türkçe, Boşnakça ve Sırpça yapılmaya başlandı.

⁷Genel Kapsamlı Kosova Statüsü Anlaşma Önergesi, 2. Şubat 2007, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-8304/genel-kapsamli-kosova-statusu-anlasma-ongerisi.html>; Genel Kapsamlı Kosova Statüsü Anlaşma Önergesi'nin 7.1.1 maddesine göre "Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığını haberdar ettikten sonra öğretimin Sırp dilinde yapıldığı okullar, Sırbistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ders planı ve ders kitaplarını uygulayabilirler" denilmektedir.

⁸Kosova Cumhuriyeti Belediyelerinde Eğitim Yasası'nın (03/L-06 Nolu Yasa) 12.2 maddesi gereğince "Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na bildirdikten sonra Sırpça öğretim yapılan okullarda Sırbistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığın hazırlamış olduğu müfredat ve ders kitaplarını uygulayabilirler".

⁹Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi Eğitim Yasası'nın (LIGJI Nr. 04/L-032 Nolu Yasa) 27 maddesinin 1. noktasına göre " 1. ve 2. kadamedeki Sırpça ders kitapları uygulanmakta olan yasa ile belirtildiği gibi kullanılacak ve ücretsiz dağıtılacaktır".

Kosova Cumhuriyeti çok genç bir nüfusa sahiptir. EBTB verilerine göre 2013/14 öğretim yılında Kosova eğitim sistemine göre kamu ve özel üniversite öncesi eğitim-öğretimde (ana, ilk ve orta öğretimde), 414.189 öğrenci öğrenim görmüştür. 2013/14 öğretim yılında toplam 414.189 öğrenciden üniversite öncesi eğitimde, anaokul öğrenimini 5398, ana sınıfını 20.219, ilk ve alt orta öğretimini 283.566 ve üst orta öğretimie 105. 006, öğrenim görmektedir¹⁰. Bu veriler Kosova Cumhuriyeti nüfusunun dörte birini (4/1) üniversite öncesi eğitim-öğretimde öğrenciler teşkil ettiğini göstermektedir¹¹.

2013/14 öğretim yılında Kosova Cumhuriyeti'nde kamu eğitim kurumlarında 758 ana ve 396 uydu sınıfları eğitim-öğretim yapılmaktadır. Bu eğitim kurumlarında 23.334 öğretmen, 1649 idari personeli ve 3.094 yardımcı personel, toplam 28.077 personel çalışmaktadır¹².

AGİT' in 2009'da yayınlamış olduğu Rapor'a göre Kosova Arnavut, Kosova Boşnak, Kosova Türk, Rom, Aşkali ve Mısırlı öğrenciler Kosova genelinde Kosova müfredatı ile çalışan okullarda birbiriyle etkileşim içerisinde. Benzeri şekilde Sırbistan müfredatı ile çalışan okullardaki Kosova Sırp, Kosova Boşnak, Kosova Hırvat, Kosova Karadağlı, Rom ve Aşkali öğrencileri arasındaki iyi ilişkiler görülmektedir. Kosova Arnavut ve Kosova Sırp toplulukları öğrencileri ve öğretmenleri arasındaki etkileşim düzeyi gelişmemiştir ve dolayısıyla öğrencilerin ayrımı desteklenmektedir¹³.

Buna rağmen Kosova Cumhuriyeti'nde üniversite öncesi okulların çoğunda çok kültürlü etkileşim ve hayat uygulanmaktadır.

Kosova Cumhuriyeti'nde Çok Dilli Eğitim Uygulanması İçin Yasal Düzenlemeler

¹⁰ Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, **Kosova'da 2013/14 Eğitim İstatistikleri**, Priştine, 2014,s.2; 2013/14 öğretim yılında kamu eğitim kurumlarında öğrenim gören 408.146 öğrenciden 392.529 ya da % 96,17 Arnavut, 4.605 ya da %1,13 Boşnak, 2.059 ya da 0, 50 Rom, 788 ya da % 0,19 Mısırlı, 4.210 ya da % 1,03 Aşkali, 2.658 ya da % 0,65 Türk, 643 ya da % 0,16 Goralı, 43 ya da % 0,01 Hırvat, 405 ya da 0,10 Sırp (Kamenica'nın birkaç okul öğrenci sayıları) ve 206 ya da % 0,05 diğer topluluk üyeleri mensuplarıdır.

¹¹ Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, **Kosova'da 2013/14 Eğitim İstatistikleri**, Priştine, 2014, s. 2

¹² Aynı, s. 3

¹³ Bilal Yıldırım, "Kosova'da Anadilinde Eğitime İlişkin Lise Öğrencilerinin Görüşleri" http://www.izu.edu.tr/Assets/Content/file/Enstitu_Sekreterligi/2013_Guz_Donemi_Bilal_Yildirim.pdf (Erişim: 5 Mayıs 2014); AGİT, "İlkokul ve Ortaokul Eğitim Sistemleri İçinde Kosova'da Çoğunluk Toplumuna Ait Almayan Toplulukların Konumu, İnsan Hakları ve Topluluklar Departmanı Raporu, Nisan 2009, Kosaova.

Kosova Cumhuriyeti çok etnikli, çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir demokrasi devlet olduğundan dolayı uygulanmakta olan Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi¹⁴, Kosova Cumhuriyeti Anayasa'ı¹⁵, Dillerin Kullanımı İçin Yasa¹⁶ ve Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi Eğitim Yasası'na¹⁷ göre her topluluk kendi anadilinde öğrenim görme imkanını tanımıştır. Bu yasal zemine dayanarak, yukarda belirttiğimiz gibi Kosova'da dört eğitim dilinde: Arnavutça, Türkçe, Boşnakça ve Sırpça yapılmaktadır. 2011/12 öğretim yılın dan başlayarak Rom Aşkali ve Mısırlı toplulukları için, haftada 2 ders olmak üzere, Rom Dili, Kültürü ve Tarihi verilmeye başlanmıştır.

Bugün Kosova'da, asırlardır olduğu gibi çok kültürlü bir yapı bulunmaktadır.Yeter sayıda istek bulunan yerlerde toplulukların kendi anadilinde eğitim verilmesi demokratik bir hak olarak tanınmış ve uygulanmaya konmuştur. 1999 yılına kadar azınlık topluluklardan birisi olan Arnavut toplumu bugünkü Kosova'da çoğunluğu oluşturmaktadır. Yüzlerce yıl kaderi paylaşan bu topluluklar bundan sonra da birlikte yaşama azmini ve kararlığını göstermektedir. Kosova'da belirttiğimiz yasal düzenlemelerle öngörüldüğü gibi farklı anadilini konuşan toplulukların bulunduğu yerleşim yerlerinde her eğitim kademesinde anadilinde eğitim kurumları açılmış ve eğitim-öğretime devam etmektedir. Öyleki Kosova'nın birçok şehrinde aynı okulda birden fazla anadilinde eğitim verilmesi yasal güvence altına alınmıştır¹⁸.

Bu özellik en iyice etnik, dil, din, gelenek ve göreneklerde bir sözle çokkültürlülük yansıdığı Kosova'nın Prizren kentinde ve okullarında en belirgindir.

Üniversite Öncesi Okullarda Çok Kültürlü Hayat

Çok etnikli, çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir demokrasi devleti olarak Kosova Cumhuriyeti'nde yasal düzenlemelerle her topluluğa anaokuldan üniversite düzeyine kadar anadilinde eğitim görme olanağını sağlamaktadır. Bundan başka, özellikle Kosova eğitim sistemi ve öğretim programlarını uygulayan Arnavut, Türk, Boşnak, Rom, Aşkali ve Mısırlı öğrenciler bir okul çatısı altında eğitim görmeleri için politika uygulayarak, farklı etnik, dini, dil ve kültür toplulukları arasında högürü, saygı, karşılıklı anlayış, insan hakları, demokrasi, diğerlerine karşı empati gösterme gibi

¹⁴ Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin 1 Şubat 1005 Çerçeve Sözleşmesi'nin 12, 13 ve 14 maddesi.

¹⁵ 16. Kosova Cumhuriyeti 2008 Anayasası'nın 5. ve 59. maddesi

¹⁶ Dillerin Kullanımı İçin 04/L-37 No'lu Yasası'nın 2. ve 5. maddesi

¹⁷ Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi 04/L-032 No'lu Yasası 5. maddesi

¹⁸ Bilal Yıldırım,a.g.m.,s.74

temel değerlerin yaygınlaşp geliştirilmesine çalışılmaktadır. Öyleki Kosova'nın birçok yerleşim yerlerinde ana, ilk ve orta okullarında iki ya da üç eğitim dilinde eğitim yapılmaktadır. Bu konuda Kosova Cumhuriyeti'nin örnek kentlerinden biri, Osmanlı-Türk mimarisi belirgin olduğu tarihsel Prizren kentidir.

Prizren, Kosova Cumhuriyeti kentlerinden en çok etnik ve dini mensubiyeti olan bir kenttir. 2011 nüfus sayımlarına göre Prizren'de Arnavut, Sırp, Türk, Boşnak, Rom, Aşkali, Goralı ve diğer topluluk üyeleri yaşamaktadır¹⁹. Prizren nüfusunun çoğunluğu müslümandır. Ancak, bu kentte ortodoks, katolik ve diğer dini mensubiyeti olan topluluklar da bulunmaktadır²⁰.

Prizren Belediye Eğitim Müdürlüğü'nden aldığım bilgilere göre 2013/14 öğretim yılında Prizren belediyesinde üniversite öncesi eğitim kurumlarda üç öğretim dilinde 1553 sınıfa ayrılan 36.129 öğrenci öğrenim görmektedir. Prizren belediyesinde toplam 36.129 öğrenciden 31.521 Arnavutça, 1.585 Türkçe ve 3.022 Boşnakça öğretim görmektedir. Prizren belediye üniversite önce eğitim kurumlarında 2013/14 öğretim yılında 1604 öğretmen, 80 idari ve 223 yardımcı personel çalışmaktadır. Üniversite öncesi eğitim kurumlarında çalışan 1604 öğretmenden 1240 Arnavut, 251 Boşnak ve 113 Türk etnik topluluğu mensubudur²¹.

Prizren Belediyesi'nde 2013/14 öğretim yılında 48 ilk, 6 orta ve 2 özel eğitim okulu bulunmaktadır. Bu okullardan sekizinde, üç eğitim dilinde (Arnavutça, Türkçe ve Boşnakça), yedi okulda iki eğitim dilde (5 ilköğretim okulunda Arnavutça ve Boşnakça ve 2 okulda Arnavutça ve Türkçe eğitim dilinde) ve 41 okulda bir eğitim dilinde (36 okulda Arnavutça ve 5 okulda Boşnakça) eğitim yapılmaktadır. Verdiğimiz bu veriler Prizren'de yerleşim yerlerinin etnik yapısına dayanarak, imkanlar olduğu sırada okullarda çok kültürlü hayat uygulanması için 3 ya da iki dilde eğitim yapıldığını göstermektedir.

¹⁹ 2011 yılında yapılan istatistik verilerine göre Prizren toplam 177.781 nüfustan 145.718 ya da % 81,96 Arnavut, 257 ya da % 0,14 Sırp, 9.091 ya da % 5,11 Türk, 16.896 ya da % 9,50 Boşnak, 2.899 ya da % 1,63 Rom, 1.350 ya da % 0,76 Aşkali, 168 ya da % 0,09 Mısırlı, 655 ya da % 0,37 Goralı, 286 ya da % 0,16 diğerleri, 222 ya da % 0,12 mensubiyetini belirtmemiş ve 159 ya da % 0,09 kişi (sayım yapıldığı zamanda evde yokmuş) dir.: Agencia e Statistikave Të Kosovës, **Regjistrimi i Popullsisë Ekonomive Familjave Dhe b anesave Në Kosovë 2011 =Rrezultatet Përfundimtare Sipas Komunave, Prishtina, 2013, s.49.**

²⁰ 2011 yılında yapılan istatistik verilerine göre Prizren toplam 177.781 nüfustan 170.640 ya da % 95,98 müslüman, 250 ya da % 0,14 Ortodoks, 5.999 ya da % 3,37 Katolik, 74 ya da % 0,04 diğerleri, 85 ya da % 0,04 Ateist, 541 ya da % 0,30 dini mensubiyetini belirtmemiş ve 192 ya da % 0,10 ise sayım yapıldığı sırada yokmuş: Aynı, s.52.

²¹ Prizren Belediye Eğitim Müdürlüğü'ni yayınlanmamış 2013/14 öğretim yılında öğrenci ve öğretmen verileri.

Kosova Cumhuriyeti'nde yasal düzenlemelerle ve uygulamalarla toplulukların çoğunluğuna bakılmıyarak eğitim kurumlarında her topluluğa yönetimde temsil edilmesine önem verilmektedir. Öyleki Prizren belediyesindeki 56 üniversite öncesi eğitim kurumundan 51'nde Arnavut, 5' Boşnak okul müdürü ve 3 Türk okul müdür yardımcısı görevinde bulunur. Bundan başka Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi Yasası'yla (04/L-032 Yasası) okul yönetimine eşit bir şekilde öğrenci velileri, öğrenciler katılmaktadır. Üniversite Öncesi Yasa'ya göre okulun yönetim organı Okulun Yönetim Kurulu'dur. Bu Yasa'ya göre Yönetim Kurulunu 3 veli temsilcisi, belediye tayin ettiği toplumun 2 temsilci ve 2. ve 3. kademe öğrencilerinden 1 öğrenci temsilcisinden teşkil olunur. Okulda azınlık topluluklarından eğitim yapılmış olursa Yönetim Kuruluna 3 veli temsilcisinden biri azınlık topluluğun temsilcisi olmalıdır.

Prizren "Mustafa Baki" ilköğretim okulu müdürü ile yaptığım mülakata göre Okulun Yönetim Kurulna velilerden 2 Arnavut ve bir Türk, öğretmenlerden 2 Arnavut ve 1 Türk ve dokuzuncu sınıf öğrencisi olan bir Arnavut öğrenci seçilmiştir. Okulu ziyaret ettiğimiz tarihe kadar yönetim organına toplumdan 2 temsilciyi belediye atama yapmamıştı²²

Okullarda öğrenciler Öğrenci Kurulu yönetim organını da teşkil olunmuştur. Yasaya göre 2. ve 3. kademeli okulların her sınıfından birer temsilcisinden Okulun Öğrenci Kurulu seçilir. "Mustafa Baki" ilköğretim okulunun Öğrenci Kurulu başkanı bir Arnavut ve onun yardımcısı bir Türk öğrencisi topluluğundan seçilmiştir.

Kosova Cumhuriyeti üniversite öncesi okullarında farklı etnik, din, dil, bir sözle farklı kültürler arasında olan genç nesiller kendi kültürel değerlerini koruyarak ve onları yaşatarak, fakat kültürlerden gençlerle meydana getirdikleri temel ortak değerler hoşgörü, karşılıklı anlayış, empati, insan hakları, demokrasi gibi değerleri geliştirip huzurlu bir hayat sürdürmektedirler.

Kosova okullarında temel ortak değerler çok kültürlü eğitim (Soyal bilgiler, Diller) uygulandıktan başka, özellikle okullarımızda öğrencilerin ders dışı etkinlikleri esnasında çok kültürlü hayatın benimsenip, zenginleşmesi ve gelişmesine önem verilmektedir. Prizren'in "Mustafa Baki" ilköğretim okullarında üç öğretim dilinde öğrenim gören öğrenciler birlikte ders dışı etkinliklerine katılmakla farklı etnik, din ve dili olan gençler arasında sevgi, saygı, hoşgörü gelişmesine ve birbirlerini daha iyi tanımaya

²² 2014 yılının nisan ayında Prizren "Mustafa Baki" ilköğretim okulu olan İskender Sususri ile yapılan mülakattan okul çalışmaları hakkında birçok bilgiler elde ettik. Okul müdürünün ifadesine göre okulda 2013/14 öğretim yılında anasınıflarla birlikte 43 sınıfta 937 öğrenci öğrenim görmektedir. Okulda öğrenim gören 937 öğrenciden 29 sınıfta 779 Arnavutça, 10 sınıfta , 131 Türkçe ve 4 sınıfta 27 öğrenci Boşnakça eğitim görmektedir. Okulda 42 Arnavut, 11 Türk ve 3 Boşnak topluluğu mensubu, toplam 56 öğretmen çalışmaktadır.

olanak yaratılmıştır. Okulda kurulan genç edebiyatçılar, tiyatro, genç bilimciler, müzik, folklor, spor, genç tarihçiler, genç çevreciler, genç resamlar öğrenci seksiyonları (kolları) aracılığıyla birlikteliği perçinleştirmektedirler. Okulun 2. kademe öğrencileri “Yüzyıllar Boyunca Prizren” konulu proje üzerinde de çalışmaktadırlar.

“Mustafa Baki” ilköğretim okulunun tiyatro grubu Arnavutça öğretmeni yazmış olduğu ve bir Arnavut erkek ve bir Rom kızınının sevgisini işleyen tiyatro eserini hazırlamışlardır. Bu tiyatro eseri topluluklar arasında ön yargıların genç nesillerde ortadan kaldırılmasına hoşgörü ve çoğulcu bir yaklaşımın gelişmesine yardım etmektedir. Müzik ve folklor kolu etkinliklerinde ise farklı etnik yapısı olan gençlerde birlikte, çeşitli toplulukların şarkı, türkü ve danslarını oynamakla aralarında karşılıklı anlayış ve güvenin pekiştirilmesine yardım etmektedir. “Yüzyıllar Boyunca Prizren” projesini sona erdirmekle Prizren ve daha geniş Kosova tarih boyunca farklı halklar arasında etkileşim olduğunu ve bu etkileşimden dolayı kültürle çeşitlilik meydana geldiğini ve bu kültürel çeşitlilik bir zenginlik olduğu bilincine varmalarına yardım etmektedir.

Kosova üniversite öncesi okulları kent içi, kent dışı ve ülke dışı okullarla iş birliği geliştirerek çok kültürlü hayata katkı sunmaktadırlar. Öyleki “Mustafa Baki” ilköğretim okulu Priştine “Shkolla Qelbret” (Yeşiller Okulu), Fier (Arnavutluk) “Penelopi Piro” ve Balıkesir (Türkiye) ilköğretim okullarıyla kardeş anla;malari imzalamışlardır. Bu okullar birbirlerini ziyaret edip ve aralarında karşılaşmalar düzenlenip farklı etnik, din, dil ve kültürler arasında olumlu etkileşimler sağlayıp yeni kültürel çeşitlilik biçimlerine daha büyük hassasiyet göstermelerine olanak yaratılmaktadır.

Verdiğimiz bu örnekler Kosova Cumhuriyeti üniversite öncesi okullarında çok kültürlü hayatın yaşatıldığını ve çok kültürlü hayatın bir zenginlik olduğunu öğrenciler arasında kavranmasını, benimsemesini ve geliştirilmesine önem verildiğinin birer göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Kosova Cumhuriyeti çok etnikli, çok dinli, çok dilli, çok kültürlü bir ülkedir. Çokkültürlülük bir ülkenin zenginliğidir. Bu zenginliği devam ettirmek, geliştirmek için üniversite öncesi okullarda çok kültürlü eğitim, özellikle okullarımızda öğrencilerin çok kültürlü ders dışı etkinlikleriyle kültürler arasında karşılıklı anlayışı, hoşgürüyü, empatiyi, sevgi, saygıyı, insan hakları, demokrasiyi geliştirmek amaç gütmektedirler. Bu amaçla ulaşmak için mümkün olduğu yerleşim yerlerinde bir okulda 2 ya da üç dilde eğitim yapılmasına gayret edilmektedir. Bundan başka bazı topluluklar azınlık olmalarına rağmen, ister öğrenci, ister de veliler okul yönetimine

katılmalarına yasal düzenlemeler sağlamakla, ülkede eşit haklara sahip olduklarını hisetmelerine koşullar yaratılmıştır.

Okullarımızda öğrenciler arasında çok kültürlü etkileşim ve çok kültürlü hayat daha çok örneklerle geliştirebiliriz:

- Dersler arasında (tenefüste) okul radyosundan Kosova halklarının şarkı ve türkülerin dinletilmesi,
- Azınlık topluluklarından başka, çoğunluk topluluğu öğrencileri azınlık topluluğun dilini ders olarak öğrenmesi,
- Kosova'da çok dilli eğitim yapılan okullar arasında karşılaşmalar düzenlenmesi,
- “Birbirimizi ne kadar tanıyoruz” TV yarışması düzenlenmesi
- Birlikte yaşamak, ortak kültür mirasımız gibi projelerin uygulanması,
- Beden eğitimi dersi, birlikte 2 öğretmen rehberliğinde yapılması ve başka.

Kosova Cumhuriyeti'nin önemli bölgelerinde (Kuzey Kosova hariç), özellikle Arnavut, Türk, Boşnak, Rom, Aşkali ve Mısırlıların birlikte yaşadığı yerleşim yerlerinde, üniversite öncese okulların da tam anlamıyla bir çok kültürlü hayat yaşanmaktadır. Öğrenciler kendi kültürel değerlerini koruyarak ve onları yaşatarak fakat farklı kültürden öğrencilerden meydana getirilen genel ortak değerler etrafında huzurlu bir hayat sürdürmektedirler.

Kosova ve Sırbistan Cumhuriyeti arasında Kosova Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmesinden, altı yıl sonra da bu iki devlet arasında ihtilaflar devam etmektedir. İki Balkan devleti arasında ihtilaflar çözülmesi için 2012 yılının sonundan başlayarak Avrupa Birliği Yüksek Komiserliği aracılığıyla görüşmeler yürütülmektedir. İki devlet arasında sorunların çözümü, bu iki devlette yaşayan milli topluluklar için ve eğitimde çok kültürlü bir hayat uygulanıp gelişmesi için büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Agencia e Statistikave të Kosovës, *Regjistrimi i Popullsisë, Ekonomive Familjare dhe Banesave në Kosovë 2011 – Rezultatet Përfundimtare Të Dhëmat Kryesore*, s.60. http://esk.rks-gov.net/rekos_11/repository/flipbook/1/Te%20dhenat%20Kryesore-Alb/, (Erişim: 14.11.2012).

Agencia e Statistikave të Kosovës, *Regjistrimi i Popullsisë Ekonomive Familjave Dhe Banesave Në Kosovë 2011 =Rezultatet Përfundimtare Sipas Komunave*, Prishtina, 2013, s.49,

AGİT, “İlkokul ve Ortaokul Eğitim Sistemleri İçinde Kosova’da Çoğunluk Toplumuna Ait Alman Topulukların Konumu”, İnsan Hakları ve Topuluklar Departmanı Raporu, Nisan 2009, Kosova.

Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması İçin 1 Şubat 1005 Çerçeve Sözleşmesi Genel Kapsamlı Kosova Statüsü Anlaşma Önergesi, 2. Şubat 2007,

<http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-8304/genel-kapsamli-kosova-statusu-anlasma-onergesi.html>.

Kodoman Bayram , **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1980
Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, **Kosova’da 2013/14 Eğitim İstatistikleri**, Priştine, 2014.

Kosova Cumhuriyeti 2008 Anayasası

Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi 04/L-032 No’lu Yasası

Özkan Salih, “*Arşiv Belgelerine ve Maarif Salnamelerine Göre XX. Yüzyıla Girenken Kosova’da Eğitim ve Eğitim Kurumları*.(Yayınlanmayan Bildiri), VII.Uluslararası Atatürk Kongresi, , Üsküp-Manstır (Makedonya), Ekim 2011.

Prizren Belediye Eğitim Müdürlüğü’ in yayınlanmamış **2013/14 öğretim yılında öğrenci ve öğretmen verileri**.

Temizkan Ömer, “*Modern Topumlarda Çokkültürlülük*”, https://www.academia.edu/1744248/Modern_Topumlarda_Cokkulturluluk (Erişim: 1 Mayıs 2014).

Ünlü Mücize, **Kosova Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877 – 1912)**, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmayan Doktora tezi), Samsun 2002.

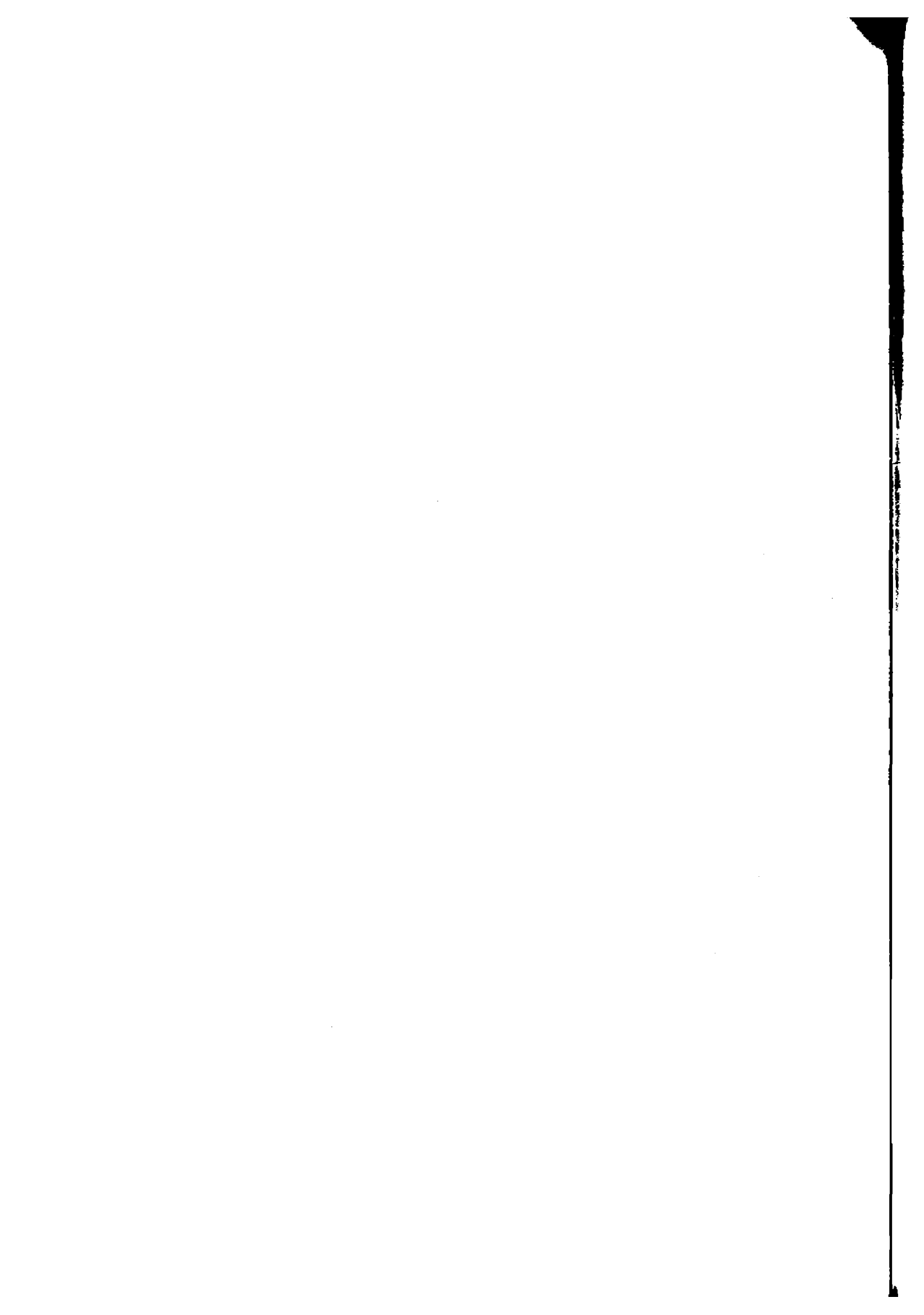
Yıldırım Bilal, “*Kosova’da Anadilinde Eğitime İlişkin Lise Öğrencilerinin Görüşleri*”

http://www.izu.edu.tr/Assets/Content/file/Enstitu_Sekreterligi/2013_Guz_Donemi_Bilal_Yildirim.pdf (Erişim: 5 Mayıs 2014).

Yılmaz Durmuş, “*19 Yüzyılın Sonlarında Kosova Vilayetinde Çok Kültürlü Hayat*”,s.8.

<http://www.durmusyilmaz.com/icerikoku.asp?ids+217> (Erişim 14 Aralık 2013)

BİBLİYOGRAFYA

PRİŞTİNE'DE TÜRKÇE YAYIMLANAN “BAHAR” ÇOCUK VE KÜLTÜR DERGİSİNİN TENKİTLİ BİBLİYOGRAFYASI

Sevim BIRVENİKU*

ÖZET

„Bahar“ Dergisi 2007-2012 yılları arasında 51 sayı aralıksız olarak yayınlanan Kosova'da, doğrusu bu yörede yaşayan ve Türkçe bilen 7 – 14 yaş arası çocuklara adanmış bir çocuk kültür sanat dergisiydi. Ansiklopedik bilgilere ve çeşitli köşelere sahip olan bu dergi son on onbeş yıl içerisindeki “Kuş”, “Türkçem”, “İnci” çocuk dergileriyle boy ölçüşebilecek bir dergi kapasitesine sahipti.

Bu çalışmayla amacımız Bahar Çocuk Kültür Dergisi'nin bibliyografisi üzerinde çalışmak ve bu bibliyografide yer alan konulara işaret etmektir.

Çalışmamızın konusuyla ilgili var olan malzemelerden yararlanarak belli sonuçlar elde edebildik. Bu çalışmayla benzer alanlarda araştırma ve inceleme yapacak olanlar için de bir referans kaynağı ortaya koyduğumuza inanıyoruz.

Anahtar kelimeler: Bahar, Çocuk Dergisi, Çocuk Edebiyatı, Kültür, Sanat

ABSTRACT

„Bahar“ was a monthly child magazine uninterruptedly published between 2007 – 2012 in a total of 51 editions. It was mainly dedicated for children of 7 – 14 years old living in Kosovo, namely for Turkish speakers in this region. Due its rich encyclopedic content and several columns it was comparable with previous successful magazines like “Kuş”, “Türkçem” and “İnci”.

Our aim with this study is to concentrate on the bibliography of Bahar Magazine and to point out the important topics of it.

We reached a certain result on working with materials related to this study. We believe that this may be used as a mean of reference for researchers.

Key words: Bahar, Child Magazine, Child Literature, Culture, Art.

*Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eylül 2014 yılı mezunudur; Bu makale bir diploma çalışmasıdır.

1. GİRİŞ

Balkanlar, Türk varlığı bakımından oldukça eski ve önemli bir coğrafyadır. Bölgedeki asıl kalıcı ilişkiler Osmanlı ile başlar. Bu ilişkiler günümüzde de halen devam eder. Balkanlar, Osmanlı devrinde hem devlet yönetimine, hem de Osmanlı edebiyatına damga vuran önemli şahsiyetler yetiştiren bir bölgedir.

Ancak Osmanlılardan sonra bölgede yaşanan önemli tarihi gelişmeler, buradaki Türk varlığını olumsuz yönde etkilese de, Türkçe'nin bölgedeki etkinliğinin önüne geçememiştir. Osmanlı'dan başlayarak Balkanlar'da Türk dili ile meydana getirilen, hatta etnik bakımından Türk olmayanların bile katkıda bulunduğu zengin bir edebi varlık bulunur.¹

Bu varlık yanısıra bilindiği gibi bir milletin gelişmesinin, çağdaşlaşmasının, kültürünün, tarihinin, gelenek ve göreneklerinin sürdürülmesinin, bilhassa yeni nesillerin yetiştirilmesinde temel taşı oluşturmaktadır. Kosova'da Türkçe eğitiminin uzun ve derin bir geçmişi olduğunu Kosova Vilayeti salnamelerinden öğreniyoruz. Dolayısıyla Kosova'da yaşayan Türk topluluğunun, Türk egemenliğinin buralardan 1912 yılında kalkmasıyla, 1943 yılından başlayarak Türkçe eğitimine son verilmiştir ve bu durum 1951 yılına kadar sürmüştür.² Tito Yugoslavyasında özellikle azınlık konumunda bulunana halkların gelişimi için sağlıklı koşullar yaratılır. Kosova'da daha önce sadece Sırpça eğitim yapan okullar ağına, savaş sırasında ve sonrasında, Arnavutça ders yapan okullar da eklenir.

Türkçe okulların kaderi biraz farklıdır. Onlar altı yıllık bir gecikmeyle henüz 1951 yılında gün yüzü görür.³

Yeni dönem ile adlandırılan gelişim safhası 20 Mart 1951 günü başlar. Söz konusu gün, Bölge Meclisi'nin Ulusal Konseyi, Kosova'da Türkçe okulları açmayı kararlaştırır. Kararın hemen ardından Priştine, Prizren, Gilan, Mitroviça, İpek, Viçitırın gibi şehir ve kasabalarda olduğu gibi, Mamuşa ve Doburçan köylerinde de Türkçe sınıflar açılır.⁴

Bu toplantıda Türk okullarının açılması kararının onaylanmasıyla, Kosova'da Türk halkının varlığı da kabul edilmiştir.⁵

¹ Salih OKUMUŞ – Zabit YÖN – Sadullah YILMAZ, Burch Üniversitesi'nin 17-19 Mayıs 2013 tarihlerinde Bosna'da gerçekleştirilen Uluslararası UTEK sempozyumunda "Bahar" Çocuk Kültür Dergisi hakkında bildiri.

² Kosova Türk Öğretmenler Derneği : "Kosova'da Türkçe Eğitim, Sorunları ve Çözümleri", Kitap Yayınları, Ekim 2005, Prizren, Kosova. Sayfa 3.

³ Mr. Nevzat Hüdaverdi : Priştine'de Türkçe Eğitim, (1951-2001), yıl 2003 Priştine, sayfa 21.

⁴ A.g.e. sayfa 21-22.

⁵ Türk Öğretmenler Derneği, Monografi, (1951-1996), Prizren, sayfa 5.

Aynı yılda Priştine’de, İpek’te ve Gilan’da “Yeni Hayat”, Prizren’de “Doğru Yol”, Mitroviça’da “Birlik”, Vıçitrın’da da “Raşit Deda” adında kültür ve güzel sanat dernekleri kurulur. Bu yılda Priştine Radyosu programında “Kısa Haberler ve Şarkılar” yayınları Türkçe yayınlanmaya başlar. Ayrıca da bu yayın evi çerçevesinde Priştine Radyo’su Türk Sanat Müziği Orkestrası çalışmaya başlar.⁶ Türkler bugün daha yoğun bir şekilde Prizren, Mamuşa, Priştine, Gilan, Doburçan, Vıçitrın, İpek ve Mitroviça yerleşim bölgelerinde yaşamaktadırlar. Adlarını saydığımız bu kentlerde Osmanlılar’dan kalma ve bugün Kosova turizminin incileri sayılan büyük sayıda mimari eserler bulunmaktadır. Özellikle camiler, taşköprüler, kaleler, hamamlar, çeşmeler, kervansaraylar, türbeler ve tekkeler, her turistin ilgisini çeken mimari eserlerdir. Sosyalist Yugoslavya döneminde eşit haklar siyasetinin uygulanmasıyla, Kosova kentlerinin birçoğunda kurulan güzel sanat dernekleri çerçevesinde edebiyat kolları üyelerinin çabalarıyla dergiler yayınlanır, monografiler çıkarılır, edebiyat saatleri düzenlenerek yaratıcıların, şairlerin sayısı arttıkça artar. 1969 yılında kurulan “Tan” G.Y.İ.Ö.’de gazete ve toplum, sanat ve çocuk dergileri yayınlanırken kimi eserler de kitap halinde yayınlanmaya başlar. Fakat birçok dergiler genelde maddi olanaklar yetersizliğinden kısa ömürlüydüler.

Biz de son dönemin çocuklara ait olan ve hayatına son verilen Bahar dergisi üzerine çalışma yapmayı uygun gördük.

Kosova’da Türk Çocuk Edebiyatı dendi mi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Yugoslavya topraklarında Sırbistan, Hırvatistan, Bosna, Slovenya, Makedonya, Karadağ Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Voyvodina ile Kosova Özerk bölgelerinde yaşayan tüm ulus ve halkların Çağdaş Milli edebiyatlarının atıldığı bir gerçektir. Çünkü bu topraklarda yaşayan tüm ulus ve halklara eşit dil haklarının kullanımı sağlanmış, her ulus ve halkın dilinde eğitimin, basım ve yayım araçlarının yayımlanması gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu haklar sayesinde her halkın dilinde gazeteler, dergiler, çocuk dergileri yayınlanmaya başlar. Sırbistan’da Sırp, Macar, Bulgar, Romen ve Slovak, Makedonya’da Makedon, Arnavut ve Türk, Slovenya’da Sloven ve İtalyan, Kosova’da Arnavut, Sırp ve Türk dilleri’nde gazete gün ışığını görür. Bu gazete, dergi ve yayım araçları sayesinde her cumhuriyet ve bölgelerde yaşayan halkların çağdaş milli edebiyatları, eğitimi gelişir.

2. KOSOVA TÜRK ÇOCUK EDEBİYATI

Yugoslavya topraklarında gelişen milli edebiyatlar, Yugoslavya çağdaş edebiyatını oluşturdu. Yugoslavya Çağdaş Edebiyatı’nın gelişimi

⁶ Hüdaverdi, Mr.Nevzat : Priştine’de Türkçe Eğitim (1951-2001), yıl 2009 Priştine, sayfa 22.

çerçevesinde çocuk edebiyatları da paralel olarak gelişmiştir. Bu edebiyat içerisinde tüm ulus ve halkların çocuk edebiyatları birbirini etkileyerek gelişmişlerdir. Yugoslavya Edebiyatı dil açısından bakılırsa Avrupada en zengin edebiyatlardan biri sayılabilir, çünkü var olan istatistiklere göre. Yugoslavya topraklarında 36 azınlık ve halk kendi kültürünü edebiyatını geliştirmiştir. Yugoslavya'nın sosyalist döneminde gelişen edebiyat Avrupa ve dünya edebiyatlarının ön safalarında yer almasını sağlayan kimi yaratıcıları anmadan geçemeyiz: Nobelci İvo Andriç, Yovan Yovanoviç Zmay, Miroslav Kırleja, Mihaylo Laliç, Milosh Crnanski, Miko Kranyets, Branko Çopiç, Desanka Maksimoviç, Vesna Parun, Mira Alečkoviç, Vasko Popa, Meša Selimoviç, Antoni İsakoviç, Skender Pulenoviç, İzzet Sarayliç, Enver Cerceku, Esat Mekuli, Rifat Kukay, Çamil Batalli, Şükrü Ramo, Necati Zekeriya, Elhami Emin, Fahri Kaya, Nusret Dişo Ülkü, Nimetullah Hafız, Suat Engüllü ve Zeynep Beksaç ile Süreyya Yusuf, Agim Rifat Yeşeren ve çeşitli azınlık ve halklara mensup büyük sayıda yaratıcıları anmak ve saymak mümkün değildir. Fakat Yugoslavya topraklarında yaşayan halkların yayımlanan çok sayıda gazete, dergi ve çocuk dergileri, milli edebiyatların gelişiminde büyük payı geçtiği inkar edilemez bir gerçektir. Makedonya ve Kosova bölgesinde yaratılan türk edebiyatının zeminini, bu topraklarda yaratılan halk edebiyatının, divan edebiyatının, tasavvuf edebiyatının temellerinde aramak gerekir bizce. Çünkü sağlıklı ve zengin bir edebiyat olmadan çağdaş çocuk edebiyatı da yaratılamaz. Bunu sayısız edebi tarihçileri, kuramcıları, bilim adamları kendi araştırmalarında konuyla ilgili çeşitli deneme ve yazılarında en iyi bir biçimde ispatlamışlardır.

Söz gelimi: Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın : "Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri"⁷ "Aşık Ferki, Hayatı ve Eserleri"⁸ Dr. Abdülkadir Hayber'in: "Makedonya ve Kosova Türkleri'nin Edebiyatı"⁹ Mustafa Reyhan İsen ve Ayşe Esra Kireççi'nin: "Yugoslavya Türk Hikayesi Antolojisi"¹⁰, Fahri Kaya'nın: "Eski Yugoslavya'da Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi"¹¹, Güven Kaya'nın: "Yugoslavya Türk Halk Edebiyatı'na Gerçekçi Bir Bakış"¹², Süreyya Yusuf'un: "Yugoslavya Türk Şiiri"¹³, Necati Zekeriya'nın: "Çağdaş Yugoslavya Şiiri Antolojisi"¹⁴, Doç.Dr.S. Dilek Yalçın Çelik: "Kosova'da Çağdaş Türk Edebiyatı"(1951-2008)¹⁵, ve Kosova Türk Edebiyatı hakkında olduğu gibi bu yörede dergilerdeki araştırmalar bunu en iyi ispatlamaktadır.

"Osmanlı aydınları bölgeye görev yerine gelmeye başladıkça, bu şehirlerde kurulan medrese, tekke ve zaviyelerde (küçük tekke), entellektüel ortam kurulmaya, bilim ve kültür alanında ürün vermeye başlamıştır. Tüm bu unsurlara ilave olarak Türklerin bölgeye gelmesi ile İslamiyeti kabul eden Boşnaklar, Arnavutlar, Bomak ve Torbeçler de eserlerini Türkçe

yayınlamaya başlamışlardır.” (Mustafa İsen, 2006. 641). Sayın Dr. Mustafa İsen’in bu araştırmasında görüldüğüne göre Osmanlı İmparatorluğun Kosova topraklarına girmesiyle, bu topraklarda halk edebiyatı, tekke-tasavvuf edebiyatı ve divan edebiyatı geliştirilmiş, değerli yaratıcılar ve eserler edebiyatımıza kazandırmışlardır.

Osmanlı Dönemi’nde yaratılan Türk Edebiyatı derinlenmesinde incelendiğinde görülecek tepki, Osmanlı Dönemi, Kosova Türk Edebiyatı, Divan Edebiyatı ürünleriyle ve Tekke Edebiyatı ürünleriyle incelenmeye değer bir çok edebi şahsiyeti arındırmakta, dikkate değer metin ürünlerini içermektedir.

Kosova Halk Edebiyatı’mızla ilgili bir araştırmasında sayın Prof.Dr. Nimetullah Hafız: “Kosova’daki Sözlü Edebiyat ürünleri açısından zengin bir birikime sahiptir. Yetişkinlere ait şiirimiz olsun, çocuklara ait şiirimiz olsun, Yugoslavya Kralı dönemindeki edebi ve dergi neşriyatçılığı suskunluğunu 1945 yılında Yugoslavya kuruluşundan sonra, yani kurulan Yeni Sosyalist Düzen’de yapılan toplumun desteğiyle bozmuştur.”

Yeni Kurulan Düzen’de Türk dili üzere ilkokulların açılması, kültür güzel sanatlar derneklerinin kurulması Makedonya’da Birlik Gazetesi’nin yayınlanması aynı adlı kuruluşun çerçevesinde 1950 yılında yayınlanan Pionier Çocuk Dergisi, Yugoslavya’da yayınlanan ilk çocuk dergisidir. Bir yıl sonra da “Pionier” dergisinin yerini “Sevinç” dergisi alır. Kısa bir zaman sonra da en küçüklere adanan “Tomurcuk” Çocuk Dergisi 1950 yılında yayınlanarak Yugoslavya’da, doğrusu Makedonya’da, çocuk edebiyatı ve yayıncılığı Türk dilinde filizleşmeye başlar. Bu iki dergi’nin filizleşmesiyle, çocuk edebiyatı da eski, koca gövdeden filizler, tomurcuklar atmış, hatta kimilerinden çiçekler açmış olgun eserler vermiştir Makedonya Cumhuriyeti’nde 1944 yılının Aralık ayında, “Birlik” Gazetesi’nin gün yüzünü görmesiyle, 1950 yılında “Pionier” dergisi yayınlanıp bir yıl sonra “Sevinç” adlı dergi yerini alır. Daha sonra çıkan ve en küçüklere hazırlanan “Tomurcuk” dergisi olduğu kadar Üsküp Radyosu’nun Türkçe Çocuk Yayınları ve 1965 yılında çıkan “Sesler” toplum sanat

⁷Kosova Priştine Üniversitesi Felsefe Fakültesi Yayınları 1985, Priştine

⁸“Esin”Yayınları,Prizren1986

⁹İstanbul,MilliEğitimBakanlığıYayınları,20012001

¹¹İstanbulCemYayınları,1992

¹²TanYayınları,Priştine,1986

¹³TanYayınları,Priştine,1986

¹⁴TanYayınları,Priştine,1983

¹⁵Prizren, 2008 (Doğru Yol) T.K.S.D Yayınları

kültür dergisi bu topraklarda yaratılan Türk çocuk edebiyatının teşvik edilmesinde son derece büyük bir rol oynar. Makedonya'da Çağdaş Türk Edebiyatını oluşturan ve temellerini atıp geliştiren bir Şükrü Ramo'yu, Mustafa Karahasan'ı, Necati Zekeriya'yı, Fahri Kaya'yı, Mahmut Kıratlı'yı, Şefki Vardar'ı, Elhami Emin'i, Hüseyin Süleyman'ı anmadan geçemeyiz. Adlarını andığımız yazarlar Makedonya topraklarında yaratılan çağdaş türk edebiyatının ilk edebi kuşağıdır, doğrusu 50'li yılların kuşağıdır. Bu edebiyatı ayakta tutan daha da zenginleştirip çağdaşlaştıran bir Suat ve Avni Engüllü kardeşleri, Fahri Ali'yi anmak yerinde olur.¹⁶

İster Makedonya ister Kosova'da' edebi ve genelde gazete yayımcılığında gene bir suskunluk başlamışsa da 1 Aralık 1965 yılında Üsküp'te "Sesler" Toplum Sanat Kültür Dergisi, dergicilikte yeni bir atılımı sağlamıştır. Kosova Özerk bölgesinde Tan Gazete Yayın iş örgütünde ÇEVREN Toplum Bilim Sanat Yazın ve Folklor dergisi 1973 yılında yayımlanmaya başlar. "1973 Kasımı'nda Süreyya Yusuf'un sorumluluğunda bir başka dikkate değer dergi daha yayın hayatına bir merhaba demiştir. Priştine'de ÇEVREN adıyla çıkan bu dergi sayfalarında Toplum, Bilim, Sanat, Yazın ve Folklorik ürünlerine yer vermektedir. Bu sayede Yugoslavyadaki folklorik unsurlarda toplanmaya başlamıştır."¹⁷

Üsküp'te Birlik Gazetesi Çerçevesi'nde yayımlanan dergiler, ve Kosova'da Tan Gazetesi'nin himayesi altında yayımlanan "Kuş" dergileri olduğu gibi, 1976 yılının Aralık ayında Prizren'in "DoğruYol" derneği çerçevesinde "DoğruYol" dergisinin devamı olarak Esin, 1981 yılının Mart ayında yayımlanan Filiz, Osman Baymak'ın yönetimi ve daresinde 1994 tarihinin Eylül ayında "BAY" (Balkan Aydınları ve Yazarları) dergisi'nin himayesinde 1997 yılında Dost ve Bay dergileri yayımlanır.

Çocuk edebiyatımızın gelişmesine kuşkusuz "Çığ", "Sofra", "Derya", "Baltam", "Türklük Bilgisi" dergisi de şiirimize ve genellikle edebiyatımızın gelişmesine damgasını vurdukları bir gerçektir. Sonunda Bahar dergisi'nin beş yıl kesintisiz yayımlanışında işaret ederken bu dergi 2007 yılının Nisan ayında ilk sayısının gün yüzü görmesi öğrencilerimizi sevindirmiştir.

Sözünü ettiğimiz dergiler dışında, özellikle okullarda yayımlanan ve amatör bir ruhta çıkartılan dikkate değer öğrenci ve okul dergileri bulunmaktadır. Yine dernek ve kuruluşların kendi derneklerini tanıtan bültenlerinin olduğu burada hatırlatılmalıdır."¹⁸

Çağdaş Kosova 1960 yıllarında büyük bir canlılığı getirenler bir bakıma bu edebiyatın "üçler" olabilecekleri izlenimini uyandıran Naim Şaban, Nusret Dişo Ülkü ve Nimetullah Hafız'dı diyebiliyorsak, onları

¹⁶ Süreyya Yusuf: "Yugoslavya Türk Şiiri", Tan Yayınları, Priştine, sayfa 7

edebiyata yönlendirileninde Süreyya Yusuf olduğu rahatça söyleyebiliriz. Bu edebiyatta görülen ilk doğrusu 60'lı kuşağın ortaya çıkışını muştulayan Kosova Türk Edebiyata bilinçli olarak giren bu edebiyatçılara kısa bir süre sonra, Hasan Mercan ardından da Enver Baki katılmıştır.

Aralarında en geç kendini ülkücü olarak tanıtan Enver Baki'den hariç, hepsi edebiyata şair olarak giren bu yazarların oluşturdukları 60'lı kuşağın serüveni hayli ilginçtir.¹⁷ İster Makedonya'da ister Kosova'da Türk çocuk edebiyatının gelişmesine Üsküp ve Priştine Radyosu Çocuk Yayınları, edebiyatımıza ait hazırlanmış oldukları yayınlarıyla, basım ve dergicilik duraksaması dönemlerinde bu boşluğu gidermiştir.

3. KOSOVA'DA TÜRKÇE DERGİCİLİK VE YAYIMCILIK (1969-1999)

Rumeli'nin her karış toprağında yaşayan Türkler, sözlü edebiyatımızın incileri olan Dede Korkut'u, Ahmet Yesevi'yi, Hacı Bektaş Veli'yi, Celalettin Rumi – Mevlana'yı, Yunus Emre'yi, Nasreddin Hoca'yı ve nice nice şairlerimizin, halk felsefecilerimizin bir uzantısı ve mirasçılarıyız. Türk milletinin ayrılmaz bir parçası olan Rumeli Türkleri özellikle Kosova Türk insanı, kendi yaratıcılığına inanmış ve nice nice değerli eserler vermiştir. Günümüze kadar varmak, sesini duyurmak, eserlerini kuşaktan kuşağa taşımak için gazete ve dergiler yayınlamıştır. Çünkü "gazete ve dergiler edebiyat ve kültürün anayoludur" derler. Dergi ve gazeteler aydınları, yaratıcıları, edebiyatçıları, öğretmenleri, öğrencileri, gençleri bir araya getirir, geliştirir. Tek sözle: "kuluçka anadır dergiler" boşuna denmemiş ya. Ayrıca "dergiler edebiyatta ad yapmanın bir yoludur". Dergisiz bir edebiyat düşünülmez aslında. Bir edebiyatçı, bir edebi yaratıcı kendini dergide dener. Sonra yaratıcılığına ya devam eder ya da devam etmez. Dergi bir yazar için aynı zamanda bir atlama tahtası olduğunu da aydınlar söyler. Bizde de böyle olmuştur, dünyada da böyledir.

1912 yılında Osmanlılar'm Balkanları terk etmesiyle birçok yörelerde olduğu gibi, bizler yüzyıllardır sahipsiz, yalnızlığa itilmiş bir toplum olarak Makedonya ve Kosova'daki bir avuç Evlad-ı Fatiha'da Türk dilini, kültürünü gelenek ve göreneklerini, bir sözle kimliğinin ayakta dimdik

¹⁷ Yard.Doç.Dr. Filiz Kılıç: "Bay" Kültür ve Sanat Dergisi, S. 45-46-47, sayfa 17, Yıl1999Prizren

¹⁸ Doç.Dr. S. Dilek Yalçın Çelik : "Kosova'da Çağdaş Türk Edebiyatı" (1951-2008), Doğru Yol) T.K.S.D Yayınları, 2008 Prizren, sayfa 62

kalabilmesi, korunması doğrultusunda nice kuşaklar ömür tüketmiş, çok büyük çabalar vermişlerdir. 1912'den başlayan suskunluk, önce 1944 yılında Makedonya'da, ardından 1951'de Kosova'da Türk kimliğinin tanınmasıyla son bulur. Bu yıllarda Türkçe eğitime geçilir.²⁰

Kosova Özerk Bölgesinde Türkçe dergicilik çalışmaları daha geçlerde başlar. 1970 yıllarında dergicilik çalışmalarının başladığı belirtilebilir. 1969 yılında "TAN" örgütü çalışmaya başlamasıyla bu yöndeki faaliyetler sürdürülür. Belirtilmesi gerekir ki derneklerin düzenlemiş oldukları yazın kollarının çalışmalarıyla, özellikle "Doğru Yol" derneğinin "Nazım Hikmet" ve Priştine'nin "Gerçek" derneğinin "Naim Şaban" yazın kollarının etkin üyelerinin çalışmaları sayesinde yetişen genç kalemleri, sık sık yazın saatleri düzenlemeleri yanı sıra, dergiler ve monografiler yayınlamaya başlar.

1973 yılında "TAN" örgütü çerçevesinde "ÇEVREN" Toplum, Bilim, Edebiyat ve Sanat dergisinin ilk sayısı basılır. Başlangıçta üç ayda bir, daha geçlerde iki ayda bir, sonraları da ayda bir yayınlanır. 1990 yılında bu dergi ikiye bölünür. Birincisi "ÇEVREN" Toplum Bilim dergisi olarak, ikincisi "ÇİĞ" Fikir, Sanat ve Edebiyat dergisi olarak yayımlanır.

"ÇEVREN" Dergisi'nin ikiye bölünmesi "TAN G.Y.İ.Ö" yönetimi tarafından 1990 yılında kararlaştırılır. Öyleki "ÇEVREN" Toplum, Bilim, Edebiyat ve Sanat Dergisi, normal olarak Priştine'de yayınlanmaya devam eder. "ÇİĞ" Fikir, Sanat ve Edebiyat Dergisi Prizren'de yayınlanmaya başlar. Dergi'nin sorumlusu görevine ozan Zeynel Beksaç getirilir. Zeynel Beksaç'ın yönetiminde dergi çıkar, daha geçlerde bu görevi şahir yazar Hasan Mercan üstlenir. Oysa maddi olanaksızlıklar yüzünden dergi kısa bir süre sonra kapatılır. "ÇEVREN" Dergisi'nin son sayısı ise 90,91,92 sayı bir arada olmak üzere, savaş yüzünden 1992 yılında kestirilir.²¹

1971 yılında Prizren'deki "DOĞRU YOL" derneği genç kalemleri "DOĞRU YOL" adıyla ilk dergilerini yayınlılar.²² Dergi 15 sayı yayınlandıktan sonra, 1976 yılında adını değiştirerek "ESİN" adıyla yayın hayatına devam eder.²³

¹⁹ İnternet yazısı : "Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı", sayfa 4

²⁰ Zeynel Beksaç: "Sesler"le ilgili vermiş olduğu bir ifadesi, Suna Shahini'nin yayımlanmamış tezinden alıntı, sayfa 218-219.

"DOĞRU YOL" Derneği kalemleri bu yöndeki çalışmalarına devam edip, 1981 yılının Mart ayında "FİLİZ"²⁴ adında, "TAN"ın 'KUŞ' çocuk dergisi yanı sıra değerli ve zengin bir çocuk dergisi çıkarılır.

"TAN" G.Y.İ.Ö. çerçevesinde yayımlanan "ÇEVREN" dergisi yanısıra 1974 yılında "TAN" kitap dizisini kurarak çalışmalarını genişletti. Böylece yazarların eserlerini basmaya başlar. 1970 yılının Ocak ve Şubat aylarında bu kurum çerçevesinde "KUŞ" çocuk dergisinin ilk sayısı yayımlanır.²⁵ TAN'da türk dilinde Kosova Meclisi Milletvekillerine ait "Delegeler" gazetesi de yayımlanır.²⁶

Priştine'de "İTTİFAK" haftalık gazetesi Abdulhamit Puşkoli²⁷ 1994'te ve Bayram İbrahim Rugovalı 2001 yılında "DEMOKRASİ UFUGU" gazetesini çıkarır.²⁸

1999 yılında Mehmet Bütüç tarafından "YENİ DÖNEM" gazetesi yayımlanır.²⁹ Prizren'de yayımlanan "YENİ DÖNEM" gazetesi özel bir gazete olması itibarıyla dikkat çeken bir gazete olur. Ardından 2006 yılında Prizren'de Raif Kırkul "KOSOVA HABER" adlı gazetesini yayımlarken³⁰, Priştine'de de Ela Kasap müdürlüğünde KosovaPort gazetesi yayımlanmaya başlar.³¹ Bu gazeteden önce ömürleri çok kısa olan Nercivan Şufto'nun yayımlamış olduğu "KOSOVA HABER"³² ve İbrahim Arslan'ın sorumluluğu altında Kosova Gazeteciler Derneği'nin "TAN" haber gazeteleri bu dönemde yayımlanır.³³

"YENİ DÖNEM" gazetesinin yayımlanması yanısıra "YENİ DÖNEM" radyo ve televizyonu yayınlarının da yayınlandığını belirtmekte yarar vardır.

Bu yayınların yanısıra Priştine'de KENT FM radyosu 24 saatlik Türkçe yayınlarını günümüze dek sürdürmektedir.

²¹ "ÇEVREN" dergisinin sekreteri ve sorumlusu, "TAN" gazetecisi ve yöneticisi Enver Baki'nin anlattıkları.

²² "DOĞRU YOL" dergisinin birinci sayısı, 1971 Prizren.

²³ "ESİN" - "DOĞRU YOL" dergisinin devamı, sayı 1, Prizren, 1976

²⁴ "DOĞRU YOL" derneğinin "FİLİZ" çocuk dergisi, S.1, Prizren, 1971

²⁵ "KUŞ" çocuk dergisi, S. 1, Priştine, 1979

²⁶ "DELEGELER" Kosova Meclisi gazetesi, Priştine, 1986

²⁷ "İTTİFAK" haftalık gazete, S. 1., Priştine, 1999

²⁸ "DEMOKRASİ UFKU", 2001

²⁹ "YENİ DÖNEM", S.1., Prizren, 1999

³⁰ "Kosova Haber", S.1., Prizren, 2006

³¹ Ela Kasap, "Kosova Port", S. 1., Priştine, 2006

³² Nercivan Şufto'nun, 10 Kasım 2006, Kosova Haber, 1. sayı, Priştine

³³ İbrahim Arslan, "TAN HABER", 1. sayı, 2006 Priştine

ÇİG
YAZIN / SANAT DERGİSİ

BLUESKY radyosunda Türkçe yayınların yayınlandığını ve Gilan, Prizren, Mitrovica radyo programlarında belli saatlerde Türkçe yayınlarının yayımlandığını da işaret etmek gerekir.

1951 yılında Kosova Özerk bölgesinde toplumsal ve siyasal değişikliklerden sonra Türk halkının kültürel hayatında büyük bir canlılık sezilmeye başlar. Türklerin yaşadığı her kent ve köyde konserler düzenlenir. Aynı zamanda Priştine Radyosu çerçevesinde Türk Sanat Müziği Orkestrası kurulup çalışmaya başlar.

Acı bir gerçektir ki Kosova’da yaşayan Türkler şimdiye kadar saymış olduğumuz dergileri birer birer kaybederek, dergisiz kalan bir topluluğa dönüşmüştür, hatta çocuklarımızın son dönemde (2007-2012) bel bağladığı “BAHAR”sız da kalır.

Uzun yada kısa ömürlü olsun, saydığımız tüm bu dergiler Kosova Türkleri’nin gerek kültürüne, gerek edebi yaratıcılığına büyük katkılarda bulunmuşlardır.

4. BAHAR DERGİSİ

Kosova ilkokullarında öğrenim gören çocukların dergi susamışlığını gidermek amacıyla Priştine Felsefe Fakültesi okutmanlarından İsa Sülçevsi birçok güçlükleri özellikle maddi olanaksızlıkları göz önüne alarak bir çocuk dergisinin çıkarılması görevini üstlenmiştir. Çocukların hem kültür penceresi hem edebiyat dergisi hem de eğlence dergisi olacak bir dergi yaratmak amacıyla bu işe girişmiş. “BAHAR” çocuk ve kültür dergisinin bu ismi alması, “Bahar mevsimine ve 23 Nisan Çocuk Bayramı’na denk gelmesi, dergimizin bir çocuk gibi büyüüp geleceğin ümidini vermektedir” diye açıklar editör köşesinde. (İsa Sülçevsi, editörden, sayı 1, Nisan 2007, sayfa.2)

Son yıllarda bağımsızlık döneminde çeşitli kuruluşların ve bireylerin yayımladığı dergiler yanısıra Kosova’da son zamanlarda, hatta 2007 yılının Nisan ayında “BAHAR” çocuk ve kültür dergisinin ilk sayısı gün yüzünü görür.

“BAHAR” dergisini farklı kılan görsel tasarım bakımından göze hoş gelen ve çocuklarda içerik bakımında merak uyandırıcı, kaliteli bir çocuk dergisi olarak sevilmiştir. Tabii ki resmi kullanımda olsun veya olmasın, Türkçemizin konuşulduğu her köşeye iletilme amacını taşımaktadır. İlk sayısının dağıtımını Yanova’dan başlatılıp Türkçe’nin konuşulduğu Kosova’nın bir çok kent ve köylerine dağıtımı yapılmıştır.

Derginin kapağında yer alan resimler çocuklara bu derginin gelecekte eğlenceli bir dergi olacağı hissini göstermektedir. Bu sayının ikinci sayfasında editör İsa Sülçevsi’nin baş yazısı yer alırken sayfanın ikinci yarı bölümünde derginin sahibi “KOTED” Kosova Türk Eğitim Derneği olduğu belirtilirken redaktörlüğünü ise 1. sayıdan 18. sayıya kadar Nebahat Sülçevsi 19. sayıdan 51. sayıya kadar ise Esin Hüdaverdi yaptığı görülmektedir. Dergide yerli olsun, Türkiye veya Balkanlar’dan olsun, pek çok usta yazarların yazıları ve şiirlerine rastlanır.

Şiir ve hikayeden başka anonim eserlere, masal, dil ve edebiyat, bilim ve teknik, sağlık, tanıtım yazıları, müzik konuları, yazılar, röportaj (söyleşi) yazılarına da çokça yer verilmiştir. Yazarların çoğu öğretmendir.

Tek sözle çocukların eğitim ve kültür seviyesini göz önünde bulundurarak edebiyattan sağlığa, resimden müziğe, eğitimden turizme, tarihten coğrafyaya, matematikten fen konularına, bilim ve tekniğe kadar birçok alanla ilgili yazılar bulunur. Bu çalışma sırasında bir diğer dergilerle nazaran bir kıyaslama yapılırsa “BAHAR” dergisinin köşe sayısının üç-dört misli büyük olduğu göze çarpar. Dergide köşelerin büyük sayıda yer alması, derginin zengin olmasını ve çocuklara çeşitli alanlarda bilgi vermesini sağlamaktadır.

“BAHAR” dergisinde hizmeti geçenler, böyle bir kaliteli çocuk dergisini çıkarmakta, çok başarılıdılar. Ne yazık ki öteki çocuk dergilerimiz gibi bu değerli dergimiz de çok kısa ömürlüydü ve uzun bir zaman çocuklarımız tarafından aranacak bir dergi olarak hatıralarımızda kalacaktır. Kosova’da son zamanlarda çıkarılan başka dillerdeki dergilerin kalitesinden de üstün bir düzeydeydi.³⁴

4.1. BAHAR DERGISİ’NİN TENKİTLİ BİBLİYOGRAFYASI

Kosova ilkokullarında Türkçe okuyan çocuklara sunulan Bahar Dergisi’nin bibliografisinin hazırlanması amacıyla bu işe giriştik. Bu işin üstesine kolay kolay çıkabileceğimiz düşüncesiyle derginin okullarımızda, kültür evlerimizde ve çocuklarımızda var olan derginin sayılarını toplamaya başladık. Tabi ki başlangıçta umduğumuzdan daha fazla güçlüklerle karşılaştık. Ama dergi sorumlusu ve sahibi sayın İsa Sülçevsi’den elimizde olmayan dergileri kendisinden sağlayabildik. Tabi derginin her sayısında yer alan yazı müheliflerinin soyadlarının alfabetik sırasıyla ellibir sayıdaki mühelifleri sıraladık. Bibliyografya üzerinde çalıştığımızda birçok güçlüklerle karşılaştığımızda bir gerçektir. Söz gelimi birçok köşe ya da yazıları hazırlayan müheliflerin adlarının birçok sayıda düştüğüne rasladık. Bu yüzden de derginin ana bibliyografyası yanı sıra, dergide soyad ve adlarını belirlemediğimiz müheliflerin yazılarını, yazı başlıklarının bibliyografyasını yaparak yetinmek zorunda kaldık.

“Bahar” Çocuk ve Kültür dergimiz üzerine çalışmayı hazırlarken, elimizdeki birçok çocuk dergilerimiz ve 1945-1950 yılları döneminde çıkan “Tomurcuk”, “Sevinç” dergilerimiz yanısıra, 1980’li yıllardan sonra günümüze kadar yayımlanan “Kuş”, “Filiz”, “Türkçem”, hatta “Dost”, “İlke” gençlik dergileriyle 2007 yılında yayımlanmaya başlayan “Bahar” çocuk dergisini kıyasladığımız sırada diğer dergilere nazaran “Bahar” dergisinde köşe sayısının 3-4 misli büyük olduğu göze çarpar. Hangi çocuk dergisini ele alsak, kimilerinde daha çok, kimilerinde de daha az köşe sayısının var olduğu görülür. Tabi köşelerin çoğu dergilerde tekrarlanmaktadır. Söz gelimi: “Sizden gelenler” köşesi, çocuk okurların şiirleri ve yazı ile çizimlerinin yer aldığı köşe, eğlence köşesi, çeşitli bulmacalar, maniler v.b.; “Yazarlarımız” köşesi, “Masal” köşesi ve “Şiir” köşesi hemen hemen tüm dergilerimizde tekrarlanan köşelerdir.

³⁴ Salih Okumuş – Zabit Yön – Sadullah Yılmaz, Burç Üniversitesi’nin 17-19 Mayıs 2013 tarihinde Bosna’da gerçekleştirdiği 1. Uluslararası UTEK sempozyumunda “BAHAR” çocuk kültür dergisi hakkında sundukları bildiri.

“Bahar” Çocuk ve Kültür dergisinde elliden çok köşenin bulunduğu bir gerçektir. Bunlardan bazılarını anmakta yarar vardır: “Masal Diyarı”, daha geçlerde sadece “Masal” olarak geçer. Öteki dergilere kıyasen “Bahar” dergisinde “Sağlık” köşesi, “Biliyor musunuz?” köşesi, “Eğlencehane” köşesi, “Sivri Zeka” köşesi, “Zeynep’in Günlüğü” köşesi, “Rıza Aco ile Torunları” köşesi, “Edebiyatçılarımız” köşesi, “Şehirlerimiz” köşesi, “Dil Bilgisi” köşesi, “Küçük Büyük Adamlar” köşesi, “Küçük Ansiklopedi” köşesi, “Okul Mektubu” köşesi, “Uğur Böceği” köşesi, “Keşifler” köşesi, “İnanç Dünyamız” köşesi, “Sinema” köşesi, “Genç Yeteneklerimiz” köşesi, “Hayvanlar Alemi” köşesi ve daha nice nice köşeler yer almaktadır.

5.1.

Dergide köşelerin büyük bir sayıda yer alması, derginin çok zengin olmasını ve çocuklara çeşitli alanlarda bilgi verilmesini, ayrıca çocukların çok yanlı kültürel gelişmelerini sağlamaktadır.

5.2.

Dergide birçok alanlarda çeşitli yarışmaların düzenlenmesi, çocukların ilgisini ve bu yarışmalara etkin olarak katılmalarını sağlamış, bilgilerinin genişletmesinde de büyük bir rol oynamıştır.

5.3.

Dergi sayılarının üzerinde çalışırken birçok teknik hatalarına rastlanmıştır. Söz gelimi, küçük okurlara büyük zararlar getirmeyecek kimi teknik hatalar göze çarpar. Mesela okurun alışmış olduğu belli sayfalardaki köşelerin sık sık sırasının değişmesi, veya sayfa sayısının düşmesi gibi okuru şaşırtacak teknik hatalara rastlamak mümkündür.

5.4.

İmza yokluğu üzerinden birçok köşelerin kimin tarafından hazırlandığı görülmemektedir. Hatta belirli köşelerin hangi kaynaklardan sağlandığı bilinmemektedir. Ayrıca da belirtilmesi gerekir ki birçok yazılar imzasız yayınlandığı görülür.

5.5.

Derginin yayınlandığı ilk derece kağıt kalitesi ilk sayısından son sayısında dek, çocukların beğenisini en çok toplayan dergilerimiz arasında değil, Kosova’da son zamanlarda çıkarılan başka dillerdeki dergilerin kalitesinden de üstün bir düzeydedir.

Bir ana baba, bir okur, bir sanatçı olarak diyebiliriz ki “Bahar” dergisinde hizmeti geçenler böyle bir kaliteli çocuk dergisi çıkarmakta çok başarılı olmuşlar. Ne yazık ki öteki çocuk dergilerimiz gibi bu değerli dergimiz de çok kısa ömürlüydü ve uzun bir zaman çocuklarımız tarafından aranacak bir dergi olarak hafızalarımızda kalacaktır.

**8.BAHAR DERGİSİNİN ALFABETİK SIRALAMASINA GÖRE
BİBLİYOGRAFYASI**

A

- ABASIYANIK, Sait Faik : Semaver, Hikaye, S.7, s.10-11, Ocak 2008
ABASIYANIK, Sait Faik : Kırmızı Yeşil, Şiir, S.24, s.17, Aralık 2009
ABASIYANIK, Halide Edip : Kalp Ağrısı, Roman'ın özeti, S.30 , s.9, Eylül
2010
ADİLLER, Gamze : Öğretmenim, Güneş Gibi Doğdun Atam, Şiirler, S.7,
s.20, Ocak 2008
ADİLLER, Gamze : Bahar Bahar getirdi, Yazı, S.10, s.14, Nisan 2008
ADİLLER, Gamze : 23 Nisan, Yazı, S.10, s.14, Nisan 2008
ADİLLER, Gamze : Bayrak, Şiir, S.16, s.19, Ocak 2009
ADİLLER, Tuncay : Pilin Tarihçesi, Pilin Yapısı, Pilin Çalışma Prensipleri,
Yazı, S.40, s.22-23, Ekim 2011
ADİLLER, Tuncay : Işığın Tarihçesi, Işığın Yapısı, Yazı, S.41, s.22-23,
Kasım 2011
ADİLLER, Tuncay : Sıvıların Kaldırma Kuvveti (Arşimed Kuvveti),
(Arşimed Prensipleri), Farklı Cisimlerin Sudaki Halleri, Yazı, S.42,
s.22-23, Aralık 2011
ADİLLER, Tuncay : Toriceli Deneyi, Yazı, S.44, s.22-23, Ocak 2012
ADİLLER, Tuncay : Michael Faraday, Yazı, Sesin Yayılması, Ses Katıllarda
da Yayılır, Katı Maddeler Sesi Daha Hızlı İletir, S.44, s.20-21, Şubat
2012
ADİLLER, Tuncay : Yağmur Nasıl Olur ?, Yazı, S.46, s.20-21, Nisan 2012
ADİLLER, Tuncay : Karabiber Neden Sabundan Uzaklaşır?, Yazı, S.47,
s.21-22, Mayıs 2012
ADİLLER, Tuncay : Rüzgar Enerjisi Nedir ?, Yazı, S.48, s.(20s.düşük)-
21s.var
ADİLLER, Tuncay : Denizaltının Mucidi Ve İcaadı, Yazı, S.48, s.18-19,
Ekim 2012
ADİLLER, Tuncay : Atmosfer Basıncını İnceleyeceğiz, Yazı, S.50, s.18-19,
Kasım 2012
ADİLLER, Tuncay : Tuzlu Suyun İletkenliğini İzleyeceğiz, Yazı, S.51, s.18-
19, Aralık 2012
ALİBABAĞLU, Hüseyin : Çiçeklerin Dili, Deniz, Çocuk, Anneme,
LakLahla Vak Vak, Uçan Atlar, Şiirler S.50, s.8-9, Kasım 2012
ALİYEV, Latif : Bu Sefer Gitme Bahar, Şiir, S.47, s.9, Mayıs-Haziran 2012
ALTUNTAŞ, Buse : Bir Çocuğun Meleği, Masal, S.5, s.15, Kasım 2007
AKANSU, Kenan : Biz Yarının Büyükelçileri, Şiir, S.34, s.14, Ocak 2011
AKGÜN, Mustafa : Ey Allah'ım Şükür Sana, Şiir, S.45, s.7, Mart 2012

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

- AKSOY, Ahmet : Anne, Şiir, S.36, s.7, Mart 2011
ANDERSEN, Hans Kristian : Kralın Yeni Giysisi, Masal, S.10, s.10-11,
Nisan 2008
ANDERSEN, Hans Kristian : Fareli Köyün Kavalcısı, Masal, S.42, s.16-17,
Aralık 2011
APAYDIN, Talip : Sideri Köyü, Şiir, S.31, s.14, Ekim 2010
ARDAĞI, Adnan : 23 Nisan, Şiir, S.46, s.12, Nisan 2012
ARKIN, R. Gökçalp : 23 Nisan, Şiir, S.46, s.12, Nisan 2012
ARMAĞAN, İdris : Kış ve Çocuk, Yazı, S.33, s.4, Aralık 2010
ARSLAN, Ahiret : Öğretmenler, Şiir, S.13, s.22, Ekim 2008
ASLAN, Elif : Kutsal Kitaplar, Yazı, S.18, s.12, Mart 2009, (Diyaret Çocuk
Dergisi)
ATAÇ, Nurullah : Melal Perisi, Akşam Şarkısı, İsimsiz, Şiirler, S.36, s.6-7,
Mart 2011

B

- BAKİ, Enver : Sayılar, Sıfır, Bir, İki, Üç, Dört, Beş, Altı, Şiirler, S.9, s.18,
Mart 2009
BAKİ, Enver : Taşköprü, Yenisi Eklenir Peşine, Kimse Bakmaz Haline,
Şiirler, S.17 s.5, Kasım 2007
BAKİ, Enver : Işık, Mart, Çocuk Maskeleri, Şiirler, S.16, s.18, Şubat 2010
BAKLACİEV, Salih : Aydede, Hikaye, S.49, s.8-9, Ekim 2012
BARIŞ, Halime : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Söyleşi, S.43, s.12, Ocak 2012
BAYRAMOV, Ali : Aydede, İlkbahar, Tuna Nehri, Bu Sefer Gitme
İlkbahar, Şiirler, S.47, s.8-9, Mayıs-Haziran 2012
BAYIR, Hilal Mestoğlu : Ten Bir Yürek, Hikaye, S.45, s.7, Mart 2012
BEKSAÇ, Zeynel : Neden, Şiir, S.15, s.7, Aralık 2008
BEYATLI, Yahya Kemal : Gişesiz Gemi, Şiir, S.22, s.17, Ekim 2009
BEYOĞLU, Tolga : Çizimler, S.47, s.24, (Art Kapak)
BIRLAYOLİ, Harika : İşte Geldi İlkbahar, Şiir, S.1, s.19, Nisan 2007
BÖREKÇİ, İbrahim Zeki : Sen de Olacaksın, Yazı, S.25, s.8, Ocak 2010
BRİNA, Nuri : Engelli İnsanlara Saygı, İnsanlığa Saygıdır, S.42, s.15, Aralık
2012
BUĞRA, Tarık : Oğlumuz, Hikaye, (Kısaltılmış), S.26, s.8-9, Şubat 2010
BURDURLU, Fatma : Hakkı Çalınmış, Hikaye, S.51, s.5, Kasım 2012
BÜŞRA, Mürteza : Divan Yol Ana Yol, Şiir, S.18, s.15, Mart 2009
BÜŞRA, Mürteza : Çocuklar, Priştine Radyosu'nun Baştaçı, Yazı, S.19, s.16,
Nisan 2009
BÜŞRA, Mürteza : Masa Tenisi Turnuvası, Yazı, S.20, s.17, Mayıs-Haziran
2009
BÜŞRA, Mürteza : Kuş Cıvıltılarına Benzeyen Çocuk Sesleri, Yazı, S.20,

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

s.22, Mayıs-Haziran 2009
BÜTÜÇ, Mehmet : Kuşlar, Şiir, S.18, s.17, Mart 2009

C

CARLES, Perault : Çizmeli Kedi, “Maçoku Me Çizme”, Masal, S.51, s.22,
Aralık 2012
CEMİL, Kavukçu : Gemiler de Ağlarmış, Yazı, S.25, s.13, Ocak 2010
CİBO, Akter : Arkadaşlık, Şiir, S.16, s.23, Ocak 2009

Ç

ÇAKMAK, Serap : Açısın Ellerimiz Söylesin Dillerimiz, Yazı, S.44, s.7,
Şubat 2012
ÇAKMAKÇIOĞLU, Adnan : Bir Dünya Bırakın, Şiir, S.40, s.15, Ekim 2011
ÇANA, Gürol : Sevgi, Şiir, S.6, s.16, Aralık 2007
ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz : Zafer Türküsü, Şiir, S.12, s.14, Aralık 2008
ÇARIKÇI, Ozan : Biz Yarının Büyükelçileri, Şiir, S.2, s.17, Mayıs 2007
ÇATALOLUK, Suzan : Ali ile Veli, Hikaye, S.33, s.16, Aralık 2010
ÇATALOLUK, Suzan : O Evi Ziyaret, En Güzel Ziyaret, Masal, S.41, s.7,
Kasım 2011
ÇAVUŞEV, İsmail : Çağlayan, Bulutlar, Geldi Eylül, Bayram Sabahı, Arı ile
Çiçekler, Şiir, S.42, s.8-9, Aralık 2011
ÇEŞMECİ, Gökmen : Prizren “Motrat Çiriazı” İlköğretim Okulu, Yazı, S.29,
s.13, Mayıs-Haziran 2010
ÇETİNKAYA, Melahat : Mutluluk, Şiir, S.33, s.5, Aralık 2010
ÇOBAN, Ahmet: Sevgili “Bahar” Dergisi, Yazı, S.15, s.9, Aralık 2008
ÇOBAN, Zekiye : Sevgi Elleri, S.36, s.8, Mart 2010

D

DAĞLARCA, Fazıl Hüsni : Deniz Feneri, Şiir, S.7, s.15, Ocak 2008
DAĞLARCA, Fazıl Hüsni : Mustafa Kemal, Rahatlık, Çocuk, Kuş, Kitabım,
Sıncap, Yüzükoyun, Şiirler, S.14, s.5, Kasım 2008
DAĞLARCA, Fazıl Hüsni : Deniz Feneri, Şiir, S.18, s.9, Mart 2009
DEDE, Abdürrahim : Seven’in Sırrı, Hikaye, S.8, s.10, Şubat 2008
DEMİRBAĞ, Hatice : Görünmezi Gören, Hikaye, S.14, s.14, Kasım 2008
DEMİR, Zülal : Kosova, Şiir, S.40, s.9, Kasım 2011
DEMİR, Zülal : Hoşgeldin Kış Hoşgeldin, Şiirler, S.42, s.19, Aralık 2011
DEMİR, Zülal : Gitme, Kış, İlkbahar, Şiirler, S.44, s.12, Şubat 2012
DEMİR, Zülal : Şarkı, Bebekler, Şiirler, S. 44, s.16, Mart 2012

- DEMİR, Zühal : Kusur, 23 Nisan, Şiirler, S.46, s.16, Nisan 2012
DEMİR, Zühal : Bilgi Bizim Yuvamız, Öğretmenim, Şiirler, S.47, s.7,
Mayıs-Haziran 2012
DEMİR, Zühal : Ne Anlamı Var Ki ?, Şiir, S.50, s.21, Kasım 2012
DEMİR, Zühal : Kış Geldi, Şiir, S.50, s.21, Kasım 2012
DEMİRÖZÜ, Özge : Babamın Bavulu, Hikaye, S.32, s.13, Kasım 2010
DEMİRÖZÜ, Özge : Farklıyız, Yazı, S.34, s.9, Ocak 2011
DOBIRÇAN, Özlem : Öğretmenim, Şiir, S.9, s.15, Mart 2008
DOBIRÇAN, Özlem : Yeni Doğan, Şiir, S.14, s.21, Kasım 2008
DOĞAN, Duygu : Bayramımız, Şiir, S.14, s.16, Mart 2009
DUMAN, Kadir : Okul Taşlıları, Yazı, S.24, s.6-7, Aralık 2009
DUMAN, Kadir : Kosova Trafik Güvenliği Yasasında Çocuklar ile İgili
Düzenlemeler, Yazı, S.26, s.5-6, Şubat 2010
DUMAN, Kadir : Çocuk Koltukları ve Doğru Kullanımı, Yazı, S.27, s.6-7,
Mart 2010
DUMAN, Kadir : Güvenli Bisikler Kullanımı, Yazı, S.28, s.6-7, Nisan 2010
DUMAN Kadir : Yaz Tatili Seyahatlerinde Güvenliğiniz İçin Bunlara Dikkat
Edin! Yazı, S.29, s.6-7, Mayıs-Haziran 2010.
DİNLER, Gülender Zeynep : Sevdığımızı Söyleyelim, Hikaye, S.28, s.12,
Nisan 2010

E

- EFE, Beyoğlu : Dünyam, Şiir, S.47, s.7, Mayıs-Haziran 2012
ELEZAY, Aylin : Annem, Şiir, S.1, s.19, Nisan 2007
ENGÜLLÜ, Avni : İlkbahar, Hikaye, S.20, s.8, Mayıs-Haziran 2009
ERKİN, Leyla Osmanzade : Bir Bahar Akşamı Rasladım Size, Yazı, S.39,
s.14, Eylül 2011
ERKİN, Leyla Osmanzade : Fakir Ataoğlu, Yazı, S.41, s.20-21, Kasım 2011
ERKİN, Leyla Osmanzade : 7'den 77'ye Barış Manço, Yazı, S.42, s.20, Ocak
2012
ERKİN, Leyla Osmanzade : İstanbul'da Bir Göçmen Kızı, Yazı, S.44, s.17,
Şubat 2012
ERKİN, Leyla Osmanzade : Tuna Nehri Akmam Diyor, Yazı, S.46, s.17,
Nisan 2012
ERKİN, Leyla Osmanzade : Bir Caz Gecesi Rüyası, Yazı, S.47, s.17,
Mayıs-Haziran 2012
ERKİN, Leyla Osmanzade : Kızılıklar Bahar Açar, Yazı, S.48, s.7, Ekim
2012
ERKİN, Leyla Osmanzade : Kosova'nın Sesine Kulak Verelim, Yazı, S.49,
s.6-7, Ekim 2012
ERKİN, Leyla Osmanzade : Bu Sumnu'nun İçlerinde İzler Mi Kaldı ?, Yazı,

S.50, s.6-7, Kasım 2012

ERSOY, Mehmet Akif : Çocukluğundan Mehmet Akif, Yazı ve
Şiir (Başlıksız), S.1, s.7, Nisan 2007

ERSOY, Mehmet Akif : Kosova, Şiir, S.40, s.13, Ekim 2011

ERSOY, Mehmet Akif : İstiklal Marşı, Milli Marş, S.45, s.12, Mart 2012

F

FİKRET, Tefvik : Kuşlarla, Şiir, S.6, s.7, Aralık 2007

FİRET, Tefvik : Ağustos Böceği ile Karınca, Öksüz, Bir İçim Su, Güzel
Çoban, Papatyalar, Şiirler, S.12, s.10-11, Eylül 2008

FRASHËRİ, Naim : Aydınlık İçin, Şiir, S.1, s.8, Nisan 2007

G

GAŞ, Erkan : İskenderiye, Saraybosna, Yazılar

GAŞ, Liriye : Türk Kadınlar Derneği "Hanımeli", Yazı, S.20, s.2, Mayıs
2007

GORDA, Ebru : 23 Nisan, Şiir, S.1, s.9, Nisan 2007

GÜLDEREN, Cennet : İlkbahar, İlkbahar Geldi, Şiirler, S.46, s.16, Nisan
2012

GÜNER, Esmâ : Eskiden Okulumuzun Yerinde Ne Vardı ?, Yazı, S.33, s.12,
Aralık 2010

GÖKKALP, Ziya : Lisan, Şiir, S.13, s.10, Ekim 2008

GÖKKALP, Ziya : Vatan, Şiir, S.40, s.13, Ekim 2011

GRİM Kardeşler : Yoksul Kunduracı, Masal, S.7, s.22, Ocak 2008

GRİM Kardeşler : Bansel ve Brezes Turgals, Masal, S.40, s.16-17, Ekim
2011

GRİM Kardeşler : Uyuyan Güzel, Yoksun Kunduracı , Masal, S.28, s.16,
Nisan 2010

GÜNEYİSİ, Ahmet : Özur ve Yasin'in 23 Nisan Coşkusu, Hikaye, S.2, s.16,
Mayıs 2007

GÜNEYİSİ, Ahmet : Türkiye'nin Zenginlikleri, Yazı, S.7, s.20, Ocak 2008

GÜNEYİSİ, Rabianisa : Vatanımız, Şiir, S.5, s.15, Kasım 2007

GÜNTEKİN, Reşat Nuri : Gamsızın Ölümü, Hikaye, S.14, s.10-11, Kasım
2008

H

HACIKURTEŞ, Narin : Suluboya, Çizim, S.33, s.7, Kasım 2010

HACIKURTEŞ, Narin : Hiçbir Şey Diyemem, Hikaye, S.42, s.9, Aralık 2011

- HAFIZ, Nimetullah : Özgürlük İçin, Şiir, S.4.s.12, Ekim 2007
HANADAN, Reşit : Özlemin Dayanışmaya Katkısı,(Sadeleştirilmiş), Hikaye, S.19, s.8, Nisan 2009
HOCA, Derya : Çocuk ve O (s.a.v.s), Yazı, S.19, s.5, Nisan 2009
HOCA, Derya : Çocuk ve O, (s.a.v.s), Yazı, S.20, s.13, Mayıs-Haziran 2009
HİKMET, Nazım : Dünyayı Verelim Çocuklara, Şiir S.4, s.12, Ekim 2007
HİKMET, Nazım : Mutluluğun Resmi, Şiir, S.9, s.22, Mart 2009
HÜDAVERDİ, Aleyna : Çizim, S.40, s.24, Ekim 2011
HÜDAVERDİ, Aleyna : Çizim, S.41, s.24, Kasım 2011
HÜDAVERDİ, Esin : Necati Zekeriya, Yazı, S.3, s.23, Eylül 2007
HÜDAVERDİ, Esin : Süreyya Yusuf, Yazı, S.5, s.23, Kasım 2007
HÜDAVERDİ, Esin : Ömer Seyfettin, Yazı, S.5, s.23, Aralık 2007
HÜDAVERDİ, Esin ; Sait Faik Abasıyanık, Yazı, S.7, s.23, Ocak 2008
HÜDAVERDİ, Esin : Abdürrahim Dede, Yazı, S.8, s.11, Şubat 2008
HÜDAVERDİ, Esin : Aziz Nesin, Yazı, S.16, s.8-9, Ocak 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S.16, s.18,
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.17, s.21,
Şubat 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.18, s.9, Mart
2009
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.19, s.17,
Nisan 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.20, s.14,
Mayıs-Haziran 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Resimlerde Huzur Buluyorum, Söyleşi, S.20, s.20-21,
Mayıs-Haziran 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Kosova Türkleri'nin Milli Bayramı, Yazı, S.20, s.23,
Mayıs-Haziran 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Mücahid Mümin, Yazı, S.22, s.8-9, Ekim 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Orhan Kemal, Yazı, S.18, s.6, Mart 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Reşit Anadan, Yazı, S.19, s.8, Nisan 2009
HÜDAVERDİ, Esin : İstiklal Marşı Okuma Yarışması, Yazı, S.19, s.22-23,
Nisan 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Kosova Savaşı, Birleşmiş Milletler Günü, S.22,
s.21, Ekim 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Sabahattin Eyüboğlu, Yazı, S.24, s.8-9, Aralık 2009
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.24, s.12,
HÜDAVERDİ, Esin : Sinekli Bakal-Halide Edip, Kitap
Tanıtımı, S.24, s.12, Aralık 2009
HÜDAVERDİ, Esin : İbrahim Zeki, Burdurlu, Yazı, S.25, s.8, Ocak 2010
HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S.25, s.12, Ocak

2010

- HÜDAVERDİ, Esin : Orhan Kemal-Hanımın Çiftliği, Kitap Tanıtımı, S.25, .12, Ocak 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, Derleme, (Dereden Dereyi Görmeden Paçalarını Sıvama), Etekleri Zil Çalmak, Yazılar, S. 25, s.18, Ocak 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Tarık Buğra, Yazı, S.26, s.8, Şubat 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar: Baykuşun Gölgesi; artalm Taş Şahin, Kartalın Pençeleri, Sofinin Dünyası, Tanıtım Yazıları, S.26, s.13,Şubat 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Atasözleri ve Deyimler, Derleme, S.26, s.19(Gölge Etme,Başka İnsan İstemem, Gözden Sürmeyi Çekmek), Şubat 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Mina Uzgan, Yazı, S.27, s.8, Mart 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, (Martıllar Adası, Mahalle Sineması, Yonca Kız, Dedem Korkut), Hikaye Kitaplarının Tanıtımı, S.27, s.13, Mart 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler,(Her Koyun Bacağından Asılır, Akıl Tokmağı), Deyimler, S.27, s.19, Mart 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, (Yalnız Efe : Forsa Kaşığı, Bahar ve Kelebekler), Kitaplarının Tanıtımı, S.28, s.2, Nisan 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, Derleme, S.28, s.15, Nisan 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S.29, s.2, Mayıs-Haziran 2010 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Orhan Veli Kanık, Yazı, (Şiir Hakkında Kısa Açıklama), S.29, s.8-9, Mayıs-Haziran 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Geçmiş Zaman Kipi Örneği, (Dil Bilgisi Köşesi), S.29, s.14, Mayıs-Haziran 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, S.29, s.19, Mayıs-Haziran 2009
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S. 30, s.2, Eylül 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Halide Edip Adı Var, Yazı, S.30, s.8, Eylül 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler,(Saman Altından Su Yürütmek), Yabancı'nın Mumu Yatsıya Kadar Yanar(Yanar Kelimesi Düşmüş), S.30, s.19, Eylül 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar: (İllmoor Günceleri, Fareli Felaket, Dedektif Dön Dolaşın Dön Dolaşın Hazimeti, Uluyanların Bozgunu, Gölgeyi Çeşme Entrikaları, Serin Kaya Savaşı), Kitaplarının Kısaca Tanıtımı, S.31, s.2, Ekim 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Onlar Bizim Geleceğimiz, Söyleşi, S.31, s.4-5, Ekim

2010

- HÜDAVERDİ, Esin : Abdülhakk Hamit Tarhan, Yazı,(Edebiyatta mektup),Türü hakkında Açıklamalar ; Lusien Hanım 'ın Abdülhakk Hamit'e gönderdiği mektup örnek olarak veriliyor,
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, (Foyası Meydana Çıktı, Para Parayı Çeker), S.31, s.19; (19 sayfa sayısı düşmüş), Ekim 2010 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : İbrahim Şinasi, Yazı, S.32, s.8, Kasım 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar: (Allice Harikalar Ülkesinde, Seksen Günde Devriye Alem, Pollyanne), Kitaplarının Kısa Tanıtımı, S.33, s.2, Aralık 2010
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, "Ayıkla Pirincin Taşını" Yaş Tahtaya Basmak, Derleme, S.34, s.2, Ocak 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar , Maksim Gorki(Anna;Aleksandre Dumas; Silahşör, Honore de Balzak; Vaadideki Zambak, Moliere; (Kitaplarının Kısa Açıklamaları), S.34, s.16, Ocak 2011 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Can Yücel, Tanıtma Yazısı , S.34, s.6-7 , Ocak 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler,(Suratı Sirke Atmak, Samaranlar), Derlemeler, S.34, s.15, Ocak 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Tuna'dan Uçan Kuşlar, Dünya Çocukların Olsa, Midos Kartalının Gözleri, Kitapların Kısa Tanıtımı, Yazılar, S.35,s.2, Şubat 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Rifat Ilgaz, Yazı, S.35, s.6, Şubat 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, S.35, s.16, Şubat 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, (Cengizgöz Kafeste, Deniz Kızı, Biz İnsanlar, Kitapların Kısa Tanıtımı, S.36, s.12, Mart 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Nurullah Ataç, Yazı, S.36, s.6-7, Mart 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, S.36, s.15, Mart 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar,(Dünyanın Merkezine Seyahat, Altın Volkanı, Dünyadan Ay- Jules Verne'nin Kitapları Hakkında Kısa Tanıtım, S.37, s.2, Nisan 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Ümit Yaşar Oğuzcan, Yazı, S.37, s.8, Nisan 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, (Yolunda Ölmek, Dimyata Birince Giderken Evdeki Bulgurdan Olmak, Hikaye, S.37, s.18, Nisan 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S.37, s.2, Nisan 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Kemal Tahir, Yazı, (Devlet Ana, Romanın Özeti),

- S.38, s.10-11,
Mayıs-Haziran 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, (Köşe Simgesi Düşmüs), S.39, s.2, Eylül 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, (Vermeyince Mabut Ne Yapsın Sultan Mahmut, S.37, s.18, Nisan 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları (39. Sayıdan Başlıyor; Aç Kapıyı Bezirgan Başı), S.39, s.6, Eylül 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Süreyya Yusuf, Yazı, S.39, s.8, Eylül 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları (Saklambaç), S.40 (Sayfa sayısı düşük), (Anlaşılan 6. Sayfa), Ekim 2011
- HÜDA VERDİ, Esin : Rıza Mollov, Yazı, S.40, s.8, Ekim 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Taşı Toprağı Toplama), S.40, .14, Ekim 2011 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.41, s.2, Kasım 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Kimin Eli Üstte), S.40, s.6, Ekim 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Mücahid Mümin, Yazı, S.40, s.8-9, Kasım 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Yerin Kulağı Vardır), S.40,s.14, Kasım 2011 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Yazı, S.42, s.2, Aralık 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Çelik Çomak, Yazı, S.42, s.6, Aralık 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : İsmail A. Çavuşev, Yazı, S.42, s.8, Aralık 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler, (Kasık Düşman, İki Göz Ağrısı), S.42, s.14, Aralık 2011
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar(Parbat Dağının Esrarı, Dumansız Ece, Yurdumu Özledim), Kitapların Kısa Tanıtımları, S.43, s.2, Ocak 2012 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Kaldırmaç,Küre Karma), S.43, s.6, Ocak 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Ahmet İçciler, Yazı, S.43, s.9-10, Ocak 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Kel Başa Şimşir Tarak, Buyurun Cenaze Namazına), Yazılar, S.43, s.14, Ocak 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinde Kitaplar, S.44, s.2, Şubat 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Cinala, Tütsü -Boncuk Oyunu), S.44, s.6, Şubat 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Ali Rıza Saraçoğlu, Yazı, S.44, s.8-9, Şubat 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Kaderinde Varsa, Karşında Çıkar; Peynir Gemisi Yürütmek), S.44, s.14, Şubat 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar(Peyami Safa, Deniz

- Kızı, Havaya Uçan At, Şeytani Tuzak, Kitaplarının Kısa Tanıtımları, S.45, s.2, Mart 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : “Aç Kilit” kaynak: Özdemir Nebi 2006 (Türk Çocuk Oyunları), 2. cilt Ankara, Akçağ Yayınları, S.45, Mart 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Fahri Kaya, Yazı, S.45, s.8, Mart 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Kararsız Kasım), S.45, s.14, Mart 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar(Hasan Nail Can: Cesur Çocuklar, Kırımlı Murat Destanı), Kitapların Kısa Tanıtımları, S.46,s.2, Nisan 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Ateşlim), S.46, s.6, Nisan 2012, (Kaynak: Özdemir Nebi 2006(Türk Çocuk Oyunları), 2. cilt Ankara, Akçağ Yayınları
- HÜDAVERDİ, Esin : Hümaşah Vardar, Yazı, S.46, s.8, Nisan 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Tarihi Var Olmak, Suya Düştü, Kısa Hikayeler), S.46, s.14, Nisan 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Morina Fikret-Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Söyleşi, S.46, s.18-19, Nisan 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar(Hazinenin Şifresi, Zengin Dilenci, Motorlu Kuş), Kitapların Kısa Tanıtımları, S.47, s.2, Mayıs-Haziran 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Ali Bayramov, Yazı, S.47, s.8, Mayıs-Haziran 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Baş Taş, kaynak : Özdemir Nebi 2006, Türk Çocuk Oyunları), 2.cilt Ankara, Akçağ Yayınları ; S.47, s.18, Mayıs-Haziran 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar(Hayat Geçiyor Sen Nerdesin, Gönüllü Askerler, Bir Gökdokusu Güvercin), Kitapların Kısa Tanıtımları, S.48, s.2,Eylül 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Ne Olursan Ol, En İyisi Ol; Söyleşi, S.48, s.44-45, Eylül 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Püf Noktası, Kel Başa Şimşir Tarak), S.48, s.9, Eylül 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Tekerleme Oyunu, Kaynak: Özdemir Nebi 2006, “Türk Çocuk Oyunları” 2.cilt Ankara), Akçağ Yayınları, S.48, s.15, Eylül 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Ayın Özeti(Yarışma İle İlgili Bildiri), Yazı, S.49, s.4, Ekim 2012 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Salih Baklaciiev, Yazı, S.49, s.8, Ekim 2012;
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları, S.49, s.15, (Kaynak:Özdemir Nebi 2006, “Türk Çocuk Oyunları” 2.cilt Ankara), Akçağ Yayınları ; S.49, sayı 15, Eylül 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S.50, s.2, Kasım

2012

- HÜDAVERDİ, Esin : Ay Dede-Özeti, S.50, s.4, Kasım 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Hüseyin Alibabaoğlu, Yazı, S.50. s.8, Kasım 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Değenek Sektirmek), S.50, sayı 15, (Kaynak: Özdemir Nebi 2006, “Türk Çocuk Oyunları” 2.cilt Ankara), Akçağ Yayınları
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Pösteği Soymak, Papucu Cama Atmak), Kısa Hikayeler, S.50, s.16, Kasım 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, S.51, s.2, Aralık 2012
- HÜDAVERDİ, Esin : Pamuk Prenses-Özeti, S.51, s.4, Aralık 2012 ;
- HÜDAVERDİ, Esin : Türk Kültüründe Çocuk Oyunları(Kulaktan Kulağa, Lastik, Kapkaç), S.51, s.15, (Kaynak: Özdemir Nebi 2006, “Türk Çocuk Oyunları” 2.cilt Ankara”, Akçağ Yayınları
- HÜDAVERDİ, Esin : Hikayelerle Atasözleri ve Deyimler(Zurnada Peşref Olmaz), S.51, s.16, Aralık 2012
- HÜNİLER, Ergül : Sevgili Bahar Dergisi Okuyucuları, Yazı, S.12, s.12, Eylül 2008
- HÜNİLER, Ergül : Büyük Erime Dünyayı Tehdit Ediyor, Yazı, S.13, s.12, Ekim 2008
- HÜNİLER, Ergül : Mardin, Yazı, S.13, s.13(düşük), Aralık 2008
- HÜNİLER, Ergül : Şanhurfa, Antalya, Yazılar, S.14, s.7, Kasım 2008
- HÜNİLER, Ergül : Nesli Tükenen Canlılar-“Pandalar”, Yazı, S.14, s.15, Kasım 2008
- HÜNİLER, Ergül : Suyumuzu Doğru Kullanalım, Yazı, S.15, s.16, Aralık 2008 ;
- HÜNİLER, Ergül : Soğuk Havalarda ve Yaz Tüyü, Yazı, S.16, s.7, Ocak 2009 ;
- HÜNİLER, Ergül : İcaatlar, Telefon, Teleskop, Denizaltı, Yara Bandı, Yazılar, S.17, s.7, Şubat 2009
- HÜNİLER, Ergül : Gezegenimizi Saran Büyük Tehlike Tabakasının Delinmesi, Yazı, S.17, s.9, Şubat 2009
- HÜNİLER, Ergül : Eğlencehane, Kelime Bulmaca, Sözcük Yakalamaca, Kutu Kutu Pense, S.17, s.18, Şubat 2009
- HÜNİLER, Ergül : İcaatlar, Pil, Trafik Işıkları, Kibrit, Sabun, Yazılar, S.18, s.8, Mart 2009
- HÜNİLER, Ergül : Dünyamızın Akciğerleri Ormanlar, Yazı, S.18, s.13, Mart 2009
- HÜNİLER, Ergül : Eğlencehane(Sudoku, Sözcük Yakalamaca), S.19, s.21, Mart 2009
- HÜNİLER, Ergül : İcaatlar(Dolmakalem, Elektrikli Süpürge, Elektrikli Buzdolabı, Çamaşır Makinesi, Silgi), Yazılar, S.19, s.5, Nisan 2009 ;
- HÜNİLER, Ergül : Piller Geleceğimizi Tehdit ediyor, S.19, s.14, Nisan

2009;

- HÜNİLER, Ergül : Eğlencehane, Kelime Bulmaca, Sözcük Yakalamaca, S.19, s.21, Ninsan 2009
HÜNİLER, Ergül : Görüntü Kirliliğinin Çocuklar Üzerindeki Etkisi, Yazı, S.20, s.12, Mayıs-Haziran 2009
HÜNİLER, Ergül : Eğlencehane(Kelime Bulmaca), Ülkemizi Tanıyalım, Labirent Bulmaca, S.20, s.19, Mayıs-Haziran 2009
HÜNİLER, Ergül : İnsanın Doğa Üzerindeki Etkiler, Yazı S.22, s.12, Ekim 2009

I

- ILGAZ, Rifat : Güvercin Uyur Mu ?, Uyusun Da Büyüsün, Uzak Değil, Şiirler, S.35, s.7, Şubat 2011

İ

- İĞCİLER, Ahmet : Dertli, Hikaye, S. 43, s.9-10, (Kısaltılmış), Ocak 2012
İLHAN, Atilla : Yağmur Kaçağı, Şiir, S.25, s.17, Ocak 2010
İKAN, Ahmet Selçuk : Dünya, Şiir, S.16, s.19, Ocak 2009
İPEK, Hatice : Dürüst İlker, Herşeyi Çözer; Hikaye, S.35, s.8, Şubat 2010

J

- JILTA, Emre : Atom, Yazı, S.9, s.6, Mart 2008
JILTA, Fidan : Prizren "Emin Duraku" İlköğretim Okulu, Yazı, S.25, s.2, Ocak 2010

K

- KAÇANİK, Denis : Gençlik, Şiir , S.2, s.17, Mayıs 2007
KAHRAMAN, Şenad : Uyku ve Berk, Yazı, S.8, s.19, Şubat 2008
KAHRAMAN, Şenad : Gelecek Vaad Eden Bir Arkadaş, Yazı, S.9, s.14, Mart 2008
KAHRAMAN, Şenad : Fazıl Say, Yazı, S. 9, s.19, Mart 2008
KAHRAMAN, Şenad : Sezen Aksu, Yazı, S.10, s.18, Nisan 2008
KANIK, Orhan Veli : Anlatamıyorum, Şiir, S.8, s.19, Şubat 2008
KANIK, Orhan Veli : Şiir(Kısa Açıklama), Yazı, (Baharın İlk Sabahları, Yaşamak, Gün

- Olur, Haber), Şiirler, S.29, s.8-9, Mayıs-Haziran 2010
- KANIK, Orhan Veli : Kızılıcak, Şiir, S.10, s.3, Nisan 2008
- KANIK, Orhan Veli : Baharın İlk Sabahları, Şiir, S.29, s.8, Mayıs-Haziran 2010
- KARAHAN, Fatma : Kırmızı Kiraz, Yeşil Üzüm, Yazı, S.24, s.12, Mayıs-Haziran 2010
- KARACİA, Besim : "Birlik" Kültür Sanat ve Spor Derneği, Yazı,S.19, s.2,Nisan 2009
- KARAHAN, Fatma : Takım Kaptanı Ahmet, Hikaye, S.43, s.7, Ocak 2012
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Mihail'in Bahar Coşkusu, Yazı,(Günlük), S.1, s.10-11, Nisan 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : İstanbul'u Feth Ediyorum, Yazı, S.2, s.4, Mayıs 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Ucuz Atlatılmış Bir Hata, Günlük, S.2, s.6-7, Mayıs 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Bakteriler, S.2, s.8, Yazı, Mayıs 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Bakteriler Gıdalara Nasıl Bulaşır Ve Kirletir, S.2, s.8, Mayıs 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Hamdım Piştim Yandım, S.3, s.4, Eylül 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Yıkılmaz Kale-Dostluk, S.3, s.6-7, Eylül 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Beyniniz Ne İşe Yarar ?, Yazı, S.3, s.8, Eylül 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Hiç Kimse Görmek İstedğim Kadar Kör Değildir, Yazı, S.4, s.4, Ekim 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Ramazan Sevgisi Bayram Coşkusu, (Günlük), S.4, s.6-7, Ekim 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Dolu Beyinlerin Gelişimi, Yazı, S.4, s.7, Ekim 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Canım Öğretmenim, Günlük, S.5, s.6, Kasım 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : O Daha Çocukken Liderdi, Ben Eğilmem, O Öğrenci Gözünde Öğretmen, Yazılar, S.5, s.4, Kasım 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Her Yaşta Gülmek Hakkınız, Yazı, S.5, s.8, Kasım 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Tomurcuk Derdinde Olmayan Ağaç Odundur (Fazıl Karakürek'ten Sözler), Yazı, S.6, s.4, Aralık 2007,
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Merhametin Doğrusu, Günlük, S.6, s.6, Aralık 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Sakın Tınaklarınızı Yemeyin, Yazı, S.6, s.9, Aralık 2007
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Beyimiz Osman Gazi Olsun, Yazı, S.7, s.4, Ocak 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Paylaştıkça Artar Sevginiz, Günlük, S.7, s.9, Ocak

2008

- KARİPARDUÇ, Zeynep : Kovalayandan Kaçmayacağız, Kaçanı Kovalamayacağız; Yazı, S.8, s.4, Şubat 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Neden Hasta Oluyoruz, Yazı, S.8, s.7, Şubat 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : En İyi Dost, Günlük, S.8, s.8, Şubat 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Cumhuriyetin Kosovası, Günlük, S.9, s.4, Mart 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Televizyon Sizi Tüketiyor Mu ?, Yazı, S.9, s.7, Mart 2008;
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Minare Eğri(Küçük-Büyük Adamlar Köşesi),S.9,s.9, Mart 2008.
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Göklerin Kızı Sabiha Gökçen, Yazı, S.10, s.4, Mart 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : İyi Ki Doğdun Bahar, Günlük, S.10, s.5, Nisan 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Bedensel ve Ruhsal Gelişimimiz Nasıl ?, Yazı, S.10, s.7, Nisan 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Yaratılanı Höş Gördük, Yaratandan Ötürü; Yazı, S.12, s.4, Eylül 2008 ;
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Zamanın Üzerinde Yaşamak, Günlük, S.12, s.5, Eylül 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Beslenirken Dengeli Misiniz?, Yazı, S.12, s.7, Eylül 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Adı Anne Sevgisiyle Anılan Kişi, Yazı, S.13, s.5, Ekim 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Okula Giderken Nasıl Beslenmeli, Çocukların Kahvaltısında Ne Olmalı, Okul Çağı Çocukları Nasıl Beslenmeli, Zihin Açıcı Bir Beslenme Tarzı Var Mı ?, Ergenlik Döneminde Nasıl Beslenmeli, Yazılar, S.13, s.8, Ekim 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Türkçeden Ayrılan Dağlarcanın Anısına, Yazı, S.14, s.4, Kasım 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Kışla Gelen Güzellik, Günlük, S.14, s.6, Kasım 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : İlk Yardım Çok Önemli, S.14, s.9, Kasım 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Karadeniz Ötesi'ndeki Ülkü Adamımız, Tanıtım, S.15, s.4, Aralık 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Bir Başka Güzeldi Bayramlarda Hayat, Günlük, S.15, s.6, Aralık 2008
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Matbaağın Öncüsü İbrahim Müteferrika, Tanıtım, S.16, s.4, Ocak 2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Unutulmayası Adetler, Günlük, S.16, s.6, Ocak

2009

- KARİPARDUÇ, Zeynep : Merhamet Etmeyene, Merhamet Olunmaz;
Günlük, S.17,
s.4, Şubat 2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Nene Hatun, Tanıtım, S.17, s.8, Şubat 2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Birlikten Kuvvet Doğar, Günlük, S.18, s.4, Mart
2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Kanuni Sultan Süleyman, Yazı, S.18, s.14, Mart
2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Hepimiz Bir Bütünün Parçalarıyız, Günlük, S.19,
s.4, Nisan 2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Vatansever Türk Kadını, Yazı, S.19, s.6, Nisan
2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Minik Bir Veda, Günlük, S.20, s.4, Mayıs-Haziran
2009
- KARİPARDUÇ, Zeynep : Büyük Bir Coğrafyacı, Yazı, S. 20, s.5, Mayıs
-Haziran 2009
- KASAP, İrem : Öğretmen Olmak İstiyorum, Şiir, S.1, s.19, Nisan 2007
- KASIMLAR, Tolga : Maviyi Severim, Şiir, S.8, s.15, Mart 2008
- KASTRAT, Selma : Baharla Çıktık Yola, Yazı, S.2, s.12, Mayıs 2007
- KASTRAT, Selma : Azmederseniz Siz de Olabilirsiniz, Yazı, S.4, s.13,
Ekim 2007
- KASTRAT, Selma : Eşeğe Neden Ters Binmiş, Güldürü, S.4, s.20, Ekim
2007
- KASTRAT, Selma : Keşfedilmeyi Bekleyen Bir Yetenek, Yazı, S.5, s.13,
Kasım 2007
- KASTRAT, Selma : Bunları Biliyor Musunuz?(Eğlencehane), S.5, s.18,
Kasım 2007
- KASTRAT, Selma : Dünya Çocuk Hakları Günü, Yazı, S.6, s.12, Aralık
2007
- KASTRAT, Selma : Zor Değil, Yazı, S.6, s.15, Aralık 2007
- KASTRAT, Selma : Bulmaca, Atasözleri (Eğlencehane), S.6, s.19, Aralık
2007
- KASTRAT, Selma : Fıkralar, Ev Ödevi, Yeterli Değil, Tatlı Koyarken;
Tekerlemeler: Dede, Kuzu, Kiraz, S.7, s.16, Ocak 2008
(Eğlencehane)
- KASTRAT, Selma : Türk Polisinin Bayram Etkinlikleri, Yazı, S.7, s.21,
Ocak 2008
- KASTRAT, Selma : Uğur Böceği Yurt Dışına Açılıyor, Yazı, S.8, s.12, Şubat
2008
- KASTRAT, Selma : Yeni Hayat, Yazı, S.8, s.14, Şubat 2008;
- KASTRAT, Selma : Kosova'daki Çevrenin Yeni Bakanı, Yazı, S.8, s.15,

Şubat 2008

- KASTRAT, Selma : Bahar Kültür Merkezi Açıldı, Yazı, S.8, s.18, Şubat 2008 ;
- KASTRAT, Selma : Fıkralar(Latincesi-Şurub), Bilmeceler; Özlü Sözler;, S.8, s.23 Şubat 2008
- KASTRAT, Selma : Müferrah Şinik, Yazı, S.9, s.9, Mart 2008
- KASTRAT, Selma : Duvar Yazıları(Eğlencehane), S.9, s.21, Mart 2008
- KASTRAT, Selma : Bir Anne ve Çocuk Hastalıkları Doktoru, Tanıtma, S.10, s.17, Nisan 2008
- KASTRAT, Selma : Fıkralar: (Davet, Tren, Asit); Atasözleri, Özlü Sözler, S.10, s.21, Nisan 2008
- KASTRAT, Selma : Öğretmenlerimiz(Edita Sulçiç), Söyleşi, S.11, s.2, Mayıs-Haziran 2008
- KASTRAT, Selma : “Gerçek” Kültür Sanat ve Sport Derneği, Yazı, S.12, s.2, Eylül 2008
- KASTRAT, Selma : Gazetecilikte Yorulmuş Bir Kişi, Yazı, S.12, s.18, Eylül 2008
- KASTRAT, Selma : “Doğru Yol” Kültür Sanat Derneği, Yazı, S.13, s.2, Ekim 2008
- KASTRAT, Selma : İlk Kosovalı Türk Diplomat, Söyleşi, S.13, s.18, Ekim 2008
- KASTRAT, Selma : “Yarın” Kültür ve Spor Derneği-Gilan, Yazı, S.14, Kasım 2008
- KASTRAT, Selma : Parmaklar Konuşuyor, Yazı, S.14, s.21, Kasım 2008
- KASTRAT, Selma : Su Gibi “Çeşme” Derneği, Yazı, S.16, s.2, Ocak 2009
- KASTRAT, Selma : Mürteza Büşra, Yazı, S.18, s.15, Mart 2009
- KASTRAT, Selma : Oku Kazan(Ödül Töreni), S.18, s.19, Mart 2009
- KASTRAT, Selma : Çanakkale Zaferi ve Şehitler Priştine’de Anıldı(Sekiz Mart Etkinlikleri), S.19, s.19, Nisan 2009
- KASTRAT, Selma : Çocuklara Farklı ve Güzel Bir Eğlence, Yazı, S.20, s.17, Mayıs-Haziran 2009
- KAYA, Fahri : Oyuncak, Şiir, S.5, s.7, Kasım 2007
- KAYA, Fahri : Masal, Şiir, S.7, s.14, Ocak 2008
- KAYA, Fahri : Büyü, Sonra Tekrar Küçük Ol; Hikaye, S.45, s.8-9, Mart 2012
- KAYA, Vural : Herkesin Bir İmkânı Var; Seninki Hangisi; S.32, s.12, Aralık 2009
- KAYMAZ, Rıfki : Komşunuz Aç Mı ?, Yazı, S.32, s.14, Kasım 2010
- KEMAL, Orhan : Harika Çocuklar, Hikaye(Kısaltılmış), S.18, s.6-7, Mart 2009
- KERA, Bahar : Ağaçların Halkaları, Burnunuzla Tad Almak, S.2, s.15, Mayıs 2007

- KERA, Bahar : Dünyamız, Yazı, S.3, s.9, Eylül 2007
KERA, Bahar : Deney Yapalım : Havanın Önemi; Fasulye Yetiştirelim,
Yazılar, S.3, s.17, Eylül 2007
KERA, Bahar : Galileo Kalikei, Yazı, S.4, s.8, Ekim 2007
KERA, Bahar : Senem Safçı, Yazı, S.4, s.14, Ekim 2007
KERA, Bahar : Olimpiyatlar Nasıl Başladı ?, Acıktığınızda Karnınız Neden
Guruldar ?,
Süt Neden Bazen Kötü Kokar ?, Çizgifilmi Kim İcaat Etti ?, Bilgi,
S.5, s.19, Kasım
2007
KERA, Bahar : Erol Zekeriya, Yazı, S.6, s.2, Aralık 2007
KERA, Bahar : Kutup Ayısı; Bunları Biliyor Musunuz ?, Yazı, S.6, s.8,
Aralık 2007
KERA, Bahar : Neden Kar Yağar ?, Yazı, S.7, s.6, Ocak 2008
KERA, Bahar : Birinci Yarıyılı Uğurlarken, Yazı, S.7, s.21, Ocak 2008
KERA, Bahar : İçten Yanmalı Motorlar Nasıl Çalışır ?, Yazı, S.8, s.6, Şubat
2008
KERA, Bahar : Hayallerinin Peşinde Koşan Bir Arkadaş, Yazı, S.10, s.20,
Nisan 2008
KERA, Bahar : Rüzgar Enerjisi, S.11, s.8, Mayıs-Haziran 2008
KERA, Bahar : Cem Karaca, Yazı, S.11, s.17, Mayıs-Haziran 2008
KIRKUL, Raif : Aşık Oldu Küçük İhsan, Şiir, S.15, s.7, Aralık 2008
KIRVEŞİ, Muhammed : Bir Ezgi (Çev. Hasan Mercan), Şiir, S.6, s.7, Aralık
2007
KISAKÜREK, Necip Fazıl : Çocuk, Şiir, S.7, s.14, Ocak 2008
KISAKÜREK, Necip Fazıl : Anneciğim, Şiir, S.33, s.7, Aralık 2010
KISAKÜREK, Necip Fazıl : Çocuk, Şiir, S.36, s.7, Mart 2011
KISAKÜREK, Necip Fazıl : Bu Yağmur, Şiir, S.40, s.13, Ekim 2011
KOCATÜRK, Vasfi Mahâr : Kış, Şiir, S.33, s.4, Aralık 2010
KOKOLLARİ, Arta : Kitap Kokusu, Yazı, S.27, s.17, Mart 2010
KOKOLLARİ, Arta : Sır, Yazı, S.28, s.19, Nisan 2010
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.39, s.12, Eylül 2011
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.40, s.12, Ekim 2011
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.41, s.12, Kasım 2011
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.42, s.12, Aralık 2011
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.43, s.12, Ocak 2012
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.44, s.22, Şubat 2012
KOTLE, Taner : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Yazı, S.47, s.22-23, Mayıs
-Haziran 2012
KOVAÇ, Ebru : Bahar, Şiir, S.18, s.17, Ocak 2009
KÖROĞLU : Benden Sana Selam Olsun, Şiir, S.26, s.18,

- KURTEŞ, Narin : Sulu Boya, Yazı, S.32, s.7, Kasım 2010
KURTIŞI, İzet : Çayırım Benim, Güzel Çayırım;(Çev. Agim Rifat Yeşeren),Şiir, S.5, s.7,Aralık 2007

L

- LA FONTENİNE : Ağustos Böceği ile Karınca, Karga ile Tilki, Masal, S.18, s.23, Mart 2009

M

- MANÇO, Barış : Günaydın Çocuklar, Arkadaşım Eşek(Çocuk Şarkıları), S.43, s.21, Ocak 2012
MAZREK, Şükrü : Aslı'nın Entarisi, Hikaye, S.6, s.18, Aralık 2007
MAZREK, Şükrü : Çanakkale Zaferi Coşkuyla Kutlandı, Yazı, S.10, s.16, Ocak 2008
MEHMETİ, Elda : Benim Annem, Şiir, S.42, s.17, Aralık 2012
MERCAN, Hasan : Bu Yüz, Benim Yüzüm; Hikaye, S.4, s.23, Ekim 2007
MERCAN, Hasan : Ozanın Antalojisi, Şiir, S.33, s.13, Aralık 2010
MERT, Musa : Bir Kalp Ne Kadar Sevgi Alır, Hikaye, S.47,s.6-7,Mayıs -Haziran 2012;
MERTOĞLU, Hilal : Ben de Tekeşşür Ederim, Yazı, S.30, s.12, Eylül 2010
MOLLOV, Rıza : O, Ulu Bir Meşe Ağacıydı; Hikaye, S.40, s.8-9, Ekim 2011
MORİNA, Fikret : Mamuşa "Aşıkferki" Türk Kültür Sanat Derneği, Yazı, S.15, s.2, Aralık 2008
MORİNA, Fikret : Mamuşa "Alperenler" Gençlik Derneği, Yazı, S.18, s.2, Mart 2009 ;
MORİNA, Fikret : Mamuşa Saatkulesi, Yazı, S.20, s.7, Mayıs-Haziran 2009
MORİNA, Fikret : Mamuşa'da "Anadolu" İlköğretim Okulu Hizmete Açıldı, Yazı, S.32, s.15, Kasım 2010
MORİNA, Fikret : "Anadolu" İlköğretim Okulu'na Hediye Yağmuru, Yazı, S.33, s.7, Aralık 2010
MORİNA, Fikret : 41 Yıllık Hizmet Sona Erdi, Yazı, S.36, s.9, Mart 2011
MORİNA, Fikret : Mamuşa "Anadolu" İlköğretim Okulu'ndan Haberler: (Anlamli Ziyaret, "Anadolu" İlköğretim Okulu'nda 17 Şubat Bağımsızlık Kutlamaları),S.36, s.9,Mart 2011
MORİNA, Fikret : "Anadolu" İlköğretim Okulu'na Ziyaretçi Akımı, Yazı, S.37, s.12, Nisan 2011
MORİNA, Fikret : Hedefe Ulaşmanın Yolu Azim, Söyleşi,S.40, s.4-5, Ekim 2011
MORİNA, Fikret : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, S.40, s.12, Ekim 2011
MORİNA, Fikret : Mamuşa "Anadolu" İlköğretim Okulu, Yazı, S.49, s.20,

Ekim 2012

N

- NESİN, Azis : Çoban Köpeği İle Motorlu Tren, Hikaye, S.15, s.8-9, Aralık 2008
NOBIRDA, Emel : Türk Polisi'nin Onurlu Davranışı, Yazı, S.4, s.9, Ekim 2007
NOBIRDA, Emel : Dünya Müziğinde İz Bırakan Türk, Yazı, S.7, s.12, Ocak 2008
NOBIRDA, Emel : Girit Adası, Rodos Adası, Yazılar, S.9, s.5, Mart 2008
NOBIRDA, Emel : Ferat Aşıkferki, Yazı, S.10, s.2, Nisan 2008
NUŞ, Aluş : Rumeli, Şiir, S.16, s.19, Ocak 2009

O

- OĞUZCAN, Ümit Yaşar : Mustafa Kemal'i Düşünüyorum, Şiir, S.32, s.24, Kasım 2010
OĞUZCAN, Ümit Yaşar : Acılar Denizi, Adak, İstanbul, Dost Bildiklerim, Şiirler, S.37, s.8-9, Nisan 2011
ORTAÇ, Ziya Yusuf : İlkbahar, Şiir, S.1, s.10, Nisan 2007
OSMANİ, Ender : Bahar, Şiir, S.1, s.10, Nisan 2007
OSMANİ, Ender : Şimdi Sen Zamanı, Şiir, S.3, s.11, Eylül 2007

Ö

- ÖZDEMİR, Yasin : Yeni Yıl Işıklarının Arasındaki Köpek Yavrusu ve Semet, Hikaye, S.34, s.12-14, Ocak 2011
ÖZTÜRK, Ayyüce : 23 Nisan, Şiir, S.37, s.17, Nisan 2011
ÖZYÜREK, Altan : Dünya Çocuk Bayramı, Şiir, S.37, s.17, Nisan 2011

P

- PEROLİ, Güler : "Abdyl Frashëri" İlköğretim Okulu-Prizren, Yazı, S.28, s.13, Nisan 2010
POMAK, Yüksel : Öğretmenlerimiz, Yazı, S.2, s.4, Mayıs 2007
POMAK, Yüksel : Ödül Kazananlar, Yazı, S.4, s.17, Ekim 2007
POMAK, Yüksel - İsa Sülçevsi : Kosova'nın En Genç Şairi, Yazı, S.6, s.14, Aralık 2007
PUPUS, Kübra : Gün Doğdu, Şiir, S.15, s.23, Aralık 2008
PÜSKÜLOĞLU, Ali : 29 Ekim, Şiir, S.13, s.19, Ekim 2008

PÜSKÜLOĞLU, Ali : Çocuk Bayramı, Şiir, S.28, s.23, Nisan 2010

R

- RADO, Şevket : Gençlik Kıymeti, Yazı, S.24, s.16, Aralık 2009
RAFEYA, Yeşim : Bir Dünya İstedim, Şiir, S.2, s.17, Mayıs 2007
RAMO, Şükrü : Uçak, Şiir, S.8, s.19, Şubat 2008
RAPÇA, Gülsen : Kitabım, Şiir, S.1, s.19, Nisan 2007
RECEPLARİ, Sacid : Barış, Şiir, S.18, s.17, Mart 2009
RECEPOĞLU, Altay Suroi : Tek Kanatlı Kuş, S.7, s.14, Ocak 2008
RECEPOĞLU, Erkan : Topla, Çıkar, Çarp, Böl; Yazı, S.39, s.18, Eylül 2011
RECEPOĞLU, Erkan : Eğlenceli Matematik Soruları, Yazı, S.40, s.18, Ekim 2011
RECEPOĞLU, Erkan : Eğlenceli Matematik Soruları, Yazı, S.41, s.13, Kasım 2011
RECEPOĞLU, Erkan : Eğlenceli Matematik Soruları, Yazı, S.42, s.13, Aralık 2011
RECEPOĞLU, Erkan : Eğlenceli Matematik Soruları, Yazı, S.43, s.13, Ocak 2012
REGÜ, Şükrü Enis : Hoşgeldin, Şiir, S.37, s.17, Nisan 2011

S

- SAFÇI, Berna : Okuma Sevgisi, Şiir, S.1, s.19, Nisan 2007
SAFÇI, Berna : Bahar Bahar, Şiir, S.7, s.20, Ocak 2008
SAFÇI, Cansel : Üzgün Aslan, Masal, S.6, s.16, Aralık 2007
SAFÇI, Sedat : Kosova'daki Azınlık Çocukların Hakları, Yazı, S.4, s.14, Mart 2008
SAFÇI, Sedat : "Elena Cika" İlköğretim Okulu, Yazı, S.22, s.2, Ekim 2009
SAFÇI, Sedat : Şivan Köprüsü, Yazı, S.22, s.6, Ekim 2009
SAFÇI, Tahsin : Doğal Sayılarla Problem Çözme ve Kurma, Yazı, S.16, s.16, Ocak 2009
SAFÇI, Tahsin : Çarpanlar ve Katlar, Doğal Sayıların Çarpımları ve Katları, S.17,s.20, Mart 2009
SAFÇI, Tahsin : Bir Noktanın Kordinatörleri, Yazı, S.18, s.18, Mart 2009
SAFÇI, Tahsin : Paskal "Pascal" Üçgeni ve Binom Açılımı, Yazı, S.19, s.10, Nisan 2009
SAFÇI, Tahsin : Pitagor Teoremi, Yazı, S.20, s.18, Mayıs-Haziran 2009
SAFÇI, Tahsin : Eşit Değil, Oyun, Sudoku, Boyama, Yazı, S.22, s.19, Ekim 2009
SAFÇI, Tahsin : Bir Bilinmeyenli Denklemler, Yazı, S.22, s.20, Ekim 2009
SAFÇI, Tahsin : Birinci Dereceden İki Bilinmeyenli Problemler, Yazı, S.24,

s.18, Aralık 2009

SARAÇOĞLU, Ali Rıza : Ata'nı Tanı Çocukum, Yarınlar Sizin İçin Olacak,
Gez de Hayat Bulasın, Tuna, Şiirler, S.44, s.8-9, Şubat 2012

SARAÇOĞLU, Ali Rıza : Yarınlar Sizin Olacak, Gez de Hayat Bulasın,
Şiirler, S.48, s.8, Eylül 2008

SELİM, Safiye : İlkbahar, Şiir, S.2, s.17, Mayıs 2007

SERDAROĞLU, Esra : Su Kristali, Hikaye, S.34, s.8, Ocak 2011, (Diyanet
Çocuk Dergisi)

SERDAROĞLU, Esra : Fotosentes Mucizesi, Hikaye, S.39, s.7, Eylül 2011;
(Diyanet Çocuk Dergisi)

SERDAROĞLU, Esra : Her Çocuk Bir Fidan, Yazı, S.46, s.7, Nisan 2012,
(Diyanet Çocuk Dergisi)

SERDAROĞLU, Esra : Hayal Takvimi, Yazı, S.49, s.5, Ekim 2012, (Diyanet
Çocuk Dergisi)

SEYFETTİN, Ömer : Yüksek Ökçeler, Hikaye, S.6, s.10-11, Aralık 2007

SEYFETTİN, Ömer : Perili Köşk, Hikaye, (Kısaltılmış, Örnek Olarak
Alınmış), S.25, s.16, Ocak 2010

SEYFETTİN, Ömer : Tedbirli Komutan, (Bir Parça Örnek Olarak Alınmış),
S.30, s.13, Eylül 2010

SIKTAŞ, Nuray : "Anton Zako Çayupi" İlkokulunun Uğur Böcekleri, Yazı,
S.26, s.2, Şubat 2010

SORMAGEÇ, Gülay : Tabiyat Ana Gibidir, Yazı, S.27, s.12, Mart 2010

SORMAGEÇ, Gülay : Sağlıklı Bir Piramit, Yazı, S.31, s.12, Ekim 2010

SORMAGEÇ, Gülay : Sevmeyi Öğrendim, Hikaye, S.50, s.5, Kasım 2012,
(Diyanet Çocuk Dergisi)

SUAVİ, Cüneyt : Tokat, Hikaye, S.12, s.17, Eylül 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.1, s.2, Nisan 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.2, s.2, Mayıs-Haziran 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden (İmza Düşük), Yazı, S.3, s.3, Eylül 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.4, s.3, Ekim 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.5, s.3, Kasım 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Öğretmenler Günü, Yazı, S.5, s.12, Kasım 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.6, s.3, Aralık 2007

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.7, s.3, Ocak 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Öğretmenlerimiz, Yazı, S.7, s.2, Ocak 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Kariyerin Zirvesinde Bir Adam, Yazı, S.7, s.8, Ocak 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.8, s.3, Şubat 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.9, s.3, Mart 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : 22 Mart 1921 İstiklal Marşı'nın Kabulü; 8 Mart Dünya

Kadın Günü, Kısa Yazılar, S.9, s.17, Mart 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.10, s.3, Nisan 2008

SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.11, s.3, Mayıs 2008

- SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.12, s.3, Eylül 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Osman Gazi'nin Vefatı (1326), Türk Dil Bayramı(26 Eylül), Kısa Yazılar, S.12, s.19, Eylül 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.13, s.3, Ekim 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Teşekkür Türkiye, Yazı, S.13, s.6, Ekim 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.14, s.3, Kasım 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.15, s.3, Aralık 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Bir Ödülün Ardından, Söyleşi, S.15, s.17, Aralık 2008
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, S.16, s.3, Ocak 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.17, s.3, Şubat 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Türkçe Ders Kitapları, S.17, s.11, Şubat 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : "Yeni Doğan" Bir Yaşında, Yazı, S.17, s.14, Şubat 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.18, s.3, Mart 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.19, s.3, Nisan 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.20, s.3, Mayıs-Haziran 2009(Çift Sayı)
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.21, s.3, Eylül 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.22, s.3, Ekim 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : T.C. Kosova Büyükelçisi Husrev Ünler ile Söyleşi, S.22, s.4-5, Ekim 2009(Başlık Yok)
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.23, s.3, Kasım 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : "Bahar" Dergisi Güçlü Bir Pencere, Söyleşi,S.23, s.4-5, Kasım 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.24, s.3, Aralık 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Dobırçan "Nazım Hikmet" İlkokulu, Yazı, S.24, s.2, Aralık 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Nazan Safçı ile Söyleşi(4. say-reklam sayfasıyla değişmiş)söyleşinin bir bölümü yok, S.24, s.(4.s.yok, 5. s.var), Aralık 2009
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.25, s.3, Ocak 2010
SÜLÇEVŚİ, İsa : Eğitimimiz, Dilimiz ve Kimliğimizin Koruyucusu, Söyleşi, S.25, s.4-5, Ocak 2010(Tekrar)
SÜLÇEVŚİ, İsa : İpek Fatih Sultan Mehmet "Bayraklı Camii", Yazı, S.25, s.7, Ocak 2010
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.26, s.3, Şubat 2010(Köşe Simgesi Düşmüş)
SÜLÇEVŚİ, İsa : Uyandıığımız Her Sabah Artık Güvenli, Söyleşi, S.26, s.4-5, Şubat 2010
SÜLÇEVŚİ, İsa : Editörden, Yazı, S.27, s.3, Mart 2010
SÜLÇEVŚİ, İsa : İstiklal Marşı'm Okuyanlar Safahat'ın Ön Fırtınasını

- Hissederler, Söyleşi, S.27, s.4-5, Mart 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.28, s.3, Nisan 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Müziğimiz, Varlığımızın Göstergesi ve Kimliğimizin
Sesidir, Söyleşi, S.28, s.4-5, Nisan 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.29, s.3, Mayıs-Haziran 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Yetişkinlerin Sorumluluğu Gençleri Teşvik Edip Hayata
Hazırlanmalarına Katkıda Bulunmaktadır, Söyleşi, S.29, s.4-5, Mayıs
-Haziran 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.30, s.3, Eylül 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Güven, Huzur, İstikrar, Söyleşi, S.30, s.4-5, Eylül 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.31, s.3, Ekim 2010(Köşe Simgesi
Düşük)
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.32, s.3, Kasım 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Temel Hak ve Özgürlüklerin Üstünü Kazdığımızda
Altından İnsan Onuru Çıkar, Söyleşi, S.32, s.4-5, Kasım 2010
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.33, s.3, Aralık 2010(Köşe Simgesi
Düşük) ;
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.34, s.3, Ocak 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Hiçbir Zaman Balkanları Unutmadık, Orada Yaşayan Türk
Dünyasını Unutmadık, Kalbimiz Bugün Onlar İçin Atıyor, Söyleşi,
S.34, s.4-5, Ocak 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.35, s.3, Şubat 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Sanatçı Topluma Mal Olmuş Bir Kişidir, Söyleşi, S.35, s.4
-5, Şubat 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.36, s.3, Mart 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.37, s.3, Nisan 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Hayatımızdan Bahar Hiç Eksik Olmasın, Söyleşi, S.37, s.4
-5, Nisan 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.38, s.3, Mayıs-Haziran 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Soydaşlarımızın İlgisi Göreve Hızlı Adapte Olmamı
Sağladı, Söyleşi, S.38, s.4-5, Mayıs-Haziran 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.39, s.3, Eylül 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Kendinizi Okutarak Yetiştirin, Söyleşi, S.39, s.4-5, Eylül
2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.40, s.3, Ekim 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.41, s.3, Kasım 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Kapımız Herkese Açıktır, Söyleşi, S.41, s.4-5, Kasım 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.42, s.3, Aralık 2011
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.43, s.3, Ocak 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Kaynağımız, Balkanlardaki Türk Kültür Mirasıdır; Söyleşi,

- S.43, (s.4 düşük, s.5 var), Ocak 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.44, s.3, Şubat 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Dünyaya Tekrar Gelsem, Yine Öğretmenliği Seçerdim,
Söyleşi, S.44, s.4-5, Şubat 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.45, s.3, Mart 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Küçük Yaştan Türk Müziğine Değer Verdim, Söyleşi,
S.45, s.4-5, Mart 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.46, s.3, Nisan 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Sanat, Ekmek ve Su Gibi Temel Bir İhtiyaç, Söyleşi, S.46,
s.4-5, Nisan 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.47, s.3, Mayıs-Haziran 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.48, s.3, Eylül 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.49, s.3, Ekim 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.50, s.3, Kasım 2012
SÜLÇEVŞİ, İsa : Editörden, Yazı, S.51, s.3, Aralık 2012

Ş

- ŞABAN, Naim : Sonbahar, Şiir, S.5, s.7, Kasım 2007
ŞABAN, Naim : Sana, Sevdiklerim, Bilmem Ki Nasıl, Daldan Ezgi,
Bugünüm Daha İy, Kavalım, Türkü, Şiirler, S.10, s.22, Nisan 2008
ŞAHİN, Sevim : Çobanın Marifeti, Şiir, S.12, s.20, Eylül 2008
ŞEFİKOĞLU, İskender Müzbeci : Köyümlerim, Hikaye, S.15, s.8, Aralık 2008
ŞENOZAN, Ekrem : Çocuk Bayramı, Şiir, S.46, s.12, Nisan 2012
ŞİMŞEK, Esra : Allah İçin Sevmek, Yazı, S.22, s.13, Ekim 2009
ŞİNASI, İbrahim : Şair Evlenmesi, Oyun(Dram), S.32, s.9, Kasım 2010

T

- TACER, Ahmet Kutsi : Orada Bir Köy Var Uzakta, Şiir, S.15, s.12, Aralık
2008
TACER, Ahmet Kutsi : Başbaşa, Şiir, S.22, s.17, Ekim 2009
TASKE, Şaban : Okulum, Şiir, S.15, s.23, Aralık 2008
TAŞER, Suat : Anne, Şiir, S.1, s.10, Nisan 2007
TATAR, Seyda : Ana Öğüdü, Sevgi, Tutumluluk, 23 Nisan, Şiirler, S.17,
s.22, Şubat 2009
TAMER, Ülkü : Sana Teşekkür Ederim, Geceleğin, Şiirler, S.24, s.17, Aralık
2009 ;
TANPINAR, Ahmet Hamdi : Kış Penceresinde, Şiir, S.8, s.19, Şubat 2008
TANPINAR, Ahmet Hamdi : Ayna, Gül, Sabah, Yağmur, Şiirler, S.28, s.8,
Nisan 2008
TANPINAR, Ahmet Hamdi : Annem İçin, Şiir, S.40, s.13, Ekim 2011

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

- TALAS, İ. Hakkı : Cumhuriyet Bayramı, Şiir, S.31, s.24, Ekim 2010
TARHANCI, Cahit Sıtkı : Çocukluk, Şiir, S.18, s.20, Mart 2009
TOMAS, Gözde : Aile Bireyleri, Şiir, S.27, s.12, Mart 2010
TUĞRUL, Zehra : Bir Öğrencimizi Tanıyalım, Söyleşi, S.41, s.12, Kasım
2011
TÜRKOĞLU, M. Said : Küskün Ördek, Hikaye, S.42, s.7, Aralık 2011

U

- URAL, Serpil : Dağı Delen Delikanlı, Masal, S.29, s.14, Mayıs-Haziran 2010
URGAN, Mina : Anı, Hatıra, Yazı, S.27, s.8, Mart 2008

Ü

- ÜLKÜ, Nusretdişo : Noktalama İşaretleri, Şiir, S.15, s.7, Aralık 2010
ÜNLÜ, Şemsettin : Aydınlık Dünya, Şiir, S.3, s.11, Eylül 2007

V

- VARDAR, Hümaşah : Yılan, Hikaye, S.46, s.8, Nisan 2012
VARDAR, Hümaşah : Yılan, Hikaye, S.51, s.8, Aralık 2012
VELİ, Aykar : Ders Başladı, Şiir, S.12, s.24, Eylül 2008
VELİ, Orhan : Bayram, Şiir, S.6, s.7, Aralık 2007
VELİ, Orhan : Anlatamıyorum, Şiir, S.33, s.5, Aralık 2010
VELİ, Orhan : Gün Olur, Anlatamıyorum, Şiirler, S.40, s.21, Ekim 2011
VEYSEL, Aşık : Uzun İnce Bir Yoldayım, Şiir, S.16, s.19, Ocak 2009
VİRMİÇA, Tuana : Anneciğim, Şiir, S.16, s.23, Aralık 2008

Y

- YAMANLAR, Güler : Kış, Çabuk Gelir Bazen, Şiirler, S.33, s.12, Aralık
2010
YENER, Mavisel : Avuçlar, Hikaye, S.40, s.18-19, Ekim 2011
YENER, Mavisel : Mor Balık, Şiir, S.45, s.16, Mart 2012
YEŞEREN, Agim Rifat : Masal, Şiir, S.1, s.8, Nisan 2007
YEŞEREN, Agim Rifat : Okul, Şiir, S.3, s.11, Eylül 2007
YEŞEREN, Agim Rifat : Şoför, Şiir, S.5, s.17, Kasım 2007
YEŞEREN, Agim Rifat : Dost, Şiir, S.8, s.19, Şubat 2008
YILMAZ, Aleyna : Ben Güzel, Şiir, S.15, s.7, Aralık 2008
YILMAZ, Aleyna : 23 Nisan, Şiir, S.37, s.17, Nisan 2011
YOLDAŞ, Ahmet : Dört Harfli Bir Kelime, Bunun Adı Aile; Şiir, S.26, s.9,

Mart 2010

- YÖRÜKOĞLU, Ertuğrul : Pulsuz Dilekçe, Yazı, S.10, s.15, Nisan 2008
YURT, Gülay : Onbir Ayın Sultanı Ramazan, Yazı, S.12, s.13, Eylül 2008
YURT, Gülay : Çocuk ve Elbise, Yazı, S.13, s.11, Ekim 2008
YURT, Gülay : Ramazan Bayramı, Yazı, S.13, s.15, Ekim 2008
YUSUF, Süreyya : Anne ile Kız, Hikaye, S.39, s.8-9, Eylül 2011
YÜCE, Ali : Vitrindeki Bebek, Şiir, S.7 s.14, Ocak 2008
YÜCEL, Can : Sevgili Gençlik, Şiir, S.4, s.12, Ekim 2007
YÜCEL SOY, M. Tefik : Bayram Sevinci, Yazı, S.6, s.13, Aralık 2007

Z

- ZAİM, Sabile : Dost Olalım Dost, Şiir, S.9, s.15, Mart 2008
ZEKERİYA, Necati : Kütüphanede Doğan Hikaye, Hikaye, S.2, s.11, Mayıs 2007
ZEKERİYA, Necati : Suçlu Nasıl Bulundu, Hikaye, S.3, s.15, Eylül 2007

7. EK BİBLİYOGRAFI

Birçok yazıların mühellifi ve mühellifinin imzalarının düştüğü ve köşelerin kimin tarafından hazırlandığı belirtilmediğinden ötürü, birçok yazılar, köşeler ana bibliyografide yer verilemediğinden, bu eksikliği giderecek yardımcı ek bibliyografyayı hazırlama gereksimini duyduk. Ek bibliyografiyi bu çalışmamızın devamında sunuyoruz

Sayı I – Nisan 2007

- Neden 23 Nisan, imzasız - s.4-5
- Masal Diyarı köşesi: Ağlayan Ağaç, imzasız - s.6
- Mehmet Akif Ersoy, imzasız - s.7, hazırlayanın imzası yok
- Sağlık köşesini hazırlayanın ismi yok, s.9
- Röportaj köşesini hazırlayanın ismi yok, (Bir Şair Bir Kitap Tanıtma), s.15
- Biliyor Musunuz ? köşesini hazırlayanın ismi yok
- Müzik köşesini hazırlayanın ismi yok
- Eğlencehane köşesi, s.20
- Sivri Zeka köşesi, s.21, hazırlayanların isimleri yok
- Zeka Oyunu köşesini hazırlayanın ismi yok, s.22
- Hikayenizi Yazıp E-postaya Gönderiniz köşesini hazırlayanın imzası yok bu ödevin başlığı bile belirlenmemiş, sadece resim verilmiş

Sayı II – Mayıs 2007

- Rıza Aco ile Torunlar çizimlerin ne mühellifi ne de çizenin ismi var, s.5, sayfa sayısı düşük
- İlginç Bilgiler köşesi, imzasız – s.9
- Silena yazısının imzası yok, sayfa sayısı düşük
- Eğlencehane köşesini hazırlayanın ismi yok, s.18-19
- Beni Boyar Mısın ? köşesini hazırlayanın ismi yok,
- Dilbilgisi köşesini hazırlayanın ismi yok, s.22
- S.23'te Mamuşa adlı yazısını yazanın ismi yok
- 24. Sayfayı hazırlayanın ismi yok;

Sayı III – Eylül 2007

- Şehirlerimiz köşesini hazırlayanın ismi yok, s.5
- “Bahar” Dergisi’ni Okudular, Kazandılar yazısının yazanın imzası yok, s.12
- Vıçıtırın’da Toplu Sünnet yazısını yazanın imzası yok, s.13
- Eğlencehane köşesini hazırlayanın ismi yok, s.18
- Sivri Zeka köşesini hazırlayanın ismi yok, s.19
- Ödüllü Bulmaca köşesini hazırlayanın ismi yok
- Diziler köşesini hazırlayanın ismi yok, Acemi Cadı - Caddı gerekirdi

Sayı IV – Ekim 2007

- Şehirlerimiz köşesi imzasız – s.5
- Rıza Aco ile Torunları imzasız
- Senem Safçı – yazısında başlık yok, s.14
- Priştine’nin Yeni Uğuru yazısında imza yok, s.16
- Dergimizde Güzel Bir Etkinlik yazısında imza yok, s.18
- Eğlencehane köşesini hazırlayanın imzası yok, s.19
- Sinema Köşesi imzasız – s.21
- Ödüllü Bulmaca köşesini hazırlayanın ismi yok, s.22
- Edebiyatçılarımız köşesi (Hasan Mercan) Tanıtma, imzasız – s.23

Sayı V – Kasım 2007

- Öğretmenlerimiz köşesi, imzasız – s.2
- 10 Kasım – Atatürk Anma Günü ve Atatürk Haftası, sayfayı hazırlayanın ismi yok, metinler imzasız: Mustafa Kemal Atatürk, Tanıtma, Selanik, Tanıtma, s.5
- Bilim köşesi, hazırlayanın ismi yok
- Çocuklar ve Trafik köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.16

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

- Baharcılar Yine Kazandı, ne köşe belirtilmiş ne imza var (Etkinlikler köşesi olmalıydı herhalde), s.17
- Müzik köşesi, Hepsi Grubu imza yok
- Kişilik Testi köşesi hazırlayanın ismi yok
- Sinema köşesi, hazırlayanın ismi yok

Sayı VI – Aralık 2007

- Sizden Gelenler köşesini hazırlayanın ismi yok, s.16
- Çocuklar ve Trafik köşesini hazırlayanın ismi yok, s.17
- Sinema köşesini hazırlayanın ismi yok, s.18
- Müzik köşesini hazırlayanın ismi yok
- Türkçe'ye Sahip Çıkıyor Muyuz ?, yazısı imzasız, s.7

Sayı VII – Ocak 2008

- Şehirlerimiz köşesi, hazırlayanın imzası yok,(Kırcaali, Edirne), s.5
- Sinema köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.13
- Müzik köşesi, imzasız, s.17
- Kişilik Testi, imzasız, s.18
- Çılgın Bilgiler köşesi, imzasız, s.19

Sayı VIII – Şubat 2008

- Bilim köşesi, hazırlayanın imzası yok
- Çocuklar ve Trafik köşesinin imzası yok, s.19
- Kişilik Testi köşesini hazırlayanın imzası yok, s.20-21

Sayı IX – Mart 2008

- Anneler Gününe dayanan sayfayı hazırlayanın ismi yok, s.13
- Sizden Gelenler köşesini hazırlayanın ismi yok, s.15
- Kişilik Testi sayfasını hazırlayanın ismi yok, s.20

Sayı X – Nisan 2008

- Editörden köşesinin imzası düşmüş, s.3
- Bilim köşesi imzasız;
- Bunu Biliyor Muydunuz ? köşesini hazırlayanın ismi yok

Sayı XI – Mayıs-Haziran 2008

- Hikaye köşesi imzasız, s.10;
- Bahar'da Ebru Sanatı-haber imzasız, s.15
- İstanbul Park'ta Formula Yarışları, imzasız, s.19
- Eğlencehane, imzasız, s.21

Sayı XII – Eylül 2008

- Bilim köşesi imzasız (Uçma Arzusu, Uçağın Mucidi, Vrik Hit Kardeşler), s.6
- Güle Oynaya Matematik köşesi imzasız, hazırlayanın ismi yok, s.9
- Şehirlerimiz köşesi, Dumlu Pınar, imzasız, s.14
- “Bahar” Dergisi’nden Haberler, başlıksız, imzasız haberler, s.15
- “Bahar” Çocuk Kültür Merkezi’nde Bir Ödül Töreni, Haber, imzasız, s.15
- Zeka köşesini hazırlayanın imzası yok
- Zafer Bayramı Kutlamaları, Haber, imzasız, s.24;

Sayı XIII – Ekim 2008

- Keşifler köşesi – Ne kaynak, ne imza var, s.9
- Bilim köşesi, imzasız – s.16
- Zeynep’in Günlüğü, Başlıksız, s.14
- Bilim köşesi, imzasız – s.16
- “Bahar” Dergisi İftar Yemeği, Haber, imzasız, s.17
- Tarihte Bu Ay, Türkiye Cumhuriyet Bayramı, Tanıtma, imzasız – s.19
- Bunları Biliyor Muydunuz ? köşesi, (Balıkların Dünyasında Gezinti), imzasız – s.20
- Güle Oynaya Matematik köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.21
- Eğlencehane köşesi, imzasız – s.23
- İlginç Bilgiler köşesi, imzasız – s.23
- Fıkralar köşesi, imzasız – s.23

Sayı XIV – Kasım 2008

- Güle Oynaya Matematik, imzasız, s.8
- Genel Kültür köşesi, imzasız, s.13
- Tarihte Bu Ay köşesi, imzasız, s.16
- Bilim köşesi, imzasız, s.18
- Eğlencehane köşesi, imzasız - s.19
- Hayatın İçinden köşesi, imzasız - s.20
- 24. sayfada “Bahar” Kültür Merkezi faaliyetleri, kaynak yok

Sayı XV – Aralık 2008

- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Çocuk Tiyatrosu, Yazı, imzasız - s.13
- Hayatın İçinden köşesi (Son Soru), imzasız – s.13
- İcatlar köşesi (Televizyon,Radyo), hazırlayanın ismi yok, s.14
- Bunları Biliyor Musunuz ? köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.15
- Tarihte Bu Ay köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.18
- Eğlencehane köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.19
- Resimli Eğlence köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.20
- Güle Oynaya Matematik köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.21
- Çocuk Kitapları köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.22
- Sizden Gelenler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.23

Sayı XVI – Ocak 2009

- Bilim köşesi, imzasız - s.5
- İcatlar köşesi, (Elektrik Süpürge), imzasız – s.5
- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Elektrik Çarpmalarından Korunmalıyız, Yazı, hazırlayanın ismi yok, s.12
- Tarihte Bu Ay köşesi, imzasız
- Eğlencehane köşesi, imzasız
- Hayvanlar Alemi (Yeni Köşe), imzasız – s.20
- Mizah köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.21
- Hayatın İçinden köşesi, imzasız – s.22
- İlginç Bilgiler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.23
- 24. sayfada Bahar Kültür Merkezi 1 Yaşında, Bildiri, imzasız

Sayı XVII – Şubat 2009

- Küçük Ansiklopedi, hazırlayanın ismi yok
- Okur Mektubu köşesi, imzasız – s.19
- İlginç Bilgiler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.19
- Sizden Gelenler köşesini hazırlayanın ismi yok, s.22

-23. sayfa Bahar Kültür Merkezi'ni Ziyaret Edenler'e ait haberlere ayrılmış
-24. sayfa Bahar Kültür Merkezi'nde Sertifika Dağıtım Töreni'ne ait haberlere sunulmuş

Sayı XVIII – Mart 2009

- Kültürel Mirasımız köşesi (Sinan Paşa Camii), Tanıtma, imzasız – s.5
- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın imzası yok
- Tarihte Bu Ay köşesi, imzasız – s.16
- Sizden Gelenler köşesi, hazırlayanın ismi yok
- Bunlar Biliyor Muydunuz ? köşesini hazırlayanın ismi yok, s.22

Sayı XIX – Nisan 2009

- Tarihte Bu Ay, imzasız – s.7
- Mesajlar köşesi, imzasız – s.11, aynı köşe s.10'da imza var anlaşılın yanlış yerde konulmuş
- 24. sayfa Dünya Çocukları Kardeşlik ve Barış Bildirisi ve Kosova Haber'in reklamı yer alıyor

Sayı XX – Mayıs-Haziran 2009

- Tarihte Bu ay köşesi, (Tarihte Mayıs ve Haziran, 19 Mayıs Atatürkü Anma Gençlik ve Spor Bayramı), Yazı, imzasız, köşeyi hazırlayanın ismi yok
- Küçük Ansiklopedi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Mesajlar köşesi, hazırlayanın ismi yok
- 24. sayfa Mehmet Akif Koleji Öğrencilerinden Anlamlı Ziyaret, imzasız; Bahar Kültür Merkezi'nde Matematik Kursu, Haber, imzasız; aynı sayfada Kosova Haber ve başka reklamlar yer alıyor

Sayı XXI – Eylül 2009

- Kültürel Mirasımız köşesi (Kosova'da Sultan Murat Türbesi, Yazı), imzasız – s.5
- 9. sayfada sayfayı ikiye bölen çizgi yapılmamış, teknik hatası olarak görülür;
- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Bunları Biliyor Musunuz ? köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.17
- Tarihte Bu Ay köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.20
- Uğur Böceğim köşesi (Bu sayıdan başlıyor), imzasız – s.22
- 24. sayfa Saime Toptan'ın "Bahar" Kültür Merkezi'ne Ziyareti, Haber, imzasız

Sayı XXII – Ekim 2009

- 9. sayfada Edebiyat ve Eğlence köşesi karışmış, yazıları ayıracak çizgi yok
- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.11
- Masallar köşesini hazırlayanın ismi yok, s.14-15

BAL-TAM Türklük Bilgisi 21

- Şairler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.17
- Hayatın İçinden köşesini hazırlayanın ismi yok, s.18

Sayı XXIII – Kasım 2009

- Bahar Kitaplar Köşesi: Üç Silahşör; Küçük Prenses; Severek Okuyabileceğimiz Diğer Kitaplar Listesi, (imza yeri sık sık değişiyor kimi yazılarda), s.21
- Çizmeli Kedi, Kurbağa Prens, köşeyi hazırlayanın ismi yok, s.14-15
- Dilbilgisi köşesi (İsimler), hazırlayanın ismi yok, s.16
- Şiirler köşesi, köşeyi hazırlayanın ismi yok, Cahit Sıtkı Tarancı, Tanıtma, Faruk Nafiz Çamlıbel, Tanıtma, mühellifin ismi yok
- Tarihte Bu Ay, hazırlayanın ismi yok, s.19
- Sağlık köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.20

Sayı XXIV – Aralık 2009

- Okullarımız (Yeniden Devam Ediyor), hazırlayanın ismi yok
- Uğur Boceğim köşesinin (yanlışlıkla bir bölümü ikinci sayfaya geçmiş, öyleki söyleşinin birinci bölümü düşmüş)
- Çocuklar ve Trafik köşesi yerine simgede sadece Trafik sözcüğü kalmış, imzasız-say6-7, oysa 4. sayfa yerine, 24. Sayfada aynı malzeme hazırlanıyor
- Küçük Ansiklopedi köşesini hazırlayanın ismi yok
- Masallar köşesini hazırlayanın ismi yok, s.14-15
- Şehirler köşesi (Ülkü Tamer ve Sait Faik Abasıyanık), Tanıtma yazıları, hazırlayanın ismi yok
- Tarihte Bu Ay köşesini hazırlayanın ismi yok, s.19
- Sağlık köşesini hazırlayanın ismi yok, s.20

Sayı XXV – Ocak 2010

- Söyleşi, geçen sayıdan düzeltme yapılmış, s.4-5
- Trafik köşesi imzasız – s.6
- Küçük Ansiklopedi imzasız - s.10-12
- Bahar Kütüphanesinden Kitaplar, Haber, imzasız – s.12
- Kitap Tanıtımı, (Cemil Kavukçu, Gemilerde Ağlarımış), imzasız – s.13
- Şairler köşesi (Ahmet Hamdi Tanpınar), Tanıtma, imzasız – s.17
- Şairler köşesi (Atilla İlhan), Tanıtma, imzasız – s.17
- Tarihte Bu Ay köşesi (Halide Edip Adivar), Tanıtma, imzasız – s.19
- Dünya Cüzam Günü, Yazı, imzasız, köşesi hazırlayanın ismi yok
- Mimar Sinan, Tanıtma, imzasız – s.20-21

-24. sayfa (Prizrenli Genç Tiyatrocular Şemsiye Uçurdu), Haber, imzasız

Sayı XXVI – Şubat 2010

- Küçük Ansiklopedi köşesi hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Dilbilgisi köşesi (Türkçe'ye Avrupa Dillerinden Girmiş Bazı Sözcükler), hazırlayanın ismi yok, s.14
- Etkinlikler köşesi: Okuyan, Kazanıyor, Haber, imzasız, say-15
- Masal köşesini hazırlayanın ismi yok, s.16-17
- Şairler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.18
- Tarihte Bu Ay köşesi, (Bu Ayda Önemli Günler Belirtiliyor, Ayrıca Sigarayı Bırakma Günü Dolayısıyla), Yazı, imzasız – s.20

Sayı XXVII – Mart 2010

- Kültürel Mirasımız köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.2, (Köşenin sayfası değiştirilmiş);
- Küçük Ansiklopedi köşesini hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Derneklerimiz köşesi, Kuruluşundan Bu Güne “MESK” Derneği, Tanıtma, imzasız - s.18
- Tarihte Bu Ay köşesi, Nevruz Bayramı, imzasız – s.17

Sayı XXVIII – Nisan 2010 “BAHAR Üç Yaşında”

- Edebiyatçılarımız köşesi: (Ahmet Hamdi Tanpınar), Tanıtma, imzasız – s.8
- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Hikayeler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.18
- Tarihte Bu Ay köşesi (Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Tüm Dünya Çocuklarına Kutlu Olsun), Yazı, imzasız
- Türk Kızılayı'ndan Bahar Okurlarına Diciortopein Hediyesi, Haber, imzasız – s.24

Sayı XXIX – Mayıs-Haziran 2010

- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Okullarımız köşesi, (Kosovisyon Kontest), Haber, imzasız – s.13
- Etkinlikler Köşesi : Bahar'da Çocuk Bayramı, Haber, imzasız – s.15
- Tarihte Bu Ay köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.21

Sayı XXX – Eylül 2010

- Küçük Ansiklopedi köşesini hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- İnanç Dünyamız köşesini hazırlayanın ismi yok, s.12
- Türk Polisi köşesi: Türk Polisi'nden Anlamlı İftar, imzasız – s.14
- Türk Kızılayı köşesi (Türk Kızılayı'ndan Kosova'ya 5000 gıda kolisi, Haber, imzasız – s.15
- Tarihte Bu Ay (1 Eylül Barış Günü, 26 Eylül Türk Dil Bayramı), Tanıtımlar, imzasız – s.21
- Zafer Bayramı'nın 88. Yıldönümü Kosova'da Büyük Coşkuyla Kutlandı, imzasız-say24

Sayı XXXI – Ekim 2010

- Eğlencehane köşesini hazırlayanın ismi yok, s.13
- Dilbilgisi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.14
- Masallar köşesini hazırlayanın ismi yok, s.16-17
- Şairler köşesi (Suat Engüllü'den Şiirler), sayfayı hazırlayanın ismi yok, s.18
- Tarihte Bu Ay (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı), imzasız – s.20

Sayı XXXII – Kasım 2010

- Etkinlikler köşesi (Okumak...Anlamak...Sorgulamak...), imzasız – s.6
- Süreyya Erdoğan Bahar Kültür Merkezini Ziyaret Etti, imzasız – s.7
- Küçük Ansiklopedi köşesini hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Masallar köşesini hazırlayanın ismi yok, s.16-17
- Bayram Hikayeleri köşesi, imzasız – s.19
- Tarihte Bu Ay köşesi, imzasız – s.21

Sayı XXXIII – Aralık 2010

- Daha Hoş ve Ferah Bir Ortam, “Bahar” Kültür Merkezi, Yazı, imzasız – s.6
- Küçük Ansiklopedi köşesi, imzasız, s.10-11
- Masallar köşeyi hazırlayanın imzası yok, s.17
- Tarihte Bu Ay (Mevlana Celaleddin – Rumi), Tanıtma, imzasız – s.21
- Bir Kitap Tanıyalım (Kayıp Gül), imzasız – s.24

Sayı XXXIV – Ocak 2011

- Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
- Sizden Gelenler köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.12
- Masallar köşes, hazırlayanın ismi yok, s.17
- Eğlencehane köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.19

-Tarihte Bu Ay köşesi, (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu), Yazı, (Dünya Gümrük Günü),
Yazı, imzasız – s.21

Sayı XXXV – Şubat 2011

-Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın ismi yok, imzasız – s.10-11
-Mevsimler köşesi (Yeni Köşe), İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış; Yazı, imzasız
– s.12
-İcaatlar köşesi (Televizyon), hazırlayanın ismi yok, s.13
-Bilim köşesi (Atmosfer Değişikliği, Merkür, Trafik Işıkları, Güneşin Çapı),
imzasız
– s.19
-Tarihte Bu Ay, köşeyi hazırlayanın ismi yok, s.21

Sayı XXXVI – Mart 2011

-Sağlık köşesi (Gripten Korunma Yöntemleri), imzasız – s.4-5
-Küçük Ansiklopedi, hazırlayanın ismi yok, s.10-11
-Hayvanlar Alemi (Arılar), imzasız – s.8-9
-Tarihte Bu Ay, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, Nevruz; Dünya Tiyatro Günü,
hazırlayanın ismi yok, s.21
-Medeniyetimizim Şairi Kosova'da Anıldı, Haber, s.24

Sayı XXXVII – Nisan 2011

-Küçük Ansiklopedi köşesi, hazırlayanın imzası yok, s.10-11
-Masal köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.14-15
-Masal köşesini hazırlayanın ismi yok, s.14-15
-Sağlık köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.19
- Tarihte Bu Ay (Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı), imzasız – s.21
-Bir Veb Sayfası, hazırlayanın ismi yok, s.24

Sayı XXXVIII – Mayıs-Haziran 2011

-“Bahar” ile Nice Baharlara, Haber, s.6
-Küçük Ansiklopedi köşesi, imzasız – s.12-13
-Masallar köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.15
-Önemli Bilgiler (Yeni Köşe); “Tsunami” Nedir, Nasıl Oluşur; Hücre; O'nun
Bulunuşu ve Önemi, Kısa Yazılar, imzasız - s.16-17
-Atatürkü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, imzasız – s.21
-Bir Veb Sayfası, Bildiri, hazırlayanın ismi yok

Sayı XXXIX – Eylül 2011

- Bilim ve Teknoloji köşesi (Önceki sayılarda Bilim köşesi olarak geçirdi, şimdi bu sayıdan Bilim ve Teknoloji olacak geçiyor), (Telefon Şarjı Mı ?, Laptopunuz Islandı-ğında Acil Önlemler, Mouse), imzasız – s.10-11
- “Bahar” Kültür Merkezi’ne Anamlı Ziyaretler (T.C Eğitim Bakanı Bahar’da, T.C Dışişleri Bakanı’nın Eşi Sara Davutoğlu “Bahar” Kültür Merkezi’ni Ziyaret Ettiler), imzasız, s.13
- Tarihte Bu Ay (1. Dünya Savaşı), imzasız
- Eğlencehane köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.19

Sayı XL – Ekim 2011

- Bahar Kütüphanesinden Kitaplar köşesi, (Hem köşe simgesi hem hazırlayanın adı yok),
- Bilim ve Teknoloji köşesi, (Google’dan Her Dilde Muhabbet, Ultrahafif ve Ekstragüçlü Resim, Yeni Nesil Yazıcı), imzasız – s.10
- Tarihten Sayfalar köşesi (Çanakkale Zaferi), Son Yüzyılın En Büyük Depremleri, imzasız – s.15
- Masallar köşesi, hazırlayanın ismi yok

Sayı XLI – Kasım 2011

- Bilim ve Teknoloji köşesi: Sabit Diske “Tuz” Dopingi, Mikrofon, - s.10-11;
- Yunus Emre Kültür Merkezi (Ethem Baymak’ın Sevgisi), Haber, başlık yok, haber mühellifinin ismi yok, s.21

Sayı XLII – Aralık

- Tarihten Sayfalar, İnsan Hakları, Yazı, imzasız – s.15
- Mevlana Celaleddin-i Rumi (Aym Konusu) köşesi, imzasız - s.18
- Gramafon köşesi (Küçüklerle Müzk Aletleri), Yazı, sayfa sorumlusunun ismi yok, s.20-21
- 24. sayfa : Bilgi Edinmenin Temel Yolu Okumak, Yazı, imzasız

Sayı XLIII – Ocak 2012

- Bilim ve Teknoloji köşesi, Monoteknoloji, Barkod, ABS, Nasıl Çalışırlar, Yazı, imzasız- s.11-12
- Eğlenceli Matematik (Yeni Köşe), ne yazarın ne de sayfa sorumlusunun ismi

var,s.13

-Tarihten Sayfalar köşesi: Yeni Yıl, Yazı, imzasız – s.15, (Köşenin simgesi düşmüş)

-Masallar köşesi, köşeyi hazırlayanın ismi yok, s.16-17

-Hikaye köşesi: Antikacı, mühellifin ismi yok, s.18

-Arka Kapakta: Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Listesi verilmiştir

Sayı XLIV – Şubat 2012

-Bilim ve Teknoloji, “Efsane Oyun Geri Döndü”, Google Earth yenilendi, LED TV’de Devrim...Ultrabalıklarla Tanışın, Ultrabalıklar Kimlerin İşine Yarar, köşeyi hazırlayanın

ismi yok, s.10-11

-Aydın Konusu köşesi, Kosova Cumhuriyeti Dört Yaşında, imzasız, sayfa sorumlusunun

ismi yok, s.12

-Eğlenceli Matematik: Kolay Sudoku, Bulmaca, köşeyi hazırlayanın ismi yok;

-Tarihten Sayfalar : Titanik Faciası, köşeyi hazırlayanın ismi yok,

-Masallar köşesi, Kaplan ve Büyük Rüzgar, s.16(Anonim)

-Kış Mevsimi Hikayeleri köşesi: (Kar ve Çocuk, Kardan Adam), hazırlayanın ismi yok, s.18-19

-23. sayfa Yunus Emre’de Türkçe Kursların Açılmasına ait bildiri yer alırken; 24.sayfada

İstiklal Marşı Yarışması’na ait bildiri yer verilmiştir

Sayı XLV – Mart 2012

-Bilim ve Teknoloji köşesi, (Evren’in En Detaylı Haritası Çıkarıldı; Elektrik Kablosu ve Priz Tarih Mi Olacak ?; Sony Vaio X Serisi Çıktı, Çöller Yemyeşil Ovalara Döşebilir, s.10-11, köşeyi hazırlayanın ismi yok

-İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy, hazırlayanın ismi yok, s.12

-Eğlenceli Matematik köşesi, (Kolay Sudoku, Bulmaca), hazırlayanın ismi yok, s.13;

-Tarihten Sayfalar köşesi, Bermuda Şeytan Üçgeni, Yazı, imzasız – s.15

- Gramafon köşesi (Tolga Çevik), Tanıtma, imzasız – s.17

-Hikaye köşesi (Kanatlı Karınca), mühellifin ismi yok sayfayı hazırlayanın da, s.18-19;

-Art Kapak. 24 sayfada “İstiklal Marşı Yarışması’nın Final Listesi Belli Oldu” bildirisine

yer verilmiştir.

Sayı XLVI – Nisan 2012

-Bilim ve Teknoloji köşesi, Dünyanın En İnce Tableti; Sony'den Kağıt Piller Geliyor;

Yeni Nesil Yazıcı; Sadece Güneşi Engelle, sayfayı hazırlayanın ismi yok, s.10-11

-Eğlenceli Matematik köşesi, (Kolay Sudoku, Sayı Bulmaca), imzasız – s.13

-Tarihten Sayfalar köşesi, Yanar Dağlar, Yazı, imzasız – s.15

-İstiklal Marşı'nı En Güzel Okumak İçin Yarıştılar, Haber, imzasız – s.19

-Art Kapak, 24. sayfa Bahar Dergisi'nin Nisan 2012 sayısına konuk olan Yılmaz Gür'e ait kareler, hazırlayanın ismi yok.

Sayı XLVII – Mayıs-Haziran 2012

-BKM köşesi, Nice Yıllara “Bahar”, Haber, imzasız – s.4-5

-İnanç Dünyamız köşesi, Bir Kalp Ne Kadar Sevgi Alır, imzasız – s.6

-Bilim ve Teknoloji köşesi, (Bu Robot Her yere Giriyor, Vücudun Elektriksel Sistemi İçin Gerekli Minerallerden Biri: Kalsiyum, Hemoglobin Molekülleri), Yazı, köşeyi hazırlayanın ismi yok, s.10-11

- Eğlenceli Matematik köşesi,(Kolay Sudoku, Sayı Bulmaca), sayfayı hazırlayanın

-Tarihten Sayfalar, köşesi, (Kayıp Kıta Atlantis), Yazı, imzasız – s.15

-Hikaye köşesi : Bahar Göznlü Çocuk Hikayesi, imzasız – s.18-19

Sayı XLVIII – Eylül 2012

-Balkan Türk Edebiyatından köşesi, Ali Rıza Saraoğlu, Tanıtma, imzasız – s.8

-Tasarımlar köşesi, (Bu Hoş Çiçekler Düğmeden, Poşetlerden Harika Tasarımlar), imzasız – s.10

-Bilim ve Teknoloji köşesi, köşeyi hazırlayanın imzası yok, s.11

-Aydın Konusu, Türk Dil Bayramı, imzasız – s.12

-Eğlenceli Matematik köşesi (Kolay Sudoku, Sayı Bulmaca), imzasız – s.13

-Tarihten Sayfalar, Mostar Köprüsü, imzasız – s.14

-Manilerimiz,Bilmecelerimiz,Tekerlemelerimiz (Yeni Köşe), köşeyi hazırlayanın

İsmi yok, s.16-17

-Şiirler köşesi, şiir mühelliflerinin isimleri yok, s.18

-Bahar Dergisi'nden Önemli Duyuru, s.19

-Evire Çevire (Yeni Köşe), (Altın Saçlı Kız(Arn. çeviri), imzasız – s.22-23

-24. sayfada (Berat Şehri) tanıtılıyor.

Sayı XLIX – Ekim 2012

-Bahar Kütüphanesinden Kitaplar köşesi, (Howard Pyle, Robin Hood; Daniel Defoe, Robinson Crusoe; Tom Sawyer), Kitapların kısaca özeti anlatılıyor, imzasız - s.2;

(Esin Hüdaverdi'nin hazırlamış olduğu köşe, ad soyad düşmüş)

-Bilim ve Teknoloji köşesi, (Sibirya'nın Doğusunda iyi korunmuş mamut kalıntılarının bulunması, soyu çoktan tükenen bu hayvanı klonlamak isteyen bilim çevrelerinin umutları canlandırıldı; 4G teknolojisi neler getiriyor, Mars'taki kil oluşumuna Pasifik'ten ipucu, Yazı, imzasız – s.10-11

-Aydın Konusu, sayfayı hazırlayanın imzası yok, s.12

-Eğlenceli Matematik, köşesini hazırlayanın imzası yok, s.13

-Tarihten Sayfalar, Geçmişten Günümüze Kullanılan Saatler, imzasız s.14

-Evire Çevire köşesi, Papatya, Lulesheqerra, imzasız – s.21

-24. Sayfada: Batılı Gözüyle Balkanlarda Türk Şehir ve Eserleri kitabından aktarılmış fotoğraf ve metin yer alıyor (Saraybosna 1852)

Sayı L – Kasım 2012

-Bilim ve Teknoloji köşesi, (Bilgisayarımızın Neden Yavaşladığını Bir Türlü Çözemedi-

niz Mi?, O Zaman Bu Beş Maddeye Göz Atmalısınız; Dünyanın İlk Yumuşak Maddeden Üretilmiş Robotu, imzasız – s.10-11

-Aydın Konusu köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.12

-Eğlenceli Matematik, hazırlayanın ismi yok, s.13

-Tarihten Sayfalar köşesi (Sabia Gökçen), Tanıtma, imzasız – s.14

-Hikayeler köşesi, (En Güzel Çiçek, Kuşlar Tiyatrosu), imzasız – s.20-21

-Evire Çevire köşesi, (Pamuk Prenses-Borebardha), imzasız – s.22-23

-24. Sayfada: Batılı Gözüyle Balkanlarda Türk Şehir ve Eserleri kitabından aktarılmış fotoğraf ve metin yer alıyor (Belgrad)

Sayı LI – Aralık 2012

- Masal ve Hikaye köşelerini hazırlayanların isimleri yok, s.6-7

-Bilim ve Teknoloji, köşeyi hazırlayanın ismi yok, s.10-11

-Tarihten Sayfalar, hazırlayanın ismi yok, s.12

-Eğlenceli Matematik köşesi, hazırlayanın ismi yok, s.13

-Aydın Konusu (Mevlana), Yazı, (Alıntı Yazıyor), s.14

-Şiirler köşesi, Yayınlanan dört şiirin mühelliflerinin ismi yok

-24. Sayfada: Batılı Gözüyle Balkanlarda Türk Şehir ve Eserleri kitabından aktarılmış fotoğraf ve metin yer alıyor (Larissa)

8. SONUÇ

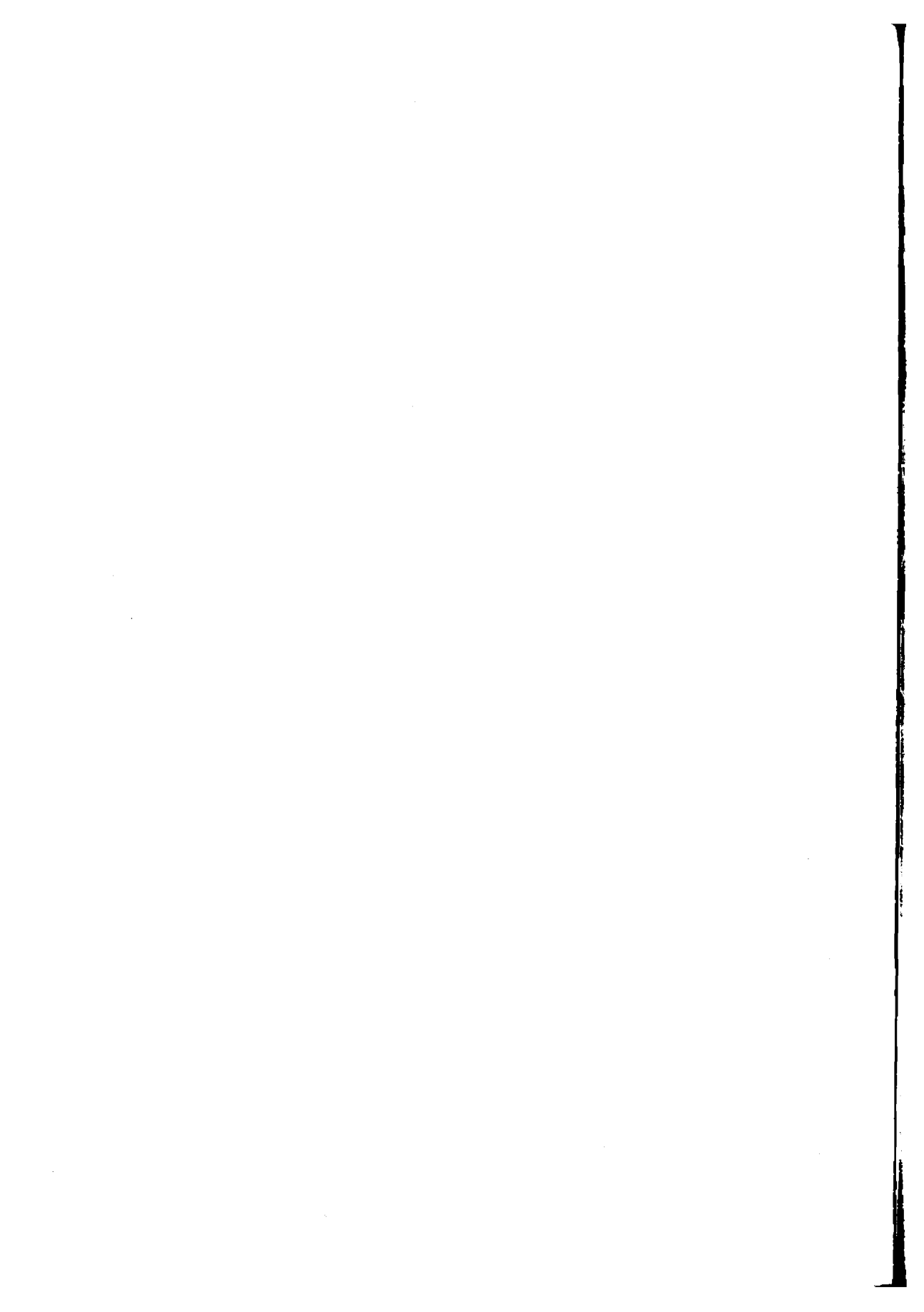
Dergi incelendiğinde şu sonuçlara varılır:

Bahar Çocuk Kültür dergisi çocukların ruhani, fiziki ve fikir bünyesine çok uygun bir çocuk dergisidir. Dergi genelde bilim, kültür edebiyat, eğlence ve ahlaki değerlere sahiptir. Bahar, yaşamın tüm alanlarını kapsayan farklı konularla çocukların ilgi ve gereksinmelerine yanıt veren konular raslanmıştır. Dergi şiirden, masalına, oyundan eğlencesine çok renkli, alacalı, çeşitli yarışmalar düzenlediği bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Dergi yazar kadrosuyla oldukça zengindir. Bahar, Kosova Türk çocukların ister edebiyat, sanat ve kültürel özellikleriyle türk varlığını yaşatıp zenginleştirmede büyük payı olduğu görülür. Dergide değişik konularla köşe yazıları ağırlık basar. Bu dergiyi seven, inanan, çocuklar için çalışmak isteyen bütün yazarlara açık olduğu görülür.

9. KAYNAKÇA

- Prof.Dr.Hafız, Nimetullah: Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri, Priştine Üniversitesi Felsefe Fakültesi yayınları 1985, Priştine;
- Doç.Dr.S. Çelik, Dilek Yalçın: Kosova'da Çağdaş Türk Edebiyatı (1951-2008), "Doğru Yol" Türk Kültür Sanat Derneği yayınları, Temmuz 2008, Prizren;
- Mr.Hüdaverdi, Nevzat : Priştine'de Türkçe Eğitim (1951-2001), yıl 2003, Priştine;
- Kosova Türk Öğretmenler Derneği: Kosova'da Türkçe Eğitim Sorunları ve Çözümleri (Kitap Yayınları), Ekim 2005, Prizren;
- "BAHAR" Dergisininin 1-51 sayıları;
- "TAN" Gazetesi 1 Mayıs Özel Sayısı, 1990;
- '30 Yıl "DOĞRU YOL" K.G.S.D. (1951-1981)' Monografi, Kasım 1981, Prizren;
- Türk Öğretmenler Derneği – Prizren, Monografi (1951-1996), yıl 1996, Prizren;
- "FİLİZ" Dergisi, sayı 2, Kasım 1998;
- SALİH OKUMUŞ – ZABİT YÖN – SADULLAH YILMAZ tarafından Burch Üniversitesi'nin 17-19 Mayıs 2013 tarihlerinde Bosna'da gerçekleştirildiği Uluslararası UTEK sempozyumunda sundukları bildiri;
- Yusuf, Süreyya: "Yugoslavya Türk Şiiri", TAN Yayınları 1986, Priştine;
- Yard.Doç.Dr. Kılıç, Filiz: "BAY" Kültür ve Sanat Dergisi 1999, Prizren;
- Şahini, Suna: yayınlanmamış master tezinden alıntı 2014, Priştine;

HALKBİLİMİ

TÜRK MİTOLOJİSİNDE VE EDEBİYATINDA ADEMİ FİGÜR

Abdullah DEMİRCİ

GİRİŞ

Gerek dünyanın yaratılışı gerekse ilk insanın yaratılışı, farklı dinlerde, (semavi ve ilkel) kendine yer bulmuş ve ele alınmıştır. Bilindiği gibi semavi dinlerde ilk insanın, Hz. Ademden türediği inancı vardır. Bu inancı gösteren bilgiler, kutsal kitaplarda mevcuttur. Diğer kültürlerde ilk yaratılan insanla ilgili bilgiler, görüşler o kültürün meydana getirdiği, mitolojilerde, efsanelerde ve diğer edebi ürünlerde görülür. Bu eserlerde biz, toplumun ilk yaratılan insanla ilgili algılayış biçimlerini, insanlarını bulmaktayız.

Bu incelemede işte ilk yaratılan insan figürünün Türk mitolojisi ve edebiyatındaki yansımaları ve izleri verilmeye çalışılacaktır.

I. TÜRK MİTOLOJİSİNDE İLK YARATILAN İNSAN

“ Mit kutsal bir hikayeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş bir olayı anlatır. Mitle her zaman bir yaratma söz konusudur. Bazı şeylerin nasıl meydana geldiğini ve oluştuğunu ele alır. Gerçekte olan şeyleri anlatır. Mitlerdeki karakterler olağan üstü varlıklardır... mit, olağan üstü varlıkların hikayesini anlatır. Ve onların kutsal güçlerini açıklar.” (SEYİDOĞLU 1995: 10).

Türk mitolojisinin kaynaklarını sözlü olarak anlatılmış ancak zamanla bir kısmı yazıya geçirilmiş Türk destanlarında bulmaktayız.

1-ALTAY YARATILIŞ DESTANI

Radloff'un derlediği yaratılış destanı daha ziyade Uygur Maniheizm'inin tesirleri altındadır.

“Altay Yaratılış Destanlarında eski İranlıların Tanrıları yanında, Tevratın Adem Aleyhisselamı'nı ve onunla ilgili hikâyeleri de bulabiliyoruz. (Ögel 1971: 420) Verbitskiy'in topladığı Altay Yaratılış Destanının içinde ikinci bir destan vardır. Burada da esas tem, bütün dünyayı kaplayan ilk okyanustur. İkinci olarak toprak gelir. İnsanoğlu ise Kil'in şekillenmesinden meydana gelmiştir. Kilden meydana gelen ilk insanın erlik adını alması ve Tanrı ile rekabete girişmesi de Altay mitolojilerinin yerli motifleridir...

Potanin'in topladığı bir Altay Yaratılış Destanında da insanın etini topraktan, kemiklerini ise taştan yaratmıştır (Ögel 1971: 446).

2-YAKUT-TÜRK YARATILIŞ DESTANLARI

Tanınmış seyyah ve bilgin Middendorf'un topladığı Yakut efsanesi, insanın yaratılışı ile ilgili bölümleri de kendinde toplar. Dünyanın yaratılışı anlatıldıktan sonra efsane, diğer Yakut ve Altay rivayetleri gibi Tanrı'nın ilk insan örneğini yapıp, köpeğe bırakarak ruh aramağa gittiğini fakat şeytanın köpeği kandırarak hepsini nasıl tükrüğe boğduğunu anlatmaya başlar (Ögel 1971: 449).

Göktürkler insan oğluna kişi-oğlu, az sonraki Türkler ise Yalnguk-oğlanı derlerdi. Türkler, insanın kendisine Yalnguk derlerdi. Fakat sonradan Yalnguk sözü Adem Aleyhisselam için de kullanılmıştır (Ögel 1971: 479).

Yakut-Türk yaratılış destanlarında insanın yaratılışı şöyle anlatılmaktadır:

“Tanrı insan şeklinde 7 tane şekil yapmıştı. Hepsine can (kut) verip, 7 tane erkek yaptı. Ayrıca 4 tane de kadın yapmıştı. Bu kadınları, insanoğlunun 4'ü ile evlendirdi. Ama geriye kalan 3 kişi kadınsız kaldı. Gidip Tanrıya şikayet ettiler. Buy böyle olur mu diye! Fakat Tanrı hiç oralı olmadı. Ne cevap verdi, ne de kadın. Tabii bu 3 kişi boş durmadılar. Kadınların etrafında dolanmağa başladılar. Ne olduysa böyle oldu, insanoğlu vefasız oldu. Kadınların vefasızlığı da, hep burdan gelirmiş. Ama sonunda diğer 3 erkek nasıl bulmuşlarsa, 3 kadın daha bulmuşlar. Evlenmişler ve 3 oğulları olmuş. Diğer 4 insanın da 4 kızı olmuş. Evlendirmişler bunları birbirleriyle. Ama kızlardan biri açıkta kalmış. Erkeklerden biri de onu karısının üstüne almış. Bu suretle çok kadınla evlenme âdeti (polygamy) meydana gelmiş. Ama erkekler, bu kalan kızı, ben alayım diye, uğraşırken vefasız olmuşlar. Erkeklerin vefasızlığı da buradan gelirmiş.” (ÖGEL1971: 449).

Yrd. Doç. dr. Ali Abbas Çınar, kaynağını belirtmediği bir yazısında “Saha (Yakut) Türkleri, ilk insanın yarı at, yarı insan olduğuna inanmaktadır” demektedir (ÇINAR 1997: 62).

3.DİĞER ALTAY-TÜRK YARATILIŞ DESTANLARINDA

“Ülgen, insanoğlunun yaratırken, etlerini topraktan, kemiklerini de taştan yapıp, ona ilk örneğini verdi. Kadını da, erkeği en kaburga kemiklerinden meydana getirdi. Fakat bunların ruhu yoktu. Bir ruh bularak bunları canlandırmak lazımdı. Bunun için yola çıktı. Yola çıkmadan önce,

insanı koruması için tüysüz bir köpek yaratmağı da ihmal etmedi. Az sonra Şeytan Erlik çıka geldi. Köpek, Erlik'i görünce havladı ve insan örneklerini semtine bile uğratmak istemedi. Fakat Erlik ona yanaştı": __Ben sana tüy vermeğe, insan örneklerini de canlandırmağa geldim. Sakın havlama!" Dedi. Köpek buna inandı ve sustu. Şeytan köpeğe pisliğinde attı ve "bunu ye," dedi. Köpek pisliği yeyince tüy sahibi oldu ve insanları Şeytana bıraktı. Eline bir karnış alan Şeytan, karnışı insanların arkasına soktu ve hızla üfledi. Sonra da gitti. Az sonra Tanrı Ülgen geldi. Ne görsün, kadın ve erkek canlanmış, çoktan ruh sahibi olmuşlardı. Ülgen şaşmıştı. Ne yapsındı? Yeni bir insan mı yaratsın dı? Düşünürken bir kurbağa çıka geldi ve Ülgen'e yanaşarak şöyle dedi: __"Onları yok etmen neye? Bırak, yaşayanı yaşat, öleni de öldür." Dedi. Ülgen de onları kendi hallerine bırakıp gitti." (Potanın, Orçerki, (IV, s. 219). (Nakleden: ÖGEL 1971: 465).

4.TÜRK MEMLUK YARATILIŞ EFSANESİ

Türk-Memluk yaratılış efsanesinin kaynağı, Memluklar devrinde Mısırdaki yaşamış olan Türk tarihçisi Ebubekir B. Abdullah'ın Ay-Bek üd Devadari adlı eseridir. Ona göre "Ulu Han Ata Bitikçi" adlı bir Türkçe kitapta anlatılan yaratılış efsanesi, Cebril B. Bahtesyu adlı İran tarihçisi tarafından Türkçeden Farsçaya çevrilmiş. Ay-Bek Üd Devadari ise bu Farsça tercümeyle dayanarak bu bilgileri kendi kitabına aktarmış.

ÖZETİ: Bu efsanede; çok eski bir çağda, yağın yağmurlarla dünyanın sele boğulduğu, her yerin çamurla kaplandığı bir ortamda, sellerin önündeki çamurlar, bir yol bularak Kara-Dağcı dağında bir mağaraya dolar. Mağaranın içindeki kayalar yarık yarıktır. Hatta bazıları insan kalıbını andırır haldedir. Bu kalıpların içi kille, çamurla dolar. Aradan asırlar geçer. Güneşin saratan burcuna girmesiyle insan kalıbındaki su ile toprak pişmiş, birbirine karışmış. Bu mağara adeta bir kadın, içi de karın olarak, güneşin tesiriyle su ve toprak pişmiş 9 ayda serin bir rüzgar esmiş. Yani su, ateş, toprak, rüzgarın oluşturduğu unsurlar, ilk insanın vücuduna temel olmuşlar. Tam dokuz ay geçince de bir insan ortaya çıkmış adı da Ay-Atam olmuş. İnsanın ilk atası olan bu insan daha sonra göklerden yere iner.

Prof. Dr. Bahaddin ÖGEL bu efsaneyi incelerken Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesindeki Kenzüd'dürer adlı eserden yararlanmıştır. Ögel'in bu efsaneyle ilgili yorumu şöyledir:

"Efsane ana motifler itibariyle uydurma değildir. Fakat Türlerleğ ilgisi hemen çok azdır. İnsanın yaratılışını dört unsur ve balçık esasına dayatan bu inanış, daha ziyade Önasya ve İran mitolojisi ile ilgilidir. Öyle anlaşılıyor ki bu inanç, oldukça geç zamanlarda Türkler arasına da girmiş ve

Türkler de efsanede adı geçen kişi ve yar adlarını Türkçeleştirerek kendilerine maletmişlerdi.” (ÖGEL 1971: 485).

II. TÜRK HALK EDEBİYATIN'DA İLK YARATILAN İNSAN

Hatayi mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail, ilk insanın topraktan yaratılışına değinerek, şiirinde bunun önemini vurgular:

“Hatayi ümidüm kesmezem Hak'tan
Bizi vareyledi o demde yoktan.
Balçığımız yoğrulmuştur, topraktan
Türabiyem yerden bittüm ezelden : (ÖGEL 1971: 487).

Yine bir Bektaşî şairi olan Teslim Sultan Abdal da bu dört unsurdan su ve toprağı şiirinde şöyle kullanır.

“Dört duvar içinde olsa mekanım,
Yanımdaki sudan korku çekerim,
Mekanım balçıktır, üstadım ,Ali,
Çekerim gayreti, sererim yolu,” (ÖGEL 1971: 486).

Türk Halk Bektaşî edebiyatında Adem'in cennetten çıkarılışı şöyle ifade edilmektedir:

“Sekiz cennet yaptın sen Adem için,
Adın büyük bağışla onun suçun
Adem'i Cennetten çıkardın niçin!
Buğday nene lazım harmancı mısın. AZMİ BABA (Ögel 1971:476)

Benzer motifleri Dede Korkut hikâyelerinde de bulmak mümkündür:

“Yücelerden yücesin, Yüce Tanrı
Kimse bilmez nicesin Görklü Tanrı
Sen Adem'e tac urdun!
Şeytan'a la'net kıldın!”

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Dede Korkut'un yukarıdaki sözleri için “Bu sözleri” yalnızca İslâm-i geleneklere dayandırmak, eski Türk kültürünü tanıyanlar için biraz garip olur.” yorumunu yapmaktadır (Ögel 1971: 477).

III- ANADOLU FOLKLORUNDA GÖKTÜRK EFSANELERİNİN İZİ

Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzi adlı tebliğini 5. Milletlerarası Türkoloji Kongresine sunan Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, bu çalışmasında Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesini ele alarak bunun Anadolu folkloruna yansımalarını incelemiştir.

Sakaoğlu, 1969 yılında Gümüşhane’de derlediği “Padişahın rüyası” adlı masaldan ve bunun tespit ettiği masal varyantlarından yola çıkarak, bu efsane ile arasındaki paralellikleri aktarmıştır. Sakaoğlu, yazısında “netice olarak Bozkurt destanındaki motifler zaman içinde hafızaların zayıflaması, mekânın değişmesi gibi sebeplerle farklı yapılara bürünmektedir. Biz bunu tabii karşılıyoruz. Bugün Anadolu’da anlatılan bazı halk hikâyelerinin masallaşması sırasında gördüğümüz farklılaşmalar ile “Bozkurt Destanı” ile mukayese ettiğimiz metinler arasında gördüğümüz farklılaşmalar aynı kategoriye girmektedir” demektedir (Sakaoğlu 1992:50).

Sakaoğlu, ayrıca yazısında, Bozkurt Destanı’nın temel unsurunu teşkil eden demir dağı eriterek Ergenekon’dan çıkış motifleriyle ilgili olarak Anadolu’da rastlanan izlerin örneklerini sıralamaktadır. Bunlar kurda ve demire izafe edilen kutsallık inancını belirten inançlar, anlatılar ve ritüellerdir.

IV- EDEBİYATTA ADEM İLE HAVVA

Modern Türk edebiyatında bu konunun fazlaca ele alındığını söylemek zordur. Buna en güzel örnek Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yazdığı “Adem’le Havva” adlı hikâyedir. Tanpınar’ın farklı yönünü vurgulayan ve “Hikâye Tahlilleri” adlı eserinde bu hikâyeyi inceleyen Prof. Dr. Mehmet Kaplan şöyle demektedir: “Bilhassa şair Tanpınar, hikâye ve romanlarında rüya, masal ve efsaneyi, hem psikolojik, hem estetik bakımdan yeni bir şekilde değerlendirmek suretiyle, sığ ve basit gerçekçiliği aşan eserler vermiştir. “Adem’le Havva” hikâyesi onun bu nevi denemelerinden biridir” (Kaplan 1979: 160).

Tanpınar’ın hikâyesinde ana fikir; kadın, güzel, sıcak ve herşeyin yerine geçebilecek bir varlıktır, şeklinde özetlenebilir. Vaka olarak ise hikâyenin esasını, Havva’nın yaratılışı, Adem’in onu hayret ve hayranlıkla seyredışı, esrarlı bir varlık olarak anlamaya çalışışı, Tanrı katından ayrılması, onunla baş başa kalışı, kader karşısında korkuya kapılarak Havva’ya sığınmak isteyışı, yer yüzüne gelirken ayrı düşünce, onu büyük bir özlemle arayışı, teşkil eder.

Bu hikâyeye ilgili olarak Prof. Dr. Kaplan’ın yorumu şöyledir: “Adem’le Havva hikâyesinde Tanpınar, Tanrı’yı değil, Adem ve Havva’yı

yüceltir, insanoğlunun yeryüzündeki yalnızlık, sevgi, kader ve sorumluluğu üzerinde durur” (Kaplan 1979:161).

Necip Fazıl Kısakürek de İhtilâl adlı eserinde Hz. Adem’in oğullarından Habil’i kardeşi Kabil’in öldürmesini “ilk düzen bozma ve menfi ihtilâlâ çekirdek teşkil etme vakası” olarak görmektedir. Onun Kabil’e bakış açısı ise “Sülâlesi Nuh Peygamber zamanına kadar ulaşıp Tufanda kökünden kazanacak, fakat insanoğlunun nefis belası mikrobi olarak sıçraya sıçraya gidecek olan Kabil, işte insanoğlunun menfi kutbundan böyle bir remz...” (Kısakürek 1977:8) Şeklindedir.

Eserinin giriş kısmında Necip Fazıl, Adem Peygamberi, “İlk tevhid ve hikikat vahidini temsil edici nirengi noktası” olarak “insanoğlunun, üreyişinden kendinden hiza ve istikamet alacağı ilk müspet ve hak kutup” olarak nitelerken, “insanoğlunun menfi ve fesatçı tarafını harekete geçiren ilk kişinin ise kardeşi Habil’i öldüren Adem Peygamberin oğlu Kabil”i görmektedir.

Tanpınar, “varlığı gerçekçilerin baktığı gibi alelade dış görünüşüne göre değil, taşıdığı güzellik ve derin manaya göre tavsif ederken (Kaplan 1979: 164-165) Necip Fazıl, insanoğlunun yaratılışıyla birlikte ilk müspet-menfi kavgasının başladığını düşünmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇINAR, Ali Abbas. (1997) “Türkmen Ahal-Teke Atı” Kültür ve Sanat Dergisi sayı 33 s.62, İş Bankası Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet. (1979). Hikâye Tahlilleri İstanbul, Dergâh Yayınları.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. (1977). İhtilâl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1971). Türk Mitolojisi-Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim. (1992). Efsane Araştırmaları, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge. (1995). Mitoloji-Metinler, Tahliller, Kayseri.

BÜYÜKLER VE ÇOCUKLARIN GELENEKSEL OYUNLARI VE EĞLENCELER

Hayrettin İVGİN*

Oyun Nedir?

Türkçe'de "oyun" ve " oynamak" sözcüklerinin çok geniş anlamı bulunmaktadır. Genellikle "oyun"; hoş vakit geçirmek için karşılıklı yapılan, dikkat, çeviklik, beceri ve hesaba dayanan eğlenceli yarış olarak akla gelir. (Satranç, dama, tavla, bilardo, kağıt oyunları, güreş, tenis, futbol, cirit, çelik-çomak vb.) ayrıca, herkese hoş vakit geçirmek için yapılan eğlendirici, şaşkınlık, uyandırıcı, öğretici yada bedii zevki artırıcı duyguları okşayıcı hünerler de "oyun" sözcüğü ile adlandırılır. (Karagöz oyunu, hokkabaz oyunu, bâle ve tiyatro oyunları, halk oyunları, köçek oyunları vb.) Oyun sözcüğü ile düzen, hile kurmak; hasmını yenmek için türlü hünerler göstermek ve şaşırtıcı hareketlerde bulunmak kavramları da ifade edilir.

"Oynamak" ise oyun içinde eylemini yapmak anlamı taşır. Boş bir işle vakit geçirmek (Örn; saçı ile oynamak vb.) oyun eylemini yapmak (Örn; kağıt oynamak , santranç oynamak vb.), kurcalamak (Örn; saatle oynamak vb.), değişiklik göstermek (Örn; fiyatlar her ay oynuyor vb.), tehlikeye sokmak (Örn; birinin ekmeğiyle oynamak vb.), tiyatrodaki temsil etmek, sinemada gösterilmek, sporla ilgili çalışmalara katılmak (Örn; futbol oynamak vb.) anlamları gibi geniş kavramları ifade eder. Ayrıca, çocuklar ve hayvanların iç güdüleri ile kendilerini eğlendirmek ve yeteneklerini geliştiren davranışlarda bulunmaları da " oynamak" sözcüğü ile ifade edilir.

Oyun sözcüğünden türiyerek pek çok sözcüklerde oluşturulmuştur. Oyunbaz (Güzel oyunlar oynayan, düzençi, hileci), Oyunbazlık (Düzencilik, hilecilik), Oyunbozan (Birlikte yapılmasına karar verilmiş işten tek taraflı cayan kimse, mızıkçı), Oyunbozanlık (Oyunbozan olma durumu, mızıkçılık), Oyuncak (Oynayıp eğlenmeye yarayan şey, önemsiz ve kolay iş vb.), Oyuncakçı (Oyuncak yapan ve satan kimse), Oyuncakçılık (Oyuncak yapma yada satma işi), Oyuncu (Oyun oynayan kimse, oyun için sahneye çıkan kimse, oyunu seven, düzençi ve hileci, çok oyun yapan ve oyundan oyuna geçen kimse, aktör ve aktrist vb.), Oyunculuk (Oyun oynama işi, sahne sanatçılığı, düzencilik ve dalaverecilik vb.)

Oyunların Kümelendirilişi

Oyunlar inceleme ve araştırma yapan uzmanların gözettikleri amaçlara göre çok farklı olarak kümelendirilebilir. Çocuk eğitimi, çocuk psikolojisi,

* Halk Bilimi Araştırmacısı, Yazar. Ankara/TÜRKİYE

toplumbilim ve sosyolojik açıdan oyunlar kümelendirilir ve tanımlandırılabilir. Ayrıca; yaş grupları, oyunlarda kullanılan araçlar, sanatsal nitelikler, zihin gücü ve beceriye dayanmaları, talih ve dinsel yönden, tek ve grup halinde oynanmaları yönünden bile kümelendirilebilir.

Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, çeşitli ilke, şart ve olguları dikkate alarak oyunları şu şekilde kümelendirmiştir.

I. Sadece çocuklara özgü oyunlar (A-C)

- A. Büyüklerin küçükler için çıkardığı oyunlar
- B. Çocukların söz oyunları
- C. Takım halinde, danslı, türkülü oyunlar ve basit taklit oyunları.

II. Talih, kumar, fal, niyet oyunları ;büyülük ve törelik oyunlar (D-G)

- D. Talih oyunları
- E. Kumar oyunları
- F. Niyet ve fal oyunları
- G. Törelik ve büyüklük oyunları

III. Beceri ve güç oyunları (H-L)

- H. Asıl beceri oyunları
- İ. Utmalı beceri oyunları
- J. Cimnastikli ve ritmik oyunlar
- K. Asıl güç oyunları
- L. Güç ve beceri karmaşıklı oyunları

IV. Zeka oyunları (M-R)

- M. Aldatmaca, yutturmaca oyunları
- N. Bellek gücü, düşünme çevikliği, sezinleme oyunları
- O. Saklamaca ve saklambaç oyunları
- P. Çizgili oyunları
- Q. Taşlı oyunları
- R. Başkaca zeka oyunları-Bu bölüme giren oyuncaklar

V. Katışimli oyunları (S-T)

- S. Katışimli oyunları
- T. Oyuncaklar

Bu yazımda konumuz; çocukların ve biraz da büyüklerin, herhangi bir iş amacını gütmeyen, boş vakitlerinde yalnızca eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan ve gelenekler çerçevesinde kalan eylemleri (oyunları) okuyuculara aktarmaktadır. Bunlar: Horoz döğüşü, saklambaç, bilye, topaç, aşık oyunu, vb.

Konumuzu işlerken, halk dansları (Halay, zeybek, horon, bar, kılıç-kalkan, sallama, kaşık oyunları, hora ve karşılama, davullu oyunlar ve köçekler, samahlar, çifte telli vb.) geleneksel tiyatro (Ortaoyunu, Karagöz, kukla, meddah vb.), köy seyirlik oyunları (Ölüp-dirilme, kız kaçırma, esnaflikbenzekleri, tarımsal oyunlar, günlük yaşamı aksettiren dramatik oyunlar, hayvan benzetmeceleri, efsane ve masalları konu alan oyunlar, şakalar ve dilsiz oyunları, çömçe vb.) konularını dışarda tutmaktayım. Halk sporları (cirit, aba güreşi, güreş, okçuluk vb.) ile çocukların-gençlerin ve yetişkinlerin oyunlarıdır. Halk oyunları, geleneksel tiyatro ve dramatik köylü oyunları bu yazımın dışında kalan oyunlardır. Ancak, halk dansları, geleneksel tiyatro ve dramatik köylü oyunları etrafında oluşan diğer halk eğlenceleri de konumuz dahilindedir. Kökenleri ne olursa olsun bugün kuralları katılmış, ulusal geleneklerle bağları kopmuş oyunlar, konumuzun mutlaka dışında kalacaktır.

Geleneksel Türk Sporları

Türk sporunun ve sporculuğunun pek parlak tarihi bir geçmişi ve geleneği vardır. Tarih, Türkleri spormen bir ulus olarak kaydeder. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde spor etkinliklerinin çok olduğunu, düğün, bayram ve halk toplantılarında çeşitli oyun ve sporların yapıldığını tarihi araştırmalar bize göstermektedir. Kaşgarlı Mahmut'un "Divan-ı Lugat-ı Türk" adlı eserinde bile XI. Yüzyıllara ait Türk sporlarına pek çok örnek mevcuttur. Avcılık, güreş, atıcılık, okçuluk, at ve yaya koşuları, ağırlık kaldırma ve atma, gürz ve topuz kullanma, kılıçla cenkleşme, cirit, çevken, tomak, gökbörtü, yumruk oyunu, tebük (fotbol) ve kayak gibi yarış ve sportif oyunların geleneğimizde var olduğunu biliyoruz. Bu oyunlardanen önemli olan ve Türk dünyasında yaygın bulunan güreşi kısaca görelim.

Güreş

Türklerde tarihin her döneminde güreş müsabakaları çok büyük ilgi ile izlenmiş en küçük yerleşim yerlerine bile yayılmış geleneksel bir ata sporudur. İlkçağlardan bu yana, şölenlerde, düğün ve bayramlarda güreş tutmak bir gelenektir. Batı, güreş sporunu Türklerin Ortaasya'dan göçleriyle tanıdı. Geleneksel güreşler, "yağlı" ve "karakucak" olarak yapılır.

Osmanlılar, güreşe çok önem vermişlerdi. Beyazıd I, Mehmet II, Selim I, Süleyman I, Murat IV, Mahmut II ve Abdulaziz güreşe önem veren devlet desteği gösteren Osmanlı padişahlarıdır. Güreşen pehlivanlar "kispet" adı verilen bir deri pantolon giyerler. Dizin hemen altından başlayan kispet, yağlı güreşlerde iyice yağlanır. Yağlanmaya pehlivanlar önce bedenlerinden başlarlar.

Hazreti Muhammed'in amcası Hazreti Hamza "pehlivanların piri" olarak kabul edilir.

Edirne'nin Kırkpınarı, Türk'ün güreş olimpiyatıdır. Bu gelenek, üç buçuk asırdır devam etmektedir. Bütün pehlivanlar, gücünü bu meydana denemişlerdir. Türk güreşi, davul ve zurna gibi geleneksel müzik eşliğinde yapılır. Güreşecek olan pehlivanları yüksek sesle seyircilere tanıtan ve dualarını okuyarak onları meydana süren kimseye "cazgır" adı verilir. Cazgırlık daha çok eski pehlivanlar tarafından yapılır. Güreş yapılacağı zaman cazgır, güreş yapacak pehlivanları önüne eğdirerek sırtları kendisine doğru gelecek şekilde ellerini onların sırtlarına koyarak, onların adlarını, namlarını ve yeteneklerini bağıra bağıra söyler ve "Salavatnâme" okur. Salavatlar, hem dua hem de nasihat ifade eden şüirli sözlerdir.

Allah, Allah, İllâllah
Hayır gele İnşâllah
Pîrimiz Hamza Pehlivan
Aslımız neslimiz pehlivan

İki yiğit çıkmış meydana
Biri birinden merdâne
Biri here biri kara
İkisinin zoru para

Dağdan gelir kartal
Gelir kismetini yırtar
Yiğit isen kendin kurtar
İşte meydan işte meydan

Pehlivanlar, pehlivanlar
Hoş geldiniz hoş geldiniz
Alta geldi mi erinme
Üste çıktın mı sevinme

El paçadadır, diz yerde
Sakın çapraz girem deme
Ola ki bir yan baş atar
Sarma künde yaptım deme
Ola ki bir kılçık atar

Vur sarmayı küdeden at

Allah Allah ya illallah
Bir daha diyelim maşallah
Gönder Muhammed'e salavât
Yardımcımız Hazreti Allah.

Çocuklarda İlk Oyunlar

Çocukların ilk oyunları taklide dayanmaktadır. Aile bireylerini, çevresindeki insan ve hayvanların ses ve hareketlerini taklid eder. Aslında çocukların bu ilk oyunlarını sınıflandırmak hem güç hem de tartışmalıdır. Ancak Dr. Musa Baran çocuk oyunlarını şöyle dizeliyor.

Bölükler Türler Örnekler

A.Gönlü Hoş Edenler

1. Gelişi güzel oyunlarİslamaç
2. Taklit oyunlarıTavşan kaç
3. Donatım oyunlarıKına vurmaç
4. Tekerlemeli oyunlarÇatan çatan ağacı
5. Türkülü oyunlarUzun vurgan
6. Orta oyunları Ebe beni kurda verme
7. Falımsı oyunlarBu adam nasıl adam
8. Vuruşmalı oyunlarAteş kes

B.Aklı Geliştiren Oyunlar

9. Şaşırtmalı oyunlarFarfara filli
10. Bilmececi oyunlarMe sana
11. Resimli oyunlarNokta nokta
12. Dilsiz oyunlarİsim bulmaca
13. Ütümlü oyunlarÜç taş oyunu

C.Beden Eğiten Oyunlar

14. Sportif oyunlar Kala kuça
15. Av ve hayvanlarla ilgili oyunlar Kuş tutmaca

Musa Baran, derlediği ilk çocuk oyunlarından Dölüng-Dölüng, Çöngü, Çoban oyunu, Evcik oyunu, Deveye Biner misin, Eşek ve Köpek oyunu, Tavşan oyunu'nu (A.2)ye; Bu Gölge Kimin, Gerede Gerede Ucu Nerede, ÇıntıkPıntık oyunlarını (B.10)'a; Bizim Bağda, Sürme mi Çekme mi oyunlarını (B.9)'a; Kulak Çekmek oyunu'nu (A.8)'e; Ebe Damı Hoca Efendi, Tahtaravalli oyunlarını (A.1)'e; Parmakların oyunu, Anahtar, El ElEpelik oyunlarını (A.4)'e; Vuralım Vuralım Mini Mini Elleri, El Ele Elif ile El Elele oyunlarını (4.5)'e; Nokta Nokta Virgül Hat oyununu (B.11)'e dizmiştir.

Bu yazımda, geleneksel oyun kavram içinde olup Karagöz, kukla, ortaoyunu, meddahlık, tulüat ve köy tiyatrosu dışında kalan halkın oyun ve eğlencelerinden, (çocuk oyun ve eğlencelerinde değınerek) söz etmek istedim.

KAYNAKLAR

1. Nail TAN: "Geleneksel Türk Güreşinde Şiir", *Sivas Folkloru*, Sayı: 30, 7/1975, s.4-6
2. Dr. Reşat GENÇ: "*Kaşgarlı Mahmud'a göre XI. Yüzyılda Türklerde Oyunlar ve Eğlenceler*", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (III: Cilt/Halk Müziği-Oyun-Eğlence) Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 20. Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 3, Ankara Üniversitesi Basımevi-Ankara 1977, s. 231-242
3. M. Şakir Ülkütaşır, "Eski Türklerde Toplu Oyun ve Sporlar", *Gökbörü Dergisi*, Sayı:6,1.11.1943, s.7-8
4. Dr. Musa Baran; "Folklorda Çocuk Oyunları", *I. Uluslararası Türk Folklor SemineriBildirileri*, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 9, Milli Folklor Araştırma evi, Ankara-1974, s. 340-346
5. Dr. Musa Baran, "Çocukların İlk Oyunları", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (III. Cilt/Halk Müziği-Oyun-Eğlence), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 20, A. Üniversitesi Basımevi Ankara 1977, s. 129-141
6. Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973 (Soru 71-94)
7. A [hmet] Caferoğlu, *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II* (Oyunlar-Tekerlemeler-Yanıltmaçlar ve Oyun İstılahları), İstanbul Üniversitesi Yayınevleri: 136, İstanbul Burhaneddin Matbaası1941
8. Metin And, *Oyun ve Bögü* (Türk Kültüründe Oyun Kavramı), İş Bankası Kültür Yayınları: 144, İstanbul 1974

AMERİKAN ADEMİ'NİN MITİ²³

Giles GUNN*

Amerikan Ademi'nin miti, Amerikan kabul gören din anlayışında şaşırtıcı, en önemli mitlerden biridir. Ama aynı zamanda en yanıltıcı olanlarındandır. Adem'in dünyaya gelişinden önceki kahraman Adem figürü üzerinde yoğunlaşmak suretiyle uzun zamandır hem Amerikan hayatında önemli bir faktör olmuş, hem de diğer pek çok Amerikan miti için destek sağlamıştır. Bu mitler içinde seçilmiş insanlar miti, bakire, keşfedilmemiş toprak miti ve kader manifestosu miti (belirlenmiş kader) bunlar arasında sayılabilir. Bununla birlikte Amerikan kültür geleneğinde açıkça ortaya konmuş, ifade edilmiş halde değildir. Daha çok anlatıma dayalı bir tür olmaktan ziyade yorumun bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (kesin katlarıyla ortaya konmuş değildir.)

Amerikan Ademi mitinin kaynaklarına yaşıtlı kitabında rastlanabilir. Ki bu kitapta insanın yaratılışı ile birlikte, tanrının kozmogonik (insanın ve evrenin yaratılışı) İşlerinden bahsedilmektedir. Yaratılış kitabında, yaratılış hikayesi bir değil, iki tanedir. Birinci yaratılışta Tanrı, kendi sözüyle biçimsiz bir boşluktan dünyayı ve cenneti yaratmıştır. Ve daha sonra ilahi görüntüsü saydığı insanı yaratarak, bu oluşumu taçlandırmıştır.

Birincisine göre daha eski olan 2. Yaratılış hikayesinde ise, Tanrı, yerden büyük bir sel meydana getirerek bir çölü bereketli hale getirmiştir.

Yaratılış, bu şekilde gerçekleşmiştir. Çamurdan yaratılan insan, daha sonra Tanrının cennette oluşturduğu bir bahçeye üretsin, ekip, biçip, sürsün, kendine baksın diye konulmuştur. Hayvanları ve kuşları yaratıp, onları, Adem'in yanına getirdikten sonra Adem'in kemiklerinden ona eş ve arkadaş olması için Havva'yı yaratmıştır.

Her iki anlatımda da üzerinde durulan husus, yalnızca en eski hayatın orjininin açıklanması hadisesi değildir. Şeytanın dünyadaki görüntüsü ve tanrıya yönelik sorumluluğundan kaçışı da anlatılmaktadır. İlk Amerikalılar örneğinde görüldüğü gibi, İncil okuyan bir toplulukta böylesi hikayelerin ne kadar cazibeli olduğunu kavramak güç değildir. Ademsal mit ile, kendi tarihleri arasındaki paralellikler, benzerlikler fazla göze çarpar vaziyettedir ve aydınlatılmaktadır. Özellikle yeni İngiltere kolonistleri, kendilerini tanrının lafzı ile buluşturulmuş, yaratılmış bir topluluk olduğunu düşündüler. Bunlar bir kaos ortamından çıkarak, dünyaya yeni bir tarih yapmak üzere kendilerinin gönderildiğini hissettiler. Bu tarih oluşturma işini

*Handbook of American Folklore Edited by Richard M. Dorson 1986 Indiana University Press p. 79-85

de yeni toprakların ele geçirilmesi olarak değerlendirdiler. Zaten bu toprağı da bir çeşit cennet toprağıyla da özdeşleştirmek için çok az teşvik yeterliydi.

Ayrıca onların bu yeni dünyadaki misyonu, Ademi açıdan Tanrının da lütûfkâr yardımıyla insanın en eski masumiyetine, sağlığına varlığının basitliğine geri dönüş teşebbüsü olarak yorumlanabilir.

Ademi efsaneler Amerika yerleşen Amerika'nın ilk dinsel düşünceli yerleşmecilerinin algılamaları arasındaki paralellikleri rağmen Amerikan Ademi efsanesi, koloni döneminden son dönemlerine kadar kültürel olarak oturmamış ve o döneme gelinceye kadar İncil versiyonları ile ilişkili unsurlarını da yitirmiştir. Daha sonraki, 19. Asrın başlarına kadar kültürel hatları kesin, açık şekilde ortaya konmamış, sonraki dönem Amerikan yorumunda ise bu cennet bahçesindeki yılanlardan, şeytana kanmadan, itaatsizlik ya da cennetten atılma ve acı çekme gibi hadiselerden çok az bahsedilir. Yaratılış anlatısının bir öncesinde geçen hadiselerden de çok az bahsedilir. Asli adamın en erken İncil geleneklerinde gizli biçimde yer alan androgninin (erkekle ilgili...) göstergesi bu 2. Yaratılış hikayesinin arifesinden de pek bahsedilmez. Bunların yerine Ademi efsanesinin 19. yy anlatılışında Adem'in kendisinden izole (kopuk, uzak) ve yeni bir çağın eşiğinde muazzam olarak olasılıkların dengelendiği izole bir figür olarak, en azından bazı anlatımlar da kendi ruhsal değerleri bakımından zedelenebilir hali vurgulanmaktadır. Örnekler çok fazla sayıdadır: Brockden Brown Arthur Mervin'i ve Robert Montgomery Bird'in Nathan Slaughter'inden Ernest Hemingway'nin Nick Adams'ına, James Fenimore Cooper'in Natty Bumppor'suna, Stephen Crane'nin Henry Fleming'i, Theodore Dreiser'in Carrie Meeber'i J.D. Salinger'in Holden Caulfieldi, ve John Updike'nin Harry "Rabbit" Angstrom'u gibi.

İncil'deki prototipine benzemez şekilde, Amerikan Ademi kendi kendini harekete geçiren, kendine güveni olan kişiden ziyade, tanrının el işinin daha az ürünüdür. Onun en önemli özellikleri, yaşatılışından itibaren varlık hiyerarşisindeki yerinden çok sadeliğinden ve her şeyden fazla masumiyetinden kaynaklanmaktadır. O, iyi ya da kötü olmasından değil, bu tür kategorileri aşma imkanını temsil eden bir çeşit ahlaki fenomen olarak ortaya çıkmaktadır (iyi kötünün ötesine geçebilen nadir, ahlaki bir fenomen niteliği taşımaktadır). Onun başlıca amacı, bu ahlaki durumu, ruhsal bütünlüğü korumak ve geliştirmektir. Ve onun başlıca temel sorunu da kendi yapımı olmayan bazen kendi değer modeline uyum sağlamayan, düşmanca davranabilen bir dünyada bir şekilde hayatta kalmadığı öğrenmek zorunda oluşudur.

Bütün temiz saflığıyla ve sınırsız iyimserliğiyle Adem imajı, Ralph Waldo Emerso'nun Nature (doğa) adlı eserinin sayfalarında en klasik biçimde resmedilmiştir. Bu nature isimli kitap, günümüz çağını, çok fazla geriye dönüşü olması nedeniyle kuvvetli bir şekilde eleştiren hayatın teklifi

ve iyiliğe olan inanış ve aynı zamanda bütün insanların kaderinin kainat ile orijinal bir ilişkiye geçmek olacağına olan inancı içinde barındıran bir eserdir. Bu bakış açısı, Concord tabiatcısının bir bakıma ruhsal Chanticleer'in komşularını bizim bütününüyle uyanık olduğumuz zamana doğan güne olan inançla ahlâki uykularından uyandırışı rolünü üstlenir. Yüzyılın sonlarında bir Leydinin Portresi (Portrait of a Lady) adlı eserde Henry James'in Isabel Archer'i lonca çağının hırsız baronlarından herhangi biri tarafından kolayca söylenebilecek şu sözleri söylemektedir: "bana ait olan hiçbir şey, benim ölçüm olamaz, her şey sınırlı, engellenmiş ve bütününüyle rastgele şekildedir." Aynı imaj, pek çok insanın. Colorado Eyaletinin ilk valisi ve kıtalararası demiryolunun ateşli bir savunucusu olan William Gilpin ile paylaştığı varsayımda da görülmektedir. Amerikan halkının gerçekleşmemiş kaderi, kıtayı zaptetmektir. Fakat Adem'in bu ileriye giden, kendi kendini yaratan, neşeli imajı Walt Whitman'ın "Song of Myself (kendimin şarkısı) adlı eserinde kesin bir ifade kazanır. Burada şairin dünyanın tek yaratıcı sanatkarıymış gibi sahiplenmesi dünyanın sahipliğini elde etmek için uğraşması söz konusudur. Tanrı ve insan tek bir vücutta, kendisini merkezde görerek ve bunun parçalarını isimlendirme hakkını ve ihtimallerini kendinde bularak en sonunda kendi yaratılışının erdemleri üzerinde hüküm yürütme hakkını kendinde buluyor.

Anti Adem imajı ya da en azından daha karmaşık, müphem Adem imajı bu ikisi pozitif Adem imajıyla aynı ölçüde gelişmemiştir. Daha yavaş bir gelişim göstermiştir. Böyle bir gelişmeyi sağlayan Nathaniel Hawthorne'min The Scarlet Letter (Kırmızı Mektup) adlı eseri ve My Kinsman'ın Major Molineux veya John W. Deforest'in Miss Ravenel's Conversin (Bayan Ravenel'in Din Değiştirmesi) eserlerinde fark edilmiştir. Ademi kahramanın ahlaki masumiyeti, çökmüş bir dünyada onun ruhsal sorumluluğu anlamına geliyor. Bu ruhsal bakımdan yıkıcı bir hale gelebilir. Herman Melville'nin de müşahede ettiği gibi şayet masumiyet, insanı yaşanmış tecrübeden alıkoyuyorsa ve daha ileriye yönelik ahlaki gelişimi engelleyen, durağan bir hal arz ediyorsa (haline gelmişse) ruhsal olarak, yıkıcı bir duruma bile gelebilir. Bu, Melville'nin eserindeki kaptan Ahab'ın "Cennetten bu yana yığılı halde bulunan yüzyılın altında sendeleyeni Ademiğim gibi kendimi ölü derecesinde yılm hissediyorum" diye söylediği Emerson'un saf, eski (sade) Adem'inin hemen hemen bir eşi durumundadır. Fakat yabancı ve çoğu zaman düşmanca bir dünyanın ve günahkar bir geçmişin varlığı olmaksızın bile, Ademi durumun kendisinin keskin, şiddetli, ürküntü verici yalnızlığı, potansiyel olarak mevcuttu. Amerikada'ki Ademi mitin başlıca tarihçilerinden olan R.W.B. Lewis'e göre Whitman, Amerikan Ademi için kullandığı mecazi kelime dolayısıyla bu meseleye şu şekilde parmak basmış oldu. Bu mecazda Luissana'da büyüyen yalnız ve canlı bir meşe ağacı (yanında bir dostu, arkadaşı ya da sevdiği

olmadan yaşamı boyunca neşeli çiçekler açan) görünüşü Whitman'ı dayanılmaz bir biçimde üzgün duruma getirdi. Çünkü kendi ifadesiyle “yapamayacağımı çok iyi biliyordum.”

Ademi mantık hakkındaki bu karmaşa – Bu Amerikan figürü eski Ademin mi yoksa yeni Ademinmi soyundan mı geldiği sorusu – Bu Amerikan Ademi mitinin 19. yy ortalarına kadar tarihi değer kazanan kültürel bir tartışmanın odak noktası haline gelmesine, günümüze kadar azalmaksızın sürmesine izin vermiştir. Bir tarafta Emerson, Whitman, Thoreau gibi yazar ve tarihçiler Amerikan Ademi mitini kesinlikle olumlu yönleriyle gören George Bancroft'dan ve Hector St. John de Crevecoeur'den Danniell Boorstin'e kadar uzanan yorumcular bir tarafta yer almaktadır. Ademi mit, onların Amerika'nın insan ırkı için ilahi olarak lütfedilen 2. bir şans oluşturduğu görüşlerine çehre kazandırıyor, açıklık getiriyor. Eski ve yeni dünya, ya arkada bırakılacak, ya da bunlar, açılıp, üstlesinden gelinecekti. Emerson'un “Umut Partisi” olarak isimlendirdi üyeleri, Amerika'nın geleceği, kıtanın muazzam büyüklükteki iç bölgelerinin kolonileştirmede – büyük ovaları, bir yeni dünya bahçesine dönüştürmede olduğuna inanmaktaydılar- Diğer kanatta ise Nathaniel Hawthorne, Herman Melville ve daha sonra Henry Jamers gibi yazarlar, Emil, Dickinson, Edwin Arlington Robinson ve Robert Frost gibi şairler ve Francis Parkman ve Henry Adams gibi tarihçiler yer almaktaydı. Bunlar da, Ademi tutkuyu, geçmişi telaşla ortadan kaldırmak olarak gören ve gelecek hakkındaki iyimserliğin insan kabiliyetlerinin gerçekçi bir değerlendirmesi ve hayatın kendisinin doğası ile yoğrulması gerektiğine inanan Emerson'un tayiniyle de devam eden Hafıza ekolünün temsilcilerinin arasındaki tartışma ve karşı taraftaki umut dolu farklı düşünceliler grubu, neticede belirgin bir Amerikan anlatımının doğuşunun ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu anlatımın gerekli ana hatlarının ilk örneklerine özellikle The Deerslayer olmak üzere James Fenimore Cooper'in Leatherstocking dizisinin son hikâyelerine rastlamaktayız. Daha sonra bir takım değişiklikler sonrasında onlar Hawthorne'nin The Scarlet Letter, Melville'nin Typee, Moby-Dick ve Billy Budd, Mark Twain'in Old Times on the Mississippi ve The Adventures of Huckleberry Finn, Henry James'in The American, Portrait of a Lady, ve The Golden Bowl, William Dean Howell'in A Hazard of New Fortunes, Stephen Crane's The Red Badge of Courage, Theodore Dreiser'in Sister Carrie ve An American Tragedy, Sherwood Anderson'un Winesburg, Ohio, Willa Cather'in My Antonia, F. Scott Fitzgerald'ın The Great Gatsby, Ernest Hemingway'in In Our Time ve A Farewell to Arms (Silahlara Veda), William Faulkner'in Absalom Absalom! Ve The Bear, Ralph Ellison'un Invisible Man, Saul Bellow'un The Adventures of Augie March, Bernard Malamud'un The Assistant Flannery O'Conner'in collection A Good Man is Hard To Find ve Parker's Back ve Thomas pynchonun The crying of Lot 49 gibi klasik Amerikan romanları

hikayelerinde yer etmiş, kalıcı bir hale gelmişlerdi. Belirgin Amerikan anlatımı, beklentilerine cevap vermeyen bir dünyaya sürüklense bile kendini bir şekilde algılayan bir figür, belli, her hangi bir atadan yoksun basit ve ayrı bir kişiliğin whitmanes gu geleceği üzerinde odaklanmaktadır. Bu hikayenin can alıcı noktası dünyanın masumiyet veya varlığın saflığına yönelik dünyanın tavrı ile bu masumiyet ve varlığın saflığının dünyaya karşı ne yapacağı konusundaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Thoreau veya Hawells veya The Golden Bowl'ın yazarı Henry James gibi daha iyimser Amerikan yazarları, tecrübenin vesayeti altında Ademi niteliklerin ne derece eğitilebileceğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Ya da Billy Budd'un yazarı Melville ya da Scott Fitzgerald, gibileri de bir anlık olsa dahi masumiyet ya da umudun yayılışının nasıl bir şekilde sıradan varlığın usandırıcı materyallerini başka bir biçime çevirebileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan Hawthorne Stephen Crane veya Hemirgway gibi daha şüpheli ve kötümser yazarlarımız masumluğun hassas olduğu trajik çatışmaları sergilemektedir. Ya da Faulkner'in Absalom'da yaptığı gibi masumluğun oldukça çabuk bir şekilde ruhsal körlüğe götürebileceğini bunun da moral çöktüğe sebep olacağını ifade etmektedir.

Böyleşi keşifler, Ademi kahramanın kendisi tarafından değil fakat aynı zamanda ya eserin bilgili nakledicisi tarafından ya da daha karakteristik olarak kahramanın araştırmasına gittikçe daha fazla kendisini veren ve çatışan anlamları çözme problemine daha da dalan hikâyenin içerisindeki bir kahraman tarafından seçkin Amerikan anlatısında çok sıklıkta yapılmaktadır. Böylece daha sonra suçludan intikam almaya yönelen masum biri olan Melville'nir Kaptan Ahab'ın İsmail'i vardır. Hawthorne'nin Hollingsworth'ın Coverdale'si, Fitzgerald'ın Gatsby'sinin Nick Carraway'i Willa Cather'in Antonia Shimerda'sı ve onun Jim Burden'i vardır. Faulkner'in Thomas Sutpen'sinin Quentin Compson'u, Robert Penn Warren'in Willie Stark'ının da Jack Burden'i vardır. Bütün bunların hepsi Amerikan Ademi'nin böyleşi ahlâki ve ruhsal keşiflerini taşıma amacına hizmet etmektedir. Amerikan Ademi'nin miti, birçok klasik romanın muhteva ve biçimi olan kalıptan daha fazla iş görmektedir. O, ayrıca onların özel yapısında da karar verici olmuştur.

Amerikan Ademi'nin miti ve onun karakteristik anlatımı onun "Rags ta Riches" motifiyle klasik Amerikan başarı hikâyesiyle belli benzerlikler taşır. Bu konuda Benjamin Franklin'in Autobiography si klasik bir ifade olabilir. Her ikisi de nasıl hayatta kalacağını ve çoğunlukla dostça olmayan bir dünyada nasıl başarılı olacağını öğrenmesi gereken yalnız bir kahramanın mesleği üzerinde durmaktadır ve her ikisi de merkezi figürün kendine güvenini tesis eder. Bu, onu dünyanın şartlarıyla kendisini görmesinden ziyade dünyayı kendisinin şartlarıyla tanımlamaya teşvik eder. Fakat Horatio Algers daima kazanırken, Amerikan Ademi çoğunlukla

kaybeder. Ayrıca bu iki efsane, farklı unsurlar üzerinde vurgu yapar. Autobiography içinde Andrew Carnegie dünyada yolunu nasıl bulacağından çok daha az ya kendisiyle ya da dünyayla ilgilenir. Onun karakteri delikanlılığa varmadan önce oldukça iyi gelişmiştir ve onun çevresi, becerinin basit bir şekilde kendisini okuyacağı açık bir kitaptır. Fakat Melville'in Pirre'si gibi Hawthorne'un Hester Arynne'si ve Captain Delano'su kendi kendilerinin veya başkalarının çözmesi gereken, bulunması gereken bulmacalardır.

Amerikan Ademi miti ve kendini inşa etmiş insan miti arasındaki diğer bir farklılık da şudur: Kendini inşa etmiş insan kendini tebrik eden bir duyguyla dolmuş örnek hikâyeler meydana getirmektedir. Halbuki Amerikan Ademi kaygı ve korku duygusuyla dolmuş, ikaz eden hikâyeler üretmektedir. Benjamin Franklin'in kendisi gibi onu takip edenler de başarının peşinde koşan laik, dünyevi hacilardır. Onlar eğer sürprizle karşılaşılsa, bu da onları yükselişinin basitliği ve hızlığı olmuştur. Diğer taraftan, Ademi kahramanlar kutsal olmasa da kendi imtiyazlı maceralı yolculuklarını çok önemli bir his katan kehanetler, gizemler ve mucizelerle dolu bir evrende yaşamaktadırlar. Sadece kendilerini tanımladıkları sadece kendi kaderleri veya hatta kurumların veya değerlerin kaderleri değil fakat aym zamanda bütün Amerikan ruhsal deneyinin kaderi tehlikededir.

Amerikan Ademi mitinin Amerikan romanı üzerinde uygulamış olduğu etki, onun Amerikan şiir sanatına yapmış olduğu aynı derecedeki karar verici etkiyi gölgelememelidir. Ray Horvey Pearce'ın göstermiş olduğu gibi Emerson ve Whitman'dan bu yana Amerikan şiir sanatındaki başlıca iki kaynaktan birisi dramatik bir biçimde Ademi olmuştur. Anne Hutchinson'un bütün erkeklerin ve kadınların kutsal ruh vasıtasıyla tanrıyla aracısız bir ilişki kurabileceğini inancını desteklediğinden dolayı Massachusetts Bay Colony den sanstüre ve sürülmeye uğradığı 1630 ların Antinomian Controversy'sine kadar geriye giden başlangıçlarıyla, Amerikan nazmındaki ademi yol, şiir sanatının başlıca konusunun, şiirlerin yazılmasında ve onun merkezi teyidinde yapıcı olarak şairin önemi olduğu kabul edilmiştir.

- Temel bir stil ve ideal bir tip çeşidi olan Ademi şiir – insanın basit, ayırt eden içe dönüklülüğünü sergileyen bir şiirdir. Kendisinin var olduğu dünyanın görüntüsüyle derhal meydana gelir veya meydana getirilir. Konu olarak bir çok şeyi tartışabilir, bir çok şeye sahip olabilir... fakat daima imalı olarak bir şeyi tartışacaktır. Kendi varlığının ve onu yaratan ve bilgilendiren egosunun hayati gerekliliği. Onun esaslı tartışması, temel konusu; şiir sanatının kendi hayatı olmasıdır. Çünkü insan ilerlerken bilmekte radikal olarak hür olurken ve kendisini inşa ederken sahip olmuş olduğu hangi yükümlülükler olursa olsun, bu hayat, insan kavramını yaşanır kılacaktır.

Bu şiirsel biçim “song of myself” veya Emerson’un “Merlin”i gibi bir şiirle en hızlı bir şekilde bağlantı kurulurken William Carlos Williams, Hart Crane, Theodore Roethke, R.A. Ammons ve en önemli olarak da Wallace Stevens gibi böylesi modern şairlerin şiir sanatım çoğunu muhteşem olarak tanımlamaktadır. Ademi stil, denizin kıyısında şarkı söyleyen bir kız tarafından mükemmel bir şekilde sergilenmektedir. Her nasılsa onun da ötesine gidip, Stevens’in “The Idea of Order at Key West” te yer almaktadır.

Yok oluşunda gök yüzünü en keskin yapan onun sesiydi

O, zamanı onun yalnızlığı ile ölçtü
O, içinde şarkı söylediği dünyanın biricik sanatçısıydı.
Ve o, her ne kimliğe sahip olursa olsun
Deniz şarkısını söylediği zaman
O, kendi oldu, bu onun şarkısıydı
Çünkü yapıcı oydu.

Ademi kişi, bir sanatçı olarak iki biçimde meydana getirilebilir.
Bir yolu, William Carlos Williams’ın Paterson’a ön sözünde teklif ettiği gibi şöyledir:

Ayrıntılardan başlamak
Onları genel bir bütün haline getirmek
Eksik vasıtalarla.....

Diğeri de Hart Crane’nin “Proem”inde yaptığı gibi birleştirici çok önemli bir imajla başlamaktır. Burada kendi epik şiirinin “The Bridge”nin konusu ve sembolü olan köprüye hitap eder:

Nehir senin altından koşarak denize ulaşırken
Çayrlar çimenin rüyasının kurarken
Sen uykusuzsun
En azından bizim üzerimize kıvrılırken Tanrının miti belirir.

Her iki şekilde de son özetlere veya belli sonuçlara bir karşı koyma vardır. A. R. Ammon’un “Corson’s inlet” in kelimelerinde Ademi şair daima çabalamaktadır.

Düzensizliğin daha genişleyen bütyyen kavramalarına,
Genişleyen ufkuna bağlanırken, aynı zamanda
Özgürlüğün tadın çıkarırken ufuk, benim kavramamdan kurtulur
Fakat, görüşüne (hayaline) hiçbir son yoktur....

İnsanın kendi manalarının yapıcısı olduğunu kabul eden ademi şair, bu manaları başlıca şu sebeplerden dolayı önemli olarak kabul eder. Çünkü onlar kişi hakkında yapıcı (üretici) olarak bahsederler. Onların yapıcı kişi (üretici) hakkında söyledikleri şey, hiçbir zaman bitmemiştir. Dünya daima yenidir. Gelecek, geçmişten daha önemlidir.

Böylesi inancın tabii olarak sınırları da vardır. Bir çok eleştirmenlerin belirttiği gibi bu inanç, diğer insanlar pahasına, kişinin fikrini yüceltir. Geleceğin yeniden üretici imkanları için geçmişin tedavi eden değerini reddeder. İyinin bir imajını idealize etmenin hatırı için kötünün önemini dikkate almaz. Fakat bütün bunlara rağmen Ademi inanç, kendinden şüphe duyan, tekrarlanan dönemler boyunca bizim kültürümüzde bir ümit duygusunu canlı tutmuştur. O, kendini uydurmaya çalışan, artan modern baskılar karşısında bireyin demokratik fikrini savunmaya yardımcı olmuştur. Bundan az olmamak üzere (özellikle de onu biraz alayla bakmış olan yazarların eserinde) bu şekilde ifade edilen Ademi inanç ve mit insan tabiatı hakkında – onun tecrübe için susamışlığı, onun incinebilirliği, onun iç iyimserliği – hakkında önemli keşiflere götürmüştür.

Stevens, onu inanç olarak şöyle tanımlamaktadır:
Tekrar yeni başlangıcın hayal gücünde
Realist kişi evet dedi, çünkü evet demek zorundadır
Dedi, çünkü her hayır demenin altında
Evet demek için bir tutku yatmaktadır.
Bu hiç bir zaman değişmemiştir.

Çev: Dr. Abdullah DEMİRCİ

YAYINLAR-TANITMALAR

**“ANADOLU KADIN BAŞLIKLARI”
KİTABI ÜZERİNE**

(Nevin Balta, *Anadolu Kadın Başlıkları*,
Alter Yayıncılık, Ankara 2014, 454 s.)

Kitabın tanıtımına geçmeden önce kadın başlıklarını hazırlayan kültür ortamının tarihî sürecine kısaca göz atmakta yarar görüyoruz.

Türkler, Anadolu’ya yerleştikten sonra, dilleri ve dinleri İslamiyetle Anadolu toplumuna Türk damgasını vurmuşlardır. Türkiye’de toplumun sosyal yapısının temelini, etnik bakımdan bütünüyle Türk olan Oğuzlar oluşturmaktadır. Hazar coğrafyasından Moğol saldırıları nedeniyle Irak,

Suriye ve Anadolu topraklarına göç eden Oğuz Boyları, Anadolu’nun sosyal, siyasi ve etnik yapısını değiştirmişlerdir. Anadolu Selçuk Devleti, XI. yy.dan XIV. yy.a kadar sürmüş, Selçuklular ile Anadolu tamamıyla Türkleşmiştir. Selçuklu idaresi altında bulunan topluluk, esas nüfusu meydana getiren Müslüman Türklerle, Rum ve Ermeniler ile çok az sayıda da Süryanilerden meydana gelen Hristiyanlardı. Bu devlet dağıldıktan sonra, Türkiye tarihinde “Beylikler devri” adıyla anılan devir başlamıştır. Beylikler dönemi XIII.

yy.ın başından XVI. yy.ın başlarına kadar olan dönemi içine alır. Bu dönemde Anadolu'da hüküm süren beyliklerin adedi 10'dan fazla idi. Bu beyliklerden Bursa bölgesine yerleşmiş bulunan Osmanoğulları sonradan büyüyüp kuvvetlenmişler, büyük bir devlet kurarak, tarihin en büyük imparatorluklarından birini meydana getirmişler ve tam 600 yıl saltanat sürmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp yerine 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal ve etnik yapısı büyük oranda Türklere meydana geliyordu. Cumhuriyet döneminde ülkedeki yabancı azınlıklar Osmanlı dönemindeki kadar çok değildi. Anadolu topraklarını yurt edinen Türklere, yüzyıllar boyunca dil, gelenek, görenek, giyim kuşam kültürlerini ve hayat tarzlarını Orta Asya'dan getirdikleri biçimiyle korumaya özen göstermişlerdir. Avrupa ülkeleriyle ve komşu ülkelerle ilişkilerin artması kültür, hayat tarzı ve giyim kuşamda değişimlere yol açmış, özellikle Tanzimat'la başlayan bu etki Cumhuriyet'le kendini daha fazla göstermeye başlamıştır. Günümüzde ise geleneksel giyim biçimleri yalnız kırsal kesimde ve köylerde varlığını sürdürmektedir.

Milletlerin hayatında geçerli olan ve gelenek hâlinde devam eden her türlü duygu, düşünce, inanç, sanat ve hayat tarzının tamamına "kültür", bunun tarihi seyri içinde ele alınıp incelenmesine de "kültür tarihi" adı verilir. Bu tanımdan hareketle Türk kültür tarihinin Türk boy ve budunlarının tarih sahnesine çıkışlarından günümüze kadar devam eden geniş bir zaman ve mekândaki faaliyetlerini kapsadığını söyleyebiliriz.

Türk kültürünün zenginliği, kuşkusuz yaşanan coğrafyalardan ve yaşanan büyük tarihsel olaylardan kaynaklanmaktadır. Doğup büyüdüğümüz coğrafyada, bize değerlerimizin çoğunu öğreten, yaşatan kültürümüz, aynı zamanda kişisel kimliğimizin bir parçasıdır. İşte kültürel kimliğimizi yansıtan giyim-kuşam alışkanlıklarımız, tarih boyunca durağan olmayan ve zamana uyum sağlayan gelişim göstermiştir. Yüzyıllar boyunca aynı geleneksel çizgiyi koruyan Türk giyimi, Türk yaşam şeklinin, kültür ve felsefesinin bir yansımasıdır. Türk toplumunun giyim kültürü, Türk düşünce ve yaşam tarzına bağlı bir gelişme seyri gösterir. Atlı göçebe yaşamı sürdüren atalarımızın zorlu doğa koşullarına uyum sağlamak için yarattığı giysi ve başlıklar zamanla tüm dünya uluslarına örnek olmuş, birçok ülkede benimsenmiştir. Ata binen göçebe Türklere, hareket serbestliği sağlayan pantolonu tasarlayarak tarihin en gelişmiş aşamasını kaydederler. Bozkırın tipik elbisesi olan ceket-pantolon biçimindeki bu dikişli giysi, ata binen tüm Orta Asya milletlerince benimsenmiştir. Çin toplumu, pantolonu ilk kez Orta Asya Türklere görünür kullanmaya başlar. Türk süvari giysisi olan ceket, pantolon, Hun başlığı ve çizme, atlı birlikler aracılığıyla Çin'e girer. Montandon, kalpağın İranlılara Türklere geçtiğini, çizmenin de Çin'e ve Avrupa uygarlığına Orta Asya Türklere geçtiğini kaydetmektedir.

Bugünkü modern giyimin ilk tipi olan Türk bozkır giyim tarzı, Çin'de M.Ö. 4. yy.dan, Avrupa'da M.S. 5. yy.dan, Bizans'ta 6. yy.dan itibaren Türklerden dünyaya yayılmıştır.

Tarih içinde giyim kültürü incelendiğinde her toplumun yaşadığı coğrafya, yaşam biçimi, günlük uğraşları, değerleri, giyilen giysilerin biçim ve çeşidini bunlara ek olarak takı-aksesuar ve makyaj biçimlerini etkilediği görülmüştür. Anadolu'da kadınların başlığa sargı sarıp bağlaması evlilik işareti idi. "Başını bağlama" anlamının buradan geldiği kabul edilmektedir.

Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca Asya, Avrupa, Afrika, Mısır ve Mezopotamya kültür yollarının kesiştiği bir merkez olan Anadolu, Orta Asya'dan 9. yüzyıldan itibaren gelmeye başlayan Oğuz, Türkmen boylarının yurt tuttuğu topraklardır. Oğuzların bugünkü kültürel temellerini 9. yy.da attığı Anadolu kültüründe egemen kültür Türk kültürüdür. Toplumların giyim kuşam kültürleri, bu kültürün taşıdığı toplumların değer yargıları, inançları, töreleri, gelenek ve görenekleri, ekonomik yapıları, estetik ve sanatsal özellikleri vs. hakkında bilgi verir. Giyim kuşam kültürü obje, renk ve biçimin oluşturduğu karmaşık bir yapıya sahiptir

Giyim kuşamlar bütün özellikleriyle bir kültür ve sanat olayıdır. Anadolu insanının, manevi dünyasını yansıtan biçim ve motiflerle bezeli giyimler, aynı zamanda onların törelerine bağlı kalmalarına da yardım etmiştir. Orta Asya'dan gelip Anadolu'yu yurt tutan Türklerin giyim kuşam geleneği Anadolu yerli giyim kuşam geleneğiyle yoğrularak şekillenmiştir. Anadolu Türk giyim kuşam geleneği, malzemesi, biçimi ve bezemesiyle Türk halk kültürünün zengin kaynaklarından biridir.

Türklerin giyim kültürü de tarih boyunca değişmeler kaydetmiştir. Orta Asya göçebe Türk toplumunda kadın ve erkek benzer giysileri giyerdi. Türkler Anadolu'ya ayak bastıktan sonra da geleneksel giyim biçimlerini devam ettirmişler; ancak karşılıklı kültür alış verişiyle yeni coğrafyada hem etkilenmişler hem de etkilemişlerdir. Orta Asya Türk giyim geleneğini tüm özellikleriyle sürdürüp gelecek kuşaklara aktaranlar ise Anadolu Selçuklularıdır. Türklerin Orta Asya'da kullanmakta oldukları ve Anadolu'ya göç ettikten sonra da kullandıkları deri ve astragan başlıklar Haçlı Seferleri ile Avrupa'ya taşınarak yayılmıştır. Öte yandan Orta Asya step toplumunun geliştirdiği pantolon da Türklerin Avrupa'ya taşıdığı bir giysi olarak bilinir.

Atlı göçebe giyimi olan Türkmen giyimi; pantolon nedeniyle ata rahat binmeyi, bir yerden başka bir yere uzun yürüyüşlerle göçleri kolaylaştıran bir giyim tarzıdır. Evde, tarlada, dağda, ovada rahat çalışmayı, doğa koşullarına karşı korunma olanağını sağlayan bu Türk giyim biçimini her kuşak kendinden önceki kuşağı izleyerek günümüze taşır.

Türk giyim kuşam kültürü kalitesi, motif zenginliği, canlılık ve zarafeti ile Anadolu insanının hayat tarzını, dünya görüşünü büyük ölçüde yansıtır. Giyim-kuşam anlayışında zamana göre değişim olabilir. Bu değişim,

malzemede, işçilikte ve yaşanan günün modalarından etkilenmede gözlemlenmektedir.

İnsanın giyinme isteği ve arzusu tarih süresi içinde çeşitli değişiklikler göstermiştir ve her devirde değişime uğramıştır. Bu değişiklikler daima sosyal hayatın değişmesiyle paralel olarak gelişmiş ve değişmiştir. Düğüne, bayram yerine, devlet dairesine giden bir insanın giyimiyle günlük ve iş giyimi arasında farklılıklar vardır. Türk insanı özel günlerde giydiği giysinin adına “ellik”; çalışırken, günlük giydikleri giyimlere de “günlük” demiştir.

Türk düşünce ve hayat tarzına bağlı olarak şekillenen Türk giyimi, kadın başlık ve başörtüleri zamanla yüksek ve sanatsal bir düzeye ulaşmış, gündelik kullanıma göre zenginlik kazanıp, estetik ve kalıcı bir değer oluşturmuştur. Türk el sanatlarında en güzel eserlerin verildiği yer hâlâ günümüze ulaşan örnekleriyle Anadolu coğrafyasıdır. Türk el sanatlarından olan yazmacılık sanatının bugün elimizde kalan örnekleri, Osmanlı İmparatorluğu döneminin XVI., XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıllarına ait örneklerdir. Anadolu’da hâlen devam eden yazmacılık sanatında açık ve hareketli hayvan figürlerine, özellikle geyik figürleri ile meydana gelmiş kompozisyonlara çoğunlukla rastlanmaktadır. Orta Asya’dan Anadolu’ya, günümüze kadar devam edegelen bu hayvan üslûbunun halk sanatının bir kolu olan yazmacılıkta görüldüğü gibi, ayrıca halk edebiyatına da konu olduğu bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadın ve erkekler, toplumsal statülerine ve dinlerine göre giyinmekteydiler. Üç kıtaya yayılmış olan imparatorluk sınırları içindeki halklar kendi hayat anlayış ve giyim tarzlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Yüzyıllardır Türk kadınının evli, bekâr ya da dul oluşunu belirleyen ve bir anlamda çevreyle iletişimi sağlayan başörtü ve başlıklar, evde, tarlada çalışma sırasında, çarşı pazarda, düğün, gezme ve günlük yaşamda kullanma şekilleriyle olağanüstü zenginlik oluşturur. Diyebiliriz ki kadınların örtünme biçimlerinin ve süslerinin renk, model ve kumaş zenginliğinin oluşmasında yaşantılarındaki zaman ve mekânlar belirleyici öğedir. Göçebe Türklerin tarlada doğa şartları içinde çalışan kadınlarının soğuk, sıcak, yağış gibi koşullara uyum sağlamak amacıyla ihtiyaç duyduğu başörtüsü, zamanla dinî, sosyal, siyasi içeriklere bürünerek günümüzdeki çeşitliliği ve zenginliği meydana getirir. Düğünde geleneksel baş bağlama biçimi ile süslenen gelinle, sokakta geleneksel başörtüsüyle gezen genç kız, evli ya da dul kadın, örtünme biçimini açısından kuşkusuz birbirinden farklıdır. Evli kadın, dul kadın, genç kız ve nişanlı kızın başörtüleri ve baş süslemeleri, onların sosyal konumları ve ekonomik düzeylerini yansıtır. Sadece geleneksel yaşam biçimlerinde görülen bu farklar günümüzde ortadan kalmış olmakla birlikte yerini, fakir, orta hâlli ve zengin kadın başörtü ve eşarplarına bırakmıştır.

Nevin Balta'nın Alter Yayıncılık tarafından basılan *Anadolu Kadın Başlıkları* (Ankara 2014, 454 s.) adlı eseri, yüzyıllardır devam edegelen giyim kuşam kültürümüzün toplumun siyasi ve sosyal yaşamını yansıttığı gibi kadının da sosyal statüsü ve ekonomik gücü hakkında çevresine bilgi verdiğini gözler önüne sermektedir. Giyim-kuşam kültürünün hangi koşullar altında meydana geldiği ve günümüze kadar ne tür değişimler geçirdiği hakkında ayrıntılı bilgiyi bu eserde bulabilirsiniz.

Eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm; "İslamiyetten Sonra Kadının Örtünmesi, Sosyal Konumu ve Türklerde Kadın", İkinci Bölüm; "Türklerde Yaşam Biçiminin Giyime Etkileri, Dokumacılık Kültürü, Kadın Başlık ve Başörtüleri", Üçüncü Bölüm; "Osmanlıda Örtünme Anlayışı" ve Dördüncü Bölüm; "Ege ve Marmara, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Trakya Bölgelerinde Yöresel Kadın Başlık ve Başörtüleri" başlıkları altında ele alınmıştır.

Kitabın sonunda ise kadın başlık ve başörtülerine ilişkin tüm terimlerin açıklandığı bir "Sözlük" bölümü yer almaktadır. Eser, bu yönüyle yüzyıllardır âdeta canlı gibi yaşayan ve günümüze kadar gelen giyim-kuşam kültürümüze ait tüm adlandırmalar ve kavramlar hakkında bilgi vermektedir.

Eser kadın başlıkları ile kadın giyim kuşamı arasında sağlam bir bağ kurmakta, yöresel farklılıkları, malzeme çeşitliliğini, estetik anlayışı etkili bir şekilde ortaya koymaktadır. Gönül isterdi ki resimler renkli basılsın kitabın büyük ilgi göreceğine inanıyorum. Bu ilginin satışa yansmasıyla ikinci baskımın renkli yapılması mümkün olacaktır.

Bazı konuların farklı disiplinler tarafından incelenmesi yararlı sonuçlar veriyor. Nevin Balta, *Anadolu Kadın Başlıkları*'nı kültür, iletişim ve dil bilimi penceresinden inceleyerek giyim uzmanlarına farklı ışıklar tutmasını bilmiştir. Başlıklarla ilgili söz varlığımızın ortaya konulduğu eserde, Türk İslam toplumunda kadının sosyal konumu ve ekonomik durumu ile kıyafeti arasındaki bağların kurulması sağlanmıştır. Yüzyıllardır toplumların, devletlerin geçirdiği, siyasi, sosyal ve dinî süreçlerin kadın giyimine ve başlık ve başörtülerine yansıdığı gözler önüne serilmiştir. Günümüzden yaklaşık iki ya da üç yüzyıl önce çarşıda pazarda dolaşan kadının giyim kuşam ve başörtüsü ile bugünkü görüntüsü arasındaki farklar; toplumun geçirdiği siyasi ve sosyal değişim zemininde başarı ile anlatılmıştır. Halk bilimcilerin, sosyal bilimcilerin, giyim uzmanlarının okuması gereken bir eser.

Nail TAN

HAYRETTİN İVGİN'DEN YENİ KİTAP: “DERİN MİTOLOJİ”

(Hayrettin İvginin, *Derin Mitoloji*,
Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2013, s.264)

Değerli araştırma ve çalışmalarıyla Türkoloji çevrelerinin tanınmış isimlerinden biri olan Hayrettin İvgin'in son çalışmalarından “Derin Mitoloji” adlı kitabı basımdan çıktı. Ankara’da “Kültür Ajans” Yayınlarından gün yüzünü gören eserde, “*Türk Mitolojisinde Deniz, Anadolu Halk Kültüründe Lokman Hekim İnanışı, Anadolu İnançlarında Ateş İyesi, Nuh Tufanında Gemiye Binmeyen Ucubilik'lerle İlgili Mitolojik Anlatılar, Kur'anda Geçen Harut ve Marut Anlatısının Halk Hikayeleri ve Edebiyatındaki Yeri, İnanışlarda Kutsallıkta 7 Sayısının Sembolik Anlamları, Türk Dünyası Kültüründe Bazı Mitolojik Hayvanlar, Dabbetü'l-Arz, Mitolojik Çıkaşlı Geleneklerde Bahar Bayramları, İnanışlarda Söylencelerde Turna Kuşu ve Göç Yolları, Mitolojik Vak Vak Ağacı ve Kültürel Yansımaları, Hıdırellez ve Mitolojik Kökleri, Ashab-ı Kehf (Mağara Arkadaşları) Yedi Uyurlar, Miraç ve Kab-ı Kavseyin, Burak, Erbaın'den Nevruz'a Nevruz'dan Hıdırellez'e*” gibi konular ele alınıyor.

Ulusal ve uluslararası 250'yi aşkın bilimsel bildirisi bulunan İvgin, kitabın künyesinde “*Mitoloji bir ulusun toplumsal hafızasıdır. Bu kitap; sonsuz ve derin mitolojik kültüre sahip ülkemizin kimi konularını içeren bir eserdir. Mitoloji, tanrı anlatıları veya eski dönemlerin kutsal metinleri midir? Mitoloji, bazılarının söylediği gibi keşfedilmeyi bekleyen, gizlerden oluşan anlatılar mıdır? Dünya kültürünün temelini oluşturan, hayal gücünün alabildiğine sınırsız kötü bir yansıması mı? Nedir bu mitoloji? Mitoloji, bir ulusun toplumsal hafızasıdır. Eğer mitolojiniz yoksa toplumsal hafızanız, hatta ulusal bilinciniz de yok demektir. Mitoloji, medeniyet hafızasının müzesidir. Bu müze, toplumların halk belleğinde saklıdır ve o bellekte sergilenmiştir. Doğu medeniyetine ait olup Batı medeniyetiyle de dirsek teması olan Türkler, dünya mitolojisinin pek çok konusunun içinde doğrudan yer almaktadır. Batılı mitologlar artık bu gerçeği ifade etmektedirler. Bu kitap; sonsuz ve derin mitolojik kültüre sahip ülkemizin kimi konularını içeren bir eserdir. Tabii ki, mitolojinin konuları bu kadar değildir. Elinizdeki kitapla; dünyanın yaratılış*

öyküsü kozmogoni ile dünyanın sonu eskatoloji arasında yer alan unsurların bazıları ile tanışmak imkânını bulacaksınız." diyor.

İnançlarda, söylencelerde, folklorda, geleneklerde var olan mitolojilere yer verilen 264 sayfalık kitap, 2013 yılının sonunda gün yüzünü gördü. Kitabın önsözünde batı üniversitelerinde mitolojinin ders olarak okutulduğunu vurguluyarak, konunun önemine dikkati çeken İvgin, derin bir mitoloji kültürüne sahip Türk kültürünün kimi konularını kapsayan bir eser olduğunun altını çiziyor. İvgin, okuyucunun bu kitapla, dünyanın yaratılış öyküsü kozmogoni ile dünyanın sonu eksatoloji arasında yer alan unsurların bazıları ile tanışma imkanı bulacağını ifade ediyor.

Ekli fotoğraf, dipnot ve kaynaklarla zengin bir bilgi ve yaklaşımla konuya eğilen İvgin, metodolojik ve konuyu irdeleme bakımından da çok değerli ve yeni bir bakış açısı getiriyor. Eser, konuyla ilgilenen uzmanların, talabelerin ve okuyucuların mutlaka kütüphanesinde bulundurulması ve okunması gereken bir yapıt niteliğinde.

Kimdir Hayrettin İvgin?

Hayrettin İvgin Samsun'un Vezirköprü İlçesi'nde dünyaya geldi. 1966 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Öğretmenlik, yöneticilik, müdürlük vb. görevlerde bulunduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı'nın üst düzey yöneticilerinde görev yaptıktan sonra emekli olmuştur. Eğitim, şiir, edebiyat, folklore, halk edebiyatı, deneme, eleştiri, tanıtma, genel kültür, mitoloji, siyaset bilimi konularında 57 kitap, 2.000 yazı yazmış, 250'ye yakın ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda bildiri sunmuştur. 2009 yılında dünya edebiyatına yaptığı katkılar nedeniyle Rus Edebiyat Akademisi tarafından kendisine "Puşkin Edebiyat Ödülü"ne layık görüldü. Azerbaycan Yazarlar Birliği, Azerbaycan Aşıklar Birliği, Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği, Azerbaycan Türk Dünyası Uluslararası İlimler Akademisi üyesidir. Ankara'da Kültür Çağlayanı adında bir edebiyat dergisi yayınlamaktadır.

Nail TAN

TEKİRDAĞ ÇOCUK OYUNLARI ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. Erman Artun tarafından hazırlanan “Tekirdağ Çocuk Oyunları Araştırması” yazarın 1992 yılında yayımlanan ikinci kitabıdır. 43 sayfadan oluşan kitap; önsöz, “Tekirdağ Çocuk Oyunlarının Değerlendirilmesi”, “Tekirdağ Çocuk Oyunları” ve kaynak kişi listelerinin yer aldığı bölümlerden oluşmaktadır.

Çocuk oyunları ve bunların gelenek içerisindeki durumları halk kültürünün ilgili alanlarından biridir. Geleneğe dair izler barındırmasının yanı sıra milletler arası etkileşimleri de yansıtması sebebiyle çocuk oyunları, sosyo-kültürel bakımdan dikkate değerdir. İletişim araçlarının artması ve yaygınlaşması oyunlara bir yandan çeşitlilik kazandırmış diğer yandan unutulup kaybolmalarına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan araştırma ile 103 çocuk oyunu derlenmiş ve gelecek kuşaklara iletilmek üzere kayıt altına alınmıştır.

Çalışmanın başında çocuk oyunlarının eğitici işlevinden, kökeninden, geçmiş ve gelecekle olan tarihi ve kültürel ilişkilerinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda çocuk oyunları gönül eğlendirenler, akıl yeteneklerini geliştirenler, beden yeteneklerini geliştirenler şeklinde tasnif edilmiştir. Ayrıca oynanış şekillerinde göre de atlayarak, sıçrayarak, koşarak oyunlar, ustalığa ve zekâyâ dayalı oyunlar, araçsız zekâyâ dayalı oyunlar olarak gruplara ayrılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde Tekirdağ yöresine ait oyunlar sıralanmıştır. Derlenen oyunlar, kaynak kişilerin anlatımına bağlı kalınarak oyunun icra edilişi, oyunu oynayan kişi sayısı, oyunun oynandığı yer, oynanan zaman, kazananın alacağı ödül ya da kaybedenin cezasının ne olacağı, oyunlarda söylenen sözler, sayışmacalar bakımından ele alınıp incelenmiştir. Bu bölümde oyunlara dair çeşitli çizimlerle anlatım etkili kılınmıştır. Ayrıca oyunlarda kullanılan tekerlemelere de yer verilmiştir. Çalışma kaynak kişiler listesi ile sona ermektedir.

Oynandığı toplumun kültürel hayatının bir parçası olan ve yüzyılların süzgecinden geçerek şekillenen, günümüzde bir kısmı unutilan, bir kısmı oynanmaya devam eden çocuk oyunları Tekirdağ Çocuk Oyunları isimli bu çalışmayla baki kılınmış ve yöre folkloruna ait önemli bir çalışma olarak yerini almıştır.

Begüm KURT

TEKİRDAĞ HALK OYUNLARI ARAŞTIRMALARI

Türk halk edebiyatı ve halkbilimi alanlarında yapmış olduğu çalışmalarla yol gösterici olan Prof. Dr. Erman Artun'un 1992 yılında yayımlanan "Tekirdağ Halk Oyunları Araştırması" 48 sayfadan oluşmaktadır.

Halk oyunları ilkel insanın din ve büyü ile ilgili ritüelleri üzerinde şekillenmiştir. Değişen zamanla birlikte ortaya çıkış nedeni unutulmuş kutsallık ifade etmeyen, yalnızca eğlence amaçlı danslara dönüşmüştür. Bu şekilde halk kültürünün önemli kısımlarından birini oluşturan halk oyunları Türk âdet ve geleneklerini, inanışlarını, davranışlarını sergiler hareketlerdir.

Prof. Dr. Erman Artun, konumu nedeniyle Tekirdağ halk oyunlarının büyük bir çeşitlilik gösterdiğini belirtmiştir. Tarih boyu yaşanan göçlerle Anadolu'dan Balkanlara, Balkanlardan Anadolu'ya taşınan bu oyunlar milli kültürün bir parçası olarak Türk tarihine, töresine kısacası atalarımızdan kalan mirasa kaynaklık etmektedir.

Araştırma yirmi yılı aşkın bir sürede incelenen 39 halk oyununa dayanmaktadır. Çalışma Prof. Dr. Erman Artun tarafından büyük bir birikim olarak nitelendirilen Türk folkloru ve onun bir parçası olan Tekirdağ folkloru ile ilgili genel değerlendirmelerin yapıldığı, yöre halk oyunlarının tarihi süreç içerisindeki gelişim şekli ve oyunların menşei hakkında bilgi veren "Tekirdağ Halk Oyunlarının Değerlendirilmesi" bölümü ile başlamaktadır. Bu bölümde Tekirdağ ve Trakya halk oyunları; karşılama törenlerinde oynanan oyunlar, ağırlama törenlerinde oynanan oyunlar ve uğurlama törenlerinde oynanan oyunlar olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Yapılan değerlendirmelere ek olarak araştırmanın yöntem ve amacı belirtilmiştir.

İkinci bölüm yörede oynanmakta olan oyunların sıralandığı "Tekirdağ Halk Oyunları" başlıklı bölümdür. Burada oyunlar; öyküleri, oynanış şekilleri, yapılan figürler ve müzikleri bakımından ele alınmıştır. Oyun çeşitliliğine bakarak yörenin halk oyunları yönünden çok zengin olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın diğer ana başlığı "Tekirdağ Halk Oyunlarında Giysiler"dir. Bu bölümde öncelikle kadın giysileri tanıtılmıştır. Grep, fistan, cepken, şalvar, bindallı, kuşak, hırka, peşli, kırmalı entari, çetlik, çorap, ferace, şalta, çarık, urgani, nalin, kalaş kundura, para kesesi, yağlık, fita, üç etek, mendil ve ziynet eşyaları kadın giyiminde kullanılan eşyalardır. Kadın giysilerinin ardından erkek giysileri tanıtılmıştır. Yöre erkeklerinin kullandıkları giysiler ise sarık, fes, tata, mendil, çerçeve, yağlık, gömlek, cepken, ceket, potur, uçkur, kuşak, palto, çorap, tulumbacı, çarık ve para şeklindedir. Bazı giyim eşyalarının kadın ve erkeklerde ortak olduğu gözlenmiştir. Giyim-kuşam

kültürüne ait detayların yer aldığı bu bölüm maddi kültür unsurlarının kayıt altına alınması bakımından önemlidir.

Tekirdağ Halk Oyunları Araştırması, tespit edilen oyunlarda yararlanılan sözlü kaynaklar listesi ile sona ermektedir. Geleneksel yaşama dair kültür unsurlarının kayıt altına alındığı bu araştırma oldukça yararlı bir kaynaktır.

Begüm KURT

GÜNÜMÜZDE ADANA ÂŞIKLARI GELENEĞİ (1966-1996) VE ÂŞIK FEYMANİ

Türk halk edebiyatı ve halkbilimi alanlarında vermiş olduğu çok sayıda eserle önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Erman Artun'un konuyla ilgililerin kitaplığına kazandırdığı eserleri arasında yer alan, "Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymani" isimli çalışması, 1996 yılı Mart ayında Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Adana kültür varlığının önemli bir kısmını teşkil eden âşıklık geleneği, geleneğin uzantısı olup geçmişten gelecek kuşaklara geleneğin töresini, kurallarını ve bilgi birikimini aktaran bir kaynaktır. Âşık edebiyatı gücünü sözlü kaynaklardan alır. Halkın toplumsal ve bireysel çarpıklıklar karşısındaki tavrı, çeşitli beğenileri, acıları, mutsuzlukları, hayalleri, ilahi aşkı arama çabaları âşık edebiyatı ürünlerinde dillendirilir.

1966 yılında gerçekleştirilen Konya Âşıklar Bayramına kadarki süre zarfında pek çok âşığın unutulduğunu tespit eden Prof. Dr. Erman Artun, bu sebeple Adana âşıklık geleneği ile ilgili bu araştırmasının başlangıç noktası olarak Karacaoğlan'ı gösterir. Unutulan âşıklar sebebiyle oluşan bilgi eksikliği ile çalışmasını 1966 ile 1996 yıllarını kapsayacak şekilde sınırlandırmıştır. Çalışmayı tetikleyen noktalardan biri âşıkların ölümünden sonra kaybolan şiirlerini bu tehlikeden kurtarma isteğidir. Bu çerçevede 30 eski âşığın varlığı kaydedilmiştir.

Âşıklık geleneğinin devam ettiği az sayıda ilden biri olarak gösterilen Adana'da âşıklık geleneği ile ilgili detayların kayıt altına alındığı çalışma, yazarın 1991 yılında başlayan araştırmalarına dayanmaktadır. Prof. Dr. Erman Artun, öncelikle âşık kimdir? sorusuyla bir tanıma varmayı amaçlamış, ardından âşıklık geleneğinin çerçevesini belirlemiş, yöre-âşık ilişkisine dikkat çekerek geleneğin oluşumuna ve sürekliliğine dair çıkarımlarda bulunmuştur.

Uzun ve titiz bir çalışmanın ürünü olan eser, 540 sayfa ve ek olarak verilen fotoğrafların yer aldığı 9 sayfa ile toplam 549 sayfadan oluşmaktadır. Üç ana bölüme sahip olan çalışmanın giriş bölümünde, Adana âşıklık

geleneğini hazırlayan halk şiiri geleneğinin kültürel değişim ve gelişim bakış açısıyla sınırları belirlendikten sonra birinci bölümde genel çizgileriyle yaşayan Adana âşıklık geleneğinden bahsedilmiştir. “Genel Çizgileriyle Yaşayan Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996)” başlıklı birinci bölümde âşıklık ve âşıklık geleneği bağlamında, yaşayan geleneğe dair bir değerlendirme yapılmış, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen 32 âşık sıralanmıştır. Bu bölümde ayrıca Adana âşıklık geleneğinde âşıklığa başlamanın nedenleri, geleneğe bağlı bir kural olan, âşıkların “tapşırma” adını verdikleri mahlas alma ve sazın gelenek içerisindeki yeri belirlenerek âşıklar saz çalıp-çalamamalarına göre gruplandırılmış, geleneği daha sağlıklı değerlendirebilmek için Adanalı âşıkların eğitim durumları ve geçim kaynakları hakkında bilgiler verilmiş, Adanalı âşıkların hedef kitleleri ve geleneğin geleceği hakkındaki görüşlerine değinilmiştir. Bu bağlamda vurgulanan konulara çağdaş bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü Adana âşık toplantıları ve âşık fasıllarına ayrılmıştır. En az iki aşğın, dinleyici huzurunda ya da herhangi bir yerde, belirli kurallar çerçevesinde saz ve sözle birbirlerini denemeleri olan atışmaların gelenekteki önemine dikkat çekilmiş, bu toplantıların atmosferine değinilmiştir. Buna ek olarak Adanalı âşıkların, âşık fasılları ile ilgili yorumları ve örnekler ışığında bu fasılların en renkli bölümlerinden askı asmak-askı indirmek ya da muammanın gelenekteki uygulamaları ve yine örneklerle âşık fasıllarının bölümleri sıralanmıştır.

Adana âşıklık geleneğinde önemli bir yeri olan, yazarın deyimiyle âşıklığı tam anlamıyla kavramış, şiiriyle bütünleştirmiş olan Âşık Feymani ile ilgili olan üçüncü bölümde ise aşğın kimliği, âşıklığı, şiirlerinin biçim, üslup ve içerik özelliklerine yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda badeli bir âşık olan Feymani'nin hayatı ve şiir anlayışı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışma Âşık Feymani'nin şiirleri, şiirlerin dizini, atışmalarından örnekler, sözlük, yazılı ve sözlü kaynaklar listesi, genel dizin ve fotoğrafların yer aldığı ek kısmıyla sona ermektedir.

Günümüz Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymani isimli bu eser, Prof. Dr. Erman Artun'un alanına getirmiş olduğu yeni bir solukla kaybolmaya yüz tutan geleneğin gelecek kuşaklara aktarımını çağdaş bir yorumla okuyuculara sunmuş olduğu bir kaynaktır.

Begüm KURT

OLAYLAR

PROF. DR. NİMETULLAH HAFIZ'A YAŞAMA BOYU “ÜSTÜN HİZMET ÖDÜLÜ” VERİLDİ

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Genel Başkanı Prof. Dr. Nimetullah Hafız, merkezi Ankara’da bulunan Türkiye Yazarlar Birliği’nin, her yıl ilim ve sanat hayatımıza uzun süreli katkılarından ötürü hizmet sunanlara layık gördüğü “Üstün Hizmet Ödülü”ne layık görüldü.

Kendisini bu anlamlı ödüle layık gördükleri için Türkiye Yazarlar Birliği'ne teşekkür eden Hafız, ödülünü Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı ve hükümet sözcüsü Bülent Arınç'ın elinden aldı. Ödülde, “Yılın Üstün Hizmet Ödülü - Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Balkanlarda Türkoloji araştırmalarının akademik mahiyet kazanması istikametindeki örnek ve kurucu gayretlerinden ötürü, Türkiye Yazarlar Birliği'nce yılın kültür adamı seçilmiştir” denildi. 1980 yılından itibaren her yıl düzenli olarak verilen Türkiye Yazarlar Birliği ödülleri, bu sene Türkiye Yazarlar Birliği'nin Genel Merkezinde, saat 11.00’de başlanan törenle sahiplerine verildi.

**Türkiye
Yazarlar
Birliği**

**2013 Yılı
"Yılın Yazar,
Fikir Adamı ve
Sanatçıları"
Ödülü**

1939'da Prizren'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimi Prizren'de tamamlandı. Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nin Şarkiyat Bölümü'nde iki yıl okuduktan sonra Sarayevó Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü'nde (Türkçe, Arapça ve Farsça) devam etti ve Akademik Nedim Filipović'in yanında öğrenim aldı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Prof. Dr. Faruk Timurtas yanında doktora çalışmaları yaptı ve "Prizren Türk Halk Edebiyatı Metinleri ve Ağır Hususiyetleri" adlı doktora tezi ile doktorasını aldı. Pristine Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü'nde doçent, aynı üniversite ve aynı bölümde profesör oldu.

Ösküp'te çıkan "Birlik" gazetesinde çalıştı. 1973'te kurulan Pristine Üniversitesi'nin temel taşları olan Felsefe Fakültesi'nde Şarkiyat Bölümü'nün kurucuları arasında yer aldı. Pristine Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kurucu Başkanı ve bölüm başkanı görevinde bulundu. Pristine Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde eğitimden sorumlu dekan yardımcılığı yaptı. "Çevre" dergisinin baş ve sorumlu yazarlığını yaptı. Almanya ve Türkiye'de çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyeliği yaptı.

Prizren Belodiyesi Tarih Yayımları Kurumu Kurumu Osmanlı Yazmalar Kütüphanesi kurucusudur. Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'nin (BAL-TAM) kurucularındandır. Yugoslavya Türkologlar Birliği'nin kurucu başkanıdır. Halen Pristine Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü emekli öğretim üyesi olarak çalışmakta ve BAL-TAM'ın daimi başkanı görevinde bulunmaktadır.

2013 yılında TYB'nin *üstün hizmet* dalında ödüle layık görüldü.

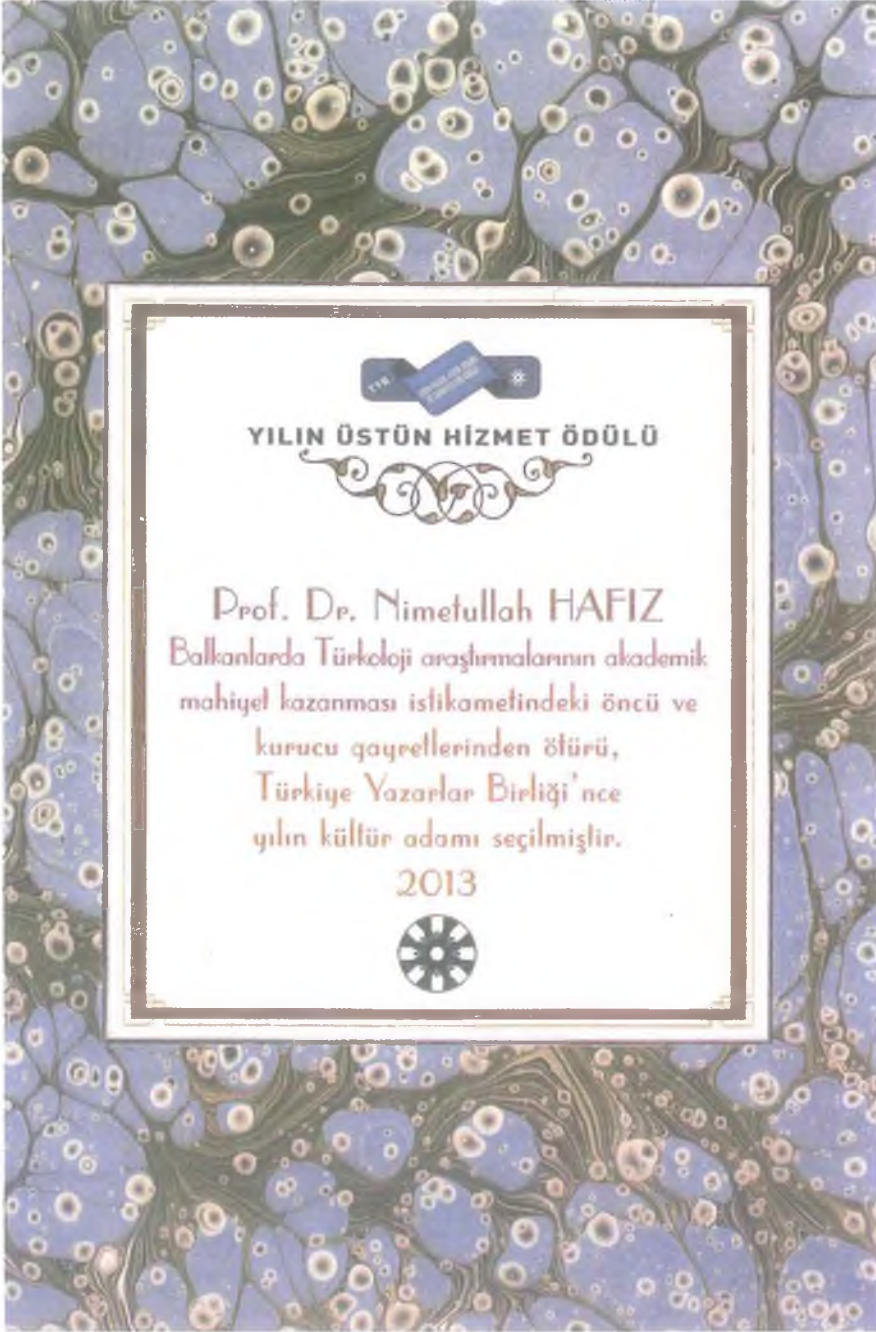
Eserleri: Günaydın (Şiirler-1964), Ana Kocağı (Şiirler-1983), Yugoslavya Türk Şiirinde Atatürk (1983), Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri (1985), Ağık Ferik, Hayatı ve Eserleri (1986), Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi (Cilt I, II, III), Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi (Cilt I, II, III), Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri (1989), Bulgaristan'da Türk Halk Edebiyatı Metinleri, I. H. Cilt (1990), İtza Mallos, Hayatı ve Eserleri (1999), Dr. İbrahim Temo, Atatürk'ü Niçin Severim (Hazırlayan, 2001), Yusuf Kerim, Hayatı ve Eserleri (2006), I. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri (Hazırlayan, 2001), II. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri (Hazırlayan 2007), Sabri Fata, Hayatı ve Eserleri, I. Cilt (2010), III. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri (Hazırlayan, 2011), IV. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri (Hazırlayan, 2011), Mehmet Suphi, Karındağ ve Ordusu (2012), Prizrenli Tecelli Divanı (2012), Prizren Türk Ağzının Özellikleri (İncelemeler, Metinler, Sözlük) (Baskıda)

Prof. Dr. Nimetullah
Haliz

ÜSTÜN HİZMET

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Kültür ve Turizm Bakan yardımcısı Abdurrahman Arıcı, BBP Genel başkanı Mustafa Destici, Milli Kütüphane Genel Müdür Yardımcısı Fikret Komser'in katılımının olduğu Ödül Törenine merkez ve şubelerin yönetim kurulu üyeleri ile birlikte ödül alan değerli konuklar ve seçkin bir davetli topluluğu da katıldı.

TYB Genel Başkanı Hicabi Kırlangıç, “TYB bir gelenek oluşturdu. Her yıl bir önceki yılın, yazar, fikir adamı ve sanatçıları belirliyoruz. 36 yıllık bir kuruluş olarak bunu 35 yıldır yapmaya çalışıyoruz. Kültür dünyamıza ışık tutacak olan eserleri seçmeye çalışıyoruz. İnşallah bu ödül sahipleri de kültür dünyamıza ışık tutacaktır.” dedi.

T. C. Devlet Bakanı Sayın Bülent ARINÇ “2013 Yılı Yazar Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülleri” töreninde Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ’a Üstün Hizmet Ödülü’nü takdim ederken.

TYB Şeref Başkanı D. Mehmet Doğan ise “Her yıl verdiğimiz eserlerle Türkiye’nin resmini çekiyoruz. Sonraki yıllarda da dikkati çekecek olan eserleri tespit etmeye çalışıyoruz. Uzun yıllar kof şöhretler üretildiğini biliyoruz. TYB ile toplumun kıymetlerini ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Değerlendirme yaparken 600’den fazla ismi göz önünde bulundurduk. TYB, görülmeyeni, sağır olunanları göstermeye çalışıyor. Ödülümüzde para ödülü yok. Ama istikrarlı bir değerlendirme yapmaya çalışıyoruz.” dedi ve Türkiye’nin istikrarlı bir çizgide yol almaya başladığını, maddi kalkınmada büyük gelişmeler gösterdiğini ama manevi alanda, kültürel alanda maddi alandaki gelişmelere paralel bir durum görülmediğini söyledi. Türkiye’nin gündeminde kültürel alanların da bulunması gerektiğine dikkat çekti.

BBP Genel Başkanı Mustafa Destici yaptığı konuşmada; ülkemizin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulduğunda TYB’nin öneminin

daha iyi anlaşıldığını söyledi. “Türkiye’nin son yıllarda kültürel alandaki bu eksikliği kapatması gerekiyor. Bilim ve kültür adamları yetiştirmemiz gerekiyor.” dedi. Türkiye’nin kültürel alandaki problemlerinin yanında bir de ahlak ve adalet probleminin, bir vicdan, bir irfan probleminin olduğunu düşündüğünü söyledi. TYB’nin kurulduğu yıldan bu yana sahip olduğumuz değerleri yaşatmaya çalıştığını aktardı ve “Başta Mehmet Doğan Bey olmak üzere mevcut genel başkana ve emek sahiplerine teşekkür ederim.” dedi.

Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ Üstüm Hizmet ödülünü aldıktan sonra bu değerli ödülüne layık gördüklerine başta Dr. Mehmet DOĞAN olmak üzere tüm Yazarlar Birliği üyelerine teşekkürlerini sunarken

Kültür ve Turizm Bakan yardımcısı Abdurrahman Arıcı, “Yazarlarımız sanatçılarımız fikir adamlarımıza destek olmak boynumuzun borcudur.” diyerek sözlerine başladı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak bu yazar ve sanatçılara verdikleri desteklerden bahsetti. “Türkiye kültür adamlarımızı tanıtmak amacıyla halkımıza hakkıyla tanıtmak için kitaplar yayınlıyoruz” dedi ve yeni başlattıkları destek programlarından bahsetti. Edebiyat eserlerini desteklemek amacıyla özgün edebiyat eserlerine, projelerine destek verileceğini söyledi. “Bunun yeni kalemlerin ortaya çıkmasına sebep olmasını umut ediyoruz. Bakanlığımız tarafından yürütülen çeviri yayın programı şile 1500 eserin 56 dile çevrilmesi için çalışmalara yapıyoruz.” diyerek sözlerine devam etti. “Mevlanalar Yunuslar hakikatleri söylemeseydi bu millet Necip Fazılları nasıl yetiştirecekti.” diyerek, bu milletin yazar ve sanatçılara borçlu olduğunu söyledi.

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ise, “TYB yaklaşık 30 yıllık serüveni içinde takdirle andığımız kuruluşlarımızdan birisidir. Gerçekten Türkiye’nin kültür hayatına çok önemli kazanımlar sağladı.” diyerek başladı ve ödül törenlerini de takip ettiğini ve TYB’nin verdiği ödülleri önemli bulduğunu söyledi.

Bülent Arınç’ın konuşmasının ardından sahiplerine ödülleri takdim edildi.

Nimetullah Hafız Kimdir?

1939 doğumlu Nimetullah Hafız, 1963 yılında Belgrad, ardından Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Bölümü’ne geçiş yaparak, bu bölümden mezun olmuştur. Kosova Türk çağdaş edebi yaratıcılığının ilk kuşak yazarlarından Hafız, 1976 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde, “Prizren Türk Halk Edebiyatı Metinleri ve Ağzı Hususiyetleri” konulu teziyle doktorasını yaparak, Kosova Türklerinin ilk Türk dili doktoru ve ilk Türkiye mezunu olmuştur. Prizren Eski Eserleri Koruma Kurumu’nda görev yaptığı sırada, bölgedeki Osmanlı-Türk tarihine ait eserlerin koruma altına alınmasını sağlamıştır. 1974 yılında Priştine Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Şarkiyat Bölümü’nün ilk kurucu kadro öğretim görevlileri arasında yer almış, 1988-1989 yılında Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kurmuştur. 2000 yılından sonra eşi Prof. Dr. Tacida Zubçević Hafız ile birlikte Prizren’de BAL-TAM (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezini) ve Yeni Pazar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kurmuştur. Kosova ve Balkanlarda İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dili, edebiyatı, tarihi, etnoloji, kültüroloji, sanat tarihi ve halk bilimi alanlarında ilk bilimsel araştırmalara imza atmış, bu alanlarda bilimsel incelemelerin temellerini atmıştır.

Hafız, Türk ve Alman üniversitelerinde araştırma ve incelemeler yapmış, Kazakistan’da konuk öğretim üyesi olarak görevde bulunmuştur. Dil, kültür, halk bilimi, edebiyat, tarih çok sayıda ilmi araştırma, inceleme kitabı ve makalesi yayınlanmıştır. “ÇEVREN” ve “BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ” dergilerinin editörlüğünü yapmış, çok sayıda gazete ve derginin yazı kurulunda yer almıştır. Hafız, 30 Mart 2000 tarihinde BAL-TAM (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezini) kurmuş, bu kurum çerçevesinde, yılda iki defa yayımlanan Türkoloji bilimi dergisi ve kitap yayıncılığıyla uğramış, uluslararası sempozyumlar düzenmiş, uluslararası sempozyum bildiri kitaplarını hazırlamıştır. Hafız, bugüne kadar çok sayıda sempozyum, kongre, panel ve bilim toplantılarına katılmış, onlarca ödüle layık görülmüştür. Hafız, en son Türkiye Yazarlar Birliği ve Türk Halk Kültürü Araştırmaları Merkezi tarafından, yaşam boyu üstün başarı ödülleri de layık görülmüştür.

Hafız, 1964 yılında “Birlik” yayınlarından çıkan çocuklara yönelik şiirleri “Günaydın” adlı şiir kitabıyla 60’lı kuşağın ve Kosova Türk çağdaş

edebiyatı yaratıcılığının öncüleri arasında yer alır. İkinci baskısı tekrar 1973 yılında “Birlik” yayınlarından çıkan “Günaydın” şiir kitabına Hafız yeni şiirlerini de eklemiştir. Hafız’ın büyüklere yönelik ikinci eseri “Ana Kucağı” adlı şiir kitabı 1983 yılında “Birlik” yayınlarından Üsküp’te yayımlanmıştır. Ancak bundan sonra edebi yaratıcılıktan ziyade önceliğini eğitim ve bilim çalışmalarına vermiştir.

Daha çok akademik çalışmalar ile gündeme gelen Hafız, Yrd. Doç. Dr. Dilek Yalçın Çelik’in deyimiyle, “Kosova’da Türkoloji ilimini, akademik anlamda başlatan, temellerini atan, Üniversite eğitimi sistemli hale getiren kişidir”. Başlıca inceleme eserleri, *Yugoslavya Türk Şiirinde Atatürk* (1983, Ankara), *Yugoslavya Türk Edebiyatında Devrim Şiirleri* (1984, Üsküp), *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri* (1985, Pristine); *Yugoslavya Türk Halkı Şiirinde Tito* (1985, Üsküp), *Âşık Ferki Hayatı ve Eserleri* (1986, Prizren), *Bulgaristan’da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi I, II, III* (1988-1989, Ankara), *Yugoslavya’da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi I, II ve III* (1989, Kültür Bakanlığı Yayınları-Ankara), *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri* (1989, İstanbul), *Bulgaristan’da Türk Halk Edebiyatı Metinleri I, II* (1990, Ankara), *Rıza Mollov Hayatı ve Eserleri* (1999, Ankara), *Yusuf Kerim Hayatı ve Eserleri* (2006, Prizren), *Sabri Tata Hayatı ve Eserleri* (2010, Prizren), *Karadağ Ordusu* (2012, Prizren), *Prizrenli Tecelli Divanı* (2012, Prizren).

Akademik anlamda değişik konulardaki bir dizi kitap üzerine araştırma ve çalışma projelerini sürdüren Hafız, iki çocuk babası ve iki torun dedesidir.

Dr Tanet GÜÇLÜTÜRK

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ:

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ Dergisi uluslararası kaydı Paris'te yapılmış olan hakemli bir dergidir. Yılda iki kez, Mart ve Eylül aylarında yayınlanmakta olan BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ dergisi, Türkoloji ve yardımcı disiplinlerinin tüm alanlarında yapılan çalışmaları kapsamaktadır.

Dergimize daha önce herhangi bir yayın organında yayınlanmamış olan özgün çalışmalara, bilim ve araştırma alanlarında gerçekleşen farklı proje sonuçlarına öncelik tanınmaktadır. Bunun yanı sıra tanınmış, çağdaş ve geçmişe ait olan Türkologların portrelerine ve bibliyografyalarına da özellikle yer verilmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren basın ve yayın organlarında (gazete, dergi, tv, internet, vb.) gerek dergimiz ve gerekse de Merkezimiz ile ilgili haber, yorum ve fotoğrafların adresimize gönderilmesi ya da iletişim kanalları yoluyla bize iletilmesi rica olunur.

Dergiye gönderilecek yazıların öncelikle analitik ve bilimsel objektiviteyi içerisinde bulundurmalıdır. Gönderilen yazıların dipnotları ve kaynakçası bilim standartlarına göre uygun olması gerekmektedir. Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla alıntı ve atıf şeklinde kullanılabilir.

Derginin dili Türkçedir. Ayrıca İngilizce, Rusça, Almanca ve Fransızca dilinde yazılmış bilimsel makaleler de kabul edilir. Ancak bu dillerde yazılan makalelerin geniş bir Türkçe özetine yer verilmelidir.

Başlık 12 kelimeyi geçmemeli, bold ve büyük harflerle yazılmalı, İngilizce ve Öz'ün yazıldığı dildeki karşılığı bold ve küçük harflerle başlığın altında yer almalıdır. Yazar adı, başlığın altına yazılmalı, görev unvanı, kurum adresi ve e-posta bilgileri italik olarak bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek, ilk sayfanın altında verilmelidir. Öz, 150-200 kelime arasında ve yazının özünü verecek tarzda hazırlanmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge bulunmamalıdır. Özün hemen altında en az üç en fazla beş anahtar kelime verilmelidir. Öz ve Anahtar Kelimeler Türkçe ve Öz'ün yazıldığı ikinci dilde hazırlanmalıdır.

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ için hazırlanan çalışmaların kapsamı sayfa sayısı ile sınırlandırılmış değildir. Çalışmaların bilgisayarda, 1,5 satır aralığında, hece genişliği 126 mm'yi ve uzunluğu 195 mm'yi kapsayacak şekilde (11 harf büyüklüğünde font Times New Roman biçiminde) olması, çalışmaların başında Türkçe ve İngilizce özet ile anahtar kelimelerine yer verilmesi gerekmektedir.

Çalışmalar, biri mutlaka diskete veya CD'ye kayıtlı olmak üzere, iki kopya çıktısıyla birlikte dergi adresine ve ayrıca internet iletişim yoluyla derginin e-postasına teslim edilmelidir.

Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması kararı BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ Dergisi ve derginin bilim - hakem kuruluna aittir.

Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bunlar, her zaman BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ Dergisinin genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak değerlendirilmezler.

Eğer yazı gönderen kişi, dergimize ilk defa yazıyorsa, bu kişinin çalışmasının ekinde bir fotoğraf ile birlikte, çalıştığı bilimsel alanını belirten kısa bir özgeçmişini de göndermesi uygun görülür.

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ DERGİSİ
BAL-TAM KÜTÜPHANEMİZE GÖNDERİLEN YAYINLAR:

A.KİTAPLAR:

1. Mustafa AKGÜN, Mevlana'dan Gothe'ye (Roman), Akgün Yayınları, Ankara 2008.
2. Orhan DÜNDAR – Erhan DÜNDAR, Gönüller Sultanı Yunus Emre, Eskişehir 2013.
3. Mehmet AYDIN, Şiire Yolculuk, Ankara 2013
4. Mehmet AYDIN, Türlü Yönleriyle Tekerlemeler, Ankara 2013
5. Mehmet AYDIN, İnsanlığa Adanmış Bir Yaşam, Sone Yayınları, Ankara 2012.
6. Mehmet AYDIN, Afyon-Bayat İlçesi Oğuz ve Türkmen Kültür Şöleni 1998, , Ankara, 2012.
7. Mehmet AYDIN, Savrulmuş Çocuklar (Çocuk Şiirleri), Özlem Yayınları, Ankara 2013.
8. Mehmet AYDIN, Dayanışma Işığı (Şiirler), Merdiven Yayınları, Ankara 2013.
9. Mehmet AYDIN, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Sanatı-Yaşam, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 1987.
10. Mehmet AYDIN, Bayat ve Afyonkartahisar Çevresi Söylenceleri , Ürün Yayınları, Ankara, 200; İkinci Baskı, Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2013..
11. Mehmet AYDIN, Işıltılar (Şiirler), İlke Yayınları Ankara 1995.
12. Mehmet AYDIN, Şairlerden İzler (İnceleme/ Eleştiri), Ekinsanat Yayınları Ankara, 2013.
13. Mehmet AYDIN, Sancılı Ezgi (Şiir), Kanguru Yayınları Ankara, 2011
14. Mehmet AYDIN, Şairlerden İzler (İnceleme/ Eleştiri), Ekinsanat Yayınları, Ankara,
15. Mehmet AYDIN, Türkçe Derleme ve Tarama Sözlüğü, Kanguru Yayınları, Ankara, 2012.
16. İbrahim GÖSTERİR, Bahar Türküleri (Şiirler), Kültür-Sanat Yayınları, Ankara 2014.
17. Eda Selda ŞAHİN, Mavi Işık (Şiir), Ankara 2014.
18. Hasan ŞAHMARANOĞLU, Almıla (Şiirler), Ankara 2012.
19. Bülent AKIN, Diyarbakırlı Bir Halk Şairi Âşık Mah Turna (İkinci Baskı), Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2014.
20. Ahmet TÜRKAY, Üzüntülerimin Karakışı (Öyküler), Kora Yayınları, Ankara .
21. Necdet TABAK, Aklımdasın (Şiirler), Kültür Ajans Yayınları, Ankara

2012

- 22.H. Ahmet ÇABUK, Aşk İhaneti Sever (Şiirler-Sözler-Rubailer), Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2012.
- 23.Feyyaz SAĞLAM, Laleler, Laleler, Laleler... (Güldeste – Prof. Dr. Elçin İskenderzade'ye Armağan), Kıbatek Yayınları İzmir, 2012.
- 24.Gülten ERTÜRK, Harflerin Dansı (Asonans ve Aliterasyonlarla Şiirler – Güldeste), Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2011.
- 25.Rifat KAYA, Hayatımın İncileri (Şiirler), Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2012.
- 26.Haz.:Coşkun MUTLU-Erhan İVGİN-İbrahim İMER Kültür Çağlayanı (1. Şiir Antolojisi, Kültür Ajans Yayınları, Ankara 2012.
- 27.Dinis BÜLEKOV, Ömür Tektir (Çev.: Nigâr Kalkan), TÜRKSOY Yayınları, Ankara 2012.
- 28.Yücel FEYZİOĞLU, Kardeş Masallar, YKY Yayınları, İstanbul 2009.
29. Yücel FEYZİOĞLU, Yazı Çivilemek, Kardeş Yayınları, İstanbul 2012.
30. Yücel FEYZİOĞLU, Bir Karış Boy, İki Karış Sakal (Kerkük-İran -Türkmen), Kardeş Yayınları, İstanbul 2012
31. Yücel FEYZİOĞLU, Açıl Kabağım Açıl (Kosova Masalları), Kardeş Yayınları, İstanbul 2009.
- 32.Romen Masalları (Çev.: Temel Köşeoğlu), Doruk Yayınları, Ankara 2000.
- 33.Havva TEKİN, Yeşil Ada'nın Çocukları (Roman), Elma Yayınevi, Ankara 2013.
- 34.Uluslararası III. Balkan Türk Şairleri Kosova Buluşması – Prizren Şiir Seçkisi, Edirne Valiliği 2014.
- 35.Mehmet Âkif ve Gölgeleler, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara
- 36.Bilge ERCİLASUN, Edebiyat Tarihi ve Tenkit, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- 37 Bilge ERCİLASUN, İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- 38.Bilge ERCİLASUN, Türk Şiiri Üzerine, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- 39.Doç. Dr. Fadıl HOCA, Üskübi Divânı, T. C. Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 2013.
- 40.Kuş Hasanlar, Nâm-ı Diğer-Hasan Bulliler Kıbrıs Eşkiyası, Lefkoşa 2011.
- 41.Harid FEDAI, Cümel-i Müntehabe-i Kemâl (Kemal'den Seçmeler), İstanbul 2003.
- 42Yaşar Nezihe (Editör: Füsün Çoban Döşkaya, Çev.: Harid Fedai), İzmir 2010.
- 43Yad. Doç .Dr. Zeki GÜREL, ŞANGRAK Türk Edebiyatına Avrasya Kütüphaneciler Birliği Yayınları, Ankara 2014.Giriş.
- 44 Ünver ORAL, Turkish Shadow Play Karagöz, Kültür ve Turizm Bakanlığı

- Yayınları, Ankara 2011..
- 45.Nebi ÖZDEMİR, The Philosopher's Philosopher Nasreddin Hodja , Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara 2011.
 - 46.Murat Ertuğrul GÜLYAZ, Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara 2011.
 - 47Talat S. HALMAN, A Millennium of Turkish Literature, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara 2013
 - 48.ESKİŞEHİR REHBERİ, Eskişehir Kitaplığı.
 - 49.Beşir AYVAZOĞLU, Turkish Coffee Culture, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara 2013.

B..DERGİLER:

- 1.Kubbealtı AKADEMİ Mecmuası, Yıl 4/3, Sayı 170, Nisan 2014, İstanbul,
- 2.MERHABA, Kubbealtı AKADEMİ Mecmuası'nın Ücretsiz Eki, Sayı 67, İlkbahar 2014, İstanbul,
- 3.Studime Orientale, Reviste shkencore, Sayı 3, Priştine 2012.
- 4.Bilimsel Eksen, Yıl 4. Sayı 12. Bahar 2014, Ankara